

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1990'LI YILLARIN TÜRKİYE SİYASETİNE GENEL BİR BAKIŞ: YENİ
DEMOKRASİ HAREKETİ ÖRNEK OLAYI**

ARDA GÖBEL

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. H. BAHADIR TÜRK**

EYLÜL 2016

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1990'LI YILLARIN TÜRKİYE SİYASETİNE GENEL BİR BAKIŞ: YENİ
DEMOKRASİ HAREKETİ ÖRNEK OLAYI**

ARDA GÖBEL

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. H. BAHADIR TÜRK**

EYLÜL 2016

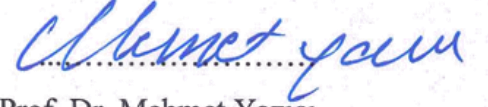
Onay Sayfası

Tez Başlığı: 1990'lı Yılların Türkiye Siyasetine Genel Bir Bakış: Yeni Demokrasi

Hareketi Örnek Olayı

Tezi Hazırlayan: Arda Göbel

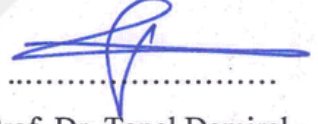
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet Yazıcı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Tanel Demirel

Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun görülmüştür.

Doç. Dr. H. Bahadır Türk

Tez Danışmanı

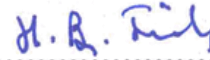
Tez Jüri Tarihi: 23/12/2016

Tez Jüri Üyeleri:

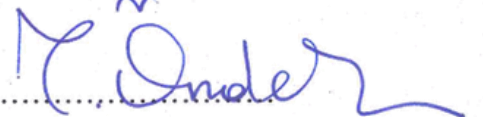
Prof. Dr. Tanel Demirel (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. H. Bahadır Türk (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Tuncay Önder (Gazi Üniversitesi)

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kuralları gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Ad, Soyad: Arda Göbel

İmza:

Tarih: 23/12/2016

ÖZET

1990'LI YILLARIN TÜRKİYE SİYASETİNE GENEL BİR BAKIŞ: YENİ DEMOKRASİ HAREKETİ ÖRNEK OLAYI

GÖBEL, Arda

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı

Siyaset Bilimi Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. H. Bahadır Türk

EYLÜL 2016, 353 sayfa

Bu çalışmada amacımız, 1990'lı yıllar Türkiye siyasetinin karakteristik özelliklerini akılda tutarak, Yeni Demokrasi Hareketi'ni (YDH) anlamaya çalışmaktır. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; 1990'lı yıllar Türkiye siyasetinin genel özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise ilk bölümde çizdiğimiz çerçeve üzerinden YDH'nin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Yeni Demokrasi Hareketi, 1993 Nisan'ında işadamı Cem Boyner'in ev sahipliğinde düzenlenen ve bir nevi "beyin fırtınası" olarak isimlendirebileceğimiz toplantılar neticesinde kendisini Türkiye kamuoyuna tanıtmıştır. 1993 yılının sonlarına doğru popülerliğini arttıran YDH, bir sivil toplum hareketi olmaktan çıkıp "gayri resmi bir siyasal parti" işlevine bürünmüştür.

1994 yılının ortalarına doğru kamuoyundan gelen olumlu geri dönüşler, YDH'nin resmen bir siyasal partiye dönüşme çabalarını hızlandırmıştır. 1994 yılının son haftasında resmen bir siyasal partiye dönüşen YDH, Genel Başkan Cem Boyner'in liderliğinde teşkilatlanma çalışmalarını hızlandırmıştır. YDH, kuruluşundan tam bir yıl sonra gerçekleştirilen 1995 Milletvekili Erken Genel Seçimlerine katılmış ancak % 0,48 oy alarak büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır.

Bir sivil toplum hareketi iken büyük bir sempatiyle bakılan ve kamuoyunun teveccühüne mazhar olan YDH, hareketin bir siyasal partiye dönüşmesinin ardından, eski popülerliğini ve kamuoyu desteğini yitirmiştir. Seçimlerde alınan kötü neticenin ardından yeniden YDH Genel Başkanı seçilen Cem Boyner, 1996 Nisan'ında YDH Genel Başkanlığını ve siyaseti bıraktığını açıklamıştır. Boyner'in partiden ayrılmasının ardından Hüseyin Ergün'ün genel başkanlık görevini yürüttüğü YDH, tam anlamıyla bir "tabela partisi"ne dönüşmüş ve 1997 Kasım'ında Barış Partisi'ne katılma kararı alarak siyasal hayattaki varlığına son vermiştir.

Anahtar kelimeler: 1990'lı yıllar Türkiye siyaseti, Politik partiler, Yeni Demokrasi Hareketi.

ABSTRACT

A GENERAL OVERVIEW OF TURKISH POLITICS IN THE 1990s: THE NEW DEMOCRACY MOVEMENT AS A CASE STUDY

GÖBEL, Arda
Master's Thesis

Institute of Social Sciences
Department of Political Science
Program of Political Science

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. H. Bahadır Türk

SEPTEMBER 2016, 353 pages

This study aims at trying to understand the New Democracy Movement (NDM), while keeping in mind the characteristics of Turkish politics in the 1990s. In the first part of the study comprising of two parts, the general characteristics of Turkish politics of the 1990s will be tried to be revealed. In the second part, we will evaluate the NDM according to the frame we have drawn in the first section.

The New Democracy Movement introduced itself to the public in Turkey on the occasion of the meetings, what we can also define as a sort of "brain storming", which was held in April 1993 and hosted by businessman Cem Boyner. Having increased its popularity towards the end of 1993, NDM had emerged as a civil society movement but transformed into an "unofficial political party."

The NDM's efforts to become an official political party had been accelerated by positive feedbacks from the public opinion towards the mid-1994. NDM, which

officially became a political party in the last week of 1994, had accelerated organizational process under the leadership of the Party Leader Cem Boyner. NDM participated in the general election of 1995, which was held a year after its foundation; however, with 0.48% votes, the election was a great disappointment for NDM.

While acting as a civil society movement, the NDM was viewed with great sympathy and gained public support; but, following the transformation into a political party, it had lost its old popularity and public support. After the bad result in the elections, the Party Leader of NDM, Cem Boyner, announced that he left his position and politics in April 1996. NDM, which elected Huseyin Ergun as its new general president following the resignation of Boyner from the party, became a "signboard party", and in November 1997 NDM decided to join the Peace Party and put an end to its political life.

Key words: Turkish politics in the 1990s, Political parties, New Democracy Movement.

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesindeki büyük katkısının yanı sıra, çalışmanın vücuda geldiği bu uzun ve zorlu süreçte göstermiş olduğu destek ve yol göstericilik sebebiyle danışman hocam Doç. Dr. H. Bahadır Türk'e minnettarım. Ayrıca tez jürimde yer alma nezaketini gösteren Prof. Dr. Tanel Demirel ve Doç. Dr. Tuncay Önder'e de teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım sürecinde her zaman yanımda olan, maddî ve manevî desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme duyduğum şükran duygularımı birkaç satırla da olsa ifade etmek isterim. Anneme, babama ve kardeşime bu yüzden müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	iii
İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	ix
İÇİNDEKİLER TABLOSU	x
TABLOLAR LİSTESİ.....	xiv
RESİMLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
BOŞ SAYFA.....	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1990’LI YILLAR TÜRKİYE SİYASETİ.....	10
1.1. Ana Hatlarıyla 1990 Öncesi Türk Siyaseti.....	10
1.2. Aktörler.....	11
1.2.1. Siyasî Partiler.....	11
1.2.1.1. Anavatan Partisi (ANAP).....	12
1.2.1.2. Doğru Yol Partisi (DYP).....	16
1.2.1.3. Refah Partisi (RP).....	19
1.2.1.4. Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP).....	22
1.2.1.5. Demokratik Sol Parti (DSP).....	24
1.2.1.6. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP).....	27
1.2.1.7. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP).....	30
1.2.2. Ordu.....	33
1.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları.....	38

1.2.3.1. TÜSİAD ve MÜSİAD Örnekleri.....	41
1.2.4. Medya.....	44
1.3. Olaylar.....	49
1.3.1. PKK'nın Eylemleri.....	49
1.3.2. Faili Meçhul Cinayetler.....	51
1.3.2.1. İslâmî Terörle Bağlantılı Cinayetler.....	51
1.3.2.2. Sol Terör Örgütleri ile Bağlantılı Cinayetler.....	52
1.3.2.3. Diğer Cinayetler ve Şüpheli Ölümler.....	53
1.3.3. Madımak Katliamı (Sivas Katliamı).....	55
1.3.4. İSKİ Skandalı.....	57
1.3.5. Civangate Skandalı.....	58
1.3.6. Gazi Mahallesi Olayları.....	59
1.3.7. Susurluk Olayı.....	61
1.3.8. 28 Şubat Olayı.....	66
1.4. 1990'lı Yıllar Türkiye Siyasetinin Genel Karakteristikleri.....	71
1.4.1. 1990'lı Yılların Türkiye Ekonomisi ve Krizler.....	71
1.4.1.1. 1990 Öncesi Dönemde Türk Ekonomisinin Görünümü...71	
1.4.1.2. 1989- 1994 Dönemi ve Popülist Ekonomiye Dönüş.....	74
1.4.1.3. 1994 Ekonomik Krizi.....	79
1.4.1.4. 1995- 1999 Arası Dönemde Türk Ekonomisi.....	82
1.4.1.5. 1990'lar Türkiye Ekonomisinin Genel Değerlendirmesi... 85	
1.4.2. Artan PKK Terörü ve Kürt Sorunu.....	87
1.4.2.1. İsyanlar ve İlk Kürtçülük Faaliyetleri.....	87
1.4.2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Kürt Sorununun Başlangıcı.....	88
1.4.2.3. PKK'ya Giden Yolda Kürt Siyasal Hareketi.....	90
1.4.2.4. PKK'nın İdeolojik Yapısı ve Amaçları.....	92
1.4.2.5. PKK'nın İlk Silahlı Eylemleri ve 1990'lı Yıllarda PKK ile Mücadele.....	93
1.4.2.6. 1990'lı Yıllarda Siyasal Partilerin Kürt Sorununa Dair Çözüm Önerileri.....	96
1.4.2.7. 1990'lı Yıllar ve Yasal Zeminde Kürt Siyasal Hareketi....	100
1.4.3. Yükselen Milliyetçilik.....	102
1.4.3.1. 1990'lı Yıllar ve Küreselleşme: Dünya Ölçeğinde Yükselen Milliyetçi Eğilimler.....	103

1.4.3.2. Ana Hatlarıyla Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Farklı Milliyetçilik Anlayışları.....	104
1.4.3.3. Türk Milliyetçiliğinin Temel Kodları: Tehdit Algısı ve Beka Kaygısı.....	107
1.4.3.4. 1990'lar ve Yeni Düşman Algısı: PKK ve Yükselen Türk Milliyetçiliği.....	109
1.4.3.5. 1990'lar ve Popüler Milliyetçilik.....	111
1.4.3.6. 1990'lı Yıllarda Milliyetçi İdeolojinin Yükselmesindeki Diğer Etkenler.....	112
1.4.4. Yükselen Siyasal İslâm.....	114
1.4.4.1. Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm'ın Siyasallaşma Dönemi....	115
1.4.4.2. Cumhuriyet Devri ve Siyasallaşan İslâm.....	119
1.4.4.3. Cumhuriyetin Sekülerleşme Politikası Bağlamında İslâmcılık.....	123
1.4.4.4. Post- Modernizm, Küreselleşme ve Siyasal İslâm.....	124
1.4.4.5. Refah Partisi ve Siyasal İslâm'ın Yükselme Dönemi.....	126
1.5. 1990'lı Yıllar Türkiye Siyasetinin Genel Değerlendirmesi.....	137

İKİNCİ BÖLÜM

2. YENİ DEMOKRASİ HAREKETİ.....	144
2.1. YDH'nin Oluşumunda Etkili Olan Düşünceler.....	144
2.1.1. Neo- Liberalizm Düşüncesi.....	144
2.1.1.1. Neo- Liberalizmin Türkiye'ye Etkileri.....	154
2.1.2. İkinci Cumhuriyet Tartışmaları.....	163
2.1.3. Çok Kültürlülük Düşüncesi.....	171
2.2. YDH'nin Kuruluş Süreci.....	175
2.2.1. YDH'nin Kurulma Nedenleri.....	186
2.3. Cem Boyner ve Yeni İşadamı Kuşağı: Değişen Sermaye- Siyaset İlişkileri..	192
2.4. YDH'nin Örgüt Yapısı.....	201
2.5. YDH'nin İdeolojisi ve Söylemi.....	205
2.5.1. YDH'nin İdeolojik Yapısı.....	205
2.5.2. YDH'nin Ekonomi Politikası.....	232
2.5.3. YDH ve Milliyetçilik.....	242
2.5.4. YDH ve Kürt Sorunu.....	244
2.5.5. YDH, Siyasal İslâm ve Lâiklik.....	254

2.5.6. YDH'nin Dış Politika Anlayışı.....	261
2.5.7. YDH- Ordu İlişkileri.....	264
2.6. Cem Boyner: Yakışıklı, Genç, Popüler ve Karizmatik Lider.....	267
2.7. Ana Akım Medyada YDH'nin Değerlendirilmesi.....	275
2.8. Büyük Hayallerden Büyük Hayal Kırıklığına: YDH'nin Düş Bozumu.....	288
2.8.1. Sonun Başlangıcı: 1995 Genel Seçimleri ve YDH.....	288
2.8.2. Cem Boyner'in Siyaseti Bırakması ve YDH'nin Sonu.....	300
2.8.3. YDH'nin Başarısızlık Sebepleri.....	304
2.8.3.1. Partileşme Öncesindeki Sorunlar.....	304
2.8.3.2. Parti İçi Sorunlar.....	305
2.8.3.3. 24 Aralık Genel Seçimleri Temelindeki Sorunlar.....	308
2.8.3.4. İdeolojik Temelli Sorunlar.....	310
2.8.3.5. Diğer Nedenler.....	312
2.9. YDH'nin Türk Siyasal Hayatına Bıraktığı Miras.....	315
SONUÇ	321
KAYNAKÇA	334
EKLER	351
EK.1. 1991- 2002 Yılları Arasında Görev Yapmış Olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Listesi.....	351
EK.2. Yeni Demokrasi Hareketi Kurucular Kurulu Üyeleri.....	352
ÖZGEÇMİŞ	353

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. 1990'lı Yıllarda Anavatan Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	14
Tablo 2. 1990'lı yıllarda Doğru Yol Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	18
Tablo 3. 1990'lı yıllarda Refah Partisi ve Fazilet Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldıkları Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	20
Tablo 4. 1990'lı yıllarda Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	23
Tablo 5. 1990'lı yıllarda Demokratik Sol Parti'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	26
Tablo 6. 1990'lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	29
Tablo 7. 1990'lı yıllarda Milliyetçi Hareket Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	32
Tablo 8. 1990'lı Yıllarda Kürt Siyasal Hareketini Temsil Eden Partiler, Aldıkları Oy Sayıları ve Oy Oranları.....	102
Tablo 9. Türkiye'de 1983- 1995 arası dönemde oylardaki parçalanma katsayısının değişimi.....	138
Tablo 10. Yeni Demokrasi Hareketi Kurucularının Yaşlara Göre Dağılımı.....	204
Tablo 11. 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	298
Tablo 12. YDH'nin 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde Aldığı Oyların Türkiye'deki Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı.....	299

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.** Yeni Demokrasi Hareketi'nin Parti Amblemi.....185
Resim 2. Cem Boyner ve Ailesi.....270

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB:** Avrupa Birliği
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP: Anavatan Partisi
AP: Adalet Partisi
AT: Avrupa Topluluğu
BBP: Büyük Birlik Partisi
BTP: Büyük Türkiye Partisi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
DEHAP: Demokratik Halk Partisi
DEP: Demokrasi Partisi
DGM: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DHKP-C: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi- Cephesi
DP: Demokrat Parti
DSP: Demokratik Sol Parti
DTP: Demokrat Türkiye Partisi
DYP: Doğru Yol Partisi
FP: Fazilet Partisi
GSMH: Gayri Safi Millî Hâsıla
HADEP: Halkın Demokrasi Partisi
HEP: Halkın Emek Partisi
HP: Halkçı Parti
İSKİ: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
MÇP: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK: Millî Güvenlik Kurulu
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MNP: Millî Nizam Partisi
MSB: Millî Savunma Bakanlığı
MSP: Millî Selamet Partisi
MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
MYK: Merkez Yürütme Kurulu
ÖZDEP: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
ÖZEP: Özgürlük ve Eşitlik Partisi
PKK: Partiya Karkeren Kürdistan
RP: Refah Partisi
RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SHP: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP: Sosyal Demokrasi Partisi
STK: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC: Türkiye Cumhuriyeti
TCK: Türk Ceza Kanunu
TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİP: Türkiye İşçi Partisi
TMK: Terörle Mücadele Kanunu
TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
YDH: Yeni Demokrasi Hareketi
YSK: Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

1990'lı yıllar Türkiye'si, barındırdığı kötü hatıralar sebebiyle insanların zihninde genellikle olumsuz bir izlenim uyandırmaktadır. Yakın tarihe dair bir zihin yoklaması yapıldığında, 1990'lı yılların insanlarda neden böylesine kötü bir intiba bırakmış olduğu daha iyi anlaşılabilir. Bahsettiğimiz zihin yoklamasını çok fazla detaya inmeden aşağıdaki satırlarda yapmaya çalışalım.

Türkiye, 1990'lı yılların özellikle ilk yarısında istisnasız her alanda irili ufaklı sorunlarla uğraşan bir ülke konumundaydı. Siyasî istikrarsızlıkların bir türlü çözüme kavuşturulamadığı bir ortamda, ekonomik göstergeler giderek kötüye giderken, 1984 yılında ilk büyük çaplı silahlı saldırısını gerçekleştiren PKK'nın saldırı sürekliliği de 90'ların ilk yarısında zirve noktasına ulaşmıştı. 1990'lı yılların başında aralarında çoğunlukla akademisyen ve gazetecilerin olduğu aydınlar, faili meçhul cinayetlere kurban giderken, dönemin ortalarına doğru faili meçhul cinayetler ülkenin Batı'sından, Güney Doğu'suna kaymış, özellikle terörle mücadelenin yürütüldüğü bölgelerdeki faili meçhul cinayetler ve kayıp vakaları dikkat çekici bir şekilde artmıştır.

Bütün bunlar yaşanırken ülkedeki siyasî aktörler, halk tarafından "güvenilmez" olarak değerlendiriliyordu. Sağ ya da sol parti olması fark etmeksizin siyasal sistemin içerisindeki bütün partiler bir tür kriz hali ile yüz yüzdiler. 1990'lı yıllarda halkın yaşadığı çaresizliğin en güzel örneği, sistemin merkezinde ya da merkezin etrafında yer alan bütün partilere en az bir dönem de olsa şans verilmesidir. 1991- 2002 arası dönemde tam 10 farklı hükümet kurulurken, bu hükümetlerde tam 8 farklı parti iktidar ya da iktidar ortağı olarak yer almıştır.

1990'lı yıllar denildiğinde insanların aklında canlanan ilk şeylerden biri elbette ki ekonomik sorunlardır. 24 Ocak Kararları ile başlayan serbest piyasaya geçiş süreci, 24 Ocak Kararlarının en temel mimarlarından biri olan Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde Türkiye ekonomisinin tamamen serbest piyasa ekonomisinin işleyişine bırakılması neticesinde nihai noktaya ulaşmış görünüyordu.

Fakat 1990'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisi, Türkiye ekonomisine sunduğu nimetlerden ziyade bilakis tetiklediği krizler sebebiyle anılmıştır. 1990'lı yıllarda enflasyon ve faiz oranları, ilk olarak kendisinden önceki cumhuriyet tarihinin rekorlarını kırmış, ardından da sürekli olarak kendi olumsuz rekorlarını geliştirmeye devam etmiştir. Bütün bir doksanlı yıllar, koalisyon hükümetleri ile geçmiş, belki de bu sebepten dolayı uzun vadede ekonomiyi ayağa kaldırabilecek bir ekonomi politikası da yürütülememiştir. Siyasî istikrarsızlığın yarattığı popülist ekonomi politikaları ise yeni ekonomik krizleri tetiklemekten başka bir işe yaramamıştır.

1990'lı yıllar bir tarafta PKK'nın kanlı eylemleri, bir tarafta siyasal arena içerisinde kendisini yasal zeminde var etmek isteyen Kürt siyasal hareketinin gölgesinde, iç içe geçmiş bir "Kürt sorunu" ve "terör sorunu" ile de hatırlanır. Kimi siyasal aktörlerin doğrudan Kürt sorunu olarak isimlendirdiği mesele, kimi siyasal aktörlerce yalnızca terör sorunu ya da Güneydoğu sorunu gibi isimlerle tarif edilmeye çalışılmıştır. PKK'nın eylemleri 1990'ların ilk yıllarında zirve noktasına ulaşırken, terörle mücadelede yeni bir strateji olarak "düşük yoğunluklu savaş" stratejisi benimsenmiş, bu stratejinin uygulandığı yıllar büyük bir zamansal uyum çizgisi içerisinde Güneydoğu'daki faili meçhullerin ve birbiri ardına sırta kadem basan insanların sayısının arttığı yıllar olmuştur.

PKK'nın 1990'lı yılların ilk yarısındaki sarsıcı saldırılarının, toplumda yarattığı tepkinin yansması, 1990'ların ikinci yarısında yoğunlaşan milliyetçi ideolojinin yükselmesi ile görünürlük kazanmıştır. Teröre verilen kurbanların cenaze törenleri, milliyetçi ideoloji için acıyı kalıcılaştıran bir "ritüel" hâline getirilmiştir.

1990'lı yılların ortalarında yükselen tek dalga milliyetçi ideoloji olmamıştır. Siyasal İslâmî ideolojinin sürüklediği her türlü legal/ illegal İslâmî hareketler, 90'lı yıllar Türkiye'sini şekillendiren unsurlar arasında kendisine yer bulmuştur. İlegal İslâmî oluşumlar, 90'lı yılların başında faili meçhul cinayetlerin "failleri" olarak karşımıza çıkarken, siyasal zeminde ise Refah Partisi'nin etrafında şekillenen lâiklik/ irtica tartışmaları ülke gündeminin temel meselelerinden biri olmuştur.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bu kaotik ortam içerisinde, 1993 yılı Nisan ayında on kişilik bir tartışma grubunun kendi arasındaki "beyin fırtınası" neticesinde, önce Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) adında bir sivil toplum hareketine, sonrasında ise yine aynı isimle bir siyasal partinin kuruluşuna giden bir süreç başlamıştır. YDH; siyasî, ekonomik ve sosyal açılardan ülkedeki "kokuşmuş ortam"ın sorumlusu olarak bilhassa merkez sağın iki partisi ANAP ve DYP'yi sorumlu tutuyordu.

Toplumdaki çaresizliğin farkında olduğunu ifade eden YDH, kendi varlık sebebini Türk siyasal sisteminin merkezinde bir boşluk olduğu inancına dayandırıyor. Siyasal sistemin merkezindeki partilerin ülkeyi yönetme ehliyetine sahip olmadığına inanan YDH, ülkeyi yöneten partilerden “zihniyet” bakımından daha ileride olduğunu düşündüğü Türk toplumunun artık yeni bir siyasal hareketi umut ettiği kanaatindeydi. Meşruiyetini “devlet”ten değil, “sivil toplum”dan alması sebebiyle kendisini Türkiye’deki diğer bütün partilerden farklı bir konumda gören YDH, yukarıdan değil tabandan gelen bir siyasal hareket olarak da yine kendisini Demokrat Parti’den sonra Türkiye’deki ilk “gerçek sivil toplum hareketi” olarak tanımlamaktaydı.

Türkiye’de siyasal sistemin bütün kurumlarıyla yozlaşmış ve çürümüş olduğunu düşünen YDH, siyasal sistemdeki bütün kurum ve kuralların değişmesi gerektiğini, “kişisel menfaat aracı” olarak görülen siyaset kurumunun, “halka hizmet” aracı olarak yeniden tanımlanması gerektiğini ifade ediyordu. Bu noktada Türkiye’deki siyasal sistemi bir “rant dağıtma aracı” olarak gören YDH, bunun önüne geçebilmek için devletin ekonomik anlamda küçülmesini ve ekonomik alandan elini tamamen çekmesini savunuyordu.

YDH, bir sivil toplum hareketi olarak ismini duyurduğu dönemde medyanın yoğun şekilde ilgisini çekmeyi başarmıştır. YDH, Türkiye’nin gündemindeki her meseleye dair kamuoyunun pek de alışık olmadığı tarzda görüşler ileri sürmesi bakımından medyanın yoğun ilgisine mazhar olmuştur. Hareketin başında yer alan TÜSİAD’ın eski başkanı Cem Boyner, “sıra dışı” çıkışları sebebiyle 1994 yılının ikinci yarısında ülkenin en çok konuştuğu isimlerden biri olmuştur. Ayrıca; Cem Boyner’le birlikte Cengiz Çandar, Mehmet Altan, Etyen Mahçupyan ve Asaf Savaş Akat gibi kamuoyu nezdinde tanınmış isimlerin de YDH’nin kurucuları arasında yer alıyor olması, medyanın YDH’ye gösterdiği yoğun ilgide başat faktörlerden biri olmuştur.

YDH, 1990’lı yıllar Türkiye’sinin temel meseleleri olan Kürt sorunu, siyasal İslâm ve lâiklik meselelerinin yanı sıra cumhuriyetin kuruluş felsefesinin sorgulanmasından TSK’nın hâkim konumunun eleştirilmesine kadar pek çok farklı alanda radikal görüşler öne sürmüştür. Yukarıda bahsettiğimiz sivil toplum vurgusundan hareketle, Türkiye’de devleti kutsayan anlayışı reddeden YDH, “devletin vatandaşı” anlayışı yerine “vatandaşın devleti” anlayışını ikâme etmeye çalışmıştır.

1993 Nisan’ında ilk toplantılarını yapan ve kişisel anlamda Cem Boyner’in başını çektiği hareket, ilerleyen aylarda artık bir “kişi hareketi” olmaktan çıkmış ve “Yeni Demokrasi Hareketi” adını almıştır. Medyanın ve kamuoyunun da desteğini arkasına alan YDH, 1994 yılı Aralık ayında partileşmiştir. YDH, hareket partileştikten sonra da yukarıda bahsettiğimiz radikal tavrını her alanda sürdürmüş ancak medya ve kamuoyunda bir sivil toplum hareketi iken gördüğü ilgi ve desteği giderek kaybetmiş, bu süreçte Cem Boyner’in popülarlığı de giderek azalmıştır.

YDH, kısa siyasî kariyerinde katıldığı ilk ve tek seçim olan 1995 Genel Seçimlerinde çok düşük bir oy almış, seçimlerden kısa bir süre sonra Genel Başkan Cem Boyner, hem YDH Genel Başkanlığı görevini hem de siyaseti bıraktığını açıklamıştır. Boyner’in ardından yoluna devam eden YDH, medyanın ve kamuoyunun ilgisini artık “tamamen” kaybetmiş bir parti olarak 1997 Kasım ayına kadar varlığını sürdürmüştür. 1997 Kasım’ında Barış Partisi’ne katılma kararı alan YDH, partileştiği günlerde estirdiği rüzgârın aksine sessiz sedasız bir biçimde Türk siyasal hayatından çekilmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; yukarıda çok genel bir çerçevesini çizdiğimiz 1990’lı yıllar Türkiye siyasetinin daha detaylı olarak üzerinde durulacak ve dönemin genel karakteristik yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmaya doğrudan YDH’nin incelemeye başlanması yerine, YDH’nin neşv-ü nema bulduğu 1990’lı yılların Türkiye’sinin ruhunu anlamak gerektiğinden, öncelikle 1990’lı yıllar Türkiye’sinin önemli siyasî, ekonomik ve sosyal olayları ve bu olayların aktörleri hakkında bilgi verilecektir.

Özellikle “Kürt sorunu”, “yükselen milliyetçilik” ve “yükselen siyasal İslâm” konularıyla ilgili olarak, meselelerin tarihsel arka plânına da kısaca değinilerek daha bütünlüklü bir bakış açısı yakalanmak istenmiştir. Kısacası birinci bölümde, doksanlı yıllar Türkiye’sinin siyasî, ekonomik ve sosyal açılardan bir bilançosunun çıkarılması hedeflenmiştir. Şimdi çalışmanın her iki bölümünde nasıl bir yol haritası takip edeceğimize ve hangi konulara değineceğimize bir göz atalım.

Birinci bölümde öncelikle 1990 öncesi Türk siyaseti kısaca özetlenecek, ardından 1990’lı yıllar Türkiye siyasetinin temel aktörleri hakkında bilgi verilecektir. Aktörler başlığında evvela, siyasal sistemin ana unsurları olan siyasal partiler hakkında kısa bilgiler verilecektir. Bu kapsamda 1990’lı yıllar Türkiye’sinde etkin olmaları bakımından sırasıyla; Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi, Refah Partisi,

Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Demokratik Sol Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi incelenecektir.

İsmi geçen partiler hakkında gerekli bilgilerin verilmesinin ardından, Türk siyasal hayatında etkin bir konum işgal etmiş olan “ordu”nun 1990’lı yıllarda nasıl bir vaziyet aldığı incelenecektir. 1990’lı yıllar Türkiye’inde hem nitelik hem de nicelik bakımından büyük gelişmeler kaydeden sivil toplum kuruluşları ile birlikte yine hassaten 1990’lı yıllarda etkinliğini arttıran yazılı ve görsel medya, 1990’lı yıllar Türkiye siyasetinin diğer kayda değer aktörleri olarak değerlendirmeye alınacaktır. Sivil toplum kuruluşları bahsinde birer alt başlık hâlinde, 1990’lı yıllar Türkiye’inde sermayedar gruplar arasındaki toplumsal değişme ve ayrışmayı iyi bir şekilde yansıması bakımından TÜSİAD ve MÜSİAD hakkında ayrıca bir değerlendirme yapılacaktır. YDH’nin lideri olan Cem Boyner’in, öncesinde TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmış olması sebebiyle de böyle bir değerlendirme anlamlı olacaktır.

1990’lı yıllarda Türk toplumunda derin etkiler bırakan önemli olayların olduğundan bahsetmiştik. Bu bağlamda önemli bazı olaylar hakkında bilgiler verilerek, dönemin daha iyi anlaşılabilceğini düşünmekteyiz. İlk olarak PKK’nın 1990’lı yıllardaki bazı eylemlerinden bahsedilecek, ardından faili meçhul cinayetler konusuna geçilecektir. Faili meçhul cinayetler bahsinde, ilk olarak dönemin başında bütün toplumu sarsan İslâmî terörle bağlantılı cinayetlere yer verilecektir. Sonrasında sol terör örgütleriyle bağlantılı cinayetler ve dönemin diğer cinayetleri hatırlatılmaya çalışılacaktır. Dönemin diğer cinayetleri kapsamında; Güneydoğu’daki faili meçhuller ve kayıp vakalarına dair birtakım istatistiki veriler de kullanılarak dönemin karanlık yönü daha da somut bir şekilde ortaya konacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; 1990’lı yıllar denildiğinde akla gelen ilk olaylar arasında yer alan bazı olaylar hakkında bilgiler verilecektir. Bu bağlamda çalışmamıza konu edeceğimiz olaylar kronolojik olarak şöyle sıralanmaktadır: Madımak Katliamı, İSKİ Skandalı, Civangate Skandalı, Gazi Mahallesi Olayları, Susurluk Olayı ve 28 Şubat Olayı. Madımak Katliamı ve Gazi Mahallesi Olayları; ülke çapında infiale sebep olmuş, 1990’lı yılların belki de en acı iki olaydır. Susurluk ve Civangate Skandalları; “mafya- devlet- siyaset üçgeni”ni gözler önüne sermesi bakımından kayda değer olaylardır. 28 Şubat Olayı, şüphesiz ki dönemin en önemli siyasî gelişmesidir. İSKİ Skandalı, 90’lı yıllarda devlet içindeki yolsuzluğun

sembolü hâline gelmiş olan bir olaydır ayrıca “trajikomik” bir hadise olarak da dönemin ruhunu gâyet iyi bir şekilde yansıtmaktadır.

Birinci bölümün belki de en kritik kısmı, “1990’lı yıllar Türkiye siyasetinin genel karakteristikleri” başlığı altında oldukça önemli olan dört temel meseleye odaklandığımız başlıktır. Bu başlık altında sırasıyla; 1990’lı yıllar Türkiye ekonomisi ve ekonomik krizler, artan PKK terörü ve Kürt sorunu, yükselen milliyetçilik ve yükselen siyasal İslâm olmak üzere dört mesele ele alınacaktır.

1990’lı yıllar Türkiye ekonomisi ve ekonomik krizler başlığı altında; “1990 öncesi dönemde Türk ekonomisinin görünümü”, “1989- 1994 dönemi ve popülist ekonomiye dönüş”, “1994 Ekonomik Krizi”, “1995- 1999 arası dönemde Türk ekonomisi” ve nihayet “1990’lar Türkiye ekonomisinin genel değerlendirmesi” başlıkları altında 90’lı yıllar Türkiye ekonomisi incelenecektir.

PKK terörü ve Kürt sorunu başlığı altında; Osmanlı döneminden başlayarak ilk Kürtçülük faaliyetleri hakkında bilgi verildikten sonra cumhuriyet döneminde meselenin gelişimi ve PKK’ya giden yolda Kürt siyasal hareketinin nasıl bir rota izlediği ele alınmaya çalışılacaktır. Ardından PKK’nın ideolojik yapısı ana hatlarıyla özetlendikten sonra PKK’nın ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirdiği 1980’lerin ortalarından 1990’lı yılların tamamı dâhil olmak üzere Türkiye’nin terörle mücadele geçmişi incelenecektir. 1990’lı yıllarda PKK saldırılarının gölgesinde tartışılan Kürt sorununa Türkiye’deki siyasal partilerin ne gibi çözüm önerileri ürettiğinin üzerinde durulduktan sonra, 1990’lı yılların başında yasal zeminde mücadele vermeye başlayan Kürt siyasal hareketinin dönem boyunca nasıl bir tarihsel hat üzerinden ilerlediği aktarılarak meseleye son verilecektir.

Yükselen milliyetçilik bahsinde ilk olarak, 1990’lı yılların sadece Türkiye ölçeğinde değil, küresel ölçekte de milliyetçi ideolojinin yükseldiği bir dönem olduğu ifade edilecektir. Ardından Kürt sorununda olduğu gibi, milliyetçi ideolojinin Osmanlı’dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’ne hangi şartlarda tevarüs ettiği ortaya konulacak ve cumhuriyet Türkiye’sindeki farklı milliyetçilik anlayışlarına yer verilecektir. “Tehdit algısı ve beka kaygısı”, Türk milliyetçiliğinin temel kodları olarak sunulduktan sonra 1990’lı yıllarda bu iki temel kodun, yükselen Türk milliyetçiliğinin refakatinde “Kürt kimliği” üzerinden yeniden şekillendirilmesi süreci incelenecektir. 1990’lı yıllardaki milliyetçi dalganın bir “popüler milliyetçilik” dalgası olduğunun hatırlatılmasının ardından, Türkiye’de 1990’lı yıllarda milliyetçiliğin yükselmesinin sadece iç etkenler üzerinden değil, uluslararası

konjonktürün de dikkate alınarak açıklanması gereken bir olgu olduğu tespiti ile başlık sona erecektir.

1990'lı yıllar Türkiye siyasetinin genel karakteristikleri olarak açıkladığımız dört temel meselenin sonuncusu yükselen siyasal İslâm'dır. Öncelikle yine meselenin tarihsel gelişimi üzerinde durularak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinde İslâm'ın siyasallaşması süreci ele alınacaktır. İslâm'ın siyasallaşması sürecinin cumhuriyetin "sekülerleşme politikası" bağlamında, cumhuriyet devrinde nasıl bir çizgi üzerinden ilerlediği takip edilmeye çalışılacak, peşinden 1990'lı yılların post-modernizm ve küreselleşme dalgasının siyasal İslâmcı ideolojiyi ne yönlerden etkilediğinin tespit edilmesi sâyesinde meselenin uluslararası boyutu da hesaba katılmış olacaktır. Başlık altında son olarak siyasal İslâmcı ideolojiyi Türkiye pratiğinde iktidara taşımış olan Refah Partisi'nin söylemine kısaca göz atılacaktır.

Birinci bölümün son başlığı olarak; 1990'lı yıllar Türkiye siyasetinin genel bir değerlendirmesi yapılarak bir bakıma dönemin muhasebesi çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümü ise 1990'lı yıllar Türkiye siyasetinin karakteristik özellikleri de akılda tutulmak kaydıyla doğrudan Yeni Demokrasi Hareketi'nin incelenmesine ayrılacaktır. İkinci bölümde ilk olarak; YDH'nin oluşumunda etkili olan düşünceler ayrı ayrı incelenecektir. Bu bağlamda sırasıyla Neo- liberalizm düşüncesi, İkinci Cumhuriyet tartışmaları ve çok kültürlülük düşüncesinden bahsedilecektir.

YDH'nin kuruluş süreci başlığı altında, Nisan 1993'te başını Cem Boyner'in çektiği bir grup insanın önce Yeni Demokrasi Hareketi isminde bir sivil toplum hareketini vücuda getirmesi, ardından da Aralık 1994'te Yeni Demokrasi Hareketi'nin resmen bir siyasal parti hâline gelme hikâyesi anlatılacaktır. YDH'nin kurulma nedenleri başlığı, YDH'nin hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığı ve partinin üstlenmek istediği misyon üzerine bir değerlendirme yapmak amacındadır.

Bir işadamı olan Cem Boyner'in kurmuş olduğu YDH, bu özelliği itibarıyla ister istemez sermayenin siyasetle olan ilişkisinin, 1990'lar ölçeğinde yeniden değerlendirilmesi gereğini doğurmaktadır. Özellikle TÜSİAD çatısı altında temsil edilen genç işadamlarının yaşadığı zihniyet değişiminin bir yansıması olarak da değerlendirilebilecek olan YDH'yi, Cem Boyner ve "yeni işadamı kuşağı" üzerinden tahlil etmeye çalışacağız. Buna ek olarak YDH'nin örgüt yapısı bahsinde farklı kriterler üzerinden YDH'nin örgüt yapısı incelenmeye çalışılacak ve partinin örgüt yapısına ilişkin birtakım çıkarımlarda bulunulacaktır.

YDH'nin ideolojisi ve söylemi başlığı, YDH'yi anlama noktasında çalışmanın ikinci bölümünün ana eksenini oluşturacak başlık olacaktır. Bu başlık kendi içerisindeki yedi alt başlıkla birlikte düşünüldüğünde; “YDH nasıl bir partidir?” sorusuna bir cevap vermeyi amaçlamaktadır. İlk olarak; YDH'nin ideolojik yapısı incelenmeye çalışılacak, klâsik anlamda YDH'nin “sol” ya da “sağ” ideolojiden hangisine daha yakın olduğu sorusunun cevabı aranacaktır. YDH'nin ideolojik özelliklerini, Türk sağ geleneğinin kalıplaşmış özellikleri ile karşılaştırıp, sonrasında da sol ideoloji ile YDH arasında benzer bir mukayeseye gidilerek, YDH'nin ideolojisini tam olarak nereye konumlandırmak gerektiği üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

YDH'nin nasıl bir ideolojiye sahip olduğunun tespit edilmesinin ardından farklı alanlarda partinin nasıl bir “söylem” üzerinden politika ürettiği ve başta Türkiye'nin temel meseleleri hakkındaki somut çözüm önerilerine dair görüşleri incelenecektir. Bu bağlamda sırasıyla; YDH'nin “ekonomi politikası”, “milliyetçiliğe bakış açısı”, “Kürt sorunu hakkındaki görüşleri”, “siyasal İslâm ve lâiklik değerlendirmesi”, “dış politika alanındaki görüşleri” ve son olarak “ordu ile olan ilişkiler”e nasıl bir perspektiften baktığı detaylı olarak ortaya konacaktır.

YDH'nin ekonomi politikası, krizlerle boğuşan Türkiye ekonomisi için YDH'nin nasıl bir “kurtuluş reçetesi” önerdiğini tartışacak, başta da YDH'nin “devlet”in ekonomik alandan çekilmesi ile ilgili o dönem tartışmalara yol açan görüşleri aktarılmaya çalışılacaktır. Bir sonraki başlıkta, YDH'nin milliyetçi ideolojilere nasıl yaklaştığının tespit edilmesinin ardından, milliyetçilik bahsi ile yakın ilişkisi olması sebebiyle YDH'nin Kürt sorunu konusundaki görüşleri ele alınacaktır. YDH'nin Kürt sorununa bakış açısının ve sorunun çözümüne yönelik düşüncelerinin, dönemin hâkim anlayışından oldukça farklı olması, partinin yoğun saldırılara maruz kalmasına da neden olmuştur. Kürt sorununun çözümüne yönelik radikal görüşler öne süren YDH'nin, 2000'li yıllarda yapılan Kürt sorunu merkezli tartışmalarda bile çeşitli vesilelerle hatırlandığı düşünülürse, partinin Türk siyasal hayatında en azından Kürt sorunu konusunda bazı izler bıraktığı söylenebilir.

YDH'nin tıpkı Kürt sorununda olduğu gibi “radikal” görüşler dile getirdiği ikinci temel mesele, “lâiklik” meselesidir. YDH'nin Türkiye'deki lâiklik anlayışını değerlendirme tarzı ve “din- devlet ilişkileri” konusundaki önerileri, toplumdaki pek çok kişi için YDH'nin, Refah Partisi'nden bile daha “tehlikeli” olarak algılanmasına neden olmuştur. YDH'nin nasıl bir dış politika takip edilmesi gerektiğine dair

görüşleri de aktarıldıktan sonra, YDH- ordu ilişkileri bahsinde de gerekli bilgiler verilecek ve YDH'nin farklı konularda takip ettiği “söylem” detaylı olarak incelenmiş olacaktır. Bir sonraki başlıkta, doğrudan Cem Boyner portresi üzerine yoğunlaşacak ve YDH lideri Boyner'e daha yakından bakmayı deneyeceğiz. Ardından “ana akım medya”da Boyner ve YDH hakkında ne gibi yorumlar yapıldığını, seçtiğimiz bazı köşe yazarlarının yazıları üzerinden değerlendirmeye çalışacağız.

YDH için “sonun başlangıcı” diyebileceğimiz 1995 Genel Seçimleri ile ilgili bilgilerin verilmesini takiben, “Cem Boyner'in siyaseti bırakması ve YDH'nin sonu” başlığı altında kuruluşundan bu yana takip etmiş olduğumuz partinin sona erme sürecini de detaylarıyla aktarmayı deneyeceğiz. Ardından “YDH'nin başarısızlık sebepleri”ni değerlendirerek, büyük beklentilerle kurulan YDH'nin niçin başarısız olmuş olabileceğine dair bir deneme ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızın son başlığı, “YDH'nin Türk siyasal hayatına bıraktığı miras” olacaktır. Bu başlık altında YDH'nin özellikle 2000'li yıllar Türkiye'sine nasıl bir etkide bulunduğu somut bir takım örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır.

Son olarak çalışmanın hazırlanması sırasında karşılaşılan birkaç noktayı belirtmek yerinde olabilir. Öncelikle YDH ile ilgili bu güne değin yapılan çalışmaların derinlemesine değil, daha çok tekdüze ve sadece YDH'ye “değinme” amacıyla olan çalışmalar olduğu söylenebilir. Kaldı ki; “doğrudan” YDH üzerine yapılmış bir tez çalışması olarak sadece Suna Tekel'in; “Siyaset Sosyolojisi Açısından Yeni Demokrasi Hareketi'nin Partileşme Süreci” isimli çalışması zikredilebilir.

Bu temelde çalışmamızın, YDH'ye ilişkin detaylı bilgiler vermesi amaçlanmıştır. Böylece bu güne kadar üzerinde fazlaca durulmamış bir siyasal hareket olan YDH ile ilgili bir boşluğun doldurulması da hedeflenmiştir. Ayrıca çalışmanın, YDH hakkında neredeyse herkesin üzerinde ittifak hâlinde olduğu bazı “doğru bilinen yanlışlar”ın da düzeltilmesi açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bahsettiğimiz “doğru bilinen yanlışlar”, çalışma içerisinde yeri geldiği zamanlarda vurgulanacak ve çalışmanın sonuç kısmında ayrıca üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1990'LI YILLAR TÜRKİYE SİYASETİ

1.1. Ana Hatlarıyla 1990 Öncesi Türk Siyaseti

Siyasî istikrarsızlıklar ve ekonomik krizlerle geçen 1970'li yılların ikinci yarısı sona ererken 1980 yılında 12 Eylül Darbesi gerçekleşmiş, ardından ise 1983 sonbaharına kadar sürecek olan bir askerî rejim dönemi başlamıştır.

12 Eylül Darbesi'nden hemen önce alınan 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarında Başbakanlık Müsteşarı olarak imzası bulunan Turgut Özal, darbe sonrası dönemde önce başbakan yardımcısı ardından ise kurucusu olduğu Anavatan Partisi'nin (ANAP) Genel Başkanı olarak başbakan koltuğuna oturmuştur. Darbeyi yapan askerî otorite, 1983 Genel Seçimlerinde açıkça Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni desteklemesine rağmen seçimin galibi ANAP olmuştur.

ANAP, 1984 yılında yapılan Mahallî İdareler Seçimlerinde her ne kadar oylarını düşürse de, yine birinci parti olarak halk nezdindeki güvenilirliğini sürdürmüştür. 1986 yılında yapılan Ara Seçimler ise ANAP'ın oylarının daha ciddi olarak düşme eğilimine girdiğini göstermekteydi. Öte yandan, 1983 Genel Seçimlerinde sadece iki rakibi olan ANAP'ın, 1986 Ara Seçimlerinde daha ciddi rakipleri vardı. Bu partiler içerisinde Adalet Partisi'nin devamı sayılabilecek Doğru Yol Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin tabanına hitap eden Sosyaldemokrat Halkçı Parti ve Demokratik Sol Parti de yer almaktaydı.

6 Eylül 1987'de yapılan ve yasaklı siyasî liderlerin yeniden siyasete dönmelerine olanak tanıyan referandum sonucunda çok küçük bir farkla “evet” oyu çıkmış; Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş gibi 1980 öncesinin siyasî liderleri tekrar siyaset arenasına dönmüşlerdir. Özal ise eski liderlerine kavuşan partilerin daha fazla güçlenmesine fırsat vermeden bir erken seçim yoluyla iktidarını sağlamlaştırmak istemiştir. Özal'ın bu manevrası işe yaramış ve ANAP, 1987 Genel Seçimlerinin sonucunda yine tek başına iktidar olmuştur.

Fakat 1980’li yılların sonunda ülkedeki siyasî hava giderek ANAP’ın aleyhine dönmeye başlamış, 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde ANAP oyları ciddi bir düşüş yaşamış ve parti bir anda üçüncü parti konumuna gerilemiştir.

1.2. Aktörler

Bir toplumda belli bir dönem aralığındaki siyasal hayatın incelenmesi noktasında, o toplumun siyasal kültürüyle de yakından ilişkili olarak belli başlı aktörler ön plâna çıkmakta ve sadece siyasal hayatı değil, toplumsal hayatı da derinden etkileyebilmektedir. 1990’lı yıllarda Türk siyasetinde etkin olan aktörler olarak sırasıyla siyasî partiler, ordu, sivil toplum kuruluşları ve medya incelenecektir.

Her dönemde olduğu gibi 1990’lı yıllarda da siyasal hayatı doğrudan etkileyen, siyasal hayatın olmazsa olmazı olan siyasî partilerle birlikte, Türkiye’nin siyasal denkleminde her zaman için kendisine yer bulmayı başaran ordu, iki temel aktör olarak dönem boyunca karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan; 1990’lı yıllarda giderek etkinlik kazanan iki önemli aktör olan sivil toplum kuruluşları ve medya da ayrı başlıklar hâlinde incelenerek çalışmanın eksenini oluşturan 1990’lı yıllar Türkiye siyasetinin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

1.2.1. Siyasî Partiler

Bu başlık altında 1990’lı yıllarda Türk siyasetinde etkili olan partiler hakkında bilgi verilecektir. Yukarıda ifade edildiği şekliyle siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan siyasî partiler, bir rejimin demokratik karakterini belirlemesi açısından da kritik bir öneme sahiptir.

Özbudun, siyasal partileri; “halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluk olarak (Özbudun, 1983: 4)” tanımlamaktadır. Sarıbay ise Özbudun’a benzer şekilde siyasal partilerin sürekli ve istikrarlı bir örgüt yapısına atıfta bulunur ve siyasal partileri “kendini politik bir etiketle tanımlayan, yasal ve meşru yollardan seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan (Sarıbay, 2001: 6)” bir politik topluluk olarak tanımlamaktadır.

Siyasî partiler başlığı altında ilk olarak, 12 Eylül sonrasında sivil siyaset dönemini tekrar başlatan ve 1980’lerde başta ekonomi olmak üzere önemli dönüşümleri hayata geçiren Anavatan Partisi incelenecek, ardından sırasıyla Doğru

Yol Partisi, Refah Partisi, Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Demokratik Sol Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi incelenecektir.¹

1.2.1.1. Anavatan Partisi (ANAP)

Anavatan Partisi, 20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal'ın liderliğinde kurulmuş ve Türk siyasetinin 12 Eylül askerî darbesi sonrasında tekrar sivil hâle gelmesinde en büyük rolü oynamıştır. ANAP'ın sembolü, bal petekleriyle donatılmış Türkiye haritası üzerindeki balarısıydı. Bu sembol Özal'ın ifadesiyle; partinin çalışkanlığı ile vatanın en ücra köşesine kadar mamur hâle getirilme azmini ifade ediyordu (Yücel, 2006: 57).

Parti, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararlarda Başbakanlık Müsteşarı olarak imzası bulunan Turgut Özal'ın liderliğinde kurulmuştur. Özal ayrıca 12 Eylül sonrasında kurulan ve Bülent Ulusu'nun başbakan olduğu hükümette ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak görev yapmıştır. Böylelikle Özal, 24 Ocak Kararlarında imzası bulunan bir kişi olarak, 12 Eylül sonrasında da ekonominin yönetilmesinde söz sahibi kişilerden biri olmayı başarmıştır.

Partinin kurucuları arasında Özal'ın Devlet Plânlama Teşkilatı müsteşarı olarak görev yaptığı yıllardan tanıdığı bürokratlar da yer almıştır. Yücel, partinin kurucularının büyük oranda toplumun aşına olmadığı insanlardan oluşmasını iki nedene dayandırmıştır (Yücel, 2006: 57). İlk sebep, Özal'ın halkı ANAP'ın hiçbir partinin devamı olmadığına inandırmak istemesidir. Böylelikle 12 Eylül öncesinin ekonomik ve siyasî krizlerle geçen bunalımlı yılları halka hatırlatılmak istenmemiştir. Diğer neden ise, Özal'ın partiyi tamamen yeni yüzlerden oluşan, genç ve dinamik isimlerden oluşturmak istemesidir.

ANAP'ın temel politik söylemi, 12 Eylül Darbesi'nin söylemi ile benzer şekilde 1980 öncesindeki “anarşi” korkusuna ve tekrar o yılları yaşamamak arzusuna dayalıydı. Diğer taraftan, 24 Ocak Kararları ile başlayan ve 12 Eylül rejimi ile devam eden ekonomideki liberalleşme yanlısı eğilimler, ANAP'ın dayandığı temel ideolojinin omurgasını oluşturuyordu. ANAP, dört temel eğilimi temsil ettiği iddiasını taşımaktaydı. Bu dört temel eğilim; milliyetçilik, dindar muhafazakârlık, ekonomik liberalizm ve sosyal demokrat siyasetten mürekkepti. ANAP, 12 Eylül öncesinde siyaset sahnesinde yer alan ve temeli Demokrat Parti'den (DP) Adalet

---

¹ Partiler, kuruluş tarihleri esas alınarak sıralanmışlardır.

Partisi'ne (AP) uzanan ideolojiden liberal- sağ siyaset geleneği aldđđını iddia ederken, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ise sosyal demokrasiyi aldđđını sylyyordu. Milliyetçi Hareket Partisi'nden milliyetçi ideoloji ve Millî Selamet Partisi'nden de dindar muhafazakârlık alınarak, bahsedilen siyasi terkip tamamlanıyordu. Fakat partinin ilerleyen yıllarda iktidar olmasıyla görülmüstür ki; yukarıda sayılan dört eğilimden sosyal demokrat siyaset hiçbir zaman ANAP'ın gündeminde yer almamıştır. Sosyal demokrat siyaset, partinin resmî söylemi içinde yer alan ama fiiliyatta görülmeyen bir siyaset olarak kalmıştır.

ANAP'ın ekonomi politikalarında devlete biçtiği rol, önceki dönemlere oranla çok kısıtlıydı. Parti programında; devletin iktisadi gelişmesinin temeli olarak fertlerin teşebbüsü esas alınmıyor, devletin sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemesi ve kamu iktisadi teşekküllerinin (KIT'ler) zaman içinde millete devredilmesi gibi hedeflerden bahsediliyordu. Yine rekabete dayalı "serbest pazar ekonomisinden" bahsedilmesi, 1980'lerin başındaki Türkiye için alışıldık söylemler değildi. Bu anlamda zal ve ANAP, dünyada giderek yaygınlaşan 1980'lerin Neo-liberal havasını Türkiye'ye taşımak istiyordu.

ANAP, 1983 Genel Seçimlerine katılmasına izin verilen üç partiden biriydi ve seçimlerden de birinci parti olarak çıkmayı başarmıştı. Oyların %45,14'n alan ANAP, 400 sandalyeli mecliste 212 milletvekili kazanarak tek başına hükümet kuracak çoğunluğu sağlamıştır. Seçime katılan diğer iki parti ise ordunun açıkça kendilerini desteklemesine rağmen, iktidarı ANAP'a kaptırmışlardır. Necdet Calp başkanlığındaki Halki Parti %30, emekli General Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi ise %23 oy alabilmiştir.

ANAP, 1984 Mahallî İdareler Seçimleri ve 1987 Genel Seçimlerinden de birinci parti olarak çıkmıştır. Fakat aldđđı oy oranları giderek düşen ANAP, 1984'te %41,3 ve 1987'de ise %36,3 oy almıştır. ANAP oylarındaki düşme eğilimi 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde de devam etmiş ve özellikle büyük şehirlerde ciddi yenilgiler alan partinin oyu %21,8'e kadar dşmstr. 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde ülkenin cnc partisi konumuna düşen ANAP'ın lideri Turgut zal, aynı yıl cumhurbaşkanı seçilmiştir. zal'ın cumhurbaşkanı olmasıyla partinin genel başkanlığına ve aynı zamanda da başbakanlık koltuğuna Yıldırım Akbulut oturmuştur. Fakat Akbulut, 1991'de yapılan kongrede Mesut Yılmaz tarafından yenilgiye uğratılmış ve böylelikle Türkiye'de ilk kez bir başbakan, üstelik görev

süresi devam ederken makamını kaybetmiştir. ANAP'ın yeni lideri olan Başbakan Mesut Yılmaz ise erken seçim kararı almıştır.

Tablo 1: 1990'lı Yıllarda Anavatan Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1991 Genel Seçimleri	Mesut Yılmaz	5.862.623	24,01	115/ 450
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Mesut Yılmaz	5.937.031	21,09 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-
1995 Genel Seçimleri	Mesut Yılmaz	5.527.288	19,45	132/ 550
1999 Genel Seçimleri	Mesut Yılmaz	4.122.929	13,22	86/ 550
1999 Mahallî İdareler Seçimleri	Mesut Yılmaz	4.730.711	15,03 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

1990'lı yıllar, ANAP açısından, tablodan da görüleceği üzere, 1980'lerin sonunda başlayan düşüşün sürekli hâle geldiği bir dönem olmuştur. ANAP'ın 1990'lı yıllardaki engellenemez düşüşünün arkasındaki temel sebep, ekonominin giderek bozulması ve bu durumun gelir dağılımında yarattığı gayri âdil değişimlerin, ANAP'ın cazibesini bütünüyle ortadan kaldırmasıdır.

Ülkedeki ekonomik dengelerin bozulmasının, ANAP'ın halk nezdindeki güvenilirliğini diğer meselelerden daha çok zedelemesi doğaldır. Çünkü ANAP'ın kendisini diğer partilerden ayırdığı temel nokta ekonomi politikalarına olan bakış açıydı. Fakat temelde ANAP'ın uyguladığı politika, ucuz işgücü neticesinde toplam talebin kısılarak, ekonominin ihracata yönlendirilmesi üzerine kurulu olan ve aslında 24 Ocak Kararları ile uygulanagelen ekonomi politikasının bir devamıydı. İşgücünün ucuz maliyetlerle sağlanmasının, sermayenin kârını arttıracığı ve bunun da yatırımlara yöneleceği beklentisi ANAP'ın sosyal politikaya fazla itibar etmemesine neden olmuştur (Mutlusu, 2013: 390).

ANAP iktidarı döneminde, çalışanların millî gelirden aldıkları reel ücretler %50 oranında gerilemiştir (Mutlusu, 2013: 391). Kurulduğu dönemde “refahın tabana yayılması” ve “orta direğin güçlendirilmesi” (Erdoğan, 2008: 163) gibi hedeflerle sosyal politikalara ağırlık vermesi beklenen ANAP, yukarıda bahsedildiği

gibi uhdesinde topladığını iddia ettiği dört eğilim içerisinde en çok “sosyal demokrat siyasete” mesafeli yaklaşmış ve gelir dağılımı ANAP iktidarında ücretliler aleyhine olacak şekilde bozulmuştur. Gelir dağılımının giderek bozulduğu Türkiye’de geniş kitlelerin ANAP’a destek vermesi mümkün değildi. Ayrıca partinin 1990’ların ortalarından itibaren yolsuzluklarla anılır hâle gelmesi de, partinin prestijini oy oranlarına da yansıyacak şekilde sürekli olarak aşağılara çekmiştir.

1980’lerin sonundan itibaren gelir dağılımının bozulmaya başlaması ve diğer ekonomik göstergelerin de bu kötü gidişata ayak uydurmasıyla, ANAP’ın 8 yıllık tek başına iktidarı da sona eriyordu. Kurulduğu 1983 yılından itibaren 1991 yılına kadar tek başına iktidar olan ANAP, 1990’lı yıllara gelindiğinde ise ancak kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinde yer alabilmiştir.

1991 Genel Seçimlerinde Doğru Yol Partisi’nin (DYP) gerisinde kalan ANAP, seçim sonucunda DYP ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) arasında kurulan hükümetle beraber, kurulduğu günden bu yana ilk defa muhalefet partisi konumuna düşüyordu. ANAP’ın muhalefetteki ilk dönemi 1991’den 1996’ya kadar sürmüştür.

1995 Genel Seçimleri sonucunda, 1991’de olduğu gibi yine ikinci parti olan ANAP, seçimin galibi olan Refah Partisi’nin (RP) hükümeti kuramaması üzerine, DYP ile bir koalisyon hükümeti (ANAYOL Hükümeti) kurarak yeniden iktidar olmuştur. Fakat ANAYOL Hükümetinin ömrü üç ayla sınırlı kalmış ve hükümet 1996 yılının ortalarında Mesut Yılmaz’a verilen gensoru ile düşürülmüştür.

28 Şubat Olayı neticesinde tekrar hükümeti kurma görevini alan Mesut Yılmaz; Demokratik Sol Parti (DSP) ve DYP’den ayrılan isimlerin Hüsamettin Cindoruk’un liderliğinde kurduğu Demokrat Türkiye Partisi ile 1997 yılının ortalarında bir hükümet daha kurmuştur. ANASOL-D Hükümeti olarak bilinen hükümeti Cumhuriyet Halk Partisi de dışarıdan desteklemiştir. Fakat Yılmaz’ın üçüncü hükümetinin ömrü de uzun sürmemiş ve CHP’nin Yılmaz hakkındaki yolsuzluk iddialarını öne sürerek hükümet aleyhinde verdiği gensoru önergesinin kabul edilmesiyle ANASOL-D Hükümeti düşürülmüştür.

1999 Genel Seçimlerinde dördüncü parti olan ANAP, seçimin galibi DSP ve seçimden ikinci parti olarak ayrılan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile bir koalisyon hükümetinde yer almıştır. ANAP’ın içinde yer aldığı son hükümet olan DSP-MHP-ANAP Hükümeti, yaklaşık 3,5 yıl ile 1990’lı yılların en uzun süre görev yapan hükümeti olmuştur.

1.2.1.2. Doğru Yol Partisi (DYP)

12 Eylül askerî darbesi sonrasında tüm siyasî partiler gibi Demirel'in genel başkanı olduğu Adalet Partisi de kapatılmış, darbe sonrası dönemde ise normalleşme eğilimlerinin başlamasıyla 1983'te bir Seçim Kanunu çıkarılmıştı. Bu kanunun elvermesi neticesinde kurulan partilerden biri de Büyük Türkiye Partisi (BTP) idi. BTP, Demirel'e yakınlığıyla bilinen eski Adalet Partililer (AP) tarafından, 20 Mayıs 1983'te kurulmuştu ve kısa sürede büyük katılımlarla güçlenmişti (Altan, 2013: 398-99). Fakat BTP'nin kısa sürede güçlenmesi askerinin tepkisini çekmiş ve parti kurulduktan sadece iki ay sonra kapatılmıştır.

BTP'nin kapatılması gündeme gelir gelmez, Demirel tarafından yeni partinin kurulması için talimat verilmiş ve 23 Haziran 1983'te Doğru Yol Partisi'nin kurulması sağlanmıştır. DYP'nin kurucuları büyük oranda Demirel'in yakınındaki isimler olduğu için, parti kurulur kurulmaz kamuoyunda "Demirel'in yeni partisi" imajı hâkim olmuştur. Kurucu genel başkanlığını Ahmet Nusret Tuna'nın yaptığı DYP, askerden veto yiyen partilerden biri olmuş ve 1983 Genel Seçimlerine katılamamış fakat 1984 Mahallî İdareler Seçimlerine katılmış ve %11'den fazla oy almıştır (Yücel, 2006: 70).

Tuna'nın ardından Yıldırım Avcı ve Hüsamettin Cindoruk'un genel başkanlık yaptığı DYP, 1986 yılındaki ara seçimlerden zaferle çıkmış ve yasaklı siyasî liderlerin yasağının kalkması için başlatılan propagandanın kilit partisi olmuştur. 1987 yılında yapılan referandumun sonucunda, liderlerin siyasî yasakları kalkmış ve Süleyman Demirel beklendiği gibi Hüsamettin Cindoruk'tan genel başkanlık koltuğunu devralmıştır.

DYP, 1987 Genel Seçimlerinde %19,1 oranında bir oy almıştır. 1987 Genel Seçimleri, partinin ciddi bir iktidar adayı olduğunu göstermişti, bunu doğrulayan ise 1991 Genel Seçimleri olmuştur. DYP, 1991 Genel Seçimlerinde %27 oy alarak, seçimin galibi olmayı başardı. Pek çok kişi için DYP'nin bu başarısı, aslında Demirel'in başarısı olarak yorumlanmıştır (Altan, 2013: 409).

Demirel, seçim sürecinde yoğun bir çalışma göstermiş, özellikle demokratik hak ve özgürlükler bahsinde, bir sosyal demokrat partinin lideri gibi halka hitap etmiştir. Bu noktada Demirel; ANAP'ın iyice görmezden geldiği "sosyal devlet" imgesine sarılmış ve eskiden olduğu gibi dönemin şartlarına uyma konusunda ne kadar başarılı bir lider olduğunu göstermiştir. Yine finans ve hizmet sektörlerinde

çalışan orta ölçekli kimselerin de ANAP'a kırgınlık duyduğu ve giderek DYP'ye yakınlaştığı söylenebilir (Kozanoğlu, 1995: 76). Ayrıca Mert'in hatırlattığı gibi Demirel, tıpkı 1960'lı ve 1970'li yıllarda en büyük rakibi olan CHP'yi 27 Mayıs temelli "demokrasi" vurgusundan eleştirdiği gibi, yeni dönemdeki en büyük rakibi olan ANAP'ı da 12 Eylül Darbesi'nin bir ürünü olmakla eleştirmiştir (Mert, 2007: 56). DYP seçim sonrasında, üçüncü parti konumundaki SHP ile bir koalisyon hükümeti kurmuş ve bu iki parti, 1995 yılına kadar kurdukları hükümetlerle iş başında kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Özal'ın 1993'teki ani ölümü, DYP Genel Başkanı ve Başbakan Demirel'i yeni cumhurbaşkanı adayı olarak öne çıkarmıştır. Demirel, beklendiği gibi 16 Mayıs 1993'te, koalisyon ortağı Erdal İnönü'nün de desteğiyle yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demirel'in cumhurbaşkanı olmasıyla, DYP'de genel başkanlık yarışı başlamıştır. Genel başkanlık için en güçlü aday Hüsamettin Cindoruk'tu. Fakat Cindoruk, Demirel'in yasaklı olduğu yıllarda "emanetçi" adıyla genel başkanlık yaptığından, Demirel'in cumhurbaşkanlığı makamından partiyi yöneteceği endişesiyle genel başkanlığa aday olmamıştır (Kongar, 2008: 263).

DYP genel başkanlığı için dört aday vardı: Tansu Çiller, İsmet Sezgin, Köksal Toptan ve Bedrettin Dalan. Bedrettin Dalan'ın, İsmet Sezgin lehine adaylıktan çekilmesi sonrasında geriye üç aday kalmıştı. Bu üç adayın yarıştığı DYP Olağanüstü Kongresi'nde; birinci tur sonucunda üç aday da yeterli çoğunluğa ulaşamasa da, Tansu Çiller'in aldığı yüksek oy, diğer iki adayın çekilmesine neden olmuştur. Tansu Çiller, ikinci tur oylamasında 933 oyla DYP'nin yeni genel başkanı seçilmiştir.

Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olan Tansu Çiller, ilk seçim sınavını 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde vermiş ve DYP, ANAP'ı çok küçük bir farkla geride bırakarak birinci parti olmuştur. Fakat partinin %21,4 olan oy oranı, 1991 Genel Seçimlerindeki oy oranı olan %27'nin altına düşmüştür. Üstelik DYP, 15 büyükşehir belediyesinden sadece Antalya, Eskişehir ve İzmir'de seçimleri kazanmış, toplamda ise 11 ilde seçimleri kazanarak, bu anlamda daha yüksek oy aldığı Refah Partisi ve Anavatan Partisi'nin gerisinde kalmıştır.

DYP, 1995 Genel Seçimlerinde %19,1'lik oy oranıyla üçüncü parti olmuş ve SHP ile sürdürdüğü yaklaşık dört yıllık iktidar ortaklığı da sona ermiştir. Seçimlerden sonra DYP, önce ANAP ile ardından da RP ile koalisyon hükümetleri kurmuştur. ANAP ile kurulan hükümetin ömrü 2 ay ile sınırlı kalırken, RP ile

kurulan hükümet de yaklaşık 1 yıl iktidarda kalmıştır. DYP için sonun başlangıcı, 1999 yılında birlikte gerçekleştirilen Genel Seçimler ve Mahallî İdareler Seçimleri olmuştur. Parti, 1999 Genel Seçimlerinde %12,01 oy alarak seçim barajını güçlükle aşarken, Mahallî İdareler Seçimlerinde de %13,21 oy alabilmiştir.

Tablo 2: 1990’lı yıllarda Doğru Yol Partisi’nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1991 Genel Seçimleri	Süleyman Demirel	6.600.726	27,03	178/ 450
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Tansu Çiller	6.027.095	21,41 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-
1995 Genel Seçimleri	Tansu Çiller	5.396.009	19,18	135/ 550
1999 Genel Seçimleri	Tansu Çiller	3.745.417	12,01	85/ 550
1999 Mahallî İdareler Seçimleri	Tansu Çiller	4.157.262	13,21 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

12 Eylül sonrasında merkez sağın önemli partilerinden biri olan DYP; DP ve AP’den devraldığı mirası iyi kullanamamıştır. 1990’lı yıllara Demirel’in liderliğinde iyi bir giriş yapan DYP, Demirel’in 1993’te cumhurbaşkanı olmasından sonra Çiller’in liderliğinde âdeta “merkez sağın mirasyedisi” konumuna düşmüştür. 1991’de %27 oy alan parti, 1995’te %19 ve 1999’da ise %12 oy alarak, kötü bir istikrar örneği göstermiştir. DYP, 2002 yılında yapılan erken seçimlerde bahsedilen düşüşün âdeta dip noktasını yaşamış ve %9,5 oy oranıyla baraj altında kalarak meclise girememiştir. 2002 sonrasında ise bir daha toparlanamayan parti, cumhuriyet dönemi Türk siyasal tarihi içerisinde sadece 1990’lı yıllarda etkinlik gösterebilen bir “dönem partisi” olarak kalmıştır.

DYP’nin dayandığı toplumsal taban, devamı olduğu DP ve AP’den çok farklı olmamakla beraber, DP ve AP’nin kentlerde elde ettiği başarıyı tekrar edememiştir. Büyük oranda kırsal kesimde yaşayan insanlardan oy alan DYP, Türkiye’deki toplumsal değişimlere ayak uyduramadığı için 1990’ların başındaki başarısını muhafaza edememiştir. AP’nin merkez sağın tek partisi olduğu 1970’lerde nüfusun ortalama olarak %60’ı kırdaki yaşarken, 1990 Türkiye’sinde ise nüfusun %60’ı

kentlerde yaşamaktaydı. Bu anlamda DYP, 1990'lı yıllarda kentte yaşayan nüfusu kazanabilecek bir atılım yapmamış ve yukarıda belirttiğimiz şekliyle DP ve AP'den devraldığı ideolojik mirası sahiplenmekle yetinmiştir. Toplumsal tabanı daha çok; çiftçi, küçük esnaf ve tüccara dayanan DYP için “kırsal kesimin partisi” tanımlaması yapılabilir (Çavuşoğlu, 2009: 299).

DYP'nin söyleminde öne çıkan temalar; millî irade, demokrasi ve refah kavramlarıdır. Bu temalar olduğu gibi, Türk merkez sağ siyasetin terkiibinden alınmış ve kullanılmıştır. Cindoruk ve Demirel dönemlerinde partinin demokratikleşme söylemi “anti- militarizm” ile “sosyal devlet ve insan unsuru” üzerine kuruluyken, Çiller döneminde bu tablo değişmiştir (Çavuşoğlu, 2009: 267). Çiller döneminde DYP, asker ile yakın ilişkiler kurmuş ve 28 Şubat Olayına kadar da bahsedilen yakınlaşma devam etmiştir. Yine Çiller döneminde, Cindoruk ve Demirel dönemlerindeki mutedil milliyetçi söylem, artan terör olaylarının da etkisiyle daha propagandif bir söylemle yer değiştirmiştir.

1.2.1.3. Refah Partisi (RP)²

Refah Partisi, 19 Temmuz 1983'te kurulmuştur. İlk genel başkanı olan Ali Tümen'in, ilk kurucular listesinde veto edilmesi üzerine yapılan seçimde genel başkanlığa Ahmet Tekdal getirilmiştir (Poyraz, 2013: 320). Parti, 1983 Genel Seçimlerine katılabilmek için gerekli şartları yerine getirmesine rağmen, seçimlere girememiştir. Ertesi yıl yapılan Mahallî İdareler Seçimlerine katılan RP, aldığı %4,4 oyun yanı sıra, Şanlıurfa ile Van'da belediye başkanlıklarını kazanmıştır (Poyraz, 2013: 320).

1987 yılında diğer liderlerle birlikte siyasî yasağı kalkan Necmettin Erbakan, partinin genel başkanlığına seçilmiştir. Erbakan, 1960'ların sonunda Millî Görüş Hareketi'nin lideri olarak öne çıkmış ve Millî Nizam Partisi (MNP) ile Millî Selamet Partileri'nin (MSP) genel başkanlığını yapmıştır. Millî Selamet Partisi, 1970'li yıllarda önce Cumhuriyet Halk Partisi ile kurulan hükümette ardından ise Milliyetçi Cephe Hükümetleri olarak bilinen hükümetlerde koalisyon ortağı olarak yer almıştır.

Refah Partisi, Erbakan'ın liderliğinde girdiği ilk seçim olan 1987 Genel Seçimlerinde %7,2 oy almış ve meclise girememiştir. 1989 Mahallî İdareler

---

² Refah Partisi ile ilgili daha detaylı bilgiye ilerleyen sayfalarda “Refah Partisi ve Siyasal İslâm'ın Yükselme Dönemi” başlığı altında yer verilecektir.

Seçimlerinde ise %9,8 oy alarak, içerisinde 5 ilin de olduğu toplam 74 belediyede seçimi kazanmıştır.³

Tablo 3: 1990'lı yıllarda Refah Partisi ve Fazilet Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldıkları Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1991 Genel Seçimleri*	Necmettin Erbakan	4.121.355	16,87	62/ 450
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Necmettin Erbakan	5.388.195	19,14 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-
1995 Genel Seçimleri	Necmettin Erbakan	6.012.450	21,38	158/ 550
1999 Genel Seçimleri**	Recai Kutan	4.805.381	15,41	111/ 550
1999 Mahallî İdareler Seçimleri**	Recai Kutan	5.185.831	16,48 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

*Refah Partisi seçimlere Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile seçim ittifakı yaparak girmiştir.

**Kapatılan Refah Partisi'nin yerine Fazilet Partisi seçimlere katılmıştır.

Refah Partisi, 1991 Genel Seçimlerine Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile koalisyon yaparak girmiştir. Seçim sonucunda 62 milletvekili kazanan üçlü koalisyondan MÇP ve IDP'li vekillerin 23'ü ayrılarak kendi partilerine katılmışlardır. Refah Partisi, 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinden büyük bir başarıyla ayrılmıştır. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere, Türkiye'nin önemli büyükşehirlerinde seçimleri kazanan Refah Partisi, iktidarın en önemli adayı hâline gelmiştir.

Beklendiği gibi 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti olarak çıkan RP, tek başına hükümet kuracak yeterliliğe sahip olmadığından diğer partilerle koalisyon hükümeti kurmak için çalışmalara başlamıştır. Fakat hiçbir parti RP ile bir koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine Erbakan, hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Demirel'e iade etmiş ve Demirel de hükümeti kurma görevini ANAP lideri Mesut Yılmaz'a vermiştir. Yılmaz ile DYP lideri Çiller'in anlaşmaya varmasıyla kurulan ANAYOL Hükümeti, gerek koalisyon içindeki anlaşmazlıklar,

³ http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1989 (Erişim Tarihi: 12.04.2015)

gerekse de Anayasa Mahkemesi'nin RP'nin itirazını haklı bularak hükümetin güven oylamasını iptal etmesi sonucunda, yalnızca iki ay görev başında kalabilmiştir. ANAYOL Hükümetinin sona ermesinden sonra, 28 Haziran 1996'da Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında kamuoyunda "Refahyol Hükümeti" olarak bilinen hükümet kurulmuştur. Refahyol Hükümeti, 28 Şubat 1997 tarihli Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı ile başlayan sürecin sonunda, Başbakan Erbakan'ın 28 Haziran 1997'deki istifasıyla sona ermiştir.

Refahyol Hükümeti henüz görev başındayken, Refah Partisi hakkında kapatma davası açılmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın, 21 Mayıs 1997'de "lâiklik karşıtı eylemlerin odağı hâline geldiği" gerekçesiyle kapatma davası açtığı Refah Partisi, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Poyraz, 2013: 321). Refah Partisi'nin kapatılma kararı ile birlikte Genel Başkan Necmettin Erbakan'a da 5 yıl siyaset yapma yasağı getirilmiştir.

Fazilet Partisi, Refah Partisi'nin kapatılmasından yaklaşık 1 ay önce 17 Aralık 1997'de İsmail Alptekin tarafından kurulmuştur. Parti, 1999 yılında birlikte gerçekleştirilen genel seçimler ile mahallî idareler seçimlerine katılmış fakat istediği sonuçları elde edememiştir. Seçmenin, iktidardaki bir partinin kapatılmasından dolayı kendilerini zulme uğramış olarak göreceklərini ve kendilerine destek olacaklarını ümit eden Fazilet Partililer, bekledikleri tabloyla karşılaşmamışlardır. 1995'te birinci parti olan Refah Partisi'nin halefi Fazilet Partisi, 1999 Genel Seçimlerinde üçüncü parti olabilmıştır.

Seçim sonrasında oluşan yeni parlamentonun yemin töreni ise bir başka siyasî krize neden olmuştur. Yemin törenine başörtüsü ile katılan Fazilet Partisi'nin İstanbul Milletvekili Merve Kavakçı, Başbakan Bülent Ecevit'in hışmına uğramış ve kısa sürede büyük bir siyasî krize neden olan olay, nihayetinde Fazilet Partisi'nin kapatılmasına kadar gitmiştir. Yemin töreninden birkaç gün sonra, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından, Fazilet Partisi'nin kapatılması için dava açılmıştır. Fazilet Partisi, "lâiklik karşıtı eylemlerin odağı hâline geldiği" gerekçesiyle suçlanıyor, ayrıca kapatılan Refah Partisi'nin devamı olduğu belirtiliyordu.

Neticede Fazilet Partisi, Refah Partisi'nin kapatılma sürecinden daha uzun bir hukukî sürecin sonunda, 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Parti, yaklaşık iki yıl, kapatılma tehlikesi altında, muhalefet partisi olarak görev yapmıştır. Bu süreçte parti içinde Erbakan ve taraftarlarının oluşturduğu

“gelenekçi” kanat ile Erbakan muhaliflerinin oluşturduğu “yenilikçi” kanat arasında bir genel başkanlık yarışı da yaşanmıştır. 2000 yılındaki kongrede, gelenekçi kanadı temsil eden Genel Başkan Recai Kutan’ın karşısında, yenilikçi kanadı temsil eden Abdullah Gül yer almıştır. Kutan’ın kazandığı kongre, Fazilet Partisi’nin kapatılması sonrasında Millî Görüş Hareketi içerisindeki yol ayrımının başlangıcını oluşturmuştur.

1.2.1.4. Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)

SHP, 3 Kasım 1985’te, dönemin ana muhalefet partisi olan Halkçı Parti (HP) ile Erdal İnönü’nün genel başkanı olduğu Sosyal Demokrasi Partisi’nin (SODEP) birleşmesi sonucunda kurulmuştur. Birleşme sonrasında partinin genel başkanlık görevini Erdal İnönü yürütmüştür.

SHP, kurulduktan sonraki ilk günlerinde ciddi sıkıntılarla karşı karşıya gelmiştir. Partinin HP geçmişi olan isimleri ile SODEP geçmişi olan isimleri, parti içinde iki ayrı grup oluşturmuştur (Heper, 2011: 184). İki partinin birleşmesinin getireceği güç bir tarafa, birleşme sonrasında parti, uzun süre kendi içindeki anlaşmazlıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

SHP ilk seçim sınavını 1986 yılında yapılan ara seçimlerde vermiş ve %22,7 oy alarak, boş bulunan 11 milletvekilliğinden yalnızca 1’ine sahip olabilmıştır (Yücel, 2006: 80). 1987 Genel Seçimlerinde ise %24,74’lük oy oranı ile ANAP’ın ardından ikinci parti olmuştur. SHP, en büyük başarısını 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde yakalamıştır. %28,69 oy alan parti, o zaman sayıları sekiz olan büyükşehirlerin 6’sında seçimleri kazanmıştır. Türkiye’nin en büyük üç şehri olan İstanbul, Ankara ve İzmir’de seçimlerden birinci çıkan SHP, ayrıca Adana, Kayseri ve Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlıklarını da kazanmıştır.

Partinin en büyük başarısı olan 1989 Mahallî İdareler Seçimleri aynı zamanda parti için sonun başlangıcı olacak bir süreci de başlatmıştır. Başta İstanbul olmak üzere, SHP’li belediyelerde arka arkaya patlak veren yolsuzluk iddiaları, sosyal demokrat iddialarla ortaya çıkan bir parti için bir itibar kaybına neden olmuştur. Yine 1989 yılında, Paris’te düzenlenen “Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları” başlıklı konferansa partiden izinsiz katıldıkları gerekçesiyle yedi milletvekilinin ihraç edilmesi bir başka krizi beraberinde getirmiştir (Kömürcü, 2008: 306). Bu olayı takip eden süreçte, 10’dan fazla SHP milletvekili partiden istifa etmiş ve partinin çeşitli il örgütlerinde de istifalar yaşanmıştır. Öte yandan, 1991 Genel Seçimleri öncesinde

Halkın Emek Partisi (HEP) ile ittifak yapan SHP, bu ittifaktan dolayı özellikle milliyetçi çevrelerden gelen yoğun tepkilerle karşılaşmıştır.

Yukarıdaki kriz ortamına rağmen 1991 Genel Seçimlerine büyük bir umutla giren SHP, %20,75 oy alarak seçimden üçüncü parti olarak ayrılmıştır. Seçimin galibi olan DYP, tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamadığından dolayı, SHP ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. İkinci parti konumundaki ANAP ise hükümet dışında kalmıştır. Seçim sonrasındaki süreç, SHP için yine iyi işaretler vermemiştir. SHP listesinden seçime giren ve milletvekili seçilen HEP'li vekillerden Leyla Zana'nın yemin töreni sırasında Kürtçe ifadeler kullanması ile başlayan süreç, önce HEP'li vekillerin SHP'den ayrılıp kendi partilerine dönmeleri, ardından da HEP'in kapatılıp yerine Demokrasi Partisi'nin (DEP) kurulmasına kadar gitmiştir. Sonrasında ise DEP'li vekiller parlamentodan alınıp cezaevine gönderilmiştir.

1992 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Deniz Baykal'ın liderliğinde yeniden açılması sonrasında, SHP içindeki bazı isimler CHP'ye geçmişler ve SHP'nin milletvekili sayısı 49'a düşmüştür (Yücel, 2006: 80). Buna rağmen DYP ile olan koalisyon hükümetine devam eden SHP'de Genel Başkan İnönü, Özal'ın cumhurbaşkanı olması üzerine görevinden ayrılmıştır. 1993 Eylül'ünde yapılan kongrede genel başkanlığa Murat Karayalçın seçilmiştir. Karayalçın, DYP ile olan koalisyon hükümetini sürdürmüş ve İnönü'nün üstlenmiş olduğu Başbakan Yardımcılığı görevi ile Dışişleri Bakanlığı görevlerini de devam ettirmiştir.

SHP, Karayalçın'ın liderliğinde 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde %14 civarında oy almış ve elindeki 652 belediyeden 216'sını kaybetmiştir. Seçim sonrasında partinin CHP'ye katılma süreci başlamıştır. Seçimlerden kısa süre sonra, Kasım 1994'te Parti Başkanlığı partiyi kapatıp, Şubat 1995'te resmen CHP'ye katılmıştır.

Tablo 4: 1990'lı yıllarda Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1991 Genel Seçimleri	Erdal İnönü	5.066.571	20,75	88/ 450
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Murat Karayalçın	3.807.921	13,53 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

SHP, özellikle Kürt sorunu bağlamında önemli adımlar atmış bir partidir. Kürt sorununun çözümü için bir rapor hazırlayan ilk parti olan SHP, 1991 Genel Seçimlerinde yoğun tepkilere rağmen, HEP’li vekil adaylarını kendi aday listesi içerisinde göstermiştir. Fakat öncesinde 1989 yılında, Paris’te düzenlenen “Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları” isimli konferansa katılan milletvekillerinin partiden ihraç edilmesi, Kürt sorununun daha 1980’lerin sonlarında çözülebilmesi adına önemli bir fırsatın heba edilmesine neden olmuştur. Gerek Kürt siyasal hareketinin yasal zeminde temsili adına gerekse de Kürt sorununun çözümü adına büyük bir adım atan SHP, sonraki dönemde bu çabalarını aynı kararlılıkla sürdürememiştir. Leyla Zana’nın yemin krizi sonrasındaki süreçte kamuoyunun da baskısıyla, partinin Kürt politikası giderek sertleşmeye başlamıştır.

SHP için birkaç kırılma noktası daha sayılabilir (Kömürcü, 2008: 5). 1980’lerin sonundaki işçi eylemleri sırasında partinin pasif bir politika takip etmesi ve parti politikasının sosyal adaletten çok demokratikleşme talebi üzerine kurulması bunların ilkidir. Sermayeye karşı emeği yeterince temsil edemeyen bir “halkçı” partinin siyasal arenada tutunabilmesi oldukça zordur. İkinci kırılma noktası; yukarıda zikredilen Paris’teki Kürt konulu konferansa katılan milletvekillerinin partiden ihracıdır. Son kırılma noktası ise, partinin DYP ile olan koalisyon hükümetinden ayrılma kararını bir türlü verememesi⁴ ve bu koalisyonun son döneminde alınan “5 Nisan 1994 Ekonomik Tedbir Kararlarına” verdiği koşulsuz destektir. Yukarıdaki kırılma noktalarında partinin aldığı hasarlar, artık onarılamaz bir noktaya geldiğinde ise kaçınılmaz son gerçekleşmiş ve parti beklendiği gibi CHP’ye katılmıştır.

1.2.1.5. Demokratik Sol Parti (DSP)

“HP ve SODEP’in SHP’de birleşmesinden sonra, HP milletvekillerinden bazıları SHP’den istifa etmişlerdi (Heper, 2011: 185).” Bu milletvekilleri, 22 Kasım 1985’te Rahşan Ecevit’in başkanlığında DSP’yi kurmuşlardır. Parti, o tarihte siyasî yasaklı olan Bülent Ecevit’in isteği ile kurulmuştur.

HP- SODEP birleşmesine karşı çıkan bir grup milletvekilinin partiye katılması, henüz yeni bir parti olan DSP’ye mecliste bir grup kurma imkânı

---

⁴ SHP içerisinde yer alan isimlerden bazıları, DYP ile olan koalisyon hükümetinden ayrılma konusunda görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu isimlerden en önemlisi şüphesiz ki Mümtaz Soysal’dır. Soysal, SHP’nin DYP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümetinden ayrılması yönündeki fikrini beyan ederken, Türk siyasal literatürüne girecek olan “vuruşarak çekilmek” tâbirini kullanmıştır.

sağlamıştır. DSP'nin katıldığı ilk seçimler 1986 ara seçimleridir ancak parti bu seçimlerde barajı aşamamıştır. Ertesi yıl yapılan referandum neticesinde siyasî yasağı kalkan liderlerden biri olan Ecevit, 13 Eylül 1987'de partinin genel başkanlığına seçilmiştir. DSP, Ecevit liderliğindeki ilk seçim sınavını aynı yıl yapılan erken genel seçimlerde vermiştir. 1987 Genel Seçimleri, DSP ve Ecevit için iyi neticeler vermemiş, %8,5 oy alan parti, ülke barajını geçemeyerek meclise girememiştir.

8 Mart 1988'de gerçekleştirilen olağanüstü kongrede genel başkanlığı bırakan Ecevit'in yerine Necdet Karababa genel başkanlığa seçilmiştir. Fakat Karababa, Ecevitler ile ters düşmesi sonucunda istifa etmiş ve yaklaşan yerel seçimler öncesinde yeniden bir olağanüstü kurultay toplanmıştır. 15 Ocak 1989 tarihindeki kurultayda genel başkanlığa yeniden Bülent Ecevit seçilmiştir (Yücel, 2006: 82).

DSP, Ecevit'in ikinci döneminde de iyi bir başlangıç yapamamıştır. Parti, 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde %9 oy almıştır. DSP, 1980'lerin sonunda merkez solun önde gelen partisi olan SHP'nin oylarını böldüğü gerekçesiyle de eleştiriler almıştır. DSP'nin 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinin galibi olan SHP ile birleşmesi çağrılarına kulak asmayan Ecevit, partisi ile ilk seçim başarısını 1991 Genel Seçimlerinde yaşamıştır. %10,74 oy oranı ile ilk defa ülke barajını aşan DSP, meclise 7 milletvekili göndermiştir.

1990'lı yılların ilk yarısı solda birleşme çağrılarıyla geçerken, Ecevit'in tavrı yine değişmemiştir. 1992'de yeniden açılan CHP, yeni bir tartışmanın da merkezine oturmuştur. SHP Genel Başkanı İnönü, CHP'nin SHP'ye katılmasını isterken, Ecevit ise CHP'nin DSP'ye katılmasından yanaydı. Fakat süreç, kimsenin beklemediği şekilde işlemiş ve bir anda bütün gücünü ve cazibesini yitiren SHP, 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinin ardından, 1995 yılının başında CHP'ye katılmıştır. DSP ise 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinden istediği neticeleri alamamış ve %8,75'te kalarak, hiçbir büyükşehir belediye başkanlığı ve il belediye başkanlığı kazanamamıştır (Yücel, 2006: 83).

1995 Genel Seçimlerinde oy oranını %14,64'e yükselten ve 76 milletvekili kazanan DSP, artık merkez solda yeni rakibi olan ve %10,71 oy alarak barajı güçlükle aşan CHP'yi geride bırakmıştır. Seçim sonrasındaki kısa ömürlü ANAYOL Hükümetine dışarıdan destek veren DSP, Refahyol Hükümetinin sona ermesi neticesinde kurulan yeni hükümetin (ANASOL-D Hükümeti) ortağı olmuştur. Ancak bu hükümetin CHP'nin verdiği bir gensoru önergesi ile düşürülmesi, Ecevit'in yıllar sonra başbakanlık koltuğuna oturmasını sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Demirel'in yeni

hükümeti kurma görevini verdiği Ecevit, DYP ile anlaşamayınca görevi cumhurbaşkanına iade etmiştir. Demirel'in hükümeti kurma görevini Yalım Erez'e vermesi üzerine, eski partilisi olan Erez'in başbakan olmasına karşı çıkan Çiller, Ecevit'in kuracağı azınlık hükümetine destek vereceğini açıklamıştır. Böylece, Ecevit'in başkanlığında yeni hükümet kurulabilmiştir.

11 Ocak 1999'da kurulan hükümet, ülkeyi 18 Nisan 1999 Genel Seçimlerine kadar götürecek bir seçim hükümetiydi. Ancak bu 3 aylık kısa sürede çok önemli bir gelişme yaşandı ve PKK lideri Abdullah Öcalan yakalanarak Türkiye'ye getirildi. Öcalan'ın yakalanması, Başbakan Ecevit ve DSP için büyük bir sıçrama tahtası işlevi gördü ve parti, 1999 Genel Seçimlerinden %22'nin üzerinde oy ile birinci parti olarak çıkmayı başardı. Meclise 136 milletvekili sokan DSP, genel seçimlerle birlikte gerçekleştirilen mahallî idareler seçimlerinde ise başarılı olamamıştır. Toplamda 189 belediyede seçimleri kazanan DSP; bu anlamda ancak altıncı parti olabilmiştir.

Tablo 5: 1990'lı yıllarda Demokratik Sol Parti'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1991 Genel Seçimleri	Bülent Ecevit	2.624.301	10,74	7/ 450
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Bülent Ecevit	2.463.853	8,75 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-
1995 Genel Seçimleri	Bülent Ecevit	4.118.025	14,64	76/ 550
1999 Genel Seçimleri	Bülent Ecevit	6.919.670	22,19	136/ 550
1999 Mahallî İdareler Seçimleri	Bülent Ecevit	5.885.132	18,70 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

DSP; sosyal demokrat bir parti olmaktan çok, isminden de anlaşılabilceği üzere, “demokratik sol” bir anlayışa sahip olmuştur. Bilhassa lâiklik konusunda sosyal demokrat bir partiye göre daha ılımlı politikalar gütmesi bunun göstergesidir. Partinin başta Kıbrıs meselesi ve Kürt sorunu üzerine yaklaşımına bakıldığında, milliyetçi bir damarı olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda, “milliyetçi sol” olarak da tanımlanabilecek bir siyasî pozisyonda yer almıştır (Heper, 2011: 187).

Heper'e göre; DSP'nin 1990'lı yılların ikinci yarısında gösterdiği başarının arkasında üç gerekçe yatmaktadır (Heper, 2011: 188). Bunların ilki, Ecevit'in ülkenin uzun vadeli çıkarlarını koruyan bir lider olarak görülmesidir. Ecevit, Kürt meselesinde görüldüğü üzere, millî konularda tavizsiz bir politika izlemiştir. İkinci unsur, lâiklik konusundaki dengeli tutumudur. Son unsur ise, 1990'lı yılların sonunda Türk siyasal hayatındaki genel tablonun DSP'yi öne çıkarmasıdır. 1990'lı yılların sonunda, Türkiye'deki bütün merkez sağ ve merkez sol partilerin, halk nezdinde oldukça kabarık bir sicile sahip olması, DSP ile birlikte Milliyetçi Hareket Partisi'ni ön plâna çıkarmıştır.

DSP, tıpkı ANAP ve DYP gibi -onlardan farklı olarak sadece 1990'lı yılların ikinci yarısında etkinlik gösterebilmiş- yeni bir yüzyıla girilirken âdetta eriyip giden partilerden biri olmuştur. Kurulduğu ilk yıllarda dinamik bir parti örgütüne sahip olan DSP, ilerleyen yıllarda giderek Ecevitlerin tam hâkimiyetinde bir aile partisi hâline gelmiştir. Genel merkezin bütün teşkilatı yönlendirdiği ve bütün adayların merkezden belirlendiği sistem, antidemokratik bir görünüm vermesinin yanında, kamuoyunun yabancı olduğu isimlerin parti içerisinde yükselmesine neden olmuştur (Yücel, 2006: 85). Ecevit'in sağlığı iktidarının son günlerinde bozulduğunda, parti teşkilatının bir anda dağılması, partinin sadece Ecevit'in fiziksel varlığına dayandığını açıkça göstermektedir.

DSP, 1990'ların yaygın endişelerinden olan Kürt sorunu ve siyasal İslâm'ın yükselişine karşı, devletçi refleksleri yüksek bir parti olarak öne çıkmış ve bir anlamda konjonktürün parlattığı imajı sayesinde iktidar olmuştur. Parti, Kemalist tepkiselliği sebebiyle yukarıda bahsedilen meseleler karşısında kolayca Millî Güvenlik Devleti ideolojisine kapılmış ve seçmenlerini de benzer saiklerle etkilemiştir (Aydın ve Taşkın, 2014: 450).

1.2.1.6. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

CHP, 12 Eylül Darbesi neticesinde diğer tüm partiler gibi kapatılmış ve böylece geçmişi cumhuriyet öncesine kadar giden uzun ömürlü bir siyasî partinin varlığı son bulmuştur. Darbeden yaklaşık 1 yıl sonra kapatılan CHP, AP, MSP ve MHP'nin aynı adlarla tekrar açılabilmesi, 1992 yılında çıkarılan bir yasayla mümkün olmuştur.

Partinin kapatılmadan önceki genel sekreter yardımcısı olan Erol Tuncer'in başını çektiği bir grup, partiyi yeniden açmak için çalışmalara başlamıştır. Tuncer'in

yeniden açılacak olan CHP'ye davet ettiği İnönü ve Ecevit, bu davete olumsuz cevap vermişlerdir. Ecevit kesin bir tavırla teklifi reddedip, CHP'nin DSP'ye katılması fikrini ortaya atarken, SHP lideri İnönü de benzer şekilde, CHP'nin SHP'ye katılmasından yana tavır koymuştur.

Bir taraftan solda birleşme çabaları sürerken, bir taraftan da CHP'nin yeniden açılışına sahne olan 25. Kurultay gerçekleşmiş ve 9 Eylül 1992 tarihinde parti yeniden siyaset arenasına dönmüştür. Kurultayda partinin genel başkanlık görevine Deniz Baykal seçilmiştir. SHP Genel Başkanlığı için üç kez girişimde bulunup başarılı olamayan Baykal, bu amacına CHP'de ulaşmıştır (Çelik, 2004: 113).

Yeni CHP ilk sınavını 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde vermiştir. Partinin bu seçimde almış olduğu 4,61'lik oy oranı, merkez soldaki parçalanmış yapıyı da sorgular hâle getirmiştir. Bahsedilen seçimlerde merkez solun diğer iki partisi olan SHP %13,5; DSP ise %8,75 oy alabilmiştir. Böylelikle toplamda %25'i ancak geçen oy oranı üç partiye bölünmüş oluyordu. Seçim sonrasında merkez solda birleşme çabaları yine gündeme gelmiş ve sonunda beklenen adımı SHP atmıştır. SHP, 1995 yılının başında CHP'ye katılmıştır. Geçiş sürecinde CHP Genel Başkanlık görevini Hikmet Çetin yürütmüştür. CHP bu dönemde SHP'nin DYP ile kurduğu koalisyonu devam ettirmiştir. Baykal, DYP ile CHP'nin kurmuş olduğu yeni hükümette Başbakan Yardımcılığı ile Dışişleri Bakanlığı görevlerini ifa etmiştir. Baykal, hükümetin kurulabilmesi için erken genel seçim şartını öne sürmüştür.

Birleşme sonrası ilk büyük kurultay 9 Eylül 1995 tarihinde gerçekleşmiş, Murat Karayalçın'ı geride bırakan Deniz Baykal genel başkanlık görevini tekrar devralmıştır. Parti Meclisi'nin de bariz şekilde Baykal'a yakın isimlerden oluşması, SHP'nin tamamen CHP içinde eridiğini gösteriyordu (Yücel, 2006: 101).

CHP, 1995 Genel Seçimlerinde %10,71 oy alarak seçim barajını güçlükle aşmıştır. Seçim sonuçları parti içi muhalefeti harekete geçirmiş ve bir Olağanüstü Kurultay talebi dile getirilmiştir. Baykal, Olağanüstü Kurultayı 1998 yılı Mayıs ayına kadar ertelemeyi başarmıştır. CHP, 1995 Genel Seçimleri sonrası kurulan ANAYOL ve Refahyol Hükümetlerinde yer almamıştır. Refahyol Hükümetinin sona ermesinden ardından, Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında kurulan ANASOL-D Hükümetini ise dışarıdan desteklemiştir. Fakat bu hükümetin sonunu getiren hamle de CHP'den gelmiştir. CHP'nin hükümet aleyhinde verdiği gensoru önergesinin kabul edilmesiyle ANASOL-D Hükümeti düşürülmüştür.

1999 Genel Seçimleri, CHP tarihinde bir ilkin gerçekleşmesine neden olmuş ve parti, tarihinde ilk defa meclise girememiştir. %8,71 oy alan CHP, meclis dışında kalmış ve seçimlerden sonra Genel Başkan Deniz Baykal istifa etmiştir.⁵ CHP, 1999 Genel Seçimleriyle aynı gün gerçekleştirilen Mahallî İdareler Seçimlerinde ise nispeten daha iyi bir netice elde etmiştir. CHP; İl Genel Meclisi Seçimlerinde %11,08 oy alırken, Belediye Başkanlığı Seçimlerinde %13,83 ve Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerinde de %16,52 oy almıştır.

Partinin yerel ölçekteki bu nispi başarısı göstermektedir ki; parti tabanının eleştirisi daha çok parti üst yönetimine karşıdır. CHP adına Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı için yarışan Murat Karayalçın ile yine CHP adına İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için yarışan Adnan Polat'ın aldığı oyların, CHP'nin parti ortalamasının hayli üstünde olması da bunun göstergesidir. CHP; diğer büyükşehir belediyelerinden Antalya, Gaziantep ve Kocaeli'nde seçimleri kazanmış, Mersin ve Samsun'da ise çok küçük oy farklarıyla seçimleri kaybetmiştir.

Tablo 6: 1990'lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Deniz Baykal	1.297.371	4,61 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-
1995 Genel Seçimleri	Deniz Baykal	3.011.076	10,71	49/ 550
1999 Genel Seçimleri	Deniz Baykal	2.716.094	8,71	0
1999 Mahallî İdareler Seçimleri	Deniz Baykal	3.487.483	11,08 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

CHP, yeniden siyasî hayata katıldığı 1992 yılından itibaren, bütün bir doksanlı yıllar boyunca etkin bir parti olmayı başaramamıştır. Yukarıda görüldüğü gibi; 1995 Genel Seçimlerinde seçim barajını güçlükle aşan parti, 1999 Genel

⁵ Deniz Baykal'ın istifası sonrası 22- 23 Mayıs 1999 tarihinde toplanan CHP 9. Olağanüstü Kurultayı'nda partinin yeni genel başkanı olarak Altan Öymen seçilmiştir. Fakat Baykal'ın partiye olan hâkimiyeti sürmüştür. Parti içerisinde Baykal'ın yeniden genel başkan olması yönünde bir talep vardı ve bu talebin de etkisiyle, 30 Eylül 2000'de bir Olağanüstü Kurultay toplanmıştır. Baykal bu kurultayda yeniden CHP Genel Başkanlığına seçilmiştir (Yücel, 2006: 102).

Seçimlerinde ise tarihî bir hezimet yaşamış ve seçim barajının altında kalarak meclise girememiştir.

CHP'nin 1990'lı yıllardaki bu başarısızlığının temel sebebi, partinin ülke şartlarının gerektirdiği bir siyasetten çok, ideolojik temelde bir siyaset izlemesi ve bu yüzden de seçmenin taleplerine cevap verememesidir. Gelir dağılımının bozulduğu, sosyal adaletin sağlanamadığı bir toplumda, sosyal demokrat bir parti olduğunu iddia eden CHP'nin piyasa güçlerine ve Neo- liberal politikalara ılımlı yaklaşması (Heper, 2011: 189) tezat bir durum oluşturmuştur. Neo- liberal politikaları gâyet sert bir şekilde uygulayan DYP ile koalisyon hükümetinin devam ettirilmesi, yukarıda SHP için de bahsettiğimiz şekilde sosyal demokrasiden giderek uzaklaşılmasına neden olmuştur. CHP de tıpkı SHP gibi, DYP ile sürdürdüğü koalisyon hükümetinden bir türlü ayrılamamış ve DYP'nin uyguladığı ekonomi politikalarının destekçisi olmuştur.

SHP'nin bir başka yanlış politikası olarak adlandırabileceğimiz, sosyal demokrasiden uzaklaşılması durumu, CHP'de de benzer şekilde görülmüştür. CHP, 1990'larda yeni bir sosyal demokrasi kurma hedefiyle ortaya çıkmış fakat serbest piyasa savunusundan vazgeçmemiştir. Sosyal- liberal siyaset savunusu zaman içerisinde "sosyal" alanın arka plâna itilerek, "liberal" alanın öne çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Çelik, 2004: 140). Neo- liberal akımla gelen serbest piyasa ekonomisinin yarattığı tahribatları onaracak politikalar yerine, özel sektöre daha çok yaklaşan CHP'nin geniş halk kitlelerinin oyunu kazanması imkânsız hâle gelmiştir.

CHP'nin özellikle lâiklik meselesinde görüldüğü üzere inanç konularını bir ideolojik mesele hâline getiren katı tutumu sebebiyle, seçmen tarafından yeterince destek görmediğini de ifade edebiliriz. En azından lâiklik konusundaki tutumu CHP'ye göre daha mutedil olan DSP, 1990'lı yıllarda oylarını sürekli arttırırken, CHP'nin ise %10 seviyelerini aşamaması yukarıdaki tespiti doğrulamaktadır.

1.2.1.7. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

MHP, 1969 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmesiyle kurulmuştur. MHP, 1970'li yılların ikinci yarısında Milliyetçi Cephe Hükümetleri olarak adlandırılan hükümetlerde koalisyon ortağı olarak yer almıştır. 12 Eylül Darbesi neticesinde kapatılan partilerden biri olan MHP, 12 Eylül sonrasında Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) içerisinde siyâsî örgütlenmesine devam etmiştir.

MÇP, Alparslan Türkeş'in cezaevinden çıkmasından kısa bir süre sonra 1985 yılında kurulmuştur. Türkeş, liderlerin siyasî yasaklarının kalkmasıyla birlikte, 4 Ekim 1987'de gerçekleştirilen kongrede MÇP Genel Başkanı seçilmiştir. MÇP, Türkeş ile girdiği ilk seçim olan 1987 Genel Seçimlerinde %3'e yakın oy almış ve beklentilerin altında kalmıştır. 1989'da yapılan Mahallî İdareler Seçimlerinde oy oranını %4,5 civarına çıkararak parti, yine beklentilerin altında kalmıştır.

MÇP, 1991 Genel Seçimlerinde, seçim sisteminin getirdiği il ve ülke barajlarını içeren çift barajı aşabilmek amacıyla Refah Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile seçim ittifakı yapmıştır. Üç partiden oluşan bu ittifak, %16,87 oy alarak barajı aşmış ve meclise 62 milletvekili göndermeyi başarmıştır. Seçim sonrasında ittifakın sürmesi yönündeki çabalardan sonuç alınamamış, ittifaktan ayrılan Türkeş ve arkadaşları Demokratik Hareket Partisi'ni kurmuşlardır.⁶ 29 Aralık 1991'de yapılan MÇP 3. Olağan Kongresi'nde Demokratik Hareket Partisi MÇP'ye katılmış ve MÇP genel başkanlığına da yeniden Türkeş seçilmiştir.

1992 yılında, 12 Eylül öncesindeki partilerin tekrar aynı isimle açılabilmesine ilişkin kanunun kabul edilmesiyle birlikte, MHP de siyasî hayata yeniden dönmüştür. 24 Ocak 1993 günü toplanan MÇP 4. Olağanüstü Kongresi'nde, MÇP'nin isminin MHP olarak değiştirilmesi ve amblem olarak da Üç Hilâl'in kullanılması kararlaştırılmıştır (Yücel, 2006: 108).

12 Eylül sonrasında MHP olarak ilk seçim sınavını 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde veren parti, %7,95 oy alarak toplam 118 belediyede seçimleri kazanmıştır. MHP, ertesini yıl gerçekleştirilen 1995 Genel Seçimlerinde ise %8,18 oy aldı ve barajı geçemeyerek meclise giremedi. 1997 yılında partinin lideri Alparslan Türkeş vefat etti ve olaylı bir kongre sonucunda partinin yeni genel başkanı Devlet Bahçeli oldu.

1999 Genel Seçimleri, MHP için tarihî bir başarıya sahne olmuştur. MHP, 1999 Genel Seçimlerinde %17,98 oy aldı ve seçimden ikinci parti olarak ayrıldı. Aynı gün gerçekleştirilen Mahallî İdareler Seçimlerinde de benzer bir oy oranı yakalayan parti, 499 belediyede seçimleri kazanmıştır.⁷ Seçim sonrası DSP Genel

⁶ Türkeş ve arkadaşlarının, ittifaktan ayrıldıktan sonra milletvekillikleri düşmeden tekrar MÇP'ye geçebilmelerinin yolu, ancak bir başka parti kurup, sonra o partinin MÇP'ye iltihak etmesiyle mümkündür. Zira 1980'li yılların sonunda çıkarılan yasalar, milletvekillerinin parti değiştirmelerini zorlaştırıyordu. Bu yasaları delebilmek için "hülle partisi" olarak isimlendirilen partilerin kurulması doksanlı yıllarda oldukça yaygındı. Demokratik Hareket Partisi de böyle bir hülle partisidir.

⁷ http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1999 (Erişim Tarihi: 25.04. 2015)

Başkanı Bülent Ecevit'in başbakanlığında kurulan DSP-MHP-ANAP Hükümeti, 3 Kasım 2002'de yapılan erken seçimlere kadar görev başında kalmıştır.

MHP'nin 1993'te yeniden siyaset arenasına döndüğü dönemde Türkiye'nin belki de en temel meselesi terör sorunuydu. PKK'nın 1990'ların ortalarında gittikçe sıklaşan terör eylemleri, bir taraftan "PKK sorununu" gündeme getirirken, bir taraftan da Kürt sorunu ciddi şekilde tartışılmaya başlanıyordu. Böyle bir ortamda MHP'nin izlediği siyasetin, 1970'lerden farklı olması kaçınılmazdı.

Tablo 7: 1990'lı yıllarda Milliyetçi Hareket Partisi'nin Katıldığı Seçimler, Aldığı Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.yerelnet.org.tr, www.tbmm.gov.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1994 Mahallî İdareler Seçimleri	Alparslan Türkeş	2.239.117	7,95 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-
1995 Genel Seçimleri	Alparslan Türkeş	2.301.343	8,18	0
1999 Genel Seçimleri	Devlet Bahçeli	5.606.583	17,98	129/ 550
1999 Mahallî İdareler Seçimleri	Devlet Bahçeli	5.401.597	17,17 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

İlk kurulduğu tarihten itibaren MHP'nin takip ettiği siyaset, Soğuk Savaş şartlarına göre şekillenmiştir. Soğuk Savaş boyunca anti- komünist eğilimlerin ağır basması sebebiyle, MHP siyasetinde asıl unsur İslâm iken, 1990'larda artan PKK terörünün etkisiyle parti içinde Türkçü eğilimler hissedilir ölçüde artmıştır. Ayrıca 1990'larda zaten güçlü bir İslâmcı parti olan Refah Partisi'nin varlığı da, MHP'yi daha Türkçü bir siyasete doğru itmiştir. Yine Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlıklarına kavuşması ile birlikte, MHP içindeki İslâmî eğilimler zayıflamış ve yeniden Türkçü/ Turancı eğilimler güç kazanmaya başlamıştır.⁸

⁸ MÇP'nin 1991 Genel Seçimleri sonucunda kurulan ve içerisinde bir sol parti bulunan DYP- SHP Hükümetine destek vermesi, parti içinde "Türk- İslâm Ülkücüleri" olarak bilinen ve liderliğini Muhsin Yazıcıoğlu'nun yaptığı grubun tepkisine neden olmuştur. Yine belirtildiği üzere, MÇP'nin siyasetinde Türklük vurgusu, İslâmî vurgunun üzerine çıkmaya başlamıştı. Bu süreç içerisinde, aralarında Yazıcıoğlu'nun da olduğu altı MÇP milletvekili, 7 Temmuz 1992'de partilerinden istifa etmiştir. MÇP'den ayrılan bu isimler, 29 Ocak 1993'te Muhsin Yazıcıoğlu'nun liderliğinde Büyük Birlik Partisi'ni kurmuşlardır (Uzun, 2013: 261).

PKK terörünün tetiklediği milliyetçi dalga, MHP için ideal bir siyaset ortamı doğurmuştur. MHP, ülkenin muhtelif bölgelerinde artık mutad hâle gelmiş şehit cenazelerindeki öfkeyi, büyük bir maharetle oya tahvil etmeyi başarmıştır. 1995 Genel Seçimlerinde %8'den biraz fazla oy alan parti, 1999 Genel Seçimlerinde oy oranını %18 civarına yükseltmiş ve ülkenin ikinci partisi olmuştur.

1997'de Alparslan Türkeş'in vefatı sonrası partinin başına geçen Bahçeli, 1999 Genel Seçimleri öncesindeki siyasî tabloyu partisi lehine çevirmeyi başarmıştır. Bu noktada, MHP'nin 1999 Genel Seçimlerindeki başarısını sadece terör sorunu nedeniyle yükselen milliyetçi dalgayla ilişkilendirmek eksik bir değerlendirme olacaktır. MHP, seçim öncesinde ülkedeki ekonomik şartları da göz önüne alarak, orta ve orta sınıfın altındaki kitleyi kendisine hedef olarak seçmiştir. Önceki dönemde ağırlıklı olarak Refah Partisi'nin hitap ettiği bu kitle, gelir dağılımının bozulması ve yüksek enflasyon gibi ekonomik temelli sorunlarla boğuşmaktaydı. Kapatılan Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi, Erbakan'ın yokluğunda eski popülerliğinden oldukça uzaktı. MHP de, Millî Görüş içerisindeki bu belirsiz süreçte Fazilet Partisi tabanına verdiği ılımlı mesajlarla, ciddi bir kitleyi kendi saflarına çekmeyi bilmiştir.

Daha önce DSP'nin 1999 Genel Seçimlerindeki başarısı hakkında söylenenler, MHP için de geçerlidir. DSP ve MHP haricinde, siyasal sistem içerisindeki tüm merkez partiler, halk nezdinde güvenilmez bir imaj çiziyordu. Fazilet Partisi'nin lâiklik ve demokrasi konularındaki ikircikli tavrı, FP seçmeninin kendisine en yakın bulunduğu MHP'ye yakınlaşmasını sağlamıştır. İçerisinde yer aldığı tüm hükümetlerin siyasî ve ekonomik krizlerle boğuştuğu DYP'nin medya desteğini kaybetmesi (Uzun, 2013: 268), ANAP'ın ise giderek yolsuzluklarla anılan bir parti hâline gelmesi, kamuoyunda daha temiz bir parti olarak öne çıkan ve uzun yıllardır hükümet görevinde bulunmayan MHP'yi seçimin ikinci partisi yapmıştır.

1.2.2. Ordu

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 1990'lı yıllarda etkin bir figür olarak, siyasal hayat içerisinde karar alma mekanizmalarını etkilemiştir. Öncelikle ordunun, Türk toplum hayatında oldukça önemli, hâttâ kutsal bir mertebeye olduğundan bahsetmek gerekir. Türklüğün tarih boyunca mümeyyiz vasıflarından biri olarak “cihanşümul bir devlet” olarak algılanmasında en büyük pay sahibi kurum şüphesiz ordudur.

Ortaylı da benzer şekilde; Türkiye'nin ayırt edici özelliklerinin başında Türklerin bir asker toplum olmasını göstermektedir (Ortaylı, 2012: 19).

Cumhuriyetin kurulması ve ulus- devletin oluşum sürecinde en büyük rolü ordu oynamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının büyük oranda asker kökenli kişilerden oluşuyor olması, yukarıda ifade edilen düşünceyi doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir İstiklâl Harbi neticesinde, âdeta yok olmanın eşiğinden dönülerek kurulması, Türk millî varlığı ile Türk ordusunun birbirinden ayırt edilemeyecek bir bütün olarak görülmesine neden olmuştur (Demirel, 2009: 361).

Türk ordusu sadece 1990'lı yıllarda değil, bütün bir cumhuriyet tarihi boyunca oldukça kuvvetli bir pozisyon işgal etmiştir. İnsel'e göre Türkiye'de sivil siyasal güçlerin ve devlet bürokrasisinin asker karşısında bütünüyle bir teslimiyet ilişkisi içerisinde olmasının üç sebebi vardır (İnsel, 2009: 42- 3). İlk ve en önemli sebep, ordunun 1960 yılından beri siyasete doğrudan müdahale etmesi ve böylece kâğıt üzerindeki güç kullanma tekeli fiilen kullanmasıdır. İkinci sebep, daha önce bahsedilen Kurtuluş Savaşı tahayyülünün ordunun hâkim konumunu sürekli olarak pekiştirmesidir. Kurtuluş Savaşı tahayyülüne benzer şekilde, 12 Eylül Darbesi'nin de ülkeyi bir iç savaşın eşiğinden kurtardığı iddiası, ordunun 1980 sonrasındaki toplumsal meşruiyetinin temelini oluşturmuştur. Son unsur ise Türk toplumuna hâkim olan ataerkil toplumsal normların, ordunun toplumsal ve siyasal konumuyla uyum içinde olmasıdır. Bu sebepten dolayıdır ki; sivil güçler, hiçbir zaman ordunun konumunu sorgulamak gibi bir girişimde bulunmamışlardır.

Erdoğan da İnsel'e benzer şekilde, Türk ordusunun hâkim konumunu ideolojik, kurumsal ve kültürel sebeplere dayandırmaktadır (Erdoğan, 2005a: 744-7). Ordu, cumhuriyetin kurucu unsuru olma vasfından hareketle, "resmî ideolojinin bekçiliği" görevini yerine getirmektedir. Yine yukarıda bahsedilen ve başta MGK gibi kurumlar aracılığıyla devlet siyasetini belirleme kudretine sahip olan TSK, geniş bir özerklik alanı içerisinde hesap verme sorumluluğundan azade olarak hareket etmektedir. İnsel'in ataerkil toplumsal normlar olarak bahsettiği yapıyı patriarkal kültür olarak açıklayan Erdoğan, ordu- millet anlayışının önemine ve militarizmin Türk kültürü ile olan uyumuna dikkat çeker. Ordu- millet anlayışının devamlılığını sağlayan en önemli unsur ise şüphesiz askerlik hizmetidir. Demirel de bu noktada, "militer değerlerin Türk toplumunun kolektif kimliğinin önemli bir unsurunu oluşturduğunu" ifade etmektedir (Demirel, 2009: 354).

TSK'nın siyasal hiyerarşide sahip olduğu yasal veya fiilî üstün konumu ile sivil otorite üzerindeki geniş özerkliği (İnsel, 2009: 42), büyük ölçüde 12 Eylül sonrası sivil siyasete geçiş sürecinde çıkartılan yasalarla ve tabii ki 1982 Anayasası ile mümkün olmuştur. 1980 öncesinde de, TSK'nın kendisine hukukî yönden meşruluk sağlama konusunda bir sıkıntısı olmamıştır. 27 Mayıs Darbesi sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası'nda öngörülen Millî Güvenlik Kurulu, askerin siyaset yapımına doğrudan katılmasına imkân veren bir uygulamayı hayata geçirmiştir. 1961 tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi; Silahlı Kuvvetlerin vazifesini, Türk yurdunu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak olarak belirtiyordu (Heper, 2011: 282). Bu madde ile ordu, gerektiğinde yönetime el koymayı yasal bir dayanağa bağlamış olmaktadır. Ayrıca 1962 yılında Millî Güvenlik Kurulu Sekreterliği'nin kurulmasıyla da, millî güvenlik çalışmaları kurumsal hâle getirilmiştir (Bayramoğlu, 2009: 78).

12 Mart 1971'deki askerî müdahale, askerî otoritenin sivil otoriteyi daha büyük bir baskı altına almasıyla neticelenmiştir. 12 Mart sonrasında; askerî yargı sivil yargı aleyhine genişlerken, Millî Güvenlik Kurulu'nun işlevi ve temsilî ağırlığı arttırılmıştır. Yine aynı dönemde TSK'nın elinde bulunan devlet mallarının Sayıştay denetiminden çıkarılmasıyla, TSK'nın geniş bir özerklik alanına kavuşması sağlanmıştır (Bayramoğlu, 2009: 79- 80).

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, askerî otoritenin daha geniş bir siyasî özerkliğe sahip olması 12 Eylül Darbesi ile mümkün olmuştur. 12 Eylül askerî müdahalesi, devletin işleyişinin militer bir yapıya kaymasına ve askerî otoritenin etkilerinin mutlaklaşmasına neden olmuştur. 1982 Anayasası, askerî otoritenin mutlaklaşması yolunda kritik bir öneme sahiptir. 1982 Anayasası'nın temelini, Millî Güvenlik Konseyi'nin çıkarmış olduğu yasalar oluşturmaktadır. Böylelikle temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, yürütmeye aşırı yetkiler veren yasalar birer anayasal hükme kavuşmuştur. Devlet Denetleme Kurulu, YÖK, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Danıştay Bölge İdare Mahkemeleri, Sıkıyönetim Kanunu ile Devlet Başkanı'nın atanması ve denetlenmesi gibi yetkileri içeren kanunlar bunlar arasındadır (Bayramoğlu, 2009: 83).

1982 Anayasası, Millî Güvenlik Kurulu'nun sivil otorite üzerindeki etkinliğini de arttırmıştır. Kurul üyelerinin sivil ve asker anlamında birbirini dengelemesi gibi, MGK kararlarının bakanlar kurulu tarafından “öncelikle dikkate alınacağı” hükmünün eklenmesi de, MGK'ya siyaseti doğrudan etkileme imkânı

vermiştir. Millî güvenlik kavramı, 1982 Anayasası ile birlikte, iç ve dış politikayı kuşatan daha soyut ama daha önemli bir kavram hâline getirilmiştir. 1982 Anayasası'nda toplum, birey ve siyaset; askerî otoritenin perspektifinden ele alınmış, askerî otoritenin değer verdiği nispette anlam kazanabilmiştir. Tüm bu özellikleriyle 1982 Anayasası, askerî otoritenin siyasî özerkliğini kat kat arttırmıştır. Cizre'nin deyişiyle; “artık siyasete kaba askerî müdahalelere hacet kalmamıştır (Cizre, 2005: 62).”

Ordunun 12 Eylül Darbesi ile ülkeyi bir iç savaşın eşiğinden döndürdüğü iddiası; ordunun, devletin ve rejimin bekçisi olduğu yönündeki tarihsel misyonunu iyiden iyiye perçinlemiştir. Ordunun cumhuriyet dönemi boyunca yıkıcı siyasî faaliyetlerin karşısında durma şiarı, 1990 öncesindeki anti- komünist tutumunda belirgin olarak ortaya çıkarken, 1990'lı yıllarda da bu tarihsel misyonunu sahiplenmesini gerektiren, başka bir ifadeyle ordunun sıcak siyasete müdahil olmasını doğuran iki temel olay yaşanmıştır. Bir taraftan PKK ile yürütülen silahlı mücadele dolayısıyla doğrudan bir görev ile karşı karşıya olan TSK, bir taraftan da radikal İslâm'ın bir uzantısı olarak düşündüğü Refah Partisi'nin yer aldığı Refahyol Hükümeti'ne karşı “demokratik yollardan” mücadele etmiştir.

1990- 1995 arasında yoğun olarak terörle mücadeleye mesai harcayan TSK, 1995 sonrasında ise irticanın önlenmesine yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. 1980'lerin ortalarında başlayan ve 1990'larda zirve noktasına çıkan PKK saldırıları, Erdoğan'ın ifadesiyle; bir taraftan fiilen bir askerî rejimin ortaya çıkmasına, diğer taraftan ise siyasal karar alma mekanizmaları ile ulusal politikanın belirlenmesinde silahlı kuvvetlerin artan hâkimiyetine neden olmuştur (Erdoğan, 2005a: 743). Giderek önem kazanan millî güvenlik devleti anlayışı içerisinde, terörle mücadelenin anlamı da millî birliği sağlama noktasında kritik bir noktaya gelmiştir. Terörle mücadele, doksanlı yıllarda TSK'nın meşruluk alanını genişletmiş, onun geçmiş yıllardan gelen “hesap vermeme” niteliğini pekiştirmiştir.

1982 Anayasası'nın 118. maddesinde millî güvenlik kavramı, “toplumun huzur ve güvenliğinin sağlanması” olarak tanımlanmıştır. Türkiye'nin terörle mücadele ettiği bütün bir 90'lı yıllar ve özellikle 1993 yılında resmen “düşük yoğunluklu savaş”a geçilme kararı düşünüldüğü zaman açıkça denebilir ki; millî güvenlik devleti düşüncesi, 90'lı yıllarda devletin resmî ideolojisine eklenmiştir. Millî güvenliğin sağlanmasının doğrudan terör sorununun çözümüne bağlı hâle gelmesi, devletin algılanma şeklinde de değişikliklere yol açmıştır. 1990'ların

ortalarına doğru Türkiye; “Doğan Güreş’in ifadesiyle “asker devleti”, Cindoruk’un ifadesiyle ise “askerî cumhuriyet” görüntüsü vermektedir (Aydın ve Taşkın, 2014: 398).”

Ordunun 1995 sonrasında yoğunlaştığı mesele, lâiklik karşıtı akımlar ile mücadele ve irticanın önlenmesidir. Gerçekten de, Refahiyol Hükümeti’nin göreve gelmesi ile beraber, lâiklik karşıtı akımlarla mücadele PKK ile yapılan mücadeleden daha öncelikli hâle gelmiştir. Ordu, 12 Eylül Darbesi sonrasında, sol akımların yeniden güçlenme ihtimâline karşı Türk-İslâm-Batı sentezini hayata geçirerek, 1980 öncesinin “anti- komünist yeşil kuşak” doktrinini yeni şartlara göre uyarlamıştır. 1980- 1983 yılları arasında yönetimi elinde bulunduran askerî cunta, başta din derslerini zorunlu hâle getirmek gibi uygulamalarıyla (Kongar, 2008: 253; Ahmad, 1999: 255; Bora, 2012: 127) 12 Eylül Darbesi’ne bir toplumsal destek sağlamak amacıyla dini kullanmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda giderek güçlenen siyasal İslâm, 1995 yılında iktidar olmayı başarmıştır. Bu tarihten sonra 1980’lerdeki “hatadan” dönülüp (Şarлак, 2009: 287), 28 Şubat süreci sonunda siyasal sistem içerisinde istenmeyen aktörler devre dışı bırakılmıştır.

28 Şubat 1997 tarihinde toplanan ve yukarıda bahsettiğimiz tarihî önemdeki MGK toplantısından 1,5 ay kadar önce, Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği’nin kabul edilmesiyle, devlet işleyişi açık bir şekilde askere teslim edilmiştir (Bayramoğlu, 2009: 103). Bir başbakanlık genelgesi olan ve üzerinde Erbakan ile Çiller’in imzası bulunan genelge, 1976 tarihli Buhran Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği’nin yerini almıştır. Fakat 1997 tarihli yeni yönetmelik, eski yönetmelikte afet, seferberlik ve savaş gibi gerekçelere dayandırılan kriz tanımına ek olarak, neye ve kime göre belirlendiği muğlak olan toplumsal hareketlere de kriz tanımında yer vermiştir. Yasal ve toplumsal hareketlerin kriz tanımı içine sokulması ile hangi hareketlerin bir kriz riski taşıdığına tespit edilmesine dair inisiyatif tamamen askere bırakılmıştır.

Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği, “yetkili ama sorumsuz askerî otorite modelinde ve askerinin özerk alanının genişlemesinde” zirve noktası olmuştur (Bayramoğlu, 2009: 104). MGK tarafından hazırlanan ve devletin resmî politikalarının belirlendiği Millî Güvenlik Siyaset Belgesi de, MGK’nın 12 Eylül sonrasında artan yetkilerine paralel olarak önem kazanmış ve böylece ordunun devlet siyasetine müdahil olmasının önü açılmıştır. 28 Şubat döneminde Millî Güvenlik Siyaset Belgesi’nde yapılan değişiklikle irtica tehlikesi, millî güvenliği birinci

derecede tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmiş ve “hiçbir yasa, genelge ya da yönetmeliğin bu belgeye aykırılık oluşturamayacağı (Şarlak, 2009: 291)” belirtilmiştir.

28 Şubat süreci göstermiştir ki, TSK hâlen Türkiye’deki siyasal denklemin önemli aktörlerinden birisidir. Erdoğan’a göre Türkiye’de silahlı kuvvetler, politik bir organdır ve Türkiye siyasetinin “de facto” patronudur (Erdoğan, 2005a: 748).

TSK, 28 Şubat olayında görüldüğü üzere farklı sivil kesimlerle ittifak yapabilme yeteneğine de sahiptir. TSK, hiçbir toplumsal sınıfın çıkarlarıyla kendisini doğrudan bağdaştırmamış fakat farklı zamanlarda değişik kesimlerden kendisine destek bulmuştur. 1960’taki ilk askerî müdahalede CHP’nin desteğini arkasına alırken, 1971 ve 1980’deki müdahalelerde ise küçük bir teknokratlar ve politikacılar grubuyla siyasî ittifak yapmıştır (Cizre, 2005: 63). 28 Şubat sürecinde medya, sivil bürokrasi, eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşlarını içeren çok daha geniş bir toplumsal kesimle uzlaşan TSK (Demirel, 2009: 367), 28 Şubat sürecinin sonunda bu kesimlerle olan ilişkilerini normalleştirerek, hiçbir sınıfla arasında organik bir bağ olmadığını da göstermiştir.

1.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları

Modern anlamda bir sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının (STK’lar) Türkiye’de çok eski bir geçmişe dayanmadığı açıktır. Fakat Osmanlı Devleti’nde cılız da olsa bir sivil toplumun varlığından söz edilebilir. Klâsik dönemdeki lonca uygulaması bir tarafa bırakılırsa, özellikle Tanzimat sonrasında canlanan sosyal ve siyasal hayatın getirdiği bir takım kurumların sivil topluma ilişkin nüveler taşıdığını söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti’nin son döneminde medreseler, tarikatlar ve vakıflar gibi geleneksel yapıyı temsil eden kurumlarla birlikte, gayrimüslimlerin öncülük ettiği şahsî teşebbüsün etrafında şekillenen ekonomik gruplar, siyasal partiler, dernekler, işçi ve kadın hareketleri (Çaha, 2005a: 693) gibi modern zamanların ürünü olan sivil toplum unsurlarının varlığı dikkat çekicidir.

Bu anlamda cumhuriyet, eksik yanları hayli fazla olmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nden zayıf da olsa bir sivil toplum mirası devralmıştır. Cumhuriyetin ilânı ile başlayan tek parti döneminde uygulanan “homojenleştirme” politikaları nedeniyle sivil toplum unsurlarının herhangi bir işlevi kalmamıştır (Çaha, 2005a: 693). 1930’lu yıllardan itibaren STK’lar sıkı bir denetim altına alınmış ve sayılarının azaltılması için çalışmalar yapılmıştır (Tuncel, 2005: 720). STK’ların tasfiyesine gidilen bu

süreçte önemli bir gelişme olmuş ve 1935 yılında “millet-devlet-parti özdeşliği” diyebileceğimiz bir yapı inşa edilmiştir. Bunun sonucunda sivil toplumun ve STK’ların nefes alabileceği ve kendisini geliştirebileceği bir alan kalmamıştır.

1950’den itibaren sivil toplum ve STK’lar bir canlanma yaşamıştır. İlerleyen dönemde 1961 Anayasası’nın⁹ da vermiş olduğu imkân dâhilinde bahsedilen canlılık 1980’e kadar sürmüştür. 1982 Anayasası ise devleti daha aşkın ve daha soyut bir şekle sokarak, sivil toplum karşısında devleti daha güçlü bir konuma taşımıştır (Tuncel, 2005: 728). Devletin kutsallaştırıldığı bir toplumda bireyin oluşması mümkün gözükmemektedir ve hâliyle devlet dışında özerk alanların oluşması da engellenmektedir (Caniklioğlu, 2007: 118). Devletin kutsallaştırılmasına neden olan patrimoniyal yapının Osmanlı Devleti’nden cumhuriyete de tevarüs etmesi bireyin hareket alanını sınırlamıştır.

1982 Anayasası’nın engellemelerine rağmen, sivil toplumun asıl canlanma dönemi 1983 sonrasında sivil siyasete geçilmesiyle başlamıştır. 1980’li yılların ANAP iktidarı döneminde, “sivil toplum” ve “liberalizm” kavramları sıkça tartışılmaya başlanmıştır. KİT’lerin özelleştirilmesi, belediyelere fon aktarımı ve pazar ekonomisinin ön plâna çıkarılması gibi konular sivil topluma güç kazandırmıştır (Çaha, 2005a: 694- 5; Tosun, 2001: 327). Yine 1980’li yıllarda, önceki dönemlerde üzerinde fazla durulmayan hava kirliliği, turizm, çevre sorunları ve insan hakları gibi toplumun tamamını ilgilendiren konular dışında kadın hakları, etnik haklar ve mezhep temelindeki dinsel haklar gibi sadece belli grupları ilgilendiren spesifik konular üzerinde de sivil toplum duyarlılık kazanmıştır (Çaha, 2005a: 695).

1990’lı yıllarla beraber, pek çok alanda olduğu gibi sivil toplumun gelişmesi anlamında da bir duraklama dönemi başlamıştır. Öncelikle yukarıda bahsedilen ve kısıtlayıcı nitelikleri ağır basan 1982 Anayasası’nın varlığı, 1990’lı yıllarda sivil toplumun önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. 1982 Anayasası, sivil toplumun söz sahibi olması gereken özerk alanlardaki hâkimiyeti olduğu gibi devlete vermiş ve neticede bir “sivil toplum” değil, “devletleştirilmiş toplum” ortaya çıkmıştır (Tosun, 2001: 347).

---

⁹ 1961 Anayasası, devletin çeşitli gruplardan müteşekkil olduğunu kabul etmesi yönünden 1924 Anayasası’ndan ayrılmaktadır. Bu çeşitli grupların örgütlenebileceği bir sosyal ve siyasî düzen kurulmaya gayret edilmiştir. Böylelikle 1961- 1980 arasında sivil toplum canlanmış ve STK’ların sayısında bir artış meydana gelmiştir.

Toplumun demokrasi ve insan hakları temelindeki arayışlarına yanıt vermesi çok güç olan 1982 Anayasası, sivil toplumun özgürlükçü taleplerini de karşılayamamıştır. Anayasanın sivil toplumu kısıtlayıcı hükümler içeren maddelerinin kaldırılması/ değiştirilmesi konusunda olumlu tek gelişme 1995'te yaşanmıştır. Kamuoyunun demokratikleşme hususunda büyük beklentilere sahip olduğu DYP- SHP koalisyon hükümeti döneminde derneklere siyaset yasağı getiren 1982 Anayasası'nın 33. maddesinin 4. fıkrası kaldırılmıştır (Tosun, 2001: 327).

ANAP iktidarıyla başlayan liberalleşme dalgasının, büyük oranda liberalizmle eş görülen sivil toplumu da ihya edeceği fikri 1990'larda gerçekliğini yitirmiştir. 1980'lerde hayata geçirilen liberal ekonomi ilkeleri beraberinde siyasal liberalizmi getirmemiş ve liberal ilkeler sadece piyasa ekseninde uygulanan dar bir çerçeveye sınırlı kalmıştır. 1980'lerde başlayan ve devleti demistifiye etmeye yönelik süreç, kendiliğinden sivil toplumcu bir söylem doğurmasına rağmen, neticede sivil toplumu sadece piyasa ekonomisinden ibaret sayan bir anlayışı yaygınlaştırmıştır (Sarıbay, 2014: 603).

DP ile başlayan ve AP ile devam eden "kalkınma" üzerine kurulu Türk merkez sağ siyasetindeki hâkim anlayış, ANAP iktidarında daha belirgin olarak iktisadî rasyonaliteyi toplumsal hayatın her alanında eksen alan bir şekle bürünmüştür (Sarıbay, 2014: 602). Bu anlayış sadece ANAP ve onunla aynı damardan beslenen DYP ile sınırlı kalmamış, siyasî yelpazenin her cenahına sirayet etmiştir. Hattâ içerisinde RP ve MHP'nin de olduğu diğer sağ partiler dışında sola da bulaşan bu liberal söylem, devletçi yanları ağır basan SHP, CHP ve DSP'yi de etkilemiştir. 1990'larda solu temsil eden bu üç parti, özelleştirme politikalarını reddetmedikleri gibi, piyasa ekonomisinin yerleşmesine de rıza göstermişlerdir (Sarıbay, 2014: 603).

1990'lı yıllarda sivil toplumun gelişmesini engelleyen bir diğer gelişme, dönemin ortalarından itibaren ordunun siyaset üzerindeki vesayetinin giderek artmasıdır. Bir önceki başlıkta değinildiği üzere, MGK ve MGK Genel Sekreterliği'ne verilen aşırı ve sorumsuz yetkiler, neredeyse parlamentonun yetkileri ile eşdeğer hâle gelmiştir. "Batı toplumlarında ordunun etkinliği sivil toplumun gelişmesi ile dengelenmiştir (Caniklioğlu, 2007: 135)." Ancak Türkiye gibi demokrasi konusunda zaafı olan ülkelerde ordunun etkinliğini sınırlayacak kurumlar ortaya çıkmamaktadır. Böylece "kriz" zamanlarında otoriter çizgisini koyulaştıran ordu, "devlet siyaseti" adı altında kendi eğilimlerini siyasî otoriteye

kabul ettirebilmektedir. Türkiye’de yukarıda ifade edildiği gibi ordunun etkinliğine bir sınır koyabilecek nitelikte sivil toplum kuruluşlarının olmayışı ordunun sorumsuzluğunu arttırırken, aynı zamanda otoriter çizgisi koyulaşan ordu da STK’ların alanını daraltmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de “STK’ların gelişmemesi” ve “ordunun artan özerkliği” arasında hem bir neden hem de bir sonuç ilişkisi vardır. Bu iki yargı karşılıklı olarak birbirini doğurmaktadır.

Burada son olarak, sivil toplumun askerî toplumun zıddı olduğuna dair kanaatin yanlış olduğunu belirtmek gerekmektedir. 12 Eylül döneminde askerî yönetimin keyfi muamelelerine maruz kalan sol ve sağ ideolojilere mensup çevreler, birer sivil toplum yandaşı olmuşlar ve sivil toplum kavramına bir amentü gibi sarılmışlardır. Fakat Sarıbay’ın haklı olarak belirttiği gibi; sivil toplumun dile getirdiği toplumsal ve politik gerçeklikten çok, sivil toplum kavramının kendisi önemsenmiştir. Neticede “sivil toplumculuk” diyebileceğimiz bir politik tutum oluşmuştur (Sarıbay, 2014: 596).

Neticede 1990’lı yıllar, sivil toplumun gelişimi ve etkin şekilde işlev gören STK’ların varlığı için çok kısır bir dönem olmuştur. Caniklioğlu’nun TÜSES Vakfı’nın yapmış olduğu ve 1990’lı yılları kapsayan bir araştırmadan aktardığı istatistiklere göre (Caniklioğlu, 2007: 191); sendikalar dışında kalan dernek ve odalara üye olan yurttaşlar nüfusun yalnızca %15,2’sini oluşturmaktadır. Bu kitlenin yarısı ise meslek odaları üyelerinden oluştuğundan, gönüllü kuruluşlara üye olma oranı %7,3’e düşmektedir. Bu dar kesimin yarısı da yerel ölçekli hemşeri derneklerinin üyesi olduğundan, gönüllü kuruluşlara üyelik oranı gerçekte %3,5’a kadar düşmektedir. Bir toplumdaki her yüz kişiden sadece dördünün üyesi olduğu STK’ların karar alma süreçlerine dâhil olması ve kendisinden beklenen işlevleri yerine getirmesi mümkün değildir.

1.2.3.1. TÜSİAD ve MÜSİAD Örnekleri

Türkiye’nin 1990’lı yıllarda geçirdiği ekonomik ve siyasî dönüşümün STK’ları nasıl etkilediğine bakmak iyi bir fikir olabilir. Bu noktada meslek kuruluşu niteliğindeki iki farklı örgüt olan Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), benzer yapıda olmayan çıkar çevreleri ve yine temelde benzer olmayan ideolojik pozisyonları itibariyle iyi bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

TÜSİAD, 1971 yılında bir grup sanayicinin öncülüğünde kurulmuştur. TÜSİAD'ı kuran dönemin büyük holding sahipleri¹⁰, kendi işletmelerinin yerel ticaret ve sanayi odaları ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde yeterince temsil edilemediğini düşünüyorlardı. Bu sebepten kuruluşunu gerçekleştirdikleri TÜSİAD, kısa sürede ülkenin en büyük meslek kuruluşlarından biri hâline gelmiştir. TÜSİAD'ın etkinlik alanı sadece ekonomi ile sınırlı kalmamış, örgütün 15 Mayıs 1979'da gazetelerde yayınlattığı ilân kampanyası dönemin Ecevit Hükümetinin sona ermesinde büyük rol oynamıştır. Ardından Demirel'in kurduğu azınlık hükümetine destek veren TÜSİAD, 24 Ocak Kararlarının alınmasında da etkili olmuştur. Ancak TÜSİAD'ın 1970'li yıllarda siyasete müdahil olma derecesi, ikinci bölümde görüleceği üzere, 1980'li ve 1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında oldukça düşüktür.

TÜSİAD'ı kuran iş çevreleri, gelişimlerini büyük oranda cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomi politikalarına borçlu olan ve yerleşik İstanbul sermayesini temsil eden kimselerdir. TÜSİAD, kuruluş protokolü ve misyonu gereği Atatürk ilkelerini benimsemiş ve bu ilkelerin ortak ülküsü olan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı hedefleyen bir kuruluştur.

1970'lerin sonunda klâsik bir çıkar grubu olmaktan çıkan kuruluş, bir baskı grubuna dönüşmüştür. 1981'de kamu yararına çalışan dernek statüsü verilen TÜSİAD (Vorhoff, 2001: 320), 1980'lerin sonlarından itibaren iyi eğitim almış, kariyerlerinde hızla yükselen genç bir işadami kuşağı tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Heper, 2011: 271). Bu kuşak, ekonomik meseleler dışında toplumsal ve siyasal meselelere de ilgi duyuyor ve gerektiğinde hükümetleri eleştirmek pahasına konuşmaktan çekinmiyordu.

1980'lerin sonunda Ömer Dinçkök'ün başkanlığı döneminde başlayan TÜSİAD- hükümet gerginliği, 1990'lı yıllarda Cem Boyner ve Bülent Eczacıbaşı'nın başkanlıkları döneminde de devam etmiştir. Dinçkök'ün başkanlığı sırasında TÜSİAD sık sık hükümetin ekonomiye yaptığı plânsız ve belirsizlik yaratıcı politikaları eleştirmeye başlamıştır (Buğra, 2010: 339). Buna karşılık ANAP hükümetinden yetkililer de, TÜSİAD'ın meşru faaliyet sınırını aştığını iddia ediyorlardı.

---

¹⁰ Vehbi Koç (Koç Holding A.Ş.), Nejat Eczacıbaşı (Eczacıbaşı Holding A.Ş.), Sakıp Sabancı (Sabancı Holding A.Ş.), Selçuk Yaşar (Yaşar Holding A.Ş.), Raşit Özsaruhan (Metaş A.Ş.), Ahmet Sapmaz (Güney Sanayi A.Ş.), Feyyaz Berker (Tekfen A.Ş.), Melih Özkat (Otomobilcilik A.Ş.), İbrahim Bodur (Çanakkale Seramik A.Ş.), Hikmet Erenyol (Elektrometal San. A.Ş.), Osman Boyner (Altinyıldız Mensucat A.Ş.), Muzaffer Gazioğlu (Elyaflı Çimento San. A.Ş.)

Ömer Dinçkök'ten sonra TÜSİAD başkanı olan Cem Boyner'le hükümet arasındaki gerilim, Boyner'in Cumhuriyet Savcısı tarafından sorgulanmasına kadar gitmiştir.¹¹ ANAP hükümeti ve TÜSİAD arasındaki gerilim, ANAP'ın iktidardan düştüğü 1991 Genel Seçimleri sonrasında da devam etmiştir. Seçim sonrası dönemde Cumhurbaşkanı Özal, TÜSİAD Başkanı Eczacıbaşı'nın verdiği bir konferansı sinirle terk etmiş ve gazetecilere yaptığı açıklamada; “genç Eczacıbaşı'nın, aynı babası Nejat Eczacıbaşı gibi, modası geçmiş devletçi fikirlerden kurtulup liberal ekonominin ilkelerini benimseyemediğini” söylemiştir (Buğra, 2010: 339).

TÜSİAD'ın 1997 yılında Meclis Başkanlığı'na sunduğu “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” isimli raporda, devletin rant dağıtma aracı olmaktan çıkması gerektiği, Avrupa Birliği ile olan ilişkileri engelleyen siyasal ve ekonomik demokratikleşmenin önündeki engellerin kaldırılması gerektiği vurgulanıyordu (Tosun, 2001: 345). TÜSİAD'ın bu raporu, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin önde gelen sanayici ve işadamlarının demokratikleşme anlayışı ile devletin merkeziyetçi-bürokratik yapısı arasındaki büyük farkı göstermesi bakımından anlamlıdır.

TÜSİAD, 1990'lı yıllarda Türkiye’de gerçek anlamda liberal demokrasinin yerleşmesi için çaba göstermiştir. TÜSİAD adına konuşan işadamları ve sanayicilerin bir kısmı, ifade ve düşünce özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması, Kürtlerin kültürel haklarının kabul edilmesinin gerekliliği, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığının sorgulanması gibi konularda düşük perdeden de olsa görüşlerini ifade etmişlerdir (Vorhoff, 2001: 324).

Ele alacağımız ikinci örnek olan MÜSİAD, Mayıs 1990'da bir grup işadamı tarafından kurulmuştur. MÜSİAD, TÜSİAD'ın tersine Sünnî Müslüman dindarlığın izlerini taşıyan bir muhafazakârlığa ve yine İstanbul merkezli TÜSİAD'ın tersine Türkiye'nin taşra bölgelerinden gelen üyelerinin sosyo- ekonomik profiline dayanan bir kuruluştur (Vorhoff, 2001: 325). MÜSİAD kısaltmasındaki “Mü” öneki, kuruluşun isminin genellikle “Müslüman” Sanayici ve İşadamları Derneği” olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Kâğıt üzerinde böyle olmasa da, kuruluşun dinî ve ideolojik pozisyonu itibarıyla yukarıdaki “Müslüman” algısının yanlış olmadığı da ortadadır.

MÜSİAD üyelerinin pek çoğu, ekonomik anlamdaki sıçramalarını Özal döneminde uygulanmaya başlanan liberalleşme politikalarına borçludur. Özal'la

---

¹¹ Cem Boyner ve hükümet arasında yaşanan ve yukarıda bahsedilen gerilime dair geniş bilgi çalışmanın ikinci bölümünde verilecektir.

başlayan dışa açık ihracat seferberliği, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) ciddi gelişim göstermesini sağlamıştır (Aydın ve Taşkın, 2014: 435). Kayseri, Konya ve Gaziantep gibi Anadolu'nun önemli sanayi merkezlerinde 1980'li yıllarda başlayan ekonomik atılımın ürünü olan bu yeni sermayedar grubu, "Anadolu Aslanları/ Kaplanları" olarak anılmıştır. Ağırlıklı olarak orta ölçekli işletmelerden oluşan MÜSİAD, 1990'lı yılların sonu itibariyle ülke genelinde yaklaşık 30 şube açmış bulunuyordu.

Siyasal olarak Refah Partisi'ni destekleyen MÜSİAD, Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997'deki tarihî toplantısı ile başlayan süreçte, irticayı desteklediği gerekçesiyle ağır bir darbe yemiş ve siyaset alanında yalnız bırakılarak, yasal baskıya maruz kalmıştır. Baştan itibaren iki farklı imaj çizen TÜSİAD ve MÜSİAD, özellikle 28 Şubat sürecinde tamamen zıt kutuplara düşmüştür. Örneğin Avrupa Birliği'ne katılım konusunda büyük bir istek gösteren TÜSİAD'a karşı, MÜSİAD'ın tavrı daha farklıdır. MÜSİAD, Avrupa ile olan ekonomik ilişkilerin önemini farkında olmakla birlikte, siyaset anlamında destekçisi olduğu Erbakan'ın AB'ye teşbihte bulunurken kullandığı "Hristiyan Kulübü" ifadesinden yola çıkarak birliğe siyaset anlamında katılmaya rıza göstermemektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi ağırlıklı olarak Anadolu sermayesini temsil eden MÜSİAD, devletin hep aynı ticarî çevreleri desteklediği iddiasındadır. Burada kastedilen İstanbul merkezli sermaye yâni TÜSİAD'ın temsil ettiği iş çevreleridir. TÜSİAD ile ilgili açıklamalarda değinildiği şekliyle, MÜSİAD'ın bu iddiası doğrudur. TÜSİAD'ı oluşturan işadamları, cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikalarının neticesinde zenginliğe kavuşmuşlardır. Fakat MÜSİAD, cumhuriyetin zengin ettiğini düşündüğü bu kapitalist burjuvazinin Anadolu'yu ihmâl ettiğini düşünmektedir. Bu sebepten MÜSİAD, başta ülkenin az gelişmiş bölgeleri olmak üzere Anadolu'nun her yerinde yatırım yapmanın bir "vatanseverlik faaliyeti" olduğu şeklinde bir görüşe sahiptir.

1.2.4. Medya

1990'lı yıllar yazılı ve görsel basını içine alacak şekilde medyada büyük değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönem içerisinde; yurtiçi televizyon yayıncılığındaki devlet tekeli ortadan kalkmış fakat bu sefer de görsel ve yazılı basın tamamen bir tekel alanı hâline gelmiştir. Kısaca Türkiye'de medya sektörü, büyük bir hızla yapısal bir dönüşüme uğramıştır.

Basındaki gelişmelere değinmeden önce, basın üzerindeki sansür baskısına değinebiliriz. 1990'lı yılların ilk yarısında terörle mücadeleden kaynaklı “hassas” ortamın basın üzerinde ciddi bir sansür oluşturduğu söylenebilir. Güneydoğu ile Doğu Anadolu bölgelerinin büyük bir kısmını kapsayan sıkıyönetim uygulamasına olanak veren kararname (1983) üzerinde 1990 yılında değişiklikler yapılmış ve basın üzerindeki kısıtlamalar arttırılmıştır. Kararnamede basına getirilen kısıtlayıcı hükümler şunlardır (Güngör, 2010: 120- 21): Basının, halkı heyecanlandırarak haber ve yayın yapması yasaklanırken, Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği'ne yayınları yasaklama yetkisi veriliyordu. Olağanüstü Hâl Bölge Valisi'ne yayınların basılması, çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması aşamalarında yayınlara doğrudan müdahale edebilme imkânı tanınmıştır. Ayrıca, Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği; yayınlanmış ve dağıtılmış gazete, dergi, kitap vb. yayınların toplatılması ile matbaaların kapatılması hususlarında karar verici mercii olarak tespit edilmiştir.

12 Nisan 1991'de yürürlüğe giren Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi ise “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan” her türlü yazılı ve sözlü propagandayı yasaklamıştır. Millî güvenlik devletinin reflekslerini yansıtacak şekilde gâyet açık uçlu bir ifade kullanılmış ve düşüncenin açıklanmasının tüm yolları suç sayılarak yasaklanmıştır.

1990 yılında Magic Box şirketi, Star1 adlı özel televizyon kanalından yayına başlamış ve TRT'nin yurtiçi yayıncılığındaki tekeli sona ermiştir. Magic Box'un sahibi Cem Uzan'ın ortaklarından birinin de Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal olması, dönem boyunca Özal ve ailesinin merkezinde olduğu tartışmalara neden olmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi doksanlı yıllarda televizyon yayıncılığındaki devlet tekeli ortadan kalkmış fakat bu süreç özellikle yasal açıdan ilginç bir işleyişe sahne olmuştur. Özel televizyon yayıncılığının başladığı 1990 yılında Türkiye'de henüz özel radyo ve televizyonculuğa imkân veren yasal düzenlemeler mevcut değildi. Yâni Star1'in yayın hayatına başlamasının herhangi bir yasal dayanağı yoktu. Bu durum 1993 yılına kadar devam etmiştir. 5 Temmuz 1993'te Anayasanın 133. maddesinin değiştirilmesi ve 13 Nisan 1994'te de Özel Radyo ve Televizyon Yasası'nın çıkarılması ile hukukî boşluk giderilmiştir (Ersel vd., 2002: 317; Kejanlıoğlu, 2004: 348). 1994 yılında çıkarılan 3984 sayılı yasa ile ayrıca, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) adında Türkiye'deki tüm radyo ve televizyon yayınlarını denetlemekle görevli bir kamu kuruluşu da faaliyete geçirilmiştir.

Dönem içerisinde yazılı basın ve görsel basını da içine alacak şekilde önemli değişimler yaşanmıştır. En dikkat çekici gelişme ise medya sektörünün (yazılı ve görsel basın) 1990'ların henüz ortasında tekelleşmesiyle görülmüştür. Doksanlı yıllarda yazılı basındaki el değiştirmelerin öncüsü denebilecek olay, Kıbrıslı işadamı Asil Nadir'in Turgut Özal'ın da tavsiyesiyle 1988 yılında Günaydın Gazetesi'ni Haldun Simavi'den satın almasıdır. Nadir ardından Güneş ve Tan gazetelerinin de içerisinde yer aldığı Gelişim Dergi Grubu'nu satın almıştır.

Bir işadamı olarak medya sektörüne giren Asil Nadir, gazetecilik mesleğinden gelen gazete sahiplerinin yazılı basına hâkim olduğu dönemin de sona ermesinin habercisi olmuştur. Doksanlı yıllarda yazılı basın ağırlıklı olarak iki grubun elinde yer almaktaydı. Bir tarafta Aydın Doğan grubu diğer tarafta ise Dinç Bilgin grubu yazılı basının hâkimi idi. Aydın Doğan, 1979 yılında ortak olduğu Milliyet Gazetesi'nin kısa sürede tek sahibi olmuş, 1994 yılında da Hürriyet Gazetesi'ni satın almıştır. Böylece yazılı basının en büyüğü Hürriyet ile üçüncü gazete konumundaki Milliyet, Doğan Grubu'nun eline geçmiş bulunuyordu (Talu, 2009: 908). 1985 yılında Dinç Bilgin tarafından kurulan Sabah Gazetesi ise ikinci gazete konumundaydı ve Doğan Grubu'nun yazılı basında en büyük rakibiydi. Basın sektöründen gelen Dinç Bilgin, gazete sahibi olan gazetecilerin son temsilcisi olarak 2000'lerin başına kadar sektörde yer almıştır.

1990'lı yıllarda gazetelerin büyük bir kısmı “promosyon kampanyalarına” yönelmiştir, “kupon gazeteleri” olarak adlandırabileceğimiz bu gazeteler ansiklopediden televizyona kadar oldukça farklı ürünler vererek satışlarını arttırmışlar ve ciddi tirajlara ulaşmışlardır (Tamer, 2010: 365). Fakat bu dönem 1997 yılında sona ermiştir. “Gazeteler artık promosyon kampanyaları için bir ek yayımlayacak” ve “kültürel amaçlı ürünler dışında promosyon yapamayacaktır” (Tamer, 2010: 372; Ersel vd., 2002: 517).

Doksanlı yıllarda medyadaki güçlü tekelleşme eğiliminin neticesinde aynı anda televizyon ve gazete sahibi olan işadamları; yazılı ve görsel basını insanlara doğru haber ulaştırmakla sorumlu bir “kitle iletişim aracı” olmaktan ziyade kendi ekonomik ve siyasî çıkarlarının savunulmasında bir “araç” olarak görmüşlerdir. Ayrıca bu durum basın özgürlüğünü de tehdit eder noktaya gelmiştir. Aynı patronun mülkiyetinde yer alan çeşitli yayın organları, aynı yayın politikasını takip etmek ve patronlarının çıkarlarına ters düşecek bir yayın politikasından uzak durmak

mecburiyetindedir. Böyle bir medyada farklı bakış açılarından ve çok seslilikten bahsetmek imkânsızdır.

Yazılı basında görülen tekelleşme benzer şekilde ve benzer isimlerin kontrolünde görsel basında da görülmüştür. İlk özel televizyon kanalı olan Star1'in 1990 yılında yayın hayatına başlamasından sonra özel televizyon kanallarının sayısı giderek artmıştır. 1992 yılında yayın hayatına başlayan Show TV; Erol Aksoy, Dinç Bilgin ve Haldun Simavi tarafından kurulmuştur. 1993'te Dinç Bilgin tarafından ATV'nin kurulması, aynı zamanda Sabah Gazetesi'nin de sahibi olan Bilgin'in hem yazılı basında hem de görsel basında etkin olmasını sağlamış, yazılı ve görsel basının birlikte tekelleşmesinde yeni bir dönem başlamıştır. Bilgin Grubu'nun bu atağına karşılık Aydın Doğan, Ayhan Şahenk'le birlikte 1993 yılında Kanal D'yi kurmuştur.

“Dördüncü kuvvet” olarak anılan medya, Türkiye’de doksanlı yılların şekillenmesinde önemli bir işlev görmüştür. Doksanlı yıllarda hükümetlerin kurulmasında ve dağılmasında medyanın yadsınamaz bir rolü olmuştur. Doksanlı yıllar boyunca, yapılan her seçimden sonra yeni hükümetin kurulma süreci içerisinde medyanın bu sürece dâhil olma isteği çok belirgindir. Hâttâ çoğu zaman kurulacak olan koalisyon hükümetinin hangi partilerden oluşması gerektiği gibi doğrudan siyasîlerin alanına giren mevzuların dahi doksanlı yıllarda medyanın açık yönlendirmesi altında olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Medyanın özellikle doksanlı yıllarda ağır basan ve yukarıda bahsedilen siyasî süreçlere müdahil olma yönü en belirgin olarak 1995 Genel Seçimleri sonrasında görülür. 1995 Genel Seçimleri neticesinde Refah Partisi birinci parti olmuş fakat medya Refah Partisi'nin kuracağı bir hükümet yerine, seçimden ikinci ve üçüncü parti olarak ayrılan Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin kuracağı bir hükümet için yoğun çaba sarf etmiştir. Yukarıda bahsedilen ve doksanlı yıllarda yazılı basına hâkim olan Doğan ve Bilgin grupları da bir ANAP- DYP hükümetinin kurulması için çalışmalarda bulunmuşlardır. Ana akım medyanın bu çabası ilk başta işe yaramış ve bir ANAP- DYP hükümeti (ANAYOL Hükümeti) kurulmuş fakat bahsedilen hükümetin ömrü birkaç ayla sınırlı kalmıştır.

ANAYOL Hükümetinin dağılmasının ardından Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında kurulan Refahyol Hükümeti, göreve başladığı günden itibaren ana akım medyanın karalamalarına maruz kalmıştır. Talu'nun düşman kardeşler olarak bahsettiği (Talu, 2009: 908) Doğan ile Bilgin grupları bile aynı amaç için bir araya gelmişler ve Refahyol Hükümetinin sona ermesi için bütün güçlerini seferber

etmişlerdir.¹² Tabii ki, Refahiyol Hükümetinin karşısında sadece medya yoktu. 28 Şubat olayında değinildiği gibi; TSK'dan muhalefet partilerine, İstanbul merkezli büyük sermayeden bazı önemli sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir kesim hükümet aleyhinde ortak çalışmalar yürütmüşlerdir. Medya, bu geniş kesim arasındaki koordinasyonu, kendisine “silahsız kuvvetler” benzetmesi yapılacak kadar becerikli bir şekilde sağlamıştır.

Star1'in yayın hayatına “merhaba” demesiyle Türk televizyonculuğundaki TRT tekeli ortadan kalkarken, aynı zamanda TRT'nin katı yayıncılık ilkelerinden de sapmalar görülmeye başlanmıştır. Kahraman'ın aktardığı gibi (Kahraman, 2007: 144); TRT'nin aksine sakallı bir spikerin haberleri sunmasından, dansözlerin ekrana getirilmesine ve argo sözcüklerle bezeli bir üslubun kullanılmasına kadar, sokaktaki insanı hedef alan bir yayıncılık dönemi başlamıştır. Benzer yayıncılık anlayışı, Star1'in ardından yayın hayatına başlayan özel televizyon kanalları tarafından da takip edilmiştir. Yaşanan değişim sadece televizyonla sınırlı kalmamış, gazeteler de değişime ayak uydurmuştur.

Yukarıdaki Star1 örneğinde görülen tablonun, dönemin gazetelerine yansımaları ise magazinleşme, cinsellik üzerine kurulu bir görsellik ve cinayet haberleri başta olmak üzere üçüncü sayfa haberlerinin yaygınlaşması olmuştur. Ayrıca gazeteler daha fazla okura ulaşabilmek için binlerce farklı ürünün kupon yoluyla pazarlanması şeklinde bir strateji izlemişlerdir. Otomobillerden, dayalı döşeli apartman dairelerine, elektronik sözlüklerden kitaplara ve ansiklopedilere kadar geniş bir yelpazede ürün dağıtılmıştır (Bali, 2013: 222). Bütün bunların neticesinde gazetelerin içeriği önemsizleşmiş ve “hangi gazetenin hangi ürünü verdiği tartışması” daha öncelikli hâle gelmiştir.

Özel televizyon kanallarının sahipleri aynı zamanda ülkenin en çok satan gazetelerinin de sahibiydiler. Yazılı ve görsel basını ellerinde tutan gruplar, devletin kaynaklarından geniş ölçüde yararlandıkları için sahibi oldukları televizyon kanalları ve gazetelerde siyasî içerikli ve hâliyle risk potansiyeli yüksek olan haberler yerine

---

¹² Türkiye'de ana akım medyanın 1995 Genel Seçimleri sonrasında Refah Partisi'nin içinde yer alacağı bir hükümetin kurulmaması için verdiği çabaları, dönemin en çok satan üç gazetesinin (Sabah, Hürriyet ve Milliyet) manşetleri aracılığı ile inceleyen Mutlu'nun çalışması dikkate değerdir (Mutlu, 2005: 419- 431). Mutlu aynı çalışmasında; “seçimlerden birinci parti olarak çıkan Refah'a iktidarın verilmemesi için elinden geleni ardına koymayan medya... bir meslekî ahlâk zafiyeti ortaya koymuyor mu[?]” sorusunu da sormaktadır (Mutlu, 2005: 430). Ayrıca, Refahiyol Hükümetinin düşürülme sürecinde TSK ve medyanın ortaklaşa oynadığı role ilişkin olarak ise bkz. (Gürsoy, 2013: 133- 186)

insanları eğlence sektörüne eklemeyecek tarzda bir televizyon ve gazete yayıncılığını tercih etmişlerdir. Televizyon izleyicisi ve gazete okurunun birer tüketici gibi algılanması, doksanlı yıllarda hızla yükselen tüketim kültürünü de açıklayabilir. Tabii ki Türkiye'nin Özal'la geçirmeye başladığı ekonomik dönüşüm yaşanan değişimlerin de öncüsü olmuştur. Fakat Türk medyasının da yeni ekonomik şartlara adapte olma kapasitesi takdire şayandır.

Televizyon yayıncılığı ile gazetecilik anlayışındaki bu değişim, doksanlı yılların “popüler kültür” ya da kısaca “pop kültürü” ile anılmasına neden olmuştur. Daha önce değindiğimiz doksanlı yılların ekonomi politikalarının da büyük oranda popülist kaygılar üzerinden şekillendiği düşünüldüğünde, popülist söylemin ekonomiden siyasete ve medyaya kadar bütün alanlara sirayet ettiği söylenebilir. Her şeyin poplaştığı, magazinleştiği ve medyatikleştiği 90'lı yıllar Türkiye'sinde kültür endüstrisinin üretimi de, değişen şartlara göre şekillenmiştir. Böylece ortaya; “fanatikleşen” futbol dünyası, “mafyalışan” moda dünyası ve “top onlaşan” kitap piyasasından müteşekkil bir tablo çıkmıştır (Akay, 2009: 294).

1.3. Olaylar

Bir ülkede belirli bir zaman aralığındaki genel atmosfer incelendiğinde, diğer olaylara nazaran daha fazla öne çıkan bir takım siyasî, ekonomik ve toplumsal olayların olduğu görülür. Bu olaylar hem yaşandığı dönemi hem de sonraki dönemleri etkilemesi ve ayrıca toplumsal hafızada edindiği ayrıcalıklı yer itibariyle de oldukça derin izler bırakan olaylardır.

“Olaylar” başlığı altında, 1990'lı yıllarda meydana gelen ve yukarıdaki özelliklere sahip olan önemli siyasî ve toplumsal olaylara değinilecektir. Ele alınacak olaylar, 1990'lı yıllara dair önemli ipuçları vermekle birlikte, yaşandığı dönemde büyük ses getiren olaylar olarak da öne çıkmıştır. 1990'lı yılların ekonomi kaynaklı olaylarına aşağıda detaylı olarak değinileceğinden dolayı, bu başlık altında dönemin önemli siyasî ve toplumsal olayları hakkında bilgi verilecektir.

1.3.1. PKK'nın Eylemleri

1990'lı yıllar denildiğinde ilk akla gelen şeylerden biri şüphesiz ki, PKK terör örgütünün, sadece askerleri değil sivil vatandaşları da hedef alan saldırıdır. 1990'lı yılların bilhassa ilk yarısında, hemen hemen her gün PKK'nın saldırıları sonucunda, Türkiye'nin farklı yerlerinde şehit cenazeleri yükselirken, örgüt sık sık

yaptığı köy baskınları ve adam kaçırmalarla bölge halkına da büyük zararlar vermiştir.

PKK'nın eylemleri, bahsedilen dönem içerisinde yıllara göre incelendiğinde; 1990 yılından 1993 yılına değin keskin bir şekilde artış göstermiştir. 1993 yılı, PKK'nın eylemlerinin en yoğun görüldüğü yıl olmuştur. 1993'ten itibaren, terörlü mücadelenin daha kararlı yürütülmesi ve örgüte karşı düzenlenen başarılı operasyonlar neticesinde, PKK'nın eylem kapasitesinde bir düşüş gerçekleşmiştir. Fakat PKK, 1993 yılındaki etkinliğine ulaşmasa da eylemlerine devam etmiştir. Örgüt, 1995 yılında tekrar eylemlerini sıklaştırmış, 1990'lı yılların sonunda ise, hemen hemen 1990'ların başındaki eylem kapasitesine denk bir seviyeye gelmiştir.

Bu noktada PKK'nın 1990'lı yıllardaki sarsıcı birkaç eyleminden bahsedilebilir (Bal ve Özkan, 2006: 149- 152):

- 11 Haziran 1990: Şırnak'ta gerçekleşen Çevrimli Katliamında; 12'si çocuk 7'si kadın toplam 27 kişi öldürülmüştür.
- 14 Temmuz 1991: Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Çağlayancerit ilçelerinde köyleri basan teröristler, aralarında kadın ve çocukların da olduğu 9 kişiyi öldürmüştür.
- 25 Aralık 1991: İstanbul'da PKK'lı eylemcilerin molotof kokteyli atması sonucunda bir alışveriş merkezinde çıkan yangında 11 kişi ölmüş, 17 kişi yaralanmıştır.
- 11 Haziran 1992: Bitlis'in Tatvan ilçesinde bir otobüsü durduran PKK'lı teröristler, içerideki 13 kişiyi kurşuna dizmiştir.
- 27 Haziran 1992: Silvan'ın Yolaç Köyünü basan teröristler, camide namaz kılan vatandaşları zorla dışarı çıkartıp, 10 kişiyi kurşuna dizmiştir.
- 1 Ekim 1992: Bitlis'in Cevizdalı Köyünü basan teröristler, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 30 kişiyi öldürmüş ve 13 köy korucusunu da kaçırmıştır.
- 6 Temmuz 1993: Başbağlar Katliamı olarak bilinen olayda, Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar Köyünü basan teröristler, 28 kişiyi öldürmüş, 57 köyü de yakıp kaçırmışlardır.

- 4 Ağustos 1993: Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı köylerde yol kesen teröristler, durdurdukları iki yolcu minibüsünde bulunan 28 kişiyi kurşuna dizmiştir. Olayda 15 kişi ölmüş, 13 kişi de yaralanmıştır.
- 25 Ekim 1993: Erzurum'un Çat ilçesine bağlı Yavi beldesine baskın düzenleyen teröristler, 35 kişiyi öldürüp, 50 kişiyi de yaralamıştır.
- 12 Şubat 1994: İstanbul Tuzla'da bir tren istasyonunda PKK'lı teröristlerin bomba yerleştiği bir çöp kutusunun patlaması neticesinde; Tuzla Piyade Okulu yedek subay öğrencilerinden 5'i şehit olurken, halktan da 1 kişi hayatını kaybetmiştir.
- 19 Mart 1995: Tunceli'den Ovacık ilçesine giden bir askerî konvoya roketatarlarla saldırı düzenleyen teröristler, 18 askeri şehit etmiştir.

1.3.2. Faili Meçhul Cinayetler

Faili meçhul cinayetler, 1990'lı yılların özellikle ilk yarısında Türkiye'nin ana gündem maddelerinden biri olmuştur. Bu dönemde işlenen ve toplumda ses getiren cinayetleri kendi içerisinde İslâmî terörle bağlantılı cinayetler ve sol terör örgütleri ile bağlantılı cinayetler olarak iki grupta toplayabiliriz. Ayrıca bu iki gruba da girmeyen ve diğer cinayetler olarak isimlendirebileceğimiz ayrı bir gruptan da bahsedebiliriz.

1.3.2.1. İslâmî Terörle Bağlantılı Cinayetler

Özellikle 1990'lı yılların başında, toplum nezdinde tanınırlığı olan ve lâik kimlikleriyle tanınan, çoğunluğunu akademisyen ve gazetecilerin oluşturduğu kimselere karşı İslâmî çevreler tarafından yapılan saldırılar "İslâmî terör" kavramının sıkça telaffuz edilmesine neden olmuştur.

Atatürkçü Düşünce Derneği'nin Kurucu Genel Başkanı ve tanınmış hukukçu Prof. Dr. Muammer Aksoy, Gazeteci Çetin Emeç, SHP Parti Meclisi üyesi ve İlahiyatçı Doç. Dr. Bahriye Üçok ile eski Müftü ve Yazar Turan Dursun 1990 yılında gerçekleşen saldırılarda hayatını kaybetmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde köşe yazarı olan tanınmış Gazeteci Uğur Mumcu 1993 yılında bir başka saldırıda hayatını kaybederken, Siyaset Bilimci ve aynı zamanda eski bir bakan olan Ahmet Taner Kışlalı da 1999 yılında cinayete kurban gitmiştir. Bu isimler toplumda Atatürkçü ve

lâik kimlikleriyle tanınan, sıra dışı çıkışlarıyla da belli bir kesimin açıkça hedef tahtasında olan kimselerdi.

Tüm bu cinayetlerin ortak noktaları olarak şunlar söylenebilir: 1980'lerin sonlarından itibaren türban tartışmasının¹³ Türkiye'nin gündemine girdiği dönemde öldürülmüşlerdir. Sadece Kışlalı cinayeti dönem olarak diğerlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca bu insanlar toplumun çok alışık olmadığı tarzda katı bir lâiklik anlayışını savunmaktalardı. Yine ülke çapında tanınan isimler olmaları sebebiyle, cinayetlerinin ses getirmesi muhtemeldi (Kaygısız ve Turgutlu, 2010: 114). Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok ve Uğur Mumcu cinayetlerinin işaret edilen failleri İslâmî Hareket Örgütü'ne mensup kişilerdir. Ahmet Taner Kışlalı cinayetinin failleri olarak ise Hizbullah Terör Örgütü öne çıkmıştır.

1.3.2.2. Sol Terör Örgütleri ile Bağlantılı Cinayetler

1990'ların başında bir taraftan İslâmî terör örgütlerinin işlediği cinayetler ülke gündemini sarsarken, bir taraftan da başını Devrimci Sol'un (Dev- Sol) çektiği bir takım sol gruplar, 12 Eylül sonrasında tekrar eski güçlerine kavuşabilmek için eylem yapma ihtiyacı hissediyordu.

1990'lı yıllarda işlenen ve Dev- Sol'la bağlantılı olan cinayetlerin en önemlileri arasında; Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) eski görevlileri Hiram Abas ve Adnan Ersöz, emekli paşalar Hulusi Sayın, Memduh Ünlütürk, İsmail Selen ve Kemal Kayacan ile Adana Bölge Jandarma Komutanı Temel Cingöz cinayetleri yer almaktadır. Ayrıca; İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Şakir Koç ve İstanbul DGM Başsavcısı Yaşar Günaydın¹⁴ cinayetleri de Dev- Sol tarafından işlenen cinayetler arasında yer almaktadır.

Yukarıda ismi sayılan isimler, devletin önemli kademelerinde çalışan ya da çalışmış kişiler olarak öne çıkmaktadır. Bu kişiler, 12 Mart ve 12 Eylül dönemleri ile 12 Eylül sonrasındaki devlet görevleri sırasında, sol örgüt militanlarına yönelik kötü

---

¹³ Türban meselesinin Türkiye'nin gündemine girmesi, 12 Eylül sonrasında olmuştur. 1980'li yılların ortalarından itibaren, bazı öğretim üyeleri ve öğrencilerin derslere başörtüsü ile girmeleri ve bu kişilere verilen cezalar sonucunda, mesele hukukî boyuta taşınmıştır. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1987 yılında; "kızların başörtüsü ile okula gidemeyecekleri" yönünde bir açıklama yapmasından sonra Yükseköğretim Kurulu (YÖK) da, türban yasağının devamından yana karar almıştır (Aydın ve Taşkın, 2014: 418). Ülke çapındaki protesto eylemlerinin sonucunda, Ankara 3. Bölge İdare Mahkemesi türban yasağını durdurmuştur. Fakat 1989 yılı başında, Anayasa Mahkemesi'nin üniversitelerde türbanı Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmesi ile "başörtüsü sorunu" 1990'lı yıllara da taşınmıştır.

¹⁴ İstanbul DGM Başsavcısı Yaşar Günaydın, öldürüldüğü sırada Özal'ın ölümü ile ilgili bir soruşturma yürütmekteydi. Suikastı üstlenen 17 yaşındaki Dev- Sol militanı Murat Ağartıcı ise daha sonra başka bir cinayete kurban gitmiştir (Köseli, 2015: 56).

muameleleri sebebiyle Dev- Sol'un ölüm listesine girmişlerdir. Örgüt, yaptığı infazlarla bir nevi geçmişin intikamını almış ve 12 Eylül sonrasında da varlığını sürdürdüğünü kanıtlamak istemiştir. İsmi sayılan kişiler arasında yer alan üst düzey askerlerin, Kürt meselesi özelinde devletin resmî ideolojisinden farklı olarak özeleştiriyeye açık kimseler olmaları ve yine bölge halkıyla yakın ilişkiler kurma gayretinde olmaları da dikkat çekici bir başka özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Köseli, 2015: 47).

1990- 1992 arasında etkin bir örgüt olan Dev- Sol, 1991 yılının sonlarına doğru, örgütün önemli isimlerinin polisle girilen çatışmalarda öldürülmesi sebebiyle büyük güç kaybetmiş ve örgütün eylem kapasitesi düşmüştür. Ayrıca örgütün zayıflamasına paralel olarak, 1992 yılının sonlarına doğru büyük bir örgüt içi hesaplaşma başlamıştır. Bedri Yağan'ın, örgütün kurucusu olan Dursun Karataş'ın Almanya'da kaldığı evi basarak örgütü ele geçirmeye çalışması neticesinde, örgüt ikiye bölünmüştür. Bundan böyle Yağan ve taraftarları "Darbeciler" olarak anılmaya başlanmıştır (Köseli, 2015: 57).

Bedri Yağan'ın 1993'te polisle girdiği çatışmada ölmesiyle, örgütte tekrar Dursun Karataş'ın hâkimiyeti başlamıştır. Karataş, 1994'te Dev- Sol'u Devrimci Halk Kurtuluş Partisi- Cephesi'ne (DHKP-C) dönüştürmüştür. DHKP-C, ses getiren ilk eylemini 29 Eylül 1994 tarihinde eski Adalet Bakanı Mehmet Topaç'ı öldürerek gerçekleştirmiştir (Köseli, 2015: 69). DHKP-C'nin 1990'lı yıllardaki en önemli eylemi ise 1996 yılında Sabancı Suikastı olarak bilinen olayda, Sabancı Holding Yönetim Kurulu Üyesi Özdemir Sabancı ile Toyota-Sa Genel Müdürü Haluk Görgün'ün öldürülmesidir.

1.3.2.3. Diğer Cinayetler ve Şüpheli Ölümler

Diğer cinayetler kapsamında; 1990- 1994 arası dönemde yoğunlaşan, genellikle Kürt politikacılar ile gazetecileri içine alan faili meçhul cinayetler ve kayıplar ele alınmaktadır.

1990- 1993 arasında gerçekleşen ve yukarıdaki tanıma uyan önemli faili meçhul cinayetler şunlardır (Gökdemir, 2011: 193- 4): 18 Haziran 1991'de Sosyalist Parti'nin Şırnak il yöneticisi İbrahim Sarıca, polis olduğunu öne süren kişilerce evinden alınmış ve cesedi evinin yakınlarında bulunmuştur. 5 Temmuz 1991'de HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın, yine polis olduğunu iddia eden kişilerce evinden alınmış ve sonrasında cesedi bulunmuştur. 16 Ocak 1992'de HEP Siirt İl Başkanı

Mehmet Demir kaçırılıp öldürülmüştür. Dönemin en çok ses getiren cinayetinde ise Kürt gazeteci ve yazar Musa Anter 20 Eylül 1992’de öldürülmüştür. 25 Ocak 1993’te ÖZDEP Erzincan İl Başkanı Cemal Akar kaçırılıp öldürülmüştür. 5 Haziran 1993’te ANAP Varto İlçe Başkanı Kerim Geldi polis olduklarını öne süren kişilerce kaçırılıp öldürülmüştür. 28 Temmuz 1993’te Özgür Gündem Bitlis muhabiri Ferhat Tepe kaçırılıp öldürülmüştür.¹⁵ 4 Eylül 1993’te ise bölgedeki faili meçhul cinayetleri incelemek üzere Batman’a giden DEP Mardin Milletvekili Mehmet Sincar, faili meçhul bir cinayetin kurbanı olmuştur (Marcus, 2010: 303).

Bu cinayetlerin faili olarak uzun yıllar boyunca Hizbullah adı ön plânda olmuş ve bir PKK- Hizbullah mücadelesinden bahsedilmiştir. Dönem boyunca Hizbullah’a yakın olan bazı kişilerin de saldırılar neticesinde hayatını kaybetmesi bu tezi doğrulamaktadır. Fakat bölge halkı yapılan saldırıları ve işlenen cinayetleri, “kontr- gerilla eylemleri” olarak değerlendirmiş ve Hizbullah’ın ancak devletin desteğini alarak bu tür eylemleri gerçekleştirebileceğini savunmuştur (Gökdemir, 2011: 195). Kontr- gerilla ve Hizbullah ilişkisi bölge halkı tarafından “Hizb-i Kontra” olarak isimlendirilmiştir.

1990’lı yıllar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, özellikle 1993-1994 arasında yoğunlaşan “kayıp vakaları” ile de hatırlanmaktadır. Bölgede çoğunluğu Olağanüstü Hâl Bölgesinde çalışan pek çok gazeteciden haber alınamamıştır. 1993 yılında 33, 1994 yılında 223 ve 1995 yılında da 112 kişi kaybolmuştur (Gökdemir, 2011: 199).

1990’lı yıllar içerisinde, kamuoyunda şüpheli ölümler olarak anılan olaylar da kayda geçmiştir. Bunların içerisinde iki olay oldukça dikkat çekicidir. İlki, 17 Şubat 1993 günü Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis’i taşıyan uçağın kalkışından hemen sonra düşmesi ve Bitlis’in şehit olmasıyla sonuçlanan olaydır. Diğeri ise Bitlis’in ölümünden tam iki ay sonra, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 17 Nisan 1993 tarihinde görevi başındayken ani bir şekilde hayatını kaybetmesidir.

Eşref Bitlis, 1990 yılında Orgeneral rütbesi almış ve Jandarma Genel Komutanlığı’na atanmıştır. Jandarma Genel Komutanı olarak önceki dönemlere göre farklı politikalar izlemiş ve özellikle terörle mücadele konusunda bölge insanı ile devleti barıştırmayı amaçlamıştır. Ayrıca Körfez Savaşı sırasında Türkiye’de

---

¹⁵ İnsan Hakları Derneği’nin yıllık raporlarındaki verilere göre; 1990- 1991 yılları içinde 42, 1992 yılında 362 kişi faili meçhul cinayetlere kurban gitmiştir. Bu rakam 1993 yılında 467 ve 1994 yılında da 423’tür. Bu cinayetlerin büyük çoğunluğu Güneydoğu’da işlenmiştir (Gökdemir, 2011: 199).

konuslanan Çekiç Güç kuvvetlerinin Türkiye’den ayrılması yönünde görüş bildirdiği için, Amerikan Büyükelçiliği tarafından birkaç kez hükümete şikâyet edilmiştir. Bitlis, Güneydoğu’da işlenen ve yukarıda bahsettiğimiz cinayetlerden rahatsız olduğunu ve devletin bu tip yargısız infazlardan kaçınması gerektiğini de ifade etmiştir. Kazaya ilişkin görüşlerini açıklayan değişik kaynaklar, “sabotaj ihtimalinin gözden kaçırılmaması” üzerinde durmuştur. Özellikle uçağın buzlanma kaynaklı olarak düşmesine ilişkin, uçağın motorunu üreten firmanın açıklamaları ilginçtir. Firma, Sibiry’a’nın eksi 40 derece soğukunda bile donmayan bu motorların, Ankara’da donma ihtimalini gülünç olarak değerlendirmiştir (Kaygısız ve Turgutlu, 2010: 155).

90’lı yılların belki de en dikkat çekici ölümü, Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 17 Nisan 1993’te görevi başındayken hayatını kaybetmesidir. Özal’ın ölümünün ardından neredeyse yarım asra yakın bir zaman geçmesine rağmen, hâlen Özal’ın ölümüne ilişkin kesin bir yargıya varılabilmemiş değildir. Özal’ın doğal yollarla mı hayatını kaybettiği yoksa bir suikasta mı kurban gittiği tartışması, 2000’li yıllarda dahi Türkiye’nin önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.¹⁶

1.3.3. Madımak Katliamı (Sivas Katliamı)

Sadece 1990’lı yılların değil, cumhuriyet tarihinin en korkunç olaylarından biri olan Madımak Katliamı, 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas’ta yaşanmıştır. Sivas’ta Pir Sultan Abdal Şenliği’ne katılan yazar, şair ve sanatçıların kaldığı Madımak Oteli, 2 Temmuz Cuma günü aşırı dinci gruplar tarafından ateşe verilmiş ve olaylar sonucunda 37 kişi yaşamını yitirmiştir (Ersel vd., 2002: 394).

Şenliğin davetlilerinden biri olan Aziz Nesin’in, 1 Temmuz’da yaptığı konuşma yerel basın tarafından çarpıtılmış ve Aziz Nesin’le beraber şenliğe katılan herkes, Sivas halkının gözünde birer hedef hâline getirilmiştir. Kaldı ki; Sivas’ta şenlikten haftalar önce, Aziz Nesin aleyhinde bir propaganda başlatılmıştı (Çavdar, 2008: 314). Nesin’in 1 Temmuz’da yaptığı konuşma, Sivas’taki öfkeli kalabalığın olayların fitilini ateşlemesi için yeterli olmuştur.

Olayların yaşandığı Pir Sultan Abdal Şenliği, aslında 28 Haziran Pazartesi günü başlamış ve sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. Fakat 2 Temmuz Cuma günü,

---

¹⁶ Turgut Özal’ın naaşı üzerinde 2012 yılında Adli Tıp Kurumu’nun yaptığı inceleme neticesinde; Özal’ın vücudunda “zehirlenerek” öldürüldüğü ihtimalini arttıran bulgular bulunduğu ancak kesin bir sonuca varmaya yarayacak bulgulara rastlanmadığı ifade edilmiştir.

Sivas'ın farklı camilerinden çıkan kalabalık bir grup, etkinliklerin yapıldığı Kültür Merkezi'ne yönlendirilmiştir. Polis, toplanan kalabalığa müdahale etmiş ve olaylar büyümeden engellenmiştir.

Fakat dağılan grup, yine organize bir şekilde bir araya gelmiş ve sloganlar atarak Hükümet Meydanı'nda toplanmıştır. Kalabalık, ikinci saatlerinde Madımak Oteli önüne gelerek bir protesto gösterisi yapmıştır. Akşam saatlerine doğru sayıları yaklaşık olarak 10.000'i bulan öfkeli grup, saat 19.30 sıralarında polis ve asker barikatını aşmış, ellerindeki yanar cisimleri kapı ve pencerelerden içeri atmaya başlamıştır (Ersel vd., 2002: 394). Kalabalığın, gelen itfaiye ekiplerinin yangına müdahale etmesine engel olmasıyla, Madımak Oteli alevler içinde kalmıştır.

Aralarında Aziz Nesin'in de olduğu 51 kişi; polis, itfaiye ve bazı sivil vatandaşların yardımıyla kurtarılmıştır. Ancak, olayların bilançosu çok ağır olmuş, 33 misafir, 2 otel görevlisi ile 2 saldırgan yaşamını yitirmiştir. Yaşamını yitirenlerin arasında; Asım Bezirci, Hasret Gültekin, Muhlis Akarsu, Nesimi Çimen ve Behçet Aysan gibi tanınmış edebiyatçı ve sanatçılar da yer alıyordu. Yine şair Metin Altıok ise yaralı olarak kaldırıldığı Gülhane Askerî Tıp Akademisi Hastanesi'nde bir hafta sonra yaşamını yitirmiştir. Katliamın ardından, kentte sokağa çıkma yasağı ilân edilmiş; vali, belediye başkanı ve emniyet müdürüne görevden el çektirilmiştir.

Madımak Katliamında sanıkların yargılanmalarına Ekim 1993'te Ankara 1 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde başlanmıştır. 26 Aralık 1994'te karara bağlanan dava sonucunda; 26 sanık 15'er yıl, 60 sanık 3'er yıl hapis cezasına çarptırılırken, öteki sanıklar beraat etmiştir (Ersel vd., 2002: 395). Ancak, Yargıtay Ceza Dairesi; girişilen eylemi "Anayasal düzeni zorla bozmaya kalkışmak" şeklinde nitelemiş ve Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararını bozmuştur.

Ankara DGM, Yargıtay'ın almış olduğu karara uyararak, sanıkları yeniden yargılamıştır. 1997'de açıklanan kararda, 33 sanığa idam cezası verilmiş, sonrasında Yargıtay idam cezalarını usul noksanlıkları nedeniyle bozmuştur. Tekrar başlayan yargılama süreci sonunda, 16 Haziran 2000'de 33 sanık DGM tarafından tekrar idam cezasına mahkûm edilmiştir. Fakat 2002 yılında idam cezasının yürürlükten kaldırılması sebebiyle, idam cezası alan hükümlülerin cezaları müebbet hapis cezasına dönüştürülmüştür (Kaygısız ve Turgutlu, 2010: 243).

1.3.4. İSKİ Skandalı

İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) Genel Müdürü Ergun Göknel, 19 Ağustos 1993 tarihinde; “ihtilâsen zimmet, mal beyanında bulunmamak ve evrakta sahtekârlık yapmak” suçlarıyla tutuklanarak Bayrampaşa Cezaevi’ne gönderilmiştir (Ersel vd., 2002: 401).

SHP’li İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde yaşanan bu olay, özellikle bazı partililerin bilgisi dâhilinde yaşandığı iddiaları ile birleşince, kamuoyu önünde SHP’yi çok zor bir durumda bırakmıştır. Olayın sonuçları kadar, ortaya çıkma ve mahkemeye yansıma süreci de hayli ilginçtir.

Göknel’in üçüncü evliliğini gerçekleştirebilmek için boşandığı ikinci eşi, basına bir açıklama yaparak kocasından boşanması karşılığında 8 milyar lira aldığını itiraf etmiştir. Bu açıklamanın ardından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen, “güven kaybı” sebebiyle genel müdürün görevden alınmasını istemiştir. Sözen’in talebini yerinde bulan İçişleri Bakanlığı, 19 Temmuz’da Göknel’i görevden almıştır. İlerleyen günlerde Göknel hakkında soruşturma açılmış ve soruşturma ilerledikçe işin içerisinde bazı SHP’lilerin de olduğu anlaşılmıştır. Göknel, hizmet karşılığı olarak İSKİ’den para alan müteahhitlerin SHP’ye bağlıta bulduklarını açıklamış, bu iddia SHP İl Başkanı’nca da doğrulanmıştır.

Bu arada Göknel’in bir başka yolsuzluğa daha karıştığı ortaya çıkmıştı. İSKİ’nin bir kuruluştan fahiş fiyata klor satın aldığı, böylelikle İSKİ’nin zarara uğratılarak, kloru satan firmanın sahibi Halil Bezmen’in haksız kazanç elde ettiği anlaşılmış oluyordu. Klor davasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen’in de “idareye verdiği zarar” nedeniyle yargılanması isteniyordu.

İlk olarak; 30 Eylül 1993’te görülmeye başlanan klor davası 13 Mayıs 1994’te sonuçlanmıştır. Göknel, 8 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılırken, Sözen ile Bezmen aklanmıştır. Aynı mahkeme, 31 Ekim 1994’te “ihtilâsen zimmet” suçundan yargılanan Göknel’i 3 yıl hapis cezasına çarptırırken, ikinci eşinden alınarak adli emanete yatırılan 8 milyar liraya da el konulmasına karar vermiştir (Ersel vd., 2002: 401).

Yukarıda ifade edildiği gibi, İSKİ Skandalı sadece Ergun Göknel açısından değil, SHP açısından da iyi neticeler doğurmamıştır. ANAP’ın İSKİ Skandalı ile ilgili olarak verdiği meclis araştırma önergesi bazı DYP’lilerin de desteğiyle kabul edilmiştir (Aydın ve Taşkın, 2014: 404). Neticede partililer beraat etse de; kamuoyunda oluşan güvensizlik SHP’nin imajını bir hayli zedelemiştir. Nitekim

1994 yılında gerçekleştirilen Mahallî İdareler Seçimlerinde, başta İstanbul olmak üzere SHP'nin keskin bir oy düşüşü yaşaması bunun göstergesidir. 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde %28,69 oy alan SHP, 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde ise yalnızca %13,53 oy alabilmiştir. Aralarında İstanbul ve Ankara'nın da olduğu büyükşehir belediyelerini Refah Partisi'ne kaptıran SHP, toplam 15 büyükşehir belediyesinden sadece ikisinde (Gaziantep ve Kocaeli) seçimleri kazanabilmiştir.

1.3.5. CivanGate Skandalı

Türkiye'de 1990'lı yılların sürekli olarak “mafya-devlet-siyaset” arasındaki gizemli ilişkilerle anılıyor olmasının önemli nedenleri vardır. Kamuoyunda böyle bir algının doğmasına neden olan olaylardan biri de, içerisinde Turgut Özal'ın ailesinden, dönemin yer altı dünyasının önemli isimlerine varıncaya değin pek çok kişinin yer aldığı CivanGate Skandalı'dır.

Skandal, 19 Eylül 1994'te Emlak Bankası eski genel müdürü Engin Civan'ın bir silahlı saldırı sonucunda yaralanmasıyla ortaya çıkmıştır. Civan'ı yaralayan kişinin kimliği kısa sürede ortaya çıkarıldı. Saldırıyı gerçekleştiren kişi, ülkücü mafya lideri olarak bilinen Alaattin Çakıcı'nın adamlarından biriydi. Civan'a yapılan saldırının faili kısa sürede yakalanmış ve ülke gündemini uzun bir süre işgal edecek olan rüşvet skandalının perdesi aralanmıştı.

Olayla ilgili detaylı incelemelere başlayan polis, saldırının arkasında işadamı Selim Edes'in olduğunu ortaya çıkarmıştır. Edes, 23 Eylül'de gözaltına alınmış ve polise verdiği ifadesinde Engin Civan'ın aksine olayın arkasında bir rüşvet ilişkisinin olduğunu itiraf etmiştir (Ersel vd., 2002: 429). Karar duruşmasında mahkemece de saptandığı şekliyle olay şöyle gelişmişti: 1985'te Emlakbank'a arsa satan Selim Edes, bankadan alacağını tahsil edememiş ve bankanın genel müdürü olan Engin Civan'a müracaat etmiştir. Civan, alacağın ödenmesi için Edes'ten 5 milyon dolar rüşvet istemiş, Edes ise 3,5 milyon dolar vermiştir. Civan'a verdiği rüşvete rağmen bankadan parasını alamayan Edes ise araya önce yer altı dünyasından Dündar Kılıç'ı, arkasından da Kılıç'ın damadı olan Alaattin Çakıcı'yı sokmuştur.

Civan'ı yaralayan Alaattin Çakıcı'nın adamı Davut Yıldız ile Selim Edes 26 Eylül'de tutuklanmış, Dündar Kılıç ise tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır. Engin Civan'ın da 4 Ekim'de tutuklanmasının ardından başlayan mahkeme süreci, 6 Nisan 1995'te Şişli Ağır Ceza Mahkemesi'nde sonuçlanmıştır (Ersel vd., 2002: 429). Fakat Dündar Kılıç, serbest bırakılmadan önce savcılığa

verdiği ifadesinde olaylara bambaşka bir boyut getirmiştir. Dünder Kılıç ve kızı Uğur Kılıç, Civan ile Edes arasındaki meselenin halledilmesi için Özal ailesinin kendilerine ricada bulunduğunu iddia etmiştir. Sonrasında Turgut Özal'ın eşi Semra Özal savcılıkta, kızı Zeynep Özal ise duruşmada tanık olarak dinlenmiştir. Mahkeme heyeti, savcılığa ifade veren Semra Özal'ın mahkemede yapacağı tanıklığı sonuca etki etmeyeceği için reddetmiştir. Yine mahkeme heyeti, Civan'ın vurulması olayında azmettirici olmakla suçlanan Zeynep Özal'la ilgili iddiaları, sağlam gerekçelere dayanmadığı için kabul etmemiş ve Zeynep Özal davadan beraat etmiştir.

6 Nisan 1995'te Şişli Ağır Ceza Mahkemesi'nin verdiği karara göre; Engin Civan, rüşvet almaktan 7,5 yıl hapis cezası ve 625 milyar lira para cezasına çarptırılırken, işadamı Selim Edes ise rüşvet vermek suçundan 1 yıl 8 ay hapis ve 111 milyar 111 milyon lira para cezasına çarptırılmıştır. Dünder Kılıç davadan beraat ederken, damadı Alaattin Çakıcı ise dava sürecinde firar etmiştir. Bu arada 21 Ocak 1995'te, Alaattin Çakıcı'nın eşi ve Dünder Kılıç'ın kızı olan Uğur Kılıç, Uludağ'da Çakıcı'nın adamları olduğu ileri sürülen kişilerce öldürülmüştür. Firarî durumundaki Çakıcı, 1998'de Fransa'da yakalanmış ve ertesi yıl Türkiye'ye getirilmiştir.

1.3.6. Gazi Mahallesi Olayları

1980 öncesinde yaşanan Maraş ve Çorum Olaylarına benzer şekilde, 1993 yılında Madımak Katliamında yaşananlar, Alevîlerin hâlen toplumun belli bir kesiminde düşman olarak algılandığını gösteriyordu. Türkiye henüz Sivas'ta olup bitenleri anlamaya çalışırken, 12 Mart 1995 tarihinde İstanbul Gazi Mahallesi'nde hedefte yine Alevîlerin olduğu bir saldırı gerçekleşmişti. Saldırının duyulmasıyla başlayan ve üç gün süren olaylar, sıkıyönetimin ilânına kadar gitmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 97).

12 Mart 1995'te İstanbul'un Gaziosmanpaşa ilçesine bağlı Gazi Mahallesi'nde, çoğunlukla Alevîlerin gittiği üç kahvehanenin otomatik silahlarla taranması sonucunda bir Alevî dedesi ölmüş ve 5'i ağır olmak üzere 25 kişi yaralanmıştır. Saldırıdan sonraki gün, İstanbul'un çeşitli semtlerinden gelen yüzlerce Alevî vatandaş, yaşanan olaya tepkilerini gösterebilmek amacıyla Gazi Mahallesi'ne gelmiştir. Protesto amacıyla Cemevi önünde toplanan yaklaşık 2.000 kişilik kalabalık, olaylara ilgisiz kalmakla suçladıkları polis karakoluna doğru yürüyüşe

geçmiş ancak polisin kalabalığa ateş açması neticesinde, bir kişi ölmüş ve onlarca kişi de yaralanmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 98).

Polisin kalabalığa ateş açması, olayların bir anda Alevîlerle polis arasında bir çatışmaya dönmesine neden olmuştur. Olayların ikinci günü, Gazi Mahallesi'ndeki kalabalık daha da artmıştır. Sayıları 15.000'i bulan kalabalık, yine Cemevinde toplanmış ve ardından da tekrar karakola yürümek istemiştir. Buna karşılık ise; polis, çevik kuvvet ve özel timlerden oluşan emniyet birimlerinin tepkisi önceki güne oranla daha sert olmuştur. Polis yine kalabalığı silahla dağıtmak istemiş, fakat bu sefer bilanço ağır olmuştur. Polislerin açtığı ateş sonucunda ölen insanların olması ve yine polisin göstericilere karşı sert tutumu sonunda, mahallede tam bir kaos başlamıştır.

Olayların giderek kontrollerinden çıktığını anlayan polis, sonunda askerden yardım istemiştir. 5.000 kişilik bir askerî grup mahalleye gelmiş, valilik de mahallede sokağa çıkma yasağı ilân etmiştir. Cemevinde toplananlar, bir komite oluşturup dört maddeden oluşan isteklerini bildirmiş, fakat komitenin istekleri kabul edilmemiştir. Bu sırada polis de mahallede halk tarafından kurulan barikatları aşmak istemiş ve çatışmalar tekrar başlamıştır. Tüm bu olayların sonucunda, sadece o gün 15 kişi ölerken 100'den fazla kişi yaralanmıştır.

Ertesi gün, sokağa çıkma yasağının da etkisiyle, Gazi Mahallesi'nde olaylar durulmaya başlarken, bu sefer de Ankara'da Kızılay Meydanı ve İstanbul'da da Ümraniye ilçesinde olaylar yaşanmıştır. Ümraniye Mustafa Kemal Mahallesi'nde yaşanan olaylarda, polisin göstericilere ateş açması sonucu 4 kişi ölmüştür. Sonrasında valilik, Ümraniye'de de sokağa çıkma yasağı ilân etmiştir.

Gazi Mahallesi'nde başlayıp, farklı bölgelere de sıçrayan olaylar ancak 16 Mart sabahı, askerî birliklerin komutanının, komitenin isteklerinin kabul edildiğini açıklamasıyla son bulmuştur. 16 Mart sabahı Gazi Mahallesi'nde sokağa çıkma yasağı kaldırılmış ve cenazeler toprağa verilmiştir. Ertesi gün de, Ümraniye'de ölen vatandaşlar için cenaze töreni düzenlenmiştir.

Üç gün süren olayların sonunda; 22 kişi ölmüş, 500'den fazla kişi yaralanmıştır. Binlerce kişi gözaltına alınırken, dükkânlar ateşe verilmiş, 5 panzer, 50 araç ve 2 ev yakılırken, Gazi Mahallesi harabeye dönmüştür (Birand ve Yıldız, 2012: 101). Sadece Gazi Mahallesi'nde resmî kayıtlara göre; 66'sı kurşunla olmak üzere 109 vatandaş ve yine 6'sı kurşunla olmak üzere 34 polis yaralanmıştır (Ersel vd., 2002: 475).

Olaylar sırasında önlem almakta geciktikleri ve polisin amacını aşacak şekilde güç kullandığı gerekçesiyle, İçişleri Bakanı Nahit Menteşe, Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar, İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ve İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in istifaları istenmiştir. Fakat sadece Gaziosmanpaşa Emniyet Müdürü görevden alınmıştır.

20 polis hakkında “kasten adam öldürmek” ve başka iddialarla ilgili dava açılmıştır. Güvenlik sebebiyle Trabzon’da görülen davada, Mahkeme Başkanı “Tarafsız değilim” diyerek davadan çekilmiştir. Neticede yargılanan 20 polisten sadece biri ceza almıştır. Yukarıda ismi zikredilen dönemin İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ile dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir, Gazi Mahallesi Olaylarından sadece 9 ay sonra yapılan genel seçimlerde DYP’den milletvekili seçilmişler ve dokunulmazlık hakkına sahip olmuşlardır.

Bütün bunlar yaşanırken, 12 Mart’ta üç kahvehaneyi tarayıp olayları başlatan asıl kişilerin kim olduğu ortaya çıkarılamamıştır. Gazi Mahallesi’ne yapılan saldırı, 1990’lı yılların faili meçhul vakalarından biri olarak hafızalardaki yerini almıştır.

1.3.7. Susurluk Olayı

1990’lı yıllar denildiğinde akla ilk gelen olaylardan birisi de Susurluk Olayıdır. 1990’ların başından itibaren sürekli dile getirilen fakat varlığı bir türlü kanıtlanamayan, “mafya-devlet-siyaset” üçgenindeki karanlık ilişkilerin, ilk defa bu kadar net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan şey aslında bir trafik kazası ile mümkün olmuştur. Üstelik “mafya-devlet-siyaset” üçgenine bir de “aşiret”in eklenmesiyle, tablonun rengi daha da değişmiştir.

3 Kasım 1996 günü, bir otomobil ile bir kamyonun Balıkesir’in Susurluk ilçesi yakınlarında çarpışması, yakın tarihimizin en önemli olaylarından biri olarak kayıtlara geçmiştir. Kazaya karışan otomobilin içinde bulunan kişiler ve bu kişilerin geçmişleri bir arada düşünüldüğünde, oldukça karışık bir tablo ortaya çıkmaktaydı. Bucak Aşireti reisi ve DYP Milletvekili Sedat Edip Bucak, yer altı dünyasıyla ilişkileri sebebiyle bir dönem meslekten uzaklaştırılan İstanbul eski Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ ve Interpol’ün her yerde aradığı 70’li yılların ülkücü militanı Abdullah Çatlı aynı otomobildeydi. Kaza sonucunda otomobilde bulunan kişilerden Hüseyin Kocadağ, üzerinde Mehmet Özbay sahte kimliği bulunan Abdullah Çatlı ile Abdullah Çatlı’nın sevgilisi olan Melahat Özbay sahte kimlikli Gonca Us hayatını kaybetmiştir. Sedat Bucak ise kazadan yaralı olarak kurtulmuştur.

Kaza sonrasında, 1970’li yıllardan bu yana işlediği çeşitli suçları kamuoyu tarafından bilinen Abdullah Çatlı’nın, bir milletvekili ve bir emniyet müdürü ile nasıl bir arada bulunduğu tartışılmaya başlanmıştır. Kaza sonrası otomobilden çıkanlar, olayları daha da ilginç hâle getirmiştir: Abdullah Çatlı’nın farklı isimler adına aldığı onlarca kimlik, pek çok ruhsatsız silah, milletvekili plakası, fotoğraflar, dinleme cihazları ve polis kimlikleri (Birand ve Yıldız, 2012: 168). Çatlı’nın üzerindeki yeşil pasaport ve silah taşıma ruhsatı sebebiyle bütün gözler İçişleri Bakanı Mehmet Ağar’ın üzerindeydi. Üstelik kaza sonrası Çatlı’nın üzerinden çıkan “Emniyet Genel Müdürlüğü Uzmanı” kimliğinin altında Mehmet Ağar’ın imzası vardı (Aydın ve Taşkın, 2014: 427). Bir anda olayların merkezindeki isim hâline gelen Mehmet Ağar, 8 Kasım’da İçişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir.

Kazanın ardından kamuoyunun “Susurluk Çetesi” adını verdiği bir örgütlenmeden bahsediliyordu. Kamuoyunda, “Devlet içinde devlet” ya da “Derin devlet” sıfatlarıyla anılan Susurluk Çetesinin bir takım yasa dışı eylemler gerçekleştirdiği yönünde kuvvetli bir algı oluşmuştur. Konuya kısa süre içinde yargı, TBMM ve müfettişler el atmıştır. Dönem boyunca Susurluk ile ilgili dört resmî görüş ortaya çıkmıştır. Bunların ilki, iddianameler üzerine kuruludur. Açılan iki davadan biri “Kumarhaneler Kralı” olarak bilinen Ömer Lütfü Topal’ın 28 Temmuz 1996’da öldürülmesi ile ilgiliyken, diğeri de çete oluşturmak ile ilgiliydi. İstanbul DGM’de görülen çete davasının iddianamesinde, hakkında arama kararı bulunan kişilerin kimi devlet görevlileri tarafından korunduğu ve bu kişilere silah, sahte pasaport ve kimlik verildiği iddiaları yer alıyordu. Topal’ın öldürülmesi ile ilgili iddianamede de benzer ifadeler yer almaktaydı. Susurluk Çetesine atfedilen yasa dışı eylemler pek çok kişi açısından Topal’ın öldürülmesiyle sınırlı değildir. Ömer Lütfü Topal’la aynı dönemde öldürülen tefeci Nesim Malki ile MİT ajanı Tarık Ümit’in kaybolması gibi pek çok olay, kimisi araştırmaya dayanarak, kimisi de komplo maksadıyla Susurluk Çetesine mâl edilmiştir (Bora ve Can, 2011: 417).

İkinci resmî açıklama Başbakanlık Teftiş Kurulu’ndan gelmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, kendisine iletilen bir ihbar dosyası ile ana muhalefet lideri Mesut Yılmaz’ın 17 Kasım 1996’da kendisine sunduğu bilgileri dönemin başbakanı Erbakan’a ulaştırmıştır. Bunun üzerine Erbakan, Başbakanlık Teftiş Kurulu’ndan bir rapor istemiştir. Kurulun hazırladığı rapor, 10 Ocak 1997’de Adalet Bakanı Şevket Kazan tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır. Raporda özetle; “bir çeteden değil, görevi suiistimal etmekten” söz ediliyordu. Ayrıca; 21 konunun incelenmesi

gerektiğinden, 35 kişi hakkında adlî mercilerce soruşturma açılmasından ve 85 kişinin de tanık olarak dinlenmesi gerektiğinden bahsediliyordu (Ersel vd., 2002: 506).

Susurluk Olayı ile ilgili TBMM de devreye girmiş ve Susurluk Araştırma Komisyonu adı altında bir komisyon kurulmuştur. Kazadan hemen sonra kurulan komisyon, 3 ay kadar çalıştıktan sonra hazırladığı raporu kamuoyu ile paylaşmıştır. Raporda, aralarında Mehmet Ağar'ın da olduğu kimi resmî görevliler hakkında “görevlerini suiistimal ederek” aranan kişileri yakalamadıkları, kimi zanlıları PKK örgütüne karşı mücadelede kullandıkları gibi suçlamalar yer alıyordu.

Dördüncü ve en kapsamlı rapor, 16 Temmuz 1997'de Başbakan Mesut Yılmaz tarafından, ilgili konuyu araştırması için görevlendirilen Başbakanlık Teftiş Kurulu'nun hazırladığı rapordur. Kurul Başkanı Kutlu Savaş'ın, 6 aylık araştırma sonrasında Başbakan Yılmaz'a sunduğu raporda, MİT'in uzun süre kanun kaçaklarını yasa dışı eylemlerde kullandığı belirtiliyordu. Abdullah Çatlı'nın da aralarında olduğu kimi “ülkücülerin”, 12 Eylül 1980 sonrasında ASALA örgütüne, 1990'larda ise PKK örgütüne karşı mücadelede kullanıldığı belirtiliyordu (Ersel vd., 2002: 507). Yine aynı raporda, PKK'ya destek verdiği iddia edilen tanınmış Kürtlerin, 1993- 1994 arasında bu güçler tarafından öldürüldüğü iddia edilmiştir. Fakat 1994 sonrası dönemde, bahsedilen örgütlenmenin amacı dışına çıkarak; uyuşturucu kaçakçılığından, Azerbaycan'da darbe plânlamaya varıncaya değin, devletin menfaati ile ilgili olmayan mecralara kaydığı ileri sürülmüştür.

Bütün bunlara ilaveten, resmî görevlilerin Susurluk Araştırma Komisyonu'nda ve duruşmalarda dile getirdikleri de önemlidir. Bunların içinde, Özel Tim'in kurucusu olan Korkut Eken, MİT Kontr-terör Daire Başkanı Mehmet Eymür ile Emniyet İstihbarat Dairesi Başkan Vekili Hanefi Avcı'nın yaptığı açıklamalar, Kutlu Savaş'ın hazırladığı ve yukarıda ana hatlarıyla açıklanan rapordaki iddiaları destekleyici niteliktedir. Görevlilerin haricinde, Abdullah Çatlı'nın arkadaşı olan Oral Çelik de benzer ifadeler vermiştir.

Susurluk Çetesine atfedilen ve daha somut gerekçelere dayandırılan suçlar arasında; yukarıda bahsi geçen Ömer Lütfü Topal Cinayeti ile MİT muhbiri olduğu belirtilen Tarık Ümit'in kaybolması ve öldürülmesi suçları yer almaktadır. Uyuşturucu kaçakçısı olduğu ve MİT adına çalıştığı ileri sürülen Yaşar Öz ile cinayet zanlısı firarî ülkücü Haluk Kırcı'nın yakalanmalarından sonra serbest bırakılmaları suçları da Susurluk Çetesi ile ilişkilendirilmiş ve yargılama konusu olmuştur. Bütün

bu yasa dışı eylemlerle ilgili olarak suçlanan kişiler arasında; dönemin Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar, Özel Harekât Dairesi Başkan Vekili İbrahim Şahin, DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak, Özel Tim mensubu bazı polisler ile MİT ve Emniyet'ten kimi yöneticiler vardı (Ersel vd., 2002: 507).

Susurluk Olayı, dönemin Refah- Yol Hükümeti tarafından ciddiye alınmamış ve “münferit bir olay” denilerek geçiştirilmeye çalışılmıştır. Buna karşılık dönemin muhalefet partileri -başta ANAP ve CHP olmak üzere- konunun çok daha detaylı bir şekilde araştırılmaya muhtaç olduğunu dile getirmişlerdir. ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın; “Devlet, Emniyet içinde MİT'e alternatif bir örgüt yarattı. Bugünden sonra, devlet can güvenliğimizi sağlar diye güvenmeyin (Ersel vd., 2002: 508)” sözlerine karşılık Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'in söylediği söz tarihe geçmiştir: “Devlet için kurşun atan da, kurşun yiyen de şerefli dir.”

Yine ANAP lideri Yılmaz, Topal Cinayeti sonrasında görevden alınan İstanbul Emniyet Müdürü Kemal Yazıcıoğlu'nun, Susurluk Olayı ile bu olayın bağlantılı olduğunu kendisine iletmesinden sonra, olayın üstüne gitmeye başlamıştır. Olayların üzerine giden Yılmaz'a hitaben Çiller bu sefer de; “Hurda bir Mercedes'ten iktidar postu çıkarmak istiyor (Aydın ve Taşkın, 2014: 428)” şeklinde bir cevap vermiştir. Mesut Yılmaz, Refahyol Hükümeti sona erip, kendisinin yeniden başbakan olduğu dönemde, “Çözülmesi için bu işe kellemi koydum. Bu olayı çözmezsem Başbakanlık bana haram olsun (Aydın ve Taşkın, 2014: 428)” ifadesini kullanmıştır.

Susurluk Olayının araştırılması bir tarafa, giderek olayları savunur bir hâle gelen iktidara karşı, toplum da giderek hareketlenmiş ve Avukat Engin Cinmen ile bazı aydınların önyak olduğu protesto eylemleri başlamıştır. “Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık” adı verilen eylemlere destek verenler; “devlet-mafya-siyaset” arasındaki karanlık ilişkilerin bir an önce açığa çıkarılması ve sorumluların yargılanmalarını talep ediyor, sadece Ömer Lütfü Topal Cinayeti ile anılan Susurluk Çetesinin, özellikle 1992- 1994 yılları arasında işlediği düşünölen cinayetlerin de aydınlatılmasını istiyordu. Susurluk Olayını savunur bir pozisyonda görönen iktidar ortağı DYP ve Çiller'in aksine, RP'nin olaylara yaklaşımı daha kabul edilebilir bir noktadaydı. Fakat yukarıda bahsedilen eylemler karşısında, RP'nin takındığı tavır da DYP'den farklı olmamıştır. Başbakan Erbakan, eylemciler için “Gulu Gulu dansı yapıyorlar” ifadesini kullanırken, Adalet Bakanı Şevket Kazan da “mum söndü

oyunuyorlar” diyerek eylemcileri açıkça küçümsemiş ve onlarla alay etmiştir (Aydın ve Taşkın, 2014: 428; Çavdar, 2008: 334- 5).

Susurluk Cumhuriyet Savcısı, davanın çete oluşturma suçunu kapsadığını ve dolayısıyla DGM'nin yetki alanına girdiğine hükmederek dava dosyasını 11 Kasım 1996'da İstanbul DGM'ye göndermiştir. Bunun üzerine 11 Aralık 1997'de Sedat Bucak ve Mehmet Ağar'ın dokunulmazlıkları kaldırılmış ve DGM Başsavcılığı Ağar'a karşı bir kamu davası açmıştır. İlk duruşmanın sonucunda mahkemenin davanın görülmesi için yetkili olmadığına karar verilmiştir (Sabuktay, 2010: 42). Karara gerekçe olarak, Ağar'a isnat edilen suçların gerçekleştiği dönemde Ağar'ın İçişleri Bakanı olması dolayısıyla ancak Anayasa Mahkemesi'nde yargılanabileceği gösterilmiştir. Yargıtay, Ağar'ın aynı suçlardan İçişleri Bakanı olduğu dönem ayrı tutularak, diğer görevleri sırasındaki eylemlerinin yargılanıp yargılanamayacağı hususunda karar verilmesi için davayı Danıştay'a göndermiştir (Sabuktay, 2010: 42). Dava Danıştay'da görüşülürken, Mehmet Ağar 18 Nisan 1999 Genel Seçimleri ile birlikte tekrar milletvekili seçilmiş ve milletvekili dokunulmazlığı kazanmıştır.¹⁷ 11 Aralık 1997'de Mehmet Ağar ile birlikte milletvekili dokunulmazlığı kaldırılan Sedat Bucak, yine Mehmet Ağar gibi 18 Nisan 1999 Genel Seçimleri neticesinde milletvekili seçilerek meclise girmiş ve yeniden milletvekili dokunulmazlığı kazanmıştır.¹⁸

1990'lı yılların sonunda meydana gelen Susurluk Olayının yeterince üzerine gidilememiş ve kamuoyu rahatlatılamamıştır. Susurluk Çetesine atfedilen pek çok olayda zanlı olarak mahkeme önüne çıkanlar ya beraat etmiş ya da kısa süreli cezalar

---

¹⁷ TBMM tarafından Ağar'a karşı bir meclis soruşturması açılması için önerge verilmiş ve bu önerge 29 Haziran 2000'de tamamlanmıştır. Komisyon, Ağar'ın Emniyet Müdürü olduğu döneme ilişkin iddialarla ilgili olarak dokunulmazlığının kaldırılarak yargı sürecinin devam edeceğini ifade etmiştir. Ancak TBMM, Ağar'a isnat edilen suçlarla ilgili yeterli kanıt bulunmadığından ötürü, Ağar'ın Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'nde yargılanmasına gerek görmemiştir (Sabuktay, 2010: 44). Ağar, 2002 Genel Seçimlerinde bağımsız milletvekili olarak yeniden milletvekili seçilmiştir. 12 Aralık 2002 tarihinde ise DYP Genel Başkanı olmuştur. 2007 Genel Seçimlerinde milletvekili seçilemeyen Ağar'ın yargılama süreci Kasım 2008'de tekrar başlamış ve 15 Eylül 2011 tarihinde Ankara Özel Yetkili 11. Ağır Ceza Mahkemesi, Susurluk Davası kapsamında Ağar'ı 5 yıl hapis cezasına çarptırmıştır.

¹⁸ 2002 Genel Seçimlerinde de milletvekili adaylığı olmasına rağmen meclise giremeyen Bucak için yargı süreci tekrar başlamıştır. Kaza sırasında aracın bagajında bulunan ruhsatsız silahları taşımak ve aranan bir kişi olan Abdullah Çatlı'yı saklamakla suçlanan Bucak, Aralık 2000'de yürürlüğe giren bir Salıverme Yasası'ndan faydalanmış ve kendisine isnat edilen suçların infazı ertelenmiştir. Savcı hazırladığı mütalaasında Bucak'ın bütün zamanını Siverek'teki çiftliğinde ve TBMM'de geçirdiğinden bir çete kurma suçu işleminin mümkün olmadığını iddia etmiştir (Sabuktay, 2010: 45). Neticede Bucak suçsuz bulunmuştur. Ancak Yargıtay kararı bozmuş ve yeniden yargılanan Bucak'a Türk Ceza Kanunu'nun 220. maddesi uyarınca 1 yıl 15 gün hapis cezası verilmiştir. Ceza ertelendiği için Bucak hapse girmemiştir.

sonunda serbest kalmışlardır. Susurluk Davasında yargılanıp beraat eden pek çok kişi, daha sonrasında farklı davalardan hüküm giymiştir.

1.3.8. 28 Şubat Olayı

Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında kurulan ve "Refahyol Hükümeti" olarak bilinen 54. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin sona ermesine neden olan "muhtıra"yı ve siyasetin askerî bürokrasi tarafından yönlendirilmesi olayını 28 Şubat Olayı olarak ifade edebiliriz. "28 Şubat süreci" ifadesiyle, Refahyol Hükümetinin istifası sonrasında da askerî bürokrasinin siyaseti yönlendirmeye devam ettiği dönem anlatılmaktadır (Özipek, 2005: 640).

Daha önce ifade edildiği gibi; 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Refah Partisi, hükümet kurma çalışmalarından bir sonuç alamamış, sonrasında ise Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında kısa ömürlü bir hükümet olan ANAYOL Hükümeti kurulmuştur. Başbakan Yılmaz'ın, Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasını sunmasıyla ANAYOL Hükümeti sona ermiştir. Ardından, Necmettin Erbakan'ın başbakan olduğu ve kamuoyunda Refahyol Hükümeti olarak bilinen hükümet kurulmuştur.

28 Haziran 1996'da kurulan Refahyol Hükümeti, Necmettin Erbakan ve Tansu Çiller'in ikişer yıl dönüşümlü başbakanlık modelinde uzlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Buna göre, önce Erbakan, sonrasında ise Çiller iki yıl başbakanlık koltuğunda oturacaktı. Fakat hükümet kurulur kurulmaz, Erbakan'a karşı farklı kesimlerden yükselen itiraz sesleri, Refahyol Hükümetinin de uzun ömürlü bir hükümet olmayacağını gösterir nitelikteydi.

Daha hükümetin 8 Temmuz'daki güven oylaması sırasında koalisyon ortaklarından DYP, 15 fire vermişti. Öte yandan asker, Erbakan'ın başbakan olduğu bir hükümetten son derece rahatsızdı. Refahyol Hükümeti döneminde yaşanan ilk kriz, Başbakan Erbakan'ın ilk yurtdışı gezisini İran'a yapmasıyla yaşanmış, Erbakan'ın İran ziyareti, askerinin hükümete karşı olan hislerini iyice açığa çıkarmıştır. Ancak asıl şok edici gelişme, Erbakan'ın Afrika ziyaretinin ikinci durağı olan Libya'da yaşanmıştır. Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, çadırında ağırladığı Erbakan'ı âdeta azarlamış, hâttâ "Türkiye'nin Kürtlere soykırım uyguladığından" bahsetmiştir. Erbakan'ın, Kaddafi karşısında oldukça tepkisiz kalması ve hiçbir şey olmamış gibi, gezisine kaldığı yerden devam etmesi, kamuoyunu âdeta çileden çıkarmıştır.

Refah Partisi, İslâm ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Batı'nın gelişmiş ülkelerinin kurmuş olduğu G-7 Zirvesine karşılık, İslâm Ortak Pazarını hedefleyen bir D-8 oluşumu için düğmeye basılmıştır. D-8 oluşumunun büyük oranda Erbakan'ın kişisel gayretleriyle oluşturulduğu bilinmektedir. Refahyol Hükümeti döneminde İslâm ülkeleri ile yakınlaşılırken, Batı dünyası ile olan ilişkilerde büyük bir kırılmadan bahsedilemez. Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik için gerçekleştirilen girişimler, Amerika ile sürdürülen Çekiç Güç Anlaşması ve İsrail ile imzalanan savunma sanayii anlaşması bunun örneklerini oluşturmaktadır (Burak, 2009: 111).

Refahyol Hükümeti'nin daha ilk günlerinde yaşanan tek kriz Libya krizi değildir. Erbakan'ın seçim öncesinde yaptığı konuşmalarda, türban yasağı ile ilgili sözleri meydanları hareketlendirmiştir. Erbakan; Refah iktidarında üniversite rektörlerinin türbanlı öğrencilere selam duracağını söylüyordu (Birand ve Yıldız, 2012: 164). Refahyol iktidarı döneminde, Cuma namazları türban yasağını protesto gösterilerine dönüşmüş, yine bir takım dinî gruplar sık sık rejim aleyhinde gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Ancak bu protesto gösterilerinde sadece türban yasağıyla ilgili sloganlar atılmıyor, aynı zamanda “Kahrolsun lâik diktatörlük” gibi rejimi de hedef alan sloganlar atılıyordu. Yaşananlar karşısında emekli komutanlar televizyonlarda hükümeti eleştirirken, muvazzaf komutanlar da benzer sözlerle hükümeti hedef almaktan kaçınmıyordu.

3 Kasım 1996 günü yaşanan bir trafik kazasıyla başlayan ve yukarıda detaylarıyla bahsettiğimiz Susurluk Olayı, Türkiye'nin yakın tarihindeki önemli olaylardan biri olmakla beraber, Refahyol Hükümetinin de ömrünü kısaltan bir süreci başlatmıştır. Aktardığımız gibi, kamuoyunun Susurluk Olayını protesto için başlattığı eylemler, Refah Partisi kurmayları tarafından ciddiye alınmamış, hâttâ alay konusu edilmiştir. Susurluk Olayı sonrasında sessiz kalmakla suçlanan Refah Partisi, hükümet ortağı olduğu Doğru Yol Partisi ile ağız birliği ederek, yaşananları sıradan vakalarımız gibi göstermiş ve kamuoyundaki “temiz parti” imajına da büyük zarar vermiştir.

Kamuoyu nezdindeki itibarı giderek azalan Refah Partisi, aynı zamanda askerinin de menziline giderek yaklaşıyordu. 10 Kasım 1996 günü yaşanan iki olay, yukarıdaki yargıları âdeta perçinleyen bir etki yapmıştır. İlk olay, İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yaşanmıştır. 2. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Doğu Silahçioğlu, 10 Kasım törenlerinden birkaç gün önce, ilçeye bir Atatürk heykeli

diktirmiş, heykelin bulunduğu caddenin adını da değiştirmişti (Birand ve Yıldız, 2012: 184). Fakat Refah Partili Sultanbeyli Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak, heykelin dikilmesi ve caddenin isminin değiştirilmesi için belediyeden izin alınmadığı gerekçesiyle, Tuğgeneral Silahçioğlu hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Cumhuriyet tarihinde bir ilk olan bu olay, Refah Partisi ile askerinin ciddi anlamda karşı karşıya geldiğinin göstergesiydi.

İkinci olay ise, Kayseri'nin Refah Partili Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin, 10 Kasım günü söylediği iddia edilen ve sonrasında basına yansıyan sözleri sonrasında yaşanmıştır. Karatepe, partisinin il divan toplantısında yaptığı konuşmada; "10 Kasım'daki törenlere içi kan ağlayarak katıldığımı" söylüyordu. Karatepe'nin aynı konuşmada; "Süslü püslü görüldüğüme bakıp da lâik olduğumu sanmayın" şeklindeki sözleri de, hem askerî kesimde, hem de kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 184).

1997 yılına gelindiğinde, Refah Partisi'nin toplumun büyük çoğunluğuyla bilhassa da askerle olan ilişkisi, artık onarılamaz boyutlara ulaşmıştı. 11 Ocak günü Başbakanlık Konutu'nda tarikat şeyhlerine verilen iftar daveti, lâik kesimde cumhuriyete karşı açıkça bir kalkışma olarak değerlendirildi. Askerinin de meseleye bakışının farklı olduğu söylenemezdi. Kaldı ki, 1996 yılının son günlerinde özellikle Aczmeni Tarikatı ile ilgili televizyonlara dahi yansıyan görüntüler düşünüldüğünde, böyle bir davetin verilmesi ister istemez tepkileri de arttırmıştır.

Refah Partisi'nin tartışmalı iftar yemeğinin üzerinden bir hafta geçmemişken, hükümet bir karar alarak, memur mesai saatlerinin Ramazan'a göre düzenlenmesini kararlaştırdı. Aynı günlerde Refah Partililer, bir yandan Taksim'e ve Çankaya'ya dev cami projelerinden bahsederken, Ayasofya'nın da ibadete açılmasını tartışmaya başlamışlardı. Yıllardır Türk Hava Kurumu tarafından toplanan kurban derilerinin de, dinî vakıf ve dernekler tarafından toplanmasını istiyorlardı (Birand ve Yıldız, 2012: 194).

Yine 1997 yılının ilk haftalarında, üst düzeydeki Refah Partili yöneticilerin arka arkaya konuşma kasetleri yayınlanmaya başlamıştır. Özellikle Rize Milletvekili Şevki Yılmaz, bir dönem partinin basın sözcülüğünü de yapmış olan Hasan Hüseyin Ceylan ve Hasan Mezarıcı'nın açıklamaları, Refah Partisi'ni köşeye sıkıştırmıştı. Bu konuşmalarda, lâiklik ve Kemalizm aleyhinde oldukça sert, zaman zaman argoya ve hâttâ açıkça küfre varan ifadeler kullanılıyor, şeriat rejiminin Türkiye'de uygulanmasından bahsediliyordu.

28 Şubat tarihli Millî Güvenlik Kurulu toplantısına doğru, siyasî tansiyon giderek yükseliyordu. Ankara'nın Refah Partili Sincan Belediyesi'nde, 31 Ocak 1997 akşamı düzenlenen Kudüs Gecesi ve bu gecede sergilenen bir tiyatro temsili, tâbir-i câizse bardağı taşıran son damla olmuştur. İlçe meydanına kurulan Mescid-i Aksa benzeri bir çadırda, Hizbullah ve Hamas liderlerinin posterleri yer alıyordu. Geceye İran'ın Ankara Büyükelçisi de davet edilmiş ve bir de konuşma yapmıştır. Konuşmasında, İran'daki İslâmî devrimin bir benzerinin de Türkiye'de gerçekleşmesi dileğinde bulunmuştur. Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın; "Lâiklere zorla şeriat enjekte edeceğiz" sözleri, tüm gözleri Sincan'a çevirmiştir (Aydın ve Taşkın, 2014: 430). Sergilenen tiyatro gösterisi de, geceye dair kamuoyunun tepkisini çeken bir başka hadise olmuştur.

Sincan'daki olaylı Kudüs Gecesinden sadece üç gün sonra yâni 3 Şubat günü asker Sincan'da resmen sokağa inmiş, 20 tank ile zırhlı araç, Sincan caddelerinden geçerek hükümete ama özellikle de Refah Partisi'ne çok net bir mesaj vermiştir. Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir, ilerleyen günlerde Sincan'da askerinin sokağa inmesi ile ilgili olarak; "Demokrasiye balans ayarı yaptık" ifadesini kullanmıştır. Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya ise, MGK toplantısından dört gün önce gazetelere verdiği demecinde; "İrtica PKK'dan daha tehlikeli" ifadesini kullanıyor ve âdeta 28 Şubat'taki tarihî MGK toplantısının nasıl bir havada geçeceğini işaretlerini veriyordu.

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı, tam 8 saat 45 dakika sürmüş ve MGK tarihinin o zamana kadar ki en uzun toplantısı olarak kayıtlara geçmiştir. Toplantı sonucunda, Bakanlar Kurulu'na bildirilmesi kararlaştırılan 18 maddelik bir karar listesi çıkmıştır. 1 Mart 1997 günü, MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç tarafından Başbakan Erbakan ve Başbakan Yardımcısı Çiller'e verilen listede Refah Partisi'nin uygulaması mümkün gözükmeyen kararlar da vardı. Zorunlu ilköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması gibi temelde imam hatip liselerinin orta kısımlarının kapatılmasını doğuracak bir kararın Refah Partisi tarafından kabul edilmesi mümkün gözükmüyordu.

MGK kararları, normal şartlarda tavsiye niteliğinde olmasına karşın, asker kanadının kararların uygulanması noktasında taviz vermeyeceği oldukça açık olarak gözükiyordu. MGK'dan çıkan sonuç bildirgesinde, kararların uygulanmaması durumunda; askerî müdahale dâhil pek çok şeyi içeren yaptırımlar öngörülmekteydi (Burak, 2009: 122). Asker kanadı, MGK'dan çıkan kararların uygulanmasını

denetlemek için, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Batı Çalışma Grubu adında bir birim de oluşturmuştur.

Başbakan Erbakan, MGK kararlarını imzalamak niyetinde değildi fakat kerhen de olsa, 5 Mart'ta MGK kararlarını imzalamak zorunda kalmıştır. Tam da bu dönemde Genelkurmay, irtica brifinglerini devreye sokmuş ve lâik kamuoyuna seslenerek, MGK kararlarını uygulayacak bir hükümetin kurulabilmesi için çalışmalara başlamıştır. Genelkurmay Genel Sekreterliği'nin başını çektiği ve çeşitli meslek grupları ile ana akım medyanın da destek verdiği büyük bir ittifak, hükümete müthiş bir baskı yapıyordu.

Yukarıda bahsedilen ittifak cephesi, Refahyol Hükümetine son verebilmek için bütün çareleri denerken, Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, 22 Mayıs 1997'de RP hakkında bir kapatma davası açmıştır. Başbakan Erbakan, beklenen istifasını 18 Haziran 1997'de Cumhurbaşkanı Demirel'e vermiştir. Cumhurbaşkanı ise beklenenin aksine, yeni hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e değil, ANAP lideri Mesut Yılmaz'a vermiştir. Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında, ANASOL-D Hükümeti olarak bilinen hükümetin kurulmasıyla, Refahyol Hükümeti resmen sona ermiştir.

Refahyol Hükümeti, kurulduğu günden itibaren ülkedeki tekeli güçlerin baskısı altındaydı. Tamamına yakını büyük holding sahipleri tarafından tekel altına alınan medyanın (Ahmad, 2006: 218), 28 Şubat sürecinde oynadığı rol azımsanmayacak niteliktedir. TBMM çatısı altında Türkiye'deki darbeleri araştırmak üzere oluşturulan Meclis Araştırma Komisyonu'nun sorularını eşi Canan Barlas ile birlikte cevaplayan gazeteci Mehmet Barlas da, 28 Şubat'ı; "medya, mafya, siyaset, asker işbirliğinin açgözlü medya patronlarının doyurulmasına dayalı bir kalkışması" olarak tarif etmiştir.¹⁹

28 Şubat sürecinde, sadece Refah Partisi'nin aşırılıkları değil, aynı zamanda politik, iktisadî ve kültürel alanlarda hegemonik konumları sallanmaya başlayan seçkinlerin de, birleşik bir cephe hâlinde Refah Partisi'ne karşı tavır aldıkları söylenebilir. 1980'lerin ikinci yarısıyla beraber, giderek farklı alanlarda etkinlik kazanmaya başlayan Müslüman aydınlar ve muhafazakâr çevreler (Aydın ve Taşkın, 2014: 433), kentli- lâik kesimlerin eğitim ve kültür alanlarındaki ayrıcalıklarını kaybetmelerine neden oldular. Yavuz'a göre de 28 Şubat hareketinin özü; "ekonomi,

---

¹⁹https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/04.10.2012/Mehmet-Canan%20Barlas-04.10.2012.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2015)

eğitim ve medyadaki imkân alanlarından yararlanan İslâmî grup ve oluşumları temizlemektir] (Yavuz, 2005: 601).”

1.4. 1990’lı Yıllar Türkiye Siyasetinin Genel Karakteristikleri

1990’lı yıllarda sadece Türk siyasetini değil, genel olarak 1990’lar Türkiye’sini tanımlayabilecek nitelikte dört temel olgudan bahsedebiliriz. Bunlar; ekonomik krizler, giderek girift hâle gelmiş olan Kürt sorunu ve terör sorunu, yükselen milliyetçilik ve yükselen siyasal İslâm’dır. Bu dört olgu gerçekten de 1990’lı yılların Türkiye’sini tanımlayabilecek derecede hayatiyet arz etmektedir. Dönem boyunca devam eden ekonomik krizler, Kürt sorununun gölgesinde şiddeti sürekli artan PKK eylemleri ve bu eylemlerin bir sonucu olarak da görülebilecek olan yükselen milliyetçi dalga ile doksanların özellikle ortalarından itibaren etkisini arttıran siyasal İslâm; 1990’lar Türkiye’sini özetleyen olgular olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4.1. 1990’lı Yılların Türkiye Ekonomisi ve Krizler

Türkiye’nin 1990’lı yılları hatırlandığında belki de ilk akla gelen tablo, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu kötü koşullardır. 1980’de 24 Ocak Kararları ile başlayan yapısal dönüşüm, ANAP iktidarında ekonominin tamamen piyasa koşullarına bırakılması ile zirve noktasına ulaşmıştır. 1990’lar, ekonomik açıdan - başta enflasyon ve faiz oranları olmak üzere- cumhuriyet tarihinde daha önce hiç görülmemiş derecede ağır göstergelere sahne olan bir dönemdi. Bütün bir doksanlar, koalisyon hükümetleriyle geçerken, belki de karşılıklı olarak, ekonomik koşullar siyasî istikrarsızlığı, birbiriyle uyumsuz koalisyon hükümetlerinin ortak bir ekonomi politikası oluşturamaması da ekonomik koşulları olumsuz olarak etkilemiştir. Yine dönem boyunca, siyasî istikrarsızlığın sebep olduğu popülist ekonomi politikaları, ekonomi yönetiminin siyasî kaygılarla bir araç hâline gelmesine neden olmuştur.

1.4.1.1. 1990 Öncesi Dönemde Türk Ekonomisinin Görünümü

Türkiye’nin 1990’lı yıllardaki ekonomik yapısını incelemeden önce, önceki dönemlere ait ekonomik tabloya kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Zira ülkenin 1990’lı yıllarda boğuştuğu ekonomik darboğazın sebeplerinden birinin de; önceki dönemlerde alınan yanlış kararlar ve kötü uygulamalar olduğu açıktır. Türk ekonomisinin en büyük sorunlarından biri kronik hale gelen sorunlardır. Bu anlamda

Türkiye ekonomisi sürekli olarak makroekonomik istikrarsızlıktan mustarıptır. 90'lı yıllarda yaşanan ekonomik sorunların temelinde de; önceki dönemlerden devralınan kötü miraslar yâni kronik sorunlar vardır.

1990 öncesi dönemde Türk ekonomisinin şekillenmesinde 24 Ocak 1980 günü alınan kararlar ciddi derecede etkili olmuştur. "24 Ocak Kararları" olarak tarihe geçen kararlarla birlikte, Türk ekonomisinde yapısal bir takım değişiklikler yapılmak istenmiştir. "24 Ocak kararlarının temel amaçları kısa vadede ödemeler dengesini iyileştirerek ve enflasyonu düşürerek istikrar sağlamak, uzun vadede ise piyasaya daha fazla ağırlık veren ve dışa, özellikle de ihracata yönelen bir ekonomi yaratmaktı (Pamuk, 2014: 265)." Devletin girişimci vasfının tasfiye edilerek, kaynakların özel kesim marifetiyle etkin kullanılması stratejisi hâkimdi. Ekonomideki devlet müdahalelerini en aza indirip, piyasaları serbestleştirerek dünya piyasaları için mal üretilmesi hedefleniyordu.

24 Ocak Kararları ile başlayan yeni ekonomik programın kısa vadeli amaçları 1983'e kadar geçen dönemde kısmen başarılı olmuştur. "1981- 83 döneminde enflasyon hızı kesilmiş, yıllık ortalama fiyat artışları %30'lara çekilmiştir. Bu dönemde gayri safi millî hâsıla (GSMH) reel büyüme hızı yılda ortalama %4 civarında gerçekleşmiştir (Şahin, 2009: 211)."

1983 yılında yapılan seçimleri Anavatan Partisi'nin (ANAP) kazanması, sonuçları itibariyle Türkiye'nin siyasî tarihi kadar ekonomik tarihi bakımından da önemli olmuştur. 24 Ocak Kararları sonrası uygulanmaya başlanan yeni ekonomik program, 12 Eylül Darbesi'nden 1983 Seçimleri 'ne kadar olan dönemde ciddiyetle uygulanmaya çalışılmıştır. Seçim sonrası kurulan Özal'ın sivil hükümeti artan bir kararlılıkla programı uygulamaya devam etmiştir. Özellikle; "liberalleşme ve dışa açılma yönündeki politikalara ANAP döneminde de devam edilmiştir (Pamuk, 2014: 267)." İthalat rejimindeki köklü değişikliklerle ithalatın önündeki engeller kaldırılıyor ve halk daha önce hiç görmediği ürünlere artık ulaşmaya başlıyordu.

ANAP iktidarı, dünyadaki olumlu konjonktürün de etkisiyle, dış kaynak kullanımını arttırarak ekonomik büyümeyi hızlandırıcı politikalar izlemiştir. Bu politikaların sonucu olarak da; "sanayide kapasite kullanımı genişlemiş, işsizlik oranı düşmüş ve GSMH büyüme oranı yükselmiştir. TÜİK verilerine göre, 1984- 87 döneminde GSMH büyüme oranı ortalama %6,7 olarak gerçekleşmiştir (Şahin, 2009: 212)." Ancak ithalata dayalı büyüme stratejisinin olumsuz etkilerinin sonucu olarak, "dış ticaret açığı ve cari açık büyümüş, dış borç stoku 18,4 milyar dolardan (1984) 40

milyar dolara (1987) çıkmıştır. Ayrıca 1983- 1987 arası dönemde, 24 Ocak ekonomik programının en önemli hedeflerinden biri olan enflasyonun kontrol altına alınması hedefinden de uzaklaşmıştır. 1981- 1983 yılları arasında %30 civarında seyreden enflasyon oranı, 1984'ten itibaren %40- %50 aralığında seyretmeye başlamıştır.

1980'li yılların sonunda da “iç talep genişlemesine dayalı büyüme stratejisinin sürdüğü, büyümenin istikrara tercih edildiği bir dönem olmuştur (Şahin, 2009: 212).” Özellikle 1988 yılından itibaren, önceki yıllarda izlenen popülist ekonomi politikalarına yeniden başvurulunca, ekonomide ciddi istikrarsızlıklar yaşanmaya başlamıştır. 1970'lerin vazgeçilmez ekonomi politikası olan “büyümenin istikrara tercih edilmesi” ve bunun ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmek istenmesi yüzünden, ekonomide ciddi istikrarsızlıklar görülüyordu. Bu eksikliklerin ise büyümenin getirdiği faydalar yoluyla kapatılması hedefleniyordu. 1980'lerin sonunda başlayan popülist eğilimli ekonomi politikaları, yapısı itibariyle kamu maliyesi üzerinde ağır bir yük oluşturuyordu. Korkut Boratav'ın ifadesiyle; “almadan vermek” ilkesini izleyen popülizm, “emek lehine düzenlemelerin yükselttiği kamu harcamaları finansmanı[nın] artan vergilemeyle (Boratav, 2012: 179)” karşılanamaması anlamına geliyor. Yine Boratav'ın vurguladığı gibi; “Merkez Bankası avanslarıyla (para basarak) gerçekleşebilecek bir finansman yöntemi ise, başka nitelikte ve boyutta bir alma yöntemi olan, hiper- enflasyona yol açabilecekti (Boratav, 2012: 179).”

1983 sonrası dönemde başbakanlık koltuğuna oturan Özal, iktidarının ilk yıllarında önceki dönemden gelen siyasî yasakların da etkisiyle, kendisine geniş bir hareket alanı bulmuştu. Bu yıllarda tüm dünyada Keynesyen tezler terk edilmeye başlanıyordu. 1980'li yıllarda Amerika'da Reagan ve İngiltere'de Thatcher dönemleriyle özdeş hâle gelen Neo- liberal politikalar, Keynesyen ekonomi politikalarının yerini alıyordu. Turgut Özal'ın iktidarının ilk yılları Amerika ve İngiltere'de uygulanmaya başlayan Neo- liberal politikaları uygulamak için oldukça uygundu. “Böyle bir ortamda Özal, yapısal dönüşümlerin yükünü, sesini yeterince çıkaramayan, yeterince örgütlenemeyen kesimlere, özellikle de emek ve tarım gelirleri ile geçinen yığınlara yüklemeyi seçti (Pamuk, 2014: 273).”

Siyasî alanda ciddi bir rakibi bulunmayan Özal, askerî vesayet rejiminin her türlü örgütlenmeyi imkânsız hâle getirmesi sebebiyle de, halktan ciddi bir muhalefet görmeden istediği yapısal değişiklikleri yapabiliyordu. Ancak 1987 yılında yapılan

ve yasaklı siyasilerin tekrar siyaset sahnesine dönmelerini oylayan referandumda “evet” oyunun çıkması, Özal’ın hareket alanını oldukça daraltmıştır. Artık, 12 Eylül öncesi dönemin siyasetçileri birer birer siyasete dönüş yapıyordu ve Özal için halkın sempatisini kazanmak eskisinden daha fazla önem taşıyordu. 1988 yılından itibaren ekonomideki popülist eğilimlerin artış göstermeye başlamasında, siyasî alandaki rekabet yüzünden Özal’ın çeşitli uygulamalarla halkı yanına çekmek istemesinin rolü büyüktür. Bu yeni dönemde Özal, Pamuk’un ifade ettiği şekilde; “reformcu, yenilikçi özelliklerini bir yana iterek, ekonomide günü kurtarmaya yönelik yöntemlerin, örneğin borçlanma yoluyla sorunları ertelemenin en çarpıcı örneklerini sergilemeye başladı (Pamuk, 2014: 273).”

Dar bir vizyona sahip ve siyasî kaygılarla uygulanan bu popülist ekonomi politikaları, önceki yıllardan 1980’li yıllara kötü bir miras olarak kalmıştı. 1990’lı yıllarda daha ağır ekonomik ve siyasî şartlar altında fakat aynı kaygılar güdülenek benzer politikalar uygulanmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi “almadan vermek” şeklinde özetlenen popülizme bağlı olarak, 1980’lerin sonundan itibaren ücret ve maaşlar ile tarımsal destekleme fiyatları 1984- 1987 dönemine göre daha yüksek oranlarda arttırılmıştır. Bu politikaların sonucunda; “GSMH yılda ortalama %6’nın üstünde büyümüş ancak yıllık enflasyon da ortalama %60’lara yerleşmiştir (Şahin, 2009: 212- 13).” Bahsedilen dönemde enflasyonist baskıların artmasının önemli sebepleri arasında; “1987 yılında Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemlerine başlaması, ekonomik büyümeyi hızlandırmak için izlenen arz politikaları, bütçe açığı, KİT (kamu iktisadî teşebbüsü) ürünlerine zam yapılması (Coşkun, 2004: 41)” da önemli etkenler olarak karşımıza çıkar. 1987- 1989 arası dönemde sabit sermaye yatırımları görece olarak düşerken, buna karşın artan GSMH oranları ve yüksek enflasyon; durgunluğa eşlik eden büyüme hâli yâni stagflasyona işaret eder.

1.4.1.2. 1989- 1994 Dönemi ve Popülist Ekonomiye Dönüş

Türkiye’de 1990 öncesi dönemde, özellikle sağ hükümetlerin büyük önem verdiği “kalkınma ve büyüme hedefleri” dünya ekonomilerinde de rağbet gören bir ekonomi politikasıydı. Büyüme ve gelir bölüşümünün iyileşmesi temel hedefleri oluşturuyordu. “GSMH artışının nüfus artışını aşması, böylece kişi başına gelirin artması (Kazgan, 2009: 291)” hedefleniyordu. Bu politikalar, 1970’li yılların sonundan itibaren, özellikle de 1980’lerle beraber Neo- liberal dalganın etkisiyle terk edilmeye başlandı.

1990'lı yıllarla birlikte; “bu tablo kökten değişti, bir kere temel hedef büyüme ve bölüşümün iyileşmesi olmaktan çıktı, yerini “serbestleştirme- özelleştirme- devletin küçülmesi” yoluyla küreselleşmeye bıraktı (Kazgan, 2009: 291).” Korkut Boratav, 1980 sonrası Türkiye için “sermayenin karşı saldırısı (Boratav, 2012: 172)” tâbirini kullanıyordu. Bu duruma yol açan ilk sebep; yukarıda ifade edilen 1987 sonrası dönemde siyasî arenada rakipleri artan Özal'ın, popülist politikalarla ekonomiyi istikrarsızlığa sürüklemesidir. Gerçekten de, 1987 sonrası yaşananlar iktidardaki ANAP için olumlu gelişmeler değildi. Daha önceden bahsedilen 1987 Referandumu, Özal'ın hareket alanını kısıtlarken, buna ilaveten 1989 yılında yaşanan işçi eylemleri ve yine aynı yılın Mart ayında yapılan mahallî seçimlerde ANAP'ın başarısızlığa uğraması, iktidarı oldukça zor bir pozisyonda bırakıyordu.

26 Mart 1989'da yapılan Mahallî İdareler Seçimleri, ANAP için tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştı. ANAP, zaten normal şartlarda 1989'da yapılması gereken mahallî idare seçimlerini 1 yıl erkene alıp 1988'de yapmak istemişti ve bunun için de referanduma başvurmuştu. Ancak referandumdan %65 gibi yüksek bir oranda hayır oyunun çıkması seçimlerin normal zamanında yâni 1989'da yapılmasına neden oldu.²⁰ 1989 Mahallî İdare Seçimlerinde, Anavatan Partisi, İl Genel Meclisi Seçim sonuçlarına göre; oyların %21,80'ini alırken, %25,13 oy alan Doğru Yol Partisi (DYP) ve %28,69 oy alan Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)'nin ardından ülkede üçüncü parti konumuna düşüyordu. Ayrıca ANAP, o dönemde sayısı 8 olan büyükşehir belediyelerinden hiçbirini kazanma başarısı gösterememişti.²¹ 1984 yılında yapılan Mahallî İdare Seçim'lerinde, İl Genel Meclisi seçim sonuçlarına göre; %41,52 oy alan²² ANAP için yaklaşık olarak %20'lik bir oy kaybı söz konusuydu. 1983'te iktidara gelen ANAP için zor bir dönem başlıyordu.

1987 ve 1988 referandumlarından istediği sonucu çıkaramayan ANAP, 1989 Seçimlerinde de ağır bir yenilgi almıştı. Yukarıda bahsedilen ve 1989 yılına yayılan işçi eylemleri, “kamu sektörü işçilerinin başını çektiği ve bahar eylemleri adını alacak olan protesto hareketleri ve bunlara katılan sendikalarla, SEKA ve Zonguldak grevleri (Boratav, 2012: 174- 75)” iktidarı önceki dönemlere benzer popülist politikalar izlemeye itiyordu. Sadece 1980 ve 1990'lı yıllarla sınırlamayıp, Türk

²⁰ Bu referandumun bir başka anlamı da, cumhuriyet tarihinde “hayır” oyunun çıktığı ilk referandum olmasıdır.

²¹ http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1989 (Erişim Tarihi: 18.11.2014)

²² http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1984 (Erişim Tarihi: 18.11.2014)

ekonomisinin en büyük sorunlarından birinin, iktisadî rasyoların popülist tavırlarla bir politika değişkeni hâline getirilerek kararlar alınması olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu anlamda, ekonomiyi salt kendi alanı içinde değerlendirmeyip, onu dönemin siyasî koşullarının bir değişkeni hâline sokarak yâni ekonomiyi bir amaç olmaktan çıkarıp, onu siyasetin bir aracı hâline getirerek kararlar almanın ağır maliyetlere sebep olacağı aşikârdır.

Korkut Boratav'dan naklettiğimiz “sermayenin karşı saldırısına” kapı aralayan ilk gelişme yeniden, günü kurtarmaya dönük popülist politikalara dönüştü. Bunun belirtileri, 1980’li yılların sonunda iktidarı zorda bırakan gelişmeler sonrası görülmüştü. Örneğin; 1989 yılında kamu sektörü işçilerine %142’lik bir zam verilmesi ve bunu memur zamlarının izlemesi (Boratav, 2012: 175) popülizme dönüşün açık göstergeleriydi. 1991 yılından itibaren, koalisyon hükümetlerinin yönettiği Türkiye’de; kamu kesimi ücretlerine yapılan zamlar devam ederken, bunu “tarımsal ürün fiyatlarının yükseltilmesi ve devletin tarım kesimindeki destek alımlarının kapsamının genişletilmesi izlemiş, kamu bankaları yoluyla hem esnafa hem de tarımsal üreticilere düşük faizli krediler açılmıştır (Pamuk, 2014: 275).”

Türkiye ekonomisinde asıl değişiklik ise 1989 yılının Ağustos ayında çıkarılan 32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile gerçekleşti. Bu değişiklik, Boratav’ın yukarıda değinilen “sermayenin karşı saldırısı” tâbirinin en can alıcı hamlesiydi. 32 Sayılı KHK ile artık, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlar tamamen kaldırılıyordu. Türkiye gibi yeterli derecede hukukî düzenlemelerden ve mevzuattan yoksun ülkelerde sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ciddi sorunları beraberinde getirmesi muhtemeldi. Ayrıca Kazgan’ın ifade ettiği gibi; “Türkiye gibi makro- dengesini kuramamış ülkelerde, sermaye girişleri hem kısa süreli- geçici niteliktedir; hem de rizikoyu karşılamak üzere çok yüksek kâr payı bekler (Kazgan, 2009: 306).”

Bahsi geçen kararnameyi takip eden bir yıl içinde, Türk Lirasının konvertibilitesi sağlandı yâni Türk Lirası yabancı paralarla serbestçe değiştirilebilir hâle getirildi. Pek çok kişi, ekonomideki bu köklü değişime sebep olarak, Özal’ın yukarıda bahsedilen 1989 Mahallî İdareler Seçimlerinde aldığı kötü neticeleri görmektedir. Mart ayındaki seçimlerin üzerinden sadece beş ay geçmişken, Ağustos 1989’da çıkarılan 32 Sayılı KHK, popülaritesini yitiren Özal’ın seçmen desteğini yeniden kazanmaya yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir (Armutçu, 2005: 1203- 4).

Yapılan değişlikle hükümetin, serbestleşen malî piyasaları ve sermaye hareketlerini makro politika araçlarıyla kontrol etmesi zorlaştı. “Hükümet para arzını, faiz haddini ve döviz kurunu belirlemede etkinliğini kaybetti. Artık, bu makro değişkenlerin seviyesi Türkiye ile uluslararası malî piyasalar arasındaki fon akımları tarafından belirleniyordu (Şahin, 2009: 221).” Döviz kuru eskiden olduğu gibi cari işlemler bilançosuna bağlı olarak değil, kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışlarına bağımlı hâle geliyordu. Bu durumun ekonominin kırılganlığını arttırması bakımından, 1990’lı yılların ekonomik krizlerine kapı araladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Gerçekten de; dövizin serbestleşmesiyle artan ithalat, cari açık sorununu ortaya çıkarıyordu. 1990’lar boyunca ülkedeki bulanık siyasî ortamın anlık döviz hareketlerini tetiklemesi ise ekonominin kırılganlığını bir kat daha arttırıyordu.

Türkiye ekonomisi, yukarıda açıklanan gerekçeler sebebiyle 1990’lı yıllara çok sıkıntılı bir şekilde girmişti. 1994 Krizine giden süreçte, ilk dikkati çeken unsur, iç ve dış borçların süratli bir şekilde yükselişe geçmesidir. Artan bu borçlanma hâlinde, önce gelen sebep kamu kesimi açıklarına bağlı gelişen iç borçlanmadır. Pamuk’un ifade ettiği şekliyle; “kamu kesiminin dengeleri bozuldukça reel faizler yükseliyor, yüksek borçlanma faizleri kamu kesimi dengelerini daha da bozuyordu (Pamuk, 2014: 276).” 1988- 1993 arasında kamu kesiminin borçlanma gereksinimi, millî gelirin % 5’inden 12’sine yükselirken (Boratav, 2012: 177), aynı dönemde devletin faiz ödemelerinin millî gelire oranı iki misli (% 3,8’den 7,7’ye) artmıştır (Boratav, 2012: 183). Devlet, borçların anaparasını ödemek bir yana, giderek borçların faizlerinden kaynaklanan yükümlülükleri de yerine getirememeye başlıyordu. Faiz kaynaklı yükümlülükler ise, yine borçlanmayla giderilmeye çalışılıyordu. Devlet, artan borçlanmayla başa çıkabilmek için, kamu kâğıtlarına yüksek faiz oranları uyguluyordu.

Daha önce bahsedilen ve 1990’lı yılların Türkiye ekonomisi üzerinde belki de en büyük etkiyi yaratan 32 Sayılı KHK ile sermaye hareketleri ve malî piyasalar serbest hâle gelmişti. Türkiye’nin artan iç ve dış borç haddinde, bu kuralsız serbestleşmenin etkisi büyüktür. Ülke içinde serbestçe dolaşan uluslararası finansal sermaye, artan kamu kesimi borçlarının finansmanında aktif rol oynuyordu. 1990’ların Türk ekonomisi, uluslararası finansal sermaye için oldukça cazip bir ortam vaat ediyordu. 1980 sonrası serbestleşen finansal ortamda, yabancı sermayenin büyük bölümü borç yaratan türlerden oluşuyordu. Yabancı sermaye Türkiye’ye yatırımdan ziyade kısa sürede gelir getirecek, spekülâtif kazançları kovalamak için

geliyordu. Yüksek faiz oranlarının olduğu bu finansal yapı, uluslararası sermaye için ideal bir ortamdı. Ekonomide bu tip spekülâtif kazançlar, “arbitraj getirisi” olarak isimlendirilmektedir.

Ülkede artık serbestleşen piyasalara hiçbir denetleme olmadan döviz getiren uluslararası sermaye, getirdiği dövizî cari kurdan bozdurup, elde ettiği TL’yi hazine bonosuna veya diğer plasman araçlarına yatırıp, sonrasında bu plasmanı tasfiye edip tekrar dövizî dönüyor ve ülkeyi terk ediyordu (Boratav, 2012: 191- 92). “Para ile para kazanmak” şeklinde açıklanabilecek bu yapı, uluslararası sermayeyi ülkeye çekerken, bir taraftan da ekonomiye büyük zararlar veriyordu. Ayrıca, ekonominin büyümesine ciddi katkı sağlayan “imalat sanayiinin yüksek katma değerli sermaye yoğun alt- kesimleri, enerji alanları (Kazgan, 2008: 238)” gibi kesimlere yapılan yatırımların miktarı kısıtlanıyordu. Ancak dönemin günü kurtarma peşindeki koalisyon hükümetleri için, giderek artan borç yükünü döndürebilmenin en kolay yolu buydu. 1990- 1994 arası dönemde, ihracatı arttırmak yerine faiz arbitrajı sayesinde sermaye girişi sağlanıyordu. Piyasaların serbestleşmesini izleyen dönem, “gezgin fonların döviz piyasası, para piyasası ve sermaye piyasası arasında baş döndürücü bir hızla yer değiştirdiği; yöneldiği piyasada fiyatları yükselttiği, terk ettiği piyasalarda fiyatların düşmesine neden olduğu bir dönem olarak yaşandı (Şahin, 2009: 214).” Türkiye’nin doksanlı yıllarındaki ekonomi tablosunu iyi tanımlayan bir ifade vardır: Faiz, döviz ve menkul kıymetler arasında yaşanan fon akımları “uç kâğıt ekonomisi” şeklinde ifade edilmektedir (Armutlu, 2005: 1205).

1994 öncesi dönemde, bir başka sorun ise enflasyonla mücadele idi. Dünya piyasalarında küreselleşme öncesi dönemde, faiz hadlerinin yükseltilmesi, enflasyonla mücadelede merkez bankalarının sıkça uyguladığı araçlardandı. Ancak serbestleşen sermaye hareketleri ve malî piyasalar, artık enflasyonla mücadelenin geleneksel para politikalarıyla yürütülmesine müsaade etmiyordu. Kazgan’ın ifade ettiği gibi, “ekonomi finansal dengelerini kurmadan sermaye hareketlerini serbestleştirip dolarizasyona düştüğünde (Kazgan, 2009: 273)”, yâni büyüme sermaye girişlerine dayalı olduğunda, sermayenin de rizikoyu sevmeyen yapısı göz önüne alınırsa, bu ortamda enflasyonu dizginlemek kolay olmayacaktır.

1994 Krizi öncesinde, enflasyon katlanılabılır düzeydeydi ancak enflasyonu bu seviyede tutmanın yolu yukarıda ifade edildiği üzere, para politikaları gibi geleneksel yollarla değil “döviz kurunu çapa olarak kullanmak (Kazgan, 2009: 274)” yolundan geçiyordu. Bu yolun maliyeti ise, yüksek reel faizlerle sermaye

hareketlerini içeri çekmek ve kısa vadeli borçlanmaktı. İzlenen bu politikanın neticesinde; enflasyon 1993 sonuna kadar %60 civarında kalırken, dışa açık hâle gelen ekonomide rekabet gücü kayboldu. 1990- 1993 arasında, ihracat sadece 2,6 milyar dolar artarken, ithalat 7,4 milyar dolar artmış, cari işlemler bilançosu açığı da 2,6 milyardan 6,4 milyar dolara fırlamıştır (Kazgan, 2009: 275).

1994 Krizi öncesinde, ekonominin kötü gidişatında etkisi olan diğer faktörlerin başında 1991 Krizi gelir. 1991’de patlak veren Körfez Savaşı’nı takiben, sermayenin kaçması ve bunun ekonomiyi stagflasyona sürüklemesi krizi doğurmuştur. Bu dönemde; 2,6 milyar doları aşan sermaye ülkeden kaçarken, büyüme hızı da durma noktasına gelmiş ve % 0,3 olmuştu (Kazgan, 2009: 281). Ayrıca, Körfez Savaşı ve sonrasında, bölgedeki otorite boşluğundan faydalanan PKK’nın artan terör eylemleriyle mücadele edilebilmesi için askerî harcamaların artırılması, bütçeye ağır bir yük bindirmişti. Terörle mücadelenin finansmanı sebebiyle artan kamu harcamaları enflasyon üzerinde ciddi bir etki yaratırken, çok ciddi bir ekonomik kaynağın da yeni yatırımlar için harcanması yerine terörle mücadelede kullanılması, ekonomik kaynakların rasyonel kullanılması konusunda bir başarısızlığı beraberinde getirmiştir.

1.4.1.3. 1994 Ekonomik Krizi

Türk ekonomisi için 1994 yılı tam bir felâket yılı olmuştu. Yukarıda ifade edildiği şekliyle, Türkiye ekonomisi bir “döviz- faiz arbitrajı” içerisine girmişti. Ülkede sürekli sıcak para girişinin yaşandığı bir ortamda, piyasanın yoğun baskıları sonucu faiz artışa geçti. Hükümet ise bu duruma karşılık, sıcak para akışını yavaşlatmak ve döviz kurlarını yükseltmek için faiz hadlerini düşürme politikası izledi (Şahin, 2009: 215). Faiz hadlerini düşürme politikasının sonucunda; net sermaye çıkışı 4,2 milyar dolar olurken, faiz hadleri bir süre hazine bonolarında yüzde 400’ü aşarken, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) yüzde 121, Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ise yüzde 106 oranlarına ulaşmıştı. Aynı yıl GSMH, %6,1 ile tarihî bir daralma yaşarken, işsizlik oranı da %20’ye yaklaşmıştı (Kazgan, 2009: 282).

Özal döneminde başlayan ve 1989’da 32 Sayılı KHK ile zirve noktasına varan ekonomideki serbestleşme çabaları, doğru hamlelerle yönlendirilemeyince 1994 Krizi kaçınılmaz olmuştu. 1989- 1994 döneminde serbestleşen sermaye

hareketleri, ülkeyi bir “döviz- faiz arbitrajı”na itmişti. Yüksek faiz oranları spekülâtif kazanç peşindeki uluslararası sermayeyi ülkeye çekiyordu. Ancak hükümetin faiz hadlerini aşağıya çekmek istemesi, büyük çaplı bir sermaye çıkışını beraberinde getirdi. Dış kaynak hareketlerinde bu çıkışlar sonucunda ciddi bir daralma meydana geldi.

1989- 1994 dönemi Türk ekonomisi, dış kaynak hareketlerine bağımlı ve bunun sonucunda da oldukça kırılgan bir yapıya sahipti. Büyük miktardaki sermaye çıkışları, kırılgan Türk ekonomisini krize sürüklemişti. Daha önce bahsedildiği gibi, yabancı sermayenin büyük bölümü borç yaratan türlerden oluşuyordu. Bir başka ifadeyle para üzerinden para kazanıyorlardı. Eğer yabancı sermaye, yatırım amaçlı olarak ülke ekonomisine girdi sağlıyor olsaydı, sermaye çıkışları da ekonomiyi bu denli hızlı etkilemezdi. En azından ekonomideki karar mekanizmaları, sermaye çıkışları karşısında neler yapılacağını tartışırken, ekonomide bazı temel dengeler yerine oturabilirdi.

1994 Krizi'nin temel göstergelerinden biri, giderek serbestleşen ekonominin getirdiği işleyişin sonucu olarak; faiz- döviz dengesinin eskisi gibi devlet tarafından kontrolünün mümkün olmamasıydı. Bahsedilen faiz- döviz dengesi, yabancı sermayenin giriş- çıkışlarına bağılı olarak sağlanabiliyordu. Yukarıda bahsedildiği gibi hükümet, faiz hadlerini düşürmek istemiş, ayrıca yüksek faizle borçlanmak yerine TCMB'den (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) kısa vadeli avans kullanmaya ve dış borçlanmaya yönelmişti. Bütün bunların sonunda ekonomide likidite artmış ve 1993 yılı ikinci yarısında 15 trilyon TL'ye yükselmişti (Şahin, 2009: 215).

Artan likiditenin önce borsaya sonrasında ise dövizde yönelmesi sonucunda döviz kurları yükselmeye başladı. Likidite fazlasının yüksek olması, Merkez Bankası'nı, bu fazlalığı piyasaya girerek çekme konusunda çekingen davranmaya itmişti. Yaşananlar karşısında halk, TL'ye olan güvenini kaybederken, TL yabancı paralar karşısında ikâme oldu. Yükselen döviz kurlarına rağmen, piyasanın döviz talebi durmamış ve bankalarda giderek büyüyen döviz tevdiat hesaplarının miktarı 1993 sonunda 185,6 trilyon TL'ye yükselmiştir. Bu rakam, mevduat ve ticaret bankalarındaki toplam mevduatın %42,3'üne tekabül ediyordu (Şahin, 2009: 216).

Erinç Yeldan, 1994 Krizi'ni incelediği ayrıntılı çalışmasında krizin üç temel sebebi üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki; kamu finansman krizi ve kamu açıklarındaki olağan dışı büyümedir. İkinci sebep, ekonomik liberalleşme yolunda

uygulanan yanlış ve zamansız politikalar ve son sebep de; sosyo- ekonomik sınıflar arası bölüşüm ilişkileri ve reel ücret artışları ile sanayi sektörlerinde tekelci fiyatlama davranışlarından kaynaklanan fiyat enflasyonu ve makroekonomik dengesizliklerdir (Yeldan, 1997: 81). 1989- 1994 arası dönemde, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu artan dış kaynaklar kamu borçlarına dönüşmüştür.

Bu durumun temel etkeni, uluslararası sermayenin spekülatif eğilimler taşıması kadar, devletin de ekonomiyi spekülatif eğilimlere müsait bir vaziyete sokmasıdır. Bahsi geçen dönemde hükümetler, bütçe açıklarını finanse etmenin yolu olarak yüksek faizli borçlanma yoluna gitmişlerdir. Bunun sonucunda da; kamu kesimi borçlanma gereksiniminin millî gelire oranı 1988- 1993 arası dönemde %4,8'den %12,1'e yükselmiştir. Devlet artan borçlanmanın getirdiği faiz ödemelerinden dolayı da ciddi sıkıntı içerisine girmiştir. Artan borçlar yine borçlanarak finanse edilmeye çalışılırken, tüm bu borçlanma süreçlerinin yarattığı faiz ödemeleri ise devleti tam bir kısır döngü içerisine çekmiştir. Faiz ödemelerinin bütçe harcamalarına oranı 1988- 1994 arasında dörtte birden üçte bire yükselirken, aynı dönemde toplam kamu harcamalarının payı da millî gelir içinde arttığından dolayı, devletin faiz ödemelerinin millî gelire oranı %3,8'den %7,7'ye yükselmiştir (Boratav, 2012: 183).

Yeldan'ın dikkat çektiği ikinci sebep, ekonomik liberalizasyonun yanlış ve zamansız politikalarla gerçekleştirilmesidir. 32 Sayılı KHK, bahsedilen liberalizasyonun temel taşı oluşturuyordu. Türkiye'nin bu değişikliği yaparken, aslında bu değişikliğe temel olacak yapısal bir takım dönüşümleri tamamlaması gerekiyordu. Daha önce bahsedildiği üzere; hukukî düzenlemelerin ve mevzuatın değişiklik için yetersiz olması 1994 Krizini doğurmuştur. Boratav'ın haklı tespitleriyle söyleyecek olursak; “sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini savunanlar, metropol ülkelerden Türkiye'ye akacak sermaye hareketlerinin, yüksek faiz oranlarını aşağıya, yatırım oranlarını ise yukarıya çekmesini umuyorlardı” ancak beklendiği gibi olmadı ve reel faiz oranları 1991- 1995 yıllarında %15 eşliğini aştı (Boratav, 2012: 191). Gülten Kazgan'ın, Türkiye'de 1980'lerin sonundaki serbestleşme hareketleri ve özellikle 32 Sayılı KHK hakkında dönemin Merkez Bankası başkanı Rüştü Saraçoğlu'ndan yaptığı alıntı düşündürücüdür (Kazgan, 2009: 153):

Turgut Özal 17 sayılı kararı kaldırdı. Bu karar olsaydı bugünkü sıkıntıları yaşamazdık. Döviz taşıma özgürlüğü geldi. Bunda Özal kadar benim de

günahım var. Çünkü bütün bunlar Türkiye ekonomisinin dünyayla entegre olmasına yol açtı. Şu anda uluslararası sermayeye herhangi bir ülkede ödeme gücü çıkarsa bundan Türkiye de etkileniyor.

Yeldan'ın üzerinde durduğu son sebep ise sosyo- ekonomik sınıflar arası bölüşüm ilişkileri, fiyat enflasyonu ve makroekonomik dengesizliklerdi. Sosyo-ekonomik sınıflar arası bölüşüm ilişkilerinin adaletsiz olmasının temelinde, yukarıda açıklandığı gibi; ekonominin serbestleştiği dönemde faizlerin düşeceğine olan beklentinin tersine, faiz oranlarının artış göstermesidir. Bunun sonucunda sürekli yükselme eğilimindeki faiz oranları, tüm diğer gelir türleri üzerinde ağır bir baskı oluşturmuştur (Boratav, 2012: 191). Özellikle ücret gelinine sahip olanlar, bu baskıyı fazlasıyla hissetmişlerdir. 1994 yılına ilişkin en karamsar verilerden biri de enflasyon rakamlarıdır. 1994 yılında enflasyon, %100'ü aşarak rekor bir düzeye ulaştı (Pamuk, 2014: 282). Döviz- faiz arbitrajının getirdiği çevrilemez boyutlardaki kamu finansman açıklarına dayalı borç yükü, serbestleşmenin ekonomiye verdiği tahribatlar ve yüksek enflasyon oranları, ekonominin tüm makroekonomik dengelerini alt üst etmişti.

1.4.1.4. 1995- 1999 Arası Dönemde Türk Ekonomisi

Türkiye ekonomisinin ağır bir bunalımdan geçmesine neden olan 1994 Krizi ile baş edebilmek için, ekonomik literatüre “5 Nisan Kararları” olarak geçen bir istikrar programının uygulanmasına başlandı. 5 Nisan 1994 günü açıklanan istikrar programıyla öncelikli olarak malî piyasalarda istikrarı sağlamak hedefleniyordu. İstikrar programının dayandığı temel noktalar ise şunlardı: (Eğilmez, 2008: 71'den akt.; Hazinedar, 2011: 69)

1. Kamu gelirlerinin ek vergilerle arttırılması.
2. Kamuda ücret artışlarının enflasyonun altında gerçekleşmesi de dâhil olacak şekilde giderlerinin azaltılması.
3. İlk iki maddede söz konusu olan hedeflerin ışığında konsolide bütçedeki açık ve buna bağlı olarak kamu kesimi harcamalarının düşürülmesi.
4. Türk Lirası'nın Dolar karşısında aşırı değerlenmemesi.
5. Kaynak yaratımı için hazinenin enflasyonun üstünde değerde kâğıtlar çıkarması ve sonrasındaki dönemlerde bu değerleri düşürmesi.

1994 Krizi, tüm bu önlemlerin alınmasına yol açtığı gibi, önemli bir ekonomi politikasında daha değişikliğe sebep oldu. Kriz sonrası dönemde; “TCMB reel döviz kurunu sabit tutma politikasına geçti; TL’deki aşırı değer kazanma yoluyla fiyatlarla ilgili bir hedef tutturılmaktan vazgeçti (Kazgan, 2009: 275).” Bu politika değişikliğiyle beraber, 1980’lerde uygulanan ve devalüasyon yoluyla ihracat kesimine rekabet kazandırılmaya çalışılan dönem sona erdi. Artık ihracata yönelecek veya ithalatla rekabet edecek kesimlerin, devlet eliyle değil ancak kendi içlerindeki değişimlerle yâni; “teknolojik yenilikler, daha vasıflı girdi kullanımı gibi yollardan” rekabet etmeleri gerekecekti. Bunun yol açtığı durum ise, reel ücretlerin çökmesi oldu. “Enflasyonu denetimde, döviz çapası yerine çöken reel ücretler rol oynadı (Kazgan, 2009: 275).”

Türk ekonomisi, 1994 Krizi’nin etkilerini 10 aylık bir sürede atlatırken (Kazgan, 2009: 283), 1994’ün son çeyreğinde ihracatın artışının olumlu etkisiyle ekonomi toparlanma eğilimine girdi. Türk ekonomisi bir taraftan 1994 Krizi’nin yaralarını sarmaya çalışırken, diğer taraftan da, 1994 Temmuz’unda Uluslararası Para Fonu (IMF) ile önemli bir stand-by anlaşmasına imza atmıştır. Anlaşmanın olumlu etkilerinden biri olarak; kamu kesimi borçlanma gereksiniminin millî gelire oranı 1995’te %5,2’ye düşmüştü (Boratav, 2012: 183). 1988- 1993 arası dönemde bahsi geçen oran %12 seviyesindeydi. Ancak bu kısmî bir iyileşme olarak kalmış ve ilerleyen dönemde oran %7,6’ya çıkmıştır.

1995 yılında ekonominin kaydettiği %8,1 oranındaki büyüme, üretim kaynaklı olmayan gerçekçi bir büyüme olmayıp doğrudan ticaret sektörüne bağlı bir büyüme idi. Bu anlamda sadece, önceki yıl gerçekleşen %6,1’lik küçülmenin ardından ekonominin tekrar kendi şartları içinde bir canlanma dönemine girmesini ifade ediyordu. 5 Nisan Kararları ile hayata geçirilmeye çalışılan istikrar uygulamaları, gereği gibi uygulamadığı için, 1995 ve sonrası dönemde ekonominin yine sorunlarla baş başa kalması kaçınılmazdı. 5 Nisan 1994’te alınan kararların çoğu havada kalırken, beklendiği kamu gelirleri arttırılamamış ve kamu giderlerinde tasarrufa gidilememiştir. 1980’lerin sonundan itibaren hayata geçirilmeye çalışılan özelleştirme uygulamalarında yine mesafe alınamamıştır. Kaldı ki; 1994 Krizi sonrasını takip eden yıllarda da, makroekonomik dengelerin asla sağlanamadığı görülecektir. Alınan istikrar önlemlerine rağmen; yüksek enflasyon- yüksek faiz sarmalı ve ekonomide TL yerine dolar kullanımı varlığını sürdürmüştür (Kepenek, 2012: 215).

1990’larda Türkiye ekonomisinin geçirdiği kurumsal değişimler içerisinde en önemlilerinden biri şüphesiz Gümrük Birliği’ne katılmaktı. Türkiye, 1995 yılında AB ile imzalanan anlaşmanın 1996 yılında yürürlüğe girmesiyle Gümrük Birliği’ne dâhil olurken, 1980’lerin sonunda başlayan serbest ekonomiye geçişin önemli bir ayağı daha tamamlanmış oluyordu. Ancak, Gümrük Birliğine üyeliğin Türkiye ekonomisine getirileri bakımından oldukça tartışmalı bir süreci başlattığı da kesindir.

Boratav, Gümrük Birliği anlaşmasının; tekstil ihracatına uygulanan kısıtlamaları kaldırmasından dolayı olumlu bir etkisinden bahsetse de, anlaşmaya dair bakış açısı oldukça olumsuzdur. Boratav, anlaşmanın Türkiye’ye üçüncü ülkelere karşı AB’nin ortak gümrük tarifelerini uygulama yükümlülüğü getirdiğini fakat üçüncü ülkelere ise Türkiye’ye karşı bu türden bir yükümlülüğü getirmediğini ifade etmektedir. Bu durumun, üçüncü ülkeler lehine Türkiye’ye karşı bir haksız rekabet ortamı yarattığını söyleyen Boratav, bu haksız rekabetin büyük ihracatçı çevre ekonomileri –bilhassa Çin- tarafından kullanıldığını belirtir. Ayrıca anlaşmanın ilk on iki yılı itibariyle (1995- 2007); Türkiye’nin AB ve OECD dışındaki ülkelere yıllık ortalamalar olarak ihracatı %13,9 artarken, ithalatı ise %16,6 artmıştır. Görüldüğü gibi anlaşma, dış ticaret açığının büyümesinde de etkili olmuştur (Boratav, 2012: 185). Pamuk, anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıllarda, gümrük tarifelerinin oldukça düşük olması ve 1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisinin istikrar sorunları sebebiyle, AB ile olan ticaretin fazla artış göstermediğini vurgular. Pamuk’a göre; ancak 2001 yılından sonra anlaşmanın olumlu etkileri görülmüş ve özellikle otomotiv ile tekstil sektörlerindeki ihracat artmıştır (Pamuk, 2014: 280).

Özellikle 1995 sonrası yaşanan sıkıntılarda bankacılık sektörünün de âdeta modaya uyarak ellerindeki birikimleri, ekonomiye yatırım amacıyla kazandırmak ve piyasaya kredi vermek yerine, uluslararası finansal sermayenin yaptığı gibi devletin iç borçlanmasını finanse etmeye kalkması önemli yer tutar. Ayrıca, bankaların eline geçen devlet kâğıtlarından elde edilmiş kaynakların bir kısmı daha sonra uluslararası finansal sermaye tarafından sürekli olarak dışarı taşınmış ve sonrasında daha da yüksek reel faizler karşılığında ekonomiye geri dönmüştür (Kepenek, 2012: 215).

Türk ekonomisi, 1996 yılında %7,1 ve 1997 yılında da %8 civarında büyümesine karşın, makroekonomik göstergelerdeki dengesizlik devam ediyordu. 1995- 1999 arası dönemde yıllık ortalama enflasyon oranı %80’e yakındı.²³

²³ <http://www.ekodialog.com/istatistik/enflasyon.html> (Erişim Tarihi: 25.11.2014)

Bahsedilen 1995- 1999 arası dönemde, kamu kesimi açıkları sorun olmaya devam ederken, daha önce değinilen uluslararası finansal sermaye de arbitraj getirisi elde etmeye devam etmiştir. Boratav'ın aktardığı rakamlar, Türkiye ekonomisinin arbitraj getirisi elde etmek için ne kadar cazip bir ekonomi olduğunu göstermektedir. Buna göre; 1994'te yabancı paralar cinsinden arbitraj getirisinin ortalaması %31,5 düzeyinde iken, 1998'te %38,7'lik bir getiri sağlamıştır (Boratav, 2012: 190).

1990'lı yılların sonları da tam bir kriz ortamında geçmişti. Türkiye'nin yaşadığı bu krizlerde bölgesel krizlerin de payı vardı. 1997 Asya, 1998 Rusya ve 1999 Brezilya krizleri, bölgesel krizler olarak başlamış ancak etkileri itibariyle küresel krizler hâline gelmiştir. Türkiye de gelişmekte olan diğer ekonomiler gibi bahsedilen krizlerden etkilenmiştir. Asya Krizi'nden ciddi yaralar almadan çıkan Türkiye, Rusya Krizi'nden ise ciddi derecede etkilenmiştir. 1998'de borsadan 7 milyar dolara yakın kaçış olurken, kamu borçlanmasında faiz hadleri nominalde %148'e ulaşmıştı. Bir de buna Rusya Krizi eklenince bilanço ağırlaşmıştı. 1998 yılının kendi içindeki sorunlarına ilaveten, Rusya ile yapılan ticaretin aksaması ve Rusya'daki borsa krizi sonrası sermayenin bölgeyi terk etmesi kaçınılmazdı. 1998'in sonunda dış borç stoku 12 milyar dolar artarken, iç borç stoku da katlanmış, bu ikisinin GSMH'deki payı %75'e yaklaşmıştı (Kazgan, 2009: 284). Bütün bu olumsuzlukların neticesinde 1998 yılında büyüme oranı %3,9'da kaldı.

1999 yılı da, dışsal etkenlerin olumsuz etkileri sebebiyle kötü bir yıl olmuştu. Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi Avrupa'nın tepkisini çekmiş ve Türkiye'ye âdeta bir "örtülü ambargo" uygulanmıştır (Kazgan, 2009: 285). Diğer olumsuz etken ise, 1999'un Ağustos ve Kasım aylarında meydana gelen depremler olmuştur. Depremin vurduğu Marmara Bölgesi, Türkiye'nin en çok katma değer üreten ve sanayi üretiminin de en canlı olduğu bölgeydi. Depremin faturası, on binlerce insanın hayatını kaybetmesinin yanı sıra, ekonomik olarak da tam bir felaketti. Devlet, depremden sonra pek çok vatandaşın vergi borcunun silinmesi ve yüz binlerce deprem mağduru mükelleften vergi toplanamaması sebebiyle ciddi bir gelir kaynağını da kaybetmiştir.

1.4.1.5. 1990'lar Türkiye Ekonomisinin Genel Değerlendirmesi

Türkiye ekonomisi, 1980'lerin sonundaki serbestleşme dalgasının yarattığı hava içerisinde 1990'lara adım atmıştı. Bu dönemde; 1991, 1994, 1997, 1998-1999 krizlerine yakalanan Türkiye'nin serbestleşmeden kaynaklanan krizlerle karşı karşıya

kaldığını söyleyebiliriz. Zamansız serbestleşmenin yarattığı sorunlara, ülke ekonomisinin kronik sorunları hâline gelen kamu kesimi kaynaklı sorunlar ve enflasyon başta olmak üzere diğer tüm makroekonomik dengelerdeki bozulmalar da eklenince, 1990'ların ekonomik açıdan bir kâbus dönemi olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Dönemin siyasal şartları da, mevcut ekonomik yapıyı iyileştirmek bir yana sorunları daha derinleştirmiştir. Dönem boyunca sürekli değişen ve birbiriyle uyumlu şekilde çalışması mümkün olmayan koalisyon hükümetlerinin varlığı, ortak bir ekonomi politikasının belirlenmesine ve uygulanmasına olanak tanımamıştır. Ayrıca iyice sıklaşan seçimlerin yarattığı “seçim ekonomisi”, popülist ekonomi politikalarına dönüşüyor ve bunun sonucunda ortaya çıkan ağır bilanço, iş başına gelen yeni hükümetin sırtına ağır bir yük olarak biniyordu. Siyasetten kaynaklanan sorunlar, sermaye adına birer riziko teşkil ettiği için reel faizlerin artmasına neden oluyor, kamu harcamalarını arttırıyor ve enflasyona ivme kazandırıyor.

Ayrıca, yüksek reel faizlerin tetiklediği sıcak para girişleri, ekonomiyi kırılgan hâle getirip sürekli bir kriz ortamının oluşmasına neden oluyordu. Türkiye ekonomisinin aşırı kırılgan hâli, 1980'lerin son yıllarından, 1990'lar Türkiye'sine devredilmişti. Bu kırılganlığın da etkisiyle, yukarıda anılan yıllardaki krizler meydana gelmiştir. Bütün bunların üstüne, yıllardan beri uygulanan yanlış ekonomi politikalarının da eklenmesiyle, cumhuriyet tarihinin gördüğü en ağır kriz olan 2001 Ekonomik Krizi yaşanmıştır.

Yeldan'ın 1994 Krizi özelinde tespit ettiği ve üzerinde durduğumuz üç sebep, yalnızca 1994 Krizi için değil, bütün bir 1990'lar Türkiye ekonomisinin en temel sorunlarıdır. 1994 yılını takip eden yıllardaki yeni krizlerin oluşumunda da aynı temel sebeplerin olduğu görülecektir. İlk sebepte bahsedilen kamu finansman açığındaki büyümeden kaynaklı sıkıntılar, 1990'ların sonuna kadar sorun olmaya devam etmiştir. Aynı şekilde, liberalleşme ve serbestleşme için atılan adımlar, gerekli altyapılar hazırlanmadan ve zamansız bir şekilde atıldığı için ekonominin işleyişi krizler karşısında kırılganlaşmıştır. Bu iki sorunun çözümüne yönelik radikal adımlar ancak 2001 Krizi sonrası AB ve IMF'nin dayatmaları sonucu atılmıştır. Son sebepte ifade edilen, sosyo-ekonomik sınıflar arası bölüşüm ilişkileri kaynaklı sorunlar sonraki yıllarda da varlığını hissettirmiştir ve günümüz Türkiye'si için de sorun teşkil etmektedir.

1.4.2. Artan PKK Terörü ve Kürt Sorunu

Şüphesiz, Türkiye gündemini 1990'lı yıllarda en fazla meşgul eden konulardan biri; giderek artan PKK terörü ve artık daha yüksek sesle tartışılmaya başlanan Kürt sorunuydu. Türkiye'nin tekrar sivil siyasete geçmesinden sadece 1 yıl sonra (1984) ilk saldırısını gerçekleştiren PKK, bir anda ülke gündemine girmiştir. Böylece bütün bir doksanlı yıllarda da ülkenin en büyük problemlerinden biri olan terör sorunu; siyasî, sosyal ve ekonomik meseleleri de doğrudan etkileme kapasitesine ulaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak da, doksanlı yıllara değin üzerinde fazlaca durulmayan "Kürt kimliği" ülke çapında tartışılmaya başlanmıştır. Dönem içerisinde bir taraftan PKK'nın eylemleri dolayısıyla fiili bir terör sorunu yaşanırken, diğer yandan da Kürtlerin eşit yurttaşlık hakkı temelindeki demokratik arayışlarını da içeren bir dizi talep ve öneriler sarmalı içerisinde Kürt sorunu adını alan bir mesele de tartışılmaya başlanmıştır. Dönem boyunca terör sorunu ve Kürt sorunu kavramları bilinçli ya da bilinçsiz olarak birbirinin yerine kullanılmaya başlanmış, böylece mesele oldukça karmaşık bir hâle gelmiştir.

1.4.2.1. İsyanlar ve İlk Kürtçülük Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde ilk Kürt isyanları, 19. yüzyılda görülür ve bu isyanlar; 1870'lerdeki Şeyh Ubeydullah İsyanı bir tarafa bırakılırsa (Yeğen, 2009: 891), etnik sebeplere dayanmayan isyanlardır. Önceki dönemlerde, Şah İsmail'in kıskırtmaları sonucu çıkartılan isyanlar hariç, önemli bir isyan hareketi görülmemiştir. Genel olarak Kürtlerin, Osmanlı Devleti'nin siyasal sistemine entegre olmuş bir halk olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda bahsedildiği üzere, 19. yüzyılda görülmeye başlanan isyanlar, etnik sebeplere dayanmayıp, daha çok Tanzimat reformlarına karşı bir tepki niteliğinde olan isyanlardır. "Çünkü Tanzimat'la birlikte, daha önce geniş bir otonomi verilen bölgeler merkeze daha sıkı bir şekilde bağlanılmaya çalışılmıştır (Bilgiç, 2011: 50)." Kaldı ki, o dönemden itibaren görülen isyanların büyük çoğunluğunun da sebebi aynıdır. Osmanlı Devleti, bir taraftan güç kaybettiği hâlde bir taraftan da merkezîleşmeye çalışıyor ve daha otoriter refleksler göstermeye başlıyordu. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da imparatorluğun çeşitli yerlerinde isyanlar baş gösteriyordu. Tüm imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu da milliyetçi dalga ile baş edebilmek için daha fazla merkezîleşmek zorundaydı.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, -diğer milliyetçiliklerin aksine geç bir zamanda- Kürt milliyetçiliği de ortaya çıkmıştır. Ancak, bu dönemde ortaya çıkan Kürt milliyetçiliği genel yapısı itibariyle, siyasî olmaktan ziyade kültürel bir milliyetçilik olarak kalmış ve sonradan siyasallaşmıştır (Bilgiç, 2011: 56). Bunun en büyük göstergesi de; 20. yüzyılda Osmanlı'nın büyük bir yıkım yaşadığı Trablusgarp Harbi, Balkan Harbi ve I. Dünya Harbi sırasında Kürtlerin büyük bölümünün devlete olan sadakatlerini korumalarıdır. Kürtlerin büyük bölümü benzer şekilde, Millî Mücadele sırasında da, Ankara'nın yanında yer almışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî Mücadele sırasındaki telgraflarında kullandığı “anâsır-ı İslâm” ifadesi (Akyol, 2011: 93), Kürtlerin büyük çoğunluğunda olumlu etkiler uyandırmıştır.

1.4.2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Kürt Sorununun Başlangıcı

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, Şeyh Sait İsyanı (1925) ve Dersim İsyanı (1937) başta olmak üzere, 1923- 1937 yılları arasında yoğunlaşan isyan hareketlerinin olduğu görülür. Cumhuriyet döneminde yaşanan Kürt İsyanları ve genel olarak da ileride Kürt Sorunu denen sorunun oluşumunda, cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan politikaların etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Fransız İhtilâli sonrası, tabiatı gereği çok uluslu yapılara sahip olan imparatorluklar yerini ulus devletlere devretti. 21. yüzyılın ilk çeyreği sona ererken, dağılan imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de bu ulus devletlerden biriydi. Türkiye Cumhuriyeti, diğer ulus devletlerde olduğu gibi, tek bir kimliği öne çıkarmıştı. O kimlik ise, etnik düzeyde belirlenmiş olan, Türk etnik kimliğiydi.

Bu yapı içerisinde; “diğer etnik grupların kendilerini belirlenmiş resmî kimlik içinde ifade etmeleri istendi (Bulaç, 2010: 32-33).” İşte burada ifade edilen diğer etnik gruplardan biri Kürt etnik grubuydu. Cumhuriyetin bahsedilen bu “tek kimlikli yaklaşımı” ile beraber Türk etnik kimliğinin hegemonik kimlik hâline gelmesi, sorunun siyasî ve hukukî ayağını oluştururken, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkınmada görece geri kalmış bölgeler olmaları ve bunun yaratmış olduğu gelirin dağılımındaki dengesiz paylaşım ise sorunun ekonomik ayağını teşkil etmektedir. Ayrıca yine uzun yıllar boyunca, Kürtlerin siyasal zeminde kendilerini istedikleri gibi ifade edememeleri, bastırılmış olan fikirlerin kimi yasal, kimi de yasal olmayan yollardan hayata geçirilmesi yolunda, âdeta etkiye karşı bir tepki olarak kendini göstermiştir.

Meseleye ilişkin, kabul gören tezlerden biri de, yeni kurulan cumhuriyet idaresinin, uygulamış olduğu katı lâiklik ilkesinin ve giderek seküler hâle gelen hayatın yol açtığı bir takım sorunların, bölge insanıyla olan bağları zayıflattığı yönündedir. Cumhuriyet ideolojisinin, dinî hayatın yoğun olarak yer kapladığı ve geleneksel hayat tarzını sembolize eden “cemaat toplum yapısını” kırarak, bunun yerine modern bir “cemiyet toplum yapısı” ikâme etmek istemesine toplumun farklı kesimleri direnç göstermiştir. Hâkim siyasî örgütlenmenin başını aşiretlerin çektiği ve geleneksel hayat tarzının daha kesif olarak yaşandığı bölgelerde, bu direnç zaman zaman isyanlara dahi sebebiyet vermiştir. Geleneksel hayat tarzını eskiden olduğu gibi rahatça yaşayamayan ve buna sebep olarak da, cumhuriyet idaresini gören geniş kesimler, doğal olarak tepkilerini devleti ve devleti temsil etme kapasitesine sahip olan her şeyi olumsuz bir değerlendirmeye tâbi tutarak göstermişlerdir.

Bahsedilen geleneksel hayat tarzı içinde, dinin işlevi tartışmasız olarak kritik bir öneme sahiptir. Akyol’a göre de; “Türkler ve Kürtler arasındaki birliği sağlayan Müslüman kimliğine yapılan vurgunun azalması sorunun çözümünün en etkin yolunu da ortadan kaldırmış oldu (Akyol, 2011: 95).” Bu sebepten, katı derecedeki lâik politikalar ve seküler hayatın getirdiği külfetler, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında kültürel olmaktan uzaklaşan ve giderek etnik temele doğru evrilen Kürt milliyetçiliğinin tabanını genişletmiştir.

Kürt sorununun cumhuriyet dönemindeki temellerini incelerken, Osmanlı siyasal ve toplumsal düşüncesindeki “millet sistemi” ile cumhuriyet idaresinin millet anlayışını mukayese etmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti’ndeki millet anlayışı dinî temellere dayanıyor ve en basit ifadeyle, kendisine tâbi olan tebaayı; Müslim ve Gayrimüslim olarak ikiye ayırıyordu. Böylelikle devlet, etnik farklılıkları giderip, dinin birleştirici etkisinden yararlanıyordu. Yukarıda ifade edildiği şekliyle, cumhuriyetin kuruluş aşamasında da benzer bir politika izlenmiş ve Türk etnik kimliği dışında kalan grupların Millî Mücadele’ye gönüllü olarak destek vermeleri sağlanmıştır. Ancak cumhuriyetin ilânıyla birlikte, dinsel içeriğinden ayrılmış, Türk etnik kimliği esas alınarak homojen bir toplum yaratma tahayyülü içerisinde olan Kemalist millet anlayışı uygulanmaya başlanmıştır. Köker’in ifadesiyle; “Millet kavramının dinsel olmayan öğelerle tanımlanmasının ötesinde, Kemalist ideolojinin milliyetçiliği, İslâm dininden ayrı bir değerler sistemi olarak ortaya koyma amacıyla olduğu görülmektedir (Köker, 2010: 153).”

Yukarıda farklı cepheleriyle açıklanmaya çalışılan Kürt meselesine ilişkin, daha geniş bir açıdan ve meselenin tarihsel arka plânını, Türkiye'nin son iki yüz yıllık siyasal ve toplumsal tarihine kadar götürülen Mesut Yeğen'in fikirleri oldukça dikkat çekicidir. Kürt meselesini devlet söylemi boyutuyla ele alan Yeğen, Türkiye'nin yaklaşık olarak son iki yüz yıllık toplumsal tarihine paralellik gösterecek şekilde; merkezîleşme, millîleşme ve sekülerleşme kavramlarını öne çıkarır. II. Mahmut'la başlayan merkezîleşme, Tanzimat hareketi ve Jön Türk Devrimi'nden Cumhuriyet'in ilânına kadar giden süreci, yerleşik hâle gelen tek- parti rejimi ve çok partili hayata geçiş ile birlikte ele alır. Tüm bunlara, yakın dönemi içine alan 1960 ve 1980 darbelerinin siyasal ve toplumsal etkilerini de ekleyerek, çok geniş bir spektrum içerisinde meseleyi tahlil etmeye çalışır.

Yeğen, cumhuriyet idaresinin kurulduğu ilk yıllarda savunulan “Kürtlerin Türk vatanındaki kavmî (etnik) ve hâtta fizikî mevcudiyetini dahi tanımayı reddetmesi (Yeğen, 2011: 18)” fikri üzerinden bir değerlendirme yapar. Cumhuriyet idaresinin meseleyi; “etno- politik mahiyet arz eden bir toplumsal sorun değil, ‘irticayla’, ‘aşiretlerin ve eşkıyaların modern ve merkezî devlet iktidarına direnciyle’, ‘başka devletlerin kışkırtmasıyla’, ya da ‘bölgesel geri kalmışlıkla’ ilgili bir toplumsal sorun (Yeğen, 2011: 20)” olarak ele aldığını ifade eder. Yeğen'e göre, cumhuriyetin yukarıda ifade edilen tarzda bir refleks göstermesine zemin hazırlayan unsurlar; “modernleşme, merkezîleşme, milliyetçilik ve otoriterizm (Yeğen, 2011: 109)” kavramlarıdır. Yeğen, bahsi geçen kavramlara bir başka çalışmasında (Yeğen, 2009: 884) “seküler” kavramını da ilave eder. Bu kavramlar, sadece Kürt meselesine ilişkin değil, genel olarak cumhuriyet idaresinin kökleşme sürecini de açıklayabilecek derecede hayatî kavramlardır.

1.4.2.3. PKK'ya Giden Yolda Kürt Siyasal Hareketi

Cumhuriyetin erken dönem politikalarının yaratmış olduğu sorunların ilerleyen yıllarda hukukî düzlemde çözülememesi, sorunun çözümüne yasal olarak çare arayan partilerle ve siyasî oluşumlarla birlikte, illegal yollardan çare arayan örgütleri de ortaya çıkarmıştır.

1961 Anayasası'nın vermiş olduğu geniş imkânlar dâhilinde, başta Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmak üzere, daha çok sol hareketler içerisinde kendine yer bulan Kürtçülük faaliyetleri, 1960'ların ikinci yarısından itibaren örgütlenmeye başlamıştır. Bu dönemde; 1965 yılında faaliyete geçen Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

(TKDP) ile 1967’de ortaya çıkan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) etkin olmuştur. DDKO’lar, Tan’ın ifadesiyle; “Kürt sorununa duyarlı, TİP’li Kürtler ve TKDP’li Kürtler ile bağımsız bağlantısız Kürt milliyetçilerinin ortak çalışma (Tan, 2009: 353)” alanı olmuştur. Devrimci Doğu Kültür Ocakları, 12 Mart 1971’den sonra, 26 Nisan 1971’de sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır (Tan, 2009: 353; Watts, 2014: 74).

1970’li yıllara gelindiğinde ise, 1974 yılındaki genel af sonrası cezaevinden çıkan kişilerin kurduğu örgütlerin başı çektiğini görmekteyiz. 1974’te kurulan Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi, sonrasında bu partinin dağılmasını takiben Devrimci Demokratlar ile Pesheng adı ile tanınan Kürdistan Öncü İşçi Birliği kurulmuştur. 1975’te, DDKO’ya bağlı olarak kurulan Devrimci Demokrat Kültür Derneği (DDKD) ise, Kürtçülük bilincinin oluşmasını sağlamak ve devlet karşıtı fikirleri yaymak için çalışmıştır.

Yine 1975 yılında, KOMAL adlı yayınevi çevresinde Marksist bir cemiyet ortaya çıkmıştır. Yayın organları Rızgarî (Kurtuluş) adını taşımaktaydı. Ayrıca, “örgütün yönetim kadrosunun verdiği talimatlar doğrultusunda, birçok yörede legal alanda Anti Sömürgeci Demokratik Kültür Derneği (ASDK- DER) kurularak faaliyete geçirilmiştir (Güçlüer, 2011: 119).” 1979 yılında örgütte yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda bir grup, Ala Rızgarî (Kurtuluş Bayrağı) adıyla ortaya çıkmıştır. 1976 yılında ise fazla etkili olamayan Kawa adındaki Maoist örgüt kurulmuştur (Çay, 2010: 493-499). DDKO ve DDKD’den gelenler tarafından kurulan Kawa, “bağımsız Kürdistan’ı savunan, Maocu, Çin yanlısı ve silahlı mücadeleden yana bir anlayışa sahipti (Tan, 2009: 357).”

1970’li yıllarda kuruluşunu gerçekleştiren örgütlerden biri de PKK’dır. Türkiye’de 1970’lerin özellikle ikinci yarısında ciddi bir otorite eksikliğinin olduğunu söyleyebiliriz. 1961 Anayasası’nın verdiği güvencelerle birlikte ve ayrıca aşırı politize olmuş bir toplumda, ister sol isterse de sağ tandanslı olsun, bu tip örgüt yapılanmalarının faaliyete geçmesi olağandır. PKK’nın kuruluş çalışmalarını gerçekleştirdiği dönemde, sol ve sağ örgütler, içlerinde çeşitli fraksiyonları barındıracak şekilde faaliyet göstermiştir.

PKK’nın temelleri, 1974 yılında kurulan Ankara Demokratik Yurtsever Yüksek Öğretim Birliği’ne dayanmaktadır. İlerleyen yıllarda bu grup içerisinde, Abdullah Öcalan’ın başını çektiği ve “Apocular” olarak anılan Marksist- Leninist görüşü savunanlar giderek sivirmeye başlamıştır. Bahsi geçen derneğin

kapatılmasının ardından Abdullah Öcalan, giderek artan arkadaş çevresi ile beraber yeni örgütlenmeleri hayata geçirmek için çalışmaya başlamıştır. 1974- 1978 arası dönem, ismini gittikçe duyuran Öcalan liderliğindeki Apocular için bir güçlenme ve yeni sempatizanlar toplama dönemi olmuştur.

1978 yılına gelindiğinde ise PKK (Partiya Karkeren Kurdistan- Kürdistan İşçi Partisi) adındaki örgüt kurulmuştur. 1978 yılı Kasım ayı sonunda, Lice ilçesinin Ziyaret köyündeki bir evde yapılan toplantı sonrası kurulan PKK'nın merkez yürütmesinde Abdullah Öcalan, Cemil Bayık ve Şahin Dönmez yer almıştır (Özcan, 1999: 42). 1979 yılı baharında Dönmez'in yakalanması, Öcalan'ı daha güvenli yerler arama ihtiyacına sürüklemiş ve aynı yılın Temmuz ayında Öcalan gizlice sınırı aşmış Suriye'ye girmiştir (Marcus, 2010: 72- 3).

1.4.2.4. PKK'nın İdeolojik Yapısı ve Amaçları

PKK'nın temel amacı; Türk sömürsü altında olduklarını iddia ettikleri, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini içine alan bölgede, Türkiye Cumhuriyeti'nin her türlü askerî, siyasî, ekonomik ve sosyal tahakkümlerini ortadan kaldırıp, nihayetinde de müstakil bir Kürt devletinin kuruluşunu gerçekleştirmektir. Örgütün kuruluş yıllarından itibaren kaleme alınan metinlerinde, kendisini Marksist-Leninist bir örgüt olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Bu metinlerde özellikle “Sömürge” ve “Zor” kavramları anahtar kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. PKK'nın fikrî altyapısını hazırlayan metinlerde temel olarak, Marksist anlatı paralelinde sınıflı toplumların oluşumu ve bununla birlikte sömürünün ortaya çıkması anlatılırken, bahsedilen sömürünün devamı için de gereken şeyin “zor kullanmak” olduğu ifade edilir. Sömürgecilik, iç ve dış sömürgecilik olarak tasnif edilirken, bu tasnif içerisinde iç sömürü olarak “feodal, işbirlikçi, gerici burjuvazi” tarif edilirken, dış sömürü de “Türkiye Cumhuriyeti” oluyordu (Özcan, 1999: 56).

Müstakil bir Kürt devletinin kurulması için yapılacak olan mücadelede kullanılacak olan yöntem, sömürge kabulünden yola çıkılarak somutlaştırılmıştır. Sömürgelerde iktidarı ele geçirmenin yasal yollardan ve ayaklanma yolu ile olamayacağı ve bunun için de; ideolojik, politik ve askerî müdahale biçimlerini içine alan çeşitli müdahale biçimlerinin kullanılması gerektiği ifade edilmiştir (Özcan, 1999: 65). PKK, Mao'nun “uzun- süreli halk savaşı” kavramını temel alan bir gerilla savaşı yürütüyordu (Özdağ, 2007: 46). Bu uzun süreli gerilla savaşını gerçekleştirmek için ise üçlü bir organizasyon öngörülüyordu. Bunlar; “çelik

disiplinli bir parti, onun hükmettiği silahlı güç ordu ve onu besleyen ama onun tarafından amaçları doğrultusunda şekillendirilen cephe teşkilatıdır (Özcan, 1999: 69).”

İlk yıllarda sert bir Marksist- Leninist çizgiye sahip olan PKK, ilerleyen yıllarda etnik ve ayrılıkçı fikirleri benimsemiş ve hâttâ dinî motifleri de kullanmaya başlamıştır. Başeren de, 1970’lerden itibaren Türkiye’deki terörü tiplerine göre kategorize ederken, PKK terörünü “bölücü terör” olarak ele almıştır (Başeren: 7). Bu noktada PKK’yı ideolojik olarak bir tarihsel çizgiye yerleştirmek yerinde olacaktır. PKK, 1972- 1978 arası dönemde dönemin şartlarına uygun olarak saf bir Marksist- Leninist görüşü savunurken, 1978- 1989 arası dönemde din ve muhafazakârlık karşıtı, ayrılıkçı Marksist- Leninist ideolojiyi benimsemiştir. 1989 sonrası dönemde ise, faydacı ve ayrılıkçı bir Marksist- Leninist ideolojiyi takip etmiştir (Bal, 1999: 233).

1.4.2.5. PKK’nın İlk Silahlı Eylemleri ve 1990’lı Yıllarda PKK ile Mücadele

PKK, yukarıda belirlediği hedeflere ulaşmak amacıyla, 1980’lerin ortalarına doğru ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirmeye başladı. PKK’nın düzenlemiş olduğu ilk silahlı saldırı, Abdullah Öcalan’ın talimatıyla 15 Ağustos 1984’te gerçekleşmiş, Siirt’in Erüh ve Hakkâri’nin Şemdinli ilçelerine saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılarda, bir asker şehit olurken, dokuz askerle üç vatandaş yaralanmıştır. Saldırılarla birlikte, silahlı propaganda birimleri olarak adlandırılan Kürdistan Kurtuluş Birlikleri’nin de kurulduğu ilân ediliyordu (Birand, 1992: 135). PKK, gerçekleştirdiği ilk silahlı eylemin ardından, bir daha çıkmamak üzere Türkiye gündemine giriyordu.

1980’li yıllarda Türkiye, önce sorunu küçümsemiş, sonrasında ise konvansiyonel yöntemlerle sorunun çözümü aranmıştır (Yayman, 2011: 45). 1980’li yıllar boyunca, sorunun sadece terör boyutu dikkate alınmış ve hâliyle de sadece militer yöntemlerle sorunun çözülebileceği zannedilmiştir. Terörle mücadele basit olarak; “terör örgütünün dağ kadrosunu etkisiz hâle getirmek olarak algılanmış ve güvenlik önlemlerine ağırlık verilmiştir (Özhan ve Ete, 2008: 10).” Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri’nin de böylesine bir çatışma ortamı için hazırlıklı olmaması, PKK’ya karşı verilen mücadelenin dönem boyunca başarıya ulaşmasına engel olmuştur.

1990'lı yıllar terörle mücadelede ciddi değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bunu gerek terörle mücadelenin askerî boyutu, gerekse de dönemin siyasilerinin meseleye olan bakış açılarının değişmesi bakımından söyleyebiliriz. Terörle mücadelenin askerî yollardan yürütülmesi hususunda, TSK'nın zafiyet içerisinde olduğundan yukarıda bahsedilmişti. 1990'lara gelindiğinde ise; TSK, ciddi bir modernizasyondan geçmek için çalışmalara başlamıştı. Dönemin hükümetlerinin verdiği destekler sayesinde, 1994- 1998 yılları arasında Türkiye, dünyada en fazla silah alımı yapan ülkeler sıralamasında üçüncü olarak yer alırken, 1996 yılında yürürlüğe giren otuz yıllık modernleşme programının toplam bütçesi ise 150 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir meblağa ulaşıyordu (İnsel, 2009: 49). Ayrıca yine bu dönemde, “düşük yoğunluklu savaş” anlayışı hayata geçirilmiştir. Düşük yoğunluklu savaş kapsamında bir taraftan terör unsurlarıyla fiilî olarak silahlı mücadele verilmesi, bir taraftan da PKK'yı bilhassa malî yönden destekleyen güçlerin engellenmesi hedefleniyordu. Yine bu kapsamda TSK da, PKK'nın çatışma stratejisine benzer şekilde gündüz dinlenip gece operasyon düzenleyen timler oluşturmuştur (Sabuktay, 2010: 33).

1980'lerdeki pasif ve savunmacı anlayış yerine, saldırı pozisyonuna geçilmiş ve bölgede militan avı başlatılmıştır (Yayman, 2011: 46). Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini kapsayan bölgede, 1978- 1987 yılları arasında sıkıyönetim idaresi uygulanırken, 1987 yılında ise Diyarbakır merkezli Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği (OHAL) kurulmuştur. 9 Nisan 1990'da çıkarılan terör yasasıyla, OHAL kapsamında görev yapan idarecilere geniş yetkiler verilmiştir. 1990'lı yıllar, terörle mücadele kapsamında, önemli sınır ötesi operasyonlarına da sahne olmuştur. “1992 yılına değin daha çok sıcak takip kapsamında yapılan sınır ötesi geçişler, bu tarihten sonra kapsamlı operasyonlara dönüşmüştür (Yayman, 2011: 58).” Özellikle 1992- 1995 arası dönemde yoğunlaşan operasyonlar içerisinde en önemlileri; Ekim 1992 Hakurk Harekâtı, Ekim 1993 Söğüt Harekâtı, Ocak 1994 Zeli Harekâtı, Mart 1994 Zap Harekâtı, Mart 1995 Çelik 1 Harekâtı ve Mayıs 1997 Çekiç Harekâtı'dır (Yayman, 2011: 59). En kapsamlı sınır ötesi operasyon ise Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen Çelik 1 Harekâtı'dır.

1990'lı yıllar, askerî yönden her türlü çabanın sarf edildiği yıllar olmakla birlikte, maalesef bir takım hukuksuz uygulamalara da sahne olmuştur. Özellikle OHAL kapsamında görev yapan idarecilerin, artan yetkileri ile birlikte, her türden eyleme “terör” ve bu eylemleri gerçekleştirenlere de “terörist” şüphesiyle yaklaşması

bunun açık örneğidir. 1985'te, II. Abdülhamid dönemindeki Hamidiye Alaylarını hatırlatan koruculuk sisteminin oluşturulması ve bu koruculara dönemin şartlarına göre iyi denebilecek ücretlerin verilmesi, ayrıca korucu kadrolarına girecek kişilerin büyük ölçüde bölgenin ileri gelenleri tarafından belirlenmesi yeni sorunları beraberinde getirirken, mevcut sorunları daha da derinleştirmiştir. 1990'lara gelindiğinde 30.000'den fazla köy korucusu görev almaktaydı (Findley, 2011: 366).²⁴

Tüm bu sebeplerden dolayı; 1990'lı yıllarda Doğu Anadolu ve G. Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan pek çok Kürt aile, Batı'daki büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. OHAL Valilerinin köyleri boşaltma ve halkı tehcir etme yetkisi vardı ve 1994 yılına gelindiğinde göçe zorlanan 750.000 kişi evsiz kalmıştı (Findley, 2011: 366). Sabuktay'ın Kışlalı'dan aktardığı daha itidalli rakamlara göre ise; 1995'e kadar 987 köy ve 1676 mezra boşaltılmış ve yaklaşık olarak 310.000 köylü göç ettirilmiştir (Kışlalı, 1996: 265'den akt. Sabuktay, 2010: 34).

1990'lı yıllarda bir yandan askerî yöntemler kullanılarak terörle mücadele ediliyor, diğer yandan da dönemin siyasileri soruna çözüm bulabilmek için çaba sarf ediyordu. 1980'lerde siyasilerin bakış açısı, olaya güvenlikçi perspektiften bakan askerle benzer şekilde ve sorunu salt bir asayiş meselesi olarak ele almaktan yanaydı. Ancak 1990'lı yıllar meselenin siyasal, sosyal ve hukukî bir damarının olduğunun da artık düşünölmeye başlandığı zamanlar olmuştur. Mesele sadece "PKK Sorunu" ya da "Terör Sorunu" değil, "Kürt Sorunu" olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Ancak özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında, sürekli artan terör eylemleri meselenin bir Kürt sorunu olarak ele alınmasını zorlaştırırken, PKK terörü ve Kürt sorunu birbiri içine girmiş ve girift bir hâl almıştır.

Bu dönemde siyasilerin takındıkları tavır, bir yandan olayı hâlâ asayiş meselesi görmekte, yukarıda bahsedildiği gibi olayın farklı saikleri üzerinde durmak arasında sıkışıp kalmıştı. Bunun bir göstergesi olarak; siyasiler, muhalefette iken daha cesur açıklamalarla sorunun çözümüne katkı vermişler, iktidar olduklarında ise geri adım atmış ve güvenlikçi perspektife yaklaşmışlardır. Örneğin Tansu Çiller, başbakanlığının ilk günlerinde Bask örneğinden bahsedip, Türkiye gündemi

---

²⁴ 1997 yılı itibarıyla dönemin İçişleri Bakanı olan Meral Akşener'in aktardığı verilere göre; Olağanüstü Hâl yönetimindeki illerde 44.141 geçici köy korucusu ve 2.156 gönüllü köy korucusu istihdam edilmekteydi (Sabuktay, 2010: 36).

açısından sıra dışı bir çıkış yaparken, kısa süre sonra sorumluluğu TSK'ya devretmiş ve sıradan bir siyasetçi davranışı göstermiştir (Yayman, 2011: 48).

1.4.2.6. 1990'lı Yıllarda Siyasal Partilerin Kürt Sorununa Dair Çözüm Önerileri

1990'larda siyasî partiler, Kürt sorununa çözüm bulabilmek amacıyla çok sayıda rapor hazırlamışlar ve gerek parti programlarında gerekse de parti yayınlarında meselenin çözümüne ilişkin fikirlerini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Yukarıda ifade edildiği üzere, 1990'lı yıllar, Kürt sorununa ilişkin önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan dönüşüm içerisinde, Türk siyasal sisteminin merkezinde yer alan sağ ve sol partiler de, Kürt sorununa ilişkin hazırladıkları raporlar ve diğer yayınlarla bahsedilen normalleşme eğilimlerine katkı vermeye çalışmışlardır.

Dönemin merkez sol partilerinin Kürt sorununa ilişkin çözüm önerilerinin, merkez sağ partilerin çözüm önerilerine oranla daha cesur hamleler içerdiğini söylemek mümkündür. Özellikle SHP'nin hazırladığı Kürt raporları, yarım asrı aşan devlet söylemini inkâr etmesi bakımından oldukça önemlidir. SHP tarafından 1990 yılında hazırlanan ve 15 Temmuz'da parti meclisinde kabul edilen ilk Kürt raporunda, o dönem için âdeta tabu kabul edilebilecek bir takım meseleler gündeme getirilmiştir. "Kürtçe eğitimin önündeki engellerin kaldırılması, koruculuğun tasfiye edilmesi, Kürt Enstitüsü açılması, Kürtçe radyo televizyon yayınına izin verilmesi, OHAL'in kaldırılması, genel af ilân edilmesi (Yayman, 2011: 229)" gibi oldukça radikal çözüm önerileri sıralayan SHP, 1990'lı yıllarda meseleyi ciddi olarak gündemine alan ilk partidir.

1990 Raporu'nun yanı sıra, 1992 yılında bir de Nevruz Raporu hazırlayan SHP, ayrıca 1991 Genel Seçimlerinde de, listesinde HEP'li milletvekili adaylarına yer vermiş ve Kürt siyasetinin meclise taşınması konusunda büyük bir adım atmıştır. Ancak seçim sonrası meclise giren HEP'li vekillerden Leyla Zana'nın, Türkçe olarak başladığı milletvekili yeminini Kürtçe olarak; "Bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği adına ediyorum" diyerek bitirmesi, uzun yıllar Türkiye gündemini işgal edecek olan "yemin krizi" olayını başlatmıştır. Bu olay, SHP'nin yürüttüğü genel siyaseti de olumsuz etkilemiş, özellikle milliyetçi çevrelerden partiye gelen sert eleştiriler, partinin ilk başlarda Kürt meselesi konusundaki ılımlı tavrının giderek dönemin havasına uygun, sert bir dile evrilmesine neden olmuştur.

Bahsedilen yemin krizi sonrası SHP içindeki HEP'li vekiller, SHP'den ayrılıp kendi partilerine dönmüşlerdir. Kısa süre sonra da, HEP kapatılmış, yerine etnik vurgusu daha keskin olan Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuştur.²⁵ Ancak ülkedeki gerilim bitmemiş, bu gerilimin hukuka ve siyasete de sirayet etmesinin bir sonucu olarak DEP'li vekiller 1994 yılında meclisten alınıp cezaevine gönderilmişlerdir.²⁶

1995 yılı başında SHP kendisini feshederek CHP'ye katılmıştır. CHP, Kürt sorununun çözümünde sadece askerî yöntemlere başvurulmasına karşı çıkmıştır. Tıpkı SHP gibi, Kürtçe eğitim ve yayın da dâhil, Kürtlerin kültürel haklarını desteklemiş, Olağanüstü Hâl Yönetimine karşı çıkararak köy koruculuğu sistemini de eleştirmiştir (Kirişçi ve Winrow, 1997: 150). Ancak CHP, belki de cumhuriyetin kurucu partisi olması hasebiyle, cumhuriyetin kurucu ilkelerine sahip çıkıp, Kürt meselesine dair çözüm önerilerinin arkasında durmamıştır. CHP, Kürt meselesi ile ilgili çok sayıda rapor hazırlamış ancak Yayman'ın da ifadesiyle; "... bu raporlarda dile getirilen tespitleri ve çözüm önerilerini ne parti siyasetine dönüştürebilmiş ne de devletin karar alma süreçlerine dâhil edebilmiştir (Yayman, 2011: 303)."

Aynı şekilde dönemin bir başka sol partisi DSP'nin bakış açısı da CHP'den çok farklı olmamıştır. Zira DSP, "1980 öncesi dönemde CHP'nin geleneksel milliyetçi ve merkezci" politikalarını sürdürmüştür (Kirişçi ve Winrow, 1997: 148). DSP tarafından 1987 yılında hazırlanan "Güneydoğu Raporu", siyasal partiler tarafından meseleye ilişkin hazırlanan ilk raporlardan biri olması sebebiyle önemlidir ancak raporda yer alan "sıkıyönetimin çözüm olmaması, feodal yapının çözülmesi (Yayman, 2011: 296- 7)" gibi çözüm önerileri, meselenin çözümü için radikal bir anlam ifade etmemektedir. Kaldı ki Bülent Ecevit; Kürt meselesi ile ilgili olarak, CHP genel başkanı olduğu dönemdeki bakış açısını yeni kurmuş olduğu DSP'de de muhafaza etmiştir. Ecevit'e göre mesele temel olarak; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri üzerinden okunabilecek bir ekonomik geri kalmışlık meselesidir. DSP ve Ecevit meseleyi isimlendirirken "Kürt sorunu" yerine "Güneydoğu sorunu" ifadesini

---

²⁵ Kendisini bir Kürt partisinden daha çok bir kitle partisi olarak tanıtan ve PKK ile arasına daha katı çizgiler koyan HEP'in kapatılması neticesinde daha radikal bir parti olan DEP'in kurulması, Kürt sorununun meşru zemine çözülebilmeye olanağını da zayıflatmıştır. Zira DEP içindeki yöneticilerin Watts'ın da belirttiği gibi; Kürt milliyetçi çevreleriyle daha yakın ilişkiler içinde olmaları ve PKK'nın özellikle yurtdışında düzenlediği toplantılara sıklıkla katılmaları bunun göstergesidir (Watts, 2014: 106).

²⁶ Tutuklanan altı DEP milletvekili; Ahmet Türk, Leyla Zana, Orhan Doğan, Hatip Dicle, Sırrı Sakık ve Mahmut Alınak'tır. DGM'de yargılanan DEP'lilerden Hatip Dicle, Ahmet Türk, Leyla Zana, Orhan Doğan ve Selim Sadak 15'er yıl; Sedat Yurttaş 7 yıl 6 ay; Sırrı Sakık ve bağımsız milletvekili Mahmut Alınak 3 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmışlardır (Çavdar, 2008: 318- 9).

kullanmıştır. Yâni Ecevit ve DSP'ye göre söz konusu olan sorun “etnik” bir sorun değil, “sosyo- ekonomik” bir sorundur. Ecevit, Kürtlerin ana dilde eğitim taleplerine karşı çıkarken, SHP- HEP ittifakını da eleştirmiş, SHP'ye verilecek oyların HEP'e ve dolayısıyla PKK'ya gideceği propagandasında bulunmuştur (Yayman, 2011: 463-64). DSP'nin bahsedilen bakış açısını CHP için de genelleyen Tan, iki parti için de öncelikli sorunun, “... geri kalmışlık kökenli bir terör sorunu (Tan, 2009: 509)” olduğunu ifade eder.

Sağ partilerin Kürt meselesine olan yaklaşımı incelendiğinde, Türk siyaseti için de geçerli olduğu gibi, 1990'lı yılların bir kırılma dönemi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kürt realitesinin devlet tarafından tanınması ancak 1990'larda mümkün olduğundan, sağ partilerin meseleye yaklaşımları da ancak bu yıllarda değişebilmiştir. 1990 ve öncesi dönemde, sağ partilerin Kürt meselesine dair bakış açısını iki ana grupta izleyebiliriz.

İlki, başını MHP'nin çektiği milliyetçi görüştür. İkinci görüş ise, Demokrat Parti (DP) ve onun ardılı olan Adalet Partisi'nin (AP) temsil ettiği muhafazakâr görüştür. 1950- 1980 arası dönemde merkez sağı temsil eden DP ve AP için, Kürt meselesinin temeli, bu partilerin temel ideolojilerini de yansıtacak biçimde “kalkınma ve geri kalmışlık sorunudur (Yayman, 2011: 306).” Yukarıda ismi sayılan partiler için, sadece Kürt meselesi özelinde değil, tüm Türkiye sathında en önemli mesele kalkınma meselesidir. Bu bakış açısıyla yaklaştıkları Kürt meselesinde de, sorun ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini diğer bölgelerle dengeli bir biçimde kalkındırabilmekle çözülecektir.

ANAP'ın Kürt politikasını, Özal'ın önce başbakan sonrasında da cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı 1983-1993 dönemi ile onun 1993'teki vefatını takip eden doksanlı yıllar boyunca ayrı şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Zira Özal, parti politikasından münferit olarak, Kürt meselesine oldukça ılımlı yaklaşmıştır. Özal, bilhassa cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt realitesini tanımış ve meselenin bir demokrasi sorunu olduğunu söyleyerek, o günün şartlarında oldukça cesur adımlar atmıştır. Ancak Özal'ın 1993'teki vefatı sonrasında ANAP'ın Kürt meselesine olan bakışı, artan terör olaylarının getirdiği ülke koşullarının da etkisiyle giderek güvenlikçi perspektife yaklaşmıştır.

ANAP'ın Kürt meselesine ilişkin, 1993 ve 1999 tarihli iki temel raporu bulunmaktadır (Yayman, 2011: 464). Kasım 1993'te, Özal'ın ölümünden sonra açıklanan ilk raporda, partinin tavrı yukarıda değinildiği şekliyle güvenlikçi

perspektife yakındır. Dönemin şartlarının da getirdiği bir takım tezlerin savunulduğu raporda, Kürt sorununun arkasında uluslararası güçlerin olduğu iddia edilmiştir. ANAP'ın 1999 tarihli ikinci raporunda ise, daha liberal görüşler ileri sürülmüş, sorunun ancak daha çok demokrasiyle çözülebileceği vurgusu yapılmıştır. Özal'ın kısa süren cumhurbaşkanlığı döneminde, konuyla ilgili olarak kendisine dört adet rapor sunulmuştur. Bu raporlar sırasıyla; Kaya Toperi- Aslan Güner Raporu, Adnan Kahveci Raporu, Kemal Yamak Raporu ve Hikmet Özdemir Raporu'dur.

Bunlar içerisinde en dikkat çekici olanı ve Cumhurbaşkanı Özal'ın da en çok benimsemiş olduğu rapor, ANAP Milletvekili Adnan Kahveci'nin hazırlamış olduğu rapordur. Kahveci, 1992 yılının Mayıs ayında Özal'a takdim ettiği raporunda Kürt sorunu hakkında, enflasyon ve işsizlikten daha önemli bir sorun diyerek bahsetmiştir. Raporda yer alan; "Kürt realitesi, Kürt kimliği ve dili hızla kabul edilerek Kürtlerin siyasal hakları verilmelidir... Demokratik bir ortamda hiçbir Kürt'ün ayrı bir devlet kurma fikri gerçekçi olmayacaktır (Yayman, 2011: 332- 33)" sözleri anlamlıdır. Kürt sorununa ilişkin daha önce ifade edildiği gibi, partilerin tavrı iktidar olduklarında daha sert ve meseleyi bir güvenlik sorunu olarak algılamaya yatkındır. Fakat partilerin muhalefet pozisyonunda gösterdiği tavır, ANAP'ın göstermiş olduğu tavra yaklaşmış ve sorunun ancak demokrasi yoluyla çözülebileceği fikri savunulmaya başlanmıştır.

DYP'nin Kürt meselesine dair olarak hazırladığı bir resmî çalışma yoktur. DYP, 1991 Seçimleri öncesinde ciddi vaatlerde bulunurken, seçim sonrası bu özgürlükçü söylemlerini terk etmiş ve meseleyi tamamen güvenlik güçlerine havale etmiştir. DYP'nin Kürt siyasetini daha çok bölgenin nüfuzlu aileleri ve bu ailelerin temsilcilerini bölgeden milletvekili adayı göstererek yürüttüğünü söyleyebiliriz. Çiller'in Haziran 1993'de DYP Genel Başkanı ve Başbakan olması sonrasında PKK ile mücadelede "düşük yoğunluklu savaş" ismi verilen yeni bir mücadele tarzı benimsenmiş, bu süreçte DYP'nin Kürt sorunu karşısındaki tavrı da sertleşmiştir. DYP'den milletvekili seçilen Genelkurmay Eski Başkanı Doğan Güreş'le birlikte İsmail Köse, Yaşar Topçu ve Baki Tuğ gibi sertlik yanlısı milletvekillerinin görüşleri partide egemen olmuştur (Kirişçi ve Winrow, 1997: 148).

Süleyman Demirel'in DYP Genel Başkanı sıfatı ile Kürt meselesine ilişkin olarak 1991'de yaptığı konuşmada; "Kürt realitesini tanıyorum (Kıymaz, 2010: 24)" ifadesini kullanması önemli bir zihniyet değişikliğinin ifadesi olabilir. Fakat Cumhurbaşkanı Demirel'in tavrı Başbakan Demirel'in tavrından oldukça farklı

olmuştur. Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminin ayırt edici vasfı; "katıksız bir devlet yüceltisi söylemi"dir (Türk, 2014: 110). Demirel'in cumhurbaşkanı olduğu yıllar, onun uzun siyasî hayatındaki "devletlû evre"nin öne çıktığı yıllardır (Bora, 2009: 510). Bu sebepten Cumhurbaşkanı Demirel, Kürt meselesi konusunda devletçi refleksleri ağır basan ve meselenin güvenlik ayağını daha çok önemseyen bir düşünce yapısının örneklerini sergilemiştir.

Refah Partisi ve Fazilet Partisi'ni içine alacak şekilde Millî Görüş Hareketi'nin meseleye bakışı ümmetçilik çerçevesinden olmuştur. Erbakan, Türklerin ve Kürtlerin İslâm ümmetinin birer parçası olmaları sebebiyle, ancak İslâm kardeşliğinin Güneydoğu'daki sorunu çözebileceğini iddia etmiştir (Kıymaz, 2010: 26- 7). Bu sebepten Kürtlerin, kendi dilleriyle konuşmaları ve eğitim yapmaları onların tabii hakkı olarak görülmüştür. Refah Partisi, 1990'lı yıllar boyunca iktidardaki partilerin Kürtlere yönelik politikalarını en çok eleştiren partilerden biri olmuştur. Ayrıca Refah Partisi; Olağanüstü Hâl'in ve koruculuk sisteminin kaldırılmasından yana tavır koymuş ve Kürt sorununa "âdil" bir çözüm bulunmasını istemiştir (Kirişçi ve Winrow, 1997: 151).

MHP'nin Kürt meselesindeki tavrının özellikle Türkes döneminde son derece sert olmakla birlikte, Devlet Bahçeli'nin genel başkan olması sonrasında yumuşama belirtileri gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak Bahçeli'nin konuşmalarında; "Kürtler" ifadesi yerine, "Kürtçe konuşan vatandaşlar" tâbirini kullanması (Yayman, 2011: 465), MHP'nin Kürt siyasetindeki geleneksel pozisyonunu muhafaza ettiğini gösterir. Yine de, Türkes dönemindeki müfrit Kürt siyasetinin, Bahçeli döneminde daha mutedil politikalarla ikâme edildiğini söylemek mümkündür.

1.4.2.7. 1990'lı Yıllar ve Yasal Zeminde Kürt Siyasal Hareketi

Özellikle siyasal sistemde hâkim olan güvenlikçi perspektifin kırılmasıyla birlikte, geçmiş yıllarda illegal yollardan kendini ifade etmeye çabalayan Kürt siyasal hareketi, artık yasal zeminde temsil yeteneği kazanmıştır. 1995 Genel Seçimlerine kadar olan dönemi ele aldığımızda, Türkiye'nin seçim coğrafyasında birbirine yakın ve dengeli neticelerin alındığını görmekteyiz.

Bahsedilen tarihe kadar, Türkiye'deki merkez partiler, ülke coğrafyasının farklı yerlerinde benzer oy oranlarını alabilmeyi başarmıştır. 1983- 1989 yılları arasında, Doğu Anadolu ve G. Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan halk, ülke genelindeki siyasî eğilime paralel olarak, Anavatan Partisi'ni desteklemiştir.

Anavatan Partisi'nin 1989 Mahallî İdareler Seçimleri sonucu ülke çapında başlayan keskin düşüşü de, benzer şekilde Doğu Anadolu ve G. Doğu Anadolu bölgelerine yansımıştır. 1989- 1995 yılları arasını kapsayan dönemde, bölge halkının tercihi, Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Sosyaldemokrat Halkçı Parti ve Refah Partisi'nden yana olmuştur. Bölgede, 1989 Mahallî İdareler Seçimleri sonucunda, ülke genelinde olduğu gibi SHP galip çıkmıştır. 1991 Genel Seçimlerinde oyunu ciddi olarak arttıran RP ise, 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde ve sonrasındaki 1995 Genel Seçimlerinde bölgenin birinci partisi olmayı başarmıştır (Yayman, 2011: 201).

1995 öncesi dönemde, Kürt siyasal hareketinin ilk defa bir parti etrafında sesini duyurabilmesi, Halkın Emek Partisi (HEP) ile olmuştur. Daha önceki yıllarda, Kürt siyasal hareketi, Türk siyasetini temsil etme amacıyla kurulan partilerde kendini ifade edebiliyordu. 1990 yılında kurulan HEP²⁷, doğrudan Kürt siyasetine hizmet etmek için kurulmuş bir parti olarak öne çıkmıştır. Parti, 1991 Genel Seçimlerine SHP listelerinden girmiş ve mecliste 22 sandalye ile temsil edilmiştir.

Fakat seçim sonrasında yaşanan ve daha önce değinilen yemin krizi sonrasında Leyla Zana ve Hatip Dicle, gelen baskılar üzerine SHP'den ayrılıp HEP'e katılmışlardır. 1992 yılı Nevruz'unda yaşanan ve yaklaşık 90 kişinin öldüğü olayların ardından 14 vekil daha Zana ve Dicle gibi HEP'e katılmıştır (Marcus, 2010: 278). Bu süreçte güçlü bir temsil yeteneğine kavuşma imkânı bulan HEP, 1993 yılında kapatılmış ve bu partinin ardılı olan Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP) ile Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) de, yine aynı yılda yâni 1993 yılında kapatılmıştır. 1991 yılında, HEP'in kapanma ihtimaline karşı kurulan Demokrasi Partisi (DEP) ise, 1994 yılında kapatılmıştır.

Bütün bu kapatılan partilere rağmen, Kürt siyasal hareketini partisel düzeyde başlatan HEP geleneği, bölgede varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bunun sonucunda da, 1994 yılında kurulan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), 1995 Genel Seçimlerine tek başına girmiş ve % 4,16 oy almıştır. Bu anlamda, 1995 yılı Kürt siyasal hareketi açısından bir kırılma yılı olmuştur. HEP geleneğini devam ettiren HADEP, 1990'lı yılların ikinci yarısında güçlü bir şekilde Kürt siyasal hareketinin temsilciliğini üstlenmiştir. HADEP, 1999 yılında birlikte gerçekleştirilen Genel

---

²⁷ 1989'da Paris'te düzenlenen "Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları" isimli konferansa katılan SHP'lilerin partiden ihraç edilmesi ile başlayan süreç, aynı zamanda HEP'in de kurulma sürecini başlatmıştır. SHP'den istifa eden 19 milletvekilinden 11'i HEP'in kurucu üyesi olmuştur. Bu isimler şunlardır: Fehmi Işıklar, İbrahim Aksoy, Ahmet Türk, Abdullah Baştürk, Kenan Sönmez, Mehmet Ali Eren, Arif Sağ, Adnan Ekmen, İsmail Hakkı Önal, Cüneyt Canver ve Salih Sümer. Bu isimlere 1990 yılının Eylül ayında yine SHP eski milletvekili olan Mahmut Alınak da katılmıştır (Watts, 2014: 100).

Seçimler ile Mahallî İdareler Seçimlerine de katılmıştır. Genel Seçimlerden % 4,75 ve Mahallî İdareler Seçimlerinden de İl Genel Meclisi oylarına göre % 3,48 oy almıştır. HADEP, Mart 2003'te Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

1990'lı yılların ikinci yarısında HADEP'le beraber, Demokratik Halk Partisi (DEHAP) de, Kürt siyasetinde söz sahibi olmuştur. DEHAP, 2000'lerin başında HADEP'in misyonunu devralmıştır. 1997 yılında kurulan DEHAP, 1999 yılında birlikte yapılan genel ve mahallî seçimlere katılmamış, buna karşılık 2002 Genel Seçimlerinde, seçimlere katılmayan HADEP ile ittifak yaparak Kürt siyasetini temsil etmiştir. DEHAP, 2002 Seçimlerinde % 6,22 oy alarak, HADEP'in 1995 ve 1999 Seçimlerinde aldığı oy oranlarını aşmayı başarmıştır. Parti, 2005 yılında kendini feshetmiş ve yeni kurulmuş olan Demokratik Toplum Partisi'ne katılmıştır.

Tablo 8: 1990'lı Yıllarda Kürt Siyasal Hareketini Temsil Eden Partiler, Aldıkları Oy Sayıları ve Oy Oranları (www.tuik.gov.tr, www.yerelnet.org.tr)

Seçim Yılı ve Seçim Türü	Katılan Parti	Genel Başkan	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili
1991 Genel Seçimleri	HEP*	Fehmi Işıklar	5.066.571**	20,75**	21***
1995 Genel Seçimleri	HADEP	Murat Bozlak	1.171.623	4,17	0
1999 Genel Seçimleri	HADEP	Murat Bozlak	1.482.196	4,75	0
1999 Mahallî İdareler Seçimleri	HADEP	Murat Bozlak	1.094.761	3,48 (İl Genel Meclisi oyları esas alınarak)	-

*HEP, 1991 Genel Seçimlerine SHP ile ittifak yaparak girmiştir. HEP'li adaylar SHP'nin aday listesinde seçimlere katılmıştır.

**SHP'nin aldığı oy sayısı ve oy oranıdır.

***SHP listesinde seçime katılan ve milletvekili seçilmeye hak kazanan HEP'lilerin sayısıdır. SHP'nin çıkardığı toplam milletvekili sayısı 88'dir.

1.4.3. Yükselen Milliyetçilik

Türk siyasal hayatında, 1990'lı yılların ayırt edici özelliklerinden birisi de şüphesiz ki dönem boyunca giderek yükselen bir milliyetçi havanın hâkim olmasıdır. Artan milliyetçilik sadece siyasal alanda etkili olmamış, milliyetçi ideolojinin kendisinden kaynaklanan özellikleri itibariyle sosyal hayata da sirayet etmiştir. 1990'lı yıllarda milliyetçi ideolojinin yükselişe geçmesinde, Türkiye'ye özgü bir takım sebeplerin etkili olmasının yanında, uluslararası konjonktürden kaynaklanan saikler de etkili olmuştur.

1.4.3.1. 1990'lı Yıllar ve Küreselleşme: Dünya Ölçeğinde Yükselen Milliyetçi Eğilimler

Yukarıda da ifade edildiği gibi, 90'lı yıllarda milliyetçiliğin hareket alanını genişletmesinin küresel ölçekte de karşılığı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben, oldukça kanlı bir dağılma da Yugoslavya coğrafyasında olmuş ve Soğuk Savaş'ın iki tarafından biri olan Doğu Bloğu tamamı ile çözülmüştür. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması, Sovyetler Birliği'ne nazaran daha gürültülü olmuş ve zaten şiddete her zaman meyyal olan Balkan milliyetçiliği üzerinde patlayıcı bir güç yaratmıştır. Bir tarafta Ortodoks Sırlar, bir tarafta Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnakların yer aldığı bölge, gerek dinî açıdan, gerekse de etnik açıdan tam anlamıyla birbirinden kopmuştur. 1990'larda milliyetçi eğilimlerin artmasına dair bir başka örnek de, Avrupa Birliği'ne karşı milliyetçi temeldeki tepkilerdir. Bu konuda en çarpıcı örnek, Norveç halkının yapılan halk oylaması neticesinde birliğe katılmayı reddetmesidir. Yine Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olan avroya geçişi protesto eden ülkelerin gösterdikleri reaksiyonlar da, tipik bir milliyetçilik tepkisidir.

Yukarıda zikredilen örnekler, özellikle Avrupa ölçeğinde mikro milliyetçiliklerin yükseldiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Ancak milliyetçiliğin, Soğuk Savaş sonrası dünya ölçeğinde yükselmesini açıklamaktan da hayli uzaktır. Milliyetçiliğin bahsi geçen dönemdeki yükselişini açıklamada asıl anahtar kavram "küreselleşme"dir. Küreselleşmenin yaratmış olduğu ve birbiriyle çatışan iki pratik sonuçtan biri, toplumları homojen hale getirerek dünya ölçeğinde bir tüketim kültürünün yaygınlaşmasını sağlamaktır. Diğer sonuç ise, mikro milliyetçilikleri harekete geçirmesi ve yerel kültürleri güçlendirmesidir (Selçuk, 2012: 130). Küreselleşmenin toplumları türdeş hâle getirme çabasına karşılık, pek çok toplumda ifadesini bulduğu şekliyle, birbirine koşut giden bir küreselleşme ve Batı karşıtlığının hüküm sürdüğü görülür. Batının ihraç ettiği inanan küreselleşme ve onun kültürüne karşı, insanların otantik kültürlerini sahiplenmeleri ve bu sahiplenmeyi de milliyetçiliğin lisanıyla dile getirmeleri, küreselleşme çağında milliyetçiliğin sönümlenmesini bekleyenleri hayâl kırıklığına uğratmış, milliyetçilik ideolojisi zayıflamak bir tarafa, tahkimatını güçlendirmiştir.

Milliyetçilik ideolojisinin ve onun ürünü olan millî devletlerin, küreselleşme ile beraber yitip gitmesi beklenirken, 1990'lı yılların dünyasında yaşananlar, bu

düşüncenin sadece bir beklenti olarak kalmasını sağlamıştır. Milliyetçi ideolojinin, küreselleşen dünyada da varlığını sürdürmesinde temel sebep; onun post- modern zamana intibak etmekteki başarısıdır. Milliyetçilik, tüm hasletleriyle birlikte, post-modern ya da Tanıl Bora'nın ifadesiyle; "geç- modernlik ortamına pekâlâ yol gösterici olabilecek, model sunabilecek bir ideoloji (Bora, 2013: 28)" olması hasebiyle, gâyet başarılı bir şekilde yeni dünyaya da eklemlenmeyi başarmıştır. Yine Bora'nın vurguladığı gibi, eski milliyetçiliğin modern zamanlarda dinî dünya görüşünü modernleştirip, onu yeniden üreterek bir üst kültür oluşturması gibi, yeni milliyetçilik de, iletişim- medya teknolojisinde görüldüğü üzere, yeni üst kültür biçimleri üretmekte son derece mahirdir (Bora, 2013: 28).²⁸

1.4.3.2. Ana Hatlarıyla Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Farklı Milliyetçilik Anlayışları

Türk milliyetçiliği, imparatorluktaki diğer milliyetçiliklere göre daha geç bir zamanda şekillenmiş ve devleti kurtarma amacı güden bir fikriyat olarak kendisini göstermiştir. Türk milliyetçiliği, 19. yüzyılın sonundan itibaren, devlet eliti içerisinde kendisine taraftar bulmuştur.²⁹ Türk milliyetçiliği ya da Türkçü ideolojiye alternatif olabilecek, onunla mücadele edebilecek iki fikir hareketi mevcuttu: Bunların ilki ve belki de en çok kabul göreni, Tanzimat sonrası dönemde ortaya çıkan Osmanlıcılık fikri, diğeri ise İslâmcılık fikridir.

Türk milliyetçiliğinin en büyük rakibi olan Osmanlıcılık fikri, imparatorluk açısından vahim sonuçlar doğuran Balkan Harbi neticesinde gözden düşmüştür. İmparatorluktaki muhtelif etnik unsurları, "Osmanlı" kimliği altında birleştirmeyi amaçlayan Osmanlıcılık fikri, Balkan Harbi'nin açıkça gösterdiği şekliyle artık işlevini kaybetmişti. Balkan Harbi esnasında elden çıkan Arnavutluk ile I. Dünya Harbi devam ettiği sırada, Osmanlı Devleti'ne sırt çevirerek bağımsız olma gayesiyle İngilizlerle işbirliği yapan Arapların devletten ayrılması, İslâmcılık fikrinin de tamamen zihinlerden silinmesine neden olmuştur. Çünkü Çerkezler, Gürcüler, Boşnaklar ve Kürtler gibi geriye kalan etnik unsurların tamamı, "Türklüğe özümsemesi mümkün olan topluluklar olarak görüldüğü için, (Yıldız, 2010: 73)"

²⁸ Milliyetçiliğin yeniden üretimine dair bkz. (Özkırımlı, 2008: 247- 259)

²⁹ Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliğinin gelişimi üzerine sosyolojik bir yaklaşım için bkz. (Göçek, 2009: 63- 76)

Türkçü ideolojinin İslâm'la kurduğu zorunlu bağı kopması adına artık hiçbir sebep kalmamıştır.

İttihat ve Terakki yönetiminin, 1913'teki Bâb-ı Âli Baskını ile hükümeti ele geçirmesi, Türkçülük fikrinin bir devlet politikası olarak savunulmasını beraberinde getirmiştir. İttihat ve Terakki yönetiminin temel ilkesi sıkı bir merkezî yönetimin inşasına dayanıyordu. Nitekim İttihat ve Terakki'nin 1913 yılında gerçekleşen kongresinde kabul edilen cemiyet programının ilk maddesi ile merkezîyetçilik ilkesi resmen kabul edilmiştir (Yeğen, 2009: 881). Bu anlamda, adem-i merkezîyetçi eğilimler taşıyan Osmanlıcılık fikriyle de en çok zıtlığa düştüğü nokta buydu.

Nüvelerini İttihat ve Terakki döneminde gözlemlediğimiz milliyetçilik anlayışı, cumhuriyeti kuran askerî bürokrasi tarafından, cumhuriyetin resmî ideolojisi olarak tanımlanmıştır. Bu bahsedilen resmî ideolojiyi; resmî milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği gibi isimlerle de tanımlayabiliriz. Resmî ideoloji, Türk toplumunda farklı sınıfların bulunmadığı tezinden hareketle, homojen bir toplum yaratma amacı güderek; etnik, dinî ve -kabul etmediği- sınıfsal farklılıkları törpülemeye girişmiştir. Cumhuriyetin ilânı ile birlikte; etnik açıdan Ziya Gökalp'in öncüsü olduğu 1920'lerin "sosyolojik milliyetçilik" / "kültür milliyetçiliği" yerine tüm Avrupa'da 1930'ların hâkim milliyetçiliği olan "antropolojik milliyetçilik" düşüncesi ikâme edilmiştir. Özellikle 1930'lu yıllardaki bu düşünce değişiminin neticesinde sadece Türk ırkının varlığını kabul eden cumhuriyet yönetimi, dinî açıdansa sadece İslâm'ın Sünnî mezhebini makbul görmüştür. Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde görülen diğer milliyetçi/ulusalcı eğilimlerin, bahsedilen törpüleme işleminin sonucunda bir reaksiyon olarak ortaya çıktığından söz edilebilir.

Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında, yukarıda bahsedilen resmî ideolojiyi eleştiren, ona alternatif olma iddiasındaki milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Bu milliyetçilikleri bir bütün olarak "gayri resmî milliyetçilikler" olarak adlandırabiliriz. Gayri resmî milliyetçilikleri kendi içerisinde; Türkçü milliyetçilik, azınlık milliyetçilikleri ve İslâmî milliyetçilik olarak ayırabiliriz. Ayrıca resmî ideolojinin/ Atatürk milliyetçiliğinin varyantları olarak; Kemalist ulusçuluk/ sol Kemalist milliyetçilik ile liberal yeni milliyetçilik/ Beyaz Türk milliyetçiliğini zikredebiliriz (Özkırımlı, 2009: 713; Bora, 2013: 74- 96).

Gayri resmî milliyetçiliklerin her birine kısaca değinmek gerekirse şunlar söylenebilir: Türkçü milliyetçilik, resmî ideoloji/ Atatürk milliyetçiliği ile II. Dünya Harbi'ne kadar çok ciddi ayrılıklar yaşamamış, daha ziyade resmî ideolojinin "sapkın

bir kolu olarak (Bora, 2013: 88)” işlev görmüştür. Ancak II. Dünya Harbi’nin sonlarına doğru, Türkiye’nin Batı Bloğundan yana tavır koyması ile Türkçü milliyetçilik bütün argümanlarıyla birlikte giderek marjinal bir ideoloji olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Türkçü milliyetçilik, resmî ideolojiden millet anlayışı ve devletin sınırları konusundaki fikirleriyle ayrılmaktadır (Özkırımlı, 2009: 713). Türkçü milliyetçiliği savunanlar, devletin sınırları konusunda cihanşümul bir vizyonla hareket ederek, bütün Türk âlemini vatanın sınırları içerisinde kabul ederken, vatan kapsamını sadece Anadolu toprakları ile sınırlayan resmî ideolojiden ayrılırlar. Türkçü milliyetçilik, 1950’lerdeki anti- komünist damarını daha da geliştirip, muhafazakâr eğilimleri de kucaklayacak şekilde; 1960’lardan itibaren örgütlü olarak siyaset sahnesine girmiş ve bunun neticesinde Alparslan Türkeş’in liderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi çatısı altında birleşmiştir.

Azınlık milliyetçilikleri; egemen milliyetçiliğe ve toplumsal farklılıklara tepki olarak ortaya çıkan, “belirli bir azınlığa daha fazla ekonomik, kültürel, siyasî hak sağlama amacı (Özkırımlı, 2009: 713)” güden bir milliyetçiliktir. Kürt milliyetçiliği, -özellikle 1980 sonrasında- Türkiye’de en yoğun biçimde görülen azınlık milliyetçiliğidir.

İslâmî milliyetçilik, vurgusunu etnik kimlik yerine dinî kimlik üzerine yapan ve milleti dinî kurallar çerçevesinde dizayn etmeyi amaçlayan bir milliyetçiliktir. Türkiye’de 1980 öncesi dönemde büyük ölçüde, merkez sağ partilerin içerisinde kendisine yer bulsa da, partisel olarak da temsil edilebilmiştir. 12 Eylül sonrasında ise ANAP aracılığıyla ve Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Görüş Hareketi’nin özellikle 1990’lı yıllardaki etkin siyasetiyle varlığını sürekli olarak hissettirmiştir.³⁰

Kemalist ulusçuluk/ sol Kemalist milliyetçilik, 1960 ve 1970’li yıllarda Kemalist milliyetçiliğin sol bir yorumu olarak, bilhassa anti- emperyalist bir söylem üzerinden inşa edildi. Bu anti- emperyalist söylem, konjonktür gereği 1990’larda revize edildi ve merkezine lâikliği alan bir düşünceye doğru evrildi. Bahsedilen revizyon kapsamında, 12 Eylül sonrasındaki ideoloji; “dondurulmuş Atatürkçülük” olarak tanımlanıyordu. Bu sebepten, “Altı Ok” prensibinin doksanların ülke şartlarına göre yeniden ele alınması gerekmektedir. 1990’ların “Altı Ok”u şöyle şekilleniyordu: “[Ç]ok partililik olarak demokrasiye karşı Cumhuriyetçilik; küreselleşmeye, Avrupa Birliği’ne ve Kürt hareketine karşı Ulusçuluk; siyasal

³⁰ Türk milliyetçiliği ve İslâmî düşünceyi beraberce değerlendiren bir çalışma için bkz. (Akgün ve Çalış, 2009: 584- 600)

İslâm'a karşı Lâiklik; köşe dönmeçiliğe karşı Halkçılık; serbest piyasaya karşı Devletçilik ve dondurulmuş Atatürkçülüğe karşı Devrimcilik (Alpkaya, 2009: 479-80).” Kemalist ulusçuluk düşüncesinde “ulus” vurgusu ile modernleşme ve lâikliğe atıf yapılır, yine ulus sözcüğü sayesinde; “Osmanlı'da dinsel cemaati belirten millet sözcüğünün ümmet kavramına olan açılımı kapatılır (Bora, 2013: 78).” Din hususunda “dinin millileştirilmesi”ne önemli bir mesai harcanırken, “Türk İslâmı” olarak Alevîliğin öne çıkarılması önemli bir noktadır (Bora, 2013: 78).

Tanıl Bora, ANAP iktidarı ile beraber Türkiye'nin geçirdiği değişimlere paralel şekilde, Türkiye'de yeni bir milliyetçi damarın varlığından bahseder. Yukarıda liberal yeni milliyetçilik/ Beyaz Türk milliyetçiliği olarak değindiğimiz bu milliyetçilik anlayışında, liberal düşünceye atfedilen aşkın bir değer üzerinden Batı'ya ve Batı tarzında bir hayat yaşamaya karşı derin bir özlem duyulduğu görülür. “Modernleşmeyi iktisat ideolojisiyle anlamlandıran, modernleşme sürecinin kalkınmacı- gelişmeci veçhesini öne çıkartan bir söylemdir (Bora, 2013: 80).”

Türk sağını tanımlayan önemli kavramlardan biri olan “kalkınma meselesi”, liberal milliyetçiliğin de anahtar kavramlarından biridir. Ancak, 1980 öncesi Türkiye'sinde uygulanan ekonomi politikalarından dolayı “kapitalizm” ve “serbest piyasa” üzerinden değerlendirilmeyen kalkınmacılık, ANAP iktidarıyla birlikte yoğun bir şekilde “kapitalizm” ve “serbest piyasa” ile mezcedilmiştir. Ayak izlerini Demokrat Parti ve Adalet Partisi dönemlerinde görebileceğimiz liberal yeni milliyetçilik, ancak Özal döneminde bütün evsafıyla kendisini gösterebilmiştir. Liberal yeni milliyetçiliği diğer milliyetçiliklerden ayıran en büyük fark ise tahmin edilebileceği gibi Batı'ya karşı duyulan derin ihtiramdan ileri gelir. Bu anlamda; liberal yeni milliyetçilik/ Beyaz Türk milliyetçiliği, Batı'ya olan ilgisi ve ona benzemeye çabalaması dolayısıyla, Batı'ya karşı sürekli olarak komplo teorileri üreterek yaklaşan diğer milliyetçiliklerden ayrılır.

1.4.3.3. Türk Milliyetçiliğinin Temel Kodları: Tehdit Algısı ve Beka Kaygısı

“Türk milliyetçiliğinin kimlik kurgusunda (Bora ve Can, 2011: 84)” ve bu kurgunun yeniden üretimiyle, kendini sürekli olarak değişen şartlara göre adapte edebilmesinde kuvvetli bir “tehdit algısı” ile “beka kaygısının” önemli yeri vardır. Türk milliyetçiliğinin kendi içinde bütünlükten uzak, yekpare olmayan yapısını ayakta tutan, bir bakıma harç görevi gören kavramlar; tehdit algısı ve beka kaygısıdır.

Türk milliyetçiliği, çökmekte olan bir imparatorluğun mirası üzerine ve imparatorluktaki diğer milliyetçilik hareketlerinden oldukça geç bir zamanda şekillenmiştir. Türk milliyetçiliğinin şekillendiği bu dönem, 1683'te Viyana'da başlayan rücumun, 18. ve 19. yüzyıllarda da devam ederek, özellikle 20. yüzyılın başındaki trajik Balkan Harbi bozgunu ve I. Dünya Harbi ile sonuçlandığı ağır bunalımlarla geçen bir dönemdir. Cumhuriyetin kurulması; I. Dünya Harbi sonrası, elde kalan son toprak parçası olan Anadolu coğrafyasının da kaybedilmemesi için girişilen İstiklâl Harbi'nin kazanılmasıyla mümkün olmuştur. Yaklaşık iki buçuk asır süren bu travmatik dönem ister istemez, Türk milliyetçiliğinin kendisini; “böylesi bir ‘var kalma- yok olma’ arafında, bir beka davası misyonuyla (Bora, 2013: 132)” anlamlandırmasına neden olmuştur.

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte, bahsedilen tehdit algısı ve beka kaygısı, artık devletin resmî politikaları üzerinden bir “düşman imgesi” yaratılarak, iç ve dış siyasete yön verilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin jeopolitik olarak “hassas” bir konumda olması ile dört bir taraftan kuşatılmışlık histerisi birleşince, her dönem için geçerli bir düşman imgesi yaratılması zor olmamıştır. Tek parti döneminde, cumhuriyetin temel ilke ve inkılaplarına hanel getireceği düşünülen kişi ve kurumlar, “rejim düşmanı” yaftasıyla siyasal sistemin dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Tek Parti döneminde ağırlıklı olarak; “din ekseninde muhalefet yapanlar, Millî Mücadele döneminin aleyhtarları olarak öne çıkan insanlar, Kürt ve komünist muhalefet hareketleri ile azınlıklar ve yabancılar” rejim düşmanları olarak görülmüşlerdir.³¹

II. Dünya Harbi sonrası, Türkiye'nin içinde yer aldığı pozisyon sebebiyle, düşman imgesi tekrar dışarıya yöneldi. Bütün bir Soğuk Savaş dönemi boyunca, Türkiye'nin yeni düşmanı; SSCB ve onun dünyaya ihraç ettiği komünist ideoloji olmuştur. Tabii, bu ideolojiye sahip olan ya da öyle olduğuna inanılan insanlar da, düşman imgesinin içerisinde dönem boyunca kendisine yer bulmuştur. Soğuk Savaş yılları boyunca anti- komünizm; “Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulması düşünülen cephenin ideolojik olarak bütünleştirilmesi işlevini üstlenen bir olgu olarak tanımlanabilir (Yıldırım, 2014: 56).” II. Dünya Harbi sonrası dönemde, anti-komünizm fikri, CHP ile DP'nin de üzerinde ittifak ettiği nadir meselelerden birisi olması itibarıyla dikkat çekicidir. Anti- komünizm fikri, Türkiye'de Soğuk Savaş

---

³¹ Tek Parti döneminde cumhuriyete karşı daha çok “bireysel muhalefet” olarak görülebilecek tepkiler ve bu tepkilere cumhuriyet idaresinin gösterdiği reaksiyon üzerine bkz. (Koçak, 2011)

boyunca giderek yükselen sol akımları, Taşkın'ın deyimiyle; “Moskova yanlısı göstererek kriminalize etme avantajlarını da içeriyordu (Taşkın, 2009: 621).”

1.4.3.4. 1990'lar ve Yeni Düşman Algısı: PKK ve Yükselen Türk Milliyetçiliği

PKK'nın 1984 yılından itibaren saldırılarına başlaması ve 90'lı yıllarda bu saldırıların giderek TSK'yı hedef almaktan çıkıp, sivil halkı da hedef alacak şekilde kitleselleşmesi, daha önce değindiğimiz tehdit algısı ve beka kaygısı temelli kaygı ve korkuların PKK üzerinden yeniden kodlanması sonucunda, Türk milliyetçiliğinin düşman algısını güçlendiren yeni bir süreç başlamıştır. Soğuk Savaş yıllarında komünist ideolojinin temsil ettiği ve dışarıya dönük olan düşman imgesi, “Kürt sorunu”, “terör sorunu” ya da “Güneydoğu sorunu” gibi muhtelif isimlendirmeler altında yeniden içeriye yönelmiştir.

PKK üzerine kodlanan tehdit algısı ve beka kaygısı temelli milliyetçi tepkiler, kendisine tarihsel bir referans bulmakta da zorlanmamıştır. Buna göre; Batı'nın sürekli olarak Türkiye'yi bölme girişimleri içinde, Osmanlı'nın çöküş sürecinde gayrimüslim azınlıkların üstlendiği rolü şimdi Kürtlerin üstlendiği düşünülüyordu. Böylelikle Kürtlerin emperyalizmin maşası olarak kullanıldığına inanılmış ve Osmanlı'daki gayrimüslim azınlıklar içerisinde özellikle Ermenilere atıfla; devleti arkadan bıçaklamaları üzerinden bir paralellik kurulmaya çalışılmıştır (Bora ve Can, 2011: 89). PKK'nın tarihsel olarak ortaya çıkma süreci de, ASALA'yı takiben gerçekleştiği için, tarihsel referanslarla birlikte meselenin güncelliği de teyit edilmiş oluyordu. Kamuoyunun bazı kesimlerinde; ASALA'nın 1980'lerde gördüğü işlevin, 1990'lı yıllarda PKK tarafından devam ettirileceğine dair güçlü bir inanç vardı. Bu durum, daha önceki yıllarda komünist ya da sol eğilimli kimselerin, Ermeni ya da Yahudilikle ilişkilendirilmesine benzer şekilde (Bora, 2012: 33), 1990'lı yılların hararetli ortamında da milliyetçi entelijansiyanın tamamını kapsamasa da en azından bir kısmı tarafından Kürtlerin Ermenilerle ilişkilendirilmesi şeklinde görülmüştür.

Türkiye'de 1990'lı yıllarda milliyetçiliğin artma eğilimi göstermesinde başat faktörlerden birisi şüphesiz, PKK terörünün sürekli bir tehdit olarak ülke gündemini işgal etmesidir. Yukarıda resmî ve gayri resmî milliyetçilikler olarak tarif ettiğimiz milliyetçilikler, bazen ortak bazen de farklı reaksiyonlarla, dönem boyunca yükselen milliyetçiliğin örneklerini sergilediler.

Bütün bir doksanlı yıllar Türkiye'sine gerek resmî ideolojinin temsil ettiği resmî milliyetçilik, gerekse de başını Türkçü milliyetçiliğin çektiği ve ona İslâmî

milliyetçilik ile Kemalist ulusçuluğun da refakat ettiği bir milliyetçi dalga hâkimdi. Resmî milliyetçilik, bir taraftan yükselen siyasal İslâm'la mücadele ederken, diğer taraftan da Kürt sorunu ile uğraşıyordu. Siyasal İslâm'ın iktidar olacak kadar güçlenmesinin lâiklik ilkesine verdiği “tahribat” onarılmaya çalışılırken, Kürt sorunu bağlamında devletin üniter yapısının ve ülkenin bölünmez bütünlüğünün tehlikeye girmiş olduğu duygusu, milliyetçi damarın kabarmasına neden oldu. Kısacası “kutsal devlet” imgesi, irtica ile terör sorunu kıskacında büyük bir tehlikenin eşliğindeydi.

Bu dönem içinde resmî milliyetçiliğin Kürt meselesine olan bakış açısında da birtakım değişiklikler olmuştur. En başta, doksanlı yıllara kadar reddedilen “Kürt realitesi”, bizzat devleti yönetenlerin ifadelerinde yer alacak şekilde artık tanınmaya başlanmıştır. Ancak devlet eliti içerisindeki bu “gevşekliği”, yine resmî ideolojinin ateşli bir savunucusu olan TSK gidermeye çalışmıştır. Bir taraftan, PKK ile verilen silahlı mücadele, diğer taraftan da söylemsel düzeyde asla taviz vermeyen bir üslubun kullanılması, doksanlı yıllarda TSK'nın resmî ideolojiyi en disiplinli şekilde idame ettiren aktör olmasını sağlamıştır.

Gayri resmî milliyetçilikler içerisinde Türkçü milliyetçilik ve Kemalist ulusçuluk/ sol Kemalist milliyetçilik dönem içerisinde, Kürt meselesi üzerinden bir milliyetçi dil geliştirmeye gayret göstermişlerdir. Türkçü milliyetçilik, 1990'lı yıllarda; Kürt kimliğini inkâr eden görüşle, Kürtlerin varlığını kabul etmekle birlikte onları tahkir eden bir görüş arasında sıkışıp kalmıştı (Bora ve Can, 2011: 91). Doksanlı yılların ortalarına doğru bu ikircikli tablo, Kürtlerin varlığını kabul eden ancak onları giderek “düşman” olarak gören bir anlayışın güçlenmesiyle değişti (Bora ve Can, 2011: 95). Kürt ırkının varlığı kabul edilmekle birlikte; “Kürtlerin artık iflahı mümkün olmayan, başka ve aşağı bir kavim olduğu fikri (Yeğen, 2009: 890)” güç kazanmaya başladı. Türkçü milliyetçilik, Kürt meselesini tartışırken, resmî ideolojinin temel argümanlarından biri olan “dışarının kışkırtması” tezinden de faydalanmayı ihmâl etmemiştir. Bahsi geçen siyaset anlayışını dönem boyunca uygulayan parti, Türkçü milliyetçiliğin taşıyıcı partisi sıfatıyla MHP olmuştur.

Terör sorunu, doksanlı yıllarda Türkiye'nin başını ağrıtmaya devam ederken, giderek kaotik hâle Türk siyasetinde de özellikle bir partiyi ön plâna çıkarmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi, 1993 yılında eski lideri Türkeş'in liderliğinde yeniden kurulmuş ve doksanlı yılların ikinci yarısında seçmen tabanında ciddi bir artış sağlamıştır. MHP'nin tabanını genişletmesinde, doksanlı yılların âdeta değişilmez bir tablosu olan cenaze törenlerinin payı büyüktür. Medyanın da bu törenleri ele alış

tarzı, “milliyetçi söylemin, sembollerin ve en önemlisi öfkenin popülerleşmesi ve MHP’nin bu alana tarihinde hiç olmadığı ölçüde sızabilmesinin imkânlarını” getirmiştir (Aydın ve Taşkın, 2014: 451). Yine medya tarafından Türkeş’in mutedil bir lider olmasına yapılan atıflarla beraber, giderek yükselen İslâmcı dalga da MHP’nin oy potansiyelini arttıran bir etki yapıyordu.

Gayri resmî milliyetçilikler içerisinde Kemalist ulusçuluğun Kürt meselesine gösterdiği tavır, bazı açılardan ancak tek parti döneminin resmî ideolojisinde görebileceğimiz sertlikte olmasıyla dikkat çeker. Kökleri 1960’lara kadar giden ama özellikle doksanlı yıllarda palazlanan ve resmî milliyetçiliğin daha sol bir versiyonu olan yeni- Kemalist düşünce, resmî ideolojinin 12 Eylül sonrasında tavsadığını ileri sürmüş ve buna karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kemalist ulusçuluğun Kürt meselesine dair tezlerinde en dikkat çeken unsur; meselenin dış güçlerin kışkırtmasına dayanan bir komplonun sonucunda ortaya çıktığına inanılmasıdır. Buna göre; Sevr Antlaşması’nın, “ezelî bir plân olarak hortlatılmaya çalışıldığı iddiası, 1990’ların ortalarına doğru genel milliyetçiliğin bir müteârifesi olarak ulusalcı sosyal demokratlara kadar yayıldı (Bora ve Can, 2011: 88).”

1.4.3.5. 1990’lar ve Popüler Milliyetçilik

Doksanlı yıllarda milliyetçilik, özellikle terörün körüklemesiyle yükselen bir dalga hâlinde sosyal hayatın her alanına nüfuz etmeyi başarmıştı. Milliyetçiliğin yeniden üretimi noktasında, başta Türk bayrağı olmak üzere sembollerin ve simgelerin kullanımı giderek yaygınlaşırken, toplumun farklı kesimlerinde de bütün bunların yansıması olarak milliyetçi bir lügatin varlığı dikkat çekiyordu. Sadece bireyleri değil, içerisine yazılı ve görsel basını da alacak şekilde, sivil toplum kuruluşları da bu milliyetçiliğin pompalanmasında etkin bir şekilde rol almaktaydı.

Türk bayrağının kullanımı, cumhuriyet tarihinde hiç görülmediği kadar yaygınlaşmış, ekseriyetle kamu binalarında dalgalanan Türk bayrağı, artık “kamusal sınırları” da aşarak, “özel alan”a girmiştir. Türk bayrağı, bilhassa 90’lı yılların ikinci yarısından itibaren; “evlere, balkonlara, araba plâkalarına, vitrinlere ve kliplere taşınmış”, “TRT’nin ve özel TV kanallarının büyük katkılarıyla bayrak ve diğer millî göstergeler poplaşmış[tır] (Gökalp, 2004: 51).” Yine 1999’da kabul edilen bir yasayla, Türk bayrağının kamu binalarında sürekli olarak yer alması kararlaştırılmıştır.

1990'lı yıllarda milliyetçi simge ve semboller, hâkim kültür kodları üzerinden olduğu kadar, popüler kültür üzerinden de varlığını hissettirmiştir. Popüler kültür, milliyetçiliğe sirayet ettiği ölçüde, 12 Eylül rejiminin apolitik hâle getirdiği düşünülen gençliği de canlandırıp, kitlelere yön vermesi açısından önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Doksanlı yıllar; “millî anlamlar yüklenen spor karşılaşmaları, âdeta birer vatan kahramanına dönüştürülen millî sporcular, milliyetçi slogan içeren şarkı sözleri (Şimşek, 2006: 48)” ile milliyetçiliğin yeniden üretimine çok güzel bir örnek oluşturur. Milliyetçiliğin yeniden üretilmesi sayesinde, “öz/ asıl kimliği” oluşturan değerlerin, “öteki” olarak kodlanan değerlerden ayrılması sağlanır, ayrıca devlete ait kutsallar da “öz/ asıl kimliği” paylaşan insanlar tarafından onaylanır. Böylece kutsal devlet imgesinin meşruluğu, halk tarafından onanmış olur.

Bu noktada son olarak, İstiklâl Marşı'na değinmek yerinde olacaktır. Doksanlı yıllara kadar, İstiklâl Marşı belirli bir rutin dâhilinde söylenirken, bu dönemden itibaren âdeta “her vesileyle” söylenmeye başlanmıştır. Bunun en güzel örneği, önce futbol sahalarında başlayıp, ardından Türkiye'deki diğer spor branşlarında, müsabakalardan önce İstiklâl Marşı'nın okunmasının kural hâline getirilmesidir. 1990'lı yılların başına kadar sadece millî maçların öncesinde okunan İstiklâl Marşı, 1992 yılından başlayarak kendiliğinden yâni tamamı ile “sivil bir girişim” sonucunda 1. Futbol Ligi karşılaşmalarının öncesinde okunmaya başlanmıştır. Ardından da 3. Lige kadar yaygınlaşan bir uygulama hâline gelmiştir.³²

1.4.3.6. 1990'lı Yıllarda Milliyetçiliğin Yükselmesindeki Diğer Etkenler

Türkiye'de, 1990'lı yıllarda milliyetçiliğin yükselmesini tek başına terör sorunu/ Kürt sorunu ile açıklayamayız. Artan terör olayları/ PKK sorunu, milliyetçiliğin yükselme saiklerinden birisidir yalnızca. Dönem boyunca, gerek ülke içindeki gerekse ülke dışındaki siyasî konjonktürün etkileri de, Türkiye'deki milliyetçi dalganın kabarmasına doğrudan hizmet etmiştir.

İlk olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, bağımsızlıklarına kavuşan Türkî cumhuriyetleri kapsayan geniş bir vizyonun, Türk milliyetçiliğinin teşmili için uygun bir ortam doğurmasından bahsedebiliriz. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlıklarına kavuşması, milliyetçi cenah

³² 1990'lı yıllarda giderek yükselen milliyetçi dalganın, spora ve özellikle de futbola yansımalarına dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Gökalp: 2004). Çalışma, 1990- 2002 arasını kapsayan dönemde, Türkiye A Millî Futbol Takımı ile Galatasaray'ın Avrupa kupalarında oynadığı karşılaşmaların, milliyetçi havanın etkisiyle, yazılı ve görsel basına nasıl yansıdığına ilişkin bir analiz sunmaktadır.

tarafından; “yıllardır komünist Rusya’nın esareti altında yaşayan soydaşların artık hür olduğu” şeklinde değerlendirilmiştir. Bu durum ise bahsi geçen geniş coğrafyanın Türkiye Cumhuriyeti’nin liderliğinde yeniden inşa edilebilmesi için bir fırsat olarak görülmüştür. Türkiye’nin Özal’la birlikte yakaladığı değişim dalgasının, iyiden iyiye Batı tarzı yaşamın ve tüketim kültürünün yaygınlaşması gibi faktörler, Doğu Bloğundan kopmuş ve rotasını arayan Türkî cumhuriyetler için, Türkiye’nin ideal bir rol model olduğu varsayımlarını güçlendiriyordu.

Ancak, Türkiye’nin karşısına çıkan gerçekler, “Turan hayalleri” kuran kesimleri sükût-u hayale uğratmışa benziyordu. Zira Türkî cumhuriyetlerin Türkiye’yi kayıtsız şartsız lider olarak gören sadık ve iptidai ülkeler/ devletler olmadığı (Bora, 2013: 70) kısa sürede ortaya çıkmıştı. Kaldı ki, 1994 yılı ile birlikte, Türkiye ekonomisinin büyük bir krize girmesi ve terör sorunu ile siyasî istikrarsızlıkların da artması, Türkiye’nin Orta Asya coğrafyasıyla olan bağlarını gevşetmiş ve ilk andaki coşku patlaması yerini büyük bir sessizliğe bırakmıştır.

1990’ların başında yaşanan Körfez Savaşı, milliyetçi dalgayı besleyen bir başka etken olarak karşımıza çıkar. Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti oluşumunun başlaması (Bora, 2013: 70), Türkiye’nin zaten hassas olduğu beka kaygısı noktasında, milliyetçi tepkilerin daha da artmasına neden oldu. Üstelik savaş öncesi atmosferinde, Türkiye’nin Amerika’ya vereceği destek karşısında ne gibi bir mükâfat alacağı konuşulurken, savaş sonrası yaşanan gelişmeler ise tam tersine Türkiye’nin sınır güvenliğini tehdit eder noktaya gelmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı olan Özal’ın savaş öncesinde; “Bir koyup üç alacağız” şeklindeki veciz ifadesine rağmen Türkiye, hiç de ummadığı bir sonuçla karşılaşmıştır.³³ Ayrıca PKK’nın Körfez Savaşı sonrası Irak ordusundan kalan ciddi bir askerî teçhizata sahip olması ve giderek güçlenmesi de, Türkiye’nin Kürt politikasındaki yumuşama emarelerini sona erdirmiştir.

Doksanlarda milliyetçiliğin yükselme eğilimine girmesinin bir diğer sebebi, Avrupa Birliği ve genel olarak “Batı karşıtlığı” şeklinde kendisini gösteren tepkilerdir. Milliyetçilik bahsine giriş yaptığımızda belirttiğimiz bir hususu tekrar etmekte fayda vardır. Doksanlı yıllar, tüm dünya çapında ama özellikle de, Türkiye

---

³³ Ayrıca Özal’ın Körfez Savaşı’nda aktif bir politika takip etmesine muhalefet eden dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Millî Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, yaklaşık 1,5 aylık bir sürede peş peşe istifa etmişlerdir. Dönemin başbakanı olan Yıldırım Akbulut da, benzer sebeplerle Cumhurbaşkanı Özal’la görüş ayrılığına düşmüştür. Muhalefet partileri de, Özal’a karşı sert eleştiriler getirmişlerdir.

gibi tam olarak Batı medeniyetine intibak edememiş “yarı- merkezî ülkeler” diyebileceğimiz ülkelerin ciddi olarak “Batı medeniyetini” ve genel olarak “küreselleşme olgusunu” sorgulamaya başladığı yıllar olmuştur. Yıllardır, merkezileşmiş Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika gibi sanayileşmiş ülkelerin gelişim çizgisini izleyen bu ülkelerde, doksanlı yıllardan itibaren ulusal kültüre ve yerel kültürlere karşı giderek artan bir ilgi başlamıştır.

Türkiye’de de doksanlı yıllar itibariyle, dünyadaki gelişmelere koşut olacak şekilde Batı medeniyetine karşı ciddi tepkiler yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde tepkilerin yoğunlaştığı kurum, Türkiye’nin sıkı bir mesai içerisinde olduğu AB olmuştur. AB üzerine yöneltilen ve milliyetçi perspektifi yansıtan eleştiriler, Kıbrıs meselesi ve Kürt sorunu gibi meseleler üzerinden dillendirilmiştir. Yapılan eleştirilerde vurgulanan temel nokta; AB’nin Türkiye’nin birliğe girme çabalarını, Kıbrıs meselesi ve Kürt sorunu üzerinden tavizlere zorlamak için kullanmak istediği yönündedir. Böylelikle Avrupa’nın/ Batı’nın, “Türkiye’yi bölmeye veya istikrarsızlaştırmaya dönük ezeli plânını (Bora, 2013: 71)” yeniden yürürlüğe koyacağı endişesi, kamuoyunun geniş kesimleri tarafından paylaşılıyordu. Ayrıca AB’nin, PKK’yı malî yönden beslediğine ya da en azından PKK’ya göz yumduğuna dair düşünceler de (Dura ve Atik, 2007: 569-70), yukarıdaki algıyı destekleyen bir başka argüman olarak iş görüyordu.

1.4.4. Yükselen Siyasal İslâm

1990’lı yılların özellikle ikinci yarısına doğru, Türkiye’nin ana gündem maddelerinden birisi de, İslâm’ın bir siyasî hareket olarak güçlenmesi ve iktidara gelmesi olmuştur. ANAP iktidarı döneminde, parti içindeki dört eğilimden biri olan İslâmcılık, daha çok bir “Türk- İslâm sentezi”³⁴ şeklinde yorumlandığından dolayı fazlaca tartışılmamıştır. Ancak, 1990’ların etkin partilerinden biri olan Erbakan’ın Refah Partisi’nin önce 1994 yılındaki Mahallî İdareler Seçimleri, arkasından da 1995 Genel Seçimlerinde elde ettiği başarı, siyasal İslâm’ı Türkiye’nin öncelikli tartışma konularından biri hâline getirmiştir.

---

³⁴ Bora’nın hatırlattığı şekilde; “Türk- İslâm sentezi” teriminin Aydınlar Ocağı tarafından kullanılan tam adı “Türk- İslâm- Batı sentezi”dir ve bu düşünce zaten Ziya Gökalp’ten beri Türkiye’de yerleşik ideolojide yer almaktadır. Aydınlar Ocağı’nın “Türk- İslâm- Batı sentezi”, resmî ideolojide revizyonu hedefleyen bir stratejidir (Bora, 2013: 69).

1.4.4.1. Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm'ın Siyasallaşma Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat dönemine kadar geçen süreçte, çoğu özellikleriyle “lâik” denebilecek ancak dinin de özellikle devleti ayakta tutma işlevi açısından büyük önem taşıdığı bir yönetim sistemi mevcuttu. Osmanlı'da yönetim elitleri, devlet bütünlüğünün korunması ve İslâm'ın yüceltilmesi amaçlarına uygun olarak, din ile devleti beraberce değerlendiren bir formül olan “din-ü devlet” anlayışına sahiptiler (Mardin, 2012: 115). Bu anlayış, bir taraftan dinin sağlıklı şekilde muhafazası için devletin yaşamasını gerekli görürken, diğer taraftan da devletin, dinin gelişmesi için gerekli olduğu üzerine kuruluydu.

Yukarıda ifade edildiği üzere bu sistem tamamen teokratik bir yapı da arz etmiyordu. Osmanlı Devleti'nde şer'i hukukun yanı sıra, örfi hukukun da bulunması ve sarayda yer alan devlet bürokrasisinin sürekli olarak padişahın ceza hukukundaki yetkisini azaltma eğilimleri (Mardin, 2012: 116) bu yargıyı destekler niteliktedir. Devlet hayatını ve toprak düzenini tayin eden kanunnamelerin şer'i hukukla uyum içinde olmadığından bahseden Ortaylı, Osmanlı idaresinde toplum ve devlet hayatının temel kurum ve ilişkilerinin şer'i mevzuattan çok, örfi kanunlarla hâttâ mahallî gelenek ve teamülle düzenlendiğini ifade eder (Ortaylı, 2014: 179). Ayrıca Osmanlı'daki ilmiye sınıfının denetleyicisi olan ulemanın, devletten maaş alan tipik bir memur statüsünde olduğunu da hatırlatmak gerekir. Bilindiği gibi İslâm dini, Hristiyanlığın aksine bir “ruhban sınıfı” öngörmez, bir lâik- ruhban ayrımı yapılmaz ve din adamları her zaman için devlete bağlı olarak görevlerini sürdürürler. Bununla birlikte klâsik İslâm toplumlarında; “dinî- dünyevî, hâttâ maddî- manevî gibi kavram çiftleri yer edinmemiştir (Türköne, 2011: 24).”

Osmanlı Devleti'nde yönetim sadece şer'i ilkelere dayanmamakla birlikte, bu durum devletin lâik bir karakter de taşıdığını göstermez. Lâikliğin taşıyıcı ilkesi diyebileceğimiz hukuk sistemi açısından Osmanlı Devleti'ni ele aldığımızda, lâik sistemle uyuşmayan pek çok gösterge vardır. Lâik bir devletin hukuk sisteminde ülkenin her yanındaki her vatandaş için aynı hukuk mevzuatının uygulanmasıyla beraber, adlî kuralların da standart hâle getirilmesi gerekmektedir (Ortaylı, 2014: 179). Ancak, Osmanlı Devleti'nde “millet sistemine” dayanan ve tebaayı dinî mensubiyetlerine göre ayırıp, her inançtan insanı kendi inanç sistemlerine göre yargılayan ve yine kadın- erkek ayrımına dayanan “cinsî ayrımın” da mevcut olması, devletin lâik bir karakter taşımadığını gösterir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâm'ın siyasallaşma eğilimleri göstermeye başlaması, diğer tipik gelişmelerde olduğu gibi ilk olarak Tanzimat devrine rastlar. 1839'la başlayan süreçte, en kritik tartışma konusu “medeniyetçilik”tir. Sadece İslâmcılık değil, 19. yüzyıl boyunca serpilen Osmanlılık ve Türkçülük gibi düşünce akımlarının da gelişimi medeniyetçilik tartışmalarında aranmalıdır. “Tanzimat dönemi kullanılışında medeniyet her şeydir; her şeye kadir, kendisinden bir din gibi bahsedilen, din hâline getirilen bir kavramdır (Çetinsaya, 2009: 56).” İlk zamanlar Türkçe karşılığı bulunmayan Fransızca “civilisation” kelimesi, 1850'lerden itibaren “medeniyet” kelimesiyle ifade edilmeye başlanmıştır.

Tanzimat dönemi aydınları, “medeniyet ile terakki” arasında kuvvetli bir bağ kurarlar. Kurulan bu bağ üzerinden ilk dönem Tanzimat aydınlarının amacı, Avrupa'nın Osmanlı'ya göre ileri bir konumda olma sebeplerini “ilim” üzerinden açıklayarak, bu ilmî metotların Osmanlı'da da tatbik edilerek, Batı'dakine benzer bir terakkinin sağlanmaya çalışılmasıdır. İlk dönemdeki bahsedilen ilerleme çabaları, Müslüman halkın dinî zihniyetini fazla sorgulamayan ve onu değiştirme gayreti gütmeyen çabalardır.

Ancak, 19. asrın sonlarından itibaren medenileşme hedefine sadece Batı'nın tekniği alınarak ulaşılamayacağı, bunun yanında Batı'nın kültürünü de benimsemek gerektiği fikri tartışılmaya başlanmıştır. Yâni; “Batı'yı Batı yapan değerlerin”, olduğu gibi Osmanlı toplumunda da uygulanması gündeme gelmiştir. Başta da Batı'nın Aydınlanma ile yaşadığı “sekülerleşme” sürecinin benzerinin, Osmanlı toplumunda uygulanmasını savunanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle Türkiye'de İslâm'ın siyasallaşma sürecinde anahtar kavram olarak iş gören “Batılılaşma/ Modernleşme” ayrışması ya da ilerleyen dönemde Gökalp'in teorik hâle getireceği şekilde bir “Hars (Kültür)/ Medeniyet” ayrışmasının temelleri atılmıştır.

Gerçekten de Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılın ortalarından itibaren başta eğitim ve yargı alanlarında olmak üzere hızlı bir lâikleşme hareketi başlamıştır. İkinci dönem Tanzimat devlet adamı ve aydınlarının tipik bir temsilcisi olan Saffet Paşa'nın ifade ettiği şekliyle; Batı medeniyetiyle Batı kültürü eş değer olarak görülmüş (Mardin, 2012: 117), bunun gereği olarak da modernleşebilmek için Batılılaşmak gerektiği fikri savunulmaya başlanmıştır. Tanzimat sonrasında modernleşmenin ilk adımları, askerî mekteplerdeki ıslahatla beraber, hukuk alanında atılmıştır (Ortaylı, 2014: 182). Askerî mekteplerin programına pozitif bilimlerin

konulması bunun göstergesidir (Mardin, 2012: 139). Cumhuriyeti kuran Kemalist elit içerisindeki asker kökenli kişilerin, böylesi bir tedrisattan geçtiği unutulmamalıdır.

Hukuk alanında ise sırasıyla; “savcılık”, “avukatlık” ve “noterlik” gibi gâyet ciddi uygulamaların yarım asır gibi bir zamanda hayata geçirilmesi (Ortaylı, 2014: 183) önemlidir. Yine hukuk alanında bir başka önemli değişiklik, temelde monist bir yapıya sahip olan yâni temyiz merciinin olmadığı Osmanlı yargı düzeninde yapılan değişikliklerdir. Modernleşen Osmanlı yargı düzeninde, istinaf ve temyiz gibi müesseselerle mahkemeler bir hiyerarşiye bağlanmış, “kadı”nın müstakil ve hukuken tek otorite olduğu İslâmî sistemden uzaklaşmıştır (Ortaylı, 2014: 183). Tanzimat öncesi dönemde kadı mahkemesi, İnalıcık’ın işaret ettiği şekliyle; bir adli mahkemeden daha fazla şey ifade etmekteydi (İnalıcık, 2016: 141). Kadı mahkemesi, avarız vergisi gibi bazı vergileri yerel halk arasında paylaşmak, sultana gönderilecek arz ve şikâyetleri kaleme almak veya fiyat tespit etmek gibi çeşitli görevleri yerine getirmek için toplanan bir meclisti aynı zamanda (İnalıcık, 2016: 141). Tanzimat döneminde ise bu tür faaliyetler, bir takım idarî sorumluluklar da yüklenen taşra meclislerine aktarılmıştır. Bütün bu süreçte şer’i mahkemelerin yetkileri de giderek kısıtlanmaktaydı.

Osmanlı tebaasının temel ayırım noktası olan Müslim- Gayrimüslim ayırımının, Tanzimat Fermanı ve bilhassa Islahat Fermanı neticesinde silikleşmeye başlaması, özellikle bürokrasideki neticeleri itibariyle Müslüman aydınların tepkisini çekmiştir. Ayrıca Müslüman halk da, Islahat Fermanı’nın kâğıt üzerinde eşitlik getirmesine karşın, uygulamada gayrimüslimlere ayrıcalıklar tanıdığı gerekçesiyle fermanın ilânına itiraz etmiştir (Gülalp, 2003: 28). Bütün bu gelişmeler, Somel’in ifadesiyle; “Müslüman Osmanlılar açısından psikolojik travma etkisi yaratacak sarsıntılara neden olmuştur (Somel, 2009: 97).”

Yukarıda ifade edilen ve Osmanlı toplumunda köklü değişimlere sebep olan hareketlerin, -Islahat Fermanı’nda olduğu gibi- Batı’nın zorlamasıyla gerçekleşiyor olması da tepkilerin şiddetini arttırıyordu. Dönemin hâkim görüşü olan Osmanlıcılık düşüncesi, Tanzimat Fermanı’ndan Balkan Savaşı’na kadar olan süreçte devleti ciddi anlamda dönüştürecek hamleler atılmasını sağlamıştı. Bu uzun süreç içerisinde Osmanlıcılık fikrine tamamen muhalif olan ve yukarıda hâlet-i ruhiyelerini tasvir etmeye çalıştığımız Müslüman aydınların yaşanan gelişmelere tepkisiz kalması kaçınılmazdı. İşte bu tepkiler, “Yeni Osmanlılar” adı altındaki muhalif Müslümanları bir araya getiren önemli bir oluşumu ifade eder.

Yeni Osmanlılar, devletin modernleşmesine karşı değildi fakat modernleşme hareketlerinin Batılı reform paketlerinin birebir kopyalanarak gerçekleştirilmeye çalışılmasına tepki gösteriyorlardı (Bulaç, 2005: 52- 3). Yeni Osmanlı fikrini benimseyenlerin kafasındaki modernleşme tasavvuru, İslâmcı siyasal geleneğin yeniden keşfedilmesi üzerine kuruluydu. Bu fikirden hareket eden Müslüman aydınlar, devletin gerileme sebepleri üzerinde düşünürken ortak bir kaniya varıyorlardı: Devletin giderek kadim idarî geleneklerinden ve İslâmî geleneklerden uzaklaşması. Ayrıca Mardin'in ifade ettiği gibi; Osmanlılar dinî görevlerini göz ardı ettikleri için geri kalmaktaydı (Mardin, 2012: 117) böylece devlet içinde yukarıda bahsedilen idarî ve dinî geleneklerden bir kopuş başlıyordu.

Yeni Osmanlılar, yukarıda aktarılan fikirlerin neticesinde; “teknolojik donanım bakımından modernleşmek, fakat Osmanlı toplumunun değer yaratıcı temel özü olarak İslâm'ı muhafaza etmek (Mardin, 2012: 117)” noktasında görüş birliğine varmıştır. “Modernleşmenin kabulü fakat Batılılaşmanın reddi” üzerine kurulu fikriyat, ilk defa sistemli olarak Ahmet Cevdet Paşa'da (d. 1822) görülür. Ahmet Cevdet Paşa, Hanefî İslâm'ın gerek uygulama itibari ile siyasetin kurallarını içeren bir manzume olması, gerekse de toplum içindeki herkesin yerini belirlemesi açısından toplumu bir arada tuttuğunu düşünür (Neumann, 2009: 87). Ahmet Cevdet Paşa, İslâm'ın Osmanlıları bir arada tutan temel ilke olduğunu ancak Tanzimat döneminden itibaren, yargı düzenini lâikleştiren devlet adamlarının bu bağı zedelediğini iddia eder. Fransız Medenî Kanunu'nun yürürlüğe konmak üzere tercüme edilmesi girişimlerine karşı (Mardin, 2012: 118), en sert eleştiriye getiren isim olmuştur.³⁵

Ahmet Cevdet Paşa'yı takiben; Ziya Paşa (d. 1825), Ali Suavi (d. 1839), Nâmık Kemâl (d. 1840), Said Hâlim Paşa (d. 1863), Mustafa Sabri Efendi (d. 1869) ve Mehmet Âkif (d. 1873) gibi isimler İslâmcılığı bir siyasî aksiyon olarak tahayyül etmişlerdir. Bu isimlerin fikirleri, imparatorluktan cumhuriyete tevarüs etmiş ve İslâmcılık fikri cumhuriyet döneminde de sürekli olarak tartışılmalı bir konu olmuştur. Özellikle cumhuriyet döneminde uygulanan katı lâiklik ilkesine karşı bir

---

³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Fransız Medenî Kanunu'nun (Fransız Code Civile) tercüme edilerek Osmanlı Devleti'nde kullanılması çabasına karşın, başında bulunduğu bir komisyonun yaklaşık sekiz yıllık bir çalışmadan sonra hazırladığı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'yi yürürlüğe koydurmayı başarmıştır. “İlk defa tek bir sistematik, kodifiye İslâmî kanun mecmuası olan Mecelle, hem şer'î hem de lâik nizâmî mahkemelerde kullanılmak üzere resmî bir metin olarak ilân edilmiştir (İnalçık, 2016: 142).” Türkiye'nin ilk “medenî kanunu” olan Mecelle, 1876- 1926 yılları arasında yürürlükte kalmıştır.

tepki olarak, sık sık İslâmî cenahtan tepkiler gelmiş ve İslâmcılık, cumhuriyet devrinde siyasallaşarak tam anlamıyla bir ideoloji hâline gelmiştir.

1.4.4.2. Cumhuriyet Devri ve Siyasallaşan İslâm

İslâm'ın siyasallaşması ile ilgili en kritik nokta daha önce Batılılaşma/Modernleşme ya da Kültür/ Medeniyet ayrımı olarak ifade ettiğimiz ayrımdır. Tanzimat'la başlayan bu ayrım, cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam etmiş ve cumhuriyeti kuran elit kadro, Batılılaşma ile modernleşmeyi eş değer olarak görmüştür. Böylelikle Gökalp'in, imparatorluğun son yıllarında ortaya attığı kültür/medeniyet ayrımı terk edilmiş, ya da Belge'nin ifade ettiği şekliyle Kemalizm tarafından pratikte yok sayılmış (Belge, 2007: 55) ve modernleşebilmenin koşulu olarak Batılılaşmak gerektiği tezi kabul edilmiştir.

Atatürk'ün, cumhuriyetin önüne bir hedef olarak koyduğu “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” hedefinde “muasır medeniyet”ten kastedilenin Batı medeniyeti olduğu aşikârdır. Keyder'in de vurguladığı gibi; modernleşmek, Batılılaşmayla yâni Avrupa uygarlığında bir yer edinmekle özdeşleştirilmiştir (Keyder, 1999: 29). Batılılaşma yolunda öne çıkan düşünce ise, seküler bir toplum hayatının inşası düşüncesiydi. Toplum hayatını seküler hâle getirmek için başvurulan ilke ise lâiklik ilkesi olmuştur. “Baticılık” ve “lâiklik” fikirlerini beraberce değerlendiren Mardin için de, bu iki ilke cumhuriyetin temel ideallerini ifade ediyordu (Mardin, 2012: 28).

Cumhuriyetin ilânı ile birlikte, cumhuriyeti kuran elitin, Millî Mücadele süresince “din” ile kurduğu mutedil ilişki de sona ermiştir. Daha önce Kürt meselesinde de ele alındığı gibi, cumhuriyetin kuruluş arifesinde Kürtlerle gâyet yakın ilişki kuran kurucu elit, cumhuriyetin ilânı sonrasında Kürt ırkının varlığını dahi reddeden bir görüşün içine düşmüştür. Benzer şekilde işleyen bir ilişki de, dinî sembol ve simgelerin kamusal alan dışına çıkarılarak, dinin tamamen özel alana hapsedilmesi sonucunu doğuran katı lâiklik ilkesinde kendisini gösterir.

Cumhuriyeti kuran kadro, İslâm'ı siyasal anlamda kendisine bir rakip olarak gördüğünden (Gülalp, 2003: 33; Toprak, 2014: 391), yukarıda ifade edildiği şekliyle, dinin toplumsal hayattaki işlevini mümkün olduğunca azaltarak, bir siyasal ideoloji mertebesinde gördüğü İslâm'ın kendisine olan tehdidini en aza indirmeye çalışmıştır. Cumhuriyet büyük ölçüde geleneğin tasfiyesini amaçladığından ve gelenek de kendisini en çok “din kisvesi altında (Türköne, 2006: 122)” gösterdiğinden dinin lâiklik ilkesi vasıtasıyla toplum hayatından çıkartılması gereği üzerinde duruluyordu.

Cumhuriyetin ilânından önce saltanatın kaldırılması zaten devlet yönetiminin büyük oranda lâik bir karaktere bürünmesini sağlamıştır. Sonraki adımda yapılmak istenen ise, çift katmanlı bir şekilde devlet yönetiminin diğer alanlarında ve toplum hayatında dinin etkisini azaltmak olacaktır.

Bu amaca matuf olarak, özellikle cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda ciddi inkılâplar yapılarak, dinin toplumsal yaşamdaki izleri silinmeye çalışılmıştır. Hilâfetin ilgası ile İslâm'ın siyasallaşmasına imkân veren önemli bir kurum tarihe karışırken, 1924 Anayasası'nda "egemenliğin ulusa ait olduğunun vurgulanması", İslâm'ın cumhuriyete karşı siyasal bir alternatif olarak öne çıkabilme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Halifeliğin kaldırıldığı gün, Şeriye ve Evkaf Vekâleti de kaldırılmış böylece Şeyhülislamlik müessesesi fiilen sona ermiştir. Şeriye Vekâletinin yerine devlete bağlı bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Eğitim sistemini lâikleştirmek için Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılırken, bir ay sonrasında ise şer'i mahkemeler kapatılmıştır (Mardin, 2012: 120). 1928 yılında "devletin dini din-i İslâm'dır" ibaresi anayasadan çıkarılmış ve ardından yine aynı yıl, Arap Alfabesinin yerine Latin Alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. 1937 yılında ise, içerisinde lâikliğin de olduğu "Altı Ok/ Atatürk İlkeleri" resmen anayasaya dâhil edilmiştir.

Devletin lâiklik ilkesi etrafındaki politikalarını sertleştirmesinde 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı etkili olmuştur. İsyanın hem dinî hem de etnik sebeplere dayanıyor olması devletin lâiklik ve milliyetçilik ilkelerine daha sıkıca sarılmasına neden olmuştur. Devlet; "1924 ve 1925 yılındaki radikal düzenlemeler sonrasında hiçbir Müslüman dinî cemaati, mezhebi, tarikatı ve meşrebi kabul etmemiş", İslâm'ın muhtelif yorumlarına karşı tek tip bir İslâm ve tek tip bir Müslümanlık anlayışını benimsemiştir (Kara, 2012: 311). 1925 yılının sonunda tarikatlar kapatılmış ve modernleşmeye dönük reformlar, özellikle hukuk reformları hız kazanmıştır. İsviçre'den Medenî Kanun, İtalya'dan ise Ceza Kanunu alınarak Türk hukuk sistemine uyarlanmıştır.

1940'lı yıllara gelindiğinde, rejimin yerleşik hâle gelmesinin de etkisiyle, "siyasal iktidarı meşrulaştıran ideolojiye İslâm'ın da dâhil edilmesi yönünde bir eğilim başlamıştır (Gülalp, 2003: 36)." Gülalp'in vurguladığı gibi, yukarıda ifade edilen sürecin yaşanmasında, 1930'ların başında hararetle savunulan Türk tarih ve dil

tezlerinin³⁶ eskisi kadar devlet katında destek görmemesinin de payı vardır. Bilindiği gibi cumhuriyetin ilânından itibaren Türklerin İslâmiyet öncesindeki tarihine yapılan atıflar ciddi olarak artmıştır. 1930’da yayımlanan “Türk Tarihinin Ana Hatları” isimli kitapta yer alan tezler “neredeyse sadece tarihöncesine ve Antik tarihe yöneliktir”, buna karşılık Osmanlı tarihine sadece 50 sayfa ayrılmıştır (Copeaux, 2006: 60- 1). Dil hususunda da Güneş- Dil Teorisi’nde olduğu üzere, tüm dillerin köken itibarıyla Türkçeden doğmuş olduğuna dair fikirler savunulmuştur.

Bahsi geçen dil ve tarih tezleriyle, Türk toplumunun İslâmî köklerinden ayrılıp, Batılı devletlerin arasında kendisine bir yer bulabilmesi amaçlanıyordu. Ayrıca Güneş- Dil Teorisi’nde savunulan tez, Batı medeniyetinin kökenlerini Türk medeniyetine eşlerken, Türk dilini ve tarihini, -genel olarak Türk kültürünü- evrensel anlamda mümtaz bir yere oturtmanın gayretini taşıyordu. Fakat bütün bu fikirlerin güç kaybedip inandırıcılığını yitirmeye başlamasıyla, sürekli olarak tasfiyesine çalışılan gelenek yeniden kendisini göstermeye başlamıştır.³⁷

Cumhuriyetin büyük oranda jakoben bir tarzda dayattığı katı lâiklik ilkesi ve modernleşmeyi Batılılaşmakla eş gören yaklaşımı, bir kısım aydın tarafından baştan itibaren eleştirilmekteydi. Örneklerini, her ne kadar farklı tonlarda da olsa; Y. Kemâl Beyatlı, H. Suphi Tanrıöver, İ. Hakkı Baltacıoğlu, M. Fuat Köprülü, Peyami Safa, A. Hamdi Tanpınar ve N. Fazıl Kısakürek gibi isimlerde görebileceğimiz eleştiriler, cumhuriyetin kuruluş felsefesine pek de itibar etmiyordu. Cumhuriyet yönetiminin Türk tarihinin kökenlerini büyük oranda İslâmiyet öncesi tarihe götürmesi ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu’nun geçmişinden söz etmek istememesi, kültür politikaları konusunda ismi zikredilen aydınların hayıflanmasına neden oluyordu. Ayrıca; “dinin toplumu pekiştiren, ona ahlâkî bir temel veren (Mardin, 2012: 29)”

---

³⁶ 1930’ların başında devletin âdeta resmî politikası olarak savunulan Türk tarih ve dil tezlerine ilişkin en kapsamlı çalışmayı Etienne Copeaux yapmıştır. Copeaux, 1931- 1993 yılları arasında yayımlanan Türk tarih ders kitaplarını incelediği çalışmasında (Copeaux: 2006), devletin dil ve tarih tezlerini savunan yaklaşımının zaman içinde Türk- İslâm sentezine nasıl evrildiğini ortaya koymaktadır.

³⁷ CHP’nin 1947 Kurultayı, partinin din politikasındaki köklü değişikliklerin başlaması açısından önemlidir. 1946’da çok partili hayata geçilmesi sonucunda kurulan Demokrat Parti, özellikle toplumun mütedeyyin kesimlerinde büyük bir teveccühle karşılanmış ve iki partinin rekabeti CHP’nin din konusundaki sert politikalarını yumuşatma eğilimleri göstermesine neden olmuştur. 1948’de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından imam hatip okullarının açılması, hacca gitmek isteyenlere döviz verilmeye başlanması, ertesi yıl ilkokullara seçmeli din dersinin konulması, gene 1949’da Halk Partisi programında bir İlahiyat Fakültesi’nin açılmasının öngörülmesi ve türbelerin yeniden ziyarete açılması gibi uygulamalar yukarıdaki ifadeyi doğrular niteliktedir (Toprak, 2014: 397; Mardin, 2012: 122). CHP’nin bu politika değişikliğinde 1949 yılı başında başbakanlığa getirilen Şemsettin Günaltay’ın şüphesiz büyük rolü vardır.

sosyal bir araç olduğu savından hareketle, cumhuriyet devrindeki din politikalarının dinin sosyalizasyon işlevini sekteye uğrattığı fikrini paylaşıyorlardı.

İslâm'ın bir parti çatısı altında belirgin bir biçimde siyasallaşması 1960'lı yılların sonunda, Necmettin Erbakan'ın “Millî Görüş Hareketi” (MGH) ile başlamıştır. Erbakan'ın kısa ömürlü Millî Nizam Partisi'nin ardından kurduğu Millî Selâmet Partisi, 1970'li yıllarda kurulan çeşitli hükümetlere iktidar ortağı olarak katılarak güçlü bir siyasî hareket hâline gelmiştir. Erbakan ve destekçileri; “Batı teknolojisi ve kurumlarının aslen Müslüman kaynaklı olduğunu, dolayısıyla da onları kabul etmenin otantikliği bozmayacağını iddia eden modernist İslâmcılığın (Gülalp, 2003: 36)” tipik bir örneğini oluşturmaktaydı. Batı medeniyeti ve Batı teknolojisi arasında doğrudan bir ilişki kurmayan MGH, cumhuriyetin aksine modernleşmeyi aynı zamanda Batılılaşma olarak telakki etmemiş, başka bir ifadeyle modernleşebilmenin bir koşulu olarak Batılılaşmak gerektiği fikrine karşı çıkmıştır. MGH'nin toplumun modernleşmesi konusunda cumhuriyetle arasında bir ihtilaf yoktu fakat bahsedilen modernleşmenin nasıl gerçekleşeceği meselesi, iki taraf arasındaki görüş farklılıklarını ortaya çıkarmaktaydı. Müslüman toplumların da başarılı bir şekilde modernleşebileceğini savunan MGH için asıl mesele, “cumhuriyetin kuruluş yıllarında özel alana hapsedilip âdeta bastırılan İslâm'ın” modernleşme yolunda bir ayak bağı olmadığına kanıtlanması noktasıdır.

1970'li yılların sonlarına doğru, İslâmî görüşü savunan aydınlar arasında farklı bir modernleşme tasavvuru dikkat çekici bir şekilde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu aydınlar modernleşmenin nasıl gerçekleşebileceğini tartışmak bir tarafa, modernleşme kuramını topyekûn reddetmişlerdir. Modernleşme fikrine sempati ile bakan ve bir “İslâmî modernizm” arayışındaki aydınların aksine sürekli bir modernizm eleştirisi getiren bu düşüncenin öncüsü olarak İsmet Özel kabul edilebilir (Çakır: 1990'dan akt. Gülalp, 2003: 37).

Aslına bakılırsa Özel'den önce benzer fikirleri kaleme almış olan ve bilhassa “kapitalizm” ve “teknoloji” karşıtlığıyla öne çıkan Nurettin Topçu'yu zikretmek yerinde olacaktır. Kültür/ medeniyet ayrımını reddeden ve medeniyete karşı kültürü savunan Topçu'nun modernleşmeye bakışı, post- modern düşüncenin öne çıkmaya başladığı 1980 sonrası dönemin âdeta habercisi gibidir. Topçu için modernleşme; başarılacak bir iş değil, alt edilmesi gereken bir musibettir (Bora, 2012: 90).

1.4.4.3. Cumhuriyetin Sekülerleşme Politikası Bağlamında İslâmcılık

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında bahsettiğimiz ve toplum yaşamını seküler hâle getirip, dini tamamen özel alana hapsedmeyi amaçlayan politikaların, 1940’lardan itibaren ciddi bir sorgulamaya tâbi tutulduğunu ifade etmiştik. Bu süreç, 1980’lerden itibaren olgunluk dönemini yaşamaya başlamıştır. Bir sonraki başlıkta açıklanacağı üzere Türkiye’de İslâm, küresel ölçekteki değişimlerin de düşünsel altyapısını desteklemesi sayesinde “kendisine özgü bir devlet modeli öngören kapsamlı, total bir siyasal ideoloji ve doktrin hâline dönüşmüştür (Çaha, 2007: 147).”

Bu noktada, cumhuriyetin uygulamış olduğu sekülerleşme projesinin, belli bir oranda başarısızlığa uğramasından bahsedilebilir. Cumhuriyet rejimi dinin varlığını ve önemini reddetmemekle beraber, Osmanlı Devleti’nde toplumu tanımlayan asıl kaynak olan İslâm’ın yerine Türklüğü koyarak toplum hayatında köklü bir değişiklik yaratmıştır. Fakat Karpat’ın haklı olarak belirttiği gibi; cumhuriyet rejimi, geleneksel kimliği (İslâmî kimlik) modern millî kimliğe (etnik kimlik) dönüştürmeyi yarı yolda bırakarak din ile etnisite arasında bir çatışma çıkmasına neden olmuştur (Karpat, 2012: 228).

Ayrıca sekülerleşmenin Türk toplumundaki uygulamalarının katı lâiklik ilkesi marifetiyle hayata geçirilmesi, din mefhumunun çok önemli bir yere sahip olduğu Türk toplumunda ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Maneviyata önem vermeyen pozitivist lâiklik ilkesi, din adına konuşan elitleri de siyasî sistemin dışında tutmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin dine karşı bu radikal tutumu ve dini sosyal yaşamın dışına itmeye çalışması, Çaha’ya göre de İslâm’ın zamanla sistemi dönüştürmeyi amaçlayan bir ideoloji hâline gelmesine neden olmuştur. Önceleri kültürel temeller üzerinde seyreden millî- manevî İslâmî anlayış zamanla siyasal bir manifestoya dönüşmüştür (Çaha, 2007: 146).

Sekülerleşme kuramı üzerine yapılan tartışmalarda önemli bir noktayı, daha doğrusu önemli bir ayrımı vurgulamak gerekmektedir. Sekülerleşme düşüncesini bir bütün olarak ele almak yerine “nesnel ve öznel sekülerleşme” tasnifine gitmek daha anlamlı olacaktır. Nesnel sekülerleşmeden anlamamız gereken, siyasî olanın dinsel olandan kurumsal olarak ayrıştırılmasıdır. Böylelikle din, devletin otorite ve meşruiyet alanının dışına itilmektedir (Keyman, 2005: 921). Nesnel sekülerleşme, devletin gücünü ve meşruiyetini Tanrısal olandan soyutlamaktadır. Modern ulus devletlerde olduğu gibi, devletin sahip olduğu gücü kutsal kaynaklardan alması mümkün olmamaktadır, bunun yerine devletin meşruiyetini sağlayan temel araç

seküler ve pozitif hukuk olmaktadır. Öznel sekülerleşmenin ifade ettiği anlam ise, bilincin sekülerleşmesidir (Keyman, 2005: 921). Bilincin sekülerleşmesini; “modern, özgürleşmiş benliğin, geleneksel- dinsel kodlardan ziyade, seküler bir mantıkla doğayla kendini ilişkilendirmesi (Keyman, 2005: 921- 22)” olarak okuyabiliriz.

Modern devletlerin nesnel sekülerleşme konusunda başarılı olduğundan bahsedilebilir fakat aynı tespiti öznel sekülerleşme için yapmak mümkün değildir. 20. yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyada dinî eğilimlerin yükselmesinin açıkça gösterdiği üzere; dinin özel alana itilerek, toplum yaşamındaki öneminin azalacağı varsayımına dayanan modernist iddialar başarısızlığa uğramıştır.

Öznel ve nesnel sekülerleşmenin Türkiye’deki serencamı da farklı olmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında birbiri ardına gerçekleşen inkılâplar, devletin lâik bir karakter kazanmasını sağlamıştır. Başka bir ifadeyle nesnel sekülerleşme başarıyla gerçekleşmiştir. Fakat Kemalist seçkinlerin modernite için gerekli kurumların inşası sayesinde “geri kalmış ve geleneksel (dinsel) toplumsal hayatı[n], modern ve seküler bir ulusal kimliğe (Keyman, 2005: 925)” dönüşebilmesi noktasında fazlaca iyimser davrandıklarını söyleyebiliriz. İslâm dininin Türk kimliğinin oluşmasında oldukça etkin bir rolünün olduğunun göz ardı edilmesi, sekülerleşmenin öznel ayağının akamete uğramasına neden olmuştur.

Türk sekülerleşmesinin bir başka sızıntı noktası ise, cumhuriyet döneminde dinin kontrol merkezi olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dışlayıcı bir tutum takınmış olmasıdır. İslâm’ın yalnızca Sünnî yorumuna açık olan Diyanet İşleri Başkanlığı, başta Alevîlik olmak üzere İslâm’ın diğer mezheplerini dışlayan bir anlayışla yönetilmiştir.

1.4.4.4. Post- Modernizm, Küreselleşme ve Siyasal İslâm

Türkiye’de siyasal İslâm’ın 1980’lerden itibaren yükselişe geçmesinin, dünya ölçeğinde yaygınlık kazanan küreselleşme ve modernizm karşıtı düşüncelerden beslendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Küreselleşme ve modernizm düşüncesi içerisindeki çelişkileri odağına alan post- modern düşünce, İslâmcılık için elverişli bir kulvar açmıştır.

1990’lı yıllarda Refah Partisi’nin yükselişi üzerinde durmadan önce, 90’lı yılların dünyada nasıl karşılandığına bakmak yararlı olacaktır. Daha önce 90’lı yılların küresel ölçekte milliyetçiliğin yükseldiği bir dönem olduğundan bahsetmiştik. Küreselleşme dalgasının milliyetçi eğilimleri yok edeceği

varsayımlarının aksine milliyetçi ideoloji önceki yıllara göre daha güçlü bir konuma gelmiştir. Benzer şekilde modernliğin/ modernleşme süreçlerinin, dinin etkisini zayıflatacağı yolundaki iddialar da, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren giderek taraftar kaybetmeye başlamıştır. Bununla kalmayıp, dinin sekülerleşme sürecine değil, tam tersi giderek sekralizasyon sürecine girmesi ve “dinsel değerlerin, normların ve kimlik taleplerinin giderek önem kazanması (Keyman, 2005: 920)” söz konusu olmuştur.

Gerek sanayileşmiş toplumlarda gerekse de geleneksel kültür öğelerinin hâkim olduğu ülkelerde dinî eğilimlerin yükselmeye başladığı görülmüştür. Kısacası dünya, belirtilen süreç içerisinde “kutsalın dönüşüne” tanıklık etmiştir (Küçükcan, 2005: 110). Sekülerizasyon sürecinin ters yönde işlemesi olarak ifade edebileceğimiz sekralizasyon süreci, modern ulus devletlere büyük oranda şekil veren sekülerleşme kuramını da tahribata uğratmıştır. Sekülerleşme kuramının temel iddiası; modernite ile birlikte dinin marjinal hâle geleceği ve önce özel alana itilip sonrasında ise tamamen etkisini yitireceği üzerine kuruluydu (Keyman, 2005: 919).

1990’lı yıllar yukarıda kısaca değinilen gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucu olarak modernitenin ve modernizm kuramının da sorgulanmaya başlandığı ve post-modern düşüncenin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Sekülerleşme kuramını, moderniteye bağımlı ya da onun bir alt kümesi olarak değerlendirecek olursak, sekülerleşme kuramına getirilen her eleştiri bizzat modernizm kuramına getirilmiş bir eleştiri olmaktadır. Sonuçta ise Türkiye’nin kendisine örnek aldığı muasır Batı medeniyeti, dünya ölçeğinde sorgulanır hâle geliyordu.

Batı medeniyetinin âdeta tekelinde diyebileceğimiz; devletçilik, kalkınmacılık, rasyonalite ve ilerleme gibi modernist dogmaların sorgulanması (Gülalp, 2003: 40), bu dogmaların birer amentü gibi algılandığı Türkiye gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde bir düşünsel boşluk yaratmıştır. Bu boşluğu ise daha önce vurgulandığı gibi “otantik kültürlerle” dönme fikrinin doldurduğunu söyleyebiliriz. Türkiye örneğinde İslâmî düşünce, bahsedilen otantik kültüre dönüşün İslâmcılık ile mümkün olabileceği tezini savunmaya başlamıştır. Tabii bu arada, bütün bir Soğuk Savaş dönemi boyunca kendisini merkez sağ ideolojinin içerisinde muhafaza edip fazla dikkat çekmeyen İslâmcı düşüncenin de, 1980’li yıllardan itibaren sesini kitlelere daha fazla duyurması, yukarıda savunulan tezin, halk nezdinde anlaşılabilme imkânlarını arttırmıştır.

1990'lı yıllar ise küreselleşme ve post- modernist düşüncenin, İslâm ile buluşmasının daha nitelikli bir şekilde bürünmesinin imkânlarını vermiştir. Bilici'nin aktardığı gibi, post- modernist düşüncenin Türkiye'ye aktarılmasında İslâmcıların büyük rolü varken, küreselleşme düşüncesinin aktarılmasında ise ekonomik dinamiklerin yolunu açtığı ve ANAP'la özdeş hâle gelen liberalizasyon politikaları etkin rol oynamıştır (Bilici, 2005: 801).

Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren İslâmcı çevreler, Batı medeniyeti ve küreselleşme karşıtlığı üzerine doktrinler üretmeye başladılar. Cumhuriyetin kuruluş aşamasında devlete şekil veren ve lâiklik ilkesinde olduğu gibi büyük oranda Fransız örneği esas alınarak Türkiye'ye uyarlanan pozitivist düşünce yapısı, post- modernist düşüncenin baskısı altındaydı. Bu noktada pozitivistimin, felsefeden sanata geniş bir alanda yaşadığı krizin Türkiye'ye de sirayet etmesi kaçınılmazdı (Çaha, 2005b: 482). İslâmî düşüncenin canlanması ve modernist Kemalist kurumlara getirilen post- modernist eleştiriler, Çaha'nın deyişiyle; Kemalizmin görünmez kıldığı renklerin ve desenlerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır (Çaha, 2005b: 482).

Post- modern ve küreselleşme karşıtı düşünceye paralel şekilde, Batı medeniyetinin ve Batı modernizminin âdeta mütemmim cüzü diyebileceğimiz; "ilerleme", "teknik", "doğanın alt edilmesi" gibi kavramlar İslâmcı entelektüeller tarafından eleştirel bir bakışa tâbi tutulmuştur. Bu anlamda İslâmcı cenahın dile getirdiği ve post- modernist literatürle büyük oranda benzer olan noktaların varlığı dikkat çekicidir. Bahsedilen benzerlikler dört başlık altında toplanabilir. Bunlar; ilerleme anlayışının eleştirisi, Batı medeniyetinin diğer medeniyetler karşısındaki göreceli üstünlüğü fikrinin eleştirisi, doğaya verdiği tahribat sebebiyle bilim ve teknoloji eleştirisi ile insan hayatını tamamen kontrol eden modern devlete getirilen eleştiridir (Gülenç, 2011: 129- 133).

1.4.4.5. Refah Partisi ve Siyasal İslâm'ın Yükselme Dönemi

Yukarıdaki paragraflardan hareketle, İslâmî düşünceyi savunan aydınların kültür/ medeniyet ya da Batılılaşma/ modernleşme ayrımlarından doğan iki ayrı görüşü savunduğu ifade edilebilir. 1970'li yıllarda Erbakan ve lideri olduğu MSP'nin Batılılaşma karşıtı fakat modernleşme yanlısı (İslâmî modernizm) fikirlerine karşı, yine aynı yıllarda filizlenen ve Batı modernizmini kıyasıya eleştiren fikirler karşı karşıyaydı. Fakat 90'lı yıllarda Refah Partisi çatısı altında bu iki düşünceyi bir araya getiren Millî Görüş Hareketi, bu birlikteliğin getirdiği gücü seçim sonuçlarına da

tahvil etmiş ve iktidar olmayı başarmıştır. Millî Görüş Hareketi'nin/ Refah Partisi'nin iktidara gelmesi, Türkiye'de 90'lı yılların siyasal İslâm'ın yükselişe geçtiği yıllar olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Refah Partisi daha önce ifade edildiği gibi, 1987 Genel Seçimlerinde %7,1 oy almış ve meclise temsilci gönderememiştir. 1991 Genel Seçimlerinde ise %16,8 oy alarak mecliste 62 sandalye kazanmayı başarmıştır. Refah Partisi'ne asıl büyük başarıyı ise 1994 Mahallî İdareler Seçimleri ile 1995 Genel Seçimleri kazandırmıştır. Refah Partisi, 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde aldığı oy oranı itibariyle ülkedeki üçüncü parti olmasına rağmen, toplam 25 ilde belediye başkanlığı kazanarak, bu anlamda seçimin birinci partisi olmayı başarmıştır. Üstelik Türkiye'deki toplam 15 büyükşehir belediyesinin 6'sında seçimleri kazanmış ve büyükşehirler genelinde de birinci parti olmuştur.³⁸ 1995 Genel Seçimleri neticesinde ise %21,3 oy alarak seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. Seçimlerin ardından önce RP lideri Erbakan ile ANAP lideri Mesut Yılmaz arasındaki koalisyon görüşmeleri başarısız olmuş arkasından ise kısa ömürlü bir ANAP- DYP Hükümeti (ANAYOL Hükümeti) kurulmuştur. Seçimlerden ancak 6 ay sonra RP ile DYP arasında bir hükümet (Refahyol Hükümeti) kurulabilmiştir.

Refah Partisi'nin 1990'lı yıllardaki başarısında, otantik kültüre dönüşün İslâmcılık ile mümkün olabileceği tezinin sağlam argümanlarla savunulması önemli rol oynamıştır. Otantik kültüre yâni İslâmcılığa dönüş, aynı zamanda Kemalist ideoloji ile bir hesaplaşmayı da zorunlu kılıyordu. Zira Kemalist ideoloji daha önce vurgulandığı üzere, geleneğin tasfiyesini amaçlayan bir rejim inşa etmişti ve geleneğin de Türk toplum hayatında kendisini en güçlü biçimde hissettirdiği alan dindi. Bu noktada Refah Partisi, Türköne'nin deyimiyile; "kaybolmakta olan ve yeniden üretilen geleneği ifade ediyor[du] (Türköne, 2006: 149)." Refah Partisi, geleneği ihya etmeye çalışırken geçmişi çağrıştıran bir takım imgelerle siyaset yapmıyor, ayrıca günün şartlarına uygun bir siyaset dili oluşturuyor yâni zamanın ruhunu da yakalıyordu.

Refah Partisi'nin 1990'lı yıllarda Türk siyasal hayatı içindeki yerini daha iyi görebilmemiz için Refah Partisi'ni kendisinin öncülü olan Millî Nizam Partisi ve Millî Selamet Partisi ile karşılaştırmak yerinde olacaktır. MNP'nin Türk siyasal hayatına dâhil olması TOBB içerisinde görülen kişisel bir çekişmenin neticesinde

³⁸ Refah Partisi'nin 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde kazandığı büyükşehir belediyeleri; Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Kayseri ve Konya'dır.

olmuştur. 1968’de büyük ticaret ve sanayi çevrelerine karşılık, taşradaki küçük ve orta ölçekli iş çevrelerinin desteğini alan Erbakan, TOBB Başkanlığı’na seçilmiştir. Fakat Erbakan’ın görüşleri başta İstanbul ve İzmir Ticaret Odaları olmak üzere büyük iş çevrelerinin tepkisine neden olmuştur (Sarıbay, 1985: 98). Ayrıca dönemin AP iktidarının Ticaret Bakanı dâhil olmak üzere Erbakan’ın TOBB Başkanlığı meşru görülmemiş ve Erbakan’a başkanlık görevinden el çektirilmiştir. Bunun üzerine Erbakan önce AP’den milletvekili adaylığı için başvuruda bulunmuş fakat adaylık başvurusunun vetoya uğraması üzerine 1969 Genel Seçimlerinde Konya’dan bağımsız aday olarak seçimlere girmiş ve milletvekili seçilmiştir. Neticede TOBB içerisindeki kişisel bir mücadele, 1970 yılında Millî Nizam Partisi’nin kurulmasına giden süreci başlatmıştır. Daha önce bahsettiğimiz gibi Millî Nizam Partisi kısa ömürlü bir parti olarak fazla işlev görmemiş ve 12 Mart döneminde (1971) kapatılmıştır. Partinin ayırıcı vasfı ise Millî Görüş Hareketi’nin ilk partisi olmasıdır.

Millî Selamet Partisi ise aldığı oy oranlarıyla olmasa bile 1970’li yılların önemli partilerinden biri olmayı başarmıştır. MSP, “önce ahlak ve maneviyat” prensibi ile muhafazakâr/ İslâmci bir perspektif belirlerken, “ağır sanayi hamlesi” ile de ulusal kalkınmacı bir çizgiyi takip ediyordu (Çakır, 2005: 547). Sanayileşme ama bilhassa ağır sanayi alanındaki hamleler Millî Görüş için oldukça kritiktir. Sarıbay’ın ifade ettiği gibi; Millî Görüş Hareketi nezdinde Türkiye’nin sanayileşmesi bir “var olma- yok olma” sorunu kadar önemlidir (Sarıbay, 1985: 123). MSP’nin sürekli olarak “sosyal adalete” vurgu yapıyor oluşu da, partinin söylemsel düzeyde dönemin sol partileriyle benzeşmesine neden oluyordu.

MSP’nin ekonomi politikaları içerisinde dönemin sağ partileri ve genel olarak Türkiye’deki sağ siyaset geleneğiyle benzeşen nokta ise “kalkınma”ya büyük önem vermesidir. MGH içerisinde ahlâk ve maneviyat temelli manevî kalkınma kadar maddî kalkınmanın yolları da araştırılmıştır. Millî Görüş’e göre maddî kalkınmanın amacı, milleti medeniyet yarışında müreffeh ülkeler seviyesini açacak hamleye kavuşturmaktır. Bu noktada; israfın kaldırılması, tefeciliğin terkedilmesi, zümresel ve coğrafi dengesizliklerin giderilmesi, vergilerin âdil esaslara göre toplanması ve yatırımlar hususunda geri kalmış bölgelere öncelik verilmesi gibi temel ilkeler öne çıkmaktadır (Sarıbay, 1985: 113). MSP’nin ekonomiye bakış açısında öne çıkan noktalardan biri de büyük kapitalist girişim hakkındaki şüphedir (Özdalga, 2007: 50). Tekelci sermaye karşısında yerel ölçekli küçük Türk sermayesini destekleyen MSP,

sosyal eşitsizliklerin önlenmesi konusunda sosyal adaletin sağlanmasına büyük önem vermiştir.

MSP, 1973 Genel Seçimlerinde aldığı %11,8 oy oranı neticesinde CHP ile bir koalisyon hükümeti kurmayı başarmıştı. Parti, 1977 Genel Seçimlerinde %8,6'ya düşen oyuna rağmen, 1980'e kadar Türk siyasetinin anahtar partilerinden olmayı başarmış (Çakır, 2005: 547) ve dönem boyunca kurulan "Milliyetçi Cephe" hükümetlerinde koalisyon ortağı olarak yer almıştır. MSP, 1973 Genel Seçimlerinde 36 ilden milletvekili çıkarırken, kendi ortalamasının üzerinde oy aldığı illerin genel itibariyle Türkiye'nin daha az gelişmiş bölgeleri olduğu söylenebilir (Çakır, 2012: 231- 2). Parti, 1977 Genel Seçimlerinde de benzer bir tablo ile karşılaşmış ve en yüksek oy aldığı yirmi il içerisinde sadece Konya ve Kocaeli farklı coğrafi bölgelerden olması bakımından ayrılmıştır (Çakır, 2012: 234). MSP yine ülkenin ekonomik gelişmişlik bakımından düşük seviyedeki bölgelerinden oy alabilmiştir.

Refah Partisi'ni yukarıda MSP ile ilgili verilen özellikler bağlamında karşılaştırsak, Millî Görüş Hareketi'nin zaman içinde geçirdiği değişimi ve yine 1990'lı yılların Türkiye'sinin geçirdiği değişimleri görmek mümkün olabilecektir.

Millî Görüş Hareketi içerisinde yer alan Millî Nizam ve Millî Selamet Partileri, 1970'li yıllarda ağırlıklı olarak din odaklı politikalar üzerinden bir siyasî dil geliştirirken, Refah Partisi'nin programında -MSP'den daha baskın bir şekilde- sol jargondan alıntılarla bezeli ekonomi- politik söylem dikkat çekiyordu. RP'nin propagandalarında kullanılan temalar arasında; sosyal adalet, etnik tarafsızlık, emeğe saygı ve yolsuzluğa son gibi konular yer almaktaydı (Gülalp, 2003: 64).

Sosyal adaletin sağlanması meselesi, Millî Görüş Hareketi'nin her zaman repertuarında yer alan bir başlık olarak önemlidir. Gelir dağılımının büyük bir hızla bozulduğu 1990'ların Türkiye'sinde sosyal adaleti sağlama iddiası hâliyle seçmeni etkileyebilecek bir güce sahiptir. Yine Erbakan'ın ekonomik sistem içerisinde haksız gelir elde ederek, gelir adaletini bozanlara karşı kullandığı "rantyeciler" ifadesinin ülke içerisindeki yoksulları cezbetmesi de kaçınılmazdır. Aynı zamanda partinin isminin "Refah" olması, serbest piyasa ekonomisine geçiş sonrasında halkı sürekli zengin olma hayâlleri kuran bir toplum için gâyet mantıklı görünmektedir.

MSP'nin tekeli sermayeye karşı yerel ölçekli küçük sermayeyi desteklemesi RP'de de benzer şekilde görülür. İki parti için de kapitalizmden kastedilen şey çokuluslu şirketler ve devlet destekli yerli büyük sermayedir (Gülalp, 2003: 63). Bu anlamda Millî Görüş Hareketi'nin özel sermayeye bir itirazı bulunmamaktadır, itiraz

edilen tekellerden başka bir şey değildir. Erbakan'ın MSP'li yıllarda dilinden düşürmediği “ağır sanayi hamlesi”, RP döneminde artık demode bir ifade olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda RP, “ağır sanayi hamlesi”nden vazgeçip başta çevrenin korunması olmak üzere “sanayi sonrası”na odaklanan politikalara yönelmiştir (Gülalp, 1999: 52).

RP'nin parti programını şekillendiren ve partiye yön veren ilke “âdil ekonomik düzen” ilkesidir. İslâmiyet'in adalet ilkesine dayandırılan “âdil ekonomik düzenin” hedefleri arasında; “manevî kalkınma, çevrenin korunması, yolsuzluğa son verilmesi, adem-i merkezîyetçi idare, bireysel girişimin desteklenmesi ve devletin tüm iktisadî faaliyetlerden elini çekmesi (Gülalp, 2003: 64)” gibi hedefler yer almaktadır. “Âdil ekonomik düzen”, yukarıda ifade edilen bakış açısından hareketle; “küçük iş sahiplerini devletin ve büyük sermayenin tahakkümünden korumayı amaçlamaktadır (Gülalp, 2003: 63).”

“Âdil ekonomik düzen” ilkesinin merkezinde ise daha önce bahsedildiği üzere sosyal adaletin sağlanması fikri yatıyordu. Türkiye'nin geçirmiş olduğu Neo-liberal dönüşümün yarattığı sosyo-ekonomik yıkımı telafi etmek ve sosyal devleti yeniden ayağa kaldırmak hedefleniyordu. Türkiye'de refahın âdil paylaşılmasının sebebi olarak Siyonistlerin kurduğu kapitalist sistemi gören Erbakan ve RP, bu sistemi “köle düzeni” olarak tarif eder. Bahsedilen “köle düzeninin” beş aracı vardır. Bunlar; “faiz, haksız vergi, darphane, kambiyo [ve] kredi kartı mikroplarındır (İnceoğlu, 2009: 81).” “Âdil ekonomik düzen” ilkesi, kapitalizmin ve komünizmin faydalı yanlarının alındığı ve zararlı yanlarının da bırakıldığı savunusundan yola çıkılarak Millî Görüş Hareketi tarafından meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Siyasal İslâm'ın 1990'larda iktidara gelmesini daha iyi anlayabilmek için, Millî Görüş Hareketi'nin toplumsal tabanını incelemek gerekmektedir. Millî Görüş Hareketi'nin neden 1970'li yıllarda değil de 1990'lı yıllarda iktidar olduğuna cevap vermenin yolu ise, Millî Nizam ve Millî Selamet Partilerinin toplumsal tabanı ile Refah Partisi'nin toplumsal tabanını karşılaştırmakla mümkündür. Çakır, Millî Selamet Partisi ile aynı tabana sahip olan Millî Nizam Partisi'nin üç toplumsal katmandan beslendiğinden bahsederken (Çakır, 2005: 545), Gülalp de benzer şekilde Refah Partisi'nin destek bulduğu toplumsal tabanı üç farklı sosyo-ekonomik sınıfa içeren dikey bir blok olarak tanımlar (Gülalp, 2003: 59). Çakır'ın tasnifi, Millî Nizam ve Millî Selamet Partilerini kapsayacak şekilde 1980 öncesinde siyasal

İslâm'ın dayandığı tabanı işaret ederken, Gülalp'in benzer tasnifi de 1980 sonrası ve bilhassa 1990'larda Refah'ı iktidara taşıyan toplumsal tabanı işaret eder. Çakır ve Gülalp'in tespitleri, Türkiye'nin 1980 öncesi ile 1980 sonrası geçirdiği köklü toplumsal değişimleri de göz önüne serer.

Çakır'ın aktardığı ilk toplumsal grup, taşra kökenli dindar ailelerin cumhuriyetin lâik okullarında eğitim almış ve genellikle serbest meslekle uğraşan yeni seçkin sınıftır. Gülalp bu grubu 1980 sonrasında profesyonel orta sınıfın çevre unsurları olarak tarif eder. Bu grupta yer alan kesim, aldıkları eğitimin de verdiği destekle, muhalif oldukları Kemalizmin savunusunu yapan merkezdeki profesyonel seçkinlerin konumunu sarsmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye'de İslâmî kesimin aydınları olarak öne çıkan bu grup, daha önce bahsettiğimiz otantik kültürlere dönme fikrinin de temsilciliğini yapmıştır. Bahsedilen kesimin -her ne kadar eğitilmiş olsa da- 1980 öncesi fazlaca entelektüel iddiası yoktu. Ancak 1980 sonrası dünyada yaşanan gelişmelerin Kemalizmin dayandığı modernist düşünceyi tahrip etmesi ve bu kesimdeki insanların da yaşanan gelişmelere ayak uydurup, Kemalizme muhalif tarzdaki post- modern tezlerini ilân etmeleri onları yeni bir seçkin sınıf olarak ortaya çıkarmıştır.

Çakır'ın tasnifindeki ikinci katmanda, taşrada ticaret ve sanayiyle uğraşan dindar müteşebbisler yer alırken, bu katmanın 1980 sonrasında Gülalp'in metnindeki karşılığı taşrada yerleşik olan küçük ve orta boy işletmelerdir. Bahsedilen kesimin çıkarları her zaman için devletin himayesinde olan İstanbul merkezli büyük sermayenin çıkarları ile çatışma hâindedir. Zaten Millî Görüş Hareketi'nin ekonomik alandaki önemli hedeflerinden biri, yukarıda açıklandığı üzere; İstanbul merkezli tekelci büyük sermayenin karşısında, taşradaki küçük sermayenin desteklenmesi ve büyük sermayeyle rekabet edebilecek hâle getirilmesidir. 1980'li yıllarda ekonominin ihracata yönelip dışa açılması, taşradaki küçük ve orta boy işletmeler için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu sayede, yeni ekonomik şartlara ayak uydurup palazlanan bir İslâmî sermaye ortaya çıkmıştır. Güçlenen İslâmî sermaye, sürekli çatışma hâlinde olduğu İstanbul merkezli bazı büyük sermayelerle rekabet edebilecek seviyeye ulaşmıştır.

Çakır'ın aktardığı son toplumsal grup, taşrada ve büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünnî dindarlardır. Bu grubu 1980 sonrasında Gülalp'in deyiimiyle işçi sınıfının çevre unsurları olarak tanımlayabiliriz. Bahsedilen toplumsal grubun profili, 1980 öncesi ve sonrası dönemde fazla değişmemiştir. Yalnızca mekânsal bir

değişiklikten bahsedilebilir. Kırdan kente olan göçün hızla artıp, ilk defa olarak kentte yaşayan nüfusun oransal olarak kır nüfusunu geçmesi bu neticeyi doğurmuştur. Yâni Çakır'ın ifadesinde yer alan toplumsal grup, büyük oranda kırdan kente taşınmıştır. Bahsedilen grubun büyük çoğunluğunu yukarıda ifade edildiği üzere, kırdan kente göç eden fakat kent yaşamına tamamen adapte olamayan ve marjinal iş alanlarında çalışan kimseler oluşturur. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren ekonomide gelir dağılımının tahammül edilemez derecede bozulması ve sosyal devlet ilkesinin sadece seçim zamanlarında popülist kaygılarla hatırlanıyor olması, toplumun belki de en kalabalık kesimi için Refah Partisi'nin bir kurtuluş yolu olarak algılanmasına neden oluyordu.

Refah Partisi'nin temel ideolojisi ve hitap ettiği toplumsal tabanı da dikkate alarak, partinin daha önce bahsettiğimiz 1990'lı yıllardaki seçim başarılarının arkasında yatan nedenlere odaklanabiliriz.

MSP'nin 1970'li yıllarda sosyo- ekonomik açıdan az gelişmiş, ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde başarılı olduğunu ve bu bölgelerde kendi oy ortalamasının üstünde bir oy aldığını ifade etmiştik. Ancak Refah Partisi, 1994 Mahallî İdareler Seçimlerinde örneğini gördüğümüz gibi, Türkiye'nin en büyük iki şehri olan İstanbul ve Ankara'da büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmıştır. MSP, Mardin'in ifade ettiği şekliyle; "tipik bir Anadolulu taşralı İslâm davranışı (Mardin, 2012: 32)" iken, RP'nin ülkenin en büyük iki şehrinde ve ilaveten dört büyük şehirde daha seçimleri kazanmasını nasıl değerlendirebiliriz?

Bu noktada ilk olarak, Millî Görüş Hareketi'nin Türkiye'deki dinî cemaatlerle/ tarikatlarla olan ilişkisinden bahsedilebilir. Bilindiği gibi Millî Görüş Hareketi'nin lideri olan Necmettin Erbakan, 1960'lı yılların sonunda önce Adalet Partisi'nden milletvekili adayı olmuş ancak parti tarafından aday gösterilmemiştir. Ardından ise Nakşibendî görüşü benimsemiş olan ve temelleri Gümüşhanevî Dergâhı'na dayanan İskenderpaşa Cemaati'nin³⁹ ve cemaatin başında bulunan Mehmet Zahid Kotku'nun desteği ve gayreti sayesinde 1969 Genel Seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak ilk defa meclise girmiştir. Yine Millî Görüş Hareketi'nin partileşip, 1970'te Millî Nizam ve 1972'de de Millî Selamet Partilerinin

---

³⁹ Gümüşhanevî Dergâhı, 1970'lerden itibaren İskenderpaşa Cemaati olarak anılmaya başlanmıştır. O yıllarda dergâhın başında bulunan Mehmet Zahid Kotku'nun İskenderpaşa Camii'nde imamlık yapmasından ötürü dergâh da bundan böyle İskenderpaşa Cemaati olarak anılmaya başlanmıştır (Yaşar, 2005: 327- 8).

kurulmasında İskenderpaşa Cemaati'nin önde gelen isimleri aktif rol oynamışlardır (Yaşar, 2005: 331).

Nakşibendî Hareketi, Türkiye'deki dinî muhalif hareketin mahfili olarak değerlendirilebilir. Fakat Nakşibendîliğin dışında, örneğin Nakşibendîliğin bir kolu olarak öne çıkan ve Süleyman Hilmi Tunahan'ın şeyhliğini yapmış olduğu Süleymancılar önemli bir dinî cemaat olarak işlev görmüştür. Yine Nakşibendîliğin bir kolu olan ve şeyhliğini Hüseyin Hilmi Işık'ın yaptığı Işıkçılardan bahsedebiliriz. Bütün bu dinî cemaatlerin ortak özelliği cumhuriyet döneminde uygulanan din politikalarına karşı çıkmış olmalarıdır. Cumhuriyet dönemindeki bu tip dinî yapılanmalar, cumhuriyet rejimi tarafından gayri meşru ve dağıtıcı unsurlar olarak algılandığı için (Kara, 2012: 311) bütün bu dinî yapılanmaları birer tepkisel hareket olarak da değerlendirebiliriz. Cemaatlerin bu bahsedilen muhalif olma durumu cumhuriyetle başlamamış, bilâkis Mardin'in hatırlattığı üzere cumhuriyete tevarüs etmiştir. Zira Tanzimat reformlarına karşı ilk tepkiyi gösteren kişi bir Nakşibendî önderi olan Şeyh Ahmed olmuştur (Mardin, 2012: 115).

Cumhuriyet rejiminin tek tip bir İslâm ve tek tip bir Müslüman tasavvur etmesi, rejimin tasvip ettiği Sünnî Müslümanlığı İslâm'ın ortodoksisi hâline getirmiştir. Hâliyle cumhuriyetin daha 1925'te tasfiye ettiği tarikat ve cemaat yapıları da, ister istemez İslâm'ın heterodoksu olma konumuna gelmiştir. Bu noktada Özdalga'nın kullanmış olduğu bir sosyolojik genellemeyi ifade edebiliriz. Özdalga, ortodoksinin çoğunlukla kentsel alanlarda yaşayan ve eğitilmiş olan insanların uygulaması olduğunu, heterodoksinin ise kırsal bölgelerde yaşayan insanların uygulaması olduğunu ifade etmektedir (Özdalga, 2007: 63). Bir toplumun gelişmişlik seviyesi arttıkça, -başta sanayileşme olmak üzere- diğer bir takım unsurların da etkisiyle kırsal alanlarda yaşayan nüfus giderek kente göçmeye başlar. Türkiye'de 1950'lerden itibaren örneklerini gördüğümüz bu olgu, ancak 1980'lerden sonra başta ekonomik gelişmelerin etkisiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Türkiye'nin demografik yapısı incelendiğinde; kentte yaşayan nüfusun oranı kırsal ikâmet eden nüfusun oranını ancak 1980'lerin ortalarında geçmeyi başarmıştır.⁴⁰

Dinin ortodoks ve heterodoks yorumları ile modernleşme ve demografiye dair yorumları bir araya getirdiğimizde, Millî Görüş Hareketi'nin 1970'li yıllarda temsilcisi olan MSP'nin, kırsal bölgelerde güçlü olması daha anlamlı hâle

⁴⁰ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=202 ve http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=943 (Erişim Tarihi: 20.05.2015)

gelmektedir. Aynı şekilde, 1990'lı yıllarda Millî Görüş Hareketi'ni temsil eden Refah Partisi'nin büyük şehirlerdeki başarısı da tesadüf olarak gözükmemektedir. Toplumdaki gelişmişlik seviyesine paralel şekilde Millî Görüş Hareketi'nin büyük kentlerde artan başarısından bahsedebiliriz. Özdalga; modernleşmeye bağlı olarak güçlü bir bürokrasi ağına sahip olan devletin, taşradaki sosyal grupların siyasî etkisini azalttığını ifade etmektedir (Özdalga, 2007: 65). Bu tip bir gelişme, İslâmî ortodoksinin güçlenmesine, heterodoksinin ise gücünü yitirmesine neden olmuştur.

Fakat kanaatimce Türkiye'de daha farklı bir olgudan söz edilebilir. Türkiye'de cemaat ve tarikatları içine alacak şekilde dinî yapılanmaların (heterodoksinin), 1980 sonrası dönemde Özdalga'nın ifade ettiği gibi güç kaybetmediği tam tersine dönemin yeni koşullarına ayak uydurarak gücünü muhafaza ettiği aşikârdır. Bunun en çarpıcı örneği şüphesiz Nakşibendî Tarikatı'nda görülür. 1925'teki Şeyh Said isyanını başlatan ve bir Nakşibendî şeyhi olan Şeyh Said'in İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp idam edilmesinden tam 64 yıl sonra yine Nakşibendî Hareketi'ne yakın olan Turgut Özal'ın devletin en üst makamına gelebilmesi şaşırtıcıdır.

Ayrıca yukarıda ismini zikrettiğimiz dinî yapılanmaların, 1980 sonrasında salt bir cemaat/ tarikat olarak işlev görmediği de ortadadır. Millî Görüş Hareketi'nin vücut bulmasında önemli rolü olan Nakşibendî Hareketi'nin/ İskenderpaşa Cemaati'nin 1980 yılının başında Hakyol Vakfı ile başlayan kurumsallaşma süreci, Özal döneminde giderek hız kazanmıştır. 1983 sonrası dönemde, Hakyol Vakfı'nın şube sayısı artırılmış, ayrıca; İlim, Kültür ve Sanat Vakfı, Sağlık Vakfı gibi vakıflar kurularak yurt çapında örgütlenmesi sağlanmıştır. İskenderpaşa Cemaati, çok sayıda dernek, cemaat, diğer toplum kesimleri ve sivil toplum kuruluşları ile yakın ilişkiler kurmuştur (Yaşar, 2005: 333).

Bu noktada, İslâmî ortodoksinin güçlenip, heterodoksinin zayıflaması bir noktaya kadar doğru olmakla birlikte, "heterodoksinin ortodoksinin alanına taşınması" Türkiye için daha doğru bir ifade olarak görülmektedir. Bunun bir başka destekleyicisi ise, Refah Partisi'nin 1995 yılında yapılan seçimlerde, MSP'nin 1977'de en yüksek oy aldığı 20 ilin 15'inde birinci parti olmasıdır.⁴¹ Yâni Millî

---

⁴¹ MSP'nin 1977 Genel Seçimlerinde kendi ortalamasının üzerinde oy aldığı 20 ilin 15'inde, Refah Partisi 1995'te birinci parti olarak çıkmıştır. RP'nin 1995 Genel Seçimlerinde birinci parti olamadığı bu beş il; Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Rize ve Van'dır. Rize'de Mesut Yılmaz faktöründen dolayı ikinci parti olan RP; Diyarbakır, Hakkâri ve Van'da birinciliği HADEP'e kaptırmıştır. Mardin'de ise ANAP birinci olmuştur. RP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bu kısmî başarısızlığının en büyük

Görüş Hareketi, 1980 öncesindeki tabanını, 1990'ların ortalarına kadar muhafaza etmeyi başarmıştır. Refah Partisi'nin kırsal kesimde tutunmasına ek olarak başta İstanbul ve Ankara gibi Türkiye'nin büyükşehirlerinde de başarılı olması, heterodoksinin ortodoksinin alanına taşınmasıyla mümkün olmuştur. Kırdan kente doğru göç eden geniş bir kesim, kırdaki geleneksel cemaat yapısını kentlerde bulamamış ve bu arada kentin imkânlarından da tam olarak faydalanamamıştır. Böylece ortaya -eskiden olduğu gibi- ne tam olarak kırdaki geleneksel cemaat yapısını özümsemiş bir kitle, ne de kentli olabilmeyi başarabilmiş bir modern cemaat kitlesi çıkmıştır. Bu insanlar, Yerasimos'un ifadesiyle kendilerine "ikâme cemaatler" aramışlar ve onların bu arayışlarına cevap veren de İslâmî siyaset olmuştur (Yerasimos, 2001: 18). Bahsedilen ikâme cemaatlerde birleşen insanlar, geleneksel cemaat öğelerinin "bir çeşit alt kent ekonomisine ve kültürüne" (Yerasimos, 2001: 19) dönüşmesinde büyük rol oynayarak, kırdaki geleneksel yapının form değiştirmiş hâlini kentlere taşımaya yolunu bulmuşlardır.

RP'nin, MSP gibi sadece taşrada güçlü olmaması, taşradaki gücünü muhafaza ederken bir taraftan da Türkiye'nin büyük kentlerine açılması, onun "klâsik taşra muhafazakârlığını" aştığını göstermektedir.

Bütün bu açıklamaların ardından Refah Partisi'nin başarısını iki farklı teorik alandaki birleşmeyi başarabilmesinde aramalıyız. Bunların ilki; 1970'lerde Batı karşıtı ve İslâmî modernleşme yanlısı olan MSP ile yine aynı yıllarda modernizm karşıtlığı üzerinden bir İslâmî ideoloji yürüten düşüncenin bir araya getirilmesidir. Diğeri de 1980 öncesi dönemde ayrı hâlde bulunan dinin ortodoks yorumu ile heterodoks yorumunu bir araya getirebilmesidir.

Refah Partisi'nin, siyasetin pratik yönü üzerinde de başarılı olduğuna şüphe yoktur. Öncelikle Refah Partisi'nin diğer partilere göre daha olumlu bir imaja sahip olması önemli bir etkidir. Özal'ın ölümü sonrası ANAP'ın güç kaybettiği bir ortam hâkimdi. SHP ise özellikle yerel siyasetteki başarısızlığının getirdiği olumsuz imajı bir türlü üstünden atamıyordu. Öte yandan DYP seçmeninin, Demirel gibi bir liderden sonra Çiller'e tam olarak güvenemediği ortadaydı. Böyle bir ortamda üstelik de 1970'lerin sonundan beri hükümet görevi almamış olan RP, birçok seçmenin gözünde en temiz siyasal parti olarak kabul edilmekteydi (Gülalp, 2003: 49).

---

sebebi, 1991 Genel Seçimleri öncesinde Türkçü MÇP ile yapılan ittifak neticesinde partinin İslâmî kimliğindeki kaymadır. Bu sebepten bölgedeki Kürt vatandaşların oyları ağırlıklı olarak HADEP'e gitmiştir. Bölgede doksanların başından itibaren Kürt milliyetçiliğinin giderek etkin olması da önemli bir faktördür (Yavuz, 2005: 596).

Refah Partisi'ni diğer partilerden ayıran bir diğer önemli özellik de partinin dinamik bir örgüte sahip olmasıdır. Çakır, RP'nin parti örgütünü Türkiye'deki siyasî örgütlenmeler içinde en fedakâr, en dayanışmacı ve en militan taban olarak tanımlarken (Çakır, 2012: 239), Özdalga ise RP üyelerinin büyük bir bölümünün partiye destek olması bakımından diğer partilerden ayrıldığını ifade eder (Özdalga, 2007: 128). Türköne, bahse konu olan dönemde Türkiye'de partiye benzeyen tek parti örgütünün RP olduğunu söylemektedir (Türköne, 2006: 156).

Refah Partisi'nin kullandığı siyaset dili, kendisini diğer partilerin arasından sıyrılıyordu. Türköne'nin ifade ettiği gibi; DYP ve ANAP'ın tutarsız ve çığ bir tarzda müracaat ettiği dinî retorik, RP tarafından profesyonel hâle getirilerek kullanılıyordu (Türköne, 2006: 127). Refah Partisi için din, “protest eğilimleri derleyip toparlayan bir kimlikten ibaret[tir] (Türköne, 2006: 140).” Bu anlamıyla bir siyasal iletişim aracı olarak din, mesajın kendisi değil, taşıyıcısıdır ve bu yüzden de araçsaldır (Türköne, 2006: 140).

Refah Partisi'nin siyaseti inşa ederken kullandığı dilin, militarist jargondan esintilerle süslü olması, Foucault'nun Clausewitz'ten mülhem olarak söylediği sözü akıllara getirmektedir. Foucault, Prusyalı General Clausewitz'in, “savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir” sözünü tersine çevirerek; “politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir” demiştir (Foucault, 2002: 31). Refah Partisi'nin retorğinde siyaseti modern bir “gaza”ya eş gören pek çok ifade bulunmaktadır. Millî Görüş Hareketi'nin lideri Erbakan'ın, partililer tarafından “Mücahit Erbakan” olarak anılması da bunun bir göstergesidir.

Refah Partisi'ni kitlelere açan “âdil ekonomik düzen” ilkesi her ne kadar yetkin bir teoriden azade olsa da, bahsedilen ilkenin ifade edilmiş biçimindeki “yalınlık ve popülist karakter (İnceoğlu, 2009: 85)” partinin başarısında büyük rol oynamıştır. Gerçekten de RP'nin “âdil ekonomik düzen” ilkesi, serbest piyasa ekonomisinin getirdiği yeni düzenden hoşnut olmayan insanlardan, şehirlerin yoksul çevre mahallelerinde yaşayan insanlara kadar geniş bir kesimden destek görmüştür. Özellikle sosyal adaletin sağlanmasına yönelik hedefler, gelir dağılımının bozulmasından etkilenen geniş orta sınıflar üzerinde etkili bir kampanya yürütülmesine olanak vermiştir.

Bayramoğlu da benzer şekilde RP'nin yeni toplumsal gruplara sunduğu siyasî kimliğin birbirinden farklı kesimleri içine aldığını ve hâliyle homojen bir kimlikten uzak olduğu kanaatindedir. Müslüman kimliği, İslâmcı kimliği ve Kürt kimliği gibi

farklı kimliklerle birlikte gecekonduların yoksul kesimleri, korumacı ve tekeli sistemlerin dışladığı Anadolu kökenli dindar küçük tüccar ve sanayiciler RP'nin içinde barındırdığı farklı kimliklerdir (Bayramoğlu, 1994: 112).

Refah Partisi'nin bu kampanya sonucunda önce yerel ölçekte, sonrasında ise ulusal ölçekte iktidara gelmesi; toplumun marjında yer alan geniş kesimlerin, toplumun merkezine yaklaşması bakımından önemlidir. Sadece sosyal adaletsizlik sebebiyle toplumun marjında olan insanlar değil, sürekli olarak tekeli büyük sermaye ile haksız rekabete giren Anadolulu taşra sermayesi de, benzer şekilde toplumun merkezine dâhil olma şansını yakalamıştır. Ayrıca tamamen ahlâkî saiklerden yola çıkarak Müslümanca bir yaşam talebinde bulunan insanlar da Refah Partisi'ne destek veren kitlede yerlerini almışlardır.

1.5. 1990'lı Yıllar Türkiye Siyasetinin Genel Değerlendirmesi

1990'lı yıllar Türkiye için siyasî istikrarsızlıklar, ekonomik krizler ve toplumun büyük bir kesimini rahatsız edecek dereceye varan sosyal olaylardan müteşekkil bir dönemi ifade etmektedir. Karşımızda meclisten güçlkle güvenoyu alabilen zayıf koalisyon hükümetleri ve ülkedeki derin ekonomik bunalım ile giderek artan terör olaylarının bileşiminden oluşan oldukça karanlık bir tablo vardır.

1990'lı yıllar Türk siyasetini en iyi açıklayabilecek kelime şüphesiz ki "istikrarsızlık"tır. Türkiye'de 1991- 2002 yıllarını kapsayan 11 yıllık dönemde tam 10 farklı hükümet kurulmuştur (bkz. Ek 1).

Bu 11 yıllık dönemde kurulan 10 hükümette ANAP, DYP, SHP, CHP, RP, DSP, DTP ve MHP olmak üzere tam sekiz farklı parti, iktidar ya da iktidar ortağı olarak yer almıştır. 1991- 2002 arası kurulan 10 hükümetin ortalama görev süresi "416 gündür" yâni 1 yıldan biraz fazladır.

Merkez sağda yer alan ANAP ve DYP gibi partilerle birlikte, merkeze daha mesafeli bir konumda bulunan RP ile MHP'nin de iktidar şansını yakalaması, sağ seçmenin tüm alternatiflere şans tanıdığına bir göstergesidir. Öte yandan merkez solda da benzer şekilde SHP, CHP ve DSP'nin iktidar ya da iktidar ortağı olma imkânını bulduğu bir dönem olan 1990'lar, gerek merkez sol ve gerekse de merkez sağda siyaset yapan tüm partilere "bir dönem" de olsa şans tanındığı bir dönem olmuştur. Bu siyasî istikrarsızlık, Tablo 9'da da görülebileceği şekilde oylardaki parçalanmanın önceki yıllara göre giderek artmasına da neden olmuştur. Oylardaki parçalanma katsayısı 1'e yaklaştıkça oyların daha fazla parti arasında paylaşıldığı ve

partilerin aldığı oy oranlarının birbirine yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen katsayı 1983 yılında 0.60 iken, 1987’de 0.51’e gerilemiş fakat 1991’de 0.72’ye ve nihayet 1995’te ise 0.77’ye kadar yükselmiştir.

Tablo 9: Türkiye’de 1983- 1995 arası dönemde oylardaki parçalanma katsayısının değişimi
(T. Tosun, 1998: 197)

Yıllar	Oylardaki Parçalanma Katsayısı
1983	0.60
1987	0.51
1991	0.72
1995	0.77

Türk siyasetinde merkezin zayıfladığına dair görüşler 1990’lı yılların ortalarından itibaren sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle de 1995 Genel Seçimleri neticesinde Refah Partisi’nin iktidar olmasından sonra daha yüksek sesle dillendirilen bu görüşe dair Türköne’nin tespiti anlamlıdır: Türköne, 1995’te Refah Partisi’nin zaferiyle sonuçlanan seçimleri, toplumun kendi merkezini ya da merkezlerini oluşturması şeklinde yorumlarken; toplumun özerkleşmesine paralel olarak da siyasetin daraldığından bahsetmektedir (Türköne, 2006: 154). Türköne’nin ifade ettiği şekliyle “özerkleşen toplum” kendi merkezini oluşturmuş ve bunun sonucunda merkez –bilhassa merkez sağ- bir zamanlar ismini hak edercesine merkezinde yer aldığı siyasî sistemin marjında yer almaya başlamıştır. Sistemin merkezinde yer alan partileri içine alan yolsuzluk ve yozlaşma dolu ortamın yanı sıra, “ideolojik krizin yarattığı erozyon” da etkili olmuştur (Mert, 2007: 37). Liberal ekonomik politikalarla tahkim edilen ideolojilerin yıpranması neticesinde doğan boşluğu 1995’te İslâmcı ideolojiyi öne çıkartan RP doldururken; 1999’da ise ulusalcı ve milliyetçi yapılarla bezenen DSP ile MHP seçimlerin kazananı olmuştur.

ANAP ve DYP’nin akıbeti, 1990’lı yılların ortalarından itibaren merkez sağın zayıflama eğilimine girdiğinin net bir göstergesidir. Ülkenin temel meselelerinde etkin düzeyde söz söyleyebilen ANAP ve DYP, bu etkin konumlarını Kozanoğlu’nun deyimiyle “edilgen ve belirlenen” şeklinde bir konuma terk etmiştir (Kozanoğlu, 1995: 87). ANAP ve DYP, politikalarını ve söylemlerini giderek RP ve MHP’ye göre ayarlamaya başlamıştır. Böylelikle Türkiye’nin büyük bir değişim geçirdiği 90’lı yıllarda merkez sağı temsil eden ANAP ve DYP, yukarıda ifade edildiği

şekliyle siyasal sistemin marjında kalmıştır. ANAP, 1983- 2002 yılları arasında kabaca 20 yıl varlığını sürdürmüş, DYP ise sadece 90'lı yıllarda etkin olabilen bir “dönem partisi” olarak anılmıştır. Doksanların ortalarında siyasal sistemin merkezinden giderek marjına doğru itilen bu iki partiden DYP, 1999 Genel Seçimlerinde son kez %10'luk seçim barajını aşabilmiş, 2002 yılındaki Genel Seçimlerde ise %9,5 civarında oy alarak meclise girememiş ve siyasî olarak ömrünü tüketmiştir. ANAP ise 1999 Genel Seçimleri neticesinde DSP ve MHP ile birlikte kurulan hükümette koalisyon ortağı olarak yer almış fakat 2002 Genel Seçimlerinde diğer hükümet ortaklarıyla aynı kaderi paylaşmış, %10'luk seçim barajının altında kalarak ilerleyen yıllarda tıpkı DYP gibi bir tabela partisine dönüşmüştür.

1999 Genel Seçimleri neticesinde “ulusalci” DSP ile “milliyetçi” MHP'nin ANAP'la birlikte bir koalisyon hükümeti kurması, doksanlı yılların ruhuna dair önemli bir veri sunmaktadır. 57. TC Hükümetinde bir araya gelen DSP lideri Ecevit ile MHP'nin, ülkenin geçmişte ciddi krizlerle karşı karşıya kaldığı bir başka dönem olan 1970'li yıllardaki ilişkisi düşünüldüğünde bu birliktelik daha ilginç hâle gelmektedir. Bir tarafta 12 Eylül öncesi dönemde solu temsil eden dönemin CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, diğer tarafta ise dönemin aşırı uçlarından MHP yer almaktadır.⁴² Sadece bu birliktelik bile, doksanlı yılların kendi içerisinde barındırdığı tezatları göstermesi bakımından kayda değerdir.

Doksanlı yılların kendine has dinamikleri ile Türk siyasetinin temel belirleyicisi olan ilkelerden oluşan bir siyasî terkip, Ecevit ile MHP'yi aynı hükümette yer almaya ikna etmek için yeterli olmuştur. Bu dinamikler büyük oranda, ulus devleti savunma iddialarından ve Batı düşmanlığı ile beraber yürüyen anti-empyralist söylem üzerinden sağlanmıştır. Türk siyasetinin temel belirleyicisi ilkelerden kastedilen ise çalışmada daha önce dile getirilen ve Türk milliyetçiliğinin temel kodları olarak bahsedilen “tehdit algısı ve beka kaygısı” kavramlarıdır. Bu kavramlar doksanlı yıllarda da kendisini yeniden üreterek “resmî devlet söylemi” mertebesine kadar yükselmiştir. Tek parti döneminde düşman imgesi; din eksenli

---

⁴² 1999 Genel Seçimleri neticesinde, DSP liderliğinde kurulacak olan hükümette MHP'nin de yer alma ihtimalini değerlendiren DSP Genel Başkan Yardımcısı -ve aynı zamanda Bülent Ecevit'in eşi olan- Rahşan Ecevit'in açıklamaları, koalisyonun kurulma sürecinde büyük yankı uyandırmıştır. Rahşan Ecevit, MHP ile kurulacak bir koalisyonun ancak zorunlu olabileceğini fakat kendisinin ve pek çok kişinin içinde ciddi kuşkular olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca MHP'nin geçmişine yönelik olarak da ses getiren ifadeler kullanmıştır: “Çocukları, gençleri örgütlediler, baskı altına aldılar, hatta silahlandırdılar. ‘Ya bizden olacaksın ya canından’ dediler. Yıllarca sayısız can yaktılar, canlar aldılar. Bunların acısını unutmak kolay mı? (Milliyet; 15.05.1999)” R. Ecevit'in bu açıklamaları her ne kadar siyasî tansiyonu arttırsa da, kısa süre sonra DSP-MHP-ANAP arasında 57. TC Hükümeti kurulmuştur.

siyaset yapanlar, Kürt ve komünist muhalefet hareketleri ile azınlıklar ve yabancıları da içine alan rejim düşmanları üzerinde yoğunlaşırken, 1945 sonrası Soğuk Savaş ortamında doğrudan komünizm tehlikesi üzerinde yoğunlaşan bir düşman imgesi yaratılmıştır.

1980’li yılların sonlarından itibaren SSCB’nin de dağılmasının ardından komünizm tehlikesi yerini birbirinden ayırt edilmeye çalışılmaksızın PKK/ Kürt tehlikesine bırakmış, PKK’nın üniter devlet yapısını tehdit eden faaliyetleri, beka kaygısından doğan endişeleri arttırmıştır. Böylelikle Öztan’ın işaret ettiği Moskof tehdidi, komünizm korkusu, kızıl işbirlikçiler ve Siyonizm’in hain plânlarına “bölücü eşkiya” da eklenmiştir (Öztan, 2014: 454- 55).⁴³ Tehdit algılamasındaki bu yeni değişiklik ve kabaran beka kaygısı temelli korkular, 90’lı yılların sonunda DSP ve MHP’yi aynı masaya oturtmuştur. Yine Öztan’ın vurguladığı gibi, devlet geleneği özelinde bir fikir birliğinin yokluğuna rağmen, benzer devlet tasavvurlarının paylaşılması ve ulus- devlet, bağımsızlık ve egemenlik temelli müşterek kaygılar, ulusalcı- Kemalist gruplar ile milliyetçi- mukaddesatçı grupları birbirine yakınlaştırmıştır (Öztan, 2014: 452).

Doksanlı yıllar siyasetinin genel bir muhasebesinin yapıldığı bu başlık altında, çalışmada daha önce değinilen Kürt meselesine ilişkin de son bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Büyük oranda, cumhuriyetin erken dönem politikalarının sebep olduğu Kürt sorununun, zaman içinde bir terör sorununa doğru evrilmesini basit olarak “bastırılanın geri dönüşü” olarak ifade edebiliriz. Sistemli ya da değil, bir etnik grubun uzun yıllar devlet tarafından yok sayılması, bu etnik gruba mensup insanların bir kısmında giderek artan bir şekilde müfrit fikirlerin yer etmesine neden olmuştur. Sonuç olarak da, 1970’lerin sonlarında ülke koşullarının da etkisiyle giderek radikalleşen bir grubun, 1984’te başlayan silahlı mücadelesi, Kürt sorunu ile beraber artık “PKK sorunu” ya da “terör sorunu” adı verilen yeni sorunların da doğmasına neden olmuştur. 1980’lerin ortalarından itibaren; “Kürt sorunu”, “PKK sorunu” ve “terör sorunu” iç içe geçmiş, tüm bu kavram karmaşası içinde, meselenin çözümüne olanak sağlayacak bir dilin de toplum içerisinde yeşermesi maalesef mümkün olmamıştır.

2000’li yıllara girilirken, Kürt sorunu ile PKK sorunu, belki devlet söylemi itibariyle ayrılmıştı fakat toplum içerisinde hâlâ bahsedilen ayrımı diri tutacak bir

---

⁴³ Doksanlı yılların sonundaki 28 Şubat ortamını da düşününce bu listenin son halkasının “irtica korkusu” olduğunu belirtmek gerekir.

dilin hüküm sürdüğü de muhakkaktı. Fakat şurası bir gerçektir ki; 1990'lı yıllar Kürt meselesi konusunda bir kırılma dönemi olmuştur. 1990'ların Kürt meselesi/ Kürt sorunu açısından kritik bir önemi haiz olmasının sebebi, meselenin bu dönemde PKK'yı bertaraf etmekle çözülebilecek noktada olmasıdır. Yayman'ın ifadesi de bunu doğrulamaktadır: “Doksanlarda Kürt meselesinin çözümü ile PKK sorununun çözülmesi neredeyse aynı anlama geliyordu ancak bugün aynı yargıda bulunmak oldukça güçtür (Yayman, 2011: 203).” Ayrıca dönem boyunca meselenin demokratik yollardan çözümüne ilişkin fırsatların varlığına rağmen, ne yazık ki devlet katında makbul görülen güvenlikçi perspektifin meseleyi doğrudan güvenlik birimlerine havale eden militarist yaklaşımı, yeni krizleri de beraberinde getirmiş ve Kürt meselesi 2000'li yıllara girilirken giderek derinleşen bir hâl almıştır.

1980'li yıllardan başlayıp, 1990'lı yılları da içine alan bir başka tartışma konusu ise “millî kültür- ulusal kültür mücadelesinde” yeni bir cephenin açılması ya da daha doğru bir ifadeyle bu iki rakip kültürün mücadelesine başka bir rakibin daha ortak olmasıdır. Cumhuriyetin kuruluş felsefesini referans alan “ulusal kültür”e karşı, milliyetçi ve muhafazakâr cenahın kendi alternatif kültürünü yansıtan “millî kültür” arasındaki çekişme, 1980 öncesinin önemli kutuplaşma alanlarından birini oluşturmaktaydı. Fakat 1980 sonrası dönemde, Soğuk Savaş yıllarının etkin roller üstlenen isimlerinin de yer aldığı sol ve sağ düşünceden pek çok isim, medyanın aracılık ettiği ve geçmişin kötülenmesine dönük çalışmada olumsuz bir imaja büründürülerek insanların kafasına nakşettirilmiştir.

1980'lerde Yeni Sağ'ın yükselişine paralel olarak gelişen anti- entelektüalizm fikri, 12 Eylül sonrasında Evren ve ardından da Özal tarafından ustaca kullanılmıştır. Kenan Evren'deki aydın karşıtlığı, “entel” kelimesinin özellikle Özal'la beraber toplum nezdinde giderek pejoratif bir anlama kayması ile derinleşmiştir (Taşkın, 2014: 418). Neticede Taşkın'ın ifade ettiği şekliyle 12 Eylül yönetiminden ziyade Özal'ın başarısı sayılabilecek bir tablo ortaya çıkmıştır: Özal'ın, “toplum bileşenlerinin kimi özelemleriyle, küresel süreçlerin tetiklediği”, “deneyimsel, gündelik kapitalizmi çakıştırabilmesi” (Taşkın, 2014: 417) şeklinde açıklanabilecek bir tablodur bu. İşte bu hâliyle millî kültür ve ulusal kültür arasındaki mücadeleye dâhil olan kültür; piyasa etkileşimli “popüler kültürdür”. Böylelikle doksanlı yıllar, “entelektüel- moral denetimden özerkleşen, piyasayla iç içe geçen popüler kültürün yükselişi”ne sahne olmuştur (Taşkın, 2014: 419).

Yukarıdaki paragrafta ismini zikrettiğimiz Turgut Özal özelinde, çalışma içerisinde detaylı olarak değinilen 90'lı yıllar Türkiye ekonomisine ilişkin olarak da son bir kısa değerlendirmede bulunulabilir. Öncelikle doksanlı yıllarda, devlet aygıtlarının başta bürokrasi olmak üzere, hantal bir yapı içerisinde olması, hem bir ekonomik külfet olarak devletin sırtına binerken, hem de dünyanın 1980'lerden itibaren merkez kapitalist ülkelerden başlayarak çepelere doğru yayılan hızlı değişimine Türkiye'nin ayak uyduramamasına neden olmuştur. Türkiye, Özal'ın başbakan olduğu yıllarda (1983- 1989) bu değişimin Neo-liberal damarını yakalayarak ekonomik anlamda olumlu adımlar atmıştır. Ancak 1990'lı yıllardaki ekonomik tablo, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişinin aceleci ve her şeyden önemlisi, gerekli hukukî düzenlemeler yapılmadan ve sağlam bir mevzuat temelinden yoksun olarak yapılmış olduğu eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Bugün hâlen 1980'lerdeki hızlı ekonomik dönüşümün Türkiye'nin ekonomik yönden geleceğini kurtardığını iddia edenlerle birlikte, bu dönüşümün gâyet plânsız ve hukukî altyapı tam olarak yerleştirilmeden yapıldığı için ülkeyi 1990'lı ve 2000'li yılların başındaki krizlere sürüklediğini iddia edenler vardır. Bu anlamda Özal, verdiği siyasî ve ekonomik kararlar dolayısıyla, 1993'teki ölümünden sonra da üzerinde tartışılmaya devam edilen bir karakter olarak varlığını sürdürmektedir.

Özet itibariyle doksanlı yıllar her açıdan bir kırılma dönemini anlatmaktadır. Ekonomik açıdan cumhuriyet döneminin en ağır bilançosu karşımızdayken, siyasî açıdan ise daha önce hiçbir dönemde görülmemiş derecedeki istikrarsızlıklar Türkiye'nin belini bükümüştür. Halk, 1990'lı yıllarda büyük bir çaresizlik içerisinde bütün siyasî olasılıkları denemiştir. Terör olaylarına verilen kurban sayısının 1970'lerdeki ideolojik temelli sağ- sol çatışmasına verilen kurban sayısını geçmesi ile de hatırlanan 1990'lı yıllar, toplumda infial yaratacak olayların sıradan sayılır hâle geldiği bir dönemdir. Ayrıca toplum nezdinde ön plânda olan akademisyen ve gazetecilerin başını çektiği insanlar ile ağırlıklı olarak terörle mücadelenin yürütüldüğü bölgelerde yaşayan insanların faili meçhul cinayetlere kurban gitmesi de dönemin karanlık yönünü çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. 1990'lı yıllar içerisinde ülkenin mevcut sorunları çözemediği gibi, bunların üstüne yeni bir takım sorunlar eklenmiş, âdeta bir kartopunun yavaş yavaş bir çığa dönüşmesine benzer şekilde, gerek siyasî gerekse de ekonomik yönden ağır bir borç bakiyesi 2000'lerin Türkiye'sine kötü bir miras olarak tevarüs etmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ana hatlarıyla aktarmaya çalıştığımız 1990'lı yıllar Türk siyaseti, açıkça görülebildiği üzere oldukça kaotik bir ortam barındırmaktaydı. İşte bu bahsedilen kaotik ortam içerisinde dönemin ortalarına doğru yeni bir siyasî hareket büyük heyecan uyandırmıştır. Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) adındaki yeni siyasî oluşum, 1994 yılının son günlerinde Türk siyasî hayatına dâhil olmuştur.

YDH, katılmış olduğu ilk ve tek seçim olan 1995 Genel Seçimlerinden kısa bir süre sonra bir başka partiye katılmış ve varlığı sona ermiştir. YDH, her ne kadar kısa ömürlü bir siyasî parti izlenimi verse de, Türk siyasal hayatı içerisinde liberal ilkeleri uygulama isteği ve özellikle bazı konularda dönemindeki hâkim siyasî anlayıştan oldukça farklı nitelikteki politikalarıyla diğer partilerden ayrı bir çizgi takip etmiştir. Bunun sonucunda ise, kısa siyasî ömrüne rağmen, kurulduğu tarihten itibaren ciddi tartışmaların odağında yer almıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, 1990'lı yıllar Türk siyasetinin karakteristik özellikleri de akılda tutularak, Yeni Demokrasi Hareketi incelenmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YENİ DEMOKRASİ HAREKETİ (YDH)

2.1. YDH'nin Oluşumunda Etkili Olan Düşünceler

Yeni Demokrasi Hareketi'nin (YDH) kuruluş sürecini detaylı olarak incelemeyen evvel, YDH'nin⁴⁴ düşünsel altyapısını hazırlamış olduğunu söyleyebileceğimiz üç fikir üzerinde kısaca bir değerlendirmede bulunmak, YDH'nin nasıl bir siyasî iklim içerisinde doğduğunu anlamamıza da yardımcı olacaktır. YDH'nin ortaya çıktığı 1990'lı yılların ilk yarısında etkili olan ve bünyesinde barındırdığı özellikleriyle Türkiye siyasetini etkileyen İkinci Cumhuriyet fikri ile birlikte, küresel siyaseti etkileyecek çapta iki düşünce olan Neo- liberalizm ve Çok kültürlülük düşünceleri ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir.

2.1.1. Neo- Liberalizm Düşüncesi

Neo- liberal düşünce ve bu düşüncenin Türkiye'ye olan etkilerini tartışmadan önce, Neo- liberal düşüncenin de doğrudan beslendiği ve içinden çıkmış olduğu "liberalizm" fikrinin tarihsel gelişimi üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Liberalizm, Latince "özgür" anlamına gelen "liber" kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime İngilizcede; "liberty" olarak kullanılmaktadır ve benzer şekilde "hürriyet", "özgürlük" ile "serbestlik" anlamlarına gelmektedir. Bir entelektüel ve siyasî gelenek olarak liberalizm, tarihsel olarak üç kaynaktan beslenmiştir (Erdoğan, 2005b: 24): John Locke, İskoç Aydınlanması ve Immanuel Kant. Liberal düşünce, 17. ve 18. yüzyıllarda siyasal alanda John Locke (d. 1632) ve iktisadî alanda ise yukarıda İskoç Aydınlanması olarak bahsedilen düşünce akımı

---

⁴⁴ Partinin resmî belgelerinde parti kısaltması "YDH'nin/ YDH'ya..." şeklinde kullanılmıştır. Bu sebep dolayısıyla; parti kaynaklarından ve dönemin yazılı basınından yapılan alıntılarda yukarıdaki kullanıma sadık kalınmıştır. Fakat çalışmanın geri kalan kısımlarındaki YDH kısaltmaları "YDH'nin/ YDH'ye..." şeklinde kullanılmıştır.

içerisinde yer alan Adam Smith (d. 1723) tarafından sistemli hâle getirilmeye başlanmıştır.

J. Locke'un liberal siyasî düşünceye en büyük katkısı, doğuştan birtakım haklara -doğal haklar- sahip olan insanların kendi aralarında anlaşarak devleti kurdukları varsayımını ileri sürmesidir.⁴⁵ Buna göre insanlar doğa hâlinde uygar siyasî topluma geçerken doğal haklarını saklı tutmuşlar ve devleti bu haklarını koruması konusunda görevlendirmişlerdir. Locke bu hakları; “hayat”, “hürriyet” ve “mülkiyet” üçlemesiyle ifade etmiştir.

İskoç Aydınlanması olarak bilinen düşünce akımı; David Hume (d. 1711), Adam Smith ve Adam Ferguson (d. 1723) gibi isimlerle birlikte 18. yüzyılda gelişme göstermiştir. İskoç Aydınlanması geleneğinin dayandığı görüşler, “kendiliğinden düzen” ve “doğal özgürlük sistemi” kavramlarında kendisini göstermektedir. Hume, bir toplumda adaleti sağlayan şeyin Tanrı vergisi kurallar değil, yararlılığı tecrübeyle görülmüş ve uzlaşmaya dayalı pratikler olduğu düşüncesini ortaya atmıştır. Bu görüş ilerleyen yıllarda “kendiliğinden doğan düzen” düşüncesinin temellerini oluşturmuştur (Erdoğan, 2005b: 24). Klâsik İktisat Okulunun kurucusu olarak liberalizmin ekonomik yönünü sistemli olarak inceleyen ilk isim olan Adam Smith ise ekonominin işleyişinde doğal bir düzen olduğunu ifade etmiş ve bunu “görünmez el” olarak açıklamıştır. Ancak Smith, doğal düzenin fizyokratların iddia ettiği gibi Tanrısal güce dayalı olarak değil, bireylerin kendi kişisel teşebbüslerine dayalı olarak işlediği fikrini öne sürmüştür (Aktan, 1995: 10). Smith, insanların her ihtiyaçlarını kendilerinin görmesi yerine mübadele ve işbölümü ile daha yüksek bir refaha erişebileceklerini savunmuştur.

Liberal düşüncenin gelişmesinde Alman düşünce adamı Immanuel Kant'ın (d. 1724) da büyük bir etkisi vardır. Kant'ın “kişisel özerklik” (otonomi) ve “kişilerin ahlâkî değeri bakımından eşitliği” kavramları ile “evrenselci adalet anlayışı”, - faydacılığın etkisi altında kalan liberaller dışında⁴⁶- liberal düşüncüyü geliştiren pek çok ismi etkilemiştir (Erdoğan, 2005b: 25).

---

⁴⁵ Locke'dan önce bu fikri ünlü “Leviathan” adlı eserinde dile getiren Thomas Hobbes (d. 1588), devleti özgürlüklerin korunması ve devamı noktasında bir “toplumsal sözleşme” bağlamında gerekli görmüştür. Liberalizmin siyasî veçhesinin ortaya çıkarılması anlamında Hobbes'u ilk düşünür olarak ele alabiliriz.

⁴⁶ Faydacı felsefî görüş, İngiliz liberalizminin ve genel olarak liberal düşüncenin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Faydacı görüşün en önemli temsilcisi olan Jeremy Bentham'a (d. 1748) göre, insanlar doğaları gereği kendisine haz veren, fayda sağlayan şeyleri ister ve yapar, buna karşılık kendisine acı veren, maliyet yükleyen şeylerden kaçınır. Bentham'ın faydacılık anlayışı, liberalizmin

Klâsik liberal düşüncenin kurucuları olarak Adam Smith ve Adam Ferguson’la birlikte İngiliz Thomas Malthus (d. 1766), İngiliz David Ricardo (d. 1772), İskoç James Mill (d. 1773), İngiliz John Stuart Mill (d. 1806) ve yine İngiliz Herbert Spencer’in (d. 1820) isimlerini sayabiliriz. Sayılan isimlerin çoğunlukla İngiliz ya da İskoç olmalarından dolayı, ekonomik ve siyasî yönleriyle birlikte liberalizm düşüncesinin büyük oranda Anglo- Sakson gelenek tarafından geliştirildiğini söyleyebiliriz. Liberalizm, bir doktrin olarak İngiltere’de doğduktan sonra, Fransa ve Almanya gibi kıta Avrupası ülkeler ile Amerika’da liberal düşüncenin gelişmesi anlamında önemli adımlar atılmıştır. Fransa’da siyasal liberalizmin öncüleri sayılabilecek olan Montesquieu (d. 1689), Voltaire (d. 1694), Jean- Jacques Rousseau (d. 1712) ve Alexis de Tocqueville (d. 1805) gibi isimlerle birlikte, klâsik iktisadî liberalizmin temsilcileri olan Jean- Baptiste Say (d. 1767) ve Frederic Bastiat’ın (d. 1801) isimlerini sayabiliriz. Almanya’da liberal düşüncenin gelişiminde daha önce isminden bahsettiğimiz Immanuel Kant’la birlikte Friedrich von Schiller’in (d. 1759) ve Wilhelm von Humboldt’un (d. 1767) da katkıları olmuştur. Amerika’da ise Thomas Jefferson (d. 1743), James Madison (d. 1751) ve John Marshall (d. 1755) gibi Amerikan devlet adamları, liberal doktrin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Büyük oranda yukarıda isimleri sayılan isimlerin fikirleri ile şekillenen liberalizmin temel ilkelerini şöyle sıralayabiliriz (Aktan, 1995: 4- 5): Bireycilik, Rasyonalite ve Homo Economicus, Özgürlük, Laissez Faire ve Doğal Düzen, Piyasa Ekonomisi, Sınırlı ve Sorumlu Devlet.

Bireycilik ya da bireysel özgürlük, liberalizmin belki de üzerinde en çok durduğu ve önem verdiği değerdir. Liberal düşünce bireyi esas alır ve bireyin, toplum, halk ya da millet gibi kolektif kurumlardan daha üstün olduğunu kabul eder. Bunun bir neticesi olarak liberalizm düşüncesinde kutsal olan şey “devlet” ya da diğer kolektif unsurlar değil bizatihi bireyin kendisidir.

Liberalizm, bireylerin rasyonel varlıklar olduğu tezinden hareket etmektedir. Bu teze göre, tek tek tüm bireyler, kendi faydalarını maksimize etmek amaçındadır. Böylelikle tüm bireyler bir “ekonomik insan” yâni “homo economicus” özelliği göstermektedir. Liberal düşüncenin yukarıda ifade edilen bireycilik özelliği ile homo economicus düşüncesinin bir araya gelmesi neticesinde ise “kamu yararı” ya da

---

önemli ilkelerinden biri olan “özel çıkarlar maksimizasyonu” düşüncesini ön plâna çıkarmıştır (Aktan, 1995: 8).

“toplum yararı” gibi düşünceler, bireyin ötelenmesi sonucunu doğurabileceğinden dolayı liberaller tarafından eleştirilmektedir.

Özgürlük, liberalizmin vazgeçilmez bir başka değeridir. Liberalizmin özgürlük anlayışı, kişinin hiçbir baskı altında kalmadan istediğini yapabilmesine dayanmaktadır. Bu tip bir özgürlük anlayışı, “negatif özgürlük” olarak da adlandırılmaktadır. Çağdaş liberal düşüncede özgürlüğün negatif anlamını onun “pozitif” anlamından ayırıştırarak değerlendiren ve “negatif özgürlüğü” bir felsefi-ahlâkî çerçeveye oturtan ilk isim Isaiah Berlin (d. 1909) olmuştur (Erdoğan, 2005b: 28).

Laissez faire ve doğal düzen ilkesi, ekonominin işleyişinde bir doğal düzen olduğu kabulünden hareket etmektedir. Devlet, kendiliğinden işleyen bu doğal düzeni bozmamak için ekonomiye müdahale etmemeli ya da en azından sınırlı bazı müdahalelerde bulunmalıdır. Doğal düzen anlayışı ilk olarak Fizyokratlar tarafından; “Laissez- faire, Laissez- passer” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) sloganı ile dile getirilmiştir. Fizyokratların doğal düzen anlayışının merkezinde Tanrısal bir otoritenin varlığı söz konusuysen, Adam Smith’in doğal düzen anlayışında ise bir “görünmez el” tarafından ekonominin işleyişi sağlanmaktadır.

Liberal düşüncenin ekonomik alanda önerdiği model, piyasa ekonomisi yâni kapitalizmdir. Piyasa ekonomisi ya da kapitalizm; rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyeti ve teşebbüs hürriyetini savunan, devletin fiyat mekanizmasının işleyişine asgarî düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistemdir (Aktan, 1995: 5).

Liberal düşünce daha önce ifade edildiği üzere, bireyi merkeze alan bir düşünce yapısına sahiptir. Liberal düşünürler, devlete son derece kısıtlı bir alanda, kısıtlı görevler biçmektedir. Liberallere göre devlet (liberteryen düşünürler hariç); adalet, iç ve dış güvenlik ile eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetleri üstlenmeli, bunların dışında kalan mal ve hizmetlerin üretimini piyasa ekonomisine bırakmalıdır. Sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı özü itibariyle müdahaleci devlet anlayışına karşı çıkmakta ve bazı dezavantajlı gruplar dışında devletin bölüşümcü politikalar uygulamasına da itiraz etmektedir.

Yukarıda temel özelliklerine değindiğimiz klâsik liberal düşünce, 18. yüzyıldan itibaren etkilerini göstermeye başlamış, özellikle de 19. yüzyıl Avrupası’nı siyasî ve ekonomik yönlerden şekillendirmeyi başarmıştır. Bu tarihsel süreçte, Orta Çağ’ın hâkim yönetim biçimi feodalizm ile onun getirmiş olduğu kapalı ekonomik ilişkilerin yerini dışa açık kapitalist ekonomik ilişkiler almıştır. Sürekli olarak

ayrıcalıklarını kaybeden ve vasıfsız hâle gelen aristokrasi ile iktidarları sınırlanan monarşik yapıların varlığı, Avrupa'nın siyasî yapısında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Liberallerin anayasal yönetimi hâkim kılması ve temsili yönetimin gerçekleşmesi ile birlikte modern demokrasiye giden yolda önemli adımlar atılmıştır. Liberallerin üzerinde hassasiyetle durdukları bireysel hakların kullanım alanlarının genişlemesi; din ve vicdan, basın, ifade, örgütlenme ile her türlü teşebbüs hürriyetlerinin de önünü açmıştır (Berktaş, 2007: 86).

Bütün bu iyimser gelişmelerin yanında klâsik liberal değerlerin ciddi biçimde sorgulanmasına neden olan gelişmeler de yaşanmaktaydı. Liberalizmin ekonomik veçhesinin temelini oluşturan piyasa ekonomisi ya da kapitalizm, başta İngiltere ve Amerika'daki uygulamaları sebebiyle eleştirilere muhatap olmaktadır. Piyasa ekonomisini savunanların vaat ettiklerinin aksine, bireyler giderek tekelleşen piyasaların baskısı altında "bağımlı tüketiciler" hâline gelmişlerdir. Piyasaların büyük bir hızla tekelleşmesi, zenginliğin çok dar bir çevrede toplanmasına yol açmıştır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde; yönetimlerin çekildiği alanlar, özel çıkarların yönlendirdiği büyük şirketler tarafından doldurulmuştu (Berktaş, 2007: 88). Bu büyük şirketler, etkili bir şekilde örgütlenerek sahip oldukları maddî birikim sayesinde yönetimi denetleme hâttâ çıkarlarıyla çatışan yönetimleri değiştirme gücüne sahip olmuşlardır.

Geniş halk kitleleri ise elde edilen zenginlikten hiçbir pay alamadıkları gibi göçe zorlandıkları büyük şehirlerin gettolarında yoksul kalabalıklar oluşturmuşlardır. Kapitalist ekonominin temel güdüsü olan kâr mantığını müthiş bir hırsla kavrayan müteşebbisler, geniş halk kitlelerini bilhassa fabrikalarda ve madenlerde insanlık dışı şartlarda çalışmaya zorlamışlardır. Neticede ise, alım gücünden yoksun kalan tüketiciler, sadece genişleyen bir arz sisteminin parçası olmuşlardır. Arzın giderek genişlemesi, buna karşılık alım gücü azalan tüketicilerin yeteri kadar talep yaratamaması neticesinde Avrupa ekonomisi büyük deflasyon krizleriyle uğraşmak durumunda kalmıştır. İşte böyle bir ortamda, arz ve talep arasındaki dengenin görünmez bir el tarafından oluşturulamadığı gibi, ekonominin işleyişinde de bir doğal düzenin olmadığı yönünde görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır. Kısacası liberal ekonomik tezler başta sosyalistler olmak üzere geniş bir muhalif hareketin eleştirisiyle yüz yüze kalmıştır.

Klâsik liberal ekonomi ve klâsik liberal tezler için dönüm noktası denebilecek olay 1929 Ekonomik Krizi (Büyük Buhan) olmuştur. Amerika'da bir borsa krizi

olarak başlayıp sonrasında Avrupa'nın tüm sanayileşmiş ülkelerini derinden etkileyen 1929 Ekonomik Krizi neticesinde Keynesyen İktisat Okulunun "müdahaleci devlet" anlayışı bütün dünyada etkili olmaya başlamıştır. Liberal tezler sadece ekonomide değil, siyasette de cazibesini kaybetmiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde (1918- 1939) başta İtalya ve Almanya gibi ülkelerde totaliter siyasî sistemlerle birlikte ekonomide de devlet merkezli korporatist eğilimler ön plâna çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ise devletin ekonomiye müdahale etmesini öngören sosyal refah liberalizmi/ Keynesyen ekonomik model dünyaya hâkim olmuştur.

Kabaca 1945- 1980 arası dönemde dünya ekonomisine yön veren Keynesyen ekonomik model, İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes'in (d. 1883) görüşleri temel alınarak geliştirilmiştir. J. M. Keynes, büyüme oranlarına odaklandığı ekonomik modelinde hükümetin borç alma, vergilendirme ve harcama gücü gibi malî politikalar marifetiyle ekonominin genişlemesini savunmuştur. Keynesyen ekonomiyi, klâsik liberal ekonomi yerine sosyal refah liberalizminin ikâme edilmesi olarak değerlendirebiliriz. Sosyal refah liberalizmini savunanlar, piyasanın fırsat eşitliğini sağlamadığı ve toplumdaki dezavantajlı kimselerin göz ardı edildiği kanısındaydı (Berktaş, 2007: 90). Ayrıca tamamen üretime odaklı ekonomik anlayışın büyük bir israfa yol açtığını, beşerî ve doğal kaynakların, insanların gerçek ihtiyaçları için değil, lüks tüketimin karşılanması için seferber edildiğini düşünmekteydiler. Oysa sosyal liberaller; okul, toplu taşıma, altyapı hizmetleri gibi önemli kamusal yatırımların göz ardı edildiğini ve devletin bu alanlarda yatırım yapması gerektiğini düşünüyorlardı.

Sosyal refah liberalizmi/ Keynesyen ekonomik model, 20. yüzyılın büyük bölümünde çağdaş liberalizmi temsilen önemli bir işlev görmüştür. Keynesyen ekonomik model özellikle Amerika'da tam bir hegemonya kurmuştur. Öyle ki; 1965'te Milton Friedman'a ve 1971'de Amerikan Başkanı Richard Nixon'a; "artık hepimiz Keynesçiyiz" dedirtecek kadar etkinlik sağlamayı başarmıştır (Kurmuş, 2010: 38). Ancak, 1970'li yılların başlarında Keynesyen teorinin hiç öngörmediği bir şey gerçekleşmiş ve yüksek enflasyon ile yüksek işsizlik oranları birçok dünya ülkesinde bir arada görülmeye başlanmıştır. Resesyon ile enflasyonun bir ekonomide birlikte görülmesini paradoksal bir durum olarak gören Keynesyen teori, "stagflasyon" adı verilen bu yeni durum karşısında çaresiz kalmıştır. Ayrıca, Keynesyen ekonomik modelin uygulanması neticesinde, devletin ekonomideki

ağırlığı artmaya başlamıştır. Devletin aşırı büyümesinden kaynaklanan kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü, enflasyon vb. sorunlar, iktisatçıları yeni çözüm yolları aramaya itmiştir (Aktan, 1995: 12).

Keynesyen ekonominin 1960'lı yıllardan itibaren boğuşmakta olduğu problemler, özellikle 1970'li yılların başlarında artmaya başlamıştır. İşte bu süreçte, Keynesyen ekonomik modelin artık bir kenara bırakılarak tekrar klâsik liberal ekonomiye dönüşü seslendirenlerin sayısında da ciddi bir artış gözlenmiştir. Klâsik liberal ekonomiye dönüşü savunanlar içerisinde üç çağdaş liberal düşünce okulu, kendi fikirlerini kabul ettirebilme konusunda diğer okullara oranla başarılı olmuştur denilebilir. Diğer okullar arasından öne çıkan bu üç okul; Friedrich von Hayek'in (d. 1899) kurucusu olduğu Neo- Avusturya Okulu, Milton Friedman'ın (d. 1912) liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu ve James M. Buchanan'ın (d. 1919) liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu'dur (Aktan, 1995: 12- 3). Neo-liberal düşünce büyük oranda Nobel Ekonomi Ödülü sahibi de olan bu üç ismin çalışmalarından doğmuştur.

Hayek'in kurucusu olduğu Neo- Avusturya Okulunun savunduğu temel görüşler kısaca şunlardır (Aktan, 1995: 14): Sübjektivizm, Anti- Rasyonalizm, Kanun hâkimiyetinin sağlanması, Sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin yanlışlığı, Özel çıkar gruplarının yaptığı baskıyla demokratik toplumun yozlaşmasının engellenmesi ve ekonomide devlet müdahalesine son vermektir. Burada özellikle sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin yanlışlığı meselesi kritik öneme sahiptir. Hayek, Keynesyen ekonomik modelin ortaya çıkardığı refah devletini eleştirmektedir. Hayek'e göre refah devleti, üretken toplumdan transfer toplumuna doğru bir geçişe neden olmuştur. Bu anlamıyla Hayek ve Neo- Avusturya Okulu, bir toplumdaki mevcut gelir ve servet dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan yeniden dağıtım politikalarına karşıdır. Hayek bilindiği gibi; "liberal iktisadî oyun, sonucun değil sadece oyunun kurallarının âdil olabileceğini iddia eder" sözüyle yukarıda savunulan argümanı desteklemiştir. Hayek ve Neo- Avusturya Okulu, devletin piyasaya müdahale etmesini eleştirmiş, bununla birlikte devlete iç ve dış güvenlik ve adalet hizmetleri ile birlikte sınırlı birtakım görevler de yüklemiştir. Böylece devleti, klâsik liberal formuna tekrar kavuşturmak istemiştir.

Para teorisi ve politikası ile enflasyon ilişkileri üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde monetarizmin kurucusu olarak kabul edilen Milton Friedman, serbest piyasa ekonomisini savunan isimler arasında önemli bir yere sahiptir. Friedman, aynı

Hayek'te olduğu gibi klâsik liberalizmin devlete yüklediği görevler dışında devlete ayrıca bir fonksiyon yüklememiştir. Friedman ayrıca eğitim ve sağlık hizmetlerinin de devletin elinden alınarak özel kesime verilmesi taraftarıdır. Friedman yine Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'le benzer şekilde refah devleti anlayışını eleştirmiştir. Bununla birlikte Friedman, piyasa ekonomisi içerisinde gelir düzeyi düşük olan kimselerin korunması gerektiğini de savunmuştur.

James M. Buchanan'ın gelişimine önemli katkılarda bulunduğu Kamu Tercihi Teorisi, kamu sektöründe karar alma sürecini analiz etmektedir. Kamu tercihi iktisatçılarına göre devlet sürekli bir şekilde büyümektedir ve durum da ekonomik ve politik yozlaşmayı beraberinde getirmektedir. Buchanan, devletin büyümesinin vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerini sınırlandığına bu yüzden devletin sınırlarının daha dar bir çerçevede çizilmesi gerektiğini savunur. Buchanan'a göre devlet ne kadar büyürse, liberal ve özgür bir toplumdaki o derecede uzaklaşmış olunur (Aktan, 1995: 29). Buchanan, optimal bir devletin oluşabilmesi için devletin güç ve yetkilerinin anayasal düzeyde belirlenmesi ve sınırlanması gerektiğini düşünmektedir. Bu yeni disiplin, kamu tercihi iktisatçıları tarafından "Anayasal İktisat" olarak isimlendirilmiştir.

Neo-liberal düşüncenin gelişimine, yukarıda kısaca değinilen üç ekolün dışında, 1970'li yıllarda Amerika'da etkili olmaya başlayan liberteryen düşünce de katkı sağlamıştır. Liberteryen düşünce ya da liberteryenizm, liberalizmin aşırı bir eksenini olarak değerlendirilebilir. Liberteryen düşüncenin temel amacı "pür özgürlüğü" tesis etmektir. Pür özgürlüğün gerçekleşebilmesi için bireylerin eylemlerine ve sahip oldukları mülkiyete her ne saikle olursa olsun müdahale edilmemesi gerekir. Liberteryen görüşü savunanlar devlet kurumuna karşı çıkmakta ve devleti pür özgürlüğün gerçekleşmesine bir engel olarak görmektedirler (Aktan, 1995: 22). Liberteryen görüş, anarşizm ideolojisi ile ciddi benzerlikler göstermektedir ve bu yüzden "Anarko- Kapitalizm" ismi ile de anılmaktadır. Anarko- Kapitalizm düşüncesi devletsiz toplum tasavvurunu öne çıkarmaktadır. Murray N. Rothbard (d. 1926) ve ayrıca Milton Friedman'ın oğlu olan David Friedman (d. 1945) bu görüşün en önemli temsilcileridir.

Liberteryen görüşü benimseyenler arasında devlet kurumuna bütünüyle karşı çıkmak yerine onu sıkı sıkıya sınırlama taraftarları olanlar da vardır. Robert Nozick (d. 1938); "Anarşi, Devlet ve Ütopya" adlı ünlü eserinde "Ultra- Minimal Devlet" modelini geliştirmiştir. Nozick, Ultra- Minimal Devlet görüşünde; klâsik teoride

sınırlı devlet olarak bilinen Gece Bekçisi Devleti'nden (Night- Watchman State) farklı olarak, devletin güvenlik ve koruma hizmetini sadece bu güvenlik ve koruma hizmeti için bir ücret ödeyenlere sunması gerektiğini savunmaktadır.

Neticede; yukarıda ana hatlarına değinilen tarihsel sürecin ardından sosyal refah liberalizmi/ Keynesyen ekonomik model yerini Neo- liberal ekonomi modeline bırakmıştır. Neo- liberal düşünce sadece ekonomik alanda düzenlemeler yapma eğiliminde değil, aynı zamanda hayatın her alanına nüfuz edebilmeyi başarabilen total bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yine de, Neo- liberalizmin uygulandığı ülkelerde en keskin değişimler ekonomik alanda gözlenmiştir. Neo- liberalizmin küresel ölçekte yayılmaya başlamasının miladı olarak Margaret Thatcher'ın 1979'da İngiltere Başbakanı olması gösterilir. Thatcher, Neo- liberalizmin İngiltere'deki zaferini; "There Is No Alternative" (Başka Seçenek Yok) şeklindeki veciz sözyle ifade etmiştir. 1981'de Amerikan Başkanı seçilen Ronald Reagan da benzer Neo- liberal politikaları Amerika'da uygulamaya başlamıştır. Thatcher ve Reagan'ın benzer politikaları ülkelerinde uygulamaları ve bu politikaları "New Right" (Yeni Sağ) adıyla başka ülkelere de ihraç etmeleri, Neo- liberalizmi büyük bir hızla küresel bir düşünce hâline getirmiştir.

Neo- liberalizmin dayandığı temel ilkeler, uygulandığı toplumların farklı özelliklerinden dolayı ülkeden ülkeye değişse de, ekonomi alanındaki ilkeleri büyük oranda aynı kalmıştır. Bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz (Kurmuş, 2010: 17- 8): Piyasanın egemenliği, Özelleştirme, Kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması ve deregülasyon (serbestleştirme, kuralsızlaştırma).⁴⁷

Piyasanın egemenliği ilkesi, Neo- liberalizmi belki de en iyi tanımlayan özelliktir. Liberalizmin daha önce değindiğimiz "bireycilik" ilkesi gereğince, kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireyin önündeki tüm engellerin kaldırılması ancak piyasanın tamamen serbestleştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Piyasaların; tüketicilere, şirketlere ve devletlere gönderdiği bilginin oluşması ve bilgi sürekliliğinin

---

⁴⁷ 1980'li yılların ortalarında ABD'de ortaya çıkan ve "Washington Mutabakatı" olarak bilinen Neo- liberal ekonomi politikaları, önce sanayileşmiş ülkelerde kullanılmış, sonrasında ise gelişmekte olan ülkelere IMF ve Dünya Bankası tarafından tavsiye edilmiştir. Washington Mutabakatı, yukarıda sayılan dört temel Neo- liberal ekonomi politikasını da içermekle birlikte, bunlara ek olarak; sosyal koruma kurumlarının ve emek piyasası korumalarının zayıflatılması, en üst vergi dilimi oranlarının azaltılması ve tam istihdamın terk edilmesi gibi politikaları da kapsamaktadır (Palley, 2008: 51). Washington Mutabakatı içermiş olduğu; uluslararası mal ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi, özelleştirme, devletin küçültülmesi, ihracata dayalı serbest ticaret, finansal sermaye hareketliliği gibi ilkelerle de Türkiye'nin 1983 sonrasındaki liberalizasyon sürecine –pek çok ülkede olduğu gibi– kılavuzluk etmiştir.

sağlanması için piyasanın serbestleşmesi gerekmektedir. Bu anlamıyla Neo-liberalizm, küresel ölçekte iktidarın sadece piyasa modeli üzerinden yapılandırılmaya çalışıldığı bir tahakküm biçimidir. Fakat Neo-liberal düşünce daha önce vurgulandığı gibi, sadece ekonomi alanında değil, diğer alanlarda da bahsedilen tahakkümünü kurmaya çalışmaktadır. Neo-liberal düşüncede “piyasanın işlemesi” kendiliğinden bir olgu olarak görülmediğinden; siyasal, yasal, kurumsal ve kültürel koşullara da müdahale etme zorunluluğu doğmaktadır (Özkazanç, 2005: 636). Bunun anlamı ise bir toplumu var eden bütün “toplumsallıkların” piyasa mantığına göre yeniden şekillendirilmesidir.

Neo-liberalizm, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğinden yola çıktığı için, mevcut kamu girişimlerinin de özelleştirmeler yoluyla özel sektöre devredilmesini savunmaktadır. Neo-liberal mantığa göre; kamunun yaptığı girişimler, kaynakların en iyi biçimde kullanılmasını engellediği gibi, aynı zamanda verimlilik ilkesinden de uzaktır. Kaynakların en iyi biçimde kullanılabilmesi ve girişimlerin verimli olabilmesi için piyasanın tam egemenliği şarttır. Piyasanın tam egemenliğinin tanınması ise, engellenmemiş bir rekabetçiliğin mevcut olmasıyla mümkün olabilecektir. Kamu girişimlerinin özelleştirilmesi, rekabeti geliştirir ve böylece ekonomik etkinlik artar, kaynak dağılımı iyileşir (Kurmuş, 2010: 17).

Özelleştirmelerin yaygın hâle gelmesi, ister istemez kamu yatırımlarının ve harcamalarının da kısılmasını beraberinde getirecektir. Neo-liberalizmde devletin özellikle ekonomik anlamda küçülmesi amaçlandığından, gerek özelleştirmeler yoluyla mevcut kamu girişimlerinin özel sektöre devredilmesi, gerekse de kamunun yeni ekonomik girişimlerde bulunmaması ve yapmış olduğu kamu harcamalarını da asgarî düzeylere indirmesi beklenmektedir. Devletin yapmış olduğu kamu harcamalarının azaltılmak istenmesi, Keynesçi sosyal refah devletinin artık resmen sona erdiğinin de bir göstergesidir. Buna göre; eğitimden sağlığa, imar faaliyetlerinden güvenliğe ve hâttâ savunma hizmetlerine kadar klâsik liberal teoride dahi devlete bırakılan alanların Neo-liberal piyasa mantığı üzerinden özel kesime devredilmesi söz konusu olabilecektir.

Son olarak deregülasyon yâni; serbestleştirme ya da kuralsızlaştırma ilkesine baktığımızda ise, bu ilkenin büyük oranda yukarıda sayılan üç ilkenin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için gerekli bir ilke olduğunu söyleyebiliriz. Deregülasyon ilkesi, piyasaların serbestçe çalışabilmesini engelleyen devlet/ hükümet kurallarının kaldırılması ve yerlerine yenilerinin konulmaması üzerine kuruludur (Kurmuş, 2010:

18). Eğer zorunluluk gereği bir kural koyulacaksa da, bu kural ya da kuralların piyasanın tam egemenliğini zedelememesi gerekmektedir. Deregölasyon ilkesi; piyasanın sınırlarının kaldırılması, özelleştirmelerin rahatça yapılabilmesi ve kamu girişimciliğinin sınırlandırılması gibi önemli ilkelerin hayata geçirilmesini sağladığından, Neo- liberalizm açısından çok işlevsel bir ilkedir.

2.1.1.1. Neo- Liberalizmin Türkiye'ye Etkileri⁴⁸

Neo- liberal politikaların Türkiye'nin gündemine girmesi 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla olmuştur. Bu kararların alınmasında Başbakanlık Müsteşarı olarak ciddi etkisi olan Turgut Özal, 12 Eylül 1980 Darbesinin ardından kurulan hükümette önce Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevinde bulunmuş, ardından ise kurucusu olduğu ANAP'ın 1983 sonbaharında iktidar olmasıyla birlikte başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Özal'ın başbakan olmasıyla birlikte, Türkiye'de Neo- liberal politikalar daha büyük bir kararlılıkla uygulanmaya başlanmıştır.

Neo- liberalizmin Türkiye'deki etkilerini gözleyebileceğimiz en iyi alan hiç şüphesiz ki ekonomidir. 24 Ocak ekonomik kararlarıyla başlayan süreçte Türkiye ekonomisinde yaşanan değişim ve dönüşümler, ekonomik liberalizasyonun ve tabii ki Neo- liberalizmin eseridir. Zira Neo- liberalizmin kendine has ideolojisi diyebileceğimiz ve İngiltere'de Thatcher ile ABD'de Reagan'la özdeş hâle gelen Yeni Sağ (New Right) düşüncesinde merkezî öge iktisadî politikalarlardır. Türkiye'de 1980 öncesi dönemde siyasî ve kültürel faktörler ekonomiye yön verirken, 24 Ocak ekonomik kararlarıyla başlayan yeni dönemde ise ekonomik kararlar siyasî ve kültürel angajmanlardan arındırılmış ya da en azından arındırılmaya çalışılmıştır. Bu anlayışın neticesinde; tamamen teknik bir mesele olarak ele alınan ekonomiye, siyasî ve kültürel meseleler karşısında öncelik verilmiştir.

Ekonominin salt teknik bir mesele olarak ele alınması, uygulanacak iktisadî politikalarda da büyük değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Artık siyasîler, ekonomi ile ilgili takdir yetkilerini politik kararlarının dışında bırakacak ve sorunların çözümünü piyasa kuvvetlerine havale edeceklerdi (Palley, 2008: 48). Burada söz konusu olan, artık hiçbir iktisadî politikanın; refah politikaları ile gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi sosyal yanının yanı sıra oy kaygısı da taşıyan ve

---

⁴⁸ YDH'nin Neo- liberal ekonomi politikalarına karşı "olumlu" ya da "olumsuz" ne gibi bir tavır takındığı tartışması ilerleyen sayfalarda yapılacaktır. Bu başlık altında, Neo- liberal ekonomi politikalarının Türkiye'ye etkileri incelenecektir.

hâliyle siyasî içeriğe sahip olan alanlarda kullanılmayacak olmasıdır.⁴⁹ Sosyal refah devletinin ilkelerinden uzaklaşmayı beraberinde getiren bu değişiklik, özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin sürekli artan eşitsizliği de açıklayabilecek niteliktedir.

Çalışmanın ilk bölümünde de temas edilen 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile kısa vadede ödemeler dengesini iyileştirmek ve enflasyonu düşürerek istikrar sağlamak amaçlanıyordu. Uzun vadede ise serbest piyasa anlayışını öne çıkararak özellikle ihracata yönelik bir ekonomik yapının tesis edilmesi hedefleniyordu. Yeni ekonomik yapı; ithal ikamesine dayalı ve ulusal kalkınmacı bir birikim modelinin terkedilmesi anlamına geliyordu (Pamuk, 2014: 265; Kaya, 2009: 237).

Türkiye'de Neo- liberal politikaları uygulayanlar, büyük oranda İngiltere'deki Thatcherizm'i örnek almışlardır. 1979'da İngiltere'de iktidarı devralan Thatcher, 1980 yılında kabul edilen Orta Vadeli Finansal Strateji ile ilk olarak para politikası araçlarını kullanarak sıkı bir anti- enflasyonist politika takip etmiştir (İnsel, 2004: 178; Arestis ve Sawyer, 2008: 335). Fakat İngiltere'de para politikasına dayanan ekonomi yönetimi başarısız olmuş; para arzı kontrol altına alınamadığı gibi, işsizlik hızla yükselmiş ve enflasyon hızı da yüksek oranlarda kalmayı sürdürmüştür.

Benzer süreç Türkiye'de de yaşanmış ve 24 Ocak ekonomik kararlarının kısa vadedeki en önemli amacına yönelik olarak; 1980 yılında % 90 olan enflasyon hızı, 1983'te % 30 seviyelerine kadar düşmüştür (Pamuk, 2014: 266). Fakat 1980'lerin kalan diliminde yıllık enflasyon oranı % 50 seviyelerinde seyretmiş, 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye ekonomisinin en kronik sorunu enflasyon sorunu olmuştur. 1983'te iktidara gelen ANAP'ın, halka en büyük vaatlerinden biri enflasyonist baskıların kontrol altına alınacağıydı fakat yukarıda açıklandığı üzere bu vaat yerine getirilememiş ve 1980'lerin sonunda Özal'ın popülaritesinde ciddi bir azalma olmuştur.

---

⁴⁹ Ekonominin siyasetten ayrılması ya da ekonominin siyasî amaçların gerçekleşmesi uğruna bir araç olarak kullanılmasının terk edilmesi olarak açıklayabileceğimiz bu olgu, İngiltere ve ABD'deki uygulamaların tersine Türkiye'de sadece lafta kalmıştır. Özellikle 1980'li yılların sonlarından itibaren siyaset arenasındaki rakipleri giderek artan ANAP, diğer partilerle olan rekabetinde elini güçlendirebilmek için "iktidar olmanın getirdiği avantajları" kullanmak istemiştir. Bilhassa seçim zamanlarında oy kaygısı üzerinden şekillenen popülist ekonomi politikaları neticesinde ücret ve maaşlar ile tarımsal destekleme fiyatları yüksek oranlarda arttırılmıştır. Neticede bütün bunlar GSMH üzerinde olumlu bir etki yaratsa da, toplam talebi arttırması bakımından enflasyon üzerinde büsbütün olumsuz bir etki yaratmıştır. Üstelik bu popülist politikalar palyatif karakteri sebebiyle gelir dağılımını iyileştirme gibi bir fonksiyonu da yerine getirmediği gibi, uzun vadede gelir dağılımını tam tersine olumsuz olarak etkilemiştir. Benzer popülist ekonomi politikaları, siyasal rekabetin daha da arttığı 1990'lı yıllarda bütün hükümetler tarafından uygulanmıştır. 1990'lı yıllar Türkiye'si, ekonominin siyasî kaygılarla araçsallaştırılması bakımından zirveyi temsil etmektedir.

Neo- liberalizmin dayandığı temel ilkeleri; piyasanın egemenliği, özelleştirme, kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması ve deregülasyon olarak açıklamıştık. Türkiye’de Neo- liberalizmin hayata geçirilmesi konusunda, sayılan bu dört ilke içerisinde özellikle ikisi çok fazla öne çıkmıştır. Bu iki ilke, kendi içerisinde de bağlantılı olan piyasanın egemenliği ve deregülasyon ilkeleridir.

Türkiye’de 1980 sonrasında pek çok farklı alanda piyasanın tam egemenliği sağlanmıştır. Özkazanç’ın da vurguladığı gibi; 1980’lerde Türkiye’de Neo- liberal bir yönetimin nüvelerinin oluştuğu rahatlıkla iddia edilebilir. Zira “piyasa” ve “piyasa toplumu” fikirleri, Türkiye tarihinde daha önce hiç olmadığı kadar güçlü biçimde savunulmaya başlanmıştır (Özkazanç, 2005: 638). 24 Ocak Kararlarıyla başlayan ve ardından yine bir dizi ekonomik ve siyasî kararlar devam eden piyasa ekonomisine geçiş ve küresel dünya ekonomisiyle entegrasyon sürecinin belki de en önemli adımı 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı KHK ile atılmıştır. Daha önce vurgulandığı gibi; 32 sayılı KHK ile Türk Lirası konvertibl olmuş, kambiyo rejimi liberalleştirilmiş, yabancı sermayenin giriş ve çıkışları serbest hâle getirilmiş ve devletin dış borçlanması üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır (Pamuk, 2014: 278). Böylece dış sermaye hareketleri üzerindeki bütün kontroller ve denetimler kaldırılmış, Türk finans piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açık hâle gelmiştir (Yeldan, 2005: 135). Ulusal piyasalarda döviz ve faiz kurunun birbirine bağlı hâle gelmesiyle, Merkez Bankası’nın bu iki değişkeni birbirinden bağımsız politika araçları olarak kullanabilme imkânı kalmamıştır.

Kuralsızlaştırma ya da serbestleştirme anlamlarına gelen deregülasyon ilkesinin, piyasanın tam egemenliğinin sağlanması için çok gerekli bir ilke olduğundan bahsetmiştik. Özal döneminde Neo- liberal bir yönetimin tesis edilmesi yolunda hukukî ve bürokratik engellerin “başarılı” bir şekilde aşılması deregülasyon ilkesi sâyesinde olmuştur. Gerçekten de Özal döneminde burjuvazinin zenginleşme vasıtalarından bazılarını bakmak bile Türkiye’de piyasanın egemenliğinden ne anlaşıldığını ortaya koyabilir. Özal döneminde burjuvazi; hayalî ihracat, kamu bankalarının yağmalanması, ihalelere fesat karıştırılması, vergi kaçakçılığı ile kişiye özel olarak çıkarılan yasalar, teşvikler ve karnameler ile yasal olmayan yollardan ilkel bir sermaye birikimi sağlamıştır (Özkazanç, 2005: 638- 39).

Özal dönemindeki bu deregülasyon uygulamaları 1987 yılına kadar “Özal’ın Prensleri” olarak bilinen ve büyük çoğunluğu yurt dışından getirilen bürokratlar marifetiyle gerçekleştirilmiştir (Kurmuş, 2010: 30). Özal döneminde Neo- liberal

ilkelerin hayata geçirilmesine engel olabilecek hukukî ve bürokratik engellerin aşılması için istenen reform girişimleri kanunlar yoluyla değil, kanun hükmünde kararname yoluyla yapılmıştır.⁵⁰ Ayrıca bütçenin kısıtlamalarını aşabilmek için de, “bütçe dışında hesabı tutulamayacak kadar çok ve çeşitli fonlar” yaratılmıştır (Kurmuş, 2010: 31). Bütün bunlar olurken, gerek Özal gerekse de çoğunluğu yurt dışından gelen bürokratlar, Türkiye’deki bürokratik yapıya yabancı oldukları için alınan kararların pek çoğu idarî yargıya gitmiştir. Özal döneminde ekonomik dönüşümler, Pamuk’un vurguladığı gibi; yasal ve kurumsal altyapılar henüz oluşturulmadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Serbestleşen ve dışarıya açılan ekonomide rekabet koşulları düzenlenmediği ve tüketiciyi koruyacak yasal düzenlemeler yapılmadığı için istenen neticeler tam olarak elde edilememiştir (Pamuk, 2014: 273). Malî dengeler henüz sağlanmamışken, bir de ekonominin yabancı sermayeye açılması 1990’lı yıllardaki finans kaynaklı krizlerin önemli bir sebebini oluşturmuştur.

Neo- liberalizmin önemli savunularından biri olan özelleştirme hususunda 1980’li ve 1990’lı yıllarda istenen neticeler elde edilememiştir. Özelleştirme, 1983 yılında Turgut Özal’ın kurduğu ilk hükümetin programında yer almamıştır (Kurmuş, 2010: 19). 1983 Genel Seçimlerinden önce Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp’le girdiği meşhur “Boğaziçi Köprüsü” tartışmasıyla özelleştirme konusunu Türkiye’nin gündemine sokan Özal, 1987 yılında kurulan II. Özal Hükümetinin hükümet programında özelleştirme konusuna ilk defa yer vermiştir. Buna karşılık; 1986- 1989 yılları arasında özelleştirmeden elde edilen gelir yaklaşık olarak 160 milyon dolarda kalmıştır. 1990’lı yıllarda özelleştirmeden elde edilen gelirden ciddi bir artış gözlenmiştir. 1990- 1994 arası dönemde yaklaşık 2,1 milyar dolar ve 1995- 1999 arası dönemde de yaklaşık 2,4 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. Böylece 1990’lı yıllarda elde edilen özelleştirme geliri 4,5 milyar dolara ulaşmıştır. Fakat yukarıda 1990’lı yıllarda özelleştirme konusunda istenen neticelerin elde edilemediğinden bahsetmiştik. Bunun sebebi ise; 2000’li yıllarda elde edilen özelleştirme gelirinin 1990’lı yıllarla mukayese edilemeyecek derecede yüksek oluşudur. Zira 2000- 2009 yılları arasında elde edilen özelleştirme geliri yaklaşık

---

⁵⁰ Özal döneminde deregülasyon ilkesinin başarıyla hayata geçirilebilmesinin temel sebebi, bu dönemde bürokratik engellerin aşılabilmesi amacıyla “rekor” sayıda KHK’nın çıkarılmasıdır. 12 Eylül öncesindeki 9 yılda toplam 34 adet KHK çıkarırken, Özal iktidarının ilk 5 yılında toplam 161 adet KHK çıkarılmıştır (Cemal, 2013: 289’den akt. Türk, 2014: 131).

olarak 34 milyar dolardır.⁵¹ 2000’li yıllarda elde edilen özelleştirme geliri, 1990’lı yıllarda elde edilen özelleştirme gelirinden 7,5 kat daha fazladır.

1990’lı yıllarda özelleştirmeden elde edilen gelir, beklentilerin çok altında kaldığı gibi bahse konu olan özelleştirmelerin gerçekleşme şekilleri ve elde edilen neticeler de büyük tartışma konusu olmuştur. Zira 1980’li yılların sonlarında başlayan ve 1990’lı yıllarda devam eden özelleştirme furyası sırasında satışa çıkarılan kamu şirketlerinin ihalelerinde büyük yolsuzluklar yaşanmıştır (Pamuk, 2014: 279). Üstelik bu yolsuzlukların içerisinde üst düzey siyasetçilerin ismi de geçmekteydi. Küçük ve orta ölçekli kamu bankalarının özelleştirilmesi ise devletin nihayetinde büyük zararlara uğrayacağı yeni bir sürece kapı aralamıştır. Çünkü özelleştirilen bankalar, aralarında üst düzey siyasetçilerin de bulunduğu kişi ve gruplar tarafından satın alınarak içi boşaltılmış, gerçekleşen bu büyük vurgunun bilançosu ise ancak 2001 Krizi sonrasında hesaplanabilmiştir (Pamuk, 2014: 276).

Neo- liberalizmin arzuladığı şeylerden birinin de; kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması yâni aslında devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması olduğunu vurgulamıştık. Buna rağmen; Türkiye’de Neo- liberal dönemin başlamasından sonra devletin ekonomi içindeki ağırlığının ve ekonomiye olan müdahalelerinin azalmadığı, hâttâ tam tersine giderek arttığı söylenebilir.⁵² Bunun temel sebebi ise Türkiye’de piyasa ekonomisinin tesis edilme sürecinin bizzat devlet zoruyla başlamış olmasıdır. Türkiye’de piyasa ekonomisini ikâme etmeye çalışan siyasîler, yukarıda değinilen deregülasyon politikaları ile hukukî ve bürokratik engelleri aşmış ve böylece doğrudan siyasî egemenler ile sermaye çevreleri arasında organik ilişkiler kurma yoluna gitmişlerdir. Neo- liberal teorisyenlerin umut ettiklerinin aksine, devletin ekonomiye müdahalesi azalmadığı gibi, “son derece merkezîleşmiş, kişiselleşmiş ve siyasîleşmiş” yeni bir form içerisine girmiştir (Özkazanç, 2005: 639).

Devletin ekonomideki ağırlığının artmasının sebepleri arasında 1990’lı yılların kendine has dinamikleri de etkili olmuştur. Siyasal rekabetin arttığı 1990’lı yıllarda iktidar/ iktidar ortağı partiler, iktidarlarını sürdürürebilmek için popülist ekonomi politikaları uygulayarak kendilerine seçmen desteği aramışlardır. Ülkenin

⁵¹ Özelleştirmeden elde edilen gelirlerle ilgili rakamsal bilgiler için bkz. (Doğan, 2012: 24)

⁵² 1980’lerde devletin altyapı yatırımlarına ağırlık vermesi neticesinde, toplam yatırımlarda kamunun payı 1988’e kadar sürekli artmıştır. 1980’den 1988’e dek, toplam sabit sermaye yatırımlarında kamu kesiminin payı özel kesimin payının üzerinde olmuştur. 1990 yılı itibariyle kamu bankalarının toplam mevduatın %55’ine sahip olması da, finans kesimindeki devlet hâkimiyetini göstermektedir (Buğra, 2010: 208- 9).

seçim sath-ı mailine girdiği dönemlerde uygulanan popülist ekonomi politikaları ile ücret ve maaşlar ile tarımsal destekleme fiyatları yüksek oranlarda arttırılmıştır. İktidar partileri böylece gelir dağılımındaki eşitsizliği kısa süreli de olsa gidermek ve daha da önemlisi yaklaşan seçimlerde geniş halk kesimlerinin oylarına sahip olmak istemiştir. Ayrıca 1984 yılında başlayıp 1999'a kadar devam eden, PKK ile yürütülen silahlı mücadelenin finansmanı da kamu bütçesinin devasa oranlarda şişmesine neden olmuştur. Yine özelleştirme kapsamında sürekli olarak gündeme gelen KİT'lerin -bilhassa siyasî sebepler dolayısıyla- bir türlü özelleştirilememesi ve bu KİT'lerin sürekli olarak zarar etmesi de kamu bütçesinin sırtına ağır yükler yüklemiştir. Gerek KİT'lerin gerekse de kamu bankalarının zararlarının giderilmesi ve terörle mücadelenin finansmanı, emisyon yoluyla karşılanmaya çalışılmış, böylece yüksek enflasyon oranları 1990'lı yıllarda kontrol altına alınamamıştır.

Neo- liberalizm, “kamu hizmetlerinin dönüşmesi” anlamında da Türkiye’de derin izler bırakmıştır. 1980’li yıllarda Neo- liberal kuramcılar, “minimal devlet” anlayışı üzerinde durmaktaydılar. Bu anlayışa göre devletin, kamu hizmeti verdiği alanlardan çekilerek yerini piyasaya bırakması amaçlanıyordu. 1990’lı yılların başında ise önemli bir değişikliğe gidilmiş ve “devletin düzenleyici rolüne” vurgu yapan “düzenleyici devlet” anlayışı öne çıkarılmıştır. “İkinci kuşak yapısal reformlar” adı verilen yeni modelde; özelleştirme, yerelleşme ve yönetim kavramları büyük öneme sahiptir. İkinci kuşak yapısal reformlar, devleti üretici konumundan çıkartarak, düzenleyici konumuna yerleştirmiştir.⁵³ Türkiye’nin 1998 ve 1999 yıllarında IMF ile yaptığı anlaşmalar, ikinci kuşak yapısal reformların başlangıç noktası olarak gösterilmektedir (Ataay, 2007: 32- 3). Neo- liberal politikaların uygulanması neticesinde; sosyal devlet yaklaşımının kamu hizmeti anlayışı yerine, düzenleyici devlet yaklaşımının kamu hizmeti anlayışı hâkim kılınmıştır (Ataay, 2007: 49). Bu değişikliğin pratikteki sonucu ise kamu hizmetlerinin giderek “metalaşması” şeklinde olmuştur.

24 Ocak ekonomik kararlarıyla başlayan piyasanın egemenliği süreci, 1980’li yıllarda alınan bir dizi ekonomik ve siyasî karar neticesinde belli bir seviyeye kadar gelmiştir. Fakat Türkiye’de piyasanın her alanda egemen olması asıl olarak 1990’lı

---

⁵³ Türkiye’de 2000’li yılların başında kurulan düzenleyici ve denetleyici kurumlar, ikinci kuşak yapısal reformların uygulanması noktasında değerlendirilebilir. Bu noktada; 2000 yılında kurulan Telekomünikasyon Kurumu ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2001 yılında kurulan Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ve 2002 yılında kurulan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) ile Kamu İhale Kurumu (KİK), kendi sektörlerinde benzer işlevleri yerine getirmeleri amacıyla kurulmuştur.

yıllarda mümkün olmuştur.⁵⁴ Türkiye’de piyasa dinamikleri Özkazanç’ın haklı olarak vurguladığı gibi 1990’lı yıllarda; “tam bir kuralsızlık/ yasadışılık temelinde yolsuzluk/ mafya ekonomisi biçimine” bürünmüştür (Özkazanç, 2005: 642). Türkiye’de Neo- liberal düzeni bir nevi devlet zoruyla ikâme eden siyasîlerin, sermaye ile yaptıkları ittifak neticesinde “devlet” âdeti bir yağma aracı, “kamusal servet” ise bir yağma nesnesi hâline dönüştürülmüştür. Bahsedilen ittifak içerisinde; sermaye ile birlikte çeşitli alanlarda iş yapan mafya örgütleri, politikacılar ve bürokratlar yer almıştır. Neticede; kamunun elinde bulunan birikim, büyük bir hızla özel şahısların eline geçmiştir. Siyaset sınıfı ile sermaye çevreleri arasındaki bu geçirgen ilişki tarzı neticesinde; siyaset “piyasalaşmış”, piyasa ise “siyasallaşmış”tır.

Bütün bu anlatılanlardan da çıkarılacağı gibi, Neo- liberalizmin ekonomik anlamda Türkiye’ye yansması, Neo- liberal piyasa mantığının her alanda etkin olmasının sonucu olarak; sermaye ile emek arasındaki ilişkinin sürekli olarak sermaye lehine ve emek aleyhine bozulması şeklinde kendisini göstermiştir. Kaldı ki 24 Ocak Kararlarının uzun vadede başarıya ulaşabilmesi için işgücü piyasasının katı bir disiplin altına alınması gerekmektedir (Aydın ve Taşkın, 2014: 351). Bu da ancak, emek ve tarım gelirlerinin düşürülmesi sayesinde gerçekleşebilirdi.

Bu amaca yönelik olarak; 12 Eylül Darbesi sonrasında başlayan askerî yönetim döneminde ve takip eden ANAP iktidarının ilk dönemi boyunca (1983-1987) ücretler ve tarımsal fiyatlar baskı altında tutulmuştur. 12 Eylül Darbesi’nden 1987’ye kadar olan dönemde, askerî rejimin uygulamaya koyduğu ve emeğin örgütlenmesini engelleyici nitelikteki politikalar neticesinde sendikalar pasifize edildiğinden, ücretlerin düşürülmesine karşı aykırı bir ses de işitilmemiştir. Bahsedilen dönem boyunca, emeğin örgütlenmesine koyulan engellerin yanı sıra, 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra güçlü bir depolitizasyon süreci de başlamıştır. 1977 ile 1987 arasındaki 10 yılda; reel ücretler % 34 gerilerken, tarım/ tarım- dışı sektörler arasındaki fiyat oranı da % 40’tan daha fazla gerilemiştir (Pamuk, 2014: 272). Aynı dönemde faizlerin serbest bırakılmasının bir sonucu olarak, kentlerde faiz geliri kazananlar toplumdaki en kârlı kesimi oluşturmuştur.

1990’lı yıllar ise daha önce pek çok kez vurgulandığı gibi, toplumsal eşitsizliklerin daha da arttığı ve gelir dağılımının tamamen bozulduğu bir dönem

---

⁵⁴ Türkiye’nin Neo- liberal politikalar bağlamında piyasa ekonomisine geçiş ve küresel dünya ekonomisiyle entegrasyon sürecinin nihai adımı, Kemâl Derviş’in 2001 yılında Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olması için ABD’den Türkiye’ye getirilmesiyle atılmıştır.

olmuştur.⁵⁵ Bir taraftan artan bütçe açıkları ile yükselen enflasyon, diğer tarafta ise bunlardan daha hızlı oranlarda yükselen faizler ve bütün bunların neticesinde sürekli kendini tekrar eden ekonomik krizler, gelir dağılımındaki eşitsizliği emek aleyhine derinleştirmiştir (Pamuk, 2014: 334).

ANAP, 1983- 1991 yılları arasındaki tek parti iktidarında, giderek kötüleşen ekonomik koşullar ve bilhassa gelir dağılımındaki eşitsiz tabloyla baş edebilmek için İngiltere'deki Thatcherizm örneğine başvurmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi; Neo- liberal politikalar konusunda kendisine Thatcherizm'i örnek alan ANAP iktidarı ve Özal, ortaya attıkları “orta direk”⁵⁶ ve “refahın tabana yayılması” söylemleri ile yaşanan ekonomik dönüşüm sürecinde en ağır yükü taşımak durumunda kalan geniş halk kitlelerinin desteğini almak istemiştir. Thatcher'ın İngiltere'de kullandığına benzer bir retorik ile kitlelere hitap eden Özal; “halkın bugün çektiği sıkıntıların, yarınların güzel günleri için gerekli olduğu” gibi bir söylem kullanmıştır. “Dört eğilimin birleştirilmesi”, “Başka Alternatif Yok”, “Köşeyi Dönüyoruz” (Kaya, 2009: 238) gibi sloganlardan oluşan retorik de aynı amaca hizmet etmek için kullanılmıştır.

ANAP'ın kendi saflarına katmak istediği geniş halk kitlelerinin, Neo- liberal ekonomik yapının getirmiş olduğu olumsuzluklarla mücadele etme tarzını, yine büyük oranda Özal'ın Türk siyasetine kazandırdığı deyimlerin birer davranış kalıbı hâline getirilmesi belirlemiştir. Türkiye'de 1980 sonrasında nüfusu hızla artan büyük kentlerde toplanmış olan geniş halk kitlelerinin serbest piyasa ekonomisiyle kaynaşması; “köşeyi dönme”, “işini uydurma”, “bugünü ve kendini kurtarma” ve “iş bitiricilik” (Yılmaz, 2006: 10) gibi gâyet pragmatik davranış kalıpları sâyesinde

---

⁵⁵ Türkiye'de uygulanan Neo- liberal ekonomi politikalarının büyük oranda Thatcherizm'i örnek aldığından bahsetmiştik. Neo- liberal ekonomi politikalarının Türkiye'de gelir dağılımı üzerinde yarattığı tahribatın benzeri, tahmin edileceği üzere “Thatcher İngilteresi”nde de yaşanmıştır. İngiltere'deki hane halklarının en üstteki yüzde 10'luk diliminin 1979 yılında gelirden aldığı pay % 20,4 iken, bu oran 1990'da % 26'ya ve Thatcher'ın görevden ayrılmasına rağmen devam eden benzer politikaların neticesinde de 2002 yılında % 27,8'e yükselmiştir. En alttaki yüzde 10'luk dilimin payı ise 1979'da % 4,2 düzeyinden, 1990'da % 2,9 düzeyine düşerken, bu oran 2002 yılında % 2,7 seviyesine kadar gerilemiştir (Arestis ve Sawyer, 2008: 336). Neo- liberal ekonomi politikalarının Amerika'da da ücret eşitsizliğini ve tabii gelir dağılımını oldukça kötü derecede etkilediği ortadadır. Nitekim “ABD'deki çalışan nüfusun alt yüzde 80'lik diliminin enflasyona göre ayarlanmış ücretleri 1973 ve 1995 arasında yüzde 18 düşmüş”, buna karşılık “ücretlilerin en üst yüzde 1'lik diliminin gerçek geliri 1979- 1989 arasında iki kattan fazla” artmıştır (Head, 1996: 47'den akt. Sennett, 2014: 58 ve Krugman, 1992: 19- 31'den akt. Sennett, 2014: 59).

⁵⁶ “Orta direk” ifadesi sözlük karşılığıyla; “göçebe çadırlarını ayakta tutan direk” anlamına gelmektedir. Nitekim Özal da, bahsi geçen sembolik ifadede çadırdan kastedilenin Türkiye olduğunu ifade etmektedir. Özal, orta direk diye tâbir edilen grubun içerisinde; çiftçi, esnaf, işçi, memur ve emeklilerin olduğunu söylemiştir (Türk, 2014: 129).

olmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren gelir dağılımının bozulduğu, reel ücret ve maaşlarda büyük gerilemelerin olduğu Türkiye'de, insanlar bu durumla baş edebilmek için yine Özal'ın yukarıda bahsedilen söylemlerini de içine alacak şekilde "kısa yoldan zengin olma" yarışına girişmişlerdir. Yine Özal'ın; "benim memurum işini bilir" ifadesi ise özellikle 1990'lı yıllarda kamuda giderek yaygınlaşan rüşvet, yolsuzluk ve usulsüzlüklerin yolunu açmıştır denilebilir (Yılmaz, 2006: 13).

Özal'ın sınırsız bir kapitalist yarışa inanması ve piyasa ekonomisini -daha ziyade kumara benzeyen- bir oyun olarak görmesi, 1980'lerin başında yaşanan "banker krizi"nde kendisini çok net olarak göstermiştir. Faiz uğruna bütün birikimlerini kaybeden 150.000'e yakın "bankerzede"nin devletten yardım beklediği bir dönemde Özal'ın bu insanlara verdiği cevap; "Bir kumar oynadılar ve kaybettiler" şeklinde olmuştur (Çavdar, 2013: 38). Özal'ın verdiği cevap, Hayek'in daha önce atıf yaptığımız; liberal iktisadı bir "oyuna" benzeten ünlü sözünü hatırlatmaktadır.

Türkiye'nin 1980 sonrası geçirmiş olduğu ekonomik dönüşüm süreci, iyi ve kötü yönleriyle bugün de tartışılmakta olan ve hâliyle aktüalitesini koruyan bir meseledir. 24 Ocak Kararları ile başlayan ekonominin liberalizasyonu sürecinin, Türkiye ekonomisinde bir canlanma ve dışa açılma döneminin de başlangıcını oluşturduğu için olumlu bir değerlendirmeye tâbi tutulması doğaldır (Ataman, 2014: 270- 4). Fakat bu sürecin bir de, küresel dünya ekonomisine eklemlenme bağlamında Neo- liberal ekonomi politikalarının uygulanması ayağı olduğu gibi, bu politikaların Türkiye ekonomisinde yarattığı olumsuz neticelerin olduğundan da bahsetmiştik. Yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye'nin ekonomik liberalizasyon süreci çok çetrefilli bir mesele olarak gözükmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse; Neo- liberalizmin Türkiye'ye olan etkileri, David Harvey'nin Neo- liberalizmi tarif ederken kullandığı "yaratıcı yıkım" tâbirini hak eder nitelikte olmuştur (Harvey, 2005: 3).

Bu başlık altında her ne kadar Neo- liberal ekonomi politikalarının Türkiye'ye etkileri tartışılrsa da, Türkiye'nin 1980 sonrasındaki liberal dönüşümünün "siyasal liberalizm" anlamında da Türkiye'ye ciddi etkileri olduğu muhakkaktır.⁵⁷ Hattâ Özal'ın ekonomi alanından ziyade, siyasî alanda reformcu olma vasfını hak ettiğini düşünenler de vardır. Örneğin Yayla; Özal'ın sıkıyönetimli bir ülke devralıp,

---

⁵⁷ Türkiye'nin 1980 sonrasında yaşadığı Neo- liberal dönüşümün siyasî veçhesini Gramsci'nin; "hegemonya", "pasif devrim" ve "kapsayıcı hegemonya" kavramlarıyla açıklayan ve başlık boyunca anlatılan ekonomik görünümle de paralellik arz eden çalışmalar için bkz. (Tünay, 2002: 177- 197; Yalman, 2002: 7- 23; Yılmaz, 2006: 3- 14; Kaya, 2009: 235- 260)

sıkıyönetimsiz hâle getirmesini, Kürtçe konuşma yasağını kaldırmasını, TCK'nın ifade özgürlüğünü sınırlayan 141, 142 ve 163. maddelerini kaldırtmasını ve üniversitelerde kılık- kıyafet yasaklarını aşmaya çalışmasını bu türden siyasal reformlar olarak değerlendirmektedir (Yayla, 2005: 584- 5). Özkazanç ise Özal'ın yasa ve yasaklarla kontrol altına alınamayan şeylerin yasal alana çekilmesinin faydasına inandığını fakat –Yayla'nın tersine- onun bu inancının ekonominin düzenlenmesinde rol oynadığı oranda siyasal alanda etkili olmadığını iddia etmektedir (Özkazanç, 2005: 640).

Türkiye'de liberal düşüncenin siyasal alanda etkinlik kazanması asıl olarak 1990'lı yıllarda mümkün olmuştur. 1990'lı yıllardaki liberalleşme hamlesinin 1980'li yıllardaki liberalleşme atılımından temel farkı, devletin resmî söylemini hedef alan bir noktaya oturmasıdır. Böylece 1990'lı yıllarda resmî/ Kemalist söylemin karşısına alternatif bir söylemle çıkan yeni bir tür liberal düşüncenin varlığı söz konusu olmuştur. Bu yeni liberalleşme atılımını gerçekleştirenler, Özal'ın eleştirel anlamda aşılması yoluyla onun açtığı yolu derinleştirmeye çalışmışlardır (Özkazanç, 2005: 644). Bir taraftan Özal'a karşı büyük bir ihtiram duygusuna sahipken, bir taraftan da onunla büyük bir hesaplaşmanın içerisine girmişlerdir. Mehmet Altan'ın etrafında tecessüm eden “İkinci Cumhuriyet” düşüncesi -ayrıca YDH ile bağlantılı olması bakımından da- 1990'lı yılların bu özgün liberalleşme hamlesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

2.1.2. İkinci Cumhuriyet Tartışmaları

1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında ortaya çıkan ve öncülüğünü Mehmet Altan'ın yaptığı İkinci Cumhuriyet düşüncesinin anlaşılması YDH'ye giden yolun aydınlatılması açısından oldukça işlevsel olacaktır. “Serbest piyasa, uluslararası rekabete açık ekonomi, küçültülmüş devlet, bireyselleşme ve çoğulculuğa dayalı bir liberal devlet ve toplum modeli” öngören İkinci Cumhuriyet düşüncesi, özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında Türkiye'deki tartışma ortamlarında sıkça konu edilmiştir (Erdoğan ve Üstüner, 2005: 659).

İkinci Cumhuriyet düşüncesinin her ne kadar YDH ile organik bir bağı olmasa da, YDH'nin ideolojisinin şekillenmesinde etkili olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. İkinci Cumhuriyet düşüncesinin en önemli temsilcisi konumundaki Mehmet Altan'ın YDH'nin kurucularından biri olması da bunun göstergesidir. Yine YDH'nin kurucuları arasında yer alan Asaf Savaş Akat ve Cengiz Çandar'ın

Türkiye'ye dair tahayyülleri, İkinci Cumhuriyetçilerin fikirleri ile büyük oranda örtüşmektedir. Bu anlamda Altan, Akat ve Çandar'ın YDH çatısı altında bir araya gelmeleri şaşırtıcı olmasa gerektir.

“İkinci Cumhuriyet” kavramı ilk kez 31 Ocak 1991 tarihinde İkinci Cumhuriyet fikrini ortaya atan isim olan Akademisyen Mehmet Altan tarafından kullanılmıştır.⁵⁸ Altan, İkinci Cumhuriyet fikrini liberalleşmede istenilen yolun alınamaması dolayısıyla 1990 yılında geliştirdiğini söylemektedir (Altan, 2008: 102). İkinci Cumhuriyet düşüncesini savunan kimselerin devlete dair tasavvurları, pek çok müşterek nokta itibarıyla YDH ile örtüşmektedir. Bu sebepten; İkinci Cumhuriyet düşüncesinin YDH için bir referans kaynağı olduğundan bahsedilebilir. İkinci Cumhuriyet düşüncesinin varmak istediği nihai hedefi; “cumhuriyetin kuruluş felsefesini” tasfiye etmek olarak özetleyebiliriz. Bu noktada; 1923 yılında cumhuriyeti kuran asker- sivil bürokrasinin hâkimiyetinin kırılarak, egemenliği onun asıl sahibi olan halka vermek amaçlanmaktadır. Gerek ordunun siyaset üzerindeki vesayeti, gerekse de “atanmış bürokratların” “seçilmiş siyasetçiler” üzerindeki vesayetinin kaldırılması arzulanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinin tasfiye edilmek istenmesi, elbette ki Kemalizm ile de derin bir hesaplaşmaya gidilmesi ve nihayet cumhuriyeti kuran ideoloji olan Kemalizmin de tasfiyesine giden bir sürecin başlaması anlamına gelmektedir.⁵⁹ Bu süreç tamamlandığında, 1923'te kurulan Kemalist Türkiye Cumhuriyeti “de facto” olarak sona erecek ve “İkinci Cumhuriyet” başlayacaktır.

İkinci Cumhuriyet düşüncesinin odaklandığı diğer konular arasında şunlara yer verebiliriz: Türkiye'deki katı merkezîyetçi yönetim yapısının yerine adem-i merkezîyetçi bir yönetim yapısının yerleştirilmesi, devlete karşı bireyi öne alan “sivil toplumcu” bir yönetim anlayışının hâkim kılınması, ekonomide serbest piyasa

⁵⁸ İkinci Cumhuriyet fikri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. (<http://www.ikincicumhuriyet.org/>)

⁵⁹ İkinci Cumhuriyet düşüncesi, anti- Kemalist vurgusu sebebiyle Kemalist aydınlar tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. Kemalist kesimden İkinci Cumhuriyet düşüncesine yöneltilen bazı eleştiriler için bkz. (Çeçen, 1998: 686- 694; Egemen, 1998: 6- 8; Kalkandelen, 2012). Ayrıca yazılı basında da, İkinci Cumhuriyet düşüncesi ve bu düşüncüyü savunanlar kıyasıya eleştirilmiştir. Metin Toker, İkinci Cumhuriyeti savunanları “numaralı cumhuriyetçiler” olarak tahfif etmiştir (**Milliyet**; 19.05.1995, 08.08.1995). İkinci Cumhuriyet düşüncesine daha ziyade sol perspektiften getirilen eleştirilerin odak noktasında ise, İkinci Cumhuriyeti savunan insanların, Türkiye'nin “yeni dünya düzenine” adapte olmasını hiç sorgulamadan kabul etmeleri yer alır. İkinci Cumhuriyet tartışmalarının eski popülerliğini kaybetmeye yüz tuttuğu bir dönemde buna değinen Nuray Mert, İkinci Cumhuriyet düşüncesindeki restorasyon taleplerini yukarıda değinilen “yeni dünya düzeni” üzerinden değerlendirmiştir. Mert; İkinci Cumhuriyet düşüncesi içerisinde, Türkiye'nin Neo- liberal/ emperyal yeni dünya düzenine eklenme ayağının da olduğunu ve siyasal açıdan demokratikleşmeye ilişkin taleplerin, yeni dünya düzenine biat etme tavrı ile birlikte yürüdüğünü düşünmektedir (**Radikal**; 24.07.2007).

ilkelerinin bütün kurallarıyla uygulanması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması... Görüldüğü gibi, İkinci Cumhuriyet düşüncesinin repertuarında siyasî ve ekonomik meselelerden dinî meselelere kadar toplumu ilgilendiren farklı konular yer almaktadır. Aşağıdaki satırlarda, YDH'nin kurucuları arasında yer alan; Mehmet Altan, Asaf Savaş Akat ve Cengiz Çandar'ın, henüz YDH fikri ortada yokken, İkinci Cumhuriyet penceresinden kendi tasavvurlarında, geleceğin Türkiye'sini nasıl şekillendirmek istediklerine dair düşünceleri incelenecektir. Altan, Akat ve Çandar'ın incelenecek olan bu fikirleri, o tarih itibarıyla siyasî hayattaki tartışmalarda henüz yerini almamış olan YDH hakkında da önemli ipuçları verecektir.

İkinci Cumhuriyet düşüncesinin mimarı ve en önemli kuramcısı olan Mehmet Altan, İkinci Cumhuriyet kavramının tanımını farklı şekillerde yapmıştır. Altan, İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile ilgili olarak kendisiyle yapılan bir söyleşide, İkinci Cumhuriyeti; “politik devletten liberal devlete geçmek” olarak tanımlamıştır (Altan, 1993: 42). Altan'a göre cumhuriyetin asıl sorunu, politik olarak kurulmuş olması ve ilerleyen yıllarda bir türlü bu bahsedilen politik kimliğinden sıyrılıp, Batı standartlarında bir liberal devlete dönüşmemesidir. İşte İkinci Cumhuriyet düşüncesinin amacı da, cumhuriyetin gerçek bir liberal devlete dönüşmesini sağlamaktır.⁶⁰ Altan, İkinci Cumhuriyet ile neyi kastettiğine dair bir başka

---

⁶⁰ İkinci Cumhuriyet düşüncesini savunan insanların gözünde çok önemli bir yere sahip olan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in ismini bu noktada zikredebiliriz. Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı verdiği liberal karakterli mücadeleden dolayı, cumhuriyetin ilânından sonra pek çok liberal aydın tarafından, liberalizmin Türkiye'deki gerçek savunucularından biri olarak öne çıkarılmıştır. Üstelik bu mücadeleyi, cumhuriyetin kuruluş arifesinde ve bizzat cumhuriyeti kuran kadroya karşı vermiş olması, Hüseyin Avni Bey'in ismini daha da parlatmıştır. Hüseyin Avni Bey, Mondros Mütarekesi'nin ardından merkezi İstanbul'da bulunan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Sonrasında Erzurum Kongresi'nin tertip edilmesinde önemli bir görev üstlenmiş ve bu kongreye de delege olarak katılmıştır. 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi'ne katılmış ve bu meclis içerisinde oluşan İkinci Grubun yedi kurucusundan biri olarak, İkinci Grubun liderliğini de üstlenmiştir (A. Demirel, 2005: 172). Hüseyin Avni Bey, Demirel'in ifadesiyle; “Birinci Meclis içinde gerçek bir liberal demokrasi mücadelesi vermiş, başından sonuna kadar halkın egemenliği, meclis üstünlüğü ve kanuna dayalı bir yönetim biçimi konusunda uyarılarda bulunmuştur (A. Demirel, 2005: 173).” Hüseyin Avni Bey'i Birinci Meclis içinde öne çıkartan en önemli tartışma konusu, Mustafa Kemal Paşa'ya meclisin bir kısım yetkilerini kullanma hakkını veren olağanüstü nitelikteki Başkomutanlık Kanununa karşı gösterdiği muhalif tavidir. Hüseyin Avni Bey, hem kanunun meclisten geçirilmesi sürecinde hem de sonrasında mevcut kanunun süresinin uzatılması hususunda ciddi bir muhalefet göstermiştir. Hüseyin Avni Bey, Başkomutanlık Kanununu şu sözlerle eleştirmiştir: “Maddî ve manevî kuvvetin bir kişiye verilmesi bir millet için zaafır.” Yine aynı kanunun başkomutanına olağanüstü yetkiler veren ikinci maddesini de eleştiren Hüseyin Avni Bey; “Millet hakkını kullanmak için [meclise] yetki verdi, yoksa gereksiz yere başkasına devretmek için vermedi” sözlerini sarf etmiştir (A. Demirel, 2005: 176- 7). 22 Şubat 1948'de vefat eden Hüseyin Avni Ulaş için ilk kez bir anma programı düzenleyen parti YDH olmuştur. 1995 yılında Ulaş'ın mezarı başında, YDH Genel Başkanı Cem Boyner ve YDH'nin kurucularından olan Mehmet Altan'ın da hazır bulunduğu bir program düzenlenmiştir. Boyner, burada

ifadesinde; Birinci Cumhuriyet olarak adlandırdığı “1923 Cumhuriyetinin” saydam olmadığını ve bu sebepten dolayı da “İkinci” sıfatını kullandığından bahsetmektedir (Altan: 1992). Altan’a göre Birinci Cumhuriyetin aslî sahibi cumhuriyeti kuran asker ve sivil bürokrat kadrolardır.

Bu noktada, cumhuriyeti kuran asker ve sivil bürokrat kadrolara yöneltilen eleştiri, Altan’ın tasavvurunda İkinci Cumhuriyet fikrinin merkezini oluşturmaktadır. Altan, niye “İkinci” sıfatının kullanıldığını izah ederken, Birinci Cumhuriyette rejimin üzerindeki ordu vesayetine vurgu yaparak, bu yapının terk edilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Yâni İkinci Cumhuriyet, ordunun siyaset üzerindeki vesayetini kaldırmayı amaçlamaktadır. Cumhuriyeti kuran kadronun ikinci grubunda bulunan bürokrat kesim ve genel anlamda Türkiye’deki bürokratik yapı da Altan’ın eleştirilerinde kendisine yer bulmaktadır. Altan, İkinci Cumhuriyeti bir başka noktadan tanımlarken; cumhuriyeti bürokrasinin değil, halkın cumhuriyeti hâline getirebilmek için demokratikleşmek ifadesini kullanmıştır (Altan: 1992). Altan’ın düşüncelerinde egemenliğin, onun asıl sahibi olan halkta toplanması yerine cumhuriyeti kuran kadronun ellerinde toplanmasına karşı bir itiraz vardır. Bu durum ister istemez, 1923 Türkiye’sinin yâni Birinci Cumhuriyetin kuruluş felsefesinin sorgulanmasını gerektirmektedir.

Altan, 1923 yılında cumhuriyetin ilânının ardından, cumhuriyet yönetiminin iktidarı hanedanın elinden aldığını fakat halka vermediğini savunmaktadır. Egemenliğin tek parti diktatoryasının eline geçtiğini ve demokrasinin kendisine yol açmadığını ifade eden Altan, buna örnek olarak da; Altı Ok’un içerisinde “demokrasi”nin olmadığını göstermektedir (Altan, 1993: 35).⁶¹ Altan, “1923 Cumhuriyeti” olarak adlandırdığı Birinci Cumhuriyette, gerçek bir halk egemenliğinin oluşmasını sağlayacak olan demokratik özün var olmadığı iddiasındadır. Altan’a göre cumhuriyetin demokratik bir öze sahip olamamasının sebebi; cumhuriyetin miras olarak devraldığı ve askerî nitelikleri ağır basan Osmanlı

---

yaptığı konuşmada; Hüseyin Avni Ulaş’ı anma programı düzenlemekle YDH’nin demokrat karakterinin vurgulandığını belirtmiştir. Mehmet Altan ise; tarihî öneme sahip toplantıda cumhuriyetin ilk demokratlarına duyulan vefa borcunun ödendiğini söylemiştir (**Milliyet**; 26.02.1995). İlginç olan husus şudur ki; bahsedilen haber ismi geçen gazetede; “YDH manevî liderini andı” başlığı ile okurlara sunulmuştur.

⁶¹ İleride görüleceği üzere, YDH’nin ideolojisinin şekillenmesinde de keskin bir “anti- Kemalist” düşünce etkili olmuştur. YDH’nin Kemalizme dair görüşlerine ileride değinilecek olsa da, İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile YDH’nin kesiştiği bir noktayı somutlaştırmak açısından YDH Kurucusu Cem Boyner’den şu alıntıyı yapmak yerinde olacaktır: “Atatürk büyük bir kahramandır. Yaptıklarıyla başımızın üzerindedir. Hep orada kalacaktır. Ancak 1923’lere bakarak 1994’ün sorunları çözülemez. 1923’ün altı oku, bugünün dinamizmine kısa kalır (**Milliyet**; 23.07.1994).”

yönetim mirasının varlığıdır (Altan: 1992). Cumhuriyetin ilânı ile monarşik bir yapının yerine cumhuriyet idaresine dayanan bir yapı ikâme edilerek rejim değişikliğine gidilmiştir fakat bu yeni cumhuriyet idaresi demokrasiden nasibini almamıştır. Böylece yeni kurulan cumhuriyetin demokratik niteliği güdük kalmış, cumhuriyet fikri demokrasi fikrini ötelemiştir. Oysa Altan'a göre ise, "bir rejimin demokratik olması o rejimin karakterinden daha önemlidir." ⁶² Altan'ın düşüncesinde eleştirilerin asıl toplandığı nokta ise, yukarıda ana hatlarıyla çizilmeye çalışılan ve asker- sivil bürokrasi olarak tarif edilen yapının âdeta gövdesini oluşturan, onu çepeçevre saran Kemalizm ideolojisidir. Daha önce bahsedildiği gibi, İkinci Cumhuriyet düşüncesinin nihai amacı, cumhuriyetin Kemalist karakterdeki kuruluş felsefesini tasfiye ederek, asker ve sivil bürokrasinin ittifakını sona erdirmektir. ⁶³

Aynı zamanda bir iktisatçı olan Altan, İkinci Cumhuriyet perspektifinden ekonomiye dair görüşlerini açıklarken, devletin elindeki ekonomik egemenliğe son vermenin gerekliliğinden söz etmektedir. Bu anlamda, "padişah devlet" in yerini "hizmetkâr devlet" in alması ve ekonominin kontrolünün devletten alınıp topluma verilmesi gereklidir (Erdoğan ve Üstüner, 2005: 659). Altan, devletin kendisini tamamen ekonomiden çekmesini savunmakta ve bunu gerçekleştirmenin de demokratik ve çoğulcu bir toplumu oluşturmanın temel şartı olduğunu düşünmektedir (Altan: 1992). Altan'a göre; ekonominin vanalarını elinde tutan asker- sivil bürokrasi, ekonomik yapı içindeki hâkim konumlarının sekteye uğrayacağı endişesiyle, devletin küçültülmesine yönelik taleplere kulaklarını tıkamaktadır.

Altan'ın İkinci Cumhuriyet düşüncesinde devletin kutsal görüldüğü anlayışa karşı, bireyi öne çıkaran sivil toplumcu bir anlayışın izlerini görmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan insanların eskiden olduğu gibi devletin bir tebaası olarak görüldüğünü ve bu yüzden de "devletin vatandaşı" anlayışının hâkim

---

⁶² Altan; Irak'ta Saddam, İran'da Humeyni ve Suriye'de Hafız Esad rejimlerinin kendilerini cumhuriyet olarak sunduklarını fakat bu ülkelerin hiçbirinde demokratik bir iklimden söz edilemeyeceğini söylemektedir. Buna karşılık ise; İngiltere, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde cumhuriyet olmamasına rağmen bu ülkelerin dünyanın en gelişmiş demokrasilerine sahip olduklarını ifade etmektedir (Altan, 1993: 35).

⁶³ YDH'nin ileride görüleceği üzere, Altan'a benzer şekilde ordunun ve bürokrasinin sınırlarını mümkün olduğunca daraltmaya çalışması, Altan'ın savunduğu İkinci Cumhuriyet düşüncesinin YDH'nin oluşumunda büyük bir etkisinin olduğunu bize göstermektedir.

olduğunu dile getiren Altan, bu yapının değişmesi gerektiğinin ve yerine “vatandaşın devleti” anlayışının gelmesi gerektiğinin altını çizmektedir.⁶⁴

Mehmet Altan gibi bir iktisatçı olan ve yine Altan gibi YDH'nin kurucuları arasında yer alan Asaf Savaş Akat'ın İkinci Cumhuriyet düşüncesine dair görüşlerine bakacak olursak şunları söyleyebiliriz: Öncelikle Asaf Savaş Akat'ın İkinci Cumhuriyeti hedefleyen insanlarla benzer bir düşünce yapısında olduğundan bahsedilebilir. Ancak Akat, Türkiye'nin geleceğine dair düşüncelerini İkinci Cumhuriyet fikrine bağlı olarak dile getirmekten yana değildir. Akat, İkinci Cumhuriyet kavramı yerine “Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması” ifadesini tercih etmektedir (Akat, 1993: 118).

Akat'a göre İkinci Cumhuriyet tartışmalarının Türkiye'nin gündemine girmesi; biri olumlu, diğeri ise olumsuz iki noktayı öne çıkarmıştır. Olumlu olan nokta, cumhuriyetin kuruluş sürecine dair daha önce fazla tartışılma imkânı olmayan meselelerin İkinci Cumhuriyet düşüncesi sayesinde tartışılabilmesidir. Olumsuz nokta ise, yapılan tartışmaların geçmişle bir hesaplaşma boyutuna getirilmesidir. Bu noktada Akat, Türkiye'nin mutlaka geçmişle bir hesaplaşma içerisine girmesine gerek olmadığını düşünmektedir. Yumuşak bir geçişin daha faydalı olacağına inanan Akat'ın, buna rağmen Kemalizmin eleştirisini yapan bir isim olduğundan da bahsetmek gerekmektedir.

Nilüfer Göle'den bir alıntı yaparak Kemalizmin dört fobisinin olduğunu ifade eden Akat, bu dört fobiyi Müslümanlar, komünistler, Kürtler ve liberaller olarak açıklamaktadır (Akat, 1993: 119). Akat, bu dört kesimin Türkiye'nin bir gerçeği olduğunu fakat Kemalizmin bu kesimleri yok saydığını düşünmektedir. Sayılan bu dört farklı kesimi, kendi projeleri ile toplumun önüne çıkmasını engelleyebildiği için Kemalist rejimi de ironik bir bakış açısıyla başarılı bulmaktadır (Akat, 1993: 120). Ancak bu engellenmenin Kemalizme sadece zaman kazandırdığını ifade eden Akat, eninde sonunda bu insanların kendi kimliklerini talep etme noktasına geleceğini ve hâttâ geldiğini düşünmektedir. İkinci Cumhuriyet fikrini savunan insanların reform isteyen bir grubu oluşturduğunu fakat karşılarında tutucu bir kanat olduğunu ifade etmektedir. Kemalistlerin ve bilhassa da “sol Kemalist” olarak ifade ettiği grubun

---

⁶⁴ İkinci Cumhuriyet fikrinin YDH'yi etkilemiş olduğuna dair bir başka kanıt olarak, YDH'nin kurucusu olan Cem Boyner'in “önce insan sonra devlet” sözlerini sarf etmesi gösterilebilir (**Milliyet**; 21.07.1994). YDH'nin, insanları öne çıkarmak gibi bir amacının olduğundan bahseden Boyner'in, devlet karşısında bireyi önceleyen Altan'la benzer düşünceleri paylaştığı açıktır.

tutucu kanada mensup olduğunu söyleyen Akat, bu tutucu kanadın her türlü değişime karşı olduğunu belirtmektedir.⁶⁵

Akat, Türkiye'nin değişmesi gerektiğinden yola çıkarak farklı alanlarda bir takım taleplerini dile getirmiştir. Akat'ın taleplerine baktığımızda, adem-i merkeziyetçi bir yapının Türkiye'de tesis edilmesi yönünde bir niyetinin olduğu görülmektedir. Valilerin merkezden atanması yerine seçimle işbaşına gelmesinin önerilmesi, bölge idarelerinin kurulmasının⁶⁶ istenmesi gibi talepler bunu göstermektedir. Yine Kürt sorununun çözümü noktasında, Kürtçe eğitimin yapılabilmesine olanak tanınmasının istenmesi, 1990'lı yılların başındaki Türkiye için oldukça radikal talepler olarak görülmektedir.

Daha önce Altan'da görüldüğü üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması gerektiği fikri,⁶⁷ Akat tarafından da paylaşılmaktadır. Altan'la bir başka ortak talep de; KİT'lerin kaldırılması ve devletin ekonomiden tamamen çekilmesi talebidir. 1990'lı yılların başında sıkça tartışılan bir konu olan başkanlık sistemi hakkında da, temel hak ve özgürlükler ile kuvvetler ayrımı temelinde kurulacak bir demokratik rejim içerisinde başkanlık sisteminin yararlı olacağı kanaatindedir (Akat, 1993: 129).

İkinci Cumhuriyet düşüncesi bağlamında fikirlerini değerlendireceğimiz son isim olan Cengiz Çandar'ın konuya yaklaşımı Altan ve Akat'tan biraz farklıdır. Çandar, İkinci Cumhuriyet düşüncesini savunan kimselerle aynı fikirleri paylaştığını fakat bu kimselerin ise kendisinin önemseydiği konulara fazla değer vermediğini düşünmektedir.⁶⁸ Çandar, İkinci Cumhuriyet fikrini savunan insanların Türklükten çok hoşlanmadıklarını, Osmanlılıktan ise hiç hoşlanmadıklarını fakat kendisinin Türklüğü ve Osmanlılığı yeni koşullara göre yorumlamaktan yana olduğunu ifade

---

⁶⁵ Daha önce Mehmet Altan ve YDH Kurucusu Cem Boyner'den alıntılarla örneklendirdiğimiz, Kemalizmin ve hassaten de Altı Ok'un sorgulanmasına dönük tavır Akat'ta da görülebilmektedir. 1983 sonrasında Türkiye'nin değişime ihtiyacı olduğunu ifade ettiğini ve bu bağlamda "Altı Ok arka plâna alınsın" önerisini yaptığını ifade eden Akat, Kemalistlerin bu hareketi ihanete eşdeğer gördüğünü belirtmektedir.

⁶⁶ Akat; Türkiye'nin 15 bölgeye ayrılmasını, bölge valilerinin seçimle gelmesini ve bölge parlamentolarının, bugün merkezi devletin yerine getirdiği fonksiyonların önemli bir bölümünü yerine getirmesini önermektedir. Akat'a göre, adem-i merkeziyetçi bir idare; gerek kamu kaynaklarının daha etkin kullanılması, gerekse de bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve demokrasinin yerelleşmesi ile sivil toplumun güçlenmesi amacıyla dikkate alınmalıdır (Akat, 1993: 130).

⁶⁷ Din bahsi ile ilgili olarak ayrıca; her türlü dinî okulun yâni İmam Hatip Liselerinin ve İlahiyat Fakültelerinin kapatılmasını, dinî cemaatlerin istedikleri şekilde dinî eğitim veren okul açmalarına izin verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Akat, 1993: 130).

⁶⁸ Çandar, İkinci Cumhuriyeti savunanları savunmanın kendi demokrasi anlayışıyla da ilgili olduğunu ifade etmektedir. "Şeriat isteyenlerin de, Turan isteyenlerin de serbestçe siyasî faaliyette bulunmalarını savunuyorum (Çandar, 1993: 98)."

etmektedir. Türklüğün ve Osmanlılığın yeni koşullara göre yorumlanması, Çandar'ın zihninde yeni bir düşüncenin kapısını aralamaktadır. Çandar bu düşüncüyü “Neo-Osmanlılık” olarak isimlendirmektedir.⁶⁹ Çandar'a göre Neo-Osmanlılık düşüncesinin hayata geçebilmesi için İkinci Cumhuriyet diyen insanların taleplerinin gerçekleşmesi şarttır (Çandar, 1993: 97). Yâni bu anlamıyla İkinci Cumhuriyet düşüncesi, Çandar'ın savunduğu Neo-Osmanlılık düşüncesinin Türkiye’de yerleşebilmesi yolunda sadece bir araç veyahut da bir “ara form” işlevi görmektedir.

Çandar, Neo-Osmanlılık düşüncesine yüklediği anlam itibariyle kendisini İkinci Cumhuriyetçi olarak görmemektedir. Kendi ifadesiyle söyleyecek olursak; “söylediklerine itirazım olduğu için değil... Kavramın kendisi, kafamda tasavvur ettiğim Türkiye rolüne itiraz eder bir özellik gösteriyor. Fransa’dan ithal gibi geliyor kavram bana” demektedir Çandar (Çandar, 1993: 97).⁷⁰

Yukarıda Çandar'ın kendisinin de ifade ettiği gibi, İkinci Cumhuriyet düşüncesinde kendisini bulan pek çok talep, Çandar tarafından da kabul görmektedir. Örneğin; daha önce Altan ve Akat'ta güçlü bir şekilde kendisini gösteren anti-Kemalist düşüncenin, benzer şekilde Çandar'da da görüldüğünü söyleyebiliriz. Çandar, eğer Kemalizm; Atatürk'ü tarihte şanlı bir yere oturtmak anlamında kullanılıyorsa buna bir itirazının olmayacağını ifade etmektedir. Fakat Kemalizmin bir devlet doktrini olarak algılanması durumunda ise bu doktrinin Türkiye’yi 2000’li yıllara taşıma ihtimalinin olmadığını düşünmektedir. Çandar'a göre Kemalistler, Türkiye’de; muhafazakâr, gelişmeye direnen statükocu fosil güçler hâline

---

⁶⁹ Çandar'ın Neo-Osmanlılık düşüncesinin neye isabet ettiğini ve kendisinin bu düşünceden neyi murat ettiğini burada kısaca açmakta fayda vardır. Çandar'ın zihnindeki Neo-Osmanlılık düşüncesini, Soğuk Savaş sonrası dönemde sona eren çift kutuplu dünya sisteminin ardından konuşulmaya başlanan “Yeni Dünya Düzeni” içerisinde Türkiye Cumhuriyeti’nin bir nevi rol kapma projesi olarak değerlendirebiliriz. Bu düşüncede Türkiye’nin hareket alanı eski Osmanlı coğrafyasıdır. Çandar'a göre Osmanlı öncesi coğrafya bile Türkiye için açılmış durumdadır. Çandar'a göre Türkiye, Osmanlı’nın eski coğrafyasında “dünya nizamının temel taşı” olma özelliği taşımaktadır (Çandar, 1993: 104). Fakat Türkiye’nin bu özelliğini kullanabilmesi için, “çağdaş büyük teknolojik dönüşüme adapte olması” gerekmektedir. Çandar’ın tasavvurunda Neo-Osmanlılık fikri, “safkan Türklerin birliği” olarak değil, “Türklerin, Müslümanların ve Türk olmayanların da” beraber olabileceği çeşitlilikte kozmopolit bir yapı olarak tasarlanmıştır (Çandar, 1993: 105). Çandar, bu kozmopolit yapı içerisinde; çok ulusluluk, çok mezheplilik, çok dinlilik ve bunları bir arada tutacak hoşgörü ikliminin, Türkiye’yi 21.yüzyılda büyük sıçramaları yapabilecek bir ülke hâline getireceğini savunmaktadır. Türkiye’nin bahsedilen dönüşüm çerçevesinde giderek federasyon ve konfederasyonları da düşünmesi gerektiğini belirten Çandar, Neo-Osmanlılık dendiği zaman Türkiye’nin sahip olduğu boyutların ötesine çıkmak zorunda olduğunu düşünmektedir (Çandar, 1993: 104- 5).

⁷⁰ Mehmet Altan, İkinci Cumhuriyet düşüncesinin Fransa ile bir ilgisi olmadığını ifade etmektedir. Birinci Cumhuriyetin Kemalist bir cumhuriyet olduğunu, İkinci Cumhuriyetin ise demokratik bir cumhuriyet olacağından hareketle böyle bir ayrıma gittiğini söylemektedir (Altan, 2008: 102). Bu noktada kendisini eleştirenlerin tersine, İkinci Cumhuriyet fikrinin, Fransa’daki cumhuriyetlerle bir bağlantısının olmadığını vurgulamaktadır.

gelmişlerdir (Çandar, 1993: 96). Çandar, Kemalistleri eleştirirken; onların her türlü sivil toplum kurumuna direnen, ekonomide geri bir devletçi zihniyeti savunan, bürokratik elitin halksız ve milletsiz iktidar gücünü güvence altına alan ve askerî idarelere göz kırpan bir kesim olduğunu ifade etmektedir (Çandar, 1993: 96).

Çandar, İkinci Cumhuriyeti savunan insanların köhne bir devlet yapısı ile merkezî bir idareyi eleştirdiğini düşünmekte ve kendisinin de aynı eleştirileri dile getirdiğini söylemektedir. Ayrıca; millet- devlet yapısı içinde hiçbir etnik rengi kabullenemeyen bir katılığın hüküm sürdüğü ve birbirinden farkı olmayan iktidar partilerinin yarıştığı modası geçmiş bir parlamenter sistemi demokrasi diye savunan bir anlayışı da kabul etmesinin mümkün olmadığını ifade eden Çandar, tüm bu konularda İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile aynı hizada yürümektedir (Çandar, 1993: 97- 8). Daha önce görüşlerini incelediğimiz Altan ve Akat'ta da görüldüğü üzere; devlet bankalarının ve KİT'lerin kaldırılarak, devletin ekonomiden tamamen çekilmesini savunan Çandar, İkinci Cumhuriyet düşüncesinin önemli taleplerinden biri olan devletin küçültülmesi konusunda da Altan ve Akat'la hemfikirdir. Bireyin öne çıktığı, sivil toplumun geliştiği ve devletin şeffaflaştığı bir düzenden yana olan Çandar, devlet- birey ve birey- devlet ilişkilerinde de İkinci Cumhuriyet düşüncesinin tezlerine destek vermektedir.

Din politikası konusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasından yana olan Çandar, dinî cemaatlerin serbest örgütlenmesini ve tarikatlar ile tekkelerin serbest bırakılmasını savunmaktadır (Çandar, 1993: 107). Çandar, silahlı kuvvetlerin siyasetle olan ilişkisi konusunda da net bir tavır ortaya koymaktadır. Çandar; “askerî müdahale yolunun kapandığı, geçmişteki müdahalelerin de kutsanmadığı, silahlı kuvvetlerin devlet yönetiminde söz sahibi olmadığı” bir Türkiye istemektedir (Çandar, 1993: 98). Ayrıca; teknolojiye uyumlu ve daha az askerin söz konusu olduğu profesyonel bir orduya geçilmesi taraftarı olan Çandar, böyle bir ordunun sivil iradenin altında hareket etmeye de meyilli olduğunu düşünmektedir (Çandar, 1993: 109). Görüldüğü gibi, din bahsinde ve silahlı kuvvetler hususunda da, Çandar'ın fikirleri İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile büyük paralellikler göstermektedir.

2.1.3. Çok Kültürlülük Düşüncesi

1990'lı yıllar tüm dünyada kimlik politikalarının sorgulanmasına tanık olunan bir dönemdir. Türkiye'de de terör sorunu ve Kürt sorununun birbiri içine girdiği

1990'lı yıllarda, Kürt ulusal kimliği yoğun biçimde tartışılmıştır. Bu tartışmalar ister istemez, Kürtlerin bir anayasal vatandaşlık statüsü içerisinde tanınmasını içeren hukukî ve siyasî yönleri ağır basan bir tartışmayla birlikte, Kürt ulusal kültürünün de merkeze alındığı bir sürecin başlamasına kapı aralamıştır. Kürtlerin bütün bu hukukî, siyasî ve kültürel talepleri, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok kültürlülük tartışmalarının yaşanmasına vesile olmuştur.

Çok kültürlülük bahsi ile ilgili olarak ilk vurgulanması gereken nokta; çok kültürlülük düşüncesinin yeni bir düşünce olduğudur. Günümüzde çok kültürlülüğün bahsedildiği zaman kabaca şöyle bir tanım yapılabilir: Çok kültürlülük; bir toplumdaki tüm farklı kültürlerin, o toplumda hâkim olan ana kültürün hegemonyası altında ezilmesine müsaade etmeden, tüm farklı kültürleri bütün renklilikleriyle yaşatmaya çalışmaktır. "Çok kültürlülük" kavramı ilk kez 1970'li yılların başlarında Avustralya ve Kanada'da, bu iki toplumun bir özelliği olan kültürel çeşitliliği teşvik eden devlet politikaları için kullanılmıştır. Çok kültürlülük terimi ancak 1989 yılında İngilizce Oxford Sözlüğüne girebilmiştir (Doytcheva, 2009: 15- 6). Bu da demek oluyor ki; çok kültürlülük düşüncesinin siyasal hayat içerisindeki tartışmalara dâhil olabilmesi ancak 1990'lı yıllarda mümkün olabilmiştir.

Çok kültürlülük üzerine yapılan çalışmalarda, bir toplumda çok kültürlülüğün yerleşebilmesi amacıyla takip edilmesi gereken politikaların üç aşamada uygulanabileceği vurgulanmaktadır. Bu aşamaların ilki elbette ki; söz konusu toplumda bir kültürel çeşitlilik olduğunun kabul edilmesidir. -Burada kültürel çeşitliliğin içerisinde her türlü etnik ve dinsel çeşitlilik dâhil edilmektedir- İkinci aşama, varlığı kabul edilen her türlü kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi, paylaşılması ve aktarılması amacıyla harekete geçen sivil toplum örgütlenmelerinin aktif şekilde toplumda çalışabilmesine imkân tanınmasıdır. Son aşamada ise, ilk iki aşamanın sağlıklı bir şekilde toplumda yerleşmesine paralel olarak, kabul edilen bütün farklı kültürlerin siyasî normlara ve kurumlara kaydedilmesini öneren (Doytcheva, 2009: 17) bir siyasî programın hayata geçmesi sağlanır.⁷¹ Böylece Doytcheva'nın tanımıyla; ideolojik veya toplumsal çoğulculuk, normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşmüş olur (Doytcheva, 2009: 17).

---

⁷¹ Kymlicka, çok kültürlülük politikasının siyasî aşaması olarak tarif edebileceğimiz üçüncü aşamayı da kendi içerisinde üç farklı uygulama içerisinde ele alır. Bunlar; özyönetim hakları, çok etniklilik hakları ve özel temsil haklarıdır (Kymlicka, 1998: 61- 70).

Yukarıda bahsedilen üç aşamayı Türkiye’de Kürt meselesi bağlamında değerlendirecek olursak, çok kültürlülük düşüncesinin YDH ile ilgili kısmına da değinme fırsatını yakalamış olacağız. Her ne kadar YDH’nin Kürt sorununa bakışı çalışmanın ilerleyen sayfalarında ayrıca incelenecek olsa da, YDH’nin kurucusu olan Cem Boyner’in Kürt sorununa ilişkin sarf ettiği şu sözler, çok kültürlülük kuramının ortaya attığı fikirleri destekler niteliktedir. Boyner, YDH’nin henüz partileşmediği bir dönemde, YDH Sözcüsü olarak İstanbul’da yaptığı bir konuşmada; “İlk 60 yıl Kürtleri yok saymakla geçti. Son 10 yıldır Kürtler var, ama hakları yok dediler. Son 5 yıldır ise Kürtler var, hakları var ama terör bitmeden vermeyiz diyorlar” demiştir.⁷² Boyner’in bu sözleri, yukarıda bahsedilen ve çok kültürlülüğün yerleşebilmesi amacıyla takip edilen üç aşamalı politikanın Türkiye’deki Kürt meselesi bağlamında doğrusal bir ilerlemeden ziyade bir kısır döngü ilişkisi içerisinde yürüdüğünü göstermektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Kürt sorununun incelendiği başlıkta da ifade edildiği gibi, Türkiye’de Kürt realitesinin tanınması ancak 1980’li yılların sonunda mümkün olabilmişti. Ancak bu tanınma, 1990’lı yıllarda PKK ile yürütülen silahlı mücadele dolayısıyla, Kürt sorununun çözümünü doğrudan güvenlik güçlerine havale eden yaklaşımı öne çıkarmış ve çok kültürlülük kuramında ifadesini bulan ikinci aşama hayata geçirilememiştir. Yine ileride görüleceği gibi; din üzerindeki devlet baskısının kaldırılmasına yönelik olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılmasını öneren YDH, din hizmetinin tarikatlara bırakılmasını savunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılarak din hizmetinin tarikatlara bırakılmasına yönelik talep de, Türkiye’deki Alevîleri ve gayrimüslim vatandaşları dışlayan anlayışa karşı çok kültürlü bir toplum yapısının öne çıkarılmasına yönelik bir istek olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de Kürt sorunu ile Alevîler ve gayrimüslimlerin toplumdan dışlanması bağlamında kendisini gösteren rahatsızlıklar, Baumann’ın işaret ettiği gibi; ulus devlet ile etnisite, ulus devlet ile din arasındaki gergin ilişkiden kaynaklanır (Baumann, 2006: 33). Çalışmanın ilk bölümünde cumhuriyetin kuruluş felsefesi olarak açıkladığımız yapıda, Türk etnik kimliği hegemonik kimlik hâline gelmiş ve Kürtleri yok sayan bir anlayış uzun yıllar boyunca hüküm sürmüştür. Aynı şekilde sadece İslâm’ın Sünnî mezhebini referans

---

⁷² (Milliyet; 29.11.1994)

alacak şekilde inşa edilen Diyanet İşleri Başkanlığı da, başta Alevîler olmak üzere diğer İslâmî yaklaşımları katı bir şekilde reddetmiştir.

Çok kültürlülük kuramına yüklenen ve genel anlamda müspet nitelikteki değerlendirmelerin ardından, çok kültürlülük kuramına yöneltilen eleştirel nitelikteki değerlendirmelere de yer vermek gerekmektedir. Bu noktada ilk olarak çok kültürlülük kuramının kalbinde yer alan “kültür” kavramının tanımlanmasından kaynaklanan problemler vardır. Doytcheva’nın belirttiği gibi; maddî olmayan bir kavram olan kültür nasıl tanımlanacaktır (Doytcheva, 2009: 121)? Kültürün tanımlanmasından kaynaklanan bu sorun, farklı kültürlerin kendi aralarında nasıl sıralanacakları gibi aslında neticede “hangi kültürün daha değerli” olduğu şeklinde tamamen öznel kriterlere dayanan bir değerlendirmeye sebep olmaktadır. Neticede de; bir kültürün başka bir kültür karşısında yoksullaştırıldığı ve hâttâ karikatürize edildiği (Doytcheva, 2009: 121), kültürel tanınmanın yerini farklı kültürlerin zımnî dahi olsa tahkir edildiği olumsuz bir tablo ortaya çıkacaktır. Modood, bu eleştiriyi bertaraf edebilmek için, kuramın sosyolojik anlamda çıkış noktası olan “kültür” yerine “farklılığı” koyar (Modood, 2014: 64). Böylece kültür kavramından kaynaklanan ve belirli bir toplumdaki hegemonik kültür tarafından “içeriden” belirlenen eşitsiz yapının yerine azınlık kültür tarafından artık dışarıdan da belirlenen bir yapı söz konusu olur. Modood’un çok kültürcülük anlayışı, olumsuz bir farklılığı olumlu bir farklılığa dönüştürmenin yollarını aramaktan geçmektedir (Modood, 2014: 91).

Çok kültürlülük kuramına “sol bakış açısı”ndan getirilen ve merkezinde “kapitalizm” ile “sermaye” ikilisinin yer aldığı bir başka eleştirel görüş daha vardır. Bu görüş, çok kültürlülük düşüncesinin -vaat ettiklerinin aksine- kimlik siyasetlerinin öne çıkmaya başladığı Soğuk Savaş sonrası dönemdeki etnik ve dinsel ayrımları tetikleyerek dünyayı yeni sorunların eşiğine getirdiğini iddia etmektedir. Yeni kimliklerin örgütlenmeye başlamasıyla beraber, modernite sürecinin yarattığı toplumsal eşitsizliklerin üzerine kültürel kamplaşmalar da eklenmiştir. Mezhepler ve aşiretler arası eşitsizlikler ile toplumsal cinsiyetler arası eşitsizlikler de sistemleşmiştir (Artun, 2013: 38).

Bu bakış açısından meseleye yaklaşanlar, çok kültürlülük düşüncesini Amerikan merkezli küreselleşen piyasa mantığının yönlendirdiği bir fikir olarak görürler. YDH’ye getirilen eleştirilerden biri de, onun bir “sermaye hareketi” ya da başka bir ifadeyle “sermayenin partisi” olarak görülmesidir. YDH’nin, Türkiye’nin

büyük sermayedar ailelerinden birine mensup olan Cem Boyner tarafından kurulması en azından şeklen, YDH'ye savunmuş olduğu çok kültürlülük değerleri üzerinden getirilen eleştirileri makûl kılmaktadır.⁷³

Kültürel farklılıkların yapılandırılması, kültürel sembollerin aşırı derecede hassaslaşmasına neden olmuştur. Farklı kültürlerin bir arada yer aldığı liberal Batı ülkelerinde -bahsedilen bu aşırı hassas ortam içerisinde- insanların giydiği kıyafetlerden konuştuğu lisana kadar her şey, bu insanların yaşadıkları topluma kabul edilmelerine ya da reddedilmelerine bir gerekçe oluşturmaya başlamıştır. Böylece çok kültürlülük düşüncesinin temelini oluşturan; farklılıkların bir zenginlik olarak addedilmesine dayanan inanç, aslında bütün bu farklılıkların kimlerin tehlikeli olup, kimlerin olmadığına anlaşılması amacına matuf bir filtreye dönüşmüştür. Žižek, günümüzün mega kentlerinde birçok etnik mutfak görülmesine rağmen, o mutfağın temsil ettiği etnisiteye mensup insanların fundamentalist eğilimleri yüzünden reddedildiğini ifade etmektedir. Žižek, küresel kapitalizme eklenmiş olduğunu söylediği bu projeyi; çokkültürcü geç kapitalizmin semptomu olan “çağdaş post modern ırkçılık” olarak isimlendirmektedir (Žižek, 2002: 272). Çok kültürlülüğü “küresel kapitalizmin ideal ideoloji formu” olarak gören Žižek, küresel kapitalizmin ulus devlet metropolünü “sömürgeleştirmeden sömürgeleştirme” paradoksunda olduğu gibi, çok kültürlülüğün de “yerel kültürlere tepeden bakan Avrupa merkezci” tavrı arasında bir benzerlik kurmaktadır (Žižek, 2002: 282).

2.2. YDH'nin Kuruluş Süreci

Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), bir siyasal parti olarak resmen 22 Aralık 1994 tarihinde kurulmuştur. Fakat YDH'yi kuran kadro, ilk toplantılarına Nisan 1993'te başlayan bir tür “yurttaş inisiyatifi” diyebileceğimiz bir oluşum içerisinde bir araya gelmiştir. Çeşitli meslek gruplarından insanların oluşturduğu bu demokratik platformun başrolünde TÜSİAD Eski Başkanı ve İşadamı Cem Boyner⁷⁴ vardır.

---

⁷³ Çok kültürlülük fikrini Amerikan merkezli küreselleşen piyasa mantığının bir ürünü olarak gören yaklaşım açısından, YDH kurucusu Cem Boyner'in ABD gezisi sırasındaki açıklamaları dikkat çekicidir. Boyner, ABD gezisi sırasında; Türkiye'nin etnik ve kültürel çeşitliliğini hoşgörü anlayışı içinde koruması ve bölgesinde örnek oluşturması için ABD ile aynı yolu izlemesi gerektiğini söylemiştir (Milliyet; 04.05.1995).

⁷⁴ Cem Boyner'le ilgili daha detaylı bilgi ilerleyen sayfalarda verileceğinden, şimdilik kendisinin kısa bir biyografisini vermekle yetiniyoruz. 1955 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Hasan Cem Boyner, orta öğrenimini Avusturya Lisesi'nde, lise eğitimini Robert Kolej'de tamamladıktan sonra, 1978 yılında Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümünden mezun olmuştur. Üniversiteden mezun olduğu yıl, aile şirketi olan Altınyıldız Holding'de iş hayatına başlamıştır. 1982- 1984 yılları arasında Holding

Boyner, önce YDH Sözcüsü sıfatı ile ardından da hareketin partileşmesinin ardından YDH Genel Başkanı sıfatıyla Türk siyasal hayatı içindeki yerini almıştır. YDH, partileşmeden önce düzenlediği bir takım seminer, konferans ve toplantılar vesilesiyle halkın nabzını yoklamıştır. Düzenlenen bu etkinliklerde toplumun farklı kesimlerinden insanlar bir araya gelmiş, bu ilginin bir neticesi olarak da, Yeni Demokrasi Hareketi adıyla bir düşünce platformu oluşturulmuştur. YDH isminin resmîleşmesinden sonra, harekete gösterilen ilgi artarak devam etmiş ve 1994 yılının son günlerinde YDH, bir sivil toplum hareketinden bir siyasal partiye dönüşmüştür.

Aşağıdaki satırlarda; 1993 yılı başlarından itibaren, merkezinde Cem Boyner'in olduğu ve bir "demokratik platform"dan bir "siyasal parti"ye dönüşen YDH'nin kuruluş hikâyesini ana hatlarıyla takip etmeye çalışacağız.

Türkiye'nin önemli işadamlarından biri olan Cem Boyner'in isminin, gazetelerin "ekonomi" sayfalarından "siyaset" sayfalarına doğru geçişi 1993 yılının ilk günlerinde başlamıştır. Vehbi Koç'un kızı Sevgi Gönül'ün ANAP'a katıldığı, Sabancı Ailesi'nden Güler Sabancı'nın da yine ANAP'a katılmasına kesin gözüyle bakılan bir dönemde benzer bir siyasal atılımın Cem Boyner tarafından da yapılacağı yolunda haberler basında yer almaktaydı.⁷⁵ Boyner, Türkiye'nin önemli sermayedar ailelerine mensup olan kişilerin siyasete atılmalarına ilişkin olarak; daha pek çok yeni ismin siyasete gireceğine inandığını belirterek, gerek Sevgi Gönül'ün gerekse de Sabancı'ların hiçbirinin parti adına değil, iş dünyası ile siyaset arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi adına siyasete girdiklerini ifade etmiştir. Kendisinin siyasete gireceği yolundaki iddialarla ilgili olarak ise, siyasete gireceğini yadsımamış fakat henüz zamanlamanın uygun olmadığını da ilave etmiştir.⁷⁶

Cem Boyner'in ismi, 1994 yılında yapılacak Mahallî İdareler Seçimlerinde ANAP ve DYP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için düşündüğü aday adayları arasında geçmiştir. Fakat Boyner, basında yer alan ve kendisinin ANAP ya da DYP'den İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı olacağı yönündeki haberleri yalanlamıştır. Kendisine hiçbir partiden teklif gelmediğini ifade eden Boyner, ayrıca

---

Yürütme Kurulu Başkanı olarak görev yapmıştır. 1989- 1990 yılları arasında ise TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev alan Boyner, 1990'lı yılların ilk yarısında siyasete adım atmıştır.

⁷⁵ Zaten Cem Boyner'in YDH'nin oluşumundan evvel yaptığı açıklamalarda siyasete gireceğine dair belirtiler olmakla beraber, bu açıklamalarında yeni bir parti kurmaktan ziyade ANAP ya da DYP'nin temsil ettiği merkez sağın iki güçlü partisinden birine katılmaya daha yakın görüldüğü söylenebilir. En azından Türkiye'deki ana akım medya, Cem Boyner'in ANAP ya da DYP çatısı altında siyasete gireceği kanaatindeydi.

⁷⁶ (Milliyet; 02.01.1993)

son zamanlarda politikaya gireceğine dair söylentilerin de gerçek dışı olduğunu ve politikaya girmeyi düşünmediğini belirtmiştir.⁷⁷

Cem Boyner'in politikaya girmeyi düşünmediğini ifade ettiği günlerde, ileride YDH'yi oluşturacak olan ve yukarıda bir tür "yurttaş inisiyatifi" olarak bahsettiğimiz oluşumun ilk toplantısı yapılmıştır. 16 Temmuz 1993 tarihinde yapılan ilk toplantıdaki havayı okurlarıyla paylaşan Zeynep Göğüş şu satırları kaydetmiştir:

Çoğunluğu finans sektöründen 30 kadar genç, 16 Temmuz cuma akşamı Vafi Korusu'ndaki köşklere birinde toplandılar. Altın Rolex saatli, Armani kostümlü, yaş ortalaması 27 civarında olan bu İstanbul yuppie'lerinin bazılarını ev sahibi doğrudan davet etmişti; bir kısmını da, güvendiği insanlar onun adına dolaylı olarak çağırılmışlardı. Toplantı için fakslanan davet yazısıyla birlikte, 'Erdem, Demokrasi, Derinlik' başlıklı bir de metin gönderilmişti ve davetin sahibi, 'Okuyup da gelerseniz sevinirim' diyordu davetlilere. Metnin yazarı, 68 kuşağı Mülkiye camiasının yakından tanıdığı, eski bir Türkiye İşçi Partili olan Hüseyin Ergün'dü. Ev sahibinin adı ise Cem Boyner'di.⁷⁸

16 Temmuz 1993 tarihindeki ilk toplantıdan sonra, 9 Eylül'de düzenlenen ikinci toplantı, ilk toplantıya göre daha geniş katılımlı olarak gerçekleştirilmiştir. The Marmara Otelindeki toplantıya; siyaset, iş ve akademi camialarından geniş bir katılım sağlanmıştır. Üstelik ikinci toplantıda; "Yeni Dünya, Yeni Türkiye, Yeni Demokrasi" adında bir kapsamlı rapor da toplantıya katılanlarla paylaşılmıştır. Raporu takdim eden isimler arasında Cem Boyner'le birlikte; İstanbul Sanayi Odası Başkanı ve işadamı Memduh Hacıoğlu, Mülkiyeliler Birliği eski başkanı Hüseyin Ergün, Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, Türkiye Komünist Partisi (TKP) eski yöneticilerinden Zülfü Dicleli, Prof. Dr. Cemil Oktay, Prof. Dr. Mehmet Altan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Tuğrul Erkin de yer almıştır. Rapora katkı verenler arasında; Güler Sabancı, İshak Alaton ve Necla Zarakol gibi isimler de vardır. Raporda temel olarak, Türkiye'nin farklı alanlarda yaşadığı sorunlara çözüm önerileri getirilmesi amaçlanıyordu.

Raporda; Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan, Kürt sorununa ve lâiklik meselesine kadar gerek güncel gerekse de cumhuriyetin ilânından beri tartışılmalı meselelerin ne şekilde çözülebileceğine dair fikirler kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ana teması isminden de anlaşılacağı üzere "yenilik" olan raporda, dünyanın Sanayi Devrimi'nin ardından şimdi de bir "Bilgi Devrimi" yaşadığı ve

⁷⁷ (Milliyet; 22.06.1993)

⁷⁸ (Hürriyet; 29.07.1993)'den akt. (Bali, 2013: 191)

Sanayi Devrimi'ni tam olarak yakalayamamış olan Türkiye'nin, Bilgi Devrimini kesinlikle ıskalamaması gerektiğinin altı çizilmiştir.

“Yeni Dünya, Yeni Türkiye, Yeni Demokrasi” isimli raporun öne çıkan noktaları arasında şunlar yer almaktadır (YDH, 1993):

- Türkiye'deki merkezî devlet, yerinden yönetim ilkesine göre örgütlenmeli, yerel yönetimler yeniden düzenlenmeli, yetki ve görev alanları bakımından güçlendirilmelidir. Merkezî devlet; savunma, dış politika, adalet, iç güvenlik, eğitim, sağlık ve büyük altyapı yatırımları gibi temel işlevlerine geri çekilmelidir.
- Piyasaya dayalı, rekabete açık, en ileri teknolojileri uygulayan ve korumacılığı sıfırlamış bir ekonomi Türkiye'nin tek ihtiyacıdır. Devlet; başta bankacılık olmak üzere, ekonomik girişimcilikten elini çekmelidir. KİT'lerin de esas olarak özelleştirilmesi veya tasfiye edilmesinin zamanı gelmiştir.
- Kürt meselesi ancak Kürtlerle birlikte çözülebilir. Kürt sorunu ile PKK terörü birbirinden ayrılmalıdır. Kürt meselesinde çözüm yolu diyalogdan geçmektedir.
- Lâiklik, modern ve demokratik Türkiye'nin olmazsa olmaz koşuludur. Ancak günümüzün koşullarında lâikliğin yeni bir tanıma ve içeriğe kavuşturulması gerekmektedir. Din işleri ve eğitimi devletten alınıp topluma/ cemaatlere devredilmelidir.
- Savunma harcamalarını ülkenin yatırım ve gelişme gücünü zayıflatmayacak, buna karşılık kendisini koruyabilecek bir düzeyde tutmak becerisi gösterilebilmelidir.

Eylül ayının ikinci haftası içerisinde yapılan bu toplantı, bir sivil toplum hareketi olarak yola çıkan Boyner ve arkadaşlarının, partileşme yolunda attıkları ilk ciddi adım olarak görülebilir. Nitekim toplantıya davetli olarak katılan isimlerden biri olan Osman Ulagay, toplantıya ilişkin olarak kaleme aldığı yazısında, Cem Boyner'in bu siyasal atılımından biraz şaşkın biraz da umutlu bir şekilde yeni bir partinin doğmakta olduğunu belirtmiştir:

Cem Boyner'in bir siyasal parti kurma girişimi içinde olduğunu ilk duyduğumda önce inanmadım... Benim tanıdığım Cem Boyner, av partisi organize etmekle siyasal parti kurmanın çok farklı şeyler olduğunu kestirebilecek yapıda bir insandı... Toplantıya tartışmacı olarak katılan eski DPT Müsteşarı İlhan Kesici gibi ben de, “acaba fazla karamsar bir

hava mı estiriliyor burada” diye düşündüm ilk önce, ama sonunda bu havadan ben de etkilendim galiba... Söz konusu olan “Cem Boyner’in partisi” değil, insanları, "iş işten geçmeden bir şeyler yapalım”, havasına sokmayı amaçlayan bir girişimdi.⁷⁹

Cem Boyner’in yeni siyasal oluşumu içerisinde yer alan isimlerden biri olan Zülfü Dicleli’nin, 19 Eylül’de Milliyet Gazetesi’nden Nazım Alpman’a verdiği röportaj, kısa süre sonra partileşecek olan YDH hakkında önemli ipuçları içermekteydi. Dicleli, kendisi ve Boyner’le birlikte hareket eden insanları bir araya getiren şeyin; “Türkiye’de artık siyasetin eski yapılar, doktrinler, kalıplar ve tarzlarla sürdürülemeyeceği fikri” olduğunu ifade etmiştir. “Eski kalıplar”ın belli bir dünyada geliştiğinden bahseden Dicleli, o dünyanın artık değiştiğini ve hem günümüz dünyasında hem de Türkiye’de yeni koşulların oluştuğunu belirtmiştir. Dicleli’ye göre; değişen ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar, yeni bir politika ve hukuk talep etmektedir fakat Türkiye’deki mevcut partiler ülkenin yeni dinamiklerini kucaklayamamaktadır. Dicleli, yeni oluşmakta olan hareketin saptadığı ortak paydaları ise şöyle sıralamaktadır:

Türkiye’deki devlet ağırlıklı sistemden bireyin öne çıktığı politik sisteme geçebilmek... Yâni yurttaşları devletin kulu olmaktan çıkartıp, onu vatandaşların hizmetine sokmak... Ekonomiyi doğallaştırmak, dopingsiz hale getirmek... Kürt sorununun ancak Kürtlerle birlikte çözülebileceğini kabul etmek... Dini devletin kontrolünden çıkartmak... Devleti her türlü ideolojinin etkisi dışına çıkartmak... Demokratik süreci derinleştirmek...⁸⁰

15 Ekim’de Asaf Savaş Akat’la birlikte İstanbul Meyve ve Sebze Hali’ni ziyaret eden Cem Boyner, burada yaptığı açıklamada; “önümüzdeki 10 gün içinde ne tür bir siyasî oluşum içinde yer alacağımızı açıklayacağız” ifadesini kullanmıştır. Boyner, beklentiler arasında; “bir partiye giriş, yeni bir parti veya siyasî bir platform oluşturulması gibi alternatifler” olduğunu, bunlar içinde bugün ağırlıklı eğilimin ise; “bir parti örgütlenmesi olmadan, siyasî birikimin sağlanacağı bir alt örgütlenme yaratmak ve bu örgüt aracılığı ile yönetilenlere adresler çıkarmak” şeklinde olduğunu açıklamıştır.⁸¹

Boyner’in 15 Ekim’deki açıklamalarından yaklaşık bir hafta sonra, 21 Ekim 1993 tarihinde “Yeni Demokrasi Hareketi”, resmî olarak Türkiye’nin gündemine

⁷⁹ (Milliyet; 12.09.1993)

⁸⁰ (Milliyet; 19.09.1993)

⁸¹ (Milliyet; 16.10.1993)

girmiştir. Bu tarihten sonra Boyner ve arkadaşları çalışmalarını Yeni Demokrasi Hareketi çatısı altında gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bir “yurttaş inisiyatifi” olarak değerlendirdiğimiz Yeni Demokrasi Hareketi, hareketi oluşturanlar tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Yeni Demokrasi Hareketi, yurttaşlarımızın yerel ve ulusal boyutta politikaya ağırlıklarını koymalarını amaçlayan gönüllü, demokratik ve sivil bir harekettir; her kesimden değişim yandaşlarının eylemidir (YDH, 1993: 5).”

YDH, kurulduğu dönemde sadece bir fikir platformu olmadığını, aynı zamanda Türkiye’nin mevcut sorunlarının çözümünde kendisini sorumlu hisseden, bu sorunların çözümü noktasında görüş ve öneriler üretmek siyasete müdahale eden bir eylem grubu olduğunu da tekrarlamıştır. Daha ilk oluşum zamanlarında bile büyük bir heyecan yaratan YDH’nin hangi tarihte bir siyasal parti hâline geleceği sorusu dönemin Türkiye’inde sıkça tartışılır olmuştur. Ancak YDH’nin ne zaman tam olarak bir siyasal partiye dönüşeceği sorusunun cevabı ancak 1994 yılının ortalarında netleşmiştir. Zira 1993 yılının sonlarına gelindiğinde YDH’nin partileşme konusunda henüz kesin bir karara varmadığı ortadaydı.⁸² Kendisinden artık “YDH Sözcüsü Cem Boyner” olarak bahsedilen Boyner, Kasım ayının (1993) ilk haftası sona ererken yaptığı açıklamada; Yeni Demokrasi Hareketi’nin şartlar gerektirirse bir siyasî partiye dönüşeceğini belirtmiş ve şunları söylemiştir:

Şimdilik bir parti etiketi altında olmaksızın partililerin de dinleyebileceği bir yumuşak giriş arıyoruz. Merkezdeki partilerle, ANAP, DYP, SHP dâhil görüşmelerimiz sürüyor, ciddi bir diyalogumuz, bilgi alışverişimiz var. Sağcı, solcu, liberal, dindar, Kürt, radikal uçlarda olmamak şartıyla, bu insanların yan yana çalışabildiği bir ortamı bulduk. Hepimiz için şartı bir gelişmeydi bu. Aramızda Ülkü Ocakları’ndan gelenler de var, Maocular da var, Marksistler de var.⁸³

1993 yılının sonlarından 1994 yılının ortalarına kadar uzanan süreçte YDH’nin akıbeti, Boyner’in yukarıda bahsettiği şekilde içerisinde ANAP ile DYP’nin olduğu merkez sağ partilerle ve SHP gibi merkez solda yer alan partilerle yaptığı görüşmeler neticesinde belli olmuştur. Ancak Boyner’in YDH Sözcüsü olarak diğer parti temsilcileriyle yaptığı görüşmeler olumlu bir hava vermekten oldukça uzak kalmıştır. Kaldı ki YDH’nin diğer siyasal partilerle görüşme hâlinde olduğu dönemde, Boyner’in özellikle Türkiye’deki merkez partileri hedef alan

---

⁸² 1993 yılının son günlerinde Genç İşadamları ve Yöneticiler Derneği’nin (GİYAD) davetlisi olarak Conrad Oteli’nde düzenlenen toplantıda konuşan Cem Boyner, siyasî parti kurmanın henüz erken olduğundan bahsetmiştir (*Milliyet*; 22.12.1993).

⁸³ (*Milliyet*; 07.11.1993)

açıklamaları, YDH'nin merkez sağ ya da merkez sol bir partiyle yapılacak muhtemel bir görüşmeden pek de umutlu olmadığının işaretleri olarak değerlendirilebilir. Zaten YDH'nin 1994 yılında doğrudan dirsek temasında olduğu tek parti ANAP'tır. 1994 yılı ortalarına kadar devam eden YDH- ANAP görüşmelerinden çıkan olumsuz netice, YDH'nin yılsonunda kesin olarak bir siyasal partiye dönüşmesini de beraberinde getirmiştir.

1994 yılı bütünüyle YDH- ANAP flörtüyle geçmiştir. Ancak YDH Sözcüsü Cem Boyner ile ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz arasındaki görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Nisan ayı başlarında YDH'nin tartıştığı en önemli mesele ANAP'a katılıp katılmama kararıydı. Boyner ise 8 Nisan'daki açıklamasında; hareket olarak çeşitli arayışlar içinde olduklarını ve bu arayışların içinde ANAP'ın da olduğunu söylemiştir. Boyner'in bu açıklamasının ertesi günü, 9 Nisan tarihli Milliyet Gazetesi, Yılmaz ile Boyner arasında gerçekleşen ve 3,5 saat süren görüşmenin sonunda Cem Boyner'in YDH'sinin ANAP'a katılmasının "neredeysel" kesin olduğunu okurlarına aktarmıştır. Boyner ise Yılmaz'la yaptığı görüşmeye ilişkin olarak, henüz kesin bir sonuca varılamadığı dediği açıklamasında şunları söylemiştir:

Seçimlerden sonra meydana gelen değişimlerden sonra ANAP'ın merkezde önemli bir uzlaşmayı sağlayacak, gelecek için bir umut olması konusunu görüştük. Böyle bir rolün ANAP tarafından gerçekleşmesi halinde Yeni Demokrasi Hareketi'ne ANAP'ın rolünü konuştuk. Türkiye'nin problemlerine çözüm konusunda Yılmaz'la çok yakın olduğumuzu, çaktığımızı gördük. ANAP'a katılma konusunda bir kararımız yok. Görüşmelerimizi sürdüreceğiz.⁸⁴

YDH ile ANAP arasındaki görüşmeler devam ederken ilginç denebilecek olaylar da yaşanmıştır. Basının, YDH'nin ANAP'a katıldığını yazdığı günlerde YDH Sözcüsü Cem Boyner, -ANAP'la yukarıda aktarılan görüşmeden yaklaşık 10 gün sonra- ANAP ve DYP'yi "iki çürük yumurta"ya benzetmiş, bu iki çürük yumurtanın bir sağlam yumurta etmeyeceğini söylemiştir. Cem Boyner'in "çürük yumurta" benzetmesinde bulunduğu ANAP cephesinde ise 27 Mart'taki Mahallî İdareler Seçimlerinde alınan kötü neticeler tartışılmaktaydı. ANAP'ta muhalif kanadın çalışmaları neticesinde Genel Başkan Mesut Yılmaz'ın yerine yeni bir genel başkan

---

⁸⁴ (Milliyet; 09.04.1994)

için arayışlar başlamış ve kulislerde dört isim öne çıkmıştı. Bu isimlerden biri de YDH Sözcüsü Cem Boyner'di.⁸⁵

YDH ile ANAP arasındaki bu “ilginç” görüşme trafiği devam ederken, YDH'nin kendisini kamuoyuna tanıtmaya çabaları hız kazanmış ve 21 Nisan tarihli gazetelerde “Umutsuzluğa Gerek Yok” başlığı altında YDH'nin reklamı yapılmıştır. YDH'nin ulusal gazetelerde yayınlanan tanıtım metninde şunlar yazılmaktaydı: “Türkiye çözümsüzlüğe, beceriksizliğe ve geriliğe mahkûm değildir. Türkiye'nin demokrasi ve barış içinde kalkınmayı ve sosyal adaleti gerçekleştirecek insanları da, imkânları da vardır. Gelin yeni Türkiye'yi hep birlikte kuralım.”⁸⁶

Mayıs ayının son günlerine gelindiğinde YDH Sözcüsü Cem Boyner'le ANAP arasında yılbaşından beri devam eden görüşmelerin olumsuz şekilde sonuçlandığı belli olmuştur. “Statükoyla beslenenler statükoyu değiştiremiyorlar” şeklinde konuşarak ANAP'ı ve Mesut Yılmaz'ı eleştiren Boyner, “Mesut Bey'le iki kez görüştüğünü fakat partinin (ANAP) Özal ve liberallerle barışmasının sakıncalar yaratacağını gördük” diyerek YDH'nin ANAP'a katılması yolunda kapıların tamamen kapandığını ifade etmiştir.⁸⁷ Boyner yine aynı konuşmasında; “şu anda 7- 8 ilde yarın sabah merkezimizi açacak durumdayız” diyerek partileşmeye doğru çok önemli bir sinyal de göndermiştir.

ANAP- YDH ittifak görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, YDH'nin partileşme çalışmaları da hız kazanmıştır. Boyner, Haziran ayının ilk günlerinde Denizli'de katıldığı bir toplantıda; parti kurma çalışmalarını sonbahara kadar tamamlayacaklarını ve tüm illerde örgütlenmeden harekete geçmeyeceklerini açıklamıştır. Boyner aynı konuşmasında; “bu sadece bizim değil, vatandaşın hareketi. Bugüne kadar maçı tribünde seyredenler artık sahaya inecek” diye konuşmuştur.⁸⁸ Temmuz ayının son haftasında kapsamlı bir Ege gezisine çıkan Boyner, Manisa'nın Turgutlu ilçesinde hem partileşme sürecine ilişkin hem de kurulacak olan partiye dair önemli açıklamalarda bulunmuştur. İlk genel seçimlerde hiçbir partinin yüzde 20'den fazla oy alamayacağını iddia eden Boyner, ilk aşamada yüzde 45 oyu temsil edeceklerini ifade etmiştir. Parti tabelasını Eylül ya da Ekim

---

⁸⁵ (Milliyet; 21.04.1994)

⁸⁶ (Milliyet; 21.04.1994)

⁸⁷ (Milliyet; 27.05.1994)

⁸⁸ (Milliyet; 03.06.1994)

ayında asabileceklerini de söyleyen Boyner, ANAP'la yürüttükleri görüşmelere ilişkin olarak da; "... gördük ki dünyalarımız farklı" yorumunda bulunmuştur.⁸⁹

24 Ağustos'ta Burdur'daki konuşmasında ise, partilerini kurdukları anda TBMM'de grup oluşturacak kadar milletvekilinin kendilerine katılacağını iddia etmiştir. Ayrıca, 45 eski ve yeni bakanın da yine kendilerine katılacağını bilgisini veren Boyner, iddialı açıklamalarına devam etmiştir.⁹⁰ Boyner, 27 Ağustos'ta Kahramanmaraş'ta yaptığı açıklamada ise hiçbir partiyle birleşmeyeceklerini ifade etmiş ve kendilerinin radikal oylara değil, ülkenin yüzde 80'ini oluşturan ılımlı oylara talip olduklarını söylemiştir. Bugüne kadar dolaştığı 30 ilden 22'sinde örgütlendiklerini ifade eden Boyner, Ekim ayında da partiyi kuracaklarını açıklamıştır.⁹¹ YDH Sözcüsü Boyner, birkaç gün sonrasında Artvin'de yaptığı konuşmada partinin kurulacağı tarihi en geç 15 Ekim olarak açıklamıştır.⁹² Boyner, Kasım ayının son günlerinde daha önceki iddiasını tekrarlamış ve girecekleri ilk genel seçimlerde en az yüzde 45 oy alacaklarını söylemiştir. Bu arada Boyner'in YDH'nin partileşeceği tarihle ilgili öngörüsü gerçekleşmemiş, partinin kuruluşu Aralık ayının son haftasında gerçekleşmiştir.

YDH her ne kadar beklenen tarihte partileşme safhasını tamamlayamamış olsa da, 1994 yılı sonlarında YDH ismi Türkiye gündeminde sıkça yer almaya devam ediyordu. O günlerde kendi alanlarında Türkiye'nin önde gelen isimlerinin adı YDH ile yan yana yazılmaya başlanmıştır. 5 Aralık 1994 tarihli Milliyet Gazetesi'nin haberine göre; YDH'nin 150 kişilik kurucular listesinde yer alması için Orhan Gencebay, Sezen Aksu ve Ahmet Kaya gibi sanatçıların yanı sıra Fenerbahçe Futbol Takımı'nın kaptanı Oğuz Çetin'e de teklif yapılmıştır. Haberde; Orhan Gencebay ve Oğuz Çetin'in gelen teklife sıcak baktıkları, Ahmet Kaya'nın teklifi geri çevirmediği, Sezen Aksu'nun ise "şimdilik olmaz" yanıtını verdiği yazmaktadır.⁹³ Partinin kurulacağı tarihin resmen 22 Aralık olarak açıklanmasından sonra pek çok isim YDH'nin kurucuları arasında yer almaya karar vermiştir. Bu isimlerden biri de Prof. Dr. Şerif Mardin'dir. Yaşamını Amerika'da sürdüren ünlü Siyaset Bilimci ve Sosyolog Şerif Mardin, neden YDH'nin kurucuları arasında yer aldığını kendi satırlarıyla şöyle açıklamıştır:

---

⁸⁹ (Milliyet; 21.07.1994)

⁹⁰ (Milliyet; 25.08.1994)

⁹¹ (Milliyet; 28.08.1994)

⁹² (Milliyet; 31.08.1994)

⁹³ (Milliyet; 05.12.1994)

Yeni Demokrasi Hareketi'ni (YDH) bir düşünce odağı olarak bir müddetten beri izlemekteyim. Bu hareketin kendini tanıtmada açığa vurduğu ilkelerin bu kadar net bir şekilde ifade edildiğini hatırlamıyorum. Bahis konusu ilkelerin neler olduğunu ifade edeyim... Fikirlerin özgürce savunulmasının mümkün olduğu bir Türkiye, yurttaşın etnik kimliğinin devlet tarafından belirlenmesine son verilmesi, sivil siyasetin sivillerce kontrolü, hak ve özgürlüklerin gerçek bir güvence altına alınması, yerinden yönetim ilkelerinin yerleştirilmesi, siyasetin rant dağıtma merkezi olmasından çıkması, Kürt- Türk, Alevi- Sünni, laik- şeriatçı eksenlerin bir bütünleşmeye dönüştürülmesi, Kürt meselesinin ancak Kürtlerle birlikte çözülebileceği, Kürt sorunuyla PKK terörünün birbirinden ayrılması, din işlerinin dini cemaatlara bırakılması, laikliğin yeni bir tanıma kavuşturulması... Şahsım adına, politikanın yalnız fiili politikacılarla ilgisi olmayıp insanın vicdanından kaynaklanan bir davranış bütünü olduğunu, bu davranışın da beraberinde risklere girme zorunluluğunu yüklediğini ifade etmek isterim. YDH'nin benim için ifade ettiği ve partinin kurucuları arasında bulunmamın izahı budur.⁹⁴

YDH'nin 16 Aralık'ta ilân ettiği kurucular kurulu listesinde kamuoyunun da yakından tanıdığı pek çok isim yer almıştır (bkz. Ek 2). Daha önce ismini zikrettiğimiz Asaf Savaş Akat, Cengiz Çandar, Hüseyin Ergün, Memduh Hacıoğlu, Zülfü Dicleli ve Şerif Mardin'in yanı sıra farklı alanlardan pek çok tanıdık sîmâ partinin kurucuları arasındadır. Gazeteci ve Yazar Etyen Mahçupyan, Dr. Melih Bulut, İşadamı Haluk Dinçer, Dünya Bankası'nda görevli Kemâl Derviş, SHP Hakkâri eski milletvekili Cumhur Keskin, DEP Muş eski milletvekili Mehmet Emin Sever, Galatasaray Spor Kulübü'nün eski yöneticisi Faruk Süren, Bankacı İbrahim Betil, ANAP İstanbul eski İl Başkan Yardımcısı Cüneyt Ülsever, Prof. Dr. Canan Balkır, Kürt aydın ve Yayıncı Ümit Fırat bu isimlerden bazılarıdır.

YDH, 22 Aralık 1994 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na verilen kuruluş dilekçesi ile resmen partileşmiştir.⁹⁵ YDH'nin parti amblemi (bkz. Resim 1); kırmızı bir daire içerisinde ellerini iki yana açmış insan figürüdür. YDH Genel Başkanı Cem Boyner, parti ambleminin Diyarbakır Mitingi sırasında parti otobüsüne yaklaşan simitçi bir çocuktan esinlenilerek benimsendiğini ifade etmiştir. Boyner, baş ve işaret parmaklarıyla yapılan ve “güneş”i de anımsatan işaretin, herkesi kucaklayan bir insan figürü olduğunu ama özellikle Güneydoğu'da “Türk- Kürt kardeşliğinin

⁹⁴ (Milliyet; 11.12.1994)

⁹⁵ YDH'nin partileştiği tarih olan 22 Aralık, Kuzey Yarım Küre için gecelerin kısaltmaya başlayıp, gündüzlerin uzamaya başladığı tarihtir. 21 Aralık, Kuzey Yarım Kürede yılın en uzun gecesinin yaşandığı gündür. YDH, partileştiği tarih üzerinden “artık karanlığın sona erdiği” mesajını bir metafor yoluyla vermiştir. Zira Cengiz Çandar da, partinin kuruluş tarihini bu amaçla kendisinin belirlediğini ifade etmiştir (Çandar, 2012: 554).

üzerine güneş doğuyor” şeklinde değerlendirildiğini ve bundan da memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.

Resim 1: Yeni Demokrasi Hareketi'nin Parti Amblemi

YDH'nin kuruluş sürecinde ve kurulduktan sonraki ilk günlerinde birtakım krizler de yaşanmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi, partinin kurulacağı tarih olarak en geç 15 Ekim tarihi lânce edilse de YDH'nin partileşmesi yaklaşık 2,5 aylık gecikmenin ardından mümkün olabilmıştır. Hareketin partileşme süreci içerisinde önemli bir isim olan Mehmet Altan'ın YDH'den ayrılması ve ayrılırken yaptığı açıklamalar da ciddi bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. Altan, hareketin sözcüsü konumundaki Cem Boyner'i hedef alan açıklamasında Boyner'in başlangıçtan beri yürütme kuruluna danışmadan hareket ettiğini söylemiştir. Altan'ın Boyner'e yönelik eleştirileri şöyle devam etmiştir:

Aslında ne iktidar ne iktidarsızlık, değişimin peşinde koşmak iyiydi. Bugün tıkanan sistemin kendisidir. Bunu hedeflemediğin zaman neyi değiştireceksin. YDH'da kurullar çalıştırılmadı... Boyner'in düzenin gerçekten ferahlamasından yarar sağlayıp sağlamadığını bilemem. Siyaset yapıp yapmadığını da bilemem. Kendisi Tansu Çiller'i kıskanıp siyaset peşinde koşar. Entelektüel dünyadan gelmeyince entelektüellerin manevi hiyerarşisine yabancı kalıyorsunuz.⁹⁶

Cem Boyner'in, hareketin partileşmesinin ardından mecliste grup kurmaya yetecek kadar milletvekilinin kendilerine katılacağı ve ayrıca 45 eski bakanın da yine kendilerine katılmaya yakın olduğu yönündeki açıklamaları ancak bir temenni olarak kalmıştır. YDH'nin partileşmesinin ardından, Boyner'in beklediği gibi ne 45 eski bakan ne de mecliste grup kurmaya yetecek kadar milletvekili YDH'ye katılmıştır. Mehmet Altan'ın açıklamaları Cem Boyner'in liderliği üzerine ciddi tartışmaları

⁹⁶ (Milliyet; 13.09.1994)

beraberinde getirirken, hareketin partileşmesinin ardından beklenen yüksek profilli katılımların gerçekleşmemesi de, YDH'nin partileşmesinin siyaset kulislerinde beklenen etkiyi yaratmadığını ortaya koymuştur.

2.2.1. YDH'nin Kurulma Nedenleri

Yeni Demokrasi Hareketi'nin parti politikaları ile ilgili bilgi vermek amacıyla yayımlanan “Sorularla Yeni Demokrasi Hareketi” isimli kitapçıkta partinin niçin kurulduğu sorusu şöyle yanıtlanmaktadır (YDH, 1994a: 4- 5):

1980'lerde dünya önemli bir değişim sürecine girdi. Bir yanda sermayenin uluslararasılaşması ve üretim ölçeklerinin küçülmesi; öte yandan Sovyetler Birliği'nin parçalanması, Almanya'nın birleşmesi gibi gelişmeler, hem iktisadi hem de siyasi anlamda özgürlük alanlarının genişlemesine ve genelde demokrat özelemlerin gün ışığına çıkmasına yol açtı. İktisadi açıdan bu yeni talepler küçük ve orta esnaf ve sanayicinin ekonomiye ağırlık koyma iradelerini yansıtıyordu. Siyasi açıdan ise bireysel vatandaşlık hakları ve çeşitli bazda kimlik hakları, 1980'li yılların ana gündemini oluşturdu. Ancak Türkiye'deki siyasi partiler bu yeni gelişme ve talepleri algılayamadılar ve topluma da yansıtamadılar. Siyaset, giderek kendi içine kapalı, toplumdan kopuk bir çıkar ve nüfuz mücadelesi haline dönüştü. Toplumdan uzaklaştıkça siyasal partilerin oy oranı düşmeye ve partiler arasında dağılmaya başladı. Bunun getirdiği istikrarsızlık ve çaresizlik ise bu partilerin daha da içe kapanmaları sonucunu getirdi. Neticede siyaset tıkandı. İşte YDH, bu şartlar altında kurulma sürecine girdi. Değişen dünyaya karşılık güdükleşen ve kısırlaşan siyasetin yarattığı boşluğu doldurmak üzere ortaya çıktı.

Bu noktada YDH kendi varlığını; dünyanın 1980'li yıllarda girdiği değişim sürecinin yarattığı ekonomik ve siyasî sonuçların Türkiye'deki mevcut partiler tarafından yeterince kavranamadığı ve bu mevcut partilerin toplumun değişen taleplerine cevap veremediği eleştirisinden yola çıkarak açıklamaktadır. Böyle bir tablo içerisinde, yeni bir siyasal hareketin varlığına Türkiye'nin âdeta muhtaç olduğu izlenimi hâkimdir. YDH kendisini; giderek “güdükleşen ve kısırlaşan” siyasetin yarattığı boşluğu dolduracak ve her anlamda Türkiye'nin ihtiyacı olan bir parti olarak halka takdim etmektedir.

YDH'nin kurulmasında belki de en kilit role sahip olan sebep; Türkiye'deki mevcut “merkez partiler”in toplumun taleplerine yeterince cevap verememesi neticesinde halkın giderek siyasî yelpazedeki aşırı uç partilere kayma endişesidir. Bilhassa ANAP ve DYP gibi merkez sağ temsil eden partiler, merkeze yeterince

hâkim olamadığından, merkezdeki bu boşluğun YDH tarafından doldurulması amaçlanmıştır.

Boyner, YDH'nin partileşmesinden tam bir sene önce yaptığı açıklamada; Türkiye'de merkezin yeniden boşaldığını, şeriat isteyenlerle bölücülerin ve diğer aşırı kesimlerin ne istediklerini çok iyi bildiklerini ifade etmiştir. Buna karşılık merkezde yer alan ANAP, DYP ve SHP'nin ise sorunlar karşısındaki görüşlerinin belli olmadığını söyledikten sonra merkezdeki bu üç partiyi; misyonsuz ve kişiliksiz bir görüntü sergilemekle suçlamıştır.⁹⁷ YDH; ANAP'ın, DYP'nin ve SHP'nin zayıf bir görüntü vermesinin neticesi olarak aşırı uçlarda siyaset yaptığını düşündüğü RP ve MHP gibi partilerle birlikte, ayrılık yanlısı Kürt siyasal hareketinin de güçlendiği kanaatindedir. YDH'ye göre Türkiye'de merkez siyasal partiler zayıfladıkça; RP gibi "şeriat yanlısı", MHP gibi "milliyetçi" partilerle birlikte Türkiye'den ayrılma plânları yapan aşırı milliyetçi Kürt siyasal akımları güç kazanmaktadır. Bunu engellemenin yolu ise merkezi tekrar bir araya getirecek YDH gibi bir partinin varlığıdır.

Cem Boyner, 27 Mart 1994 Mahallî İdareler Seçim sonuçlarını değerlendirdiği yazısında, Türkiye'deki merkez partilere yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Boyner, YDH Sözcüsü olarak kaleme aldığı yazısında, seçmen tarafından "Türkiye'nin emniyeti, birliği ve istikrarının teminatı olan merkeze" müthiş bir tokat patlatıldığını yazmıştır. Seçmenin; "merkez sağın ilkesiz pısrıklarına şiddetli bir şamar" attığını, "lâikliği alternatif bir dinmiş gibi savunan merkez solu da elinin tersi ile" ittiğini savunan Boyner, merkezdeki bu zayıflığın MHP ve RP gibi aşırı uçları güçlendirdiğini iddia etmiştir. Boyner'e göre; Türk/ Kürt gerginliği MHP gibi aşırı uçları güçlendirirken; "umutsuzluk, fakirlik, sahipsizlik ve iktidarın Güneydoğu politikaları" da Refah Partisi'ne önemli oy kaymaları yaşanmasına neden olmuştur. Yukarıda YDH'nin oluşum sebeplerinden en önemlisi olarak Özal'ın 1983'te ortaya koyduğu sentezin tüm toplumu kapsayacak şekilde genişletilmesi olduğunu söylemiştik. Boyner, bahse konu olan yazısında ANAP'a ayrı bir paragraf ayırmış ve Özal'ın ortaya koyduğu senteze de değinmiştir:

ANAP 1983- 87 yılları arasındaki ruhuna geri döner ve Özalvari bir sentezi toplayabilir ise, Refah'ın karşısında çok önemli bir oyuncu olarak siyasi arenada kalabilir. Eğer Anayol ya da başka herhangi bir şekilde DYP ile koalisyonunda yer alırsa, Tansu Çiller'in ve merkez sağın

---

⁹⁷ (Milliyet; 20.12.1993)

hezimetini paylaşacak demektir. Bu şartlarda gelecek seçimlerde, Refah'ın karşısında hiç oyuncu kalmayabilir.⁹⁸

Yukarıda Cem Boyner'in kendi görüşlerini paylaştığı 27 Mart 1994 Mahallî İdareler Seçimleri, YDH'nin kuruluş sürecini derinden etkileyen ve belki de bu süreci hızlandıran bir etkiye sahip olması bakımından önemlidir. Merkez sağ ve merkez soldaki partilerin oy oranları düşerken, Boyner'in ifadesiyle RP ve MHP gibi aşırı uçlar ise güç kazanmaktaydı. Seçim sonuçları itibariyle YDH'yi endişelendiren nokta; siyasetin giderek aşırı uçlara kayması ile birlikte özellikle RP'nin temsil ettiği "yerelleşme" eğiliminin, merkez partilerin artık yeterince temsil edemediklerini düşündüğü "globalleşme" eğilimine galebe çalmaya başlamasıydı. Globalleşme ile yerelleşme arasındaki gerilim büyüdükçe toplumun içe kapanma ihtimali de artmaktaydı. Özkazanç da YDH'nin ortaya çıkma amaçlarından biri olarak, 27 Mart Seçimleri sonrasında belirginlik kazanan toplumdaki içe kapanma eğilimi ile yerelleşme- küreselleşme gerilimini sona erdirmek olduğunu ifade etmektedir (Özkazanç, 2005: 647).

Ali Bayramoğlu, Erol Katırcıoğlu ve Etyen Mahçupyan, birlikte kaleme aldıkları bir makalede; merkez sağ ve merkez sol partilerin yenilenen toplumsal taleplere cevap verme noktasında yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir (Bayramoğlu vd.; 1994: 121). Merkez partilerin toplumsal talepleri karşılayamadığı ölçüde ise değişik toplumsal grupları birbirine bağlayan bağlar zayıflamış ve her toplumsal grup kendi içine kapanmak zorunda kalmıştır. Toplumsal grupların kendi içine kapanması ile birlikte, merkez- çevre gerilimi yerini kutuplar arası kopuşu ifade eden yerelleşme- globalleşme gerilimine bırakmıştır.

YDH, bir sivil toplum hareketi olarak toplumun karşısına çıktığı andan itibaren; Gümrük Birliği ile başlayan Avrupa'yla entegrasyon sürecinin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik ile devam etmesini arzulamış, ayrıca Kopenhag Kriterleri ve Paris Şartı gibi evrensel insan haklarını öne çıkartan uluslararası belgelerin Türkiye'de işlerlik kazanmasını hedeflemiştir. Böylece Refah Partisi gibi aşırı uç partilerin tetiklediği yerelleşme eğilimi yerine küresel/ global eğilimleri hâkim kılmak, Türkiye'nin rotasını Batı'ya çevirmesini sağlayarak yerelleşme- globalleşme gerilimini sona erdirmek istemiştir.

---

⁹⁸ (Milliyet; 17.04.1994)

Cem Boyner, 18 Temmuz 1994 tarihinde YDH'nin İstanbul'daki ilk büyük toplantısında da Türk siyasetinde merkezin boşaldığını ve siyasetin giderek aşırı uçlara doğru kaydığını yinelemiştir. Boyner, 1990'lı yılları 1970'li yıllarla karşılaştırmış ve 1990'lı yılların 1970'li yılları çağrıştırdığını ifade etmiştir. 1970'li yıllarda da gücün merkezden dışarı kaçtığını, merkez sol ve merkez sağ partilerin ülkeyi yönetiyormuş gibi yapmasına rağmen, aslında o dönem Türkiye'yi aşırı uçların yönettiğini söylemiştir. 1980'li yıllarda ANAP'la birlikte Türkiye'nin merkezde birleşmesine rağmen, 1990'lı yıllarda yeniden merkezin boşaldığının altını çizen Boyner, gücün bugün merkezde değil, tamamen merkezin dışına kaçtığını vurgulamıştır (Boyner, 1994a: 6- 7).

YDH, Özal'ın 1983 yılında “dört eğilim”i bir araya getirerek bir Türkiye sentezi oluşturma projesinin benzerini daha geniş tabanlı bir toplumsal mutabakatla yeniden hayata geçirmek istemiştir. Aslına bakılırsa Cem Boyner, henüz YDH Sözcüsü olarak ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'la yaptığı görüşmelerde YDH'nin yerine getirmek istediği misyona dair ipuçları vermiştir. Boyner, YDH'nin neden ANAP'a katılmadığını açıklarken, aslında YDH'nin ortaya çıkma nedenlerini de dolaylı yoldan açıklamıştır. Boyner, ANAP'ın 1983'te Özal'ın ortaya koyduğu sentezin daha genişiyile harekete geçmesi ve merkezin umudu olmaya devam etmesi hâlinde ANAP'a yardımcı olmak istediklerini fakat hayal kırıklığına uğradıklarını ifade etmiştir. YDH'yi doğuran düşünce; Özal'ın 1983'te ortaya koyduğu sentezi tüm toplumu kapsayacak bir şekle sokacak, yâni tüm topluma teşmil edebilme kapasitesi taşıyacak bir partiye duyulan ihtiyaçtır. Türkiye'de yeni bir sentezi hayata geçirmeye YDH'nin talip olduğunu söyleyen Boyner; “merkezde macera yok, bölünme yok, kavga da yok, merkezde barış içinde problemlerin çözülmesi var. O açıdan, bu hareketin merkezden çıkması gerektiğini düşünüyoruz” demiştir (Boyner, 1994a: 9).

YDH'ye göre Türkiye'deki siyasal sistemde büyük bir tıkanma vardır. YDH, siyasal sistemdeki tıkanmanın temel sebebi olarak Türkiye'deki siyasal partilerin birbirinden farklı olmamasını görmektedir. Bu görüşe göre, Türkiye'de 1945'ten sonra çok partili hayata geçilse de, partiler hep birbirine benzemiş ve büyük oranda ortak özellikler göstermişlerdir. Bu ortak özelliklerden biri, Türkiye'deki tüm partilerin az ya da çok oranda “devletçi” karakter taşımalarıdır. YDH, devletin elinde tuttuğu iktisadî, siyasî ve toplumsal gücü korumaya ve arttırmaya yönelik devletçi yaklaşımın, iktidara gelen partilere büyük imkânlar sunduğunu ve partilerin de bu

yüzden bahsedilen yaklaşımdan vazgeçmek istemediklerini düşünmektedir. Böylece Türkiye’de siyaset, “devletin olanaklarına el koymaya yönelik, kapalı devre bir çıkar mücadelesine dönüşmüştür (YDH, 1994a: 5).”

YDH, yukarıda açıklanan devletçi yaklaşımın Türkiye’deki siyasî partileri etkileyen ikinci bir özelliğinin daha olduğunu düşünmektedir. “Devlet olanaklarının bir rant mekanizması aracılığıyla toplumun belirli kesimleriyle” paylaşılmasına dayanan ve “popülizm” olarak adlandırılan siyaset yapma biçiminin partilerin seçilme şanslarını arttırdığı ve bu şekilde seçilen partilerin de kendilerini destekleyen birey ve gruplara iktisadî ya da siyasî çıkar sağladığı savunulmaktadır (YDH, 1994a: 5). YDH’ye göre tüm bu sistem, siyasî partiler yasası ile korunmaktadır. Sistemin içinde yer alan partiler; gerek finansman, gerekse de kadro olarak toplumdan kopuk bir yapılanma içindedirler. Devlet kaynaklarından tahsisat alan bu partilerde, delege sistemi neticesinde dar bir kadronun tekrar tekrar seçilmesi garanti hâle gelmektedir (YDH, 1994a: 6).

YDH, 1990’lı yıllarla birlikte bahsedilen sistemin durma noktasına geldiğini çünkü kamu açıklarının boyutu ve dış finansman sağlamanın imkânsızlığı sebebiyle popülist politikaların iflas ettiğini düşünmektedir. Ayrıca partilerin halkın yükselen demokrasi taleplerine karşı duyarsız kalmaları sebebiyle, toplum nezdinde giderek itibarsız hâle gelmeleri söz konusudur. Yaşanan bu gelişmeler, partileri bütünüyle bir temsil krizinin içine sokmuştur. Neticede partiler, politika üretme ve yeni kadrolar çıkarabilme konusunda tıkanmışlardır.

YDH’nin bir başka kuruluş gerekçesi Türk siyasetindeki “yapay kutuplaşmaları aşmak”tır. YDH, kendi politik karakterini bugüne kadar siyaset ve toplum hayatımızı bölen kutuplaşmaları aşmak ve bir değişim projesi etrafında yenilikçi bütün unsurları birleştirmek olarak açıklamıştır (YDH, 1993: 29). “Bugüne kadar siyaset ve toplum hayatımızı bölen kutuplaşmalar” ifadesi ile kastedilen; İttihatçı- İtilafçı, Demokrat- Halkçı, Sağcı- Solcu, Türk- Kürt, Alevî- Sünnî ve Lâik- Şeriatçı gibi kutuplaşmalardır. Sayılan bütün bu kutuplaşmalar YDH’ye göre “yapay kutuplaşmalar”dır ve Türkiye’nin günümüz gerçekleriyle örtüşmemektedir. YDH’ye göre bugünün Türkiye’sinde asıl ayırım çizgisi; “yenilikçilik/ reformculuk” ile “tutuculuk/ statükoculuk” arasındadır (YDH, 1993: 30).

YDH, Türkiye’de ANAP’la birlikte ciddi bir canlanma gösteren liberal düşüncenin ağırlıklı olarak ekonomi politikalarına odaklanmış olmasından rahatsızlık duymaktadır. YDH, Neo- liberalizmin harekete geçirmesiyle Türkiye’de yaşanan

ekonomik liberalizasyon sürecinin büyük dönüşümleri de beraberinde getirdiğini ancak yaşanan dönüşümün sadece ekonomi alanında olduğu görüşündedir. YDH, ANAP'ın eksik bırakması sebebiyle tam olarak yerleşememiş olduğunu düşündüğü siyasal liberalizmin bütün ilkeleriyle Türkiye'de uygulanabilmesi amacıyla yola çıkmıştır.

İkinci Cumhuriyet meselesine giriş yapılırken, Türkiye'de 1990'lı yıllarda yükselen liberal dalganın önceki dönemlerden en büyük farkının, devletin resmî söylemini eleştiren ve daha çok bireysel temalarla bezeli bir liberal düşünce olduğunu vurgulamıştı. İşte YDH'yi de 1990'lı yılların bu özgün liberalleşme hamlesinin bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Türkiye, 1980'li yıllarda ANAP'la birlikte bir kabuk değişimi yaşamış ancak bu değişim büyük oranda ekonomi ile sınırlı kalmıştır. ANAP'ın iktidar olduğu dönem boyunca halkın demokratik taleplerine yeterince eğilmemesi neticesinde, halkın iktidardan talepleri cevapsız kalmış ve bu talepler yeni bir takım taleplerle birlikte 1990'lı yıllarda yeniden dillendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde üzerinde durulan Kürt sorunu, Türkiye'nin gündemine bir kimlik meselesi olarak girmiştir. Bireyin devletle olan ilişkisinin giderek bir tahakküm aracına evrilmesi, Türk siyasetine Osmanlı'dan miras kalan "kutsal devlet" imgesinin sorgulanmasına ve bireysel taleplerin toplumsal talepleri bastıracak derecede artmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarda sesini daha yüksek bir şekilde duyurmaya başlayan sivil toplumcu bakış açısı, gerek sol gerekse de sağ çevrelerde farklı meselelerin tartışılmasını sağlamıştır. Sol çevreler, Kürt meselesinin daha cesur bir şekilde tartışılması ve bütün farklı kimliklerin temsil edilebilmesi önerisiyle ortaya çıkarken, siyasal İslâmcı sağ çevreler ise tek parti döneminin bir kalıntısı olarak gördükleri katı lâiklik düşüncesini eleştirmiştir. Sol ve sağ cenahtan gelen eleştirilerin ortak noktası ise devleti kutsallaştıran anlayışın artık demode bir anlayış olduğu görüşüdür. Ayrıca cumhuriyetin kuruluş felsefesini oluşturan resmî Kemalist söylemin de sıkı bir revizyona tâbi tutulması hâttâ tamamen tasfiye edilmesi talep edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen bütün bu talepler, ileride görüleceği üzere YDH tarafından da seslendirilmiştir. YDH, Kürt sorunundan lâiklik meselesine ve devlet-birey ilişkilerinden Kemalist düşüncenin eleştirisine kadar pek çok konuda alışlagelmişin dışında farklı bir söylem geliştirmeye çalışmıştır. Bu anlamda YDH'nin kurulma sebepleri arasında yukarıda sayılan ve Türkiye'nin 1990'lı

yıllardaki temel meselelerinin yanı sıra, o güne değin fazlaca gündeme gelmemiş meselelerin de çözüme kavuşturulması vardır.

Nuri Demirağ'ın 1945'te kurduğu Millî Kalkınma Partisi'nden tam yarım asır sonra, yine bir başka işadamı olan Cem Boyner'in kurmuş olduğu Yeni Demokrasi Hareketi, sermayenin siyasetle doğrudan ilişki içine girmesinin en net örneği olarak gösterilebilir. Bu durum ise özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye'de değişen işadamı tiplmesi üzerine düşünmek için önemli bir sebep teşkil etmektedir.

2.3. Cem Boyner ve Yeni İşadamı Kuşağı: Değişen Sermaye- Siyaset İlişkileri

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren orta sınıf kesimin en büyük hayali zengin olmak olmuştur. Elbette 1980 öncesi dönemde de insanların temel gayelerinden biri zengin olmaktır. Fakat “zenginlik” ya da “zengin olma” kavramlarına yüklenen anlam, 1980'lerde oldukça değişmiştir. 1980 öncesi dönem, zengin insanların sahip oldukları maddî birikim sebebiyle toplum içinde fazla öne çıkmalarının âdeta ayıp sayıldığı, zengin olmanın sanki suç addedildiği bir dönem olmuştur. Fakat bu algı 1980'li yılların ortalarından itibaren değişmiştir. Zira 1980'li yılların ortalarına gelindiğinde Neo- liberal piyasa mantığı olanca ağırlığıyla toplum üzerinde tahakküm kurmuştur.

Özal dönemindeki etkileri daha önce tartışılan Neo- liberal piyasa mantığı, insanları bir an önce zengin olmaları ve toplumun elit tabakası arasında yer almaları için kamçılıyordu âdeta. 1980'li yıllarla birlikte orta sınıf kalabalıklar, ne pahasına olursa olsun zenginleşmenin yollarını aramaya başlamışlardır. ANAP iktidarındaki Türkiye'de, hukukî altyapısı yeterince hazırlanmadan serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve bu kuralsız ortam içerisinde zenginleşmek maksadıyla her türlü vasıtanın kullanımı da mubah hâle gelmiştir. Zengin olmanın artık “ayıp” olmaktan çıkıp, bir nevi “prestij göstergesi” olmaya başlaması, zaten 1980 öncesinde ya da 1980'li yıllarda maddî zenginliği yakalamış olan insanların da hayata bakışını değiştirmiştir. Artık zengin olmanın gâyet sıradan hâle geldiği bir ortamda, zengin insanlar eskiden sahip oldukları ve zengin olmalarından kaynaklanan farklılıklarını/ ayrıcalıklarını yeni bir takım meziyetlerle sürdürme yoluna gitmişlerdir.

Yukarıda bahsedilen zihniyet değişimi en berrak şekilde Türkiye'nin en varlıklı ailelerine mensup işadamlarında görülmüştür. İşadamları, kendilerini destekleyen ANAP iktidarı döneminde “sadece iş dünyasını ilgilendiren konularda değil, popüler olma kaygısıyla her konuda görüş beyan” etmeye başlamışlardır (Bali,

2013: 37). İşadamları kendilerine toplum tarafından biçilen olumsuz kimliklerden sıyrılmak için de ellerinden geleni yapmışlardır. 1970’li yıllarda işçi ve işverenler arasındaki gerilimli ilişki neticesinde iş adamlarının “komprador işadamı” imajı, 80’li yıllarda başta Sakıp Sabancı gibi işadamlarının halkla ilişkiler faaliyetleri ve basının verdiği yoğun destek sayesinde olumlu bir imaja doğru dönmeye başlamıştır. İşadamı ya da sanayici dendiğinde akla gelen “emekçiyi, işçiyi sömüren patron” figürünün yerine “istihdam sağlayan, katma değer yaratan, refahın yayılmasını sağlayan işveren” figürü ikâme edilmiştir (Bali, 2013: 61- 2).

Kendilerine toplum tarafından biçilen olumsuz rolleri 1980’li yıllarda zihinlerden silme yolunda büyük adımlar atan işadamları, bunun bir üst noktası olarak “kamuoyunda saygınlık kazanma hedefi”ni 1990’lı yıllarda gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Toplum içinde seslerini daha çok duyurma ve sadece ekonomik meselelerde değil, toplumsal meselelerde de fikirlerine başvurulana bir “entelektüel imajı”na bürünmek isteyen İstanbul merkezli işadamları; sanat, kültür, eğitim ve hayır amaçlı projelere ciddi maddî destekler vermişlerdir. Böylece Batılı anlamda bir burjuva sınıfının nihayet Türkiye’de de kök salmaya başladığını ispat etmek istemişlerdir (Bali, 2013: 62). 1980’li yıllarda yeterince servet birikimi edinen büyük işadamları, kendilerinden sadece “işadamı” olarak bahsedilmesinden yetinmemeye başlamışlardır. Bunun için de; “toplumsal sorumluluk” adı altındaki projeleri finanse eden, arkasında sadece maddî bir miras değil, aynı zamanda kültürel bir miras da bırakan entelektüel bir kimliğe sahip olmayı arzulamışlardır. Neticede ise Kozanoğlu’nun vurguladığı gibi; artık işadamları gazetelerin ekonomi sayfalarını çoktan aşmışlar ve birinci sayfa manşetlerine yerleşmişlerdir (Kozanoğlu, 1993: 92). Sürekli olarak televizyonda görünen, her konuda görüşleri alınan birer entelektüel olmuşlardır.

İşadamlarının toplumsal meselelerde seslerini yükseltmelerinin en ciddi örneğini bir siyasal parti kurarak gösteren isim Cem Boyner olmuştur. Henüz 34 yaşındayken TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı ve 39 yaşındayken de parti genel başkanı olan Boyner, Türk sermayesinin sıcak siyasete mesafeli durma geleneğini de sona erdirmiştir. Cem Boyner’den önce TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yürüten Ömer Dinçkök ve Boyner’in aynı görevdeki halefi olan Bülent Eczacıbaşı, üç genç işadamı olarak başkanlıkları boyunca dönemin iktidarlarıyla gerginlikler yaşamışlardır. TÜSİAD’ın geleneğinde olmayan şekilde iktidarlara sert tartışmalar yaşayan bu üç ismin varlığı ile birlikte; siyasete müdahil olma konusunda

“seyirci” pozisyonunda olan bir “babalar kuşağı”ndan sonra, siyasete girme kararlılığını gösteren ve sahaya inerek artık birer “oyuncu” olan “oğullar kuşağı”nın söz sahibi olduğu bir dönem başlamıştır.

Bu noktada, işadamlarının devlete olan bağımlılıkları azaldıkça, siyasî meselelerde daha cesur davrandıklarını söyleyebiliriz. Özellikle Türkiye’deki büyük sermaye çevrelerine mensup ailelerin ikinci ve üçüncü kuşak çocuklarının 1980’lerden itibaren devletle olan bağları iyice zayıflama eğilimine girmiştir. Erdoğan’ın ifadesiyle söyleyecek olursak; ekonomik olarak güçlenmesini ve palazlanmasını önemli ölçüde devlete borçlu olan sermaye grupları gitgide devletten bağımsızlaşmaya başlamıştır (Erdoğan, 2005b: 39). Bu durum, Türkiye’deki sermaye çevrelerinin 1980’li yıllardan itibaren artan bir özgüvenin de eşlik etmesiyle, siyasî konularda seslerini daha yüksek bir şekilde çıkarmalarını sağlamıştır.

Türkiye’nin “zenginler kulübü” diyebileceğimiz TÜSİAD’ın 1980 öncesinde siyasî iktidarlara karşı gösterdiği en sert reaksiyon, 15 Mayıs 1979’da gazetelere verdikleri îlanlarla dönemin Ecevit Hükümetini eleştirmesidir. TÜSİAD ile Ecevit Hükümeti arasındaki zıtlık, neticede Ecevit Hükümetinin istifasına kadar gitmiştir. Fakat 1980’li yılların ikinci yarısında özellikle Ömer Dinçkök’ün TÜSİAD’ın başına geçmesinden sonra TÜSİAD’ın ANAP’tan başlamak üzere dönemin iktidarlarına karşı olan tavrı belirgin şekilde değişmiştir. Dinçkök, Boyner ve Eczacıbaşı gibi “genç ve iyi eğitilmiş yeni kuşak işadamları”⁹⁹, ekonomik sorunların yanında siyasal ve toplumsal meseleler üzerindeki hassasiyetlerini de kamuoyuyla paylaşma ihtiyacını hissetmişlerdir.

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Ömer Dinçkök, Cem Boyner ve Bülent Eczacıbaşı’nın TÜSİAD Başkanlıkları boyunca dönemin iktidarlarıyla yaşadıkları tartışmalara değinebiliriz. 1987- 1989 yılları arasında TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapan Ömer Dinçkök, başkanlığı döneminde Turgut Özal’ın kardeşi olan ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yapan Yusuf

---

⁹⁹ Bu yeni kuşak işadamları, 1980’li yıllarda Amerika’dan ithal edilen bir kavram olan “Yuppie” kavramı ile ifade edilmişlerdir. Yuppie; İngilizce olarak “Young- Urban- Professional” kelimelerinin ilk harflerinden türetilen bir kavramdır. Türkçesi “Genç ve Kentli Profesyonel Bireyler” olarak ifade edilebilir. Seksenli yıllarda ABD’de Ronald Reagan’ın başkanlığı döneminde doğmuş bir kavramdır. “[Ö]zellikle sanayi ve finans kuruluşlarında yüksek ücret ve primlerle çalışan, kısa sürede büyük servetler edinen... beyaz yakalı genç bir sınıfa tanımlamak” için yaygın şekilde kullanılmıştır (Bali, 2013: 41). Türkiye’nin Yuppie kavramı ile tanışması, Özal’ın Amerika’dan getirdiği ve kamuoyunun “Özal’ın Prensleri” ismini verdiği genç bürokratlar vesilesiyle olmuştur. Sonrasında ise Cem Boyner, Bülent Eczacıbaşı, Cem Hakkı, Leyla Alaton, Güler Sabancı, Cefi Kamhi ve Mustafa Koç gibi (Kozanoğlu, 1993: 94) Türkiye’nin tanınmış ailelerinin çoğunlukla ikinci kuşağa mensup genç üyeleri de “Yuppie Kuşağı” olarak adlandırılan âdeta ortak bir küme içerisinde değerlendirilmişlerdir.

Bozkurt Özal'ın sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Yusuf Özal, TÜSİAD'ın hazırladığı dış borç raporu ile ilgili olarak; “benim tavsiyem TÜSİAD'ın kendi kuruluş esaslarına göre, kendi üyelerine hizmet edici çalışmalar yapmasıdır” ifadesini kullanmıştır.¹⁰⁰ Yusuf Özal ayrıca; TÜSİAD'ın “Devlet Plânlama Teşkilatı'nın çalışmalarına dayanarak ekonomi üzerine ahkâm kesecek yerde özel sektörün somut sorunlarıyla uğraşmasının yerinde olacağını” da söylemiştir (Buğra, 2010: 339).

Ömer Dinçkök'ün ardından TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı olan Cem Boyner'le ANAP iktidarı arasında birden fazla gerginlik yaşanmıştır. Boyner, 1989 Ağustos'unda hükümeti sert bir dille eleştirerek Türkiye'de kaynakların üretime değil, faizle yaşayan rantiyeye sınıfıyla hayalî ihracatın azdırdığı “kleptokrasi”ye kaydırıldığını söylemiştir. Boyner'in hükümeti suçlarken kullandığı “kleptokrasi”¹⁰¹ lafı uzun süre gündemden inmemiştir. Boyner, bahsedilen açıklaması yüzünden Cumhuriyet Savcılığına ifade vermiştir. 29 Mayıs 1990'da TÜSİAD Yüksek İstişare Toplantısında konuşan Cem Boyner, masal olarak nitelendirdiği hükümetin ekonomi politikasının acıklı bir hikâyeye döndüğünü ifade etmiştir.¹⁰²

Hükümeti pek çok konuda sert şekilde eleştiren Boyner, ANAP iktidarından benzer şekilde sert cevaplar almıştır. Bunlar içerisinde özellikle Devlet Bakanı Güneş Taner'in Boyner'e ithafen söylediği; “2 milyon liraya elbise satan adam lafı”¹⁰³ Taner ile Boyner arasında uzun süren bir söz düellosuna neden olmuştur. Boyner, hükümete yönelik eleştirileri sebebiyle kendisine çeşitli çevrelerden gelen baskılara rağmen tavrından geri adım atmamıştır. TÜSİAD olarak eleştirilerini siyaset amacıyla değil, kamu yararı için yaptıklarını savunan Boyner şunları söylemiştir:

Dernek olarak Türkiye'nin ekonomisi ve siyaseti bizi ilgilendiriyor. Biz Kanarya Sevenler Derneği değiliz. Gerekirse TÜSİAD gibi kuruluşlar ekonomi ile ilgili siyasal kararları da tartışabilir ve eleştirebilir. Bu faaliyeti siyasal faaliyet olarak yorumlamak doğru değildir. Yöneticileri gerek Türk ekonomisi gerek siyaseti ile ilgili kararlarından ötürü eleştirmek asli görevimizdir.¹⁰⁴

Boyner'in, “Kanarya Sevenler Derneği değiliz” çıkışı, TÜSİAD'ın siyasî meselelere ihtiyatla yaklaşan geleneksel refleksinin sona erdiğinin birinci ağızdan

---

¹⁰⁰ (Milliyet; 21.01.1988)

¹⁰¹ Kleptokrasi; çıkar, rüşvet ve kişisel ilişkilerin devlet düzenine hâkim olmasını ifade eden bir terimdir.

¹⁰² (Milliyet; 30.05.1990)

¹⁰³ (Milliyet; 06.06.1990)

¹⁰⁴ (Milliyet; 05.06.1990)

ifade edilmesi bakımından önemli bir değerlendirme olsa gerektir. Cem Boyner'in TÜSİAD olarak siyaset yapmadıklarını ifade ettiği günlerde, İstanbul Şişli Cumhuriyet Savcılığı tarafından TÜSİAD hakkında "siyaset yaptığı" gerekçesiyle bir soruşturma başlatılmıştır. Daha önce sarf ettiği "kleptokrasi" sözünden dolayı yine İstanbul Şişli Cumhuriyet Savcılığına ifade veren Boyner, 1 yıl içinde ikinci defa savcı karşısına çıkmıştır. Açılan soruşturma kapsamında 23 Temmuz 1990 tarihinde ifade veren Boyner, gazetecilere yaptığı açıklamada; "Kanarya Sevenler Derneği değiliz" ifadesini tekrarlamış ve burada ifade vermesinin kendi ayıbı değil, demokrasinin temel koşullarına tahammül edemeyip adalet mekanizmasını harekete geçiren zihniyetin ayıbı olduğunu ifade etmiştir (Heper, 2011: 273).¹⁰⁵ Yaklaşık 20 günlük soruşturmanın ardından Boyner hakkında takipsizlik kararı verilmiştir. Boyner, 1990 yılı Kasım ayı sonunda yaptığı açıklamada görev süresi dolduğunda TÜSİAD Başkanlığına yeniden aday olmayacağını açıklamış ve yeni yılla birlikte TÜSİAD Başkanlığı görevinden ayrılmıştır.

Cem Boyner'in ardından TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı olan Bülent Eczacıbaşı döneminde de TÜSİAD ile siyasîler arasındaki gerginlik devam etmiştir. Eczacıbaşı'nın başkanlığı döneminde akılda en çok kalan iki olaydan biri Cumhurbaşkanı Özal'ın Eczacıbaşı'nın verdiği bir konferansı sinirle terk etmesi neticesinde yaşanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde de temas edilen bu olay karşısında Cumhurbaşkanı Özal, Bülent Eczacıbaşı'nı aynı babası Nejat Eczacıbaşı gibi "modası geçmiş devletçi fikirlerden kurtulup liberal ekonominin ilkelerini" benimseyememekle suçlamıştır (Buğra, 2010: 339). Eczacıbaşı döneminde yaşanan bir diğer TÜSİAD- hükümet geriliminin başrolünde DYP'li Devlet Bakanı Cavit Çağlar vardır. Çağlar, TÜSİAD'ın enflasyon ve terör konularında hükümeti eleştiren açıklamalarına cevaben; "otursunlar oturdukları yerde, yatsın kalksın babalarına dua etsinler... Ne zannediyor bunlar kendini? TÜSİAD nedir? Bir kulüp. Ülkeyi bir kulübe mi yönettireceğiz?" şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁶

Yukarıda anlatılanlar ışığında Cem Boyner'in TÜSİAD Başkanı olduğu dönemin onun için bir nevi "siyasete ısınma ya da siyasete hazırlık dönemi" olduğunu söyleyebiliriz. 1979'da Ecevit Hükümeti'nin düşürülmesi sürecindeki rolü bir kenara bırakıldığında, TÜSİAD'ın doğrudan siyasetin ve siyasetçilerin alanına

---

¹⁰⁵ (Milliyet; 24.07.1990)

¹⁰⁶ (Milliyet; 14.09.1992)

giren konularda bu tür sivri çıkışlar yapması pek alışıldık bir durum değildir.¹⁰⁷ Fakat yukarıda da değindiğimiz gibi; 1980’li yılların sonundan itibaren değişmeye başlayan işadami imajı içerisinde yer alan genç işadamları, sıcak siyasete müdahil olma konusunda babalarından daha istekli bir görüntü çizmişlerdir.

Önce bir “yurttaş inisiyatifi” olarak yola çıkıp sonrasında bir siyasal partiye dönüşen YDH, Buğra’nın işaret ettiği gibi; işadamlarının Neo- liberal çağda devlete olan itaatkâr tavırlarından sıyrılmaya başladıklarının bir göstergesidir. Bu noktada Cem Boyner’i diğer işadamlarından ayıran nokta; siyasî meselelerde cesurca görüş bildirmekten öte bir davranış göstermesi, bizzat bir siyasal hareketin başına geçmesi ve doğrudan iktidar olmayı hedeflemiş olmasıdır.

Bu noktada TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanlığından ayrıldıktan kısa bir süre sonra YDH ile aktif siyasete giren Cem Boyner’e başta TÜSİAD olmak üzere iş çevrelerinden ne tür tepkiler geldiği meselesi önem kazanmaktadır. Daha önce incelediğimiz YDH’nin kuruluş süreci içerisinde Türkiye’nin büyük sermayedar ailelerinin, Boyner ve onun siyasî hareketine karşı nasıl bir pozisyon aldığı Türkiye’de değişen işadami imgesinin aslında ne kadar “gerçekçi” olduğunu göstermesi bakımından da kritik bir öneme sahiptir. Zira YDH’nin kurulma sürecinde işadamlarından ne ölçüde destek gördüğü incelendiğinde karşımıza farklı bir tablo çıkmaktadır.

Cem Boyner’in kurucusu olduğu YDH, TÜSİAD içinde farklı tepkilerle karşı karşıya kalmıştır. TÜSİAD’ın kurucu babaları diyebileceğimiz birinci kuşak işadamları ile ikinci kuşak içerisinde yer alan bazı işadamları Boyner’in kuracağı partinin merkez sağı bölebileceği ihtimalinden dolayı YDH’ye karşı ihtiyatla yaklaşmışlardır. Özellikle Rahmi Koç, Cem Boyner’in cesur bir karar aldığını itiraf etmekle birlikte, YDH’nin seçimlere katılması durumunda sağı böleceğini ifade etmiştir. Merkez sağ ve merkez solun birleşmesinden yana tavır koyan Rahmi Koç,

---

¹⁰⁷ İlginçtir ki; TÜSİAD’ın eski Yönetim Kurulu Başkanı Cem Boyner’in bir parti kurarak siyasete atılmasını “sermaye- siyaset ilişkileri” bağlamında değerlendiren tek isim DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit olmuştur. Ecevit, TÜSİAD’ın 1970’li yıllarda kendi kurduğu hükümetlere karşı başlattığı kampanyaları hatırlatarak işadamlarının partileşmesini sakıncalı bulduğunu ifade etmiştir. Parti kurma hazırlığı içinde olan Boyner’i de uyaran Ecevit; “işadamlarının kendi aralarında partileşmesi toplumun diğer kesimlerinde ciddi tepkilere neden olur” demiştir (**Milliyet**; 28.11.1994). Boyner ise Ecevit’in Yeni Demokrasi Hareketi’ni anlamamış olduğunu ifade ederek, Yeni Demokrasi Hareketi’nin bir işadami hareketi olmadığını söylemiştir. Hareketin katılımcıları arasında işçi, esnaf, bürokrat, sanatçı ve çiftçinin de olduğunu hatırlatan Boyner, hareketin sözcüsü kendisi olduğu için Yeni Demokrasi Hareketi’ni işadami hareketine benzetmenin yanlış olacağını belirtmiştir. Ayrıca Ecevit’e; “hareketin sözcüsü bir işçi lideri olsaydı hareket işçi hareketi mi olacaktı?” sorusunu da yöneltmiştir (**Milliyet**; 29.11.1994).

gâyet pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşarak YDH'nin zaten bölünmüş olan merkez sağı daha da bölmekten başka bir işe yaramayacağını ilân etmiştir âdetâ. Koç Ailesi'nin üçüncü kuşak temsilcisi ve Rahmi Koç'un oğlu olan Mustafa Koç ise YDH konusunda babası kadar karamsar değildir. Mustafa Koç, YDH'yi gâyet yerinde bir hareket olarak değerlendirmiştir. YDH'nin marjinal bir parti olarak kalmamasını temenni eden Mustafa Koç, Boyner'in arkasında olduklarını söylemiştir. Ancak Mustafa Koç da babası ile aynı şekilde merkez sağın bölünmesi konusundaki endişelerini ifade etmiştir.

TÜSİAD içerisinde yer alan birinci ve ikinci kuşağa mensup diğer işadamları da gerek Boyner'in "sivri çıkışları" gerekse de yukarıda belirtildiği gibi YDH'nin merkez sağı bölebileceği endişesiyle Boyner'in kurmuş olduğu yeni siyasî harekete yeterince destek vermemiştir. Aslına bakılırsa TÜSİAD'ın kurucuları arasında yer alan büyük işadamlarının gösterdikleri bu tavır bir bakımdan da tutarlı gözükmektedir. Zira bahsi geçen İstanbul sermayesinin en üst tabakasını temsil eden işadamları, Cem Boyner'in TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı olduğu dönemdeki siyasî içerikli açıklamalarının da yeterince arkasında durmamıştır. Buğra'nın tâbiriyle söyleyecek olursak; TÜSİAD içerisindeki "daha yaşlı başlı işadamları", hem Dinçök hem de Boyner'in eleştirel demeçlerine karşı çıkmışlar ve onları TÜSİAD adına değil, kendi şahısları adına konuşmaya davet etmişlerdir (Buğra, 2010: 341). Bu açıdan bakıldığında TÜSİAD içerisinde Feyyaz Berker gibi birinci kuşağı temsil eden işadamları ile Rahmi Koç ve Ali Koçman gibi ikinci kuşak işadamlarının, Cem Boyner'in siyasete girmesinden pek de hoşnut olmadıkları ortadadır.

Bu konuda belki de istisna olarak değerlendirebileceğimiz aile Sabancı Ailesi'dir. Zira ailenin üçüncü kuşak temsilcisi olan Güler Sabancı, Cem Boyner'in Boğaziçi Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarından çok yakın bir arkadaşısıdır.¹⁰⁸ Güler Sabancı, arkadaşı Cem Boyner'in kurmuş olduğu Yeni Demokrasi Hareketi'ne iş dünyası içinde en ciddi katkı sağlayan isim olmuştur. Cem Boyner, YDH'nin partileşmesinden bir ay evvel, Güler Sabancı'nın Sabancı Center'da organize ettiği yemekli toplantı vesilesiyle 60 kadar işadamına hitap etme imkânı yakalamıştır.¹⁰⁹ Güler Sabancı'nın Boyner'e olan desteği YDH'nin partileşmesinden sonra da devam

¹⁰⁸ Güler Sabancı'nın kuzeni olan Suzan Sabancı, YDH'nin İstanbul İl Başkanı olan işadamı Haluk Dinçer'le 15 Mayıs 1995'te evlenmiştir. Suzan Sabancı'nın nikâh şahitliğini Güler Sabancı yaparken, Haluk Dinçer'in nikâh şahidi ise YDH Genel Başkanı Cem Boyner olmuştur.

¹⁰⁹ Toplantıya katılanlar arasında Rahmi Koç yer almamıştır.

etmiştir. YDH'nin partileşmesini daha ilk günlerde büyük bir mutlulukla karşılayan Güler Sabancı; YDH'den çok umutlu olduğunu, kendisini YDH'ye çok yakın hissettiğini ve her türlü desteğe hazır olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰ Güler Sabancı, YDH için vadettiği destek sözünün de arkasında durmuştur. Sabancı, Kemer Country'de Boyner'in görüşlerini aktarabilmesi için bir brunch vermiştir. Elli aileyle sınırlı davette bir taraftan Boyner kurmuş olduğu yeni partisini anlatmış, bir taraftan da YDH için yaklaşık 3 milyar liralık bağış yapılmıştır (Bali, 2013: 193).¹¹¹

Sabancı Ailesi'nin Cem Boyner'e verdiği destek sadece Güler Sabancı ile de sınırlı kalmamıştır. Güler Sabancı'nın amcası olan ve Sabancı Ailesi'nin reisi diyebileceğimiz Sakıp Sabancı da YDH ve Boyner'e karşı duyduğu sempatiyi saklamamıştır. Sakıp Sabancı, YDH'nin kuruluşundan hemen önce yeğeni Güler Sabancı'nın organize ettiği toplantıda; "O'nu [Cem Boyner] destekliyorum, herkes de desteklemeli" ifadesini kullanmıştır. Aynı toplantıda Boyner de Sakıp Sabancı'ya "diğer siyasetçilere benzemeyeceğine dair" söz vermiştir. Sakıp Sabancı, CHP- SHP Kurultayını değerlendirdiği bir konuşmasında da, kurultaydan umutsuz olduğunu belirtirken; medyada, siyasette, tarımda, sanatta "yeni Cem'ler" istediğini vurgulamış, "Cem ve arkadaşlarının gelmesini teşvik ediyorum" diyerek YDH'ye olan desteğini bir kez daha göstermiştir.¹¹²

Birinci ve ikinci kuşak işadamlarının aksine Güler Sabancı, Mustafa Koç ve Hâlis Komili gibi Cem Boyner'e yaşça yakın olan daha genç iş insanları YDH'yi desteklemişlerdir. Özellikle Güler Sabancı, yakın dostu Cem Boyner'e en ciddi desteği vermiştir. Güler Sabancı vesilesiyle Boyner'in Sabancı Ailesi'nin takdirini kazandığını buna karşılık ise Koç Ailesi'nin reisi diyebileceğimiz Rahmi Koç'tan benzer bir teveccühü göremediğini de ifade etmiştik. Cem Boyner ve YDH'ye açıkça destek vermesi bakımından Sabancı Ailesi gibi istisna olarak değerlendirebileceğimiz bir başka isim İshak Alaton'dur. Alaton, birinci kuşak diyebileceğimiz bir işadamı olarak YDH'ye destek veren belki de tek isimdir. Bali'nin tarifiyle "sıra dışı sosyal demokrat işadamı" kimliğiyle tanınan Alaton (Bali, 2013: 69), kuruluş sürecinden itibaren Cem Boyner ve YDH'yi desteklemiştir. Alaton, YDH'nin kuruluşunu şöyle değerlendirmiştir:

Ben bu harekete ve Boyner'e büyük sempati duyuyorum... Boyner'i paranın motive etmesi artık mümkün değil. Onun başka arzuları var. Bu

¹¹⁰ (Milliyet; 28.12.1994)

¹¹¹ (Milliyet; 11.04.1995)

¹¹² (Milliyet; 28.01.1995)

da ülkesine yararlı olma arzusudur. Boyner hoşgörü ve barışı temel alıyor. Özal'ın 4 eğilimi birleştirme fikrine daha çağdaş şekilde yaklaşıyor.¹¹³

İshak Alaton, YDH'nin kuruluş nedenleri bahsinde ele aldığımız Özal'ın ortaya koyduğu sentezi daha geniş bir tabana yayma hedefi konusunda yaptığı yorumla Boyner'i gerçekten anladığını göstermektedir. Zaten YDH'nin kurulduğu ilk günlerde düzenlenen bir etkinlikte; "Cem'i en iyi anlayanlardan biriyim sanıyorum" ifadesini kullanan Alaton, Boyner'in siyasete atılmasının büyük bir özveri örneği olduğunu kaydetmiş fakat kendisinin Boyner'in yerinde olmak istemediğini de eklemiştir.¹¹⁴ Alaton ayrıca YDH'nin 1995 Genel Seçimlerindeki başarısız neticesi karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve seçim sonrasında YDH hakkında olumlu ifadeler kullanmaya devam eden belki de tek işadamaı olarak öne çıkmıştır. YDH'ye toplum olarak haksızlık ettiklerini söyleyen Alaton; "ne yapmak istediğini cesaretle ortaya koyan, mantıklı çözümler üreten bir programı bu şekilde dışlamaya hakkımız yoktu" ifadesini kullanmıştır.¹¹⁵

Artık, İstanbul sermayesinin YDH'yi ne ölçüde desteklediği meselesini bir sonuca bağlayabiliriz. Yukarıda vurgulandığı gibi, birinci ve ikinci kuşak işadamları, TÜSİAD'ın 1980 öncesi geleneksel reflekslerine uygun şekilde YDH ve Boyner'e destek vermekten imtina etmiştir. Birinci ve ikinci kuşak işadamlarının bahsedilen tavrı göstermesinde Cem Boyner'in bazı açıklamaları da şüphesiz etkili olmuştur. Boyner'in bu tarz açıklamaları içerisinde özellikle bir tanesi, TÜSİAD'ın kurucu babalarını ciddi derecede rahatsız etmiş olsa gerektir. Boyner, YDH Sözcüsü olduğu dönemde oldukça ses getiren bir beyanat vermiştir (Boyner, 1994a: 31):

Değerli arkadaşlar, ben düzenin ta kendisiyim ve düzen değişmeli diye haykırıyorum, çığlık atıyorum. TÜSİAD'ın da başkanlığını yaptım, bu düzen sayesinde bir [şeyler] yaptım diyemeyeceğim. Hayır öyle değil. Ama bu düzenin içinde kazanmış olan insanlardan biriyim. Ama bu düzen değişmeli diyorum. İşte, Yeni Demokrasi Hareketi'nde biz toplumda bir yerlere gelmiş, akademik kariyerinde, basında, iş hayatında vs. insanların öne çıkıp, fırlamasında ve bu düzende kazanmış olanların "Bu düzen değişmeli" diye bağırmasında çok büyük bir güven görüyoruz, çok büyük bir cesaret görüyoruz.

Boyner'in bu sözünün ve vaat ettiği "Yeni Türkiye'nin TÜSİAD çatısı altındaki İstanbul sermayesinin çıkarlarıyla bağdaşmadığı ortadadır. -Cem Boyner'in

¹¹³ (Milliyet; 22.11.1994)

¹¹⁴ (Milliyet; 13.01.1995)

¹¹⁵ (Milliyet; 08.01.1996)

babası Osman Boyner'in de aralarında olduğu- TÜSİAD'ı oluşturan on iki büyük sermayedar ailenin servetlerini büyük oranda cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikalarına borçlu oldukları düşünülürse YDH'ye gösterilen tepki daha iyi anlaşılabilir.¹¹⁶

2.4. YDH'nin Örgüt Yapısı

YDH Tüzüğü'nün 9. Maddesine göre YDH'nin parti örgütleri aşağıdaki kurul ve organlardan oluşmaktadır (YDH, 1994b: 10):

- 1- Merkez Organları:
  - a-) Büyük Kongre
  - b-) Genel Başkan
  - c-) Genel Yönetim Kurulu
  - d-) Başkanlık Kurulu
  - e-) Merkez Disiplin Kurulu

- 2- İl Örgütü:
  - a-) İl Kongresi
  - b-) İl Yönetim Kurulu
  - c-) İl Başkanı
  - d-) İl Disiplin Kurulu

- 3- İlçe Örgütü:
  - a-) İlçe Kongresi
  - b-) İlçe Yönetim Kurulu
  - c-) İlçe Başkanı
  - d-) Belde Örgütleri

- 4- Parti Grupları:
  - a-) TBMM Parti Grubu
  - b-) TBMM Parti Grubu Yönetim Kurulu
  - c-) TBMM Parti Grubu Disiplin Kurulu
  - d-) Belediye Meclisleri Parti Grupları
  - e-) İl Genel Meclisleri Parti Grupları

Sarıbay, bir parti örgütünün beş farklı unsurdan oluştuğunu ifade etmektedir. Bunlar sırasıyla; parti özerkliği, örgütlenme derecesi, iktidarın merkezîleşme derecesi, örgütün tutarlılık derecesi ve örgütün katılma anlayışıdır (Sarıbay, 2001:

---

¹¹⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan devlet destekli millî ekonomi anlayışı ile Türkiye'de bir "millî burjuvazi" yaratılmak istenmiştir. Bu amaca yönelik olarak; ulusal sanayi rekabete tamamen kapalı bir ortamda yüksek gümrük tarifeleriyle korunmuştur. 1970'lerin başında TÜSİAD'ı oluşturan Türkiye'nin büyük sermayedar ailelerinin, cumhuriyetin erken dönem ekonomi politikaları sayesinde elde ettikleri birikimi borçlu oldukları sistemin kökten bir değişikliğe uğramasına rıza göstermeleri beklenemezdi.

19). Bu beş unsuru YDH'nin parti ve örgüt yapısı bağlamında incelemeye çalışacağız.

Parti özerkliği, “örgütün diğer örgütlerden bağımsız işlev görme derecesini, toplumda işgal ettiği bağımsız konumu gösterir (Sarıbay, 2001: 19).” YDH, bu açıdan incelendiğinde Duverger'in “bireysel üyelikten oluşan dolaysız partiler” tasnifine yakın durmaktadır (Duverger, 1993: 38). YDH'nin kuruluşu, bir takım gruplar ya da örgütler adına hareket eden insanların katılımı ile değil, bireysel katılımlar yolu ile gerçekleşmiştir.

Partinin özerkliği ile ilgili bir başka önemli husus, partinin iç finansmanını nasıl sağladığına ilişkindir. YDH'nin geliri, üye aidatlarından ve çeşitli faaliyetlerden elde edilen gelirlerden ve bağışlardan oluşmaktadır. Suna Tekel'in parti içi eleştirilere istinaden aktardığı bilgilere göre, özellikle seçim döneminde partinin ihtiyacı olan büyük finansman kaynaklarının sağlanamaması sebebiyle partide bir ekonomik sıkıntı yaşanmıştır (Tekel, 1996: 54). Yine Tekel'in aktardığı bir başka bilgi de bunu doğrulamaktadır. Bir bağımsız denetim firması, 30 Haziran 1995 tarihinde YDH'nin hesaplarını incelemiştir. Çıkan sonuçlar özetle şöyledir: Partinin 21,2 milyar liralık gelirinde en büyük kalemi 17,2 milyar lira ile “bağış ve yardımlar” oluştururken, ikinci sırada 3 milyar 15 milyon liralık bir gelir ile “partice düzenlenen etkinliklerden sağlanan gelirler” yer almaktadır. Partinin gideri ise 22,2 milyar lira civarında tespit edilmiştir (Tekel, 1996: 54). YDH'nin malî özerklik konusunda kendine yetebilen bir parti olmadığını söyleyebiliriz.

Örgütlenme derecesi, “parti içindeki ilişkilerin biçimsel usul kuralları veya yazısız kural ve gelenekler yoluyla açık ve belirli davranış kalıplarını yaratıp yaratamamasıdır (Sarıbay, 2001: 19).” Bu anlamda parti ilişkileri ne oranda yapısalılık kazandıysa partinin örgütlenme derecesi de o kadar yüksek demektir. Tekel, 1995 Genel Seçimleri öncesinde YDH'nin merkez yönetiminin ANAP'la ittifak yapma fikrini, parti tabanına danışmadan almak istemesini örnek göstererek YDH'de örgütlenme derecesinin düşük olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca; YDH'nin il başkanları toplantısında HADEP ile ittifak yapılmasına ilişkin eğilimin, YDH Genel Yönetim Kurulu tarafından dikkate alınmadığını ve seçimlere tek başına katılma kararının doğrudan Genel Başkan tarafından verildiğini de hesaba katarsak (Tekel, 1996: 54), YDH'de örgütlenme derecesinin yeterince yapılaşmamış olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

İktidarın merkezîleşme derecesi; “parti içi iktidarın ne ölçüde dağılmış veya bir merkezde toplanmış olduğunu ifade eder (Sarıbay, 2001: 19).” Yukarıda YDH’nin örgütlenme derecesine ilişkin verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, YDH’de parti içi iktidar ilişkilerinin tamamen parti merkezinde toplanmış olduğunu söyleyebiliriz. Tekel, konuyla ilgili olarak YDH üyelerinden Erol Ulukutlu’dan önemli bir alıntı yapmaktadır. Buna göre Ulukutlu; YDH içerisindeki lider sultasını eleştirmekte ve YDH’nin bir “lider partisi” hâttâ “liderin partisi” durumuna geldiğini söylemektedir (Tekel, 1996: 56).

Örgütün tutarlılık derecesi; “örgüt üyeleri arasındaki tutum ve davranış birliğinin var olup olmadığını ifade eder (Sarıbay, 2001: 19).” Tekel, 1995 Genel Seçimleri sonrasında bizzat takip ettiği Parti Kongresi’nde ve Parti Genel Merkezi’nde yaptığı görüşmelerde; “YDH katılımcılarının aynı heyecan ve istekle çalıştıkları” sonucuna varmıştır (Tekel, 1996: 56). Tekel ayrıca partililere uyguladığı anketler neticesinde de bu birlikteliğin görülebildiğini kaydetmektedir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi; parti hakkında alınan kararlarda parti tabanının görüşlerinin yeterince dikkate alınmaması ve partililerin alınan kararları ancak gazete haberlerinden öğrenebilmesi, partinin merkez yöneticileri ile parti tabanı arasında örgütsel açıdan bir tutarlılık olmadığını göstermektedir. Ayrıca; partiden ayrılan Cengiz Çandar ve Melih Bulut gibi isimlerin yaptıkları açıklamalar da bunun bir başka göstergesidir. Bu noktada Genel Başkan Cem Boyner’i “umut katili” olarak niteleyen Cengiz Çandar’ın, YDH’den ayrıldıktan sonra yaptığı dikkat çekici açıklamalardan bir alıntı yapabiliriz:

YDH’nin son kongresi, Türk siyasî tarihinde görülmemiş bir komedidir. Sadece genel başkanın ve bir yabancı misafirin konuşturulduğu, partililerin konuşturulmadığı bir büyük kongre görülmemiştir. Nitekim, YDH’nin Bursa’daki önder kadroları başkaldırmışlar, ‘partide susan, başkanın her dediğine kafasını sallayan üye makbul insan hâline gelmiştir’ ve ‘kolektif beyin yerine bana itaat et diyen bir başkan türemiştir’ tespitinde bulunmuşlardır... Artık, YDH diye bir şey yoktur. YDH, şu anda Türkiye’nin en anti- demokratik siyasî partisidir. Olsa olsa, Boyner’in acemice oynadığı bir siyasî oyunda yanında ihtiyaç duyduğu figüranlar söz konusudur.¹¹⁷

Örgütün katılma anlayışı; “üyelerin parti faaliyetlerine katılımının niteliğini ifade eder. Bu, bir bakıma, iktidarın merkezîleşme derecesinin öbür yüzüdür (Sarıbay, 2001: 19- 20).” Yâni, yukarıda iktidarın merkezîleşmesi olarak

¹¹⁷ (Milliyet; 06.04.1995)

açıkladığımız özelliğe bağlı olarak, parti faaliyetlerine katılım ne kadar sınırlı ise parti içi iktidar o kadar merkezîleşmiştir. Ya da tam tersi olarak; parti içi iktidar ne ölçüde merkezî değilse, katılım da o ölçüde yaygındır. YDH, yukarıda parti içi iktidar ilişkilerinin tamamen parti merkezinde toplanmış olduğu bir parti olarak tanımlanmıştı. Buna mukabil YDH'nin, parti faaliyetlerine katılımın sınırlı olduğu bir siyasal parti olduğunu iddia edebiliriz.

YDH'nin parti örgütüne dair yapmış olduğumuz genel bir değerlendirmenin ardından, yine YDH'nin partisel özelliklerine ilişkin birkaç noktayı daha vurgulayarak başlığı sona erdirebiliriz. Öncelikle YDH'nin isminden başlayalım. Zira Yeni Demokrasi Hareketi, ismi itibariyle Türk siyasal tarihinde bir ilke imza atmıştır. YDH'den önce Türk siyasal hayatına girmiş tüm partilerin isminde “parti” ya da “partisi” ibaresi bulunurken, YDH böyle bir ibare kullanmayı tercih etmemiştir. Bu özelliği, kısa ömrüne rağmen YDH'yi diğer partilerden farklı kılan bir özellik olmuştur.

YDH'nin partileştiği dönemde medya tarafından olumlu olarak değerlendirildiği bir özelliği, kurucularının yaş ortalamasının Türkiye standartlarına göre genç denebilecek bir ortalamaya sahip olmasıydı (bkz. Tablo 10). YDH'nin medya ve kamuoyu tarafından en dikkat çekici bulunan özelliklerinden biri, Cem Boyner gibi henüz 39 yaşında “genç” bir genel başkan tarafından kurulmasıydı.

Tablo 10: Yeni Demokrasi Hareketi Kurucularının Yaşlara Göre Dağılımı (Tekel, 1996: 64)

Yaş Grupları	%	Sayı
30-39	27	33
40-49	41	49
50-59	25	31
60-65+	7	9

YDH kurucularının yaşlara göre dağılımı incelendiğinde; en çok yığılmanın “40-49 yaş” aralığında olduğu görülmektedir. “30-39” yaş aralığı ile “50-59” yaş aralığı arasındaki yığılma neredeyse aynıdır. YDH kurucularının ortalama yaşı ise 45,7'dir (Tekel, 1996: 65).

YDH, nispeten genç bir parti olmasıyla takdir toplarken, bir taraftan da “İstanbul merkezli” bir parti olduğu gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır. YDH, aşağıdaki satırlarda detaylı olarak göreceğimiz üzere; Ankara'yı merkezî devletin kendisiyle eşdeğer olarak görmüş ve Boyner eleştirilerinde “devlet” ya da “hükümet”

ifadeleri yerine zaman zaman doğrudan “Ankara”yı zikretmiştir. YDH kurucularının, ikametgâh yerlerine göre tasnifinde % 64’lük ezici bir çoğunlukla İstanbul’da oturdukları görülmektedir. Ankara’da oturanlar ise % 13’lük oranla ikinci sırada gelmektedir (Tekel, 1996: 63). Bu anlamda YDH’nin, Ankara karşıtı bir parti olarak anılması yanlış olmasa gerektir. İlginç olan bir nokta da şudur: YDH kurucularından 3’ü ABD’de, 2’si ise Almanya’da ikâmet eden kişilerdir. Yurtdışında yaşayan YDH kurucuları, % 4’lük oranla İstanbul ve Ankara’dan sonra üçüncü sırada gelmektedir.

2.5. YDH’nin İdeolojisi ve Söylemi

Çalışmanın birinci bölümünde temas ettiğimiz ve 1990’lı yıllarda Türkiye’nin temel sorunlarını oluşturduğundan bahsettiğimiz meseleler, bütün partiler gibi ister istemez Yeni Demokrasi Hareketi’nin ideolojisinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Bu amaçla öncelikle YDH’nin ideolojik yapısının anlaşılması ve ardından da farklı alanlarda partinin takip ettiği politika incelenmeye çalışılacaktır. YDH’nin ideolojik yapısı incelenirken, klâsik bakış açısıyla söyleyecek olursak; partinin “sağ” bir parti mi yoksa “sol” bir parti mi olduğu ya da bu klâsik tasnife uymayan bir siyasal hareket mi olduğu sorusunun cevabı aranmaya çalışılacaktır. “YDH’nin ideolojik yapısı” başlığı içerisinde ayrıca ilgili yerlerde verilecek dipnotlar vasıtasıyla “YDH’nin parti yapısı”na ilişkin bilgiler de aktarılmaya çalışılacaktır.

YDH’nin sahip olduğu ideolojinin sağlıklı bir şekilde tespitinin ardından, partinin yukarıda bahsedilen 1990’lı yıllar Türk siyasal hayatının karakteristik meseleleri karşısında nasıl bir söylemle halkın karşısına çıktığı aktarılmaya çalışılacaktır. İlk olarak YDH’nin ekonomi politikasından bahsedilecek ardından ise sırasıyla “milliyetçilik” ve “Kürt sorunu” konularında YDH’nin tutumuna değinilecektir. Yine 1990’lı yılların bir başka önemli meselesi olan “siyasal İslâm ve lâiklik” konularına YDH’nin nasıl yaklaştığı incelendikten sonra YDH’nin “dış politikası” ve “YDH- ordu ilişkileri”nin incelenmesi ile başlık sona erecektir. Bütün bu farklı alanlarda YDH’nin nasıl bir söylem üzerinden hareket ettiğinin tespiti, YDH’nin genel siyasetinin de belirgin olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

2.5.1. YDH’nin İdeolojik Yapısı

Bir partiyi diğer partilerden ayıran en önemli özellik şüphesiz ki savunduğu ideolojidir. Bütün diğer partilerde olduğu gibi Yeni Demokrasi Hareketi’ni

anlamanın yolu da partinin ideolojisini tespit etmekten geçmektedir. Ancak bunun kolay bir iş olmadığını şimdiden belirtmemiz gerekiyor.

Klâsik siyaset yelpazesinde “sol- sağ” şeklinde tasnif edilmiş olan ideolojilerle YDH’yi tanımlamak mümkün değildir. Zira YDH; partinin kuruluş sebeplerinde değindiğimiz üzere, “sol- sağ” ya da “solcu- sağcı” gibi ayrımları bugüne kadar siyaset ve toplum hayatımızı bölen yapay kutuplaşmalar olarak görmesi bakımından “anti- ideolojik” özelliğiyle öne çıkan bir partidir. YDH’ye göre ideolojiler günümüz dünyasında anlamlarını yitirmişlerdir. Bu sebeplerden YDH’nin ideolojisini incelerken, YDH’yi “sağ ideoloji”ye yakınlaştıran özelliklerle birlikte, YDH’nin sağ ideolojiden farklılaştığı özellikleri de inceleyeceğiz. Sonrasında da benzer şekilde YDH ile “sol ideoloji” arasında bir bağlantı kurmaya çalışacağız.

YDH’yi sağ görüşe yakın bir siyasal parti olarak görenler, YDH’nin liberal ilkeleri gerek ekonomide gerekse de siyasette tatbik etme isteğinden yola çıkarak böyle bir tespitte bulunmuşlardır. YDH’yi sağ siyasal kulvara yerleştiren kişiler, YDH ile liberal siyasetin temsilcisi konumundaki ANAP’ın ortak özelliklerine dikkat çekmişlerdir. ANAP ile YDH arasında kayda değer en önemli benzerlik iki partinin de programlarında “üç temel özgürlük”ten bahsetmeleridir. ANAP’ın liberalizminde ifade edilen üç temel özgürlük; “din ve vicdan hürriyeti”, “girişim hürriyeti” ve “fikir hürriyeti”dir. YDH’nin liberalizminde ifade edilen üç temel özgürlük ise; “ifade özgürlüğü”, “din ve vicdan özgürlüğü” ve “girişim özgürlüğü”dür (YDH, 1994b: 61).

Her ne kadar ANAP ile YDH arasında savundukları üç temel özgürlük bakımından bir benzerlik olsa da, Özal’ın zihnindeki fikir hürriyeti ile YDH’nin tahayyül ettiği fikir hürriyeti aynı değildir. Özal’a göre fikir hürriyetinin temel işlevi, “iktisadî kalkınma”nın gerçekleşmesi için sadece bir araç olmasından ibaretti (Görmüş, 2005: 613). Yâni Özal’ın bakış açısına göre; iktisadî kalkınma ya da ekonomik liberalizm tam olarak hayata geçmeden, özgürlükler yolunun açılması ve daha fazla demokrasi yalnızca bir hayaldir. Oysa YDH’ye göre; siyasal liberal ilkeler bütün kurum ve kurallarıyla tesis edilmeden Türkiye’de iktisadî kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Özal’ın iktisadî/ ekonomik liberalizmi önceleyen tavrına karşılık, YDH’nin siyasal liberalizmi önceleyen tavrı, iki parti arasındaki ilişkide kritik bir öneme sahiptir.

YDH, Özal’ın ekonomik liberalizm konusundaki radikal tutumunun hakkını vermektedir. YDH’ye göre Özal’ın başlattığı Neo- liberal ekonomik dönüşüm neticesinde ekonomik liberalizm tatmin edici bir seviyeye gelmiştir fakat Özal bu

noktada bir tercih hatası yapmıştır. Zira YDH; Özal'ın iktisadî liberalizme siyasal liberalizmden daha fazla önem vermesini ve siyasal liberalizmi sadece ekonomik gelişme için bir araç mertebesinde görmesini çok büyük bir hata olarak değerlendirmiştir. YDH Genel Başkanı Cem Boyner, Özal'ın hatasının; ekonomik liberalizmin siyasî liberalizm olmadan yaşayacağını zannetmesi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ YDH'nin kurucu isimlerinden Zülfü Dicleli de benzer şekilde düşünmektedir (Dicleli, 1994: 189):

Özal'ın temel hatası, ki bu onun örnek aldığı, ama ahlaklı davranış konusunda herhangi bir açığı olmayan Batılı neo- liberal düşünür ve politikacılarla paylaştığı bir hatadır, önce ekonomi sonra demokrasi, önce büyüme sonra sosyal adalet tezlerinden yola çıkmasıdır.

YDH'nin ekonomi konusundaki yetkin isimlerinden A. Savaş Akat, 1994 Ekonomik Krizinin temel sebebi olarak Özal'ın bahsedilen hatasını görmektedir (Akat, 1994a: 170):

“1994 Bunalımı”, Türkiye'nin ekonomik liberalleşmesini eşdeğer bir siyasî liberalleşme ile tamamlayamamış olmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Bunalımın nedeni ekonomik liberalleşme değildir; siyasî liberalleşmenin gecikmesi, bir türlü gerçekleştirilememesidir.

Özal'ın bu tavrını; “teknik bir Neo- liberal siyaset tarzı” olarak yorumlayan Özkazanç, bunun -tıpkı Akat'ın vurguladığı 1994 Ekonomik Krizi gibi- yol açtığı bir başka sıkıntının, milliyetçilik ve İslâmcılığın güçlenmesi olduğunu ifade etmektedir (Özkazanç, 2005: 646). YDH, Özal'ın düştüğü hatanın sebep olduğunu düşündüğü gerek ekonomik gerekse de siyasal bilançoyu göz önüne alarak, ANAP'ın ihmâl ettiği siyasal liberalizmin bütün kurum ve kurallarıyla Türkiye'de işler hâle getirilmesini amaçlamıştır.

ANAP'la YDH'yi kıyaslarken, ANAP'tan ziyade Özal'ın ismini zikretmemiz, YDH ile Özal arasında özel bir ilişki olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu noktada diyebiliriz ki; aralarındaki bütün görüş farklılıklarına rağmen YDH'yi Türk sağ siyaset geleneğine yaklaştıran ANAP'tan ziyade ANAP'ın kurucusu olan Turgut Özal'la kurulan ilişkidir. YDH ile Özal'ın kişiliğinde tecessüm eden noktalar, YDH'nin ANAP'la benzeştiği noktalardan daha fazladır. YDH Genel Başkanı Cem Boyner de zaman zaman yaptığı açıklamalarda, DYP ile birlikte ANAP'ı da çok sert şekilde eleştirmiştir. YDH'ye göre ANAP; bilhassa Özal'ın ölümünden sonra statüko

---

¹¹⁸ (Milliyet; 01.04.1995)

tarafından ele geçirilmiş bir parti olarak hiç de muteber bir parti görünümünde değildir.

YDH, Özal'ın ölümünden neredeyse iki sene sonra kurulmuştur. Fakat bu, Özal ile YDH arasında organik bir ilişki kurulamayacağı anlamına gelmemektedir. YDH'nin kurucularından biri olan Cengiz Çandar, Cumhurbaşkanı Özal'ın ölümünden hemen önce yeni bir siyasal parti kurmak için çalışmalarda bulunduğunu ancak Özal'ın ani ölümü sonrası partinin kurulamadığından bahsetmektedir. Çandar, Özal'ın kuracağı yeni partinin “çekirdek kadrosu” içinde yer alması plânlanan isimlerin önemli bir bölümünün, YDH'nin temelini atan insanlar olduğunu aktarmaktadır (Kozanoğlu, 1995: 27).

Özal ile YDH arasında bir devamlılık ilişkisi olmasına rağmen, YDH'nin Özal'la ilişkisi daha çok Hegelyen bir şekilde “Özal'ı aşmak” şeklinde tezahür etmiştir. Gürpınar'ın haklı şekilde “ikircikli” olarak tanımladığı YDH- Özal ilişkisi (Gürpınar, 2013: 204), YDH'nin kuruluş amaçlarını tartışırken de ifade ettiğimiz üzere Özal'ın 1983 yılında ortaya koyduğu sentezi aşmak üzerinden şekillenmiştir. YDH, Özal'ın bir araya getirdiği “dört eğilim”i, daha geniş bir toplumsal taban üzerinden bütün Türkiye'yi kapsayacak şekilde yeniden ele almak istemiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, YDH'yi Türk sağıyla kesiştirebileceğimiz en bariz nokta Özal'dır. Ancak YDH'nin Özal'ı algılama biçimi; Özal'ı aşmak olarak tanımladığımız şekildedir. Söz konusu olan; “Özal'ın doğruları”nı aynen devam ettirmek ancak “Özal'ın yanlışları”ndan da kaçınmaktır.

YDH'yi genel anlamda Türk sağ siyaset geleneğini sürdüren bir “sağ parti” olarak değerlendirebilir miyiz sorusuna verebileceğimiz cevap net bir şekilde “hayır”dır. Öncelikle YDH'nin kullandığı siyasî dil, Türk sağ siyaset geleneğinin kullandığı dilden farklıdır. Ayrıca “devlet”i odağına alan iki temel nokta, YDH'yi Türk sağ siyaset geleneğinden ayırmaktadır. Bunların ilki; DP ve AP'den başlayarak Türk sağını şekillendiren “devlet” merkezli bir kalkınmacılık anlayışının YDH tarafından benimsenmemiş olmasıdır. Diğeri ise yine DP ve AP'de görüldüğü şekliyle “devlet”i kutsayan bir anlayışın refakat ettiği aşırı bir millî irade övgüsüne rağbet edilmemesidir. Hâlbuki orantısız bir millî irade övgüsü ile devlet girişimleriyle desteklenen bir kalkınmacılık anlayışı; DP ile başlayan, sonrasında AP ve onun mirasçısı olan DYP ile devam eden Türk sağ siyaset geleneğinin omurgasını teşkil eden siyasetin iki temel uğrak noktasıdır.

Yukarıda işaret edilen iki temel noktayı ele alırken ANAP'tan bahsetmedik. Çünkü ANAP, geleneksel Türk merkez sağını şekillendiren bu iki özellik bakımından yukarıda ismi sayılan partilerden -AP, DP, DYP- ayrılmaktadır. (YDH ve sağ siyaset arasındaki ilişkiye, YDH ile -Özal'ın kişiliğinde şekillenen- ANAP arasındaki bir değerlendirmeye başlamamızın sebebi de budur). Özellikle devlet imkânlarıyla sürdürülmeye çalışılan kalkınmacılık anlayışı, ANAP iktidarı döneminde değişmiştir. ANAP, kalkınmanın ana motorunu özel sektör olarak belirlemiş ve 1980'li yılların ortalarından itibaren de serbestleşen ekonomik yapı ile beraber devletin ekonomideki ağırlığını azaltmak istemiştir. Ağırlıklı olarak devlet yatırımlarıyla sürdürülmeye çalışılan kalkınmacılık anlayışının YDH tarafından da eleştirilmesi ve terk edilmek istenmesi, YDH'yi DP ve AP'nin sürüklediği Türk sağ siyaset geleneğinden tamamen koparmakta ve ANAP'a yaklaştırmaktadır.

YDH, devletin ekonomiden tamamen çekilmesi görüşünü savunan bir parti olarak, kalkınmanın özel sermaye eliyle gerçekleştirilmesi taraftarıdır. YDH, bu özelliğiyle 1980 öncesi dönemde Türk merkez sağını temsil eden DP ve AP'den ayrılmakta ve 1980 sonrası dönemde merkez sağı temsil eden ANAP'a yaklaşmaktadır. YDH, ANAP iktidarıyla birlikte serbestleşen ekonominin Türkiye'ye çok önemli getiriler sağladığını kabul etmekte ve ANAP'ın ekonomik liberalizm konusundaki adımlarını da takip etmektedir. Ancak YDH, bir noktada yine ANAP'ı eleştirmektedir. Zira YDH'ye göre ANAP; 1980 öncesi dönemdeki diğer tüm partiler gibi, devletçi politikalar izleyerek ekonomiyi kontrol etme sevdasından vazgeçebilmiş değildir. YDH; siyasal iktidarların başta KİT'ler olmak üzere çeşitli araçları kullanarak, devlet eliyle sürdürülen bir kalkınmacılık anlayışına destek vermesini kabul etmemektedir. Bu sebeplerden YDH'nin siyasî lügatinde "kalkınma" ya da "kalkınmacılık" ifadeleri yerine, neredeyse tüm YDH'lilerin söyleminde kendisine yer bulan bir kavram olan "1. Lig" kavramı ikâme edilmiştir.

YDH, dünyadaki tüm ülkeleri gelişmişlik açısından âdeta bir klasman mantığına göre sıralamakta ve bu "medeniyet yarışı"nın önde gelen ülkelerini de 1. Ligde mücadele eden ülkeler olarak tanımlamaktadır. 1. Lig ülkelerinden daha az gelişmişliğe sahip olan ülkeler ise 2. Lig ve 3. Lig ülkeleri olarak kategorize edilmektedir. İşte YDH'nin kurulma amaçlarından biri de, Türkiye'yi bu medeniyet yarışı içerisinde en tepede yer alan 1. Lig ülkeleri arasına sokabilmektir. Cem Boyner, hareketin henüz partileşmediği bir dönemde; Türkiye'nin bir karar

aşamasında olduğunu ve dünyanın 1. Liginde yer alan ülkeler sorunlara nasıl yaklaşıyorsa Türkiye'nin de öyle yaklaşması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁹

YDH'nin bahsedilen klasman mantığında ülkeleri farklı liglerde yer almaya iten temel faktör, ülke demokrasileri arasındaki gelişmişlik farkıdır.¹²⁰ Gelişmiş demokrasilere sahip ülkeler 1. Ligde yer alırken, daha az demokratik gelişmişlik seviyesine sahip ülkeler ise 2. Lig ya da 3. Lig klasmanında yer almaktadır. Boyner'e göre Türkiye'deki mevcut siyasal sistem, mevcut siyasal aktörleriyle birlikte medeniyet yarışında gerilerde kalmıştır. Boyner'in klasman mantığına göre Türkiye, sahip olduğu demokratik yapısıyla ancak 2. Ligde ya da 3. Ligde mücadele etmektedir. Bu anlamda partiye de ismini veren "Yeni Demokrasi" ile birlikte Türkiye'nin, hedeflendiği şekilde demokrasinin ve medeniyetin 1. Ligine çıkacağı umulmaktadır. Boyner, YDH'nin 1. Olağan Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada; "Türkiye'yi dünyanın birinci ligine çıkaracaklarını" iddia etmiştir.¹²¹

YDH, 1. Lig meselesinde özellikle bir noktaya sık sık dikkat çekmiştir. YDH'nin sınıflandırmasına göre 1. Ligde yer alan ülkelerin büyük bölümü Batı medeniyetinin bir parçası olan Hristiyan ülkelerdir. Ancak Türkiye gibi nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olan ve Batı ile olan ilişkileri de her zaman büyük tarihsel gerilimlere sahne olmuş bir ülke açısından çok farklı bir durum söz konusudur. Avrupa Topluluğu/ Birliği konusunda da benzer tepkilerin görülebildiği üzere, Türkiye'deki çoğu vatandaş için YDH'nin savunduğu şekliyle 1. Lige çıkmanın anlamı Batılı/ Hristiyan olmakla eş değerdir.

YDH, toplumdan bu tarzda yükselebilecek eleştirileri bertaraf edebilmek için 1. Lig meselesine farklı perspektiflerden bakmaya çalışmıştır. Örneğin; 1. Ligde yer alabilmek için mutlaka Batılı ya da Hristiyan olmak zorunluluğunun olmadığını vurgulamak gibi (Boyner, 1994a: 21- 2):

Ama Türkiye'nin önündeki yol ayrımına da fazla vakti yok. Ya 1. Lig ülkesi olmayı seçeceğiz; ille de bu [B]atı veya [H]ristiyanlık demek de değil. Japonya doğuda, Hristiyan da değil, yani her [şeyimizi] terk edip bir anda [B]atı ülkesi olmak gereği de yok. Ama Batılı dediğinizde, dünyanın 1. Lig ülkeleri arasına girmek istiyor muyuz, istemiyor muyuz?

¹¹⁹ (Milliyet; 20.12.1993)

¹²⁰ Kozanoğlu, YDH ve Boyner'in aksine 1. Lig meselesinde temel faktörün demokratik gelişmişlik değil, "her şeyi ekonomik aklın gerekleri üzerinden açıklamaya ve değerlendirmeye dayanan" bir yaklaşımın ürünü olan Yeni Dünya Düzeni mantığı olduğunu söylemektedir. Kozanoğlu'na göre; 1. Ligde oynayan ülkeler "zaten yırtmış durumdaki ülkelerdir", 2. Ligde "yırtma umudu bulunan ülkeler" bulunurken, 3. Ligde ise "umutsuz ülkeler yani... gözden çıkarılan ülkeler" yer almaktadır (Kozanoğlu, 1995: 90).

¹²¹ (Milliyet; 01.04.1995)

Ya bunu seçmeyeceğiz. Yok biz Saddam'ların tarafında olmak istiyoruz, biz tarihin çöplüğüne atılmak istiyoruz diyorsak, bu da bir karar.

A. Savaş Akat da tıpkı Boyner gibi Japonya örneğini kullanarak meseleyi açıklama yoluna gitmiştir (Akat, 1994b: 49):

Tam sayılı dünyayı futboldaki birinci lige benzetirsek, Japonya, beyaz ırktan olduğunu, [H]ristiyan olduğunu, Hint Avrupa dil ailesinden olduğunu iddia etmeden birinci lige çıkıp, birinci ligde başarı ile oynayan bir ülke. Demek ki birinci lige çıkmak için [H]ristiyan ve beyaz ırktan olmak, Hint- Avrupa dil ailesinden gelmek gerekmiyor. Yüksek verimliliği ve demokrasiyi üretebilmek gerekiyor.

YDH'yi Türk sağ siyaset geleneğinden ayıran diğer nokta; “millî irade” kavramına yüklediği değer, Türkiye’de ortalama bir merkez sağ partinin millî irade telakkisinden oldukça farklı olmasıdır. YDH için millî irade kavramı elbette ki önemlidir. Kendisini DP’den sonraki en büyük sivil toplum hareketi olarak gören YDH, millî irade kavramını önemsemektedir. Ancak YDH’nin millî irade vurgusu; DP, AP ve ANAP’la kıyas edilemeyecek derecede sönük kalmaktadır. YDH’nin “devlet- toplum- birey ilişkileri” konusundaki perspektifi, meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Türk sağ siyaset geleneğinde devleti “kutsal” olarak gören çok kuvvetli bir anlayış bulunmaktadır. Klâsik Türk sağ siyaset geleneğinin başat unsuru olan bu anlayış Türk solunun bir kısmına da içkindir. Siyasî anlayışının temeline devlet yerine sivil toplumu koyan YDH ise, devleti orantısız bir şekilde yücelten Türk sağ siyaset geleneğinden ciddi bir kopuş göstermektedir. Gerçekten de YDH’nin bu konudaki söylemi incelendiğinde karşımıza çıkan tablo; devletçilik eleştirisine eşlik eden bir sivil toplum övgüsüdür.

YDH, sahip olduğu bir özelliğe istinaden kendisini Türkiye’deki diğer tüm “geçmiş” ve “mevcut” partilerden ayrı bir pozisyonda görmektedir.¹²² Bu özellik; YDH’nin “devletçiliğe tamamen karşı bir parti” olmasıdır. YDH’ye göre çok partili hayata geçildiğinden beri geride kalan elli yılda var olan tüm partiler meşruiyetini

---

¹²² YDH, bu özelliği dolayısıyla “politik sistem karşıtı parti” sıfatını hak etmektedir. Capoccia’ya göre iki tip politik sistem karşıtı parti vardır. İlişkisel sistem karşıtlığı ve ideolojik sistem karşıtlığı. İlişkisel sistem karşıtlığında, sistem karşıtı partinin siyasal sistemdeki mevcut partilerle olan gerilimi hareket noktasını oluşturmaktadır. İdeolojik sistem karşıtlığında ise sistem karşıtı partinin politik amaçlarının, ideolojisinin ve siyaset yapma tarzının demokratik sistemin tamamıyla uyuşmaması gibi bir durum söz konusudur (Capoccia, 2002: 23). YDH, bu iki tip politik sistem karşıtı parti tasnifinde, “ilişkisel sistem karşıtı olarak politik sistem karşıtı parti” olarak adlandırılabilir. Capoccia, politik sistem karşıtı partinin “ilişkisel olarak sistem karşıtı” olması ancak “ideolojik olarak sistem karşıtı” olmaması hâlinde “kutuplaştırıcı parti” adını verdiği yeni bir parti tipinden söz etmektedir (Capoccia, 2002: 24).

devlette aramıştır. Türkiye’deki bütün siyasal partiler, “devleti toplumun önünde ve üstünde görmüşlerdir (YDH, 1994a: 7).” Bunun neticesinde ise “sivil toplum”la olan bağlarını asgarî seviyede tutmuşlar ve halktan kopuk bir siyaset izlemişlerdir. Bütün partiler devletçi ideolojide mutabık kalırken, onları ideolojik anlamda ayıran şey ise bağlı oldukları değerler olmuştur. Kimi partiler “lâiklik” gibi evrensel değerleri önemserken, kimi partiler de “milliyetçilik”, “din” ya da “gelenekler” gibi yerel değerlerin takipçisi olmuşlardır. Ancak YDH’ye göre yukarıda sayılan farklı değerler üzerinden siyaset yapan partilerin hepsinin müşterek noktası, siyasî anlayışlarının temelinde “devletçi ideoloji”nin olmasıdır.

YDH için Türkiye’deki siyasî yelpaze bir anlamsızlıktan ibarettir. Çünkü aslında bütün partilerin alenî ya da zımnî olarak devletçi ideolojiyi benimsemiş olmaları, onları birbirinden ayırmamakta ya da onları birbirinin alternatifi hâline getirmemektedir.¹²³ Türkiye’deki sağ- sol ayrımı ise, devletçi ideolojide karar kılan partilerin, yerel değerler üzerinden mi yoksa evrensel değerler üzerinden mi ayrıldıkları kriterine göre şekillenmiştir. YDH, diğer partilerden farkını tam da burada göstermekte ve kendi meşruiyetini “devlet”te değil, “sivil toplum”da aramaktadır.

YDH’nin sivil toplumu devlete karşı önceleyen tutumu, partinin somut söylemlerinde de kendisini göstermiştir. Genel Başkan Cem Boyner YDH’yi tanımlarken; “iki yüz yıldır yukarıdan aşağıya yerleştirilmeye çalışılan modernleşme hareketinin ilk kez tabandan yukarı çıkışı” ifadesini kullanmıştır. “Demokrat Parti’den sonra Türkiye’deki en büyük halk hareketi olmaya adayız” diyen Boyner, YDH’yi Türkiye’nin en büyük sivil toplum hareketi olarak değerlendirmiştir (Boyner, 1994a: 29). Yine YDH’nin önemli ideologlarından biri olan Etyen Mahçupyan, Türkiye’nin tek sivil toplumcu ve demokrat partisinin YDH olduğunu iddia etmiş ve YDH’nin devletin değil bireyin ve sivil toplumun yanında yer alan bir parti olduğunu da ilave etmiştir.

Yukarıda Mahçupyan’ın da ifade ettiği şekilde YDH, devletin değil bireyin yanında olduğunu sık sık tekrar etmiştir. Nitekim bu anlayış parti programında “Hukuk Düzeni” başlığı altında şöyle ifade edilmiştir: “Yeni Demokrasi Hareketi, devleti kutsal ilân etmeyen, kişi ve hak özgürlüklerini başa alan, kısacası devleti

---

¹²³ Politik sistem karşıtı partilerin muhalefet etme tarzı, tıpkı YDH’de görüldüğü gibi; sadece iktidardaki parti ya da partileri eleştirmekle yetinmeyen, siyasal sistem içerisindeki bütün partileri bir “blok” olarak ele alan ve eleştiren bir yapıya sahiptir.

değil, vatandaşı koruyan bir anlayışla hazırlanmış bir anayasaya ihtiyaç olduğuna inanmaktadır (YDH, 1994b: 62).” Devlet karşısında sivil toplumu önceleyen YDH, benzer tutumunu birey konusunda da sürdürmüştür. Devletin ancak bireyin refahı için var olduğundan hareket eden YDH, daha önce ifade ettiğimiz gibi devletin “kutsal ve mutlak değerli bir kurum” olmadığı kanaatindedir (YDH, 1993: 17). Genel Başkan Cem Boyner, bir konuşmasında bireyle devletin yer değiştirmesi gerektiğini ifade etmiş ve kutsal olanın “devlet” değil, “insan” olduğunu belirtmiştir (Boyner, 1994a: 10). Boyner ayrıca; Anayasanın “kutsal devlet” diye başlamasını eleştirmiş, bunun yerine “kutsal insanlar” diye başlamasını teklif etmiştir.¹²⁴

Daha önce kalkınma meselesini tartışırken, YDH’nin Türk merkez sağından ayrılarak ANAP’a yaklaştığını ifade etmiştik. ANAP’la YDH’nin kalkınma meselesinde bulunduğu ortak paydaları belirttikten sonra aynı mevzuda YDH’nin ANAP’tan uzaklaştığı noktaları da belirtmiştik. Benzer bir yol haritasını YDH’nin devlet- toplum- birey ilişkileri konusundaki yaklaşımıyla Özal’ın aynı konudaki yaklaşımını kıyaslayarak çıkarmaya çalışacağız. Zira devlet- toplum- birey ilişkileri bağlamında yapılan millî irade vurgusu bakımından YDH’nin yine en yakın olduğu merkez sağ parti ANAP’tır.

Özal, kendisinden önce iktidara gelmiş olan Menderes ve Demirel gibi iki tipik siyasî liderin aksine milleti devlet karşısında önceleyen bir tavra sahip olmuş ve devleti, milletine hizmet etmek için sadece bir “araç” olarak görmüştür. Görmüş’ün belirttiği gibi; “vatandaş devletin değil, devlet vatandaşın hizmetinde olmalı” şiarını benimseyen Özal’la YDH arasında ciddi bir benzerlik dikkat çekmektedir (Görmüş, 2005: 613). Bu noktada Özal’ın; “devlet, millet için vardır, millet için değil” anlayışına benzer olarak (Türk, 2014: 136), YDH’nin de; “devlete ait vatandaş değil, vatandaşa ait devlet” ilkesi vardır (YDH, 1994a: 27). Devleti her şeyden önce vatandaşına hizmet etmekle yükümlü gören YDH, devletin vatandaşlarına yasaklar koyan ve onun nasıl yaşaması gerektiğine karar veren katı özelliğine de karşıdır.

Ancak tartıştığımız bütün temel meselelerde olduğu gibi; devlet- toplum- birey ilişkileri bakımından da Özal ile YDH’nin tamamen örtüştüğü söylenemez. Zira yukarıda da görüldüğü üzere Özal’daki “millet” vurgusu, YDH’de daha liberal bir tonu vurgulayan “vatandaş”a dönüşür ve “bireyin devleti öncelediği” bir görüş içerisinde daha da inceltilmiş bir versiyonuyla sunulur. Boyner, Türk sağ siyaset

---

¹²⁴ (Milliyet; 16.08.1994)

geleneğindeki “millî irade” kavramı yerine “halkın rızası” tâbirini kullanır fakat aslında asıl vurgulamak istediği nokta “birey”dir. YDH’nin “önce insan sonra devlet” anlayışı bunun en açık örneğidir: “Bizim demokrasi hareketimizde halkın rızası var. Hareketimizde, ideolojimizde insanları ön plana çıkarmak var: Önce insan, sonra devlet. Hedefimiz DP’den sonra halkın desteğini almış ikinci parti olmaktır.”¹²⁵

YDH’nin sivil toplumcu kanadının en önemli temsilcisi diyebileceğimiz Etyen Mahçupyan’dan yukarıda tartışılan konu bağlamında Özal’a olumsuz bir eleştiri de gelmiştir. Özal’ın kimliğinde şekillenen ANAP’ın ilk başlarda sivil toplumun tarafında yer aldığını ifade eden Mahçupyan, ilerleyen yıllarda ANAP ve Özal’ın bu tavrından vazgeçtiğini belirtmektedir (Mahçupyan, 1994a: 60):

... ANAP, meşruiyet ekseninde sivil toplum tarafında yer almıştır. Ne var ki, siyasal bir boşluğu doldurabilen Özal, 1980’lerin sonlarına doğru önemli bir toplumsal boşluğun da yaratılmasına yol açmıştır... Karşılaşılan sorunların özellikle 1987 sonrasında devletçi bir kolaycılığa kaçılarak çözülmeye çalışılması ve nihayet Özal’ın parti başkanlığını bırakması sonucu parti hızla devletçi bir zihniyete kaymış[tır].

YDH ile 1980 öncesi Türk sağı birbirinden ayıran bir nokta daha vardır. İçerisine başta DP ve AP’yi alacak şekilde 1980 öncesi Türk sağ siyaset geleneğini temsil eden partiler, bağlı oldukları geleneğin muhafazası anlamında daha çok “statüko” yanlısı partilerdir. Buna karşılık YDH’de ise çok kuvvetli bir “değişim” isteği vardır. YDH’nin kuruluş amaçlarından bahsederken de ifade etmiştik; YDH için siyasal partileri birbirinden ayıran klâsik sağ- sol tasnifinin yerine bugün geçerli olan asıl ayırım çizgisi; “reformculuk- statükoculuk” ya da benzer şekilde “yenilikçilik- tutuculuk” ayırımıdır.

YDH’nin kuruluş amaçlarından biri de Türkiye’deki yozlaşmış siyasal sistemi bütünüyle değiştirmektir. “Değişim” kelimesi, 1990’lı yılların büyümlü kelimelerinden biridir. Fakat YDH’nin halka vadettiği temel hedeflerden biridir de aynı zamanda (Gürpınar, 2013: 208). YDH sadece siyasal sistemin değişmesi anlamında değil, parti olarak önüne koymuş olduğu bütün siyasî, ekonomik ve sosyal hedeflerin başarılabilmesi için Türkiye’nin ciddi bir değişim sürecinden geçmesi gerektiğini düşünmektedir. YDH’ye göre Türkiye’de her alandaki değişim özlemleri, ancak eskimiş, köhnemiş ve kokuşmuş mevcut siyasî yapıyı aşarak gerçekleştirilebilecektir (YDH, 1993: 15). Türkiye köklü bir değişim geçirmeye mecburdur çünkü

---

¹²⁵ (Milliyet; 21.07.1994)

alışlagelmiş yaklaşımlarla bunalımlar aşılammakta; mevcut politik yapılanma, politika üslubu ve mücadele tarzı değişimi yönetmekte yetersiz kalmaktadır (YDH, 1993: 26).

YDH, yaşanan her yeni gelişme ile beraber Türkiye'deki siyasal sistem tıkanmasını açacak yeni bir siyasal harekete ihtiyaç duyulduğundan bahsetmekte ve bu tıkanmayı açacak hareketin de bizatihi kendisi olduğunu düşünmektedir. YDH, henüz partileşmediği dönem de dâhil, var olduğu süre zarfında sürekli olarak “değişim”den ve “değişimin gücü”nden bahsetmiştir. Zaten hareketin isminde yer alan “Yeni” ibaresi ile “eski- yeni zıtlığı” üzerinden, Türkiye'deki demokrasinin ve demokratik sistemi oluşturan uygulamaların eskimiş olduğu mesajı verilmek istenmiştir.¹²⁶ Cem Boyner, Türkiye'deki mevcut sistemde bir yer kapmak amacıyla olmadıklarını bilâkis Türkiye'deki siyasal sistemi yeniden inşa edeceklerini anlatırken şu örneği kullanmıştır: “Biz siyasî pastadan pay almak değil pastayı yapmak için yola çıktık.”¹²⁷

Henüz YDH Sözcüsü olduğu dönemde YDH'nin değişim konusundaki görüşlerini ortaya koyan Cem Boyner, “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ilkesi dışında her şeyin tartışılabilceği bir değişimden yana olduklarını aktarmıştır. YDH, bahsedilen anti- statükocu özelliğini de vurgulayarak; Türkiye'nin tarihî bir yol ayrımında olduğundan hareket etmiş ve yolun bir tarafının “statüko”ya açılırken, diğer tarafın ise “değişim”e giden bir yol olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin “statüko ile değişim” arasındaki yol ayrımını YDH'nin kurucularından A. Savaş Akat şöyle yorumlamıştır (Akat, 1994b: 50- 1):

Bizler, Yeni Demokrasi Hareketi olarak, Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli yol ayrımında olduğunu düşünüyoruz. Türkiye, siyasi olarak bir yol ayrımındadır. Ekonomik anlamda bir yol ayrımındadır. Kültürel anlamda, kendi kimliğini tanımlaması anlamında bir yol ayrımındadır.

¹²⁶ Politik sistem dışı partilerin bir başka karakteristik özelliği; sisteme “dışarıdan” meydan okumalarıdır. Bu partiler Türk'ün bahsettiği gibi; “politika karşıtı bir kendilik” kurarken, savundukları dışardan gelme hâlini ve “yeni” olma durumlarını özel bir vurguyla derinleştirmek ihtiyacını hissederler (Türk, 2008: 185). Yeni Demokrasi Hareketi'nde bu “yeni” ve “denenmemiş” olma durumu, belki de verilebilecek en net vurguyla yâni bizzat partinin ismindeki “Yeni” ibaresi ile verilmek istenmiştir.

¹²⁷ (Milliyet; 26.02.1995). Politik sistem karşıtı partiler, o güne kadar içinde buldukları müesses nizamla bağlarını kopardıkları iddiasındadırlar. Boyner'in yukarıdaki sözü bu yargıyı doğrulamaktadır ancak asıl olarak Boyner'in daha önce atf yaptığımız bir başka sözü çok daha kuvvetli bir şekilde savunduğumuz yargıyı destekler niteliktedir. Boyner hatırlarsak eğer; YDH'nin partileşme aşamasında şöyle bir açıklamada bulunmuştu: “Değerli arkadaşlar, ben düzenin ta kendisiyim ve düzen değişmeli diye haykırıyorum, çığlık atıyorum (Boyner, 1994a: 31).” YDH'nin başına geçene kadar müesses nizamın bir temsilcisi olduğunu ancak artık sistemin değişmesi gerektiğini belirten Boyner, bu anlamda tipik bir politik sistem karşıtı parti lideridir.

Çünkü, Türkiye uzun süredir statükoyu değiştirmekten korkarak yaşıyor. Değişim olmuyor değil, oluyor. Ama, statüko içinde değişim, neredeyse değişmeden değişim arayışı galip geliyor. Ancak, artık statüko ile gidebileceği maksimum noktaya gelmiştir. Sınırlar zorlanmaktadır... Değişimle statüko arasındaki gerginlikten nasıl çağa ayak uyduracak bir hareketi üretiriz? Değişimi nasıl hızlandırırız?

YDH'nin statükoya tamamen karşı bir parti olması sebebiyle "1980 öncesi" Türk sağ siyaset geleneğinden ayrıldığını en başta ifade etmiştik. Burada "1980 öncesi" özellikle vurgulanmıştır çünkü önceki meselelerde olduğu gibi, "statüko-değişim" meselesinde de YDH ile ANAP'ı daha doğrusu YDH ile Özal'ı ayrıca mukayese etmek gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere; YDH'nin kuruluş süreci anlatılırken, YDH Sözcüsü Boyner'in ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'la, YDH'nin ANAP'a katılıp katılmama konusunda yaptığı görüşmeleri aktarmıştık. Cem Boyner, bu görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını ilân ederken, ANAP Genel Başkanı Yılmaz'ı kastederek; "statükoyla beslenenler statükoyu değiştiremiyorlar" ifadesini kullanmıştır.

Boyner, yine ANAP'la yaptıkları görüşmelerin niçin olumsuz sonuçlandığı ile ilgili olarak, Özal sonrasında ANAP'ın "statükoyu savunan bir parti hâline geldiğini" ifade etmiştir. İki kez Mesut Bey'le görüştüğünü ancak ANAP'ın, Özal ve liberallerle barışmasının parti içinde yaratacağı sakıncalardan bahseden Boyner, açıkça Özal ve ANAP'ı iki farklı kategoride değerlendirmiştir. Bir tarafta Özal sonrası statükodan beslenir hâle gelen ANAP, diğer tarafta ise statükoyla mücadele eden ve daima yenilik ve reform taraftarı olan Turgut Özal. Bu noktada Boyner ve diğer YDH'liler -eleştirdikleri noktalara rağmen- değişimin ruhunu yakaladığını düşündükleri Özal'ın hakkını her zaman teslim etmişlerdir.

YDH'nin Türk sağıyla ilişkisini artık net olarak yorumlayabiliriz. Şurası açıktır ki; YDH'nin "1980 öncesi Türk sağ siyaset geleneği"yle neredeyse hiçbir bağının olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaman zaman YDH'nin kendisini, DP'den sonraki ilk gerçek halk hareketi olarak göstermesi dışında "YDH ile 1980 öncesi Türk sağ siyaset geleneği"ni aynı kulvarda değerlendirmek mümkün değildir. 1980 sonrasında ise ANAP'ın temsil ettiği bu gelenek ile YDH arasındaki "çetrefilli" ilişkiye temas etmeye çalışmıştık. Yukarıda tartışılan "kalkınmacılık" ve kutsal devlet fikrinin eleştirisi üzerinden hareket ettiğimiz "millî irade" kavramları ile en son değindiğimiz "statüko ile değişim" bahsi bakımından bir değerlendirme yapacak olursak; bütün farklı yönlerine rağmen YDH'nin Türk sağ siyaset geleneği içerisinde

en fazla benzeştiği parti ANAP'tır. Ancak YDH'nin kendisine referans olarak aldığı parti ANAP'tan ziyade "ANAP Lideri Özal" ve sonrasında ise "Cumhurbaşkanı Özal" olmuştur. Bu açıdan ANAP ile YDH'yi birbirinin eşi ya da alternatifi olarak görmek mümkün değildir. YDH'nin tıpkı ANAP'la olduğu gibi Özal'la olan ilişkisinin de çetrefilli olduğunu söylemiş ve hâttâ bu ilişkiyi Hegelyen bir tarzda "Özal'ı aşmak" şeklinde nitelemiştik. Netice itibariyle YDH'yi klâsik bir "sağ parti" olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir.

YDH'nin sağ siyasetle ilişkisini tespit ettikten sonra sol siyasetle olan ilişkisini değerlendirebiliriz. YDH, taşıdığı bazı özellikler sebebiyle azımsanamayacak bir kesim tarafından "sol" bir parti olarak tanımlanmıştır. Bu geniş kesimi böyle bir düşünceye iten faktörleri şöyle sıralayabiliriz: Öncelikle YDH'nin kurucuları arasında sol gelenekten gelen çok sayıda isim vardır. Ayrıca partinin Türk milliyetçiliğine olan katı bakış açısı ve bunun özellikle de Kürt sorunu bağlamında kendisini gösteren cesur çıkışları sebebiyle pek çok kişi YDH'yi sol bir parti mertebesinde değerlendirmiştir. YDH, Türkiye'deki katı merkezîyetçi yönetim yapısının yerine daha adem-i merkezîyetçi bir yönetim yapısını önermesi bakımından da Türk sağ siyaset geleneğinden ayrılmaktadır.

YDH'nin "kurucuları" ve "kuramcıları" arasında Türk sol geleneğinden gelen pek çok ismin bulunması ve bu isimlerin parti politikasının belirlenmesinde oldukça etkin isimler olmaları YDH'yi ister istemez sol çizgiye itmiştir. YDH'nin kurulmasında büyük emeği olan Hüseyin Ergün, 68' kuşağının önemli isimlerinden biridir. Ergün, Ankara'da yükseköğrenim gören öğrencileri ortak bir çatı altında toplamayı amaçlayan ve sosyalist düşünceyi yaymaya çalışan Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) hem kurucularından biridir hem de FKF'nin ilk genel başkanıdır. Öğrencilik hayatı sonrasında TİP'te yöneticilik de yapan Ergün, YDH'nin bütün kuruluş aşamalarında Cem Boyner'in yakın çevresinde yer almıştır. YDH'nin vitrininde yer alan kurucu isimlerden biri olan Zülfü Dicleli; 68' öğrenci hareketlerine katılmış, 12 Mart döneminde THKP-C ve Dev- Genç davalarından hüküm giymiş, 12 Eylül öncesi dönemde ise TKP üyeliği yapmıştır.

YDH'nin bir başka kurucu ismi Cengiz Çandar, tıpkı Dicleli gibi 68' öğrenci hareketleri içerisinde etkin olarak yer almış ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği Başkanı olarak görev yapmıştır. Yine YDH kurucularından Kemâl Anadol ise 1960'ların ortalarından itibaren özellikle Zonguldak'taki işçi hareketinin örgütlenmesinde etkin görevler üstlenmiş ve 1973'te CHP'den Zonguldak

Milletvekili olarak meclise girmiştir. Çalışma içerisinde isminden sıklıkla bahsettiğimiz Ekonomist Asaf Savaş Akat da, kendisini “sol liberal” olarak tanımlamaktadır. YDH’nin her zaman için en ön saflarında yer alan Akat, YDH’nin ekonomi politikasının belirlenmesinde de söz sahibi isimlerden biri olmuştur.

YDH, yukarıda isimlerinden bahsettiğimiz kişilerin dışında, sol düşünceden gelen pek çok farklı kişi için de cazip bir siyasal merkez olmuştur. YDH’nin özellikle sosyalist gelenekten gelen insanlar için neden bir “çekim merkezi” olduğunu şöyle açıklayabiliriz: Öncelikle YDH’nin kurulduğu dönem, sosyalizmin ve hâliyle sosyalist solun çöktüğü ya da en azından büyük bir bozgun havasında olduğu bir dönemdir. Bu dönemde gerek “sosyalist sol” gerekse de “sosyal demokrat sol”, âdeta bir yol ayrımına girmiştir. Sol düşünce, tarihî bir kırılma yaşarken, kimi solcular çareyi “sol- milliyetçilik”te veya “ulusalcılık”ta bulmuşlardır (Gürpınar, 2013: 220). Sol- milliyetçiliği veya ulusalcılığı benimsemeyen ve hâttâ tam karşısında duran ancak kendilerine de bir çıkış yolu bulamayan solcular içinse kurulmakta olan yeni bir siyasal hareket yâni YDH iyi bir seçenek olmuştur.

YDH’nin ideolojisinin şekillenmesinde önemli yeri olan bir özellik, YDH ile Türk solu arasında yukarıda kurulmaya çalışılan ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır. YDH’nin bahsedilen bu özelliği, Kemalist ideolojiye karşı çok sert itirazlar getirmesidir. Gerçekten de, YDH’nin ideolojisinde kuvvetli bir “anti-Kemalist” düşünce yapısı öne çıkmaktadır. YDH’nin Kemalist düşüncüyü eleştiri odağına almasını “evrensel sol- revizyonizm”in Türkiye’ye özgün koşullarıyla açıklayabiliriz.

YDH’nin sol ideolojiye mensup pek çok isim için “muteber” bir parti olması, 1980 sonrasında Türk solu içerisindeki bir kesimin zihniyet değişimi ile yakından ilgilidir. Gürpınar’ın belirttiği şekilde; Türkiye’de sol düşüncenin, evrensel sol düşünceden özgün yanlarının olduğu gibi, Türk sol- revizyonizminin de evrensel sol- revizyonist düşünceden özgün yanları bulunmaktadır (Gürpınar, 2013: 211- 2). Türk sol- revizyonizmi, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte kadim düşmanı olan “kapitalizm”in yerine artık yeni düşman olarak “devlet”i ve onun ideolojik uzantısı olan “Kemalizmi” kodlamıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, YDH içerisinde yer alan ve Türk sol geleneğinden gelen kişiler, YDH’nin ideolojisinin oluşmasında birer “ideolog” olarak aktif rol almışlardır. İşte YDH’de görülen “anti- Kemalist” eğilimli düşünce yapısı, parti içerisinde Türk sol- revizyonizminin galebe çalmasından ileri gelmektedir. YDH içinde her görüşten insan olmasına karşın; “Atatürkçü/ Kemalist”

kimliğiyle tanınan hiç kimsenin olmaması, partideki “anti- Kemalist” eğilimin ne derece güçlü olduğunu göstermektedir.

Kemalist düşüncenin eleştirilmesi bağlamında, YDH'nin ve Genel Başkan Cem Boyner'in Türkiye sathında popülarlığını arttıran etmenlerden biri, Atatürk hakkında söyledikleridir. Cem Boyner'in Atatürk üzerine söylediği sözler, o dönemin Türkiye'sinde büyük ses getirmiştir. Bu sözlerden en önemlilerini hatırlayalım: “Atatürk fikir adamı değildir, askerî bir kahramandır, bu nedenle kurduğu partinin Altı Ok'u kısa kalmıştır.” Boyner'in -çok kültürlülük bahsinde de atf yaptığımız- şu sözü de uzun süre gündemi meşgul etmiştir: “Atatürk büyük bir kahramandır. Yaptıklarıyla başımızın üzerindedir. Hep orada kalacaktır. Ancak 1923'lere bakarak 1994'ün sorunları çözülemez. 1923'ün Altı Ok'u, bugünün dinamizmine kısa kalır.” Boyner'in YDH partileşmeden önce sarf ettiği bir başka söz, içerisinde sadece Mustafa Kemâl Atatürk'ü değil; Hz. Muhammed'i, Karl Marks'ı ve Turgut Özal'ı da barındırması bakımından “ilginç” bir bileşime sahipti: “Muhammed'i, Atatürk'ü, Marks'ı, Özal'ı referans almalıyız.”¹²⁸

YDH kurucuları, partinin kurulduğu gün olan 22 Aralık 1994 tarihinde Anıtkabir'i ziyaret etmiştir. Genel Başkan Cem Boyner, Anıtkabir Özel Defterini imzalamış; “Seni izlediklerini söylerken bu güzel ülkeyi muasır medeniyetten uzak tutmaya çalıştılar. Seni hiç anlamadılar” diye başladığı yazısının devamında şunları kaydetmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları senin gösterdiğin değerlerden egemenliğin kayıtsız şartsız halka ait olduğunu biliyorlar. Biz yeni Türkiye'nin insanları, devlete ait vatandaş değil, vatandaşa ait devlet istiyoruz ve bu uğurda bir adım öne çıkıyoruz. Amacımız gerçek demokrasiyi kurarak ülkenin bütünlüğünü korumak, halk iradesini, hâkimiyetini sağlamak, Türkiye'yi hak ettiği yere, çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmaktır. Seni sevgi ve saygıyla anıyoruz. Yolumuz açık olsun.¹²⁹

Cem Boyner'in Atatürk'le ilgili söylediği ve yukarıda çeşitli alıntılar yaptığımız sözleri, YDH'nin partileşmesinden önce söylediği sözlerdir. Boyner'in Atatürk'le ilgili kanaatleri, YDH partileştikten sonra pek fazla değişmemekle

---

¹²⁸ Cem Boyner, YDH'nin partileşmesine yakın bir süreçte, bu meşhur söz sonrasında düştüğü durumu bir fıkra ile şöyle açıklamıştır: “Benim başıma gelen, Papa'nın başına gelenlere benziyor. Papa, New York'a gittiğinde gazeteciler soruyor: ‘Genelev sorununu nasıl değerlendiriyorsunuz?’ Papa, New York'ta genelev olup olmadığını bilmediği için bir soruyla cevap veriyor: ‘Genelev var mı?’ Bu da manşete çıkıyor. Benim durumum da buna benzedi (Milliyet; 22.11.1994).”

¹²⁹ (Milliyet; 23.12.1994)

birlikte, yine de Atatürk'e ilişkin daha önce sarf ettiği fikirleri ve sözleriyle ilgili zaman zaman kendisini açıklama isteği duyduğunu da belirtmek mümkündür. YDH Genel Başkanı Cem Boyner, İzmir'de katıldığı bir toplantıda Atatürk'le ilgili kendisine yöneltilen bir soruyu şöyle cevaplamıştır:

Büyük asker, büyük devlet adamıydı. İhtilalciydi ve ezilen tüm toplumlara önder oldu. Ancak fikir adamı değildi. Bizler şimdi onu aşmak zorundayız. Bunu daha önce de söyledim yanlış algılandım. Atatürk'ün devliğinin arkasına sığınanlar bu ülkede başbakanı astı, 12 Eylül'ü yaptı. 1923- 1938 arasındaki dönemden ders alıp onu geliştirmemiz lazım. Genelkurmay'ın çıkardığı kitapta da Atatürk 'Beni aşın, geri kalmayın' diye bize yol göstermiş.¹³⁰

Anti- Kemalist düşünce, YDH'den daha önce ortaya çıkmış olan İkinci Cumhuriyet düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır. Bu noktada; YDH ile daha önce uzunca bahsetmiş olduğumuz İkinci Cumhuriyet düşüncesi arasındaki ilişkiyi de değerlendirebiliriz. İkinci Cumhuriyet tartışmalarından bahsederken, İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile YDH arasında organik bir bağ olmadığını söylemiştik. Ancak; Mehmet Altan, A. Savaş Akat, Cengiz Çandar ve Etyen Mahçupyan gibi isimlerin YDH'nin kurucuları olarak bir araya gelmeleri, İkinci Cumhuriyet düşüncesine Kemalist ve ulusalcı cenahtan yöneltilen eleştirilerin, -hareket daha partileşmeden evvel- YDH'yi de hedef almasına neden olmuştur.

YDH'yi doğrudan İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile özdeş görmek ve YDH'nin kuruluş amacının bizatihi İkinci Cumhuriyet düşüncesinin tezlerini hayata geçirmek olduğu yönündeki genel algı; YDH ile İkinci Cumhuriyet düşüncesi arasındaki ilişkiyi tahlil edenler tarafından yaygın olarak yapılan bir yanıştır. YDH'nin kurucularından olan Mehmet Altan, -daha önce değinildiği gibi- İkinci Cumhuriyet fikrinin mimarıdır. Fakat Mehmet Altan, YDH henüz partileşmeden evvel YDH'den ayrılmıştır. YDH'nin diğer kurucu isimlerinden olan Asaf Savaş Akat ve Cengiz Çandar'ın İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile benzeştikleri yönler vardır. Ancak gerek Akat'ın gerekse de Çandar'ın İkinci Cumhuriyetçi olmadıklarını ve kendilerinin de böyle adlandırılmalarına itiraz ettiklerini ifade etmiştik. İkinci Cumhuriyet kavramı yerine "Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması" ifadesini tercih eden Akat ile "İkinci Cumhuriyet düşüncesini savunan kimselerle aynı fikirleri paylaştığını fakat bu kimselerin kendisinin önemseydiği konulara fazla değer vermediğini" düşünen Çandar'ı "İkinci Cumhuriyetçi" olarak değerlendirmek

¹³⁰ (Milliyet; 08.04.1995)

mümkün değildir. YDH daha partileşmeden hareketten ayrılan Mehmet Altan'la birlikte, Cengiz Çandar'ın da YDH partileştikten sadece iki ay sonra partiden ayrıldığını ifade edelim. YDH'nin bir diğer kurucusu Etyen Mahçupyan'ın da tıpkı Akat ve Çandar gibi İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile ortak olarak savunduğu siyasal ve toplumsal tasavvurlar olmakla birlikte, kendisini de “İkinci Cumhuriyetçi” sıfatı ile anmak mümkün değildir.

Bütün bu sebeplerden dolayı; YDH'yi doğrudan İkinci Cumhuriyet düşüncesinin bir ürünü olarak gören değerlendirmelerin doğru olmadığı muhakkaktır. Nitekim Cem Boyner de İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile Yeni Demokrasi Hareketi arasında kurulmaya çalışılan organik bağı reddetmiştir. Boyner, İkinci Cumhuriyet tartışmalarını YDH'yi bir kavram kargaşası içine çekme tehlikesi dolayısıyla yanlış bulduğunu belirtmiş ve konuyu şöyle değerlendirmiştir (Boyner, 1994b: 72- 3):

... Elbette ki 2. Cumhuriyet'i savunan arkadaşların söylediğini bugün Türkiye'de vicdanı olan herkes söyler. “Kontrgerilla olmasın, yargısız infaz olmasın, faili meçhul, faili saklanan cinayetler olmasın; Türkiye'de bir hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü olsun v.s.” Şimdi buna yâni demokratik bir cumhuriyet isteğine hayır diyebilecek bir insan olduğunu sanmıyorum. Böyle bir çıkışı getirip 1. Cumhuriyet, 2. Cumhuriyet tartışmasına sokmak aslında insanları birbirine karşı hale getirmektir ki, bize hiç de mantıklı gelmiyor. Öte yandan bizim aramızda başından beri 2. Cumhuriyetçi diye bilinen arkadaşlarımız var ve biz onlarla birlikte olmaktan büyük mutluluk ve onur duyuyoruz. YDH'nin görüşlerini oluşturmasında bu arkadaşların büyük payı vardır... Ama tekrar başa dönüyorum biz böyle bir kavram tartışmasına kısılmak istemiyoruz ve bu tür bir tartışmanın yanlış olduğunu düşünüyoruz o nedenle elbette bizim savlarımız 2. Cumhuriyetçi arkadaşların odaklaştığı noktadan çok daha geniş, ama öyle olmasaydı bile bu tartışmalarda taraf olarak kamplaşmalara yol açmak istemezdik. Biz Türkiye'de herkesi birleştirmek istiyoruz. Böyle anlamsız kamplaşmaların tarafı olmayı doğru bulmuyoruz.

YDH'nin anti- Kemalist düşünceye meyyal olan tavrında, Türk- sol revizyonizminin yoğun etkisinin olduğunu ve bu arada YDH ile İkinci Cumhuriyet düşüncesi arasında -genel kanının aksine- “organik” bir bağ bulunmadığını tespit ettikten sonra YDH'yi sol ideolojiye yaklaştıran noktaları incelemeye devam edebiliriz. Aşağıda ayrı başlıklar hâlinde değineceğimiz; YDH'nin milliyetçi ideolojilere ve Kürt sorununa olan bakış açısı, YDH'yi sağ ideolojiden hassaten de Türk sağ siyaset geleneğinden ayırmakta ve “sol ideoloji”ye yakınlaştırmaktadır.

YDH'nin milliyetçi ideolojiye olan katı bakış açısı ve Kürt sorununun çözümünde diyalogu öne çıkaran tavrı, YDH'yi sol düşünceden gelen pek çok insan

için bir umut ışığı hâline getirirken, aynı zamanda YDH'yi dönemin merkez sağ partilerinden de net bir şekilde ayırmıştır. Yukarıda YDH ile Türk sağ siyaset geleneğini kıyasladığımız bölümde, YDH'yi Türk merkez sağında yer alan bir parti olarak değerlendirmenin mümkün olmayacağını söylemiştik. Bunun önemli sebeplerinden biri de; YDH'nin hem Türk milliyetçiliğine hem de Kürt milliyetçiliğine eşit derecede karşı olması ve bu özelliğinin etkisiyle Kürt sorununun çözümünde “daha fazla demokrasi” ve “daha fazla diyalog” önermesidir. Milliyetçi ideolojilere karşı olumsuz tavrı ve Kürt sorunu konusundaki “radikal” denebilecek çözüm önerileri, YDH'yi Türk sağ geleneğinden ayırmakta ve sol siyasete yaklaştırmaktadır.

YDH'yi sol siyasete yaklaştıran bir başka özelliği, adem-i merkeziyetçi bir yönetim yapısı önermesidir. Türk sağ geleneğini takip eden partiler, güçlü bir merkezî devletin varlığından yanayken, sol partiler ise yerel yönetimlere daha fazla özerklik verilmesi taraftarıdır. YDH'nin söylemi incelendiğinde; merkezî yönetimin kimi yetkilerinin alınarak, bu yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesinin savunulduğu görülecektir. Merkezî yönetimin yetkilerinin törpülenerek, yerel yönetimlere devredilmesini savunan bu adem-i merkeziyetçi bakış açısı, YDH'nin resmî parti evrakından ve partinin önde gelen isimlerinin söylemlerinden rahatlıkla takip edilebilir.

YDH'nin parti programında; “Merkezi yönetim, merkeziyetçilikten kurtarılarak yerinden yönetim esasına göre yeniden örgütlenecek, merkezdeki görev ve yetkilerin büyük bir kısmı merkezî yönetimin yerel birimleri ile yerel yönetimlere bırakılacaktır” ifadesi yer almaktadır (YDH, 1994b: 64). Yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi ve güçlendirilmesi gerektiğini söyleyen YDH, bunun neticesinde; halkın yerel yöneticilerini daha sağlıklı bir şekilde seçmesi ile birlikte yerel yönetimlerin de daha çok kaynak yaratabileceğini; kendi yatırım programlarını ve kadrolarını özgürce oluşturabileceğini ifade etmektedir.

Yerel yönetimlerin yerinden yönetim ilkesine göre yeniden düzenlenmesini savunan YDH, yerel yönetimlerin merkezin vesayetinden kurtarılması gerektiğini düşünmektedir. YDH, yukarıda da bahsedildiği gibi yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesini ve güçlendirilmesini savunmakta ve bu amaca yönelik olarak bazı önerilerde bulunmaktadır. Bu önerilerden bazıları şunlardır (YDH, 1994a: 24- 6):

- Merkezî yönetimin aslî görevleri olan; adalet, dış politikanın yürütülmesi, iç ve dış güvenliğin sağlanması ile büyük altyapı yatırımlarının finanse edilmesi dışındaki bütün alanlarda merkezî yönetimin elindeki yetki, sorumluluk, kaynak ve araçlar seçimle gelen yerel yönetimlere devredilecektir.
- Merkezî yönetimin hizmet birimleri, gelirleriyle birlikte yerel yönetimlere devredilecektir.
- Yerel yönetimlerin layıkıyla hizmet verebilmesi için malî kaynak teminleri kolaylaştırılacak, genel bütçe içinde yerel yönetimlere ayrılan pay arttırılacaktır.
- Sınırları merkezî hükümetçe belirlenmek şartıyla vergi salma yetkisi yerel meclislere tanınacaktır.
- Seçimle gelmiş yerel yönetimlere merkezî yasalarla çelişmemek koşuluyla görev alanlarıyla sınırlı konularda yerel yasa yapma yetkisi tanınacaktır.
- Yerel yönetimlerin yetki alanı içinde olan konularda temel kararların gerektiğinde yerel referandum ile alınması sağlanacaktır.

YDH, bütün toplumsal yaşam alanlarını kontrol etme amacındaki merkezî devletin; siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda sürekli olarak yeni sorunların çıkmasına neden olduğunu savunmaktadır. YDH'nin aşağıda genişçe bahsedeceğimiz ekonomi politikasının temeli, “ekonomik açıdan küçülen devlet” ilkesine dayanmaktadır. YDH'nin merkezî devlet aygıtına yönelik eleştirilerinin en net örnekleri Genel Başkan Cem Boyner'in konuşmalarında görülebilir.

Boyner'in siyasî söyleminde, merkezî devleti temsil eden “Ankara”nın hedef alındığı, eleştiri ile beraber yer yer küçümsemenin de karıştığı bir hava vardır. Boyner'e göre Türkiye'deki sorunların temel kaynağı Ankara'dır, Ankara'daki katı bürokratik merkezî yönetimdir. Örneğin; hükümetin ekonomi politikasındaki hatalarını eleştirirken; “Ankara'da birileri kumar oynar, Türkiye'nin bütün insanları da onun faturasını öder” ifadesini kullanmıştır (Boyner, 1994a: 11). Boyner, bir başka konuşmasında ülkenin hâlâ cunta anayasası ile yönetildiğinden dem vururken; “Ankara'nın Türk seçmeniyle dalga geçtiğini” söylemiştir.¹³¹ Aynı konuşmasında;

¹³¹ (Milliyet; 16.08.1994)

“ülkedeki değişim rüzgârını yakalayamayan Ankara’nın, Türkiye’nin 20 yıl gerisinden geldiğini” söylerken de aynı izleri görmek mümkündür. YDH tarafından hazırlanan Yönetim Reformu Tasarısının niçin Ankara’da değil de, İzmir’de ilân edildiğini izah ederken; “Ankara’nın sağırlığı karşısında, Ege’nin duyarlılığı nedeniyle”¹³² İzmir’i tercih ettiklerini belirtmiştir. Boyner’e göre; “Ankara’da devlet ve hükümet çürümüştür”¹³³, ayrıca yine merkezî devletin bir başka temsilcisi konumundaki bürokratları, “asalak” olmakla suçlarken de aslında hedefinde Ankara vardır pekâlâ.

YDH, adem-i merkezîyetçi bir yönetim yapısını savunmasıyla uyumlu olarak, “yürütme organı”nı daha dar bir fonksiyonla ele almıştır. Bakanlar Kurulunun yeniden örgütlenmesi ve bir hizmet birimi olmaktan çıkarılarak bir koordinasyon birimi hâline getirilmek istenmesi bu anlayışın bir örneğidir. Yine Bakanlar Kuruluna ilişkin olarak, Devlet Bakanlıklarının iki taneyle sınırlandırılmak üzere, neredeyse tamamının kaldırılacağı beyan edilmiştir. YDH, başkanlık ya da yarı- başkanlık sistemlerini Türkiye için tartışılabilir bulmaktadır ancak parlamenter sistemin devamı durumunda bazı düzenlemelerin yapılmasını gerektiğini de ifade etmektedir. Örnek olarak; cumhurbaşkanının, devleti temsil dışındaki pek çok yetkisinin hükümete devredilmesinden bahsedilmektedir (YDH, 1994a: 24).

YDH’nin Türkiye’nin idarî yapısına dair düşüncelerini gâyet net bir şekilde özetleyen A. Savaş Akat şunları söylemektedir (Akat, 1994b: 54- 5):

Türkiye’de idarî yapıda son derece ciddi bir tıkanma vardır. Sorun, idarenin aşırı merkezîyetçi olmasıdır. Bütün kararlar doğrudan ya da dolaylı Ankara’ya gitmektedir. İdarî yapı yerel inisiyatifi, yerinde çözümü olanaksız hâle getirmiştir... Çözüm, adem-i merkezîyetçi reformlardır. Birincisi, seçimle gelen Bölge İdareleri¹³⁴ kurulmalıdır diyoruz. Bunlar, hâlen merkezi devlete ait sosyal ve ekonomik işlevlerin önemli bir bölümünü üstleneceklerdir. Doğallıkla, belediyelerin de yetki ve sorumluluklarının önemli ölçüde arttırılması zorunludur... Yeni Demokrasi Hareketi olarak Başkanlık sistemini desteklediğimizi de belirtmek istiyorum... Halk tarafından doğrudan seçilen ve bakanlarını parlamentodan seçemeyen bir Cumhurbaşkanı, hem yürütmenin etkin ve güçlü olmasını sağlayacak, hem de yasamanın -yâni Millet Meclisinin- kendi fonksiyonlarını ifa etmesini kolaylaştıracaktır.

¹³² (Milliyet; 15.09.1995)

¹³³ (Milliyet; 16.07.1995)

¹³⁴ YDH’nin resmî partî politikası üniter yapının korunmasından yanadır. Bununla birlikte YDH içerisinde yer alan; A. Savaş Akat, Etyen Mahçupyan, Mehmet Altan ve Cengiz Çandar gibi isimler Türkiye’nin yakın gelecekte mevcut üniter yapıyla yetinemeyeceğini belirterek çeşitli yazılarında “bölgesel yönetimler”e sıcak baktıklarına dair işaretler vermiştir.

Bu noktada YDH'nin "yasama organı"na ilişkin görüşlerini de kısaca aktarmak yerinde olabilir. Yasama organının "yasa yapımı" ve "yürütme organını denetlemek" şeklinde iki temel işlevinin bulunduğunu ancak TBMM'nin bugün bu iki temel işlevi de yerine getirmekten uzak olduğunu dile getiren YDH, meclisin etkin bir şekilde çalışabilmesi için Meclis İç Tüzüğü'nün yeniden düzenlenmesini savunmaktadır. Güçler arasındaki dengenin sağlanması için yasamanın yürütmeyi etkili bir şekilde denetleyebilmesinin güvence altına alınacağı ifade edilmektedir. YDH ayrıca; "milletvekili dokunulmazlığı"nın yalnızca siyasal çalışmalarla sınırlandırılacağını da vaat etmektedir (YDH, 1994a: 23).

YDH'yi sol ideolojiye yaklaştıran özellikler, her şeye rağmen YDH'yi klâsik anlamda bir "sol parti" olarak değerlendirmemize imkân tanımamaktadır. YDH her ne kadar ideolojilerin günümüz dünyasında fazla bir anlam ifade etmediğini düşünse de, evrensel sol siyaseti tanımlayan temel şeyin hâlâ "emek- sermaye çelişkisi"ne dayalı bir "ideolojik" yaklaşım olduğunu da unutmamak gerekmektedir. YDH'nin parti programında "işçi" sözcüğü'nün hiç geçmemesi ve "sınıf" sözcüğü'nün kullanılmasından da özellikle imtina edilmesini göz önüne alırsak, emek- sermaye ilişkileri bakımından YDH'nin tavrı, Kozanoğlu'nun tâbiriyle; "muğlak denebilecek bir tavır bile" değildir (Kozanoğlu, 1995: 98). Kaldı ki; Türkiye'de yerleşik sol ideolojiye mensup insanlar, ülkenin en önemli "kapitalist"lerinden biri olan Cem Boyner'in¹³⁵ isminin sol ideoloji ile yan yana gelmesine bile tahammül göstermemişlerdir. Türkiye'deki yerleşik sol ideoloji için YDH; "düzen"nin ve "sermaye"nin partisi olmak dışında bir vafa sahip olmamıştır.

YDH'nin ideolojik yapısını oluşturan kimi özellikler; Türk sağ geleneği üzerinden YDH'yi "sağ ideoloji"ye bağlarken, kimi özellikler ise evrensel sol ilkeleri vurgulaması bakımından YDH'yi "sol ideoloji"ye yaklaştırmaktadır. Fakat bununla

---

¹³⁵ Cem Boyner'in aynı zamanda ülkenin en büyük sermayedar ailelerinden birine mensup olması, parti tipolojileri arasında yer alan "şirket partisi" kavramını YDH üzerinden düşünmemizi de gerekli kılmaktadır. Şirket partileri, parti liderinin sahip olduğu şirketlerin bir uzantısı gibidir. Berlusconi'nin Forza Italia partisi ve Türkiye'de de Cem Uzan'ın lideri olduğu Genç Parti birer şirket partisidir. Türk; "Genç Parti'nin doğrudan Uzan Grubu'nun geniş finansal ağı üzerinde yükseldiğini" belirtmektedir (Türk, 2008: 192). Ancak benzer bir değerlendirmeyi Boyner ve YDH için yapmamız mümkün değildir. Zira Haziran 1995'te YDH Genel Başkan Yardımcısı Kâzım Berzeg'in yaptığı açıklama, YDH'nin Genç Parti gibi bir "şirket partisi" olmadığını açıkça göstermektedir. Partide işlerin parasızlık sebebiyle durma noktasına geldiğini belirten Berzeg; "herkes Boyner'in partisi diye bizi zengin sanıyor ama biz parasızlıktan örgüt kuramıyoruz" açıklamasında bulunmuştur." Berzeg ayrıca; Boyner'in partiye kendi cebinden hiçbir katkı yapmadığını ifade ederek parti faaliyetlerinin borçla yürütüldüğünü belirtmiştir (**Milliyet**; 16.06.1995).

birlikte YDH'nin taşıdığı bazı özellikleri ne sağ ne de sol ideolojiyle izah etmek mümkün değildir.

YDH'nin “devletçi ideoloji”yi gerek siyasette gerekse de ekonomide devre dışı bırakma isteği ve “popülizm”e¹³⁶ karşı mesafeli duruşu, YDH'yi Türk sağ siyaset geleneği ile birlikte Türk sol siyaset geleneğinden de ayırmaktadır. YDH, Özkazanç'ın ifade ettiği gibi; geleneksel sağ ve sol siyasetin temeli olan devletçilik ve popülizmin eleştirisine dayanan bir siyasal hareket olarak (Özkazanç, 1996: 1224) kendisini geleneksel Türk sağ ve sol siyasetinden ayrı bir konumda görmüştür.

YDH kendisini Türk sağ ve sol siyasal geleneğinden büyük ölçüde soyutlamaya çalışırken, zaman zaman da kendisini Türkiye'deki sağ gelenekle sol geleneğin ya da Türkiye'deki “sağcı”larla “solcu”ların mezcedildiği bir hareket olarak sunma ihtiyacı hissetmiştir. Bu durumu, Cem Boyner'in YDH'nin 1. Olağan Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmadan kısa bir alıntıyla daha iyi açıklayabiliriz: “Türkiye’de sol partiler özelleştirmeye sağ partiler de demokratikleşmeye karşı çıkıyor. YDH demokrasi ve insan haklarına duyarlı sağcılarla, ekonomik liberalizmi savunan solcularla oluşan bir harmandır.”¹³⁷

YDH'nin ideolojisini saptamaya çalışırken şimdiye kadar söylediğimiz şeylerin özeti şudur aslında: YDH, Türkiye'deki siyasî yelpaze düşünüldüğünde; klâsik mânâda ne sağ ideolojiye ne de sol ideolojiye bir diğerinden uzak ya da yakın değildir. Bunun ilk sebebi; YDH'ye göre Türkiye'deki mevcut siyasal sistemi oluşturan tüm partilerin aslında birbirinden farkının olmamasıdır. Böyle olunca; sol ya da sağ ideolojiyi benimsemenin bir anlamı olmadığı gibi, YDH'nin kendisini Türk siyasal sisteminde konumlandırabileceği bir alan da kalmamaktadır. İkinci sebep ise; YDH'nin günümüz dünyasında ideolojilerin eski önemlerini kaybettiğini düşünmesidir. Yâni YDH, kendisini bütün ideolojilere karşı mesafeli davranmaya iten ve yine kendisini herhangi bir ideoloji ile sınırlamayan “anti- ideolojik” bir siyasal hareket olarak tanımlanabilir.¹³⁸

YDH'nin kendisini herhangi bir ideoloji ile sınırlamayan tavrı, partinin önde gelen isimleri tarafından da sık sık ifade edilmiştir. YDH Genel Başkanı Cem

---

¹³⁶ YDH her ne kadar bir siyaset üretme aracı olarak popülizmi eleştirse de her zaman bu anti- popülist tavrını sürdürmemiştir. YDH'nin ileride detaylarını inceleyeceğimiz “1995 Genel Seçimleri” öncesinde yer yer popülizme kayma eğilimleri gösterdiğini söylemekle yetinelim şimdilik.

¹³⁷ (Milliyet; 01.04.1995)

¹³⁸ Politik sistem karşıtı partilerin bir başka özelliği, kendilerini sol ya da sağ ideolojiyle sınırlamamalarıdır. YDH'nin ideolojilere karşı olumsuz tutumu, onu bir politik sistem karşıtı parti olarak değerlendirmemize olanak tanıyan bir başka yönünü ortaya koymaktadır.

Boyner, YDH'nin Türkiye'deki mevcut siyasal yelpazenin tanımladığı bir parti olmadığı kanaatindedir. Boyner'e göre YDH; Türkiye'nin önündeki problemleri çözmek için ülkenin her kesimini birleştiren bir sentezdir (Boyner, 1994c: 45):

Mevcut yelpaze içinde kendimizi tanımlamanın yanlış olacağını düşünüyoruz. Çünkü merkez sağdan da merkez soldan da hatta bunların yanlarından da hareketimize insanlar katılıyor. Çeşitli etnik kökenlerden, çeşitli sınıfsal kategorilerden ve çeşitli görüşlerdeki siyasal parti ve eğilimlerden insanları bir araya getiriyoruz.

Boyner, YDH'yi; belli bir ideoloji ile sınırlamaktan ziyade farklı görüşlerin bir araya gelerek oluşturduğu bir "sentez" olarak tanımlamaktadır. Boyner'e göre dünyanın bugün geldiği noktaya ayak uydurabilmenin şartı; "bütün insanlık tarihinin olumlu mirasına sahip çıkmak fakat bu mirasın tek bir ögesine saplanıp kalmamaktır." Dünyanın yaşadığı değişim neticesinde yakın gelecekte "yeni bir ideoloji, bakış açısı ve bütünsel bakış"ın çıkacağını söyleyen Boyner, bahsedilen bağlam içerisinde kendilerinin YDH olarak "bütünsel bir bakış" ortaya koymaya çalıştıklarını ifade etmekte ve YDH'nin "bakış açısı"nı şöyle açıklamaktadır (Boyner, 1994b: 73):

Biz kendi çerçevemiz içerisinde bütünsel bir bakışı koymaya çalışıyoruz. Bu bakışın özünde tam bir demokrasi ve özgürlükler var. Mümkün olduğunca tama yakın bir piyasa ekonomisi, rekabetçi, üretici bir piyasa ekonomisi ve bir sosyal adalet- eşitlik düşüncesi var. [B]u üçünü insanlık tarihinin süzdüğü değerler olarak görüyoruz ve bu değerlerle tutarlı olmak istiyoruz. Bunların temeline de özgürlükleri ve demokrasiyi koyuyoruz.

YDH'nin Türkiye'deki mevcut siyasal yelpazede nereye oturduğuna dair meseleye parti içerisinde en çok kafa yoran isim Etyen Mahçupyan olmuştur. Mahçupyan da tıpkı Boyner gibi, YDH'yi Türkiye'deki mevcut siyasal sistemde sağ ya da sol anlamında herhangi bir yere oturtamamaktadır. Mahçupyan'a göre Türkiye'deki siyasal sistemin karakterini oluşturan üç temel özellik bulunmaktadır. Bunların ilki; Mahçupyan'ın "Türkiye siyasal hayatının nirengisi" olarak bahsettiği "devletçilik"tir. İkinci özellik; Türkiye'deki siyasal partilerin "değerler eksenini"nin sivil toplum yönünde yer almamalarıdır. Oysa Mahçupyan'a göre; özgür dünyadaki günümüz siyasal partileri, Türkiye'deki partilerin aksine değerler ekseninin sivil toplum yönünde yer almaktadırlar. Üçüncü temel nokta ise "popülizm"dir. Mahçupyan, Türk siyasal hayatında bugüne kadar yöneten ve yönetilen tüm partilerin hep aynı siyasal anlayışta olduklarını düşünmektedir. Bahsettiği siyasal anlayışı

popülizm olarak adlandırılan Mahçupyan, Türkiye'deki bütün partileri de popülist olarak değerlendirmekte ve bu partileri şöyle tanımlamaktadır: “ İçi boş bir retoriğe sahip, ‘ideolojisiz’, toplumu dışlayan ancak hamasî bir söylemle onlara ulaşmaya çalışan, bir menfaat ağının üzerine oturan oligarşik lider partileri (Mahçupyan, 1994a: 61).”

Mahçupyan, popülizm doğrusunun yatay eksenini kestiği noktanın “merkez” olarak alınması neticesinde “merkez sağ” ve “merkez sol” terimlerinin çıktığını ifade etmektedir. Mahçupyan'ın Türkiye'deki siyasal sistemin üç temel özelliği olarak bahsettiği özellikler, YDH'nin resmî parti politikasında özellikle uzak durduğu ve eleştirdiği özelliklerdir. YDH'nin devletçiliğe karşı olması, sürekli olarak sivil toplum vurgusu yapması ve mümkün olduğunca popülizmden uzak durmaya çalışması, gerçekten de Mahçupyan'ın Türkiye'deki siyasal sistemi tasvir ettiği tabloda YDH'yi herhangi bir yere oturtmamıza engel olmaktadır.

Mahçupyan'a göre YDH'nin Türkiye'deki mevcut siyasal yelpazeye uymamasının bir sebebi daha vardır. Mahçupyan'a göre Türkiye; Batı'nın uzun yıllar önce geçmiş olduğu Aydınlanma, bireycilik, liberal felsefe ve sınıf çatışmalarını içeren bir yoldan geçmediği için Türkiye'deki siyasal partileri, Batı'nın geçirmiş olduğu aşamalar sonrasında yine Batı'nın zihin dünyasında şekillenen sol ya da sağ ideolojiler vasıtasıyla tanımlamak doğru olmayacaktır (Mahçupyan, 1994b: 96). Mahçupyan, bu tespitin sadece YDH için değil, Türkiye'deki bütün siyasal partiler için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Mahçupyan, bu sebepten dolayı Türkiye'nin kendine özgü siyasî yapısının iyi anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir.

Etyen Mahçupyan, YDH'nin partileşmesinden yaklaşık iki hafta sonra Milliyet Gazetesi'nden Şahin Alpay'la Nilüfer Kuyaş'a verdiği röportajda kendisine yöneltilen; “YDH'nin sağ- sol yelpazesindeki yeri nedir?” sorusunu daha önceki görüşlerine benzer şekilde yanıtlamıştır:

Sağ- sol ayrımı dışarıdan alınmış bir terminoloji. Batı'da belirli bir tarihsel ortam içinde anlam kazanmış. Sivil toplum öğelerinin yerleşik olduğu Batı'da bu ayrımın bir anlamı var. Türkiye'de henüz sivilleşmemiş bir yapı varken, sağ- sol olayı siyasal değil, sosyokültürel olarak ortaya çıktı. Esas boyutunu laiklik kavramında yakalamış olan bir ayrıma dönüştü. Bugün Türkiye'de sol ile sağ'ın siyasal anlamda bir ayrılığını göremiyoruz. Böyle bakılınca biz YDH olarak kendimizi Türkiye'deki terminolojiyle sağ veya sol göremiyoruz, çünkü hiçbirine

benzemiyoruz. Türkiye’deki siyasî yelpazenin yer değiştirmesi gerektiğini düşünüyöruz.¹³⁹

YDH’nin anti- ideolojik tavrının arka plânında yatan diğer sebep, ideolojilerin günümüz dünyasında büyük oranda geçerliliklerini kaybettiği düşüncesidir. Boyner’in yukarıda bahsedilen sentez fikri, insanlığın yalnızca tek bir ideolojinin etrafında refaha ve mutluluğa ulaşamayacağı kanaatine dayanmaktadır. Özkazanç’ın vurguladığı gibi; insanlığın post- modern ya da sanayi- sonrası bir evreye girdiği ön kabulünden hareket eden YDH, kendini “liberal”, “sağ” ya da “sol” olarak tanımlamayı reddetmiştir (Özkazanç, 2005: 646). Hem YDH’nin ideolojiler ile ilgili tavrını hem de Cem Boyner’in bahsettiğimiz “sentez” fikrini yansıtmayı bakımından aşağıdaki satırlar gâyet anlamlıdır (Boyner, 1994b: 73):

... Ama ideolojiden kasıt, geçtiğimiz 200 yılda yâni 1800’lerden 2000’lere kadarki süreçte önümüze konulan liberalizm, kapitalizm veya sosyalizm, faşizm gibi şeyler ise, bu ideolojilerin her birinin eski geçerliliklerini kaybettiklerini düşünüyöruz. Bunlardan herhangi birinin bütünsel olarak alınmasının yanlış olduğunu; ama bunların her birinden bazı ögelerin uzun yıllar daha yaşayabileceğini, dünyamızı etkileyebileceğini düşünüyöruz.¹⁴⁰

Yukarıda anlatılanlara bakarak, YDH’nin kendisini ideolojiler vasıtasıyla ifade etmekten kaçındığını rahatlıkla söyleyebiliriz. YDH’nin klâsik anlamda ne sağ ne de sol ideolojiye dayanmadığı ortadadır. YDH’nin ideolojilere dayanmadan siyaset yapma tarzı ister istemez YDH’yi bugüne kadar tanımlamaya çalışan insanların her birinin farklı yorumlar yapmasına da neden olmuştur. Zaten YDH ile ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmalar incelendiğinde partinin sürekli olarak farklı ideolojik formlarda tanımlandığı görölmektedir.

Örneğin Ayşe Buğra YDH’yi “sağ liberal” olarak tanımlarken¹⁴¹, Alev Özkazanç ise “Yeni Sağ”ın bir uzantısı olarak görmüştür (Özkazanç, 1996: 1224). Nitekim Sarıbay da; YDH’nin sivil toplumu her şeyden önce piyasa ekonomisinden ibaret sayması ve son tahlilde “burjuva toplumu olarak sivil toplum”dan yana olması

¹³⁹ (Milliyet; 03.01.1995)

¹⁴⁰ Ahmet İnsel, “geleneksel siyasal ayrımların modasının geçtiği iddiası, merkeze oynayan partilerin söyleminde doğal olarak vardır” demiştir ancak YDH’nin “ideolojiler döneminin kapandığı gibi... ucuz moda sloganların tuzağına” düşmemesi gerektiğini de ifade etmiştir. İnsel, YDH’nin asıl misyonunun; “muhafazakârlıkla iktisadî liberalizm arasında bocalayan DP- AP geleneğini daha demokratik, siyasî liberalizm cephesi daha tutarlı bir alana çekmek” olduğunu düşünmektedir (İnsel, 2004: 206).

¹⁴¹ (Milliyet; 09.10.1995)

sebebiyle kimi entelektüeller tarafından “yeni sağ” bir hareket olarak nitelendiğini ifade etmektedir (Sarıbay, 2001: 80). Görmüş’ün “devlet- toplum- birey ilişkileri”nden hareketle “sosyal liberal” olarak değerlendirdiği YDH (Görmüş, 2005: 610), Kozanoğlu tarafından YDH’nin İkinci Cumhuriyet düşüncesi ile arasındaki ilişkiye istinaden yeni dönemin bir nevi “Kadro Hareketi” olarak nitelendirilmiştir (Kozanoğlu, 1995: 104- 5). Ahmet İnsel’e göre YDH; Türkiye solundan çok daha özgürlükçü ve tutarlı bir siyasal tavra sahiptir ancak buna rağmen YDH’yi bir sol hareket olarak algılamak bir “yanılsama” ve “aldatmaca”dan ibarettir (İnsel, 2004: 204). İnsel YDH’yi; iktisadî liberalizmle siyasî liberalizmi birleştirmeyi hedefleyen, merkezle sağ arasında yer alan bir kentli orta sınıf partisi olarak ele almaktadır.

YDH’nin bizzat kurucu kadrosu içinde yer alan kişilerin değerlendirmelerine bakıldığında da durum farklı değildir. Neredeyse herkesin kafasında farklı bir YDH, daha doğrusu “herkesin kendine has bir YDH”si vardır. Genel Başkan Cem Boyner’in gözünde YDH, merkezdeki boşluğu doldurma amacıyla olan bir partidir. Boyner’in, Özal’ın 1983’te oluşturduğu senteze karşı duyduğu özel ilgi de düşünüldüğünde; YDH’nin “merkez sağ”a daha yakın gibi gözüktüğünü ifade edebiliriz. Etyen Mahçupyan, Türkiye’de sol ile sağın siyasal anlamda bir ayrılığını görmediklerini ancak YDH’nin devletçi bir sistemden sivil toplumcu bir sisteme geçme isteğine bakıldığında YDH’ye “sol” denebileceğini düşünmektedir.¹⁴² Mahçupyan, “sol” ile kastettiğinin “özgürlükçü ve liberal bir sol” olduğunu da ilave etmektedir. Kemâl Anadol, YDH’nin “sol partilerden daha solcu olduğunu” düşünürken¹⁴³, Erol Katırcıoğlu ise YDH’yi “merkez sağ”da konumlandırmaya çalışanlara karşın, YDH’nin “radikal demokrat” bir siyasal hareket olduğunu ifade etmektedir (Katırcıoğlu, 1994: 187).

İtalyan filozof, hukukçu ve siyaset bilimci Norberto Bobbio, iki karşıt terim olan sol ve sağ ideolojilerin birbirlerine karşı “dışlayıcı” ve “güçsüzleştirici” etkiye sahip olduklarını ifade etmektedir. Sol ve sağ ideolojilerin birbirlerine karşı dışlayıcı olmaları, bir hareketin aynı anda hem sol hem de sağ ideoloji taraftarı olamayacağını göstermektedir. Sol ve sağ ideolojilerin birbirlerine karşı güçsüzleştirici olması ise bir siyasal hareketin sol ya sağ ideolojiden yalnızca birinin taraftarı olabileceğini işaret etmektedir (Bobbio, 1999: 47).

---

¹⁴² (Milliyet; 03.01.1995)

¹⁴³ (Milliyet; 25.12.1994)

YDH'nin ideolojisinin klâsik anlamda ne sağ ne de sol ideolojinin özellikleriyle örtüşmediğini ifade etmiştik. YDH'nin ideolojilere karşı böylesine olumsuz bir tavır almasında bizzat YDH'li isimlerin açıklamalarına istinaden iki faktörün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunların ilki, Soğuk Savaş sonrası ideolojilerin eski önemini yitirmesidir. Diğeri ise, Türkiye'deki siyasal partilerin Avrupa ve Amerika'daki benzerlerinden farklı bir tarihsel süreç geçirmiş olmalarıdır. Bobbio, ideolojilerin önemini yitirdiğine dair açıklamaları yersiz bulmakta, hâttâ bir "ideoloji krizi" olduğunun kabul edilmesinden daha ideolojik bir şeyin olmadığını iddia etmektedir (Bobbio, 1999: 49). Bobbio'ya göre; ideolojiler yok olmamıştır, tam tersine her zamankinden daha canlıdır.

Bu noktada, YDH'nin Türkiye'deki siyasal kültürün özgün koşulları üzerinden mevcut sol- sağ ayrımının anlamsızlığına ilişkin görüşleri ise hâlen anlamlı gibi gözükmemektedir. Yukarıda anlatılanlar eşliğinde YDH'nin ideolojik yapısı düşünüldüğünde; YDH'nin ne "saf" anlamda bir sağ parti ne de yine "saf" anlamda bir sol parti olmadığı ortadadır. Sonuç olarak kendisini "anti- ideolojik" bir siyasal hareket olarak niteleyen YDH'yi, ideolojik olarak ne sol ne de sağ bir parti olarak konumlandıramayız. Şunu da belirtmek gerekir ki; YDH, kullandığı dil itibarıyla bu söyleminde tutarlı görünmektedir. Zira YDH, hem sağ hem de sol siyaset jargonuyla süslenmiş, melez bir siyasî dil kullanmıştır.

YDH'nin anti- ideolojik bir siyasal parti olarak, sol ve sağ ideolojiyle organik bir bağ kurmaktan ısrarla kaçınması durumunun, yukarıda Bobbio'ya atfen ifade edilen, sol ve sağ ideolojilerin birbirlerine karşı güçsüzleştirici olma özelliğiyle bir çatışma ya da çelişki içerisinde olduğu düşünülebilir. Ancak Bobbio; "ne sağda ne de solda olup ikisinin arasındaki alanı kaplayan üçlü vizyon 'Kapsanan Üçüncü' olarak adlandırılabilir (Bobbio, 1999: 51)" diyerek, YDH ve YDH ile benzer özellikler taşıyan tüm siyasal partiler bir genel çerçeve çizmiştir. Bobbio, bahsettiği istisnai duruma rağmen sol ve sağ arasındaki tarihsel ayrımın hâlen geçerli olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Beyaz ve siyah arasında gri olabilir; gündüz ve gece arasında gün batımı vardır. Ama gri, beyaz ve siyah arasındaki farklılığı değiştirmez, gün batımı da gündüz ve gece arasındaki farklılığı yok etmez (Bobbio, 1999: 51)."

YDH, kendinden önce Türk siyasal hayatında pek rastlanmadık bir şekilde, farklı görüşlerdeki pek çok ismi, başka bir ifadeyle Türk siyasal hayatındaki "beyazları" ve "siyahları" bünyesinde toplamayı başarmıştır. Bir tarafta saf bir liberalizmi savunan Kâzım Berzeg, Cüneyt Ülsever ve Can Paker gibi isimler varken,

diğer tarafta ise sosyalist gelenekten gelen Zülfü Dicleli, Kemâl Anadol, Hüseyin Ergün ve Cengiz Çandar gibi isimler vardır. Bir tarafta eski MHP’li Hülagü Balcılar varken, diğer tarafta ise Kürt siyasal geleneğinden gelen Mehmet Emin Sever, Ümit Fırat ve Cumhuriyet Keskin gibi isimler vardır. Tüm bu isimleri aynı partide bir araya getiren şeyi “herhangi bir ideoloji” ile tarif etmek mümkün olmasa gerek.

2.5.2. YDH’nin Ekonomi Politikası

Yeni Demokrasi Hareketi, uygulamak istediği ekonomi politikasını şu şekilde tarif etmektedir (YDH, 1994a: 55):

YDH, dışa açık rekabetçi bir piyasa ekonomisinin, Türkiye’nin hızlı ve sağlıklı bir büyüme sürecini yakalamasının gerekli koşulu olduğuna inanır. YDH, piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kuralları ile işleyebilmesi için, devletin, imalat imalat sanayiinden tümü ile çekilmesini, kredi ve sübvansiyon politikaları ile fiyat mekanizmasının etkinliğinin bozulmamasını savunur. Bu amaca yönelik olarak, mal ve hizmet üreten Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT’ler), kamu bankaları en kısa sürede özelleştirilecek, satışları gerçekleştirilemeyenler ise kapatılacaktır.

YDH, 1990’lı yılların ortalarındaki Türkiye ekonomisini, “üretkenliği, verimliliği ve rekabet gücü düşük bir rant ve sübvansiyon ekonomisi” olarak tarif etmiştir. Yüksek ve sürekli enflasyon, yüksek faiz ve yüksek rantlarla boğuşan bir ekonomi, devlet gelirleriyle karşılanamaz hâle gelmek üzere olan iç ve dış borçlar, tıkanmaya doğru giden bir kamu maliyesi, Türkiye ekonomisinin bir özeti olarak tasvir edilmiştir (YDH, 1993: 13- 4).

YDH’ye göre Türkiye’de tıkanma noktasına gelen ekonomi, büyük oranda devletçi politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Devlet, cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren kendini ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek bir kurum olarak görmüştür. 1980’li yıllara kadar süren bu anlayışın sonucunda ise “istihdam deposu” olarak görülen KİT’lerle, yabancı rekabetinden korkan ve “ne üretirsem satarım” mantığıyla hareket ederek tüketiciyi önemsemeyen bir özel kesim yaratılmıştır. 1980’li yıllarda ekonomiyi dışa açmaya yönelik politikalar, bu yapıyı değiştirmek istemişse de, amaçlananlar tam olarak gerçekleştirilememiştir. 90’lı yılların ortalarına kadar gelen ekonomik yapı; istikrarsız, enflasyonist ve hızlı büyümeyi sağlayamayan bir yapıdır ve dünyayla bütünleşmekte de zorlanmaktadır.

YDH’ye göre Türkiye ekonomisinin asıl sorunu yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı gibi, cumhuriyetin kuruluş yıllarından beri süregelen “devletçi

ekonomi” anlayışıdır. Türkiye’de devlet, YDH’nin kabul etmek istemeyeceği şekilde hem geniş ölçüde ekonomik faaliyetlerde bulunmakta hem de ekonomik faaliyetleri yönlendirmek ve denetlemek istemektedir (YDH, 1993: 16). Bu bakımdan YDH, ekonomide devletçiliğe kesin bir şekilde karşı çıkmaktadır. Ekonomi konusunda devlete biçilen rol, İstanbul Sanayi Odası Başkanlığı da yapmış olan YDH’nin kurucularından Memduh Hacıoğlu’nun da belirttiği gibi sadece düzenleyici olmakla sınırlıdır (Hacıoğlu, 1994: 175). Ekonomide itici gücün özel sektörde olduğuna inanan YDH, merkezî ve yerel plânlama birimlerinin; ekonominin ihtiyacı olan alanlarda stratejileri belirlemesi; “enerji, ulaşım, sulama ve diğer altyapı yatırımlarına ve geri kalmış bölgelerin gelişmesine ilişkin” plânları yapmasını savunmaktadır (YDH, 1994b: 66).

YDH, kamunun ekonomik faaliyetlerde iki aslî görevinin olduğunu, bunların haricinde ise ekonomiden tamamen çekilmesini savunmaktadır. Kamuya biçilen ilk aslî görev, temel hizmetler kapsamına giren; alt yapı yatırımları, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra, kamunun iç ve dış güvenlik hizmetinin sağlanması, dış ilişkiler, adalet ve kamu yönetimi gibi geleneksel hizmetlerdir. Kamunun temel hizmetler ve geleneksel hizmetler dışında yerine getirmesi gereken ikinci aslî görevi, rekabetçi piyasa ekonomisinin ekonomik çerçevesini çizerek bunun korunmasını sağlamaktır (YDH, 1994a: 61).

Kamunun iki aslî görevi sayıldıktan sonra, devletin de ekonomide üç görevi olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; kamunun ilk aslî görevi olan kamu hizmeti üretmek, istikrarı sağlamak ve gelir bölüşümünü iyileştirmektir (YDH, 1994a: 61). YDH’nin parti tüzüğünde de ifadesini bulduğu şekliyle ekonomide devletin rolü, “piyasa kuralları içinde çeşitli makro politikalarla ekonomiye yön vermek” olarak belirtilmiştir (YDH, 1994b: 2). YDH’nin ekonomi politikasında sürekli olarak tekrarlanan şekilde, devletin ekonomik faaliyetlerden elini çekmesi ve elindeki imkânları halkla paylaşmasına dayanan “ekonomik açıdan küçülen devlet” söylemi vardır.

Ekonomik açıdan küçülen devlet söyleminin temelinde, Türkiye’deki ekonomik krizlerin büyük oranda kamu kesiminden kaynaklanan krizler olması yatmaktadır. Cem Boyner, YDH’nin İstanbul’daki ilk büyük toplantısında yaptığı konuşmada; Türkiye’de kamu ekonomisinin bütün kurumları ve bütün ekonomik müesseseleriyle çürümüş ve iflas etmiş olduğunu ifade etmiştir. Boyner, ekonomik olarak çok büyük bir devletin sakıncalarından bahsederken; “bize her şeyi

verebilecek kadar büyük bir devlet, aynı zamanda elimizdeki her şeyi alabilecek kadar da büyüktür” cümlesini sarf etmiştir (Boyner, 1994a: 12). Boyner, yukarıda da atıf yaptığımız; “Ankara’da birileri kumar oynar, Türkiye’nin bütün insanları da onun faturasını öder” sözüyle yine ekonomik olarak çok büyük bir devletin sakıncalarına dair bir benzetmede bulunmuştur (Boyner, 1994a: 11).

YDH’nin ekonomik olarak küçülen devlet söylemi, sadece iktisadî açıdan değerlendirilmemelidir, bu söylemin aynı zamanda siyasî bir vechesi de vardır. Zira YDH’ye göre Türkiye’de siyasetin yozlaşmasının temel sebeplerinden biri, “siyasetin bir rant dağıtma aracı” olarak görülmesidir. Siyasetin yozlaştığı ve bir yolsuzluk batağına bulaştığı sistemin besleyicisi devletçiliktir (YDH, 1994a: 67). Temel iktisadî kararların, karar verici sayısının çok yüksek olduğu piyasalarda değil, bürokratik/ siyasal süreçlerde alınması yolsuzluklar zincirinin de besleyicisi konumundadır. Bahsedilen devletçi ekonomi anlayışı, hem büyük rantların oluşmasına neden olmakta hem de oluşan bu büyük rantların bölüşümü noktasında yolsuzlukları beraberinde getirmektedir. İşte bu noktada YDH, Türkiye’deki mevcut siyasî partilerin, “sağ- sol”, ya da “muhafazakâr- sosyal demokrat” olmaları fark etmeksizin oluşan bu büyük rantlara el koyma ve bunları yandaşlarına dağıtmak amacıyla siyaset yaptıkları görüşündedir (YDH, 1994a: 68; Boyner, 1994c: 40). Türkiye’deki bu “yolsuzluk ve rant ekonomisi” mekanizmasının ortadan kaldırılmasının yolu ise bürokratik/ siyasî karar süreçlerinin yerine “dışa açık ve rekabetçi piyasa sistemi”nin ikâme edilmesiyle mümkün olabilecektir.

Devletin ekonomik mânâda küçültülmesi amacına yönelik olarak YDH’nin öne sürdüğü en önemli politika özelleştirme politikasıdır. Partinin ekonomi yönetimi konusundaki önemli isimlerinden biri olan İktisatçı Asaf Savaş Akat, YDH’nin ekonomide devlet mülkiyetine karşı bir tavır aldığını ve kayıtsız şartsız özelleştirmeden yana olduğunu belirtmiştir (Akat, 1994b: 54). Cem Boyner de benzer şekilde YDH’nin özelleştirme konusundaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur (Boyner, 1994a: 12):

... Biz özelleştirme konusunda son derece katı ve radikaliz. Piyasada insanların, özel kesimin üretebileceği satabileceği hiçbir mal ve hizmetin üretimi, satışı, dağıtımı devlet tarafından yapılamaz. Özelleştirme, özelleştirme için yapılabilecek kadar önemli bir kavramdır. Çünkü Türkiye’de bırakın verimliliği, siyasî ahlâkı yükseltmenin tek yoludur.

Özellikle KİT'lerin özelleştirilmesi YDH'nin üzerinde sıkça durduğu bir alan olmuştur. YDH, KİT'lerin toplumda üç temel sorunun kaynağı olduğunu düşünmektedir. Bunlardan ilki, yukarıda “yolsuzluk ve rant ekonomisi” olarak tasvir etmeye çalıştığımız sistemin besleyicisinin KİT'ler olmasıdır. İkinci sorun, KİT'lerin yönetim kurullarına yapılan atamaların siyasî amaçlı olabilmesi sebebiyle siyasî otoritenin ekonomi üzerinde aşırı etkili olmasıdır. KİT'lerin varlıklarının; ilkesiz, kuralsız ve rüşvete açık ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlaması sebebiyle toplumda ahlâkî bir çöküşe sebebiyet vermesi KİT'lerle ilgili üçüncü sorundur (YDH, 1994a: 68- 9). Tüm bu sebeplerden ötürü YDH, KİT'lerin özelleştirilmesini savunmaktadır.

YDH'nin özelleştirme politikasının kapsamı sadece KİT'lerle sınırlı değildir, ayrıca kamu bankalarının da özelleştirileceği ifade edilmektedir: “YDH iktidarında kamu bankaları bölgesel esaslı olarak özelleştirilecektir (YDH, 1994a: 70). YDH, yapılacak özelleştirmeler sâyesinde kamu açıklarının kapatılacağını, devletin ticarî hayattan çekilerek aslî görevlerine döneceğini ve ekonominin verimliliğinin artacağını öngörmektedir (YDH, 1994b: 66). Bütün bunların bir bileşkesi olarak KİT'lerin ve kamu bankalarının özelleştirilmesinin YDH için ifade ettiği anlam, siyasetin büyük ekonomik kaynakları yönetmek ve yönlendirmek işlevini gören cazibesinin ortadan kaldırılmasıdır.

Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda âdeta kronik sorunları hâline gelen yüksek enflasyon ve kamu açıklarına dair YDH'nin ortaya koyduğu öneriler de aslında devletçilik eleştirisinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü YDH'ye göre; yüksek enflasyon, kamu açıkları ve işsizlik sorunlarının temelinde de yanlış politikalarla yönetilen kamu ekonomisi yatmaktadır.

YDH'nin ekonomiye dair tezlerinden enflasyon ile kamu kesimindeki bütçe açığı arasında bir ilişki olduğu sonucu çıkarılabilir. Buna göre, enflasyon ile kamu açıkları birbirinin hem nedeni hem de sonucudur. Enflasyon sürekli olarak kamu açıklarını tetiklerken, kamu açıkları da benzer şekilde yüksek enflasyonu tetiklemektedir. YDH, Türkiye ekonomisindeki yüksek enflasyonun sebebini yanlış ekonomi politikalarına bilhassa da kamu ekonomisindeki dengesizliğe bağlamaktadır. Enflasyon sorununun çözümü; kamu açıklarının kapatılması, devletin yeniden yapılandırılması ve malî reformun gerçekleştirilmesine bağlıdır (YDH, 1994a: 62). YDH'nin iktisatçı kurmaylarından Asaf Savaş Akat da, Türkiye'deki enflasyonun nedenini kamu ekonomisindeki bozuklukta görmekte ve çözümü açık vermeyen yâni denk bütçeyi tesis etmekte görmektedir (Akat, 1994b: 53- 4).

Enflasyonla mücadelede en önemli tedbir olarak kamu maliyesinin düzenlenmesini gören YDH için, yukarıda Akat'ın da belirttiği şekilde denk bütçe hedefinin tutturulması önemlidir. YDH, devletin bütçesini ayarlarken giderlerini esas almak yerine gerçekleştirilecek gelirlerini göz önüne almasını savunmaktadır (YDH, 1993: 19). YDH, kamu maliyesinin denk bütçe hedefine göre düzenleneceğini, devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bütçede toplanacağını, kamu harcamalarının devletin vergi ve diğer gelirleriyle karşılanacağını programında ilân etmiştir (YDH, 1994b: 66).

Türkiye ekonomisinin bir diğer sorunu olan kamu açıkları, yukarıda belirtildiği gibi hem yüksek enflasyonu tetiklemekte, bir taraftan da yüksek enflasyonun neticelerinden birini oluşturmaktadır. YDH'ye göre kamu açıkları, 1989 yılından beri Türkiye ekonomisinin en büyük sorunudur (YDH, 1994a: 64). YDH'ye göre kamu açıklarının nedeni; KİT'ler, sosyal güvenlik kurumları, tarımsal desteklemeler, kamu borç faizleri gibi kalemlerdir. Bunların içerisindeki büyük kalem ise terörle mücadele için ayrılan finansmandır. YDH'nin kamu açıklarının azaltılması için önerdiği bazı tedbirler arasında; kamu cari giderlerinin disiplin altına alınması, akılcı ve çok hızlı bir özelleştirme politikasının uygulanması, vergi politikasının düzenlenmesi ve terör sorununun en kısa sürede halledilmesi yer almaktadır (YDH, 1994a: 64- 65).

Kamu maliyesinin temel sorunu ve kamu açıklarının oluşmasındaki asıl nedeni "vergi mükelleflerinin toplam seçmen kitlesi içinde %20'nin altında bir yer tutması" olarak gören YDH için vergi meselesi çok önemli bir yere sahiptir. YDH, toplam seçmen kitlesinin en azından %80'ini vergi mükellefi yaparak malî bilincin ve yurttaşlık bilincinin oluşacağını savunmaktadır ayrıca vergi mükellefi olmanın temel yurttaşlık koşulu olduğunu düşünmektedir (YDH, 1994a: 65). YDH'nin vergi politikası içerisinde; toplumda vergilendirilmeyen bir kesim bırakmamak, vergi yükünün âdil bir şekilde dağıtılması ve vergi yönetiminin etkinleştirilmesi gibi hedefler yer almaktadır (YDH, 1993: 19).

YDH, işsizliğin temel sebebi olarak kamu açıklarının yarattığı ekonomik ortamı görmektedir. Bütçe açıklarının finansmanı, ağırlıklı olarak yüksek faizlerle borçlanılarak kapatılmak istenilmiş böylece üretim faaliyeti ikinci plâna itilmiştir (YDH, 1994a: 73). Yaşanan krizle birlikte -1994 Ekonomik Krizi- ekonomik büyüme azalmış ve işsizlik sorunu sosyal dengeleri alt üst edecek boyutlara varmıştır. YDH, işsizliğin artmasını engelleyebilmek için popülist uygulamaların

yeterli olmayacağını, ancak hızlı büyüyen bir ekonomi ile işsizlik sorununun çözülebileceğini düşünmektedir. Bahsedilen hızlı bir ekonomik büyüme için; “kamunun ekonomide küçülmesi, rant ekonomisinden üretim ekonomisine” geçilmesi gibi temel ekonomik reformların yapılması gerekmektedir (YDH, 1994a: 73).

YDH, Türkiye ekonomisindeki sorunları çözmek ve ekonomideki tıkanıklıkları aşmak için daha rekabetçi bir ekonomi önermektedir. Ekonominin daha rekabetçi bir ortama kavuşabilmesi için de iki temel sorunun çözülmesi gerekmektedir. Bunların ilki daha önce üzerinde durmuş olduğumuz; KİT’lerin özelleştirilmesi ve kamunun yeniden yapılanmasıdır. Diğeri ise; özel kesimin aktif rekabete zorlanması, küçük ve orta boy işletmelerin de sanayi ve ticaret politikaları ile benzer şekilde daha rekabetçi ve verimli çalışmaya zorlanmasıdır (YDH, 1994a: 57). Kamunun ekonomi politikaları bağlamında yeniden yapılandırılması hususunda önemli bir nokta vardır. Buna göre, rant yaratan ve rant dağıtan hem “otoriter” hem “popülist” karakter taşıyan devlet anlayışı terk edilmelidir. YDH, -çalışmanın birinci bölümünde sıkça üzerinde durduğumuz ve Türkiye ekonomisinin krizlerle karşı karşıya kalmasında büyük rolü olan- popülist ekonomi politikalarına tamamen karşı olduğunu ifade etmiştir (YDH, 1994a: 56). YDH bu yönünü, kendisini diğer partilerden ayıran en önemli fark olarak görmüştür.

Türkiye ekonomisinin gelişebilmesi noktasında bir diğer önemli nokta yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesidir. YDH’ye göre yabancı sermaye yatırımları; yarattıkları uzun vadeli sermaye girişi ile yeni yatırımlara ve dolayısıyla istihdam ve büyümeye de olumlu etkileri bakımından son derece önemlidir (YDH, 1994a: 80). YDH, Türkiye ekonomisinin dış dünya ile bütünleşmesi noktasında Avrupa Topluluğu ile önce Gümrük Birliğinin sonrasında ise tam üyeliğin sağlanmasını savunmaktadır (YDH, 1993: 18; Akat, 1994c: 80).

YDH, Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarından biri olarak toplam tasarrufların yetersizliğini görmektedir. Toplam tasarrufların yetersizliği sorunu da YDH’nin bütün bir ekonomi politikasını neredeyse tek başına açıklayabilecek nitelikteki kamu ekonomisinin eleştirisi ile izah edilmektedir. YDH, tasarruf eksikliğinin kamu kesiminden kaynaklandığını, özel kesimin ise tasarruf fazlası verdiğini düşünmektedir. Ancak kamu kesimindeki tasarruf açığının çok yüksek olması sebebiyle devletin özel kesimin tasarruflarının büyük bir kısmına el koymaktadır. İşte bu yüzden kamu açığının acilen kapatılması gerekmektedir. Kamu

açığının kapatılması ile beraber, artan tasarrufların ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılabilmesinin koşulu ise para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesinden geçmektedir (YDH, 1994a: 79). Ancak bu şekilde kamu açıklarının kapatıldığı, tasarruf ve kaynakların etkin bir para ve sermaye piyasaları marifetiyle yatırımlara aktarıldığı bir ekonomi, 21. yüzyıla yaraşır bir Türkiye’yi ortaya çıkaracaktır.

YDH’nin ekonomi politikasını tek bir özelliği ile özetlemek gerekirse şunu söyleyebiliriz: YDH, devleti ekonomik alandan tamamen çekmek ve devleti klâsik liberal teoride karşılığını bulan devlet formuna kavuşturmak amacındadır. Devlete ekonomik alanda biçilen üç görev vardır. Bunlar; kamu hizmeti üretmek, istikrarı sağlamak ve gelir bölüşümünü iyileştirmektir.

Neo- liberal ekonomi politikalarının Türkiye’ye etkilerini incelerken, YDH’nin Neo- liberal ekonomi politikalarına ne derece bağlı olduğunu ilerleyen sayfalarda tartışacağımızdan bahsetmiştik. Yukarıda YDH’nin ekonomi politikasının anlatıldığı satırlarla, daha önce bahsettiğimiz Neo- liberal ekonomi modeli arasındaki uyumlu noktaları tespit etmekle işe başlayabiliriz. Hatırlanacağı gibi, Neo- liberal ekonominin dayandığı dört temel ilke; “piyasanın egemenliği”, “özelleştirme”, “kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması” ile “deregülasyon”dur.

Piyasanın egemenliği konusunda Neo- liberalizmin tezleri, YDH’nin ekonomi politikaları ile büyük oranda örtüşmektedir. Zira Neo- liberal ekonominin “serbest piyasa” vurgusuyla YDH’nin serbest piyasa vurgusu birbirine eşdeğerdir. YDH’nin parti programında serbest piyasadan şu şekilde bahsedilmektedir (YDH, 1994b: 60):

Toplumumuz, çağdaş ve demokratik bir yönetimin önünde açacağı kulvarlarda hızla ilerleyeceğine içtenlikle inanıyor. Yeni Demokrasi Hareketi, toplumun geniş demokrasi ortamında barış ve beraberlik içinde, eşit ve adil şartlarda yarışabileceğine, piyasa ekonomisi ile büyük gelişmeler göstereceğine ve çağı yakalayacağına inananların hareketidir.

YDH, yine parti programında “Ekonominin Yeniden Yapılandırılması” başlığı altında; piyasa ekonomisinin hukukî alt yapısının kurulacağını, haksız kazancın ve tekelleşmenin önlenmesini, tüketicinin korunacağını ve akit özgürlüğünün sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirileceğini beyan etmektedir (YDH, 1994b: 65). YDH, daha önce bahsedildiği gibi; toplumun üç temel özgürlüğe dayanarak gelişebileceğine inanmaktadır ve bu özgürlüklerden biri de “girişim özgürlüğü”dür. YDH’nin girişim özgürlüğü anlayışında devletin

ekonomiye müdahalesinin en düşük düzeyde tutulması öngörülür ve ekonominin işleyişi sağlam bir hukukî altyapısı hazırlanmış olan piyasa ekonomisine bırakılır.

YDH'nin özelleştirme konusunda gâyet net bir tavrı olduğundan bahsetmiştik. YDH, ekonominin tabiileşmesi için özellikle KİT'ler ve kamu bankalarının özelleştirilmesinden yanadır. Ancak özelleştirmeler yapılırken tüketicinin korunması ile rekabeti güçlendirici önlemlerin birlikte alınması gerektiği de vurgulanmaktadır. Yapılacak özelleştirmelerde satışın; “fırsat eşitliğini bozmayacak, kamu vicdanını gözetecek, kişisel veya grup çıkarlarına engel olacak şekilde” yapılacağı ifade edilmektedir (YDH, 1994a: 71). YDH için özelleştirmenin anlamı; kıt ekonomik kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak, piyasayı daha rekabetçi kılmak yâni serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kuralları ile işlenmesini sağlamaktır.

Neo- liberal ekonominin dayandığı bir başka ilke olan kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması, YDH'nin “ekonomik olarak küçülen devlet” anlayışı ile tamamen örtüşmektedir. Yukarıda YDH'nin ekonomi politikasını tek bir özelliği ile özetlemek gerekirse bu özelliğin “devleti ekonomik alandan tamamen çekmek” olduğunu söylemiştik. “Ekonomik olarak küçülen devlet” ya da “devleti ekonomik alandan çekmek”, YDH'nin ekonomi politikasında sözünü ettiği bu iki hedefin de gerçek anlamda karşılık bulabilmesinin yolu, kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılmasından geçmektedir.

Kuralsızlaştırma veya serbestleştirme olarak da ifade edilen deregülasyon ilkesi, -daha önce değindiğimiz gibi- piyasaların serbestçe çalışabilmesini engelleyen devlet/ hükümet kurallarının kaldırılması ve yerlerine yenilerinin konulmaması üzerine kuruludur. YDH, özellikle finans sektörü üzerindeki aşırı bürokratik düzenlemelerden kaçınmak amacıyla deregülasyon ilkesine büyük önem vermektedir. YDH, kredilerin daha etkin dağıtılmasını sağlamak için bankacılık sisteminin deregülasyonunu ve kamu bankalarının yeniden yapılandırıldıktan sonra bölgesel bazda özelleştirilmesini savunmaktadır (YDH, 1994a: 74).

Neo- liberal ekonominin dayandığı dört temel ilke, YDH'nin ekonomi politikasında da yer verdiği ve savunduğu ilkelere dir. Bu noktada YDH'nin ekonomi politikaları anlamında Neo- liberalizmi koşulsuz olarak kabul ettiği gibi bir çıkarımda bulunulabilir. Ancak YDH'nin ekonomi politikası içerisinde sadece Neo- liberal ekonominin ilkeleriyle açıklanamayacak -belki daha önemlisi çelişebilecek- ilkelere de bulunmaktadır. Bu ilkelere sık sık yapılan vurgular, YDH'nin tam

anlamıyla Neo- liberal bir parti olarak değerlendirilmesini de mümkün kılmamaktadır.

YDH'ye göre Türkiye, Özal'la birlikte büyük atılımlar yapmış ve özellikle ekonomik hayatta çok olumlu sonuçlar almıştır. YDH'nin parti programında ifade edildiği gibi; Türk insanının birikimleri serbest rekabet ortamında Batı ülkeleri ile yarışabilir hâle gelmiştir. İhracat ve sanayileşmede büyük sıçramalar sağlanmış ve dış dünyada saygınlığımız artmıştır (YDH, 1994b: 60).

YDH her ne kadar Özal'la Türkiye'nin gündemine giren ve Neo- liberalizmle özdeş hâle gelmiş olan “serbest piyasa” ve “rekabet” kavramlarına ciddi bir önem verse de, partinin savunduğu bazı ilkeler ancak “sosyal liberalizm” yanlısı bir partinin programında rastlanabilecek tarzda ilkelere dir. YDH bir taraftan Özal'la başlayan Neo- liberal dönüşümün tamamlanmasını amaçlarken, bir taraftan da Özal'ın “dört eğilim” içerisinde yeterince yer vermediğini düşündüğü “sosyal devlet” ilkesini Türkiye'de işler hâle getirmeyi hedeflemiştir.

YDH, sosyal adaletin sağlıklı ve âdil bir toplumun ön şartı olduğunu kabul etmekte, sosyal adaletin ise; “âdil gelir dağılımı, fırsat eşitliği, etkin bir sosyal güvenlik sistemi ve güçsüzlerin korunması kavramlarından oluştuğunu” beyan etmektedir (YDH, 1993: 19; YDH, 1994b: 67). YDH; girişim özgürlüğü, serbest rekabet ve insan kalitesinin geliştirilmesini; üretimin, bölüşümün ve demokrasinin temeli olarak görmekle birlikte, ifade edilen bu ilkeleri “ölen ölür kalan sağlar bizimdir” anlayışı ile yorumlayamayacaklarını söylemektedir.

YDH programında; yurttaşların tümünü kapsayacak bir sosyal güvenlik sisteminin kurulacağına yer verilmiştir. Devletin ekonomik açıdan güçsüz olan yurttaşları destekleyecek önlemleri alacağı, bu amaçla işsizlik sigortası oluşturulacağı ve toplumun zayıf kesimlerinin özel programlarla destekleneceği beyan edilmektedir. “Emeklilerin sosyal güvenlik kurumlarından elde ettiği gelirin geçinmeyi sağlayacak bir miktarda olması” gerektiği de parti programında yer alan bir başka ifadedir (YDH, 1994b: 67).

Neo- liberal dönüşümün tamamlanması noktasında YDH'nin en çok üzerinde durduğu mesele Türkiye'deki serbest piyasa ekonomisini bütün kurum ve kurallarıyla bir hukukî çerçeveye oturtmaktır. Ekonomik liberalizasyon sürecinin, sağlam bir hukukî altyapı ile tahkim edilememesi sonucunda Türkiye'deki serbest piyasa ekonomisi, gâyet kuralsız bir şekilde işleyen, âdeta güçlü olanın zayıf olanı ezdiği bir sisteme dönüşmüştür. 1990'lı yıllar Türkiye ekonomisini incelerken ifade

ettiğimiz bir görüş YDH tarafından sık sık tekrar edilmiştir. Türkiye’de 1980’li yılların sonlarında serbest piyasa ekonomisine geçilen süreçte, hukukî altyapı yeterince olgunlaşmadığından dolayı piyasa ekonomisi içerisinde büyük bir kuralsızlık hâkim olmuştur. İşte YDH bu “kuralsız piyasa ekonomisi”ni, çerçevesini hukukun çizeceği bir “siyasal liberalizm” marifetiyle ehliileştirmek gayretinde olmuştur.

YDH, saf bir Neo- liberalizm taraftarı değil, tam tersi Neo- liberalizmin yarattığı sorunları çözmeye çalışan bir parti görünümündedir. YDH’nin ekonomik ve sosyal sorunlara yaklaşımı Özkazanç’ın ifade ettiği şekliyle; ” ‘dizginlenmemiş’ piyasayı dizginleme kaygısı tarafından belirlenmiştir (Özkazanç, 2005: 647).” YDH; devletçilik ve popülizm karşıtı ekonomik ve sosyal politikalarıyla, Neo- liberal piyasa mantığının yarattığı maddî ve ahlâkî her türlü sorunu ve toplumda oluşan yozlaşmışlık hissini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

YDH, Neo- liberal ekonomi modelinin dayandığı temel prensipleri kabul etmesi bakımından “klâsik liberalizm”e yakın gibi gözükürken, yukarıda ifade edilen ve sosyal devlet ilkesini ön plâna çıkarmaya çalışan ilkeleri savunmasıyla “sosyal liberalizm”e de yakın gözükmektedir. Bu anlamda YDH’yi ne saf bir klâsik liberal ekonomi savunucusu ne de saf bir sosyal liberal ekonomi savunucusu olarak tanımlamak mümkün değildir. YDH’nin ekonomi politikasını, klâsik liberalizm ile sosyal liberalizmin bir sentezi olarak değerlendirmek mümkündür.¹⁴⁴

YDH’nin ekonomi politikasında iki tür liberal görüşün de yerine göre savunulmasında, parti içinde farklı görüşlerdeki insanların mevcudiyetinin rolü vardır. YDH içinde bir tarafta Can Paker ve Cüneyt Ülsever gibi saf bir “klâsik liberalizm” yanlısı isimler varken, diğer yanda kendisini “sol liberal” olarak tanımlayan Asaf Savaş Akat gibi bir isim vardır. Partinin sosyal liberalizm savunusu yapmasında İbrahim Betil, Erol Katırcıoğlu ve Memduh Hacıoğlu gibi “sosyal demokrat” olarak tanımlayabileceğimiz isimlerin varlığı da şüphesiz ki etkili olmuştur.¹⁴⁵

Neo- liberal ekonominin dayandığı dört temel ilkenin YDH tarafından benimsenmiş olduğunu ifade etmiştik. Ancak netice itibariyle; YDH’nin

---

¹⁴⁴ YDH’nin ideolojisinden bahsederken, partinin anti- ideolojik bir özelliğinin olduğunu altını çizmiştik. Gerek “Neo- liberalizm”, gerekse de “sosyal liberalizm” nihayetinde bir “-izm” olduğu için YDH tarafından koşulsuz şartsız uygulanabilme ihtimali çok zayıftır.

¹⁴⁵ Sosyal demokrat işadami kimliğiyle tanınan İshak Alaton’un, Cem Boyner ve YDH’ye karşı sempatiyle yaklaştığını tekrar hatırlatalım.

programında belirtilmiş olan bir takım ilkeleri göz önüne aldığımızda YDH'yi bilhassa Özal dönemindeki ANAP gibi doğrudan Neo- liberal düşünceye yakın bir parti olarak ifade edemeyiz. YDH'nin ekonomi politikası ile ilgili daha önce değindiğimiz tüm noktaları da kapsayacak şekilde diyebiliriz ki; YDH'nin ekonomi politikası, Neo- liberal bir ekonomi tasavvurundan büyük izler taşımakla birlikte, “ehlileştirilmiş bir piyasa temelli sosyal liberalizm”e de dayanmaktadır. ANAP döneminde dizginleri elden kaçırılan piyasa ekonomisinin ehil hâle getirilmesi, sağlam bir hukukî mevzuat temelinde tamamen kurallara bağlanmış kurumsal bir piyasa mekanizması ağının inşa edilmesi hedeflenmiştir.

2.5.3. YDH ve Milliyetçilik

Yeni Demokrasi Hareketi, partinin milliyetçilik anlayışının “Türkiyelilik” kavramı üzerine oturduğunu ifade etmektedir. Türkiyelilik ile ifade edilen milliyetçilik anlayışı; Türkiye’de yaşayan ve birlikte yaşama iradesine sahip tüm etnik ve dinî unsurların devletin eşit yurttaşları olduğu ve bu yurttaşların tümünü tek bir potada buluşturmayı amaçlayan bir anlayışı savunmaktadır (YDH, 1994a: 13). YDH'nin milliyetçiliğe bakış açısı; hiçbir etnik kimliğin ön plâna çıkmadığı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının yurttaşların tümü tarafından benimsenen bir “üst kimliğe” dönüştürülmesi amacını güden tarafsız bir yaklaşımdır.

YDH'nin milliyetçilik anlayışının diğer özelliği; “dış dünyaya karşı içe kapanmacı ve savunmacı değil, [rekabetçi] bir zihniyet yansımasıdır (YDH, 1994a: 13).” YDH'ye göre milliyetçiliğin, diğer ülke vatandaşları ile aramıza sınırlar koyan ve farklılıklarımızı abartan bir yaklaşım olarak algılanması yerine; farklılıklarımızı koruyan ve sahip çıkan, ancak insanlığın ortak mirası denebilecek evrensel değerleri de aynı ölçüde sahiplenen bir tavırdan yana olması gerektiği ifade edilmektedir. YDH, bahsedilen bakış açısı neticesinde milliyetçiliği şöyle tanımlamaktadır: “Türkiyeli vatandaşların ve bir bütün olarak Türkiye'nin [rekabetçi] dış koşullar altında her alanda başarılı olmasının istenmesi, bunun için çaba harcanması ve bundan gurur duyulmasıdır (YDH, 1994a: 13).”

Eğer dikkat edilirse “rekabet” kavramının YDH'nin milliyetçilik anlayışında sürekli tekrar edilen bir kavram olduğu görülecektir. YDH'nin siyasî repertuarında rekabet kavramının en yoğun kullanıldığı alan “ekonomi”dir. YDH'nin siyasî anlayışında doğrudan ekonomik alanla eşlenen rekabet kavramının, partinin milliyetçilik anlayışını tarif ederken de bolca kullanılmasının bir anlamı olsa gerektir.

YDH'nin milliyetçilik düşüncesi üzerine konuşurken rekabetten bahsetmesi, -aslında yine yukarıda da ifade edildiği gibi- rekabet kavramının YDH repertuarındaki asıl anlamıyla yâni ekonomik alan üzerinden yorumlanmasıyla alakalıdır.

YDH'nin, Türk sağ siyaset geleneğinin neredeyse müttemmim cüzü diyebileceğimiz “kalkınma” ya da “kalkınmacılık” kavramları yerine “1. Lig” kavramını ikâme ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. YDH'nin milliyetçilik anlayışının biraz da zımnî bir şekilde partinin zihninde ekonomik alanı simgeleyen bir kavramla ifade edilmiş olması, YDH'nin alışılmışın dışında bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Bu bahsettiğimiz anlayış, Bora'nın isimlendirdiği şekliyle “liberal milliyetçilik”tir.

Çalışmanın birinci bölümündeki milliyetçilik tipolojileri içerisinde yer alan ve Tanıl Bora'nın “liberal milliyetçilik” olarak ifade ettiği milliyetçilik tipi, YDH'nin milliyetçilik anlayışıyla birebir uyumludur. Bora'nın; “modernleşmeyi iktisat ideolojisiyle anlamlandıran, modernleşme sürecinin kalkınmacı- gelişmeci veçhesini öne çıkartan bir söylem” olarak bahsettiği liberal milliyetçilik (Bora, 2013: 80), YDH'nin 1. Lig kavramıyla kastettiği şeyin ta kendisidir aslında.

Bora; “liberal milliyetçilik söylemi, millî kimliği, dünyanın ‘ileri’/ zengin ülkelerinin, yâni Batı'nın düzeyine erişme şevki ve yeteneği temelinde tanımlar” demektedir (Bora, 2013: 80). YDH ise bütün dünya ülkelerini genel bir gelişmişlik klasmanı içerisinde kategorize etmekte ve dünyanın en gelişmiş ülkelerini “1. Lig ülkeleri” olarak ilân etmektedir. YDH'nin sık sık kullandığı 1. Lig kavramı, içerdiği anlam bakımından liberal milliyetçiliğin güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Liberal milliyetçilik yine Bora'nın hatırlattığı gibi; Atatürkçü düşünceden miras olarak aldığı “muasır medeniyet seviyesine” ulaşma ülküsünü piyasa fetişizmine uyarlamaktadır (Bora, 2013: 84). Böylece 1. Lig kavramı; Kemalist ideoloji ile arasına kalın duvarlar örmüş olan ve sürekli olarak “Atatürk'ü aşmak gerektiğinden” bahseden YDH için de elverişli bir alan oluşturmaktadır.

YDH, hem Türk milliyetçiliğine hem de Kürt milliyetçiliğine eşit derecede karşıdır. YDH, Gürpınar'ın ifadesiyle söyleyecek olursak; “ ‘makul Kürtler’ ile ‘makul Türkler’ arasında bir nevi uzlaşma ve mutabakata dayalı” ortak bir yaşamı savunmaktadır (Gürpınar, 2013: 207). Partinin özellikle Türk milliyetçiliğine karşı olmasında etkili olan faktör, cumhuriyetin kuruluş aşamasında Türk etnik unsuruna ağırlık verilmesi neticesinde yaşanan sıkıntılardır. Daha öncesinde cumhuriyetin kuruluş felsefesi olarak açıkladığımız Kemalist düşünce yapısına YDH tarafından

sert eleştiriler geldiğinden bahsetmiştik. YDH Genel Başkanı Cem Boyner'in Atatürk'le ilgili oldukça cesur denebilecek açıklamaları olduğunu söylemiş ve bu açıklamalardan bazılarını da paylaşmıştık. Boyner'in özellikle Kürt sorunu bağlamında ama genel olarak Türkiye'deki etnik kimlik meselesi için sarf ettiği ve yine söylendiği dönemde büyük ses getiren bir başka sözünü burada paylaşabiliriz: "Kürt kimliğini tanımak sorunu çözmek için ilk şarttır. Dağa taşa 'Ne Mutlu Türk'üm Diyene' yazmak baskıdır. Asimilasyondur. Onun yerine 'Ne Mutlu TC Vatandaşım' yazdığında bu önlenecektir."¹⁴⁶

YDH'nin ister Türk milliyetçiliği isterse de Kürt milliyetçiliği fark etmeksizin, milliyetçi ideolojiye karşı sergilediği bu olumsuz bakış açısı, YDH'nin Kürt sorunu karşısındaki tavrı hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Şüphesiz ki; YDH'nin milliyetçilik anlayışı ve etnik kimliklere bakışının net olarak somutlaştığı alan partinin Kürt sorununa olan bakış açısıdır.

2.5.4. YDH ve Kürt Sorunu

Kürt sorunu, 1990'lı yıllarda Türkiye gündeminin üzerinde en çok durduğu konulardan biri, belki de birincisi olmuştur. Kürt sorunu, Yeni Demokrasi Hareketi'nin parti gündeminde de her zaman aktüalitesini korumayı başarmıştır. Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki; YDH, Kürt sorununu Türkiye'nin en temel meselesi olarak görmüştür. Kürt sorununa bakış ile demokratlık arasında direkt bir ilişki olduğundan bahseden YDH, Türkiye'de Kürt sorunu çözülmeden özgürlükçü bir demokrasinin kurulamayacağı gibi, yetkin bir demokrasi kurulmadan da Kürt sorununun çözülemeyeceği kanısındadır (YDH, 1994a: 15). Genel Başkan Cem Boyner de, Kürt meselesini "Türkiye'nin en önemli meselesi" olarak gördüğünü ifade etmiştir ve bu sorun çözülemediği takdirde ekonomiyi ya da başka bir sorunu çözenin mümkün olmayacağını vurgulamıştır (Boyner, 1994a: 13).

---

¹⁴⁶ (Milliyet; 26.11.1994). Boyner'in bu sözü, bir bakıma; Başbakan Tansu Çiller, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve YDH Genel Başkanı Cem Boyner'in kendisini de içine alan bir "Türklük" tartışmasının da fitilini ateşlemiştir. Zira Boyner'in bu sözü söylemesinden birkaç gün sonra Başbakan Tansu Çiller, 1994 yılının son günlerinde Karabük'te yaptığı bir konuşmada; "Ne Mutlu Türkiye'nin Vatandaşım Diyene" ifadesini kullanmıştır (Milliyet; 01.01.1995). Birkaç gün sonrasında Çiller'in bu sözünü değerlendiren 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Çiller'in Cem Boyner'den korktuğu için böyle bir cümle sarf ettiğini ifade etmiştir. Çiller'in Kürt oylarını almak için Atatürk'ün sözünü değiştirdiğini söyleyen Evren, Çiller'le birlikte Cem Boyner'i de eleştirmiştir. Boyner ise kendisini hedef alan Kenan Evren'i çok daha sert bir dille eleştirmiştir. "Bugün ülkenin içinde bulunduğu çıkmaz ve yaşanan siyasî tıkanıklığı, Evren ve arkadaşlarının hazırladığı yasal çerçeveye borçluyuz" diyen Boyner, "12 Eylül Darbesi neyi yok etmek istemişse hepsi bugün toplumda fazlasıyla boy gösteriyor" ifadesini de kullanmıştır (Milliyet; 04.01.1995).

YDH, Türkiye’de bir “Kürt sorunu” olduğunu açıklıkla ortaya koymuştur. Bunun yanında bir “terör sorunu” olduğunu da ifade etmiştir. Bu açıdan YDH’nin, 90’lı yıllarda özellikle sağ partilerde görülen kafa karışıklığı ile malul olmadığını söyleyebiliriz. YDH’ye göre Türkiye’nin, birbirinden kesin çizgilerle ayrılması gereken bir “Kürt sorunu” ve bir de “terör sorunu” vardır. “Sorun”un adını büyük bir açıklıkla Kürt sorunu olarak koyan YDH, sorunun çözümüne yönelik radikal önerileriyle pek çok kesimden övgü aldığı gibi, azımsanmayacak bir kesimin de suçlama ve eleştirilerine maruz kalmıştır.

YDH’nin Türkiye’deki farklı etnik kimliklere nasıl yaklaştığını, yukarıda partinin milliyetçilik anlayışından bahsederken dile getirmiştik. YDH, herhangi bir etnik unsurun; bir diğer etnik unsura ya da diğer bütün etnik unsurlara karşı daha fazla hakka sahip olmasını eleştirmektedir. “YDH için Türkiye’deki etnik kimlikler, kurtulunması ya da bastırılması gereken problem kaynakları değil, aksine Türkiye’yi Türkiye yapan çeşitliliği ve beşerî zenginliği sağlayan unsurlardır (YDH, 1994a: 14).” YDH’ye göre devlet; etnik ve dinî kimlikler karşısında “güven duyulan bir hakem” olabilmelidir. YDH; devletin, hakem rolünden sıyrılıp yurttaşların etnik ve dinî kimliklerini belirlemeye kalkışmamasını istemekte, bunun için de devletin her türlü ideolojiden arındırılması gerektiğini düşünmektedir (YDH, 1993: 25- 6).

YDH’nin Kürt sorununu aynı zamanda bir “Türk sorunu” olarak da adlandırması, şüphesiz ki YDH’nin etnik kimliklere bakışından kaynaklanan bir durumdur. Cem Boyner, YDH partileşmeden yaklaşık 4 ay önce Ruşen Çakır’a verdiği bir röportajda; “Kürt meselesi, biz Türk kimliğini dayattığımız için yaşanıyor, yâni sorun biz Türklerde”¹⁴⁷ ifadesini kullanmıştır. Boyner’in Kürt sorununa dair sarf ettiği bu sözler, Boyner’in ve YDH’nin Türkiye çapındaki tanınırlığını da arttırmıştır (Kirişçi ve Winrow, 1997: 152). YDH’nin partileştiği ilk günlerde Etyen Mahçupyan da Boyner’le aynı tarzda bir açıklama yapmıştır: “Kürt sorunu daha ziyade Türklerin sorunu, çünkü ülkeyi Türkler yönetiyor.”¹⁴⁸ Boyner ve Mahçupyan’ın Kürt sorununa ilişkin bu açıklamalarının yansımaları, YDH’nin Kürt sorununun nedenlerine dair görüşlerinde daha berrak olarak görülebilir.

YDH’ye göre Kürt sorununun dört temel nedeni vardır. İlk sebep; cumhuriyetin kuruluş sürecinin gerçekleştiği 1920’li yılların koşullarında egemen kılınmaya çalışılan resmî milliyetçilik anlayışdır (YDH, 1994a: 14). Cumhuriyetin

---

¹⁴⁷ (Milliyet; 26.08.1994)

¹⁴⁸ (Milliyet; 03.01.1995)

ilânından sonra -Anadolu'nun yerleşik bir halkı olan ve Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren aslî unsurlardan biri olan- Kürtler, resmî ideoloji tarafından yok sayılmıştır. Cem Boyner, Kürtlerin Anadolu coğrafyasındaki tarihsel hikâyesini özetledikten sonra, cumhuriyetin ilânından sonraki süreci de değerlendirmekte ve resmî ideolojinin Kürtlere karşı olan tavrını “genç bir cumhuriyetin savunma refleksleri olarak” görmenin mümkün olduğunu söylemektedir (Boyner, 1994c: 36). YDH, Türklüğün resmî ideoloji tarafından herkesi kapsayıcı bir “üst kimlik” olarak tasarlandığını, ancak sağlıklı bir işlev göremediğini ve zaman içerisinde bu anlayışın Kürtler arasında rahatsızlıklara yol açtığına işaret etmektedir.

YDH, Kürt sorununun temelinde yatan ikinci sebep olarak siyasî partilerin yıllar boyu uyguladıkları popülist politikaları görmektedir. Uygulanan popülist politikalar, bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ağalık/ aşiret düzeninin beslenmesine ve sürmesine neden olmuştur. Neticede Kürt vatandaşların, yerel ve ulusal ölçekte temsil güçleri kısıtlanmıştır (YDH, 1994a: 14- 5).

YDH'ye göre Kürt sorununun üçüncü sebebi, meselenin sosyo- ekonomik boyutuna ilişkindir. YDH, Kürt vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin; devletin yatırım politikasındaki eksiklikler sebebiyle ya da bu bölgelerin birtakım insanların oportünist kişisel çıkarlarına alet olduğu için iktisadî olarak gelişmemiş olduğunu düşünmektedir. Ayrıca devletin; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini, yeteneksiz veya sorunlu memurların bir sürgün yeri gibi görmesi neticesinde, “devletin gücü niteliksiz yöneticiler tarafından kötü kullanılmış ve vatandaş sürekli ezilmiştir (YDH, 1994a: 15).”

Dördüncü sebep ise; 1980 sonrasında başlayan PKK'nın silahlı eylemleri ile meselenin bir de terör boyutunun ortaya çıkması neticesinde devletin meseleye olan bakışının giderek sertleşmesidir. Yine PKK'lı eylemcilerin dış destek bulmaları, YDH nezdinde meseleyi bir “bölünme sorunu”na dönüştürmüştür. Devletin silahlı güçlerinin bölgedeki baskısını arttırması, bölgede devlete olan tepkiyi de arttırmış böylece sorun, bir “kısır döngü” hâlini almıştır (YDH, 1994a: 15).

YDH'nin, devletin farklı etnik kimliklere nasıl yaklaşması gerektiği konusundaki görüşlerini yukarıda aktarmıştık. YDH, devletin bütün farklı etnik ve dinî kesimler karşısında hakem rolü oynaması gerektiğini düşünmekte ancak Türkiye'de devletin tam tersi bir şekilde davrandığını sık sık ifade etmektedir. Buna göre Türkiye'de devlet; yurttaşların etnik ve dinsel kimliklerini kendisi tayin etmek

istemektedir. YDH'ye göre Kürt sorununun ilk sebebinin, cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan resmî milliyetçilik anlayışı olduğunu tekrar vurgulayalım.

YDH; devletin, yurttaşların etnik ve dinî kimliklerini kendi tercihlerine bırakmayıp, kendisinin belirlediği sürecin sadece cumhuriyetin kuruluş süreciyle sınırlı olmadığını, günümüze kadar bu müdahaleci sürecin devam ettiğini dile getirmektedir. Devletin müdahaleci yaklaşımının başarıya ulaşamadığını ve Kürt sorununun bütün hayatımızı etkileyecek boyutlara ulaştığını söyleyen YDH, 2000'li yılların eşiğinde Kürt varlığını inkâr etmeye ve Kürt kültürünü yok etmeye yönelik yaklaşımları “hayalcilik” olarak değerlendirmektedir (YDH, 1993: 23). YDH için Kürt sorunu, klâsik bakış açısını ifade edecek şekilde; “devletin bölünüp bölünmemesi, bir Kürt devletinin kurulup kurulmaması, Kürtlere belli hakların verilip verilmemesi ikileminden” çıkarılmalıdır. Bunun yerine; “Türkiye’de yaşayan ve farklı etnik kökenden gelen yurttaşların farklılıklarını koruyup geliştirebilecekleri, ortak bir kimlikle ve ortak bir perspektifte buluşabilecekleri bir mutabakat arayışına dönüştürülmelidir (YDH, 1993: 24).”

Bu noktada YDH'nin Kürt sorununun çözümü için ortaya koyduğu önerilere geçebiliriz. YDH'nin Kürt sorununun çözümüne ilişkin tavrında dikkat çeken ilk özellik, YDH'nin çözüm konusundaki bakış açısının 90'lı yılların hâkim anlayışından farklı bir çizgide olmasıdır. YDH'ye göre Kürt sorunu, yalnızca askerî önlemlerle çözülebilecek bir sorun olmaktan çıkmıştır. Bu anlamda YDH, Kürt sorununun sadece şiddet yöntemi kullanılarak çözülmesi yöntemini tasvip etmemektedir. Boyner'in; “bu iş kurşunla çözülür, ama sadece kurşunla çözülmez” sözü, YDH açısından sadece askerî yöntemlerin yeterli olmadığını göstergesidir. “On yıldır kendi toprağını bombalayan başka bir ülke gösteremezsiniz” diyen Boyner, terörle terörün anlayacağı dilden mücadele edilmesinin yanlış olmadığını ancak demokratik alanda gerekli reformların da mutlaka yapılması gerektiğini belirtmektedir (Boyner, 1994a: 14).

Boyner, TSK'nın 1995 baharında Kuzey Irak'taki PKK güçlerini etkisiz hâle getirmek için başlattığı Çelik Harekâtı isimli sınır ötesi operasyonu; “Benim ordumun teröre karşı düzenlediği operasyon meşrudur. Ancak, demokratik açılımlar sağlanmadığı sürece tek başına askerî çözüm, terörü ortadan kaldıramayacaktır”¹⁴⁹ şeklinde değerlendirmiştir. Boyner, bu açıklamasından birkaç gün sonra yine devam

---

¹⁴⁹ (Milliyet; 15.04.1995)

etmekte olan sınır ötesi operasyona değinmiş ve “Kuzey Irak’taki operasyonda her yer bombalansa bile sorun çözülemez. Demokrasi için terörle savaşmalıyız ancak mücadele içinde demokrasi gerekli”¹⁵⁰ ifadesini kullanmıştır.

YDH, yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı gibi Kürt sorununun yalnızca askere havale edilerek çözülemeyeceğini, bunun yerine “daha çok demokrasi” ve “daha çok diyalog” ile çözülebileceğine inanmaktadır. Bu sebepten Kürt sorununun çözümü noktasında YDH’nin en çok telaffuz ettiği kelime “diyalog” olmuştur.

YDH, Kürt sorununun; “tek taraflı dayatmalarla değil, diyaloglarla, Kürtlerle birlikte çözülmesi” taraftarıdır (YDH, 1993: 7). YDH, Kürt sorununun hâlli bağlamında önerdiği diyalog yöntemini geniş bir perspektifle ele almaktadır. “Bir yandan, ülkenin hükümeti ve askerî- sivil otoriteleri, öte yandan Kürtlerin temsilcileri arasında çeşitli biçimler altında bir diyalog sağlanması” gerektiğinden bahsedilmektedir (YDH, 1993: 23). Cem Boyner, “Kürt sorunu” ve “diyalog” bahsinde şunları söylemektedir (Boyner, 1994c: 37):

Biz bu konunun çözümündeki temel yolun konuşma olduğunu düşünüyoruz. Yâni tam bir konuşma, düşüncelerini açıklama ve bu düşüncelerin etrafında barışçı örgütlenme özgürlüğünün sağlandığı bir ortamın çok iyi bir başlangıç olacağını ve silahlı hareketlerin arkasındaki gerekçelerden bir kısmını kaldıracığını düşünüyoruz. Ne siz bu meseleyi Kürtler adına çözebilirsiniz ve ne de Kürtler kendi başlarına Türkler olmadan çözebilirler. Dolayısıyla toplum bu meseleyi konuşarak çözecektir.

YDH’nin yukarıda önerilen diyalog yönteminin kapsamına dâhil olarak, gerekirse PKK lideri Abdullah Öcalan’la da görüşülebileceği ifade edilmiştir. YDH Genel Başkanı Cem Boyner, değişik tarihlerde yaptığı açıklamalarda Öcalan’la görüşülmesinin yanlış bir şey olmadığını beyan etmiştir. Boyner, ilk olarak YDH’nin partileştiği Aralık 1994’te YDH Sözcüsü olarak; “Terör yapanla görüşülmez, ama halkımın yararına olacaksa PKK’yla bile görüşüm”¹⁵¹ açıklamasında bulunmuştur. Cem Boyner, yaklaşık 3,5 ay sonra; Hükümet Sözcüsü DYP’li Yıldırım Aktuna, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ile birlikte katıldığı bir televizyon programında da benzer açıklamalarda bulunmuştur. “Devlet adamı vatandaşın hayrına ise şeytanla bile aynı masaya oturur”¹⁵² diye konuşan Boyner, bu sözleri sebebiyle Türkeş ve Ecevit tarafından eleştirilmiştir. Boyner, 1995

¹⁵⁰ (Milliyet; 20.04.1995)

¹⁵¹ (Milliyet; 04.12.1994)

¹⁵² (Milliyet; 21.03.1995)

Genel Seçimlerinden birkaç gün önce de; “Silahı bırakmaları ve terörden vazgeçmeleri durumunda bölücü örgütün lideri Abdullah Öcalan’la görüşebileceklerini”¹⁵³ bildirmiştir.

YDH, Kürt sorununun çözümü için ortaya koyduğu önerileri “siyasî çözüm” adıyla değil, “demokratik çözüm” olarak adlandırmıştır (Boyner, 1994b: 68). YDH, Kürt sorununun çözümü noktasında öncelikle meselenin “teori”sini içeren bir temel üzerinden hareket ederek, çözüme yönelik bütün “pratik” önerilerini bu temel üzerine inşa etmiştir. Meselenin teorisi olarak açıkladığımız “temel”in birinci ön şartı; devletin resmî milliyetçilik anlayışının değiştirilmesidir. Devlet, etnik kimlikler konusunda YDH’nin bahsetmiş olduğu “güvenilir hakem rolü”nü oynamalı ve vatandaşlarına etnik kimlik dayatmaktan vazgeçmelidir. Böylece herkese; “bu devlet benim devletim” duygusu verilmelidir. Çözüme yönelik “temel”in ikinci ön şartı; Kürt sorununun terör sorunundan ayrılmasıdır. Zira terör bitse bile Kürt sorunu çözümlenmiş olmayacaktır. Ancak Kürt sorununun çözümü terörü bitiremeye bile terörün toplumsal tabanını ve desteğini ortadan kaldıracaktır.

YDH, meselenin temelini oluşturan bu iki ön şartın ardından, doğrudan sonuç almaya yarayacak “pratik” önerilerini sıralamaktadır. YDH’ye göre Kürt sorununun çözümü, kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki boyutta ele alınmalıdır. Kısa vadede yapılması gerekenler; Olağanüstü Hâlin ve korucu sisteminin kaldırılmasının yanı sıra, zarar kimden gelmiş olursa olsun mağdur olan vatandaşların zararlarının tazmin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Terörle Mücadele Yasasının yeniden düzenlenmesi ve Kürtlere tüm kimlik haklarının verilmesi şarttır (YDH, 1994a: 16).

Uzun vadede ise bölgesel kalkınma plânlarının yapılması ve yerel inisiyatifin teşvik edilmesi meselenin iktisadî boyutunun çözümünü sağlayacaktır. Bölgedeki kamu arazilerinin ve devlet üretme çiftliklerinin, topraksız köylülere öncelikle dağıtılması gerektiği de ifade edilmiştir.

YDH, meselenin çözümü için siyasî açıdan yapılması gerekenleri de sıralamıştır. Merkezî yönetimin yeniden yapılanması ve karar alma süreçlerinde katılımcılığın sağlanması üzerinde duran YDH, bu amaca yönelik olarak şu önerileri getirmektedir: Anayasanın, Siyasî Partiler Yasasının, Dernekler Yasasının ve Tevhid-i Tedrisat Yasasının yeniden düzenlenmesi, ayrıca yerel yönetimlere yetki

---

¹⁵³ (Milliyet; 20.12.1995)

devri ve idarî sistemin adem-i merkezileşmesine yönelik reformların gerçekleştirilmesi gerekmektedir (YDH, 1994a: 17).

YDH, gerek genel anlamda etnik kimliklere bakışından kaynaklanan yapısıyla, gerekse de Kürt sorunu bağlamında Türkiye'deki vatandaşlık tanımının da yeniden düzenlenmesini savunmuştur. Cem Boyner, yukarıda da alıntıladığımız gibi; “Ne Mutlu Türk’üm Diyene” sözü yerine “Ne Mutlu TC Vatandaşım” diyebildiğimiz zaman Kürt sorununun da kendiliğinden ortadan kalkacağı görüşündedir. Boyner yine Atatürk’ün bahsedilen sözüne ithafen; “Diyarbakır’ın girişine ‘Ne Mutlu Türk’üm Diyene’ tabelası asmak yanlıştır”¹⁵⁴ ifadesini de kullanmıştır. Kürt kimliğini tanımanın, Kürt sorununu aşmak için ilk adım olduğunu sık sık dile getiren Boyner’in bir konuşmasından uzunca bir alıntı yapmak pahasına şunları kaydedebiliriz (Boyner, 1994a: 15- 6):

Dokuz yüzyıldır beraber olduğumuz, kız aldığımız, kız verdiğimiz, aynı seccadede namaz kıldığımız, Çaldıran’da beraber savaştığımız, Çanakkale’de beraber şehit düştüğümüz, Viyana’ya beraber yürüdüğümüz ve gene dokuz yüzyıldır kendisine Kürt diyen, bizim kendisine Kürt dediğimiz... Osmanlılar, Kürtler, Abazalar, Rumlar vs. derdi, 70 yıldır değiştirdik söylemimizi; Kürt yok ki, onun için senin adın Kürt adı olamaz, senin dilin de yoktur, Kürt olmadığın için çocuklarına da Kürtçe ad koyamazsın. Ortalıkta Kürt olmadığı için sen köylerine de Kürtçe isim koyamazsın, kendi dilinde eğitim de yapamazsın, basın yayın faaliyetinde de bulunamazsın! Bugün böyle bir yerdeyiz. Kürt kimliğini tanımak marifet, demokratlık falan değil, borç. 1. Lig ülkelerindeki yaşamı istiyorsak, biz demokrat bir ülkenin insanlarıyız demek istiyorsak, biraz oturup düşünmek lazım... Bize göre Türk- Kürt yok. Şöyle düşünüyoruz: Türkiye, kendini Türk sayanların, kendini Kürt sayanların ve kendini her ne ise onu sayanların ortak ve bölünmez vatanıdır.

Cem Boyner’in yukarıdaki sözlerinden, YDH’nin Kürtlere çeşitli alanlarda birtakım hakların verilmesi gerektiğini savunduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Boyner; bayrağımıza, sınırlarımıza ve TC yurttaşlığı kavramına saygı duyulduğu sürece; Türkiye’deki etnik grupların kendi dinlerini ve dillerini geliştirmelerini, kendi

---

¹⁵⁴ Boyner’in bu sözlerine bir tepki de Olağanüstü Hâl Bölge Valisi Ünal Erkan’dan gelmiştir. Erkan, Boyner’i kastederek; “PKK’nın yok edilmeye gidildiği bir süreçte, siyasî çözümden bahsedilenlerin, milletin aklını bulandırdığını” ifade etmiştir. “Ne Mutlu Türk’üm denilmesinden rahatsız olanların samimiyetine nasıl güvenelim? Bir eli yağda, bir eli balda olanlar bu meseleyi çözemez” diyerek doğrudan Boyner’i eleştiren Erkan, bu sözlerden yaklaşık bir ay sonra Diyarbakır’da Boyner ve beraberindeki heyeti ağırlamıştır. Boyner, söz verdiği üzere genel başkan olduktan sonra ilk ziyaretini Diyarbakır’a yapmıştır. Boyner’in Diyarbakır gezisi sırasında ona eşlik eden YDH’lilerden biri olan Emekli Koramiral Yılmaz Doğrusöz’le, Olağanüstü Hâl Bölge Valisi Ünal Erkan arasında bir tartışma yaşanmıştır. YDH’li Doğrusöz; OHAL Bölge Valisi Erkan’ı, “siyasî partileri temsil eder gibi konuştuğu” gerekçesiyle eleştirmiş, “insanları öldürmekle, kesmekle bir yere varamazsınız” diye konuşmuştur (Milliyet; 22.01.1995).

dillerinde eğitim ve yayın yapmalarını hiçbir surette Türkiye'nin birliği ve bütünlüğü için tehdit olarak görmediklerini ifade etmektedir (Boyner, 1994a: 16). "Bir insan Türk olduğunu söylerken nasıl gururlanıyorsa, Kürt olduğunu da aynı gururla söylemesi gerektiğini" ifade eden Boyner; aynı mantıkla Türkler için nasıl basın-yayın, eğitim ve kendi kültürünü geliştirme hakkı varsa bütün bu hakların Kürtlere de verilmesinin gâyet doğal olduğunu belirtmektedir (Boyner, 1994c: 37).

Kürt sorunundaki çözüm noktasının, Kürt kimliğinin ve Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin tanınması ile PKK terörünü birbirinden ayırt etmekten geçtiğini belirten A. Savaş Akat da Genel Başkan Boyner ile aynı kanaattedir. Liberal demokrasinin; Kürt vatandaşların dillerini konuşma ve yazma, medyada kullanma ve çocuklarına öğretme haklarını doğal kabul ettiğini söyleyen Akat, terörle mücadelenin ise kamunun temel görevlerinden biri olduğunu hatırlatmaktadır (Akat, 1994c: 80).

Yukarıda Kürt sorununun çözümüne dair önerilerini incelediğimiz YDH'nin, Kürt sorunu ile PKK terörünün birbirinden ayrılması gerektiğini ifade etmişti. YDH, Kürt sorununun çözümü için güvenlikçi perspektiften uzak ve oldukça radikal önerilerde bulunurken, Kürt sorunundan ayrı tutulması gerektiğini düşündüğü PKK terörü karşısında da gâyet net bir tavır takınmıştır. Boyner, Kürt sorununun daha fazla demokrasi ve daha fazla diyalog yolu ile çözülmesini her fırsatta dile getirirken, zaman zaman fazla taviz vermekle eleştirildiği PKK ile ilgili şunları söylemektedir (Boyner, 1994a: 14):

PKK kadın, erkek, çocuk demeden bizim insanlarımızı öldüren lanet bir terör örgütüdür. O açıdan, TC'nin Silahlı Kuvvetlerinin, Emniyet güçlerinin PKK'ya ve teröre karşı yürüttüğü politikayı, kuvvete karşı kuvvet politikasını sonuna kadar destekliyoruz ve inanıyoruz. Mutlaka yapılması gerekli. Burada açık konuşuyoruz; size kurşun atana gül atamazsınız. Güçse güç kullanacaksınız, yüz misli güç kullanacaksınız, bu iş bitecek.

Görüldüğü gibi Boyner'in PKK konusundaki tavrı son derece nettir. Bunu Boyner'in başından geçen bir olayla da açıklayabiliriz. YDH Genel Başkanı Cem Boyner, 1995 yılı Nisan ayında Londra'ya gitmiş ve orada bir dizi konferans vermiştir. Boyner'e Londra'da bulunduğu sırada, BBC World News Service, ana haber bülteninde yayınlanmak üzere 6 dakikalık bir canlı yayın teklifi yapmıştır. Akşam canlı yayına katılan Cem Boyner'e sorulan ilk soru; "Türk ordusunun ayrılıkçılara karşı verdiği savaş konusunda fikirleriniz nedir?" olmuştur. Boyner, bu

soruya hızlı bir reaksiyonla cevap vererek; “bir yanlış yapılmakta olduğunu, PKK’nın ayrılıkçı bir örgüt değil bir terör örgütü olduğunu” söylemiştir. Ancak spikerin ikinci defa PKK’yı ayrılıkçı bir örgüt olarak göstermesi karşısında sinirlenen Boyner, terörle mücadele konusunda sık sık eleştirdiği hükümete destek çıkararak; “benim ordum teröristlerle mücadele ediyor” demiştir. Bunun üzerine spikerin müdahalesiyle son bulan program, plânlandığı gibi 6 dakika değil sadece 1 dakika sürebilmiştir.

PKK bahsinden hareketle, Öcalan’ın YDH ve Boyner’le ilgili düşüncelerine de bu vesileyle değinebiliriz. Zira Boyner’in Kürt sorununun çözümü için gerekirse devletin kendisiyle görüşülebileceğini ifade ettiği Abdullah Öcalan’ın Boyner ve YDH ile ilgili “çarpıcı” düşünceleri vardır. Öcalan, YDH’nin partileştiği ilk günlere rast gelen PKK’nın 5. Kongresinde YDH ve Boyner’e de değinmiştir. Öcalan; Türk sermayesinin, Kürt sorununu çözmek için YDH’yi ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Öcalan, YDH ve Boyner’le ilgili şunları söylemiştir:

Cem Boyner’in üslubuna bakıyorum mükemmel. Bizden etkilenmesine bakıyorum, böyle büyük bir saygı söz konusu. Adamlar terbiye görmüşler; her sözcüğü, her adımı oldukça hem ihtiyatlı hem düşünceli ve hem de saygılı. Türk soluna bakıyorum, hepsi saldırgan, hepsi çata- pata takımından. Neden? Çünkü sermaye üretimde olan bir sınıftır. Yaptığı işi iyi bilir.¹⁵⁵

YDH, Kürt siyasal hareketine yasal zeminde alan açılması gerektiğini de sürekli olarak savunmuştur. Boyner, 2 Mart 1994 tarihinde; aralarında Leyla Zana, Orhan Doğan, Hatip Dicle, Ahmet Türk ve Sırrı Sakık’ın bulunduğu beş DEP’li milletvekili ile birlikte Bağımsız Milletvekili Mahmut Alınak ve RP eski Milletvekili Hasan Mezarıcı da dâhil olmak üzere toplam yedi milletvekilinin dokunulmazlıklarının meclis tarafından kaldırılması kararını eleştirmiştir. Boyner, 1995 yılında Hollanda’da kurulan Kürt parlamentosu ile ilgili olarak da hükümeti suçlamış ve kongreye “Tansu Çiller Kongresi” adını vermiştir. “DEP milletvekilleri meclisten atılmasa ya da ara seçim yapılsa bunlar olmazdı” diyen Boyner, “meclis sizin meclisiniz demezseniz gider Hollanda’da kendi meclisini kurar”¹⁵⁶ ifadesini de kullanarak Türk demokrasisinin eskiye oranla geriye gittiğini iddia etmiştir.

YDH, Kürt sorununa bakış açısı ve getirdiği çözüm önerileri bakımından Türk sağından büyük eleştiriler almıştır. Gerek DYP’den gerekse de ANAP’tan gelen

¹⁵⁵ (Milliyet; 08.02.1995)

¹⁵⁶ (Milliyet; 20.04.1995)

sert eleştirilere muhatap olan YDH, diğer taraftan Ecevit'in DSP'sinden de Kürt sorunu konusunda büyük eleştiriler almıştır. YDH'yi Kürt sorunu bağlamında eleştirenler sadece bu partiler ya da liderler olmamıştır. Kürt siyasal hareketini temsil eden bazı kimseler de YDH ve Boyner'i eleştirmekten geri durmamışlardır. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz 1994 yılında milletvekili dokunulmazlığı kaldırılan yedi kişiden biri olan ve Kürt siyasal hareketi içerisinde gelen Mahmut Alınak da Boyner'i kıyasıya eleştirmiştir. Boyner her ne kadar aralarında Alınak'ın da olduğu vekillerin milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması kararını kesin bir şekilde eleştirmiş olsa da, Alınak'a göre YDH; “düzeni değiştirmeye yönelik bir parti değildir” ve YDH'nin değişimcilik vurgusu kuru bir slogancılığı aşmamaktadır (Gürpınar, 2013: 206).

YDH'nin Kürt sorununun çözümüne ilişkin önerilerine son vermeden önce YDH kurucularından Cengiz Çandar'ın, Kürt sorununun çözümü bağlamında YDH'ye ve Boyner'e yönelmiş olduğu eleştirilere yer verebiliriz. Çandar, kendisinin hazırladığı ve 10 Temmuz 1994'te sunduğu “Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin YDH'nin Yaklaşımı ve Somut Önerileri Taslağı” isimli metnin parti içerisinde “hasıraltı” edildiğinden ve YDH içinde dolaşıma sokulmadığından bahsetmektedir (Çandar, 2012: 555). Çandar, YDH'nin ve Boyner'in bütün radikalliğine rağmen; kendisinin öne sürdüğü çözüm önerilerindeki radikalliği kaldırarak durumda olmadığını söylemektedir. Çandar, hazırladığı yedi sayfalık metnin; üzerinde belli oynamalar ve değişiklikler yapıldıktan sonra 16 maddelik nihai olmayan bir “Çözüm Önerileri” hâline geldiğini fakat neticede bir YDH belgesi niteliği bile kazanamadığını ifade etmektedir (Çandar, 2012: 559). Çandar ayrıca; 2000'li yılların Türkiye'si için bile radikal sayılabilecek bu “Çözüm Önerileri”nin, 1990'lı yıllar Türkiye'sinde uygulanabilmesi durumunda Kürt sorununun 2000'ler itibariyle bitmiş olabileceğini iddia etmektedir.

Çandar her ne kadar Kürt sorunu karşısında YDH ve Boyner'in yeteri kadar cesur olamadığından bahsetse de, YDH'nin Kürt sorunu karşısındaki radikal tavrının da hakkını vermektedir. YDH'nin Kürt sorununun çözümüne ilişkin olarak ortaya koyduğu radikal önerilerde şüphesiz parti içerisindeki -Cengiz Çandar gibi- sol gelenekten gelen kişiler ve Kürt siyasal geleneğinden gelen kişilerin önemli etkisi vardır. Özellikle eski TİP ve TKP kökenli isimlerin partide egemen olması neticesinde, partinin bilhassa Kürt meselesine bakış açısında giderek sola kayan bir çizgide olduğu söylenebilir.

Parti içerisinde sol siyaset geleneğinden gelen isimlerle birlikte, Kürt siyaset geleneğinden gelen isimlerin de varlığı, YDH'nin Kürt sorununa dair perspektifinin güvenlikçi anlayıştan uzak olmasını sağlamıştır. YDH içerisinde -isimlerinden daha önce bahsettiğimiz- Türk sol siyaset geleneğinden gelen önemli isimlerin bulunmasının yanı sıra, Kürt siyaset geleneğinden gelen isimler de vardır. 1991 Genel Seçimleri neticesinde SHP listesinden meclise giren ve HEP Muş Milletvekilliği yapan Mehmet Emin Sever bu isimlerden biridir. Sever, HEP'in kapatılması üzerine kurulan DEP'e giren HEP'li milletvekillerinin aksine Yeni Demokrasi Hareketi'nin kurucuları arasına katılmış ve YDH Genel Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Saki Seydagil, Yümni Budak, Ümit Fırat ve Cumhur Keskin gibi Kürt siyaset geleneğinden gelen isimler de YDH'nin kurucuları arasında yer almışlardır.

2.5.5. YDH, Siyasal İslâm ve Lâiklik

Yeni Demokrasi Hareketi'nin 1993 yılı yaz aylarında önce bir “yurttaş inisiyatifi” olarak ortaya çıkıp, sonrasında partileştiği dönemde Türkiye'nin gündeminde olan bir başka temel mesele siyasal İslâm ve lâiklik konuları etrafında dönen “din- devlet ilişkileri”ydi.

YDH'nin bir yurttaş inisiyatifi şeklinde ilk toplantılarını gerçekleştirdiği dönemde lâik anti- lâik gerilimini arttıran olaylar birbiri ardına yaşanmaktaydı. 1993 yılının ilk günlerinde Uğur Mumcu'nun bir cinayete kurban gitmesi, yine aynı yılın Temmuz ayında yaşanan Madımak Katliamı ile birleşince toplumda lâiklik karşıtı eylemlere karşı ciddi bir hassasiyet oluşmuştur. Aynı dönemde Refah Partisi'nin yapılan tüm kamuoyu yoklamalarında oylarını arttırması, meselenin iyice çetrefilli bir hâl almasına neden olmuştur. Lâik kesimdeki tedirginlik iyiden iyiye artarken, Refah Partisi; aslında beklendiği gibi 1994 Mahallî İdareler Seçimleri ile 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır.

YDH'nin yukarıda tartıştığımız milliyetçilik ve Kürt sorunu meselelerinde önemli bir noktanın altını sık sık çizdiğini belirtmiştik. YDH'nin siyasal İslâm ve lâiklik konularına bakış açısını incelemeye de bu noktaya değinerek başlayabiliriz. YDH'ye göre Türkiye'de devlet; yurttaşlarının etnik ve dinî kimliklerini kendisi belirlemek istemektedir. Oysa YDH; devletin her türlü ideolojiden arındırılması gerektiğini, devletin etnik ve dinî konularda güvenilir bir hakem rolünde olması gerektiğini düşünmektedir. YDH bu bakış açısını şöyle ifade etmektedir: “Biz inanç

özgürlüğü, fikir zenginliği, etnik mozaïği ve farklı yaşam biçimi tercihleri olabilen çoğulcu bir toplum projesinden yanayız. Biz, özgür bireyi, çoğulcu toplumu ve hakem devleti savunuyoruz (YDH, 1993: 25).”

Türkiye’de devletin sadece -Kürt sorununda vurgulandığı gibi- etnik kimlik meselesinde değil, dinî meselelerde de yurttaşlarına zorla bir kimlik dayattığını düşünen YDH için Türkiye’de uygulanan mevcut lâiklik anlayışı da oldukça sıkıntılıdır. YDH, Batı’da uygulanan klâsik lâiklik anlayışının bugün ciddi olarak tartışıldığını ifade ederken, buna karşılık Türkiye’de uygulanan lâikliğin ise klâsik lâikliğin bile gerisinde olduğunu düşünmektedir. YDH’ye göre Türkiye’de uygulanan lâikliği “lâiklik” olarak tanımlamak dahi çok zordur. Türkiye’de lâikliğin yerleşme süreci; devletin, kamu düzeninin koruyucusu sıfatıyla dinî hak ve özgürlükler üzerinde denetim kurmasına neden olmuştur. Buna örnek olarak; devletin, Tekke ve Zaviye yasağıyla dinî nitelikleri kendisi tanımlayarak dinî alana müdahale ettiğini ve ibadetler alanına girdiğini düşünen YDH, Kıyafet ve Şapka kanunlarının da benzer saiklerle inançlar alanına bir müdahale anlamına geldiğini düşünmektedir (YDH, 1994a: 17- 8). YDH, devletin ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla dini tefsir yoluna gittiğini de söylemektedir.

YDH, cumhuriyet rejiminin kurulma ve kökleşme süreçlerine ait verdiği örnekler itibariyle, 1930’ların resmî lâiklik anlayışının 1990’lar Türkiye’sinde geçerliliğini yitirdiğini düşünmektedir. “Tekke ve zaviyelerin yasak olmalarına rağmen tarikatların faaliyetlerini sürdürmeleri, dinî eğitimin devlet eliyle yapılmasına rağmen devlet denetiminin dışına taşması ve tek bir Diyanet İşleri Başkanlığı olmasına karşın pek çok cemaatin pek çok özel diyanetinin olduğundan” hareket eden YDH, kamu otoritesinin aslında kontrol etmek istediği dinî alanın kontrolünü tamamen kaybettiğini düşünmektedir (YDH, 1994a: 18). Böylece İslâm dini, bünyesinde olmayan bir şekilde kendi “ruhban sınıfı”nı üretmeye başlamış ve siyasî çatışmalara gömülmüştür. Ayrıca YDH’ye göre; din işlerinin bir devlet faaliyeti olarak yürütülmesine ve din hizmetleri ile din eğitimine devlet tarafından önemli kaynaklar ayrılmasına rağmen resmî hayatta dindar insanlar dışlanmışlık duygusu içindedirler (YDH, 1993: 24). YDH, yine yıllardan beri uygulanan katı lâiklik anlayışının sonucunda ise lâikliğin bizatihi kendisinin bir ahlak ve yaşam biçimi ve hâttâ bir kimlik hâline geldiğini, bunun da toplumda ciddi kutuplaşmalar yarattığını ifade etmektedir.

YDH, sorunlu bulduğu ve değiştirilmesi gerektiğini düşündüğü Türkiye'deki lâiklik tanımını yerine kendi lâiklik tanımını şöyle yapmaktadır (YDH, 1994a: 18- 9):

Lâiklik, din ve vicdan özgürlüğünün devlet tarafından güvence altına alınmasıdır. Lâiklik, her ferdin istediği inanca sahip ve istediği dine, mezhebe mensup olabilmesi, inançları doğrultusunda ibadetini yapabilmesi ve dinî inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi tutulamamasıdır. Bu çerçevede lâiklik, devletin yansızlığı yâni devlet düzeninin hiçbir din ya da dinî inancın temeline dayandırılmaması anlamına gelir.

YDH, yukarıdaki gibi tanımladığı kendi lâiklik anlayışını bir takım ilkelere dayandırmaktadır. YDH'nin lâiklik anlayışının dayandığı iki temel unsurdan ilki; "inanca dayalı bir ayrımcılığın reddi", diğeri de "devletin bütün inançlar karşısında yansız olma zorunluluğu"dur. YDH, yukarıda alıntıladığımız lâiklik anlayışı ve saydığımız bu iki temel unsur üzerinden şekillendirdiği lâiklik anlayışını tek bir potada eriterek nihai bir lâiklik anlayışına uzanmaktadır (YDH, 1994a: 19):

YDH'nin lâiklik anlayışı, klâsik lâiklik anlayışında olduğu gibi sadece devlet kurumu ile din kurumu arasındaki ilişkilerle sınırlı değildir. Bu nedenle de devlete, dini kamu sahasından tamamen tasfiye etme görevini de yüklemez. Tersine, farklı inançlar arasındaki ilişkilerden hareket ederek, inançların kamu sahasındaki varlığını belirli koşullar ve kurallar altında kabul eder.

YDH'nin ulaştığı nihai lâiklik anlayışında en dikkat çeken özellik; "farklı inançların kamu sahasındaki varlığının belirli koşullar ve kurallar altında devlet tarafından kabul edilmesi"dir. Hatırlanacağı gibi; YDH'nin parti programında yer verdiği üç temel özgürlükten biri de "din ve vicdan özgürlüğü"ydü. Parti programında; "din ve vicdan özgürlüğünün kamu düzenine yansması, devletin toplumdaki inançlar arasında hiçbir ayırım yapmaması, onlar arasında tarafsız kalması" şeklindeki lâiklik tanımında da yine din ve vicdan özgürlüğünün kamu düzenine yansmasından bahsedilmektedir (YDH, 1994b: 61). YDH, teorik altyapısını bu şekilde savunduğu lâiklik anlayışını günlük hayatın pratiklerine sokabilmek için de mücadele vermiştir. YDH, farklı dinlerin -söylem düzeyinde hassaten İslâm'ın- kamusal alanda özgürce temsil edilmesi gerektiğini savunmuştur.

YDH, farklı inançların kamu sahasında birlikte yaşayabilmelerine yönelik talebini hayata geçirmek ve Türkiye'de yanlış olarak uygulandığını düşündüğü lâiklik ilkesinin aksak yönlerini düzeltmek amacıyla bir takım önerilerde bulunmuştur. Bunlar arasında en dikkate değer öneriler; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın

yeniden düzenlenmesi ve din işleri ile din eğitiminin tamamen cemaatlere bırakılarak devletin bu alandan çekilmesidir. YDH'nin bu önerileri, Görmüş'ün ifadesiyle; devlet içerisinde YDH'nin belki Kürt sorununa çözüm olarak önerdiklerinden bile daha fazla tepki çekmiştir (Görmüş, 2005: 615).

YDH'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işlevine dair görüşleri, hareketin partileşmesinden önce ve hareket partileştikten sonra iki farklı bakış açısı sunmaktadır. YDH, partileşmeden önce savunduğu görüşünde; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kamu idaresinin dışına alınarak bir sivil toplum örgütü hâline getirilmesini savunmuştur. Ancak hareket partileştikten sonra daha radikal bir görüş geliştirilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması savunulmuştur. YDH, din işlerinin ve din eğitiminin cemaatlere bırakılmasını savunması bakımından da adından çokça söz ettiren bir parti olmuştur.

YDH, resmen partileştiği tarihten önceki süreçte, her alandaki “sıra dışı” çıkışlarıyla Türkiye gündeminin ilgi odağı hâline gelmeyi başarmıştır. O dönem YDH Sözcüsü sıfatı taşıyan Cem Boyner; lâiklik ve din- devlet ilişkileri ile ilgili olarak da benzer sıra dışı çıkışlarını sergilemekten geri durmamıştır. Lâikliğin ayrı bir din gibi sunulmasından vazgeçilmesi, din işlerinin cemaatlere bırakılması, isteyen milletvekillerinin Kuran'a el basarak yemin edebilmesi, isteyen kadın avukatların duruşmalara başörtüsüyle girebilmesi ve Cuma günleri öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması gibi önerilerden bahseden Boyner, bütün bunların gerçekleştirilmesinin kime ne zararı olduğunu sormuştur.¹⁵⁷

Boyner, yukarıda saydığımız taleplerini dile getirdikten kısa süre sonra Ruşen Çakır'a verdiği röportajında da; mecliste Kuran'a el basmanın mümkün olması ve Cuma günü mesai saatlerinin Cuma namazına göre ayarlanması gibi şeylerin bugüne kadar yapılmamasının ayıp olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸ Boyner'in henüz bir parti lideri bile olmadığı dönemde söylediği bu sözler, siyaseti etkilemiş olmalı ki, 1995 yılının ortalarında meclise sunulan bir kanun teklifi¹⁵⁹ ile Cuma günleri memurların mesai saatlerinin Cuma namazına göre ayarlanması öngörülmüştür. Cem Boyner, bahsedilen kanun teklifini “kendilerine ait bir proje” olarak değerlendirmiş ve inanan

---

¹⁵⁷ (Milliyet; 23.07.1994)

¹⁵⁸ (Milliyet; 26.08.1994)

¹⁵⁹ Bahsedilen “kanun teklifi” yasalaşmamıştır.

bir insan olarak konuştuğunu vurgulayıp, çalışanların Cuma namazına yetişmesini ayarlamının lâik devletin gereği olduğunu söylemiştir.¹⁶⁰

YDH'nin savunduğu bir başka düşünce olan din işlerinin ve din eğitiminin cemaatlere bırakılması talebi, hem düşünce itibarıyla, hem de Türkiye'de lâik anti-lâik geriliminin yükseldiği bir dönemde dillendirilmesi bakımından oldukça cesur bir taleptir. YDH, din işlerinin ve din eğitiminin devletten alınıp cemaatlere devredilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda; ibadet yerlerinin bakımı, din adamlarının eğitimi, atanmaları ve geçimleri gibi konuların da cemaatlerin sorumluluğuna bırakılması savunulmaktadır. YDH; toplumdaki Alevî, Rum, Ermeni ve Musevi cemaatlerinin yukarıda sayılan işleri kendi cemaatleri yoluyla hallettiğinden hareketle Sünnî Müslümanlar için de aynı uygulamanın yapılabileceğini ifade etmektedir. YDH Genel Başkanı Cem Boyner, bu konuya da değindiği bir konuşmasında şunları söylemiştir (Boyner, 1994a: 13):

... Din ve devlet ilişkileri [konusunda] son derece katıyız. Ve diyoruz ki; din işleriyle siyaset arasına geçilmeyecek bir duvar örülmeli. Ne din siyasete karışabilmeli, ne de siyaset dine karışabilmeli. Burada politikacılarla yurttaşlarımızı bu alanda ahlak ve din alanında kesin bir şekilde ayırmaya kararlıyız. Din işlerinin cemaatlere bırakılmasını istiyoruz. Alevîler de kendi işlerini görsünler, Ermeniler, Museviler de. Ayrıca Sünnî [M]üslümanlar da kendi işlerini kendileri görmeli diye düşünüyoruz. Devlet İmam Hatip Okulu açmaz, finanse etmez. Din işlerine para harcamaz, zorunlu din dersi vermez, kurban derilerinin peşinde koşmaz.

A. Savaş Akat, Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği'nde (MÜSİAD) yaptığı konuşmada, YDH'nin lâiklik bahsi ile ilgili olarak yukarıda değindiğimiz görüşlerini özetlemiştir (Akat, 1994b: 53):

Yeni Demokrasi Hareketi, din ve devlet işlerinin ayrışmasını savunuyor. Örneğin, Diyanet İşlerinin kapatılmasını, din adamlarının devletten maaş almasının durdurulmasını, İmam Hatip Okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin kapatılmasını, ama aynı anda Tevhid-i Tedrisat Kanununun kaldırılmasını, cemaatlere ilk, orta ve yüksek eğitim düzeyinde okul kurma yetkisi verilmesini, tarikatların serbest bırakılmasını, kamu mekânlarından ibadet yerlerinin çıkartılmasını talep ediyoruz.

YDH'nin nasıl bir lâiklik tasavvuruna sahip olduğunu inceledikten sonra, şimdi kısaca YDH'nin siyasal İslâmcılık ile olan ilişkisini inceleyelim. Şu noktayı hemen teslim edebiliriz ki; YDH, siyasal İslâmcı düşünceye karşı oldukça mesafeli

---

¹⁶⁰ (Milliyet; 20.05.1995)

bir parti özelliği göstermiştir. Her türlü ideolojiyle mücadele hâlinde olan YDH, bir siyasal ideoloji olarak siyasal İslâmcılık düşüncesine de en az diğer ideolojiler kadar ilgisiz davranmıştır.

YDH ile siyasal İslâmcı düşünce arasındaki “gerilimli” ilişkiyi takip edebileceğimiz bazı noktalar mevcuttur. YDH’nin 1990’lı yıllar Türkiye’inde siyasal İslâmcı ideolojiyi temsil eden Refah Partisi’ne karşı göstermiş olduğu tavır bu noktalardan en önemlisidir. YDH ve Cem Boyner’in en çok eleştirdiği partilerin iktidarda olan partiler olması, siyasetin doğası gereği normal bir durumu işaret etmektedir. Ancak RP’nin, YDH ve Boyner’in eleştirilerinden neredeyse iktidarda olan partiler kadar nasibini almış olması, YDH’nin gözünde RP’nin ve siyasal İslâmcı ideolojinin sahip olduğu negatif imajdan kaynaklanmaktadır. Boyner, dinin siyasete alet edilerek istismar edilmesi bağlamında siyasetçilere güvenmediğini belirterek şunları söylemiştir (Boyner, 1994a: 13):

Biz, siyasetçilere güvenmiyoruz bu konuda. Biz de yapmak istiyoruz siyaseti, kimse de bize güvenmesin. Siyasetçiye dini istismar konusunda güvenemezsiniz, eşyanın tabiatına aykırı... Burada çok ciddi bir duvar koymak lazım. Hiçbir siyasetçi Diyanet İşleri’nin bütçesini üçle çarpmamalı, beşe de bölmemeli. Burada biz çok açık bir şekilde Müslüman yurttaşımızın sağduyusuna siyasetçimizin kirli elinden daha çok güveniyoruz.

Cem Boyner, yukarıda her ne kadar isim vermese de hedefindeki kesimin siyasal İslâmcı cenah olduğu bellidir. Boyner, bir röportajda kendisine yöneltilen; “Refah Partisi’nin yükselişini nasıl değerlendiriyorsunuz?” ve “RP’ye engel olunması gerektiğine inanıyor musunuz?” sorularını şöyle cevaplamıştır (Boyner, 1994b: 69):

... Refah, Türkiye’de özel bir çöküş cevap olarak yükseliyor. O özel çöküş nedir? Mevcut siyasî sistem çökmüş bulunuyor, mevcut siyasî yapılar slogan düzeyinden öteye geçemiyor, topluma umut vermiyorlar. Arkalarında bir rüzgâr, bir ruh yok ve neredeyse Türkiye’nin 200 yıllık modernleşme sürecinin bütün yorgunluğunu taşıyorlar. Refah Partisi’nin yükselişini bu bağlamda dikkate almak gerekiyor. RP aslında çöken bir şeyin karşısında yükseliyor; yoksa rüzgârı olan halka umut veren bir şeyin karşısında yükselmiyor... Bu anlamda Refah bir şekilde halkın mevcut partilerden beklentilerinin gerçekleşmemesine bir cevap olarak yükselmiştir. Refah’ın engellenmesi gerektiğine inanmıyoruz. Refah bizim demokratik ortamımızın bir unsuru olarak önemli bir varlıktır diye düşünüyoruz. Ama biz RP’nin görüşlerinin ve çözümlerinin yanlış olduğuna ve RP’nin öteki partilerden özde bir farkı olmadığına, onun da hem yapısı itibari ile anti- demokratik, hem de çözümleri itibari ile temelsiz olduğuna inanıyoruz. Yoksa Refah bütün öteki partilerimiz gibi

siyasî yaşamımızın bir parçasıdır. Demokratik fonksiyonlar ifa edecektir ve bunu başarması da bizim demokratik sistemimize olumlu katkılarda bulunacaktır. Bu bakımdan, engellemek sözcüğünü yanlış buluyoruz.

Cem Boyner, Refah Partisi ile ilgili benzer yorumları Avrupa Parlamentosu'ndaki konuşmasında da dile getirmiştir. Boyner, RP'nin politikalarını tasvip etmemekle birlikte, bu partinin demokratik sürece katılan ve demokrasiyle gelişen bir parti olduğunu da belirtmiştir.¹⁶¹ Boyner, Strasbourg'daki konuşmasında bir tahminde de bulunmuş ve RP'nin oylarının %20'yi geçmeyeceğini iddia etmiştir.¹⁶² Refah Partisi, sadece YDH Genel Başkanı Cem Boyner tarafından eleştirilmekle kalmamış, Cem Boyner'in eşi Ümit Boyner'in de eleştiri oklarının hedefinde yer almıştır. Ümit Boyner; "Kadın, YDH ve Siyaset" isimli konferansta RP'ye oy veren kadınlara şöyle seslenmiştir: "Sizin emeğinizi alıyorlar. Ucuz din tacirliğiyle inançlarınızı istismar ediyorlar. Sevgili RP'li hanımlar, bu çalışmanızın karşılığını size adil düzen verdi mi? Niçin partinizde kadın milletvekili yok?"¹⁶³

YDH içerisinden RP'ye karşı müspet bir yaklaşımda bulunan belki de tek isim Etyen Mahçupyan olmuştur. Mahçupyan, RP'nin 1990'lı yıllarla birlikte sivil toplum yönünde bir değişim geçirdiğini söyleyerek, RP'yi devletçi ve sivil toplumcu güçlerin bir koalisyonu olarak tanımlamıştır. Mahçupyan, RP'nin -1994 Yerel Seçimlerinin de gösterdiği gibi- popülist çizginin dışında duruyormuş izlenimi vermesiyle, Türkiye'de siyasal tercihlerin RP- anti RP şekline dönüştüğünü düşünmektedir.

YDH'nin siyasal İslâmcı ideolojiye karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olması, siyasal İslâmcı kesimin de YDH'ye karşı benzer bir olumsuz bakış açısı geliştirmesine neden olmuştur. Bu karşılıklı soğuk ilişkinin, YDH'ye kötü bir yansıması olarak; YDH içerisinde İslâmcı siyaset damarı hep eksik kalmıştır. Ruşen Çakır, YDH ve İslâmî kesim arasındaki bahsedilen bu karşılıklı soğuk ilişkiyi YDH'nin partileştiği günün ertesinde fark etmiştir. Çakır, "dört eğilimin ikinci partisi" şeklinde nitelediği YDH'nin, ANAP'ın aksine Kürtleri de bünyesinde barındırdığını ancak ANAP'ta baştan beri bulunan İslâmcıları hareketine bir türlü çekmeyi başaramadığını söylemiştir.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ (Milliyet; 16.02.1995)

¹⁶² Refah Partisi, 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde % 21,38 oranında oy almıştır.

¹⁶³ (Milliyet; 23.07.1995)

¹⁶⁴ (Milliyet; 23.12.1994)

Çakır, yeni kurulan YDH'yi değerlendirdiği yazısında; YDH'nin misyonunun RP'yi durdurmak olduğuna inanan ciddi bir kalabalık olduğundan bahsetmektedir. Çakır'a göre; benzer düşünceleri paylaşan İslâmî kesim, bu sebepten dolayı da YDH'ye mesafeli yaklaşmaktadır. Ancak Boyner, YDH'nin misyonunun RP'yi engellemek olduğu yönündeki yaygın kanaatleri destekleyecek hiçbir ifadede bulunmamıştır. Boyner, bir konuşmasında; iki turlu seçim sistemini desteklediklerini belirtirken, bu sistemi bazılarının iddia ettiği gibi RP'nin engellenmesi için savunmadıklarını ifade etmiştir (Boyner, 1994a: 9):

Biz Yeni Demokrasi Hareketi'nde iki turlu seçim sistemini destekliyoruz, çok inanıyoruz buna, ama doğru olduğu için inanıyoruz. Refah'ın gelmemesi için değil. Biz RP'nin politikalarına karşıyız ve ciddi bir tavır alıyoruz, tarafız. Ama bir siyasî parti siyasî faaliyete katılmasın diye seçim sisteminin değiştirilmesine karşıyız.

Türkiye'deki siyasal İslâmcı kesimin, YDH'ye mesafeli yaklaşmasında bir başka etken; sürekli güçlenen bir RP'yi, geleceği belirsiz bir YDH'ye tercih etmeleri olsa gerektir. Ayrıca burada önemli bir noktaya daha temas etmek gerekmektedir. Boyner'in daha önce zikrettiğimiz; "Hz. Muhammed'i, Atatürk'ü, Özal'ı ve Marks'ı referans almayalım" sözü, mütedeyyin kesimde onarılmaz tahribatlara neden olmuştur. Boyner daha sonraları bu "meşhur" sözü ile ilgili düzeltme amaçlı açıklamalarda bulunsa da, henüz YDH partileşmeden sarf ettiği ve geniş bir toplumsal kesimde rahatsızlık yaratan bu sözün menfi etkilerini silmeyi bir türlü başaramamıştır.

YDH'de İslâmî kesimle irtibat kurulması görevini Cengiz Çandar üstlenmiştir. Ancak Çandar'ın hareket partileştikten yaklaşık iki ay sonra partiden ayrılması, Çandar'ın kişisel bir takım problemleriyle birlikte, YDH'nin Türkiye'deki İslâmcı/ muhafazakâr kesime kendisini anlatma konusunda da sorunlar yaşadığının göstergesidir. Etyen Mahçupyan da kendisine yöneltilen bir soruyla ilgili olarak; YDH'nin "Yürütme Kurulu, Danışma Kurulu ve Politika Geliştirme Kurulunu bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman parti içerisinde İslâmî kesime çok yakın insanlar olmadığını" itiraf etmiştir (Mahçupyan, 1994b: 100).

2.5.6. YDH'nin Dış Politika Anlayışı

Yeni Demokrasi Hareketi'nin kısa ömürlü bir siyasal hareket olarak kalması, partinin dış politikada kendisini diğer partilerden ayıran bir takım özellikler

taşımasına engel olmuştur. Bu sebepten; gerek teorik açıdan bir dış politika tasavvuru, gerekse de pratikteki dış politik hadiseler karşısında partinin tutumu hakkında yargıda bulunmamızı sağlayacak argümanlar mevcut değildir. Fakat parti programı ile partinin diğer resmî evrakından, YDH'nin nasıl bir dış politika uygulanması gerektiğine dair genel bir takım izlenimler elde etmek de mümkündür.

YDH'nin dış politika alanındaki temel ilkesi; “bütün ülkelerle barış, demokrasi ve karşılıklı anlayışa dayalı ilişkiler geliştirmek” olarak ifade edilmiştir (YDH, 1994b: 70). YDH'nin parti programında dış politikaya ayrılmış bölümün başlığının “Barışçı Dış Politika” olarak tespit edilmesinden de anlaşılacağı gibi, YDH için Türkiye'nin dış politikası “dünya düzeninin barış ve demokrasi ilkeleri etrafında yeniden yapılandırılması” misyonuna hizmet etmelidir. YDH, bu amaca yönelik olarak; Birleşmiş Milletler örgütünün yeni ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi ve kolektif güvenliğin sağlanmasında sorumluluk üstlenmeye de hazır olduğunu bildirmektedir.

YDH, Türkiye'nin dünyadaki konumunu Batı ile Doğu'nun, Kuzey ile Güney'in kesişme alanı, Balkanlar- Kafkaslar- Ortadoğu üçgeninin de merkezi şeklinde tanımlamaktadır. YDH'ye göre Türkiye'nin, bütün bu geniş coğrafyada demokrasinin ve piyasa ekonomisinin güçlenmesi ile barış ve işbirliğinin gelişmesi için sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir (YDH, 1994b: 70).

YDH'nin savunduğu dış politika ilkelerinin belirlenmesinde Türkiye'nin jeopolitik konumu önemli bir araç işlevi görmüştür. YDH'nin Türkiye'nin jeopolitik konumunu öne çıkartan tavrında, dünyanın 1990'lı yıllarda geçirdiği küresel değişimin de büyük rolü vardır. YDH'nin takip edilmesini önerdiği dış politikanın şekillenmesinde özellikle “küreselleşme” ve “Yeni Dünya Düzeni” kavramları önemli yer tutmuştur. YDH, Köroğlu'nun ifade ettiği gibi; “Yeni Dünya Düzeni”ni koşulsuz bir şekilde kabullenmiş ve bir zorunluluk olarak tasavvur etmiştir (Köroğlu, 2011: 104). Bu noktada Türkiye'nin, “yeni düzen”de kendisine ayrıcalıklı bir yer edinmesi amaçlanmıştır. Boyner'in 1. Lig kavramlaştırmasında genel profilini çizdiği ülkelerin ekonomik ve demokratik gelişmişliğe sahip olmalarının yanında “Yeni Dünya Düzeni”ni içselleştirmiş olmaları kritiktir. YDH'ye göre; Türkiye'nin jeopolitik konumu itibarıyla sorumluluk alması gereken alanlardan birinin de piyasa ekonomisinin güçlenmesi amacına yönelik olması, Boyner'in 1. Lig kavramının içeriğiyle de bire bir uyumludur.

YDH bir taraftan genişçe bir coğrafyada Türkiye'nin sorumluluk alması gerektiğine vurgu yaparken, diğer taraftan; "Adriyatik'ten Çin'e kadar böbürlenmesini Azerbaycan veya Bosna'daki katı gerçekçilik izlememeli" diyerek de hem Türk dış politikasının pasifliğine işaret etmekte hem de ayakları yere basan gerçekçi bir dış politikanın ihtiyacına vurgu yapmaktadır (YDH, 1993: 20). Azerbaycan ve Bosna üzerinden Türk dış politikasının pasifliğine işaret eden YDH, bunun yerine tatbik edilmesi gereken dış politika tarzını; "edilgen değil aktif, çözüm bekleyen değil üreten, kaypak değil kararlı, duygusal değil akılcı yaklaşımlar" şeklinde tasvir etmiştir (YDH, 1994a: 86).

Türkiye'nin Batı ittifakının genel ilkelerini benimsemekle birlikte, yukarıda işaret edilen "özel konumu" sebebiyle Batı ile Doğu uygarlıkları arasında bir köprü rolü oynayacağından bahseden YDH için temel hedef "ileri dünyayla birleşmek"tir. İleri dünyayla birleşmenin yolu ise büyük ölçüde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik ile mümkün olabilecektir. YDH'nin Avrupa Topluluğu ile ilgili görüşleri, özellikle Türkiye'deki sağ partilerde gözlenen ve Avrupa'yı bir tür "düşman" olarak gören anlayıştan oldukça farklıdır. Türkiye'deki merkez sağ partiler içerisinde Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği savunan partiler bile "histerik" olarak açıklayabileceğimiz bir şekilde "Türkiye'nin her ne yaparsa yapsın Avrupa Topluluğu/ Birliği üyeliğine alınmayacağı" şeklinde bir görüşe sahiptir. Oysa YDH'nin bu konudaki bakış açısı oldukça farklıdır (YDH, 1994a: 87):

... Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na girmedeki engelin başka ülkeler değil kendi toplum ve devlet yapımızın çağdaş dünya standartlarıyla uyuşmadığı noktalardan kaynaklandığı bilincini taşımaktayız. Bu nedenle sadece Avrupa Topluluğu'na girmek için değil, kendi ülkemizin çıkarları için daha çok demokrasi, insan hakları, eğitim, teknoloji alanındaki yenilikleri, devletin yeniden yapılanmasını savunmaktayız.

YDH, Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğe giden yolda Gümrük Birliği'ni de önemsemektedir. Gümrük Birliği, daha ziyade ekonomik anlamda dış dünya ile bütünleşme noktasında YDH için önem arz etmektedir. Gümrük Birliği Anlaşmasını, Avrupa Topluluğu'na girmede bir ara adım olarak gören YDH, Gümrük Birliği konusunda daha cüretkâr davranılmasının ve gerekli yasaların bir an önce çıkarılmasının Türkiye'ye önemli dinamizm getireceğini düşünmektedir (YDH, 1994a: 87).

2.5.7. YDH- Ordu İlişkileri

YDH, Türk siyasal hayatındaki kısa ömrüne rağmen, ordu ile olan gerilimli ilişkisi neticesinde Türkiye’deki en kutsal kurumlardan biri olan –ve belki de en başta gelen- ordunun hâkim konumunun ciddi biçimde sorgulanmasını sağlamıştır.

Her ne kadar dar bir kapsamda da olsa YDH’yi tanımlayabilecek özelliklerden biri, partide kuvvetli bir “anti- militarist” damarın bulunmasıdır. Partinin bu anti-militarist tavrında, liberal bir siyaset anlayışının getirdiği birtakım angajmanlar ciddi şekilde etkili olmuştur. Ayrıca sürekli olarak partideki etkin konumlarından bahsettiğimiz “sol grup”, 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde kendilerini “ordunun gadri”ne uğramış olarak gördükleri için silahlı kuvvetlerin Türkiye’deki hâkim konumunun sorgulanması gerektiğini düşünmüşlerdir.

YDH, her alanda öne sürdüğü “radikal” önerileri TSK ile ilgili olarak da dile getirmekten çekinmemiştir. Parti programında; askerî bürokrasinin sivil otoriteye tabi olması ilkesini savunan YDH, Millî Güvenlik Kurulu’nun anayasal bir kurum olmaktan çıkarılarak MGK’nın yetki ve sorumluluklarının yukarıda değindiğimiz ilke doğrultusunda tamamen sivil otoriteye devredilmesini, devletin yeniden yapılandırılmasının bir ön şartı olarak kabul etmektedir (YDH, 1994b: 64).

YDH, Millî Savunma Bakanlığı (MSB) ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki ilişkiyi “yetki ve sorumluluk birliği” açısından değerlendirmekte ve şu sonuca varmaktadır: MSB, parlamento önünde TSK’nın faaliyetlerinden sorumlu ancak fiilen yetkisizdir. Genelkurmay Başkanlığı ise tüm yetkilere sahip ancak sorumluluktan muaftır. YDH, Türkiye’de yetki ve sorumluluk birliğinin tam olarak sağlanmasının bir sivil otorite olarak MSB’nin yeniden düzenlenmesiyle sağlanacağını ifade etmektedir (YDH, 1994a: 30). Bu alanda yapılacak yeniliklerin, ordunun askerî gücünün ve dış güvenlik işlevinin artırılması için temel şartlardan biri olduğu da vurgulanmaktadır.

Sayıştay’ın, devletin bütün harcamalarını denetlemesi gerektiği ve kamu bürokrasisinde TSK da dâhil olmak üzere hiçbir kurumun bu denetimin dışında bırakılmayacağı vurgulanmaktadır. Devlet Güvenlik Mahkemesi ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi’nin kaldırılarak yerine uygun düzenlemelerin yapılacağını söyleyen YDH, askerî mahkemelerin sadece asker kişilerin “askerlikle” ilgili davalarına bakmalarının sağlanacağını da ifade etmektedir (YDH, 1994a: 28). YDH’nin Türkiye’deki zorunlu askerlik uygulaması ile ilgili de fikirleri vardır. Buna göre; iki aylık temel askerlik eğitimi haricinde genel ve mecburî askerliğin zaman

içinde kaldırılacağından bahseden YDH, TSK'nın her kademesinde görev yapan insanların, askerlik görevini meslek olarak seçmiş kişilerden oluşmasını hedeflemektedir (YDH, 1994a: 31).

YDH, yapılacak savunma harcamalarının “ülkenin yatırım ve gelişme gücünü zayıflatmayacak, buna karşılık kendisini koruyabilecek bir düzeyde” olması gerektiğini düşünmektedir. YDH, TSK'nın modernleştirilmesi ve hareket yeteneği yüksek bir yapıya kavuşturulmasını da talep etmektedir. Nitekim Genel Başkan Cem Boyner, bir konuşmasında güçlü bir ordunun varlığının gerekli olduğundan bahsetmiş ve sonrasında sözü ordunun siyasî alandaki konumuna getirerek daha önce bahsettiğimiz 1. Lig kavramsallaştırması üzerinden bir değerlendirmeye gitmiştir (Boyner, 1994a: 16- 7):

Türkiye'nin komşuları Avusturya, İsviçre, Monaco, Almanya değil. Türkiye dünyanın oldukça problemlili bir bölgesinde. Bizim komşularımız iyi niyetten anladıkları kadar, zordan veya daha fazla güçten anlıyorlar. Bunu hatırımızdan çıkarmayalım. Türkiye'nin çok güçlü bir silahlı kuvvetlere ihtiyacı var. Türkiye'de silahlı kuvvetlerin küçülmesi, sayıca demiyorum kalite ve güç olarak silahsızlanma gibi düşünceler bizce fantezi. Türkiye'nin bugünkünden de güçlü bir silahlı kuvvetlere ihtiyacı var. Demokrasiyi içerideki dinamizme karşı korumak için değil, hiçbir şekilde silahlı kuvvetlerin Türkiye'deki rejimi içeriden gelen güçlere karşı koruma görevi olduğunu kabul etmiyoruz... Tabii, Türkiye'deki Silahlı Kuvvetler'in siyasî anlamdaki yerinin de Batı demokrasilerindeki yerde olması gerektiği düşüncesindeyiz. 1. Lig ülkelerinde, Batı demokrasilerinde silahlı kuvvetlerin yeri nerede ise, Türkiye'deki yeri de orada olmalı diye düşünüyoruz. Ancak Silahlı Kuvvetlerin bu rolü kendi başına benimsemesini beklemeyin. Türkiye'de bir tek darbe olmadı ki, halk alkışlamamış olsun. Kırmızı halıları önlerine sermemiş olsun. Biz istedik ve oldu. Türkiye'deki Silahlı Kuvvetlerin siyasetteki rolünün yegâne sorumlusu sivil siyasetçilerdir.

Türkiye'deki siyasal problemlerin darbeler yoluyla askerler tarafından çözümlenmesi şeklinde âdeta bir gelenekten bahsedildiği bu son satırların bir benzeri, yine YDH Genel Başkanı Boyner'in Avrupa Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada da dile getirilmiştir: “Ordunun etkinliği sivillerin sorunları çözmedeki beceriksizliğinden kaynaklanıyor. Üç darbe de sivillerin çağrısı üzerine yapıldı. Güneydoğu sorunu askerlere siviller tarafından havale edildi.”¹⁶⁵ YDH, silahlı kuvvetlerin Türk demokrasisi için bir tehdit unsuru olduğu şeklindeki görüşün hızla değiştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu değişimde asıl sorumluluğun

---

¹⁶⁵ (Milliyet; 16.02.1995)

politikacılara düştüğü belirtilmektedir. Zira YDH'ye göre; politikacılar, ülkedeki değişimi yönetmeyi becerebildiği ölçüde, asker de politikadan uzaklaşacaktır (YDH, 1993: 20- 1).

Boyner'in askerlere politikacılar tarafından havale edildiğini düşündüğü "Kürt sorunu"nun temelinde yattığı ve 1995 yılında vuku bulan somut bir olay, YDH- ordu ilişkilerini daha iyi anlamamızı kolaylaştıracaktır.

1995 yılının ortalarında Ankara'nın gündeminde yer alan tartışmalardan biri de, Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) 8. maddesinin değiştirilip değiştirilmemesi üzerinden yaşanmıştır. TMK'nın 8. maddesi; "her ne maksat ve amaçla olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılmasını" suç olarak görmekteydi (Duran, 2012: 23).¹⁶⁶

Siyaset gündeminin TMK'nın 8. maddesi üzerine yoğunlaştığı günlerde, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Ahmet Çörekçi, 30 Haziran 1995'te basına verdiği rutin brifinglerden birinde terörle mücadele ve meşhur 8. madde ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Çörekçi, terörle mücadele konusunda; "demokrasi ve insan hakları elimizi kolumuzu bağlıyor"¹⁶⁷ diyerek, ordu olarak tartışılan 8. maddenin kaldırılmasını istemediklerini ancak siyasî otoritenin de emrinde olduklarını söylemiştir. Ertesi gün Çörekçi'nin bu sözleri, siyasetçiler arasında da tartışma konusu olmuştur. Sadece YDH ve CHP'nin tepki gösterdiği bu sözler, diğer partiler tarafından normal karşılanmıştır. Konuyu değerlendiren YDH Genel Başkanı Boyner; "Yetki ve sorumluluk alanı dışında konuşmak, haddini bilmezliktir. Bizim iktidarımızda Çörekçi gibi konuşan askerler, ertesi sabah emekli edilir"¹⁶⁸ şeklinde görüş bildirmiştir.

Boyner'in Çörekçi'yi hedef alan sözleri, diğer siyasî partiler tarafından sert cevaplarla karşılık bulmuştur. DYP'li Devlet Bakanı Esat Kıratlıoğlu; "ömründe devlet mesuliyeti almamış, baba koltukları altında büyümüş" sözleriyle Boyner'i eleştirirken, ANAP'lı Hasan Korkmazcan da "Boyner'in ciddiye alınacak bir tarafı

---

¹⁶⁶ Cem Boyner hakkında da 19 Eylül 1993'te Kars'ta yaptığı bir konuşma sebebiyle TMK'nın 8. maddesine istinaden DGM tarafından bir hazırlık soruşturması başlatılmış ancak soruşturma takipsizlikle sonuçlanmıştır. Bu arada şunu da belirtelim; 27 Ekim 1995 tarihinde çıkarılan 4126 sayılı kanunla TMK'nın 8. maddesi değiştirilmiştir. Maddede yer alan; "her ne maksat ve amaçla olursa olsun" ifadesi kaldırılmış ve madde "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılamaz" şeklinde düzenlenmiştir (Duran, 2012: 24).

¹⁶⁷ (Milliyet; 01.07.1995)

¹⁶⁸ (Milliyet; 02.07.1995)

olmadığını” iddia etmiştir. RP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Ulucak ise Boyner için “öylesine ortalıklarda beyanat veriyor” yorumunda bulunmuştur.

Gürpınar, YDH’nin önemli isimlerinden Hüseyin Ergün’den önemli bir alıntı yapmaktadır. Hüseyin Ergün’e göre, Cem Boyner’in Orgeneral Çörekçi’yi hedef alan açıklamalarından sonra, medyayı kontrol etme gücünü kullanan Genelkurmay’ın emir ve direktifleri neticesinde; YDH’nin basındaki görünürlüğü ciddi şekilde azalmıştır. Ergün, ordu ile yaşanan bu zıtlaşmanın ardından partinin “meczip ve toplumdışı” olarak yaftalandığını ve bu sürecin parti açısından bir “eşik” olduğunu düşünmektedir (Gürpınar, 2013: 207). Milliyet Gazetesi’nin, Boyner’in Çörekçi’ye söylediği sözleri ertesi gün manşetine; “Boyner politikayla hakareti karıştırdı” gibi basın etiğine uymayan ve ayrıca objektiflikten uzak bir üslupla vermesi, Ergün’ün tespitinin hiç de yabana atılamayacak bir tespit olduğunu düşündürmektedir.

YDH’nin ideolojisi ve söylemi bahsine burada nokta koyarken, bu ideoloji ve söylemi YDH Genel Başkanı sıfatıyla şahsında somutlaştırmaya çalışan -daha önce kısaca biyografisinden bahsetmiş olduğumuz- Cem Boyner’in profiline daha yakından bakmayı deneyelim.

2.6. Cem Boyner: Yakışıklı, Genç, Popüler ve Karizmatik Lider

Yukarıdaki başlıkta Cem Boyner’i tasvir etmek için kullandığımız sıfatlar, Türkiye’de bir siyasî parti genel başkanını tarif etmek için kullanılan sıfatlara pek benzememektedir. Sadece bu sıfatları hak edecek bir kişilik olması bile Cem Boyner’i dönemin diğer siyasî liderlerinden ayrı bir yere oturtmaktadır.

Karşımızda 110 metre engelli koşan, kick- boks yapan¹⁶⁹, tenis oynayan ve ava çıkan yâni sosyal yönden de kendisini geliştirmiş birisi vardır. Gençlik yıllarında İstanbul sosyetesinin kendisine taktığı isimle “Jimmy Boy” olarak bilinen Boyner, 12 Eylül öncesindeki öğrencilik yıllarında¹⁷⁰ milliyetçi görüşleri sebebiyle “Bozkurt”

---

¹⁶⁹ Cem Boyner, 24 Eylül 1995 tarihinde YDH Genel Başkanı olarak gittiği Berlin’de bir grup PKK ve DHKP- C’li militanın saldırısına uğramıştır. Boyner, önünü kesen grubun kendisine uzattığı bildiriye eliyle itmiş, ardından gruptan biri Boyner’e yumruk atmak istemiştir. Boyner, kendisine saldıran militanı tek bir yumrukla yere devirmiştir. Ertesi günün gazete haberlerinde, Boyner’in kendisine saldıran militanı tek hamlede etkisiz hâle getirebilmesinin, üç yıldır almış olduğu özel kick- boks dersleri sayesinde mümkün olduğu yazılmıştır (*Milliyet*; 25.09.1995).

¹⁷⁰ Cem Boyner, 1975 yılında henüz 20 yaşında bir üniversite öğrencisiyken “Demokrasinin İçyüzü” isimli bir kitap yazmıştır. Boyner, ismi geçen kitapta bir yönetim biçimi olarak “demokrasi”ye radikal eleştiriler getirmiştir. Kitabın en dikkat çekici kısımlarından birine göz atalım: “Demokrasi devlet yönetiminde çoğunluğun tercihini geçerli kabul ettiğine ve çoğunluk da devlet yönetimi konusunda bilgili kişiler azınlığının dışındaki cahillerden meydana geldiğine göre, demek oluyor ki demokrasilerde ülkeler cahillerin tercihlerine göre yönetilir... Dolayısıyla inkâr edilemeyecek bir

olarak tanındığı Boğaziçi Üniversitesi'nden mezuniyetinin ardından aile şirketi olan Altinyıldız Holding'de çalışmaya başlamıştır. 27 yaşında Altinyıldız Holding Yürütme Kurulu Başkanı, 34 yaşında TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı, 39 yaşında Yeni Demokrasi Hareketi Genel Başkanı olmuştur.

Cem Boyner, kısa ömürlü siyasî kariyerinde popüler bir siyasal figür olduğu kadar, medya tarafından bir “celebrity” imajı içinde sunulmaya da gayret edilmiştir. Boyner isminin medyada ağırlıklı olarak ekonomi ve magazin sayfalarında yer aldığı dönemden başlayarak “Politikacı Boyner”e gelene kadar “Boyner imajı”nın nasıl bir değişim geçirdiğini takip edelim.

Boyner, 1992 yılında mezunu olduğu Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenen “Son 20 Yılın En İyileri” anketinde “Son 20 Yılın En İyi İşadamı” seçilmiştir. Kim Dergisi'nin 1992 yılında, 55 ünlü kadından oluşan jürinin oylarıyla belirlediği “Türkiye'nin En Seksi Erkekleri” anketinde Cem Boyner yedinci sırada yer almıştır. Boyner, aynı derginin 1995 yılında düzenlediği “Türkiye'nin En Çekici Erkeği” isimli ankette, bu sefer artan popülerliği ile birlikte; “açık ara birinciliği” elde etmiştir.

Boyner, ünlü medya kuruluşu Reuters tarafından, siyasete iyice ısındığı 1994 yılının ortalarında “film yıldızı kadar yakışıklı” şeklinde tasvir edilmiştir. Reuters ayrıca -şağıda değineceğimiz şekilde- Boyner'i, o dönem İtalya'da henüz iktidara gelmiş olan İşadamı Silvio Berlusconi'ye benzetmiştir. Yabancı basının Boyner'e ilgisi sadece Reuters'le sınırlı kalmamıştır. ABD'nin ünlü yayın organı Time; YDH Sözcüsü Boyner'i, tüm dünya üzerinde 40 yaşından küçük, iş dünyasında başarılı ve karizmatik liderler içerisinde seçtiği “Gelecek Yüzyılın 100 Lider Adayı” arasında göstermiştir.¹⁷¹

Cem Boyner'in yurtdışındaki şöhretini takip eden günlerde, artık YDH Genel Başkanı olarak resmen bir siyasetçi olmasıyla Türkiye'deki popülerliği de artmaya başlamıştır. YDH'nin partileşmesinden birkaç gün önce (19-22 Aralık 1994) PIAR-GALLUP Araştırma Şirketi'nin, Türkiye'nin 10 ilinde gerçekleştirdiği ankette Cem Boyner'le ilgili çarpıcı sonuçlar çıkmıştır.

Ankete göre; Cem Boyner'in ismini daha önce duyanların oranı % 88'dir. “Cem Boyner'in kim olduğunu biliyor musunuz?” sorusuna; ankete katılanların %

---

gerçek şudur ki: Yeryüzünün neresinde olursa olsun, hangi uygarlık seviyesinde bulunursa bulunsun, demokrasi ile idare olunan ülkelerde ülkeyi yönetenler cahillerdir (Boyner, 1975: 18).”

¹⁷¹ (Milliyet; 30.11.1994)

45'i işadami, % 17'si işadami ve politikacı, %16'sı TÜSİAD'ın eski başkanı, %13'ü ise politikacı olarak cevap vermiştir. Ankette asıl şaşırtıcı olan ise YDH'nin partileşme sürecinde Boyner'in "ezber bozan" açıklamalarının halk nezdinde yarattığı etkiyi net olarak görebilmemizdir. Ankete katılanlardan; "Cem Boyner, Tansu Çiller ve Mesut Yılmaz arasından bir tercih yapmaları" istenmiş ve şu sonuçlar alınmıştır: % 31,6 Cem Boyner, %14,7 Tansu Çiller ve % 14,4 Mesut Yılmaz. Kalan % 39,3'lük çoğunluk ise "bir fikri olmadığını" beyan etmiştir.¹⁷² Anket sonuçları göstermektedir ki; YDH partileşmeye yakın süreçte Türkiye'de büyük bir siyasî rüzgâr estirmeyi başarmıştır.

YDH'nin parti yapısından bahsederken onu bir "politik sistem karşıtı parti" olarak tanımlamıştık. Politik sistem dışı partiler, nasıl ki siyasal sistemin aşına olduğu partilerden farklıysa, bu tip partilerin genel başkanları da alışlagelen genel başkan tiplerinden farklı özellikler göstermektedir. YDH Genel Başkanı Cem Boyner'in medya tarafından, bir parti genel başkanı gibi sunulmasının yanında aynı zamanda -yukarıda belirttiğimiz gibi- bir "celebrity" gibi takdim edilmesi de bunun bir başka göstergesidir.

Cem Boyner siyasete resmen girdikten sonra, hakkında daha önce yapılan haberlerin benzerleri yapılmaya devam edilmiştir. Değişen sadece; "yakışıklı ve karizmatik işadami" kalıbının yerine "yakışıklı ve karizmatik politikacı" imajının ikâme edilmesi olmuştur.

Normal şartlarda siyasî yazılar ya da doğrudan siyasetçiler üzerine yazı yazmayı tercih etmeyen, daha ziyade "kültür-sanat-edebiyat" üçgeninde yazılar kaleme alan kalem erbapları bile YDH Genel Başkanı Cem Boyner hakkında kalem oynatmaktan kendilerini alıkoyamamışlardır. Kültür hayatımızın nev-i şahsına münhasır isimlerinden biri olan ünlü Edebiyat Eleştirmeni Doğan Hızlan, Boyner hakkında şunları yazmıştır (Bali, 2013: 193):

Düzgün bir kentli görünümü. Beyaz gömlek, lacivert kravat. Kol düğmeleri. Ben manşetli gömlek giyenlere ayrı bir sempati duyarım. O kişinin ayrıntıya verdiği önemin bir simgesidir. Yaptığı işlerde ayrıntıyı gözden kaçırmak istemeyen bir perfeksiyonistin tavrı, giyimine, yaşamından sıçrayan bir özellik.

Cem Boyner, siyasette geçirdiği süre boyunca eşi Ümit Boyner ve çocukları ile de tam bir "kusursuz aile portresi" çizmiştir. Boyner'in yukarıda "farklı bir

---

¹⁷² (Milliyet; 23.12.1994)

siyasetçi” şeklinde betimlediğimiz tavrını, -diğer siyasetçilerin aksine- ailesini sürekli ön plânda tutma eğiliminde de görebiliriz. YDH Lideri Cem Boyner’in, eşi Ümit Boyner ile birlikte Cem Özer’in sunduğu talk- show programına katılmasını¹⁷³, Türkiye’deki herhangi bir parti genel başkanından beklemek çok zordur. Cem Boyner’in katıldığı tüm davet ve programlarda eşi ile birlikte görülmesi ve eşiyile birlikte halka karşı sıcak ilişkiler kurmaya çalışması, Amerika’daki başkanlık seçimlerinde görülen tabloları anımsatır. Artık bu noktada Cem Boyner’den tek başına “YDH lideri” olarak bahsedilmez, “Boyner çifti” beraberce değerlendirilir. Bu tablo; Amerika’daki başkanlık seçimlerinde Amerikan halkının, başkan adaylarının sadece kendisini değil, ailesiyle birlikte oluşturduğu genel imajı oylamasına ve tercihini yaparken buna çok dikkat etmesine benzer.

Resim 2: Cem Boyner ve Ailesi (*Milliyet*; 13 Aralık 1994)

Cem Boyner, 1995 Genel Seçimleri öncesindeki seçim sürecinde verdiği röportajlarda ve basının kendisine atfettiği şekliyle bir “baba”dır. Cem Boyner’in 1995 Genel Seçimlerinde yarıştığı liderlerden hiçbiri bir baba/ anne figürüyle halkın karşısına çıkmazken, Boyner’in bu vafına çokça dikkat çekilmiştir. Tam bir aile portresi çizen Boyner çifti; Cem Boyner’in Bilgün Sazak¹⁷⁴ ile olan ilk evliliğinden 3

¹⁷³ Cem Boyner’in eşi Ümit Boyner ile birlikte katıldığı Cem Özer’in talk- show programı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Gq5ObU5twYE>

¹⁷⁴ Cem Boyner’in ilk eşi olan Bilgün Sazak; Gümrük ve Tekel eski bakanı olan ve 27 Mayıs 1980 tarihinde uğradığı suikast sonucu öldürülen MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak’ın kızıdır.

kızı ve Ümit Boyner'in de Doğan Bolak ile olan ilk evliliğinden 1 oğlu olmak üzere 4 çocuk sahibiydi.¹⁷⁵

Peki, buraya kadar çizdiğimiz Cem Boyner portresi, Boyner'in siyasî rakipleri tarafından nasıl görülmüştür? Nasıl ki YDH ve Boyner, Türkiye'deki bütün mevcut siyasal partileri kıyasıya eleştirmişse, bu partilerde siyaset yapan insanlar da YDH ve Boyner'i benzer şekilde eleştirmişlerdir. Boyner'e farklı siyasî cephelerden gelen eleştirilerin yoğunlaştığı noktalar ise; Boyner'in siyasette henüz çırak mertebesinde bile olmayan “maceraperest bir acemi” olarak algılanması ve tabii ki Boyner'in büyük bir sermayedar ailenin çocuğu olması üzerinden yöneltilen “şımarık zengin çocuk” eleştirileridir. Gâyet tabiidir ki; Boyner vasıtasıyla YDH da bu eleştirilerden nasibini almıştır. Gürpınar'ın çok iyi betimlediği şekilde, özellikle sağ partiler tarafından YDH; “İstanbullu tuzu kuruların fantezisinden ibaret” bir parti olarak değerlendirilmiştir (Gürpınar, 2013: 207).

Cem Boyner'in geçmişinde herhangi bir siyasî tecrübe olmaması, buna karşılık; başta Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş ve diğer parti liderleri olmak üzere aynı arenada mücadele verdiği liderlerin pek çoğunun neredeyse bütün ömrünü siyasete hasretmiş olması, Boyner'le muarızları arasında gerçekten de ciddi bir sıklet farkının olduğunu gözler önüne sermektedir. Diğer siyasî parti liderleri, Boyner'in siyasal arenadaki toyluğundan dolayı, onun siyaseten dikkate alınabilecek bir şahsiyet olmadığını ifade etmişlerdir. Buna karşılık Boyner ise “siyasette denenmemiş bir genç yüz” olmasından güç alarak, diğer liderlerin yıllarca Türkiye'yi yönettiğini ve bugün yaşanan sorunların vebalinin bu liderlerde aranması gerektiğini ifade etmiştir. Boyner sık sık gençliğin dinamizminin her güçlüğü rahatlıkla aşabileceğini söyleyerek, siyaseten tecrübesiz olmasından doğan dezavantajı bertaraf etmek istemiştir.

Şunu da rahatlıkla ifade edebiliriz ki; Boyner'in siyasete girdiği andan itibaren yaptığı bütün açıklamalar, Türkiye'de siyaset gündemini hep meşgul etmeyi başarmış ve siyasetin yönünü belirleyecek kadar da sert rüzgârlar estirmiştir. Cem Boyner'i siyaseten muhatap almadıklarını beyan eden muhtelif partilere mensup siyasetçiler, Boyner'in yaptığı açıklamalara karşı verdikleri cevaplarla aslında -kendi

---

¹⁷⁵ Cem- Ümit Boyner çifti, 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinden yaklaşık iki ay sonra bir erkek çocuk sahibi olmuştur. Ümit Boyner, seçim sürecinde hamile olmasına rağmen “fedakâr bir eş olarak” Cem Boyner'i yalnız bırakmamaya gayret göstermiştir.

beyanlarının aksine- onu ciddi bir rakip olarak gördüklerini kabule dayanan bir çelişkiye de düşmüşlerdir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Boyner'e yöneltilen bir diğer eleştirinin kaynağı; onun İstanbul sermayesinin en üst tabakasını temsil eden bir ailenin çocuğu olmasından hareketle, "Anadolu'nun gariban insanı"ni asla anlamayacağını iddia eden romantizmle bezeli bir retoriktir. Buna göre "şımarık zengin çocuk", ne yaparsa yapsın Türkiye'nin sorunlarını doğru bir şekilde teşhis edemeyecektir, çünkü Boyner, Hasan Celâl Güzel'in ifadesiyle; "baba parasıyla politika yapan bir cicibey"dir.¹⁷⁶

Zengin olmanın halkı anlamaya engel olmadığını söyleyen Boyner, kaynağı meşru olan servet sahibi olmanın da suç teşkil etmediğini ifade etmiştir. Boyner ayrıca sahip olduğu malvarlığı ile ilgili gelebilecek eleştirilerden korunmak amacıyla, YDH partileşmeden evvel tüm mal varlığını ve şirket hisselerini yeddiemine devretmiştir. Siyaset yaptığı müddetçe ticaretle uğraşmayacağını beyan eden Boyner, siyasete şeffaflık ve dürüstlük getirebilmek amacıyla olduğunu belirtmiştir.

Boyner'in bütün malvarlığını yeddiemine devredip, YDH'nin resmen partileştiği gün olan 22 Aralık'ta (1994) İtalyan Başbakanı Silvio Berlusconi görevinden ayrılıyordu. Tıpkı Boyner gibi siyasete girmeden önce malvarlığının yönetimini devreden ünlü İtalyan İşadamı Berlusconi, kurucusu olduğu "Forza Italia" isimli partisiyle girdiği Mart 1994 seçimleri neticesinde kurulan koalisyon hükümetinin başkanlığını yapmıştır. Cem Boyner, YDH Sözcüsü olduğu andan itibaren, Berlusconi ile kıyaslanmaya başlamıştır. Daha önce Reuters'in, Boyner'i Berlusconi'ye benzettiğinden bahsetmiştik. Reuters'in haberinden kısa süre sonra, Alman haber dergisi Der Spiegel, Boyner için "Boğaz'daki Berlusconi" yorumunda bulunmuştur.

Cem Boyner ise, gerek Türk basınının gerekse de Avrupa basınının kendisini sürekli olarak kıyasladığı Berlusconi'ye benzemediğini hâttâ bu benzetmenin ağırına gittiğini ifade etmiştir. Boyner, YDH'nin bir fikir ve kadro hareketi olduğundan yola çıkarak; ne kendisinin Berlusconi'ye, ne de Berlusconi'nin partisinin YDH'ye benzediğini belirtmiştir. Berlusconi'ye benzetilmesine açıkça tepki gösteren Boyner'i daha da tepkilendiren bir kıyaslama daha yapılmıştır. Zira Boyner sadece İtalyan Silvio Berlusconi'ye benzetilmekle kalmamış, zaman zaman da yine Avrupa medyası

---

¹⁷⁶ (Milliyet; 14.11.1993)

tarafından Fransız işadami ve politikacı olan Bernard Tapie'ye de benzetilmiştir.¹⁷⁷ Bernard Tapie, 1990'ların ortaları itibari ile 18 farklı yolsuzluk davasından yargılanmış bir isimdi. Tapie, 1990'lı yıllar Fransa'sında yozlaşmış siyaset- sermaye ilişkisinin sembol ismi olarak anılıyordu.

Cem Boyner'in popüleriği üzerinden giriş yaptığımız başlığı, yine Boyner'in popüleriği ile kapatmak uygun olacaktır. Yukarıda sonuçlarından bahsettiğimiz PIAR- GALLUP Araştırma Şirketi'nin gerçekleştirdiği söz konusu anket, YDH Sözcüsü Boyner'in popüleriğinin ve kamuoyu nezdindeki desteğinin dönemin diğer siyasî parti liderlerinin önünde olduğunu gösteriyordu. PIAR- GALLUP Araştırma Şirketi, 1995 yılında kamuoyundaki parti tercihlerini ölçmek amacıyla üç anket daha gerçekleştirmiştir. Bu üç ankette çıkan sonuçlar, 1994 yılının sonlarında yapılan ilk ankette çok farklı bir tabloyu karşımıza çıkarmaktadır.

1995'te gerçekleştirilen ilk anket, 31 Aralık- 2 Ocak tarihleri arasında yapılmıştır. YDH'nin partileşmesinden bir hafta sonra yapılan ankette, Boyner bu kez kamuoyu tarafından YDH Sözcüsü olarak değil, YDH Genel Başkanı olarak değerlendirilmiştir. Ankette YDH'nin oy oranı % 3,6 iken; siyasal parti liderleri arasında yapılan oylamada ise Boyner'in oy oranı % 5,3'tür.¹⁷⁸ En dikkat çekici sonuç, bir önceki ankete göre Boyner'in popüleriğinde gözle görülür bir düşüş yaşanmasıdır. Boyner'in popüleriği, YDH resmen partileştikten sonra azalma eğilimine girmiştir. YDH Sözcülüğünden YDH Genel Başkanlığına geçen Boyner'in popüleriğinde, aradan geçen sadece on gün içerisinde ciddi bir azalma gözlenmiştir. Bir başka dikkat çekici sonuç ise Boyner'in popüleriğinin, YDH'nin oy oranının üzerinde olmasıdır.

1995 yılındaki ikinci anket, 22- 27 Nisan 1995 tarihleri arasında yapılmıştır. Ankette YDH'nin oy oranı önceki ankete göre biraz artmış ve % 4,2'ye yükselmiştir. Liderler anketinde ise Boyner'in oy oranı %5,3'ten % 2,9'a gerilemiştir.¹⁷⁹ YDH'nin oy oranı, Boyner'in oy oranının üstüne çıkarken, Boyner oylamaya dâhil olan parti liderleri arasında son sıraya gerilemiştir. 15- 19 Eylül 1995 tarihleri arasında

---

¹⁷⁷ Berlusconi, Tapie ve Boyner arasında müşterek bir nokta tespit edeceksek o nokta "futbol" olabilir. Berlusconi, ünlü İtalyan futbol kulübü AC Milan'ı 1986 yılında satın almıştır. Tapie ise 1986- 1994 yılları arasında Fransız futbol kulübü Olimpik Marsilya'nın başkanlığını yapmıştır. Cem Boyner ise 1992 yılında Mustafa Koç'un öncülüğünde kurulan 1907 Fenerbahçe Derneği'nin önemli isimlerinden birisi olmuştur. Ayrıca Boyner'in ismi, 1994 yılının ortalarında Fenerbahçe'nin başkan adaylarından biri olarak da geçmiştir.

¹⁷⁸ (Milliyet; 05.01.1995)

¹⁷⁹ (Milliyet; 29.04.1995)

gerçekleştirilen üçüncü anket neticesinde; YDH'nin oy oranı, yılbaşındaki oy oranı olan % 3,6'ya çok yaklaşarak % 3,4 seviyesinde olmuştur. Ancak Boyner'in liderler oylamasındaki oy düşüşü yine devam etmiş ve Boyner'in oy oranı % 1,8'e kadar gerilemiştir.¹⁸⁰

YDH'nin oy oranlarını bir kenara bırakırsak, Boyner'in 1994 yılının son günlerinden 1995 yılının son aylarına kadarki bir yıldan az bir süreçte popülaritesinde meydana gelen keskin düşüş çok dikkat çekicidir. İlginç olan husus şudur ki; Boyner, YDH henüz partileşmeden önce YDH Sözcüsü Cem Boyner olarak daha popülerken, hareket partiye dönüşüp YDH Genel Başkanı Cem Boyner olarak halkın karşısına çıktığında, popülaritesinde oy oranlarını alt üst eden bir düşüş yaşanmıştır.

Bir başka nokta, belki de daha önemli olan husus, popüler kelimesini kelimenin tam anlamıyla ele alarak söylersek, “popüler” olmanın bir “kalıcılık” sağlamadığını iddia edebiliriz. Cem Boyner, siyasete atıldığı günden itibaren; bütün siyasî rakipleri ve özellikle medya tarafından bir “politikacı” olarak değil, bir “popüler kültür malzemesi” olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’de doksanlı yılların “popüler kültür”ün yükselişte olduğu bir dönem olduğundan bahsetmiştik. Her alanda olduğu gibi, siyasette de bir popüler kültür üretiminin olduğu söylenebilir. Medya, diğer partilerin genel başkanlarından ya da sıradan bir isminden bahsederken bile “vâkur” bir tavır takınırken, bir siyasal partinin genel başkanı olan Boyner’e karşı aynı mesafeyi ayarlayamamış, vâkur bir duruş gösterememiştir. Bunu iki somut örnek üzerinden daha iyi anlayabiliriz.

Öncelikle Boyner'in -yukarıda değindiğimiz- Orgeneral Çörekçi olayı sırasında Çörekçi'ye söylediği sözleri, Milliyet Gazetesi'nin okurlarına nasıl sunduğunu tekrar hatırlayalım: “Boyner politikayla hakareti karıştırdı”. İkinci örneği yine Milliyet Gazetesi'nin bir haberinden alıyoruz. YDH, 1995 Genel Seçimleri öncesi ANAP'la bir ittifak girişiminde bulunmuş ancak bu ittifakın gerçekleşme ihtimali, ilerleyen günlerde ortadan kalkmıştır. Milliyet Gazetesi, artık gerçekleşmesi mümkün gözükmeyen ANAP- YDH ittifakının bitişini âmiyane bir tavırla başlığına şöyle taşımıştır: “ ‘Şemsiye’ YDH'ye kapanıyor ”.¹⁸¹ İkinci haberde, haberin verilmiş tarzındaki “kaba”lığın yanında, habere gösterilen özensizliğin bir ifadesi olarak,

---

¹⁸⁰ (Milliyet; 23.09.1995)

¹⁸¹ (Milliyet; 18.11.1995)

YDH'nin parti kısaltmasının da yanlış kullanıldığı atlanmamalı (doğrusu "YDH'ya" şeklinde olmalıydı).

Boyner'in siyaset sahnesinde yarıştığı liderlere bakıldığında; Ecevit, Erbakan, Türkeş ve Baykal gibi hayatının büyük bir bölümünü siyasete hasreden isimler vardır. Yukarıda Boyner'i doğrudan hedef alan satırların, ismini saydığımız bu siyasî liderlerden herhangi biri için kullanılmasını tasavvur dahi etmek mümkün değildir. Bu isimler Türk siyasal hayatında farklı cephelerde de olsa "hâkim siyasal kültür"ü temsil eden liderlerdir. Fakat Cem Boyner'in bu isimler karşısındaki pozisyonu, "hâkim siyasal kültür"e karşı mücadele eden "popüler kültür"ün bir temsilcisi gibi görünmektedir. Ya da en azından ana akım medyanın sunduğu Cem Boyner portresi, insanların gözünde "politikacı Boyner"den ziyade bir "pop ikoncu olarak Boyner"i tahayyül ettirmektedir.

Ana akım medyaya değindiğimiz bu noktada, ana akım medyanın YDH'yi ve Boyner'i nasıl değerlendirdiğini biraz daha detaylı inceleyelim.

2.7. Ana Akım Medyada YDH'nin Değerlendirilmesi

Yeni Demokrasi Hareketi üzerine kalem oynatan herkesin ortak olarak paylaştığı bir tespit vardır: "YDH, büyük medya kuruluşlarının özellikle de İstanbul medyasının büyük desteğini arkasına almasına rağmen başarılı olamamış bir siyasal harekettir." Bu tespitte yatan sorunlu nokta; YDH'nin başarısı ya da başarısızlığı değil, YDH'nin hemen herkesin ittifak ettiği şekliyle medya destekli bir siyasal hareket olarak tasavvur edilmesidir. Ancak aşağıda da görüleceği üzere; ana akım medyaya mensup köşe yazarlarının büyük kısmı, hiç de zannedildiği gibi YDH'ye destek vermemiş, hâttâ en başından beri YDH'yi hiç önemsememişlerdir. Elbette yazılarında YDH'ye karşı müspet bir yaklaşımı olduğunu görebileceğimiz köşe yazarları da vardır fakat bunların sayısı, aynı gazetede görev yaptıkları meslektaşları arasında azınlık denebilecek kadar düşük oranda kalmıştır. Bütün bunlardan daha önemli olarak; özellikle YDH'nin partileşmesinden sonra YDH hakkında yazılan yazıların sayısında muazzam bir düşüş olduğunu kaydetmek gerekmektedir.

YDH, özellikle bir sivil toplum hareketi olarak ortaya çıktığı ilk zamanlarda medyanın büyük ilgisine mazhar olmuştur. Ana akım medya, bir sivil toplum hareketi olarak YDH'nin doğuşunu büyük bir heyecanla karşılamıştır. Ancak hareketin Aralık 1994'te partileşmesinden sonra medyanın ilgisi giderek azalmıştır. YDH'nin partileştiği süreçte, ana akım medyada köşe yazarlığı yapan insanların

büyük bir bölümü YDH ve Cem Boyner hakkında büyük şüphe duymuştur ve yazılarında bu siyasal hareketin başarı kazanacağına -birkaç istisna dışında- inanan neredeyse hiçbir köşe yazarı yoktur.

1995 yılının ortalarına gelindiğinde ise medyanın gözünde sıradan bir siyasal partidir sadece YDH. Yukarıda altını çizdiğimiz noktaya yeniden değinirsek; YDH'yi 1994 yılının sonlarına kadar âdeta fazla ilgiden şımartacak dereceye getiren ana akım medyanın kalem sahipleri, partileşen YDH hakkında ise “müspet” ya da “menfi” fark etmeksizin, çok az sayıda yazı kaleme almıştır. Aşağıda incelenecek olan yazıların önemi; YDH'yi “övmesi” veya “yermesinden” ziyade, doğrudan YDH'ye ya da Boyner'e değinen nadir sayıdaki yazı örnekleri olmasıdır.

YDH üzerine seçtiğimiz köşe yazılarını incelemeden evvel, yukarıda sıkça tekrar ettiğimiz “ana akım medya” ile neyi kastettiğimizi de açıklayalım. Çalışmanın birinci bölümünde 1990'lı yıllarda Türk medyasını incelemeye çalıştığımız kısımda aktardığımız bilgileri burada tekrar hatırlatabiliriz. Türkiye'de doksanlı yıllarda medya, ağırlıklı olarak iki ismin kontrolünde olmuştur. Bu isimler Aydın Doğan ve Dinç Bilgin'dir. Aydın Doğan, 1979 yılında ortak olduğu Milliyet Gazetesi'nin kısa sürede tek sahibi olmuş, 1994 yılında da Hürriyet Gazetesi'ni satın almıştır. 1985 yılında Dinç Bilgin'in kurmuş olduğu Sabah Gazetesi ise sektörün iki numaralı sahibiydi. 1990'lı yılların ortalarında Türkiye'de yazılı basının en büyüğü olan Hürriyet Gazetesi ile üçüncü büyük gazete konumundaki Milliyet, Aydın Doğan'ın elinde, iki numaralı Sabah Gazetesi ise Dinç Bilgin'in elindedir. Ana akım medya ile kastettiğimiz; yazılı basındaki büyüklük bakımından sırasıyla Hürriyet, Sabah ve Milliyet gazeteleridir.

Aşağıdaki satırlarda; ana akım medyayı temsilen 1990'lı yılların ortalarında en yüksek tiraja sahip üç gazete olan Hürriyet, Sabah ve Milliyet gazetelerinde köşe yazarlığı yapan isimlerin bakış açıları üzerinden YDH'nin nasıl değerlendirildiği incelenmeye çalışılacaktır.

Hürriyet Gazetesi'nde YDH ile ilgili en fazla yazı yazan isim Hadi Uluengin olmuştur. YDH'nin birkaç istisna dışında ana akım medyadaki isimler tarafından desteklenmediğini söylemiştik. Hadi Uluengin'i çok rahat bir şekilde, YDH'yi destekleyen birkaç istisna isim arasında gösterebiliriz. Uluengin, bir yazısında; Cem Boyner'e güvenmediklerini ifade eden İstanbul sosyetesinin bir kesimini “ikinci sınıf sosyete” yerine koyar ve “gerçek sosyete” olarak ifade ettiği Cem Boyner'i

savunurken¹⁸², bir başka yazısında bu sefer Boyner'i, kendisini yuhalayan ODTÜ'lü öğrencilere karşı savunur.¹⁸³

Ana akım medyada YDH'nin kuruluşunu en coşkulu biçimde karşılayan da yine Hadi Uluengin olmuştur. YDH'nin kuruluşu üzerine "Haydi bastır YDH!"¹⁸⁴ başlığını taşıyan bir yazı kaleme alan Uluengin, YDH'nin "vatandaş için devlet" görüşünü onu diğer partilerden ayıran en temel özelliği olarak görmüş ve YDH'ye gönülden başarı dileklerini göndermiştir.

Uluengin, yukarıda değindiğimiz Orgeneral Çörekçi olayı sonrasında yaptığı açıklamalarla pek çok kişi tarafından eleştirilen Cem Boyner'i "evrensel demokrasi teamüllerini sahiplenen tek siyasî lider"¹⁸⁵ olarak selamlamıştır. Boyner'e Berlin'de DHKP-C'li militanlar tarafından yapılan saldırıya, ana akım medyadaki köşe yazarları arasında en fazla hassasiyet gösteren isim de yine Hadi Uluengin olmuştur. Uluengin, Avrupa gezilerinde dahi korumaları olmadan gezemeyen liderlerin aksine, Almanya ziyaretini tamamen sivil bir şekilde gerçekleştiren Boyner'in bir kez daha farkını ortaya koyduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶

Hürriyet Gazetesi'nde YDH'nin kuruluşunu, fazla heyecana kapılmadan ve duygusallıktan uzak olarak en soğukkanlı biçimde değerlendiren Sedat Ergin olmuştur. "Devlete ait vatandaş değil, vatandaşa ait devlet" şiarıyla hareket eden YDH'nin Türk demokrasisine yeni bir soluk getireceğini ifade eden Ergin, iki konuda da YDH'yi uyarmıştır. Ergin, ilk olarak; YDH'nin Kürt sorunundaki radikal tavrının, Türk halkının büyük çoğunluğunun hassasiyetlerini dikkate almayan bir çerçevede oluşunun YDH için bir handikap olduğunu belirtmektedir. Ergin'in YDH'ye ikinci uyarısı; devletin yeniden tanımlanması gereğinin, cumhuriyet değerlerinin yıpranması pahasına bir uğraş olmadığı noktasında şekillenmektedir. Ergin'e göre YDH, cumhuriyet değerlerine bağlılık konusunda Türk kamuoyunda tam bir güven yaratabilmiş değildir.¹⁸⁷

Orgeneral Çörekçi olayı, kuruluşundan sonra kendisine fazlaca yer verilmeyen YDH ve Boyner'i yeniden medyanın radarına sokması bakımından önemlidir. Hürriyet Gazetesi'nde Hadi Uluengin'in ardından yazılarında YDH ve

---

¹⁸² (Hürriyet; 04.08.1994)

¹⁸³ (Hürriyet; 03.12.1994)

¹⁸⁴ (Hürriyet; 24.12.1994)

¹⁸⁵ (Hürriyet; 06.07.1995)

¹⁸⁶ (Hürriyet; 26.09.1995)

¹⁸⁷ (Hürriyet; 25.12.1994)

Boyner'e en çok temas eden isim olan Rauf Tamer, Orgeneral Çörekçi olayı sonrasında Boyner'in açıklamalarını; "davetkâr siviller"e ve "teslimiyetçi siyasetçiler"e verilmiş ve adresini bulmuş bir mesaj olarak değerlendirmiştir.¹⁸⁸ Rauf Tamer, ertesi günkü yazısında; Kürt sorununun çözümü noktasında ne hükümetin ne de Kürt siyasetinin gerçekten ne istediğini açık açık ifade edemediğini buna karşılık birinin çıkıp "Yahu devlet, hiç kendi topraklarını 10 yıl bombalar mı?" deyince kabahat olduğunu belirterek isim vermeden Boyner'e göndermede bulunmuştur.¹⁸⁹ Tamer, Boyner'in en azından düşündüğü şeyleri açıkça ifade etmesi bakımından takdire şayan bir davranış gösterdiğini düşünmektedir.

Rauf Tamer, sürekli olarak Boyner'in işadamı kimliğini ve zenginliğini vurgulayarak siyasî açıdan ona zarar vermeye çalışanlara da karşı çıkmıştır. Tamer, YDH'nin partileşmesine ramak kala Boyner ve hareketini şöyle değerlendirmiştir:

Cem Boyner'e gelince... Umut'la karışık merak damarlarımızı kabarttı... Bizim mahallede öylelerine zengin çocuğu derler, ama Cem, asla zengin çocuğu gibi davranmıyor... Hatta öbürlerine haydi, siz de gelin diyor. Gençliğini ve hayatını adadığı bir yolculukta, Türk halkının onu hemen fark etmesi, Aziz Nesin'i bile haksız çıkarmıştır. Değişik laflar ediyor Cem. Kızdırıyor, sevindiriyor, düşündürüyor, korkutuyor, yüreklendiriyor... Velhasıl bütün reflekslerimizi devreye sokuyor. Tüzüğündeki ilk madde ise erdem'dir... En büyük silahı...¹⁹⁰

Orgeneral Çörekçi olayının yankılarını Zeynep Atikkan'ın da bir yazısında görmek mümkündür fakat Uluengin ve Tamer'in yazılarından bir farkla... Cem Boyner'i "konjonktüre göre atış yapmak"la¹⁹¹ suçlayan Atikkan, Boyner'in TÜSİAD Başkanlığı sırasında askerlere ve 12 Eylül düzenine karşı tek bir eleştirisinin olmaması ile şimdi gösterdiği tavır arasındaki zıtlığı vurgulamıştır.

Atikkan'ın yazısıyla aynı gün Boyner hakkında bir yazı daha kaleme alınmıştır. Yazının sahibi Hürriyet'in ağır toplarından Emin Çölaşan'dır. Çölaşan, kendisinden "Cim" olarak bahsettiği Cem Boyner'in İstanbul'daki adamlarından geldiğini iddia ettiği protesto fakslarıyla ilgili bir yazı yazmıştır. Önceki gün YDH'yi eleştiren bir yazı kaleme alması sebebiyle Boyner'in adamları tarafından kendisine fakslar geldiğini ve bu faksların hepsinin "sistemden beslenenler, sistemi

¹⁸⁸ (Hürriyet; 02.07.1995)

¹⁸⁹ (Hürriyet; 03.07.1995)

¹⁹⁰ (Hürriyet; 19.12.1994)

¹⁹¹ (Hürriyet; 06.07.1995)

değiştiremezler” sloganıyla bittiğini söyleyen Çölaşan, doğrudan YDH ve Boyner hakkında kaleme aldığı belki de tek yazısında şunları ifade etmiştir:

“Sistemden beslenenler, sistemi değiştiremezler.” Çok doğrudur, değiştiremezler. İşte ben de, bu yüzden Cim Boyner’e soruyorum. Diyorum ki; “Sayın arkadaşım, siz acaba Beymen, Altınıyıldız ve diğer büyük firmaların sahibi olarak bu sistemden hiç beslendiniz mi, yoksa beslenmediniz mi?..” Tık yok!.. Soruyorum ve diyorum ki: “Muhterem kardeşim, siz devletten ne kadar kredi aldınız, ne kadar teşvik aldınız? Diğer devlet olanaklarından, yani bu sistemden ne kadar yararlandınız? İmar mevzuatı ile ilginiz oldu mu, belediyelerle ilişkiniz oldu mu?.. Vesaire..” Evet, evet!.. Tık yok. Bunları yapmış olmak ayıp değil ki... Dürüstçe çıksın ortaya ve böylesine büyük bir patron olmasında bu sistemden yararlanıp yararlanmadığımı açıklasın...¹⁹² Sen hem bu sorulara cevap vermez hem de “Sistemden beslenenler sistemi değiştiremez” diye slogan atarsan, biraz ayıp kaçmaz mı?.. Bu işler İstanbul medyasını ayarlayıp her gün cilalanmakla olmaz. Diyarbakır’da Kürtçü, Yozgat’ta Türk milliyetçisi görünmekle, tutucu yörelerde namaza durup jet sosyete de kadeh tokuşturmakla da olmaz. Yapma Cim, etme Cim, adamlarının faks parasına yazık olur. Okey Cim?..¹⁹³

Sabah Gazetesi’nde doğrudan YDH ve Boyner üzerine yazılmış fazlaca bir yazı bulmak zordur. Sabah Gazetesi’nin o dönemdeki yazar kadrosunda YDH’nin önemli isimlerinden A. Savaş Akat ve eski YDH’li Cengiz Çandar da yer almaktaydı. Akat, ekonomi alanında teknik yazılar yazdığı için içerisinde bulunduğu YDH’ye hiç temas etmemiştir. Çandar ise ağırlıklı olarak dış politika yazıları kaleme almıştır ve bir eski YDH’li olarak aşağıda inceleyeceğimiz tek bir yazıda YDH ve Boyner’e ilişkin görüşlerini özet olarak sunmuştur aslında.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, YDH’nin partileştikten sonra ana akım medyanın odağına tekrar yerleşmesine vesile olan şey Orgeneral Çörekçi olayı sonrasında Boyner’in sözleri olmuştur. Mehmet Barlas, Boyner’i; “sivil demokrasinin vicdan sesi” olarak takdim ederken şunları söylüyordu:

Düşünün bir kez. Ya siyasî hayatımızda YDH ve Cem Boyner olmasaydı? ANAP’la Refah’ın hangi konularda birbirinden ayrıldığını ve DYP ile CHP’nin ne gibi ayrılıklar üzerinde birleştiğini anlamaya çalışmaktan başka nesi olurdu siyasetin? Elinizi vicdanınıza koyun. Cumhurbaşkanı olarak, Demirel mi, yoksa Cem Boyner mi daha fazla ufuk açardı genç Türk toplumuna? Karar verin. Cem Boyner’in seslendirdiklerini ve

¹⁹² Emin Çölaşan, Boyner’in henüz YDH partileşmeden önce sarf ettiği ve bu çalışmada çeşitli vesilelerle ifade ettiğimiz bir noktayı ya gözden kaçırmakta ya da bilmesine rağmen yazılarında dikkate almamaktadır. Boyner zaten kendisinin de bu sistem sayesinde kazandığını inkâr etmemiştir. Boyner’in “ben düzenin ta kendisiyim ve düzen değişmeli diye haykırıyorum, çılgık atıyorum” sözleri Çölaşan tarafından göz ardı edilmiştir.

¹⁹³ (Hürriyet; 06.07.1995)

YDH'nın savunduklarını, bugün Mesut Yılmaz ve ANAP söyleseydi, ANAP şimdiki yerinde mi olurdu? YDH, önümüzdeki seçimde barajı geçer mi, iktidar mı olur? Bunlar, kimsenin cevabını bilmediği sorular. Ama Boyner ve YDH, şu anda, Türk demokrasisinin ve sivil toplumun, vicdanın sesidir.¹⁹⁴

Boyner'in Orgeneral Çörekçi'ye söylediği sözler siyaset gündemini sallarken, siyasetin sıcak gündemine fazlaca ilişmeyen Hıncal Uluç da, üst üste iki hafta Boyner ve YDH ile ilgili yazılar yazmıştır. Ancak Uluç'un Boyner yorumu, kendisiyle aynı gazetede aynı gün Boyner'i değerlendiren Barlas'tan tamamen farklıdır. Zira Tarantino'nun daha birkaç ay önce Türkiye'de gösterime giren kült filmi "Pulp Fiction"dan ilham alan Uluç, Cem Boyner'i "Yerli Pulp Fiction"ın "Pulp Hero"su yâni bir tür "ucuz kahraman" olarak değerlendiriyordu. Uluç, ordu gerçekten Boyner'in iddia ettiği kadar tehdit oluştursaydı "Cem Bey, bu lafları bu kadar korkusuz edebilir miydi acaba?" diye de soruyordu. Uluç'a göre Boyner; Türk toplumunun en kutsal değerlerinden biri olan orduya saldırarak oy toplama peşindedir. YDH'nin hareket olmaktan çıktığını da belirten Uluç, YDH için; "yaldızlı günler gitmiş, geriye barajı aşması dahi şüpheli, yok olup gitmeye mahkûm bir cılız particik kalmış"¹⁹⁵ ifadelerini kullanıyordu.

Uluç, ertesi haftaki yazısında Çölaşan'ın yukarıda bahsettiğimiz yazısında dile getirdiği ve Boyner taraftarlarından gelen protesto fakslarının benzerlerinin kendisine de geldiğini anlatmıştır. Kendisine gelen fakslardaki "çirkin" üslubu eleştiren Uluç, protestocular için; "Neymiş... Liderlerini eleştiriyormuşuz... Hani nerdeyse, gazeteyi basıp bizi dövmeye kalkacaklar" ifadesini kullanmıştır. Uluç, yazısının devamında geçen hafta kaldığı yerden devam ederek eleştiri oklarını tekrar Boyner ve YDH'ye yöneltmiştir. Cem Boyner'in teşkilatından gelen faksları gördükçe YDH için söylediklerinin az bile olduğunu belirten Uluç, "YDH'nin samimiyetine başından beri hiç inanmadığını hele demokrat olduklarını aklının ucundan bile geçirmediğini"¹⁹⁶ söylemiştir.

Hıncal Uluç'un Boyner ve YDH'yi eleştirilerinden sonra kendisine bazı genç YDH'lilerden gelen ve pek beğendiği fakslardan sonra Boyner hakkındaki kanaatleri olmasa bile YDH hakkındaki fikirlerinde yumuşama olmuştur. Uluç, Cem Boyner ve onun ekibinde yer alan tanıdığı bazı isimlerin fikirlerine zerre itibar etmediğini

¹⁹⁴ (Sabah; 05.07.1995)

¹⁹⁵ (Sabah; 05.07.1995)

¹⁹⁶ (Sabah; 12.07.1995)

belirtse de, kendisine genç YDH'lilerden gelen güzel faksların etkisiyle 1995 Genel Seçimleri öncesinde YDH'ye başarı dileklerinde bulunmuştur: “Ama bu partinin bir güzel işlevi var... Genç, yeni, tertemiz insanlara sahipler alt kadrolarında... Bu gençler siyaset içinde kalmalı. Bu gençler Yeni Demokrasi Hareketi'nde söz sahibi olmalı... Başarılar, Yeni Demokrasi!..”¹⁹⁷

Cem Boyner, 1995 Ağustos'unun ilk günlerinde Tunceli'ye bir ziyarette bulunmuştur. O günlerde Türkiye'nin gündemindeki konulardan biri terörle mücadele için Tunceli'de görev yapan özel tim birliklerinin, yerel halka kötü muamele ettikleri ve halkın da özel timin bu tavrından duyduğu rahatsızlığı belirtiyor olmasıydı. İşte Cem Boyner bu noktada, Tunceli'den yükselen sesleri dinlemek ve iddiaların doğruluğunu tespit etmek için Tunceli'ye bir ziyarette bulunmuştur. Boyner'in bu olaylardan sonra Tunceli'ye giden ilk parti lideri olması, Boyner ve YDH ismine tekrar ana akım medyanın satırlarında tesadüf etmemizi sağlamıştır.

Güngör Mengi, Cem Boyner'in iddiaları araştırmak üzere Tunceli'ye gitmesini “halkın önüne yeni ve ciddi bir alternatif getirme iddiasının alkışa değer kanıtı”¹⁹⁸ sayılması gerektiğini söylerken, “Milletvekili bile olmayan Cem Boyner Tunceli'ye gidip görüşlerini söylüyor. Öbür partilerin liderleri bu duruma ne diyor?” şeklinde bir de soru yöneltmiştir. Mehmet Ali Birand ise “Özel Tim ve Cem Boyner'in cesareti” başlıklı yazısında; diğer parti liderleri “parti dedikodusu yaparken veya tatilde keyif sürerken Boyner'in halkın şikâyetlerini dinlemek için bölgeye gitmesini” takdir etmiş ve Boyner'in önemli bir işlevi yerine getirdiğini ifade etmiştir.¹⁹⁹

YDH'nin 1995 Genel Seçimleri öncesindeki ittifak girişimleri, YDH'ye olumlu bakan ana akım medyadaki köşe yazarlarını büyük hayal kırıklığına uğrattırken, zaten YDH'ye baştan beri sıcak bakmayan kesimi de “zaten olacağı buydu” demeye getirmiştir. Bahsettiğimiz hayal kırıklığının bir örneğini, yukarıdaki paragrafta kendisinden bahsettiğimiz Güngör Mengi'nin satırlarında görebiliriz:

Türkiye'de siyaset niçin tıkanı? Çünkü siyaset farklılıklarını fark eden halk kitlelerinin beklentilerine cevap veremedi. Derken genç bir adam çıktı. Düşüncelerin özgürce savunulduğu bir Türkiye'nin her sorununu çözeceğini söyledi... YDH'dan ve Cem Boyner'den söz ettiğimi tahmin etmişsinizdir. Ama hareket yeni bir evre yaşıyor şimdi. Umut ve heyecanın rüzgârları söndü, onun yerini büyük düş kırıklıklarının yarattığı

---

¹⁹⁷ (Sabah; 01.11.1995)

¹⁹⁸ (Sabah; 02.08.1995)

¹⁹⁹ (Sabah; 02.08.1995)

öfke fırtınaları aldı. Cem Boyner de mi kendisine inanmış insanların üstüne basarak parlamentoya girmenin küçük hesabına yattı?²⁰⁰

YDH kurucularından Cengiz Çandar'ın YDH'den ayrıldıktan sonra, Genel Başkan Cem Boyner için oldukça sert ifadeler kullandığı bir açıklamasından alıntılar yapmıştık daha önce. Çandar, Sabah Gazetesi'ndeki bir yazısında; YDH'nin 1995 Genel Seçimleri öncesindeki seçim stratejisini eleştirirken, bir taraftan da Boyner'in siyasî liderliğine göndermede bulunmadan alamamıştır kendisini:

Boyner, “siyaset sınavı”nı beceremedi. Daha ilk kertede çaktı. O, siyaset hayatımızın “şaşkın ördeği”. Bir oraya bir buraya savruluyor. Kendisine ve YDH'ya güveni yok. Anti- Kürt milliyetçi çevrelerin tepkisinden korkuyor. Bu nedenle, Kürtlerden, HADEP'ten korkuyor. Seçim barajının altında kalırım diye korkuyor. Her şeyden korkuyor. “YDH projesi”ni katletme pahasına, kendisini parlamentoya atmaya bakıyor. Bunu yaparken de, “demokrasi için güç birliği” gibi “asil gerekçeler” icat etmeye çalışıyor. Çünkü, başka türlüsünü YDH'ya içiremez. YDH, halkın toplumsal taleplerini temsil etmeyen ve seçimlerden sonra çatırdayacak ittifaklara girmek yerine, yüzde kaç oy alacaksa alsın, bağımsızlık yolunu korumak yoluna gitse ne olur? Boyner, sonucu ve uzun soluklu siyasî mücadeleyi göze alamıyor. Sorun, burada.²⁰¹

Boyner için “ördek” benzetmesinde bulunan tek kişi Cengiz Çandar olmamıştır. İlginç bir şekilde Çandar'ın yazısıyla aynı günde bir başka Sabah yazarı Necati Doğru da YDH'nin seçim stratejini eleştirirken Boyner için “ördek” benzetmesinde bulunmuştur:

Cem Boyner, ne büyük umut rüzgârı estirerek yola çıktı. Avcı olacaktı, ola ola ördek oldu. Hem de Mesut Yılmaz'ın ördeği... Cem Boyner ne yapıyor? Mesut Yılmaz'a ördek olma hazırlığı yapıyor. Derlerdi de inanmazdım... Şöyle bir laf vardır: Siyasette her şey olmak çok kolay, fakat rezil olmak çok zor... Siyasî hayatımıza yeni giren bu “ördekleşme sürecinin” sonunda ANAP'la işbirliği yaparsa belki Cem Boyner ile yanındaki bir iki arkadaşı Meclis'e milletvekili olarak girer. Fakat YDH biter. Cem Boyner de birkaç gün Meclis'e gider milletvekili olmanın tadını da tadar, sonra ondan da bıkar.²⁰²

Milliyet Gazetesi'nde YDH ve Boyner ile ilgili yazı çeşitliliğinin dikkat çekici bir şekilde yoğun olduğunu söyleyerek başlayalım. Bu sebepten dolayı ilk olarak, köşelerinde YDH'yi destekleyen isimlerden Şahin Alpay ve Osman Ulagay'ın yazılarından kısaca bahsedeceğiz. Ardından YDH ve Boyner'le ilgili

²⁰⁰ (Sabah; 15.11.1995)

²⁰¹ (Sabah; 16.11.1995)

²⁰² (Sabah; 16.11.1995)

olumsuz kanaatlerini satırlarında açıkça ifade eden Hasan Pulur, Melih Aşık ve Yavuz Donat'ın yazılarından örnekler vereceğiz.

Şahin Alpay ve Osman Ulagay, YDH'nin henüz bir sivil toplum hareketi olduğu dönemden itibaren YDH'yi desteklemişlerdir. Osman Ulagay, hareketin henüz partileşmediği dönemden başlayarak, siyasal meselelere kafa yoran genç bir işadamı olarak Cem Boyner'i takdir ettiğini ifade etmiştir.²⁰³ Ulagay, YDH'nin partileştiği ilk günlerde partinin “vesayetsiz demokrasi”den yana olmasına vurgu yaparken, medyanın aşırı ilgisine de dikkatleri çekiyor ve medya desteğiyle sağlanan hızlı yükselişlerin kalıcı olmadığı uyarısını da yazısının sonuna ekliyordu.²⁰⁴ Ulagay bir başka yazısında ise; artık “kabak tadı” verdiğini söylediği Türk solundaki birleşme kavgalarından bahsederken, Türk solunun YDH'nin her alandaki radikal önerilerini örnek alması gerektiğini ifade etmiş ve “solun YDH'si nerede?” diye sormuştur.²⁰⁵

Milliyet Gazetesi'nde Boyner ve YDH'yi takdir eden bir diğer isim Şahin Alpay'dır. Alpay, YDH ve Boyner'e ilişkin ilk yazısında; Time Dergisi'nin Geleceğin 100 Lideri arasında gösterdiği Boyner'e değinmiştir. Alpay, listede neden Çiller, Yılmaz ya da Karayalçın gibi diğer liderlerin değil de Boyner'in yer aldığını hem Boyner'in hem de YDH'nin savunduğu değerlere bağlamıştır. Alpay, Türkiye'nin şansı olarak gördüğü Boyner'i; “dinamizm, dürüstlük, zekâ ve bilgiyle cesareti birleştiren, güven veren bir kişilik”²⁰⁶ olarak tanımlamıştır.

YDH'yi “toplumu özgürleştirecek, devleti demokratikleştirecek, toplumda barışı hâkim kılacak reformları” savunan bir parti olarak gören Alpay, YDH lideri Boyner'in de tüm yasaklara ve tabulara kahramanca meydan okuyarak bütün ülkeyi karış karış gezerek programını anlattığından bahsetmektedir.²⁰⁷ Şahin Alpay, bir başka yazısında ise kendisine “mahallenin delisi” gözüyle bakıldığını söyleyen Boyner için şunları söylüyordu:

Bunu sanıyorum giderek daha büyük bir çoğunluğumuz görüyor: Cem Boyner'in Türkiye'deki parti liderleri arasında müstesna bir yeri var. Hayır, Boyner “mahallenin delisi” değil, aksine tek akli başında olanı; bence bu toplumda aklın ve vicdanın sesi. Boyner henüz siyasette çok sınırlı bir tecrübesi olduğu hâlde, gerçek bir devlet adamı gibi davranıyor. Oportünist politikacılar gibi, mesela, ne dediği belli olmayan kamuoyu

²⁰³ (Milliyet; 12.09.1993, 10.11.1993)

²⁰⁴ (Milliyet; 24.12.1994)

²⁰⁵ (Milliyet; 18.02.1995)

²⁰⁶ (Milliyet; 10.12.1994)

²⁰⁷ (Milliyet; 04.04.1995)

yoklamalarına bakıp, her gün başka bir telden çalmıyor; zihni milletin neyi istediğini anlamaya çalışmakla, ne söylerse kendisine en çok oy sağlayacağıyla meşgul değil.²⁰⁸

Şahin Alpay, 24 Aralık Genel Seçimleri öncesinde hangi partiye oy vereceğine ilişkin bir yazı kaleme almıştır. Yazısında; YDH, HADEP ve CHP arasında kararsız kaldığını söyleyen Alpay, bu üç parti ile ilgili tek tek değerlendirmede bulunduktan sonra oyunu CHP'ye vereceğini söylemiştir. YDH'nin seçim öncesindeki ittifak arayışlarının, Alpay'ın aklını da karıştırmış olması mümkün gözükmektedir. YDH ve Boyner'den hep sitayişle bahseden Alpay'ın, niçin tercihini YDH'den yana kullanmadığını açıkladığı satırlar da bunu doğrulamaktadır:

Hiç kuşku yok ki, programı itibarıyla en yakın olduğum parti YDH. Piyasa ekonomisinin bütün kurum ve kurallarıyla yerleştirilmesi; ekonominin dünyaya açılması; yönetimin adem-i merkezîyet esaslarına göre yeniden düzenlenmesi; Kürt sorununa barışçı, demokratik, kardeşçe çözüm benim uzun yıllardır benimsediğim görüşler. YDH Başkanı Cem Boyner'in son iki yıldır verdiği mücadeleye hayranlık duyuyorum. Boyner, gerçek bir devlet adamına yakışan bir cesaretle, Türkiye'nin ufkunu açtı. Kendisine teşekkür borçluyuz. Ama ne yazık ki, YDH bir Boyner partisi olmanın ötesine pek gidemedi. YDH'nin yüzde 10'luk barajı geçme şansı, maalesef yok. YDH eğer ANAP'la ittifak arayışlarıyla kafaları bulandırmak yerine, seçime bağımsız adaylarla girmek dirayetini gösterebilmiş olsaydı, TBMM'de bir grup kurabilirdi. Ben de oyumu seve seve Cem Boyner'e verecektim.²⁰⁹

Milliyet Gazetesi'nde YDH ve Boyner hakkında en çok görüş bildiren isim deneyimli gazeteci Hasan Pulur olmuştur. Pulur, YDH'ye ilişkin yazmış olduğu ilk yazısında, Boyner'in söylediği sözlerin bazılarını kabul etmenin mümkün olduğunu, ancak Kürt sorunu konusunda ve Atatürk hakkında söylediği sözleri şüpheyle karşıladığını belirtmiştir.²¹⁰ Pulur, daha ilk yazısında şüpheyle yaklaştığı YDH'ye karşı, sonraki yazılarında da hep eleştirel bir tavır alacaktır.

Pulur, YDH'ye ilişkin ikinci yazısında; Boyner'in farklı konulardaki “sıra dışı” görüşlerini alt alta sıralamış, Boyner'in parti kurması hâlinde sıraladığı bu görüşlere katılmayan insanlardan “oy değil zırnık bile alamayacağını” söylemiştir.²¹¹ YDH henüz partileşmeden tavrını açıkça belli eden Pulur, YDH'nin partileştiği ilk günlerde yazdığı yazısında; Boyner'in gençken demokrasi üzerine yazdığı kitabı

²⁰⁸ (Milliyet; 20.05.1995)

²⁰⁹ (Milliyet; 23.12.1995)

²¹⁰ (Milliyet; 20.07.1994)

²¹¹ (Milliyet; 29.08.1994)

hatırlatmış, Boyner'i yirmi yıl içinde değişen fikirleri sebebiyle "imalı" bir üslupla tebrik etmiştir. Pulur, bahsettiğimiz yazısını; "Boyner ve YDH'nın demokrasi kurtarıcılığına soyunmasına gönlümüz razı değil" diyerek bitirmiştir.²¹²

YDH partileştikten sonra Boyner'in kamuoyu yoklamalarındaki hızlı düşüşü de Pulur'un gözünden kaçmamıştır. Pulur, YDH partileştikten sonra Boyner'in popülerliğindeki düşüşü; "Ne oldu bu Cem Boyner'e?" ve "Hani Cem'in ayak sesleri?"²¹³ ifadeleriyle karşılamıştır.

YDH'nin seçim öncesindeki ittifak girişimleri, yukarıda bahsettiğimiz ve içerisinde Şahin Alpay gibi kendisini YDH'ye çok yakın hisseden bir kesimi bile YDH'den koparmaya yetmişken, zaten başından beri YDH ve Boyner'e prim vermeyen Pulur gibi gazetecileri de âdeta haklı bir gurura sevk etmiştir:

Ya şu Cem Boyner'in hâli? Yüzde 45 ile iktidara geliyorlardı, ne Hazreti Muhammed, ne Atatürk, ne Özal, ne Marks onlar için referans olmuyordu, herkes bağırını, kucağını açmış YDH'yı bekliyordu, diğer partiler kim oluyordu da YDH onlarla işbirliği yapacaktı... Mesut Yılmaz onları ANAP'a çağırmişti, ama gitmemişlerdi, YDH sadece Özal hareketinin değil, Kanuni Sultan Süleyman döneminin devamıydı... Ya şimdi ne oldu? Muhammed'i, Karl Marks'ı, Atatürk'ü referans almayız diyenler, şimdi ANAP'ın şemsiyesi altına BBP ile girmeye çalışırken, CHP'ye de yanaşmak için can atıyorlar... Hem hangi CHP biliyor musunuz? Kurucusu için "Atatürk fikir adamı değildir, askerî bir kahramandır. Bu nedenle kurduğu partinin altıok'u kısa kalmıştır" diye Cem Boyner'in aklınca değer biçtiği CHP...²¹⁴

Hasan Pulur, seçime üç gün kala kaleme aldığı yazısında; "... Yeni Demokrasi Hareketi'ne yazık oldu... Aslında yazık olan YDH'ya değil de yeni bir siyasî hareketten umutlananların umutlarına oldu"²¹⁵ diyerek aslında YDH'nin akıbetini de erkenden ilân etmiş oluyordu.

Milliyet Gazetesi'nin yazar kadrosunda, Hasan Pulur ile birlikte YDH ve Boyner'e "kanı bir türlü ısınamayan" bir diğer isim Melih Aşık'tır. Şeriatçılar ve onların omuzdaşı İkinci Cumhuriyetçilerle aynı telden çaldığını söylediği Boyner'in kendisini "demokrat" diye adlandırmasına anlam veremeyen Aşık; "genç ve kendisine umut bağlanmış bir politikacı buradaki çelişkiyi fark edemiyor mu?"²¹⁶ diye de sormaktadır. Aşık, bu yazısından iki gün sonra, Boyner'in ilk seçimde yüzde

²¹² (Milliyet; 25.12.1994)

²¹³ (Milliyet; 07.01.1995)

²¹⁴ (Milliyet; 20.11.1995)

²¹⁵ (Milliyet; 21.12.1995)

²¹⁶ (Milliyet; 21.02.1995)

45 oy hedefi ile ilgili olarak; “Boyner’e rakam verirken virgöl kullanmasını tavsiye ederiz”²¹⁷ diyerek Boyner’in oy hedefinin hiç de gerçekçi olmadığını hoş bir üslupla okurlarıyla paylaşmıştır.

Milliyet Gazetesi’nde YDH ve Boyner’e karşı olumsuz fikirler beyan ettiğini söylediğimiz üçüncü isim Yavuz Donat’tı. Türkiye’de siyaset kulislerini her zaman için iyi takip etmiş bir isim olan Donat, YDH’nin partileşme sürecinde olduğu bir dönemde, Çiller ve Yılmaz’ın Boyner’den çekindiklerini söylüyor ancak iki lidere de aksi yönde bir tavsiye veriyordu:

Cem Boyner’in söylediklerinden bir siyasî parti programı çıkmaz. Ancak tüzüğü, programı, planı olan düzenin büyük partileri, muhalefet görevini başarı ile yerine getiremezlerse “başkaları” ilgi görmeye başlar... Refah Partisi gibi... Meclis’te grubu bulunmayan DSP gibi... Ve hariçten gazel okuyan Cem Boyner gibi... İşte bu kokuşmuşlukta Cem Boyner “bir şeyler” söylüyor. Söylediklerinden parti programı çıkmayacağını belki kendisi de biliyor. Boyner hareketinin bir yere gidemeyeceğini, çevresindeki bazı isimler de görüyor... Ve onu terk ediyorlar. Düzenin büyük partileri şimdi “Boyner’in lastiği patladı, yarı yolda kaldı” diye sevinebilirler. Ama derlenip toparlanmazlarsa, gerçek omurgalarını inkâr ederlerse, seçmen “peşine takılacak yeni Cem’ler” arar ve bulur...²¹⁸

Donat, 1995 Genel Seçimleri öncesindeki Boyner ve YDH değerlendirmesinde ise Boyner’in özellikle Kürt sorununun çözümü noktasında cesur davrandığını belirtiyor ancak Boyner’in acemi bir siyasetçi olarak çok şey söylemesine rağmen bir türlü ideoloji ortaya koyamadığını ifade ediyordu. “İşadamları Boyner’i siyasetçilerin yollarındaki mayınları ayıklayanlardan biri” olarak gören Donat, YDH’nin seçimdeki şansının “sıfır” olduğunu da belirtiyordu. Donat, YDH’nin ANAP’la ittifak girişimlerini eleştiren çoğunluğun aksine -hâtta tam tersine olarak- Boyner’in Mesut Yılmaz’ın kadrosunda yer almasını dilediğini de belirtmiştir.²¹⁹ Donat bu açıdan ana akım medya içerisinde farklı bir görüşü seslendirmiştir.

YDH- medya ilişkileri konusuna bir de YDH açısından bakalım son olarak. Cem Boyner, YDH’nin partileşme sürecinde kendisine yöneltilen; “Medyanın sizi çok fazla desteklediği gibi bir izlenim var. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna şöyle cevap vermiştir (Boyner, 1994c: 41- 2):

---

²¹⁷ (Milliyet; 23.02.1995)

²¹⁸ (Milliyet; 04.10.1994)

²¹⁹ (Milliyet; 06.12.1995)

Şu anda tüm medya bizim yanımızda görünmüyor. Bu doğru değil. Medyada bizim haberlerimizi doğru veren, doğru vermeye gayret eden geniş bir kesim var tabii. Bunlara müteşekkirimiz ama bizimle ilgili haberleri, eleştirileri hakkaniyete uygun olmayan bir tarzda veren bir kesim de var. O bakımdan tüm medyanın bizimle olduğu görüşü yanlış. Keşke olsa ama öyle değil. Öyle olmaması da anlaşılır bir durum. Elbette biz bütün herkesin hoşuna gidecek şeyler yapamayız... Basınla olan ilişkimizi, biz tek taraflı değerlendirmiyoruz. Basın, toplumu yansıtmaya çalışan bir ayna ve biz bu aynada kendimizi gördüğümüz zaman mutlu olacağız; fakat bizi eleştirdiği zaman mutsuz olacağız, özel tedbirler düşünmeyeceğiz. Bu doğru bir yaklaşım değil. Biz kendimiz iyi şeyler yapabilirsek basının bunu değerlendireceğine, sonunda kaliteli olanın doğrunun hakkını alacağına inanıyoruz. Basın sonuçta özel bir nedenle aleyhimize olursa biz onu kendi haklılığımıza inandırmaya çalışmaktan öte bir şey yapamayız.

Etyen Mahçupyan, Boyner'in demecine yakın bir tarihte medya ile ilişkilerinin nasıl olduğunu şöyle açıklıyordu (Mahçupyan, 1994b: 101- 2):

Medya ile bağımız son derece zayıf. Şu sıralarda, medyada sık çıkmamızın tek nedeni var, o da medyanın malzeme bulamaması. Şu anda Yeni Demokrasi Hareketi iyi bir malzeme. Kimsenin söylemediği şeyleri söylüyor. Daha derinlikli projelere yöneliyor. Bir de medya kendi içinde geride kalmak istemiyor. Biri bir şey yapınca öbürü takip ediyor. Bundan da çok hoşnut değiliz. Bunu da belirtmek isterim. Kamuoyunda aynı şeyi defalarca tekrarlayan bir hareket imajı vermek istemiyoruz.

Daha çok ana akım medya üzerinden ele aldığımız, “YDH- medya ilişkileri” ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse başlığın ilk paragrafında söylediklerimizi özetleyebiliriz. Öncelikle YDH'nin “ana akım medyanın büyük desteğini arkasına almış olduğu” şeklindeki genel izlenim, YDH'nin partileşmesinden “önceki” süreci bir tarafa bırakırsak büyük oranda yanlıştır.

YDH, bir sivil toplum hareketi olarak farklı çevrelerden tüm Türkiye'nin tanıdığı yüzleri bir araya getirmesi ve Türkiye'deki hâkim siyasal kültürden ayrışan bir söylemle halkın karşısına çıkması neticesinde ilk başlarda medyadan yoğun ilgi görmüştür. Ancak hareketin partileşmesini takip eden aylardan itibaren, medyanın yoğun ilgisi giderek azalmaya başlamıştır. Ayrıca yukarıda Mahçupyan'dan yaptığımız alıntıda kendisinin de “hoşnut” olmadıklarını açıkça ifade ettiği durum, giderek YDH'nin da diğer partiler gibi “sıradanlaşması” sürecini beraberinde getirmiştir. Partileşmeden önce neredeyse her söylemi ayrı bir manşet olarak basında yer alan YDH, hareketin partileşmesinin ardından artık halk tarafından “ne

söyleyeceği” ve “ne yapacağı” eskisi gibi merak edilmeyen bir siyasal harekete dönüşmüştür.

Kaldı ki; YDH'nin yukarıda bahsettiğimiz “sıradanlaşma süreci”, kendisini partiye yakın hisseden insanlar tarafından bile “yanlış” bulunan bir “seçim stratejisi” ile birleşince, partinin sonunu getirecek bir başka süreç işlemeye başlamıştır.

2.8. Büyük Hayallerden Büyük Hayal Kırıklığına: YDH'nin Düş Bozumu

Bu ana başlık altında önce Yeni Demokrasi Hareketi için sonun başlangıcını teşkil eden 1995 Genel Seçimleri incelenecek, ardından seçim sonrasındaki süreçten başlayarak YDH'nin siyasal hayattaki varlığının son bulduğu tarihe kadarki zaman dilimi takip edilmeye çalışılacaktır. Son olarak ise YDH'nin “başarısızlık sebepleri” üzerine bir deneme ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.8.1. Sonun Başlangıcı: 1995 Genel Seçimleri ve YDH

1995 Genel Seçimleri, 1993 Nisan'ında bir “yurttaş inisiyatifi” olarak ortaya çıktıktan sonra, Aralık 1994'te partileşen Yeni Demokrasi Hareketi'nin “ilk” ve “son” seçim sınavı olmuştur. 1995 yılının son haftasında yapılan Erken Genel Seçimler aynı zamanda, büyük umutlarla kurulan YDH için sonun başlangıcı diyebileceğimiz bir süreci de başlatmıştır. Öncelikle kısaca nasıl bir siyasî iklimde ve hangi olayların tetiklemesi sonucunda Türkiye'nin bir “erken seçim”e gittiğine bakalım.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993 tarihindeki ani ölümü neticesinde; Başbakan Süleyman Demirel, Özal'ın halefi olarak cumhurbaşkanı seçilirken, Başbakan Demirel'in DYP Genel Başkanlığı ve Başbakanlık koltuğuna da Tansu Çiller oturmuştur. Çiller'in başbakan olması sonrasında DYP- SHP Koalisyon Hükümeti görevine devam etmiştir.

Çiller'in başbakan olduğu dönem, Türkiye için her açıdan sıkıntılı bir dönemdi. Çiller başbakanlığındaki DYP- SHP Hükümeti, daha kurulduğu ilk günlerde sarsıcı olaylarla karşılaşmıştır. Hükümetin kurulmasından sadece beş gün sonra yurdun çeşitli yerlerinde meydana gelen PKK saldırılarında 25 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırılardan iki gün sonra Sivas'ta Madımak Katliamı yaşanmış, Sivas'taki üzücü olaydan üç gün sonra ise Başbağlar Katliamı diye bilinen olayda 33 sivil vatandaş PKK tarafından öldürülmüştür.

Bir taraftan PKK, kurulduğu yıldan bu yana en yoğun saldırılarını gerçekleştirirken, diğer taraftan Güneydoğu'daki faili meçhul cinayetler ve insanlık dışı muameleler PKK terörüyle at başı gitmekteydi. Ekonomi her geçen gün kötü anlamda rekorlar kırmaya devam ederken, ülkedeki siyasî rüzgâr ise giderek RP'den yana esiyordu. 27 Mart 1994 tarihinde yapılan yerel seçimler RP'nin özellikle büyükşehir belediyelerindeki başarısına sahne olmuştur. Bu tarihten itibaren Türk siyasal hayatı âdeta Refah ve anti- Refah şeklinde iki kutba ayrılmıştır.

27 Mart 1994 tarihindeki yerel seçimler RP'nin zaferini işaret ederken, sosyal demokrat kesimde büyük bir bozgun havasında karşılanmış ve sol siyasette uzun zamandır beklenen birleşme için adımlar hızlandırılmıştır. Beklenen birleşme yerel seçimlerden yaklaşık bir yıl sonra (18 Şubat 1995) gerçekleşebilmiş ve SHP kendisini feshederek CHP'ye katılmıştır. Birleşme sürecini Hikmet Çetin'in genel başkanlığında geçiren CHP, SHP'nin DYP ile sürdürdüğü koalisyon hükümetini devam ettirme kararı almış ve SHP'nin koalisyondaki görevlerini de devralmıştır.

Mart 1995'te gerçekleşen ve çalışmanın birinci bölümünde değindiğimiz Gazi Mahallesi Olayları ile başlayan süreç, ilerleyen aylarda DYP- CHP Koalisyon Hükümetinin âdeta sonunu getirecek gelişmelerin de tetiklenmesine neden olmuştur. İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ve İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in, toplam 22 kişinin öldüğü olaylar sırasında önlem almakta geciktikleri ve polislin amacını aşacak şekilde güç kullandığı gerekçesiyle istifaları istenmiştir. Kozakçıoğlu ve Menzir, kamuoyunun yoğun baskısına rağmen görevlerine devam etmişlerdir. Ancak olaylar sonrasında da ismi gündemden düşmeyen İstanbul Emniyet Müdürü Menzir, birkaç ay sonra CHP'yi hedef alan sözleri ile siyaset kulislerinde büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

9 Eylül'de gerçekleşen CHP Kurultayı'nda genel başkan seçilen Deniz Baykal, DYP- CHP Hükümetinin devamı için İstanbul Emniyet Müdürü Menzir'in görevden alınmasını istemiştir. Başbakan Çiller'in; "iktidarda kalmak uğruna bir bürokrati feda edemeyeceklerini" belirtmesi sonrasında Baykal, koalisyon hükümetinin bittiği açıklamasını yapmıştır (Demirel, 2014: 283). Bunun üzerine Çiller, 20 Eylül'de Cumhurbaşkanı Demirel'e hükümetin istifasını sunmuştur. İstifayı kabul eden Demirel, ertesi gün hükümeti kurma görevini yeniden Çiller'e vermiştir. Yaptığı görüşmelerin hiçbirinde kendisine bir koalisyon ortağı bulamayan Çiller, MHP'nin destek sözü vermesiyle bir azınlık hükümeti kurmak istemiştir. Çiller'in kurduğu azınlık hükümeti, Cumhurbaşkanı Demirel tarafından 5 Ekim'de

onaylanmıştır. Ancak 15 Ekim’de mecliste yapılacak güven oylaması öncesindeki 10 gün içerisinde DYP içinde istifalar yaşanmış ve bazı partiler açıkça Çiller’e cephe almışlardır. Nihayetinde 15 Ekim’deki güven oylamasında Çiller’in azınlık hükümeti, kendi partisi DYP’nin verdiği firelerin de etkisiyle meclisten güvenoyu almayı başaramamıştır.

Hükümeti güvenoyu alamayan Çiller, Cumhurbaşkanı Demirel’e tekrar istifasını sunmuştur. Bu arada 16 Ekim’de bir araya gelen Çiller ve Baykal, erken seçim koşuluyla bir DYP- CHP Hükümeti’nin kurulması konusunda anlaşmışlardır (Demirel, 2014: 284). Çiller ve Baykal arasında uzlaşmanın sağlandığı gün, İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir de görevinden ayrıldığını açıklamıştır. Henüz Çiller’in kuracağı DYP- CHP Hükümeti’nin Bakanlar Kurulu listesi bile açıklanmadan, 26 Ekim günü TBMM’de alınan kararla 24 Aralık 1995 tarihinde Milletvekili Erken Genel Seçimlerine gidilmesine karar verilmiştir.

Aşağıdaki satırlarda, 1995 Genel Seçimleri ile ilgili olarak seçim kararının alındığı 26 Ekim 1995²²⁰ tarihinden seçimlerin yapıldığı 24 Aralık 1995 tarihine kadar geçen yaklaşık 2 aylık bir dönemi YDH açısından incelemeye çalışacağız.

YDH’nin seçim maratonu ilginç bir şekilde başlamıştır. Seçim kararının ardından seçime katılabilecek partileri açıklayan Yüksek Seçim Kurulu (YSK), “seçime girecek partilerin 6 ay öncesinden teşkilatlanmasını tamamlamış olması gerektiği” hükmüne istinaden YDH’nin seçimlere katılamayacağını ilân etmiştir. Ancak YSK, 31 Ekim günü aldığı kararla YDH’nin seçimlere girmesinde bir engel olmadığı hükmüne varmış ve YDH’nin seçimlere katılabilmesi mümkün olmuştur.

Türkiye’nin resmen “seçim sath-ı maili”ne girmesinden sonra tüm partiler, önlerindeki iki aylık kısa süre sebebiyle hızlı bir ittifak arayışına girmişlerdir. En dikkat çeken ittifak kararı DYP ile MHP arasında alınmıştır. ANAP ise bu ittifaka

---

²²⁰ 26 Ekim 1995 günü mecliste sadece erken genel seçim kararı alınmamış aynı zamanda Seçim Kanununda da önemli değişiklikler yapılmıştır. Milletvekili sayısı 450’den 550’ye çıkarılmış, “bu 550 milletvekilinden 100’ünün seçim çevrelerine bağlı kalmaksızın, partilerin ülke genelinde aldıkları oylar esas alınarak ‘Türkiye milletvekili’ olarak seçilmeleri” öngörülmüştür (Demirel, 2014: 285). 1987 ve 1991 Genel Seçimlerindeki kontenjan milletvekilliği uygulamasına son verilmiş, ülke geneli ve seçim çevrelerindeki mevcut barajlar korunmuştur. Her ilin bir seçim çevresi olarak kabul edilmesi neticesinde; İstanbul üç, Ankara ve İzmir ise ikişer seçim çevresine bölünmüştür. Diğer iller birer seçim çevresi olarak düzenlenmiştir. DSP, Türkiye milletvekilliği uygulamasının iptali için 3 Kasım’da Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuş, başvuruyu değerlendiren Anayasa Mahkemesi; Türkiye milletvekilliği uygulamasının yanı sıra, 1983 yılından beri uygulanmakta olan seçim çevresi barajlarını da Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir (Demirel, 2014: 286). Neticede; 450 milletvekiline ilave olarak getirilen 100 milletvekilliği seçim çevrelerine dağıtılmış, 550 milletvekilinin tamamının %10’luk genel bir ülke barajına göre belirlendiği, seçim çevresi barajlarının bulunmadığı ve nispi temsil esasının geçerli olduğu bir seçim sistemi teşekkül etmiştir.

karşılık, içerisinde; DSP ve YDH'nin olduğu bir ittifak arayışının içerisine girmiştir. YDH, içerisinde kendisinin de yer aldığı bir ittifakın hesaplarını yapan ANAP'ı şaşırtacak bir karar almış ve seçimlere hiçbir partiyle ittifak yapmadan tek başına katılacağını açıklamıştır. 2 Kasım günü YDH Genel Yönetim Kurulu (GYK) Toplantısında alınan kararda şunlar söyleniyordu:

24 Aralık'ta yapılacak baskın seçime, adaletsiz, seçmenlerin büyük bir kısmını dışta bırakan ve hukuka aykırı bir yasa ile girilmektedir. O nedenle 24 Aralık seçimleri siyasal yaşamımıza istikrar getirmeyecektir. Bazı yüksek bürokratların topluca DYP'den aday olmaları kamuoyunda, haklı olarak, polis devletine gidiş ve bürokratların dokunulmazlık zırhına kavuşma ihtiyaçları olarak değerlendirilmektedir. Bu olumsuz siyasî ortam YDH'nin seçimlere katılmasının önemini arttırmaktadır. YDH, Türkiye'nin kirlenmiş, çürümüş ve kokuşmuş siyasal ortamına temiz, dürüst, yenilikçi, kararlı ve cesur bir seçenek olarak seçimlere girecektir.²²¹

Kasım ayı başında seçimlere ittifak yapmadan katılacağını açıklayan YDH, Kasım ayının ortalarında kendisini derin bir ittifak pazarlığının içerisinde bulmuştur. ANAP'ın yukarıda belirttiğimiz gibi; DSP ve YDH'yi içine alan geniş bir ittifak yapma girişimi, Kasım ayının ortalarına doğru liderler arası yapılan görüşmelerle hız kazanmıştır. Boyner, 14 Kasım'da ziyaret ettiği DSP Genel Başkanı Ecevit'e; DYP'nin MHP ile RP'nin de başka partilerle ittifak girişimleri olduğunu belirtmiş, bu ittifaklar karşısındaki boşluk sebebiyle DSP'nin ANAP'ın öncüsü olduğu ittifaka dâhil olması gerektiğini söylemiştir. Ancak DSP lideri Ecevit, kesin bir tavır koyarak DSP'nin seçimlere ittifak yapmadan gireceğini, ancak "seçim sonrasında ANAP'la bir ittifak yapılabileceği" şerhini de düşerek ifade etmiştir.²²² Ecevit, özellikle ANAP Genel Başkanı Yılmaz'ın, Muhsin Yazıcıoğlu'nun BBP'si ile dirsek teması içerisinde olmasından hareketle; içerisinde BBP'nin olduğu bir grupla yapılacak bir ittifakın sakıncaları üzerinde durduğu görüşmede, "muhtemel ANAP- DSP- YDH- BBP ittifakı"na kapı kapayan ilk parti olmuştur.

Boyner'in ANAP'ın ittifak girişimlerinde aktif olarak yer aldığı bu günlerde, ANAP'la ittifaka bile şüpheyle yaklaşan YDH'liler, üstüne bir de Yılmaz'ın BBP ile ittifak konusunda anlaşması sonrasında partide büsbütün kriz çıkarmışlardır. Pek çok YDH yöneticisi, YDH'nin BBP ile ittifak yapmasının partinin sonunu getireceğini

---

²²¹ (Sabah; 03.11.1995)

²²² (Sabah; 15.11.1995)

ifade etmiş ayrıca BBP ile ittifakın, YDH'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de büyük oy kayıplarına yol açacağını savunmuşlardır.

Boyner, 16 Kasım günü partisinin GYK Toplantısı öncesinde basına yaptığı açıklamada; “ANAP, BBP ile ittifaka giderse, ciddi bir sorunumuz var demektir” diye konuşmuş, ANAP- BBP ihtimalinin, YDH- ANAP ihtimalini zorladığını belirtmiştir. Ayrıca partinin bahsedilen GYK Toplantısı Boyner için oldukça sıkıntılı geçmiştir. Toplantıda GYK üyeleri M. Ali Eren ve Kamer Gök, “yönetim anlayışları Boyner’le uyuşmadığı” gerekçesiyle partilerinden istifa etmişlerdir. İstifalar sonrası GYK’dan güven oylaması isteyen Boyner’e 30 GYK üyesi güvenoyu verirken; Melih Bulut, Etyen Mahçupyan, Kuran Okay ve Çağrı Bağatur güvensizlik oyu vermişlerdir.²²³ Boyner’e güvensizlik oyu veren isimler içerisinde en sert tepki Melih Bulut’tan gelmiştir. “Tüm olup bitenden midem bulanıyor. Boyner artık siyasî mevtadır, partiyi sattı”²²⁴ diye konuşan Bulut, Boyner’in TBMM eski başkanı Hüsamettin Cindoruk’un kontrolünde olduğunu savunmuştur. YDH’nin olaylı GYK Toplantısı sonunda Boyner’e “grup kurmaya yetecek kadar milletvekili karşılığında” ANAP’la ittifak konusunda tam yetki verilmiştir.

YDH’nin ANAP’la birlikte BBP’nin de içinde olduğu bir ittifak bloğunda yer alma ihtimali, pek çok YDH’li yöneticinin iddia ettiği gibi partinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki teşkilatlarda tepkiyle karşılanmıştır. Seçim öncesinde parlamentoda yer alan üç YDH’li milletvekilinden biri olan Mehmet Emin Sever, YDH GYK Toplantısı öncesinde partinin ittifak görüşmelerinin yansımalarını kendi seçim bölgesi olan Doğu Anadolu’daki teşkilatlardan gelen bilgilere dayanarak aktarmıştır. Aynı zamanda YDH Genel Başkan yardımcılarında biri olan Sever, YDH’nin Doğu Anadolu’daki teşkilatlarının ANAP’la ittifaka soğuk baktığını belirtmiş, ayrıca yine teşkilatlardan gelen; “BBP oradaysa biz neden oradayız” şeklindeki eleştirileri de açıkça ifade etmiştir.²²⁵

ANAP- YDH ittifak görüşmeleri sadece YDH’de değil, ANAP ve BBP cephelerinde de çatlak seslerle karşılanmıştır. ANAP’ın ittifak konusunda büyük anlaşma sağladığı BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’la yaptığı görüşmeden sonra şunları söylemiştir: “Vatandaş dürüst, genel ahlak ölçülerine uygun, ayrılıkçı hareketlere prim vermeyen adaylar istiyor. Bu

---

²²³ (Hürriyet; 16.11.1995)

²²⁴ (Milliyet; 17.11.1995)

²²⁵ (Sabah; 15.11.1995)

şemsiyeye rastgele kişiler veya gruplar alınmamalı.” ANAP Genel Başkan Yardımcısı Şadan Tuzcu da BBP lideri Yazıcıoğlu ile benzer görüşleri paylaşmıştır. Tuzcu; “burnundan kıl aldırıyor, havalarda dolaşiyor” sözleri ile Boyner’i eleştirirken, YDH hakkında söylediği sözlerle de iki parti arasında bir ittifak anlaşması sağlanmasının pek mümkün olmadığını göstermiştir: “Mahallelerde takımlar kurulur. Sonra federe olup, 3, 2 ve 1. Lige yükselir. Partiler de seçimle federe olur. YDH hiç seçime katılmadı... YDH Güneydoğu’da güçlüymüş. Gitsin aday olsun, seçime girsin.”²²⁶

İki partide de sıkıntılara sebep olan ANAP- YDH ittifak görüşmeleri, belki de başından beri beklendiği gibi olumsuz sonuçlanmıştır. 25 Kasım günü akşam saatlerinde nihai görüşme için bir araya gelen Yılmaz ve Boyner, teknik meselelerdeki anlaşmazlıkları giderememiş ve ANAP- YDH ittifakı gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine YDH, seçimlere “kesin” olarak tek başına katılmaya karar vermiştir. 2 Kasım günü seçimlere hiçbir partiyle ittifak yapmadan gireceğini belirten YDH, tam 23 gün sonra yeniden aynı noktaya gelmiştir. Fakat YDH, geçen bu 23 günde uçurumun eşiğine gelirken, Boyner’in liderliği de ciddi şekilde sorgulanır olmuştur.

YDH’nin başarısız seçim ittifakı ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Parti, seçimlere yaklaşılırken reel politığın acımasız yüzüyle karşılaşmış ve giderek oy kaygısı yaşamaya başlamıştır. Bu “pragmatik” siyaset tarzı, parti içerisindeki entelektüel kanadı oldukça rahatsız etmiştir. Büyük hedeflerle yola çıkan bir siyasî hareketin, mecliste bir grup kurabilmek adına “statükoyla beslendiğini” düşündüğü ANAP’la milletvekili pazarlığına girişmesi elbette ki YDH’nin büyük bir kesimi için kabul edilemez bir davranış olmuştur. Aslında YDH’nin partileştiği tarihten itibaren partide bir “politikacı- entelektüel gerilimi” baş göstermiş, aniden gelen seçim kararının tetiklemeyle de “bir an evvel meclise girme” fikri, partinin hep eleştirdiği “sistem”in davranış kodları uyarınca pragmatik bir siyaset tarzını öne çıkarmıştır. Neticede; YDH’deki mevcut “politikacı- entelektüel gerilimi”ne, reel politığın gereklerinden doğan pragmatik davranma ihtiyacı eklenince, partide bir de “seçim ittifakı kavgası” yaşanmıştır.

YDH Genel Başkanı Cem Boyner, Aralık ayının ilk haftası sonunda seçim gezilerini yoğunlaştırmıştır. 9 Aralık’ta Diyarbakır’ın Ergani ilçesindeki mitingde

---

²²⁶ (Milliyet; 18.11.1995)

halkı Kürtçe olarak selamlayan Boyner; “Ben Kürt kardeşlerimin katır Reşo’suyum. Ben mayınlara basarım, siz bizim üzerimizden yürüyün”²²⁷ diye konuşmuştur. Boyner, Tekirdağ’daki konuşmasında ise vatandaşları “Refah geliyor” diye korkutan siyasetçileri eleştirmiştir. “RP geliyor diye tutturmuşlar. Ecevit ortaklığından sonra, yüzde beş olan oylarını din ticareti yaparak nerelere çıkardılar” diyen Boyner, RP ile ilgili daha önce sarf ettiği sözleri tekrarlamıştır.

10 Aralık’ta İstanbul caddelerinde yağmura rağmen partisinin afişlerini bizzat dağıtan Boyner; “Yağmur bizi ıslatamaz. Bu yağmurla sel olup barajları yıkacağız”²²⁸ demiştir. 14 Aralık’ta İzmir’in çeşitli ilçelerinde seçim çalışmalarında bulunan Boyner şunları söylemiştir: “Biz, bugünkü dinzorları siyasetten silebilmek için kendimizi ortaya attık. İkinci cesareti vatandaşın göstermesi lazım; ‘Evet biz bunları yapabilir, bunları siyasetten temizleyebiliriz’ diye... Çünkü yalnızca birilerinin cesaretle ortaya çıkması yetmiyor.”²²⁹ Boyner, İzmir’deki konuşmasında Türkiye’yi; “ters dönmüş bir kaplumbağaya” benzetmiş; “birilerinin çıkıp kaplumbağayı ayaklarının üzerine çevirmesiyle her şey yoluna girecektir” diye konuşmuştur.

16 Aralık’ta İstanbul Gazi Mahallesi’ndeki Cem Evi’ni ziyaret eden Boyner; “Barajlar sellerin önüne dikilir, su damlasının değil. Son bir aydır hızla yayılıyor. YDH’nın baraj problemi yok”²³⁰ diye konuşmuştur. Cem Evi’ni yaptığı ziyarette kravat takmayan Boyner’e basın mensupları, “niçin kravat takmadınız?” şeklinde bir soru yönelmiş, Boyner ise; “Ben evimde kravat takmam, cemevini de kendi evim gibi hissediyorum” karşılığını vermiştir. Boyner, 18 Aralık’taki Antalya ziyaretinde, İzmir’de de ifade ettiği gibi; “oyunuzu YDH’ya verirseniz dinzorları silip süpürürüz”²³¹ iddiasında bulunmuştur. Kendilerini düzen partilerinin alternatifi olarak gördüklerini söyleyen Boyner, ülke olarak globalleşen dünyaya ayak uydurmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Boyner ayrıca; Kürtlerin eziklikleri ve uzun süre haksızlığa uğradıkları için HADEP’i desteklediklerini ancak artık bu görevi YDH’nin üstleneceğini ifade etmiştir.

Boyner, seçimden iki gün önce son seçim ziyareti olarak baba ocağı Kastamonu’da yaklaşık bin kişiye hitap etmiştir. Devletin aslî görevi olan altyapı

---

²²⁷ (Hürriyet; 10.12.1995)

²²⁸ (Milliyet; 11.12.1995)

²²⁹ (Sabah; 15.12.1995)

²³⁰ (Milliyet; 17.12.1995)

²³¹ (Milliyet; 19.12.1995)

yatırımları yerine; rakı, şarap ve bunların mezesi olan sosis ve salam ürettiğini söyleyen Boyner; “Daha da ileriye gidiyorum. Devlet turşu kuruyor; don, gömlek, fanila yapıyor. Devlet bunları yaparsa altyapıyı kim yapacak?”²³² diye sormuştur. Devletin vatandaşı sadece askerlik ve vergi görevleri sırasında hatırladığını ifade eden YDH lideri, partisinin devlete olan genel bakış açısını son seçim mitinginde de özetlemeye çalışmıştır.

Cem Boyner, gittiği şehirlerde halk karşısına çıktığında, “sadece konuşan değil, dinleyen lider” olarak takdim edilmiştir. Boyner, seçim öncesi bütün konuşmalarında; 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinin Türkiye’ye siyasî açıdan bir istikrar getirmeyeceğini savunmuş, Türkiye’nin 1996 yılının son çeyreğinde yeniden sandığa gitmek zorunda kalacağını ifade etmiştir. Boyner, yukarıda değindiğimiz İzmir gezisinde şunları söylemiştir:

Büyük ihtimalle, önümüzdeki yılın son çeyreğinde, Türkiye bir seçim daha yaşayacak. Seçimlerden sadece 3’lü veya 4’lü koalisyonlar çıkar, kaos çıkar. Bütün bunlara rağmen, bu seçimde, Türkiye, değişim kararlılığını gösterecek ilk adımı atmak zorunda. Gençler, yaşlılar, kadınlar boş vaatlere kanmadıklarını, bu kararlılıklarını ortaya koyarak göstereceklerdir.²³³

YSK’nın önce seçimlere girmesine izin vermediği, ancak birkaç gün sonra alınan yeni karar neticesinde seçimlere katılabileceği bildirilen YDH, YSK ile yaşanan krizden sonra bir de kendi içerisinde seçim ittifakı krizi yaşamıştır. YDH’nin bu kısa süreç içerisinde yaşadığı “seçim krizleri” bunlarla sınırlı kalmamış, bir de milletvekili aday listelerinin tespit edilmesi ve YSK’ya verilmesi sürecinde de yeni bir kriz daha yaşanmıştır. YDH Milletvekili Tınaz Titiz, milletvekili aday listelerinin teslim edileceği 27 Kasım günü saat 17’de parti merkezinden ayrılmış ancak geç kalınması üzerine YSK’ya “yolda trafik kazası geçirildiği” söylenmiştir.

Oldukça maceralı bir şekilde YSK’ya verilen milletvekili aday listeleri, parti içerisinde bir başka krize daha sebebiyet vermiştir. YDH’nin illerdeki milletvekili adayları arasında yaptırdığı eğilim yoklamalarına göre birinci sırada yer alan bazı adayların, Genel Merkez tarafından YSK’ya bildirilen milletvekili aday listesinde yer almadığı iddiaları partiyi karıştırmıştır. Bu durum neticesinde bazı partililer YDH’den istifa ettiklerini açıklamışlardır.²³⁴ Genel Başkan Cem Boyner, İstanbul 2.

²³² (Milliyet; 23.12.1995)

²³³ (Sabah; 15.12.1995)

²³⁴ (Milliyet; 28.11.1995)

Bölge 1. Sıradan aday olmuştur. YDH'nin milletvekili aday listesinde dikkat çekici bir nokta da başörtülü bir adaya yer vermiş olmasıdır. Aynı zamanda YDH'nin kurucularından biri olan Sevim Yaya, Cem Boyner'in de yer aldığı İstanbul 2. Bölgeden milletvekili adayı gösterilmiştir. Yaya, 1995 Genel Seçimleri öncesi partilerin ilân ettiği milletvekili aday listelerinde “tek başörtülü” aday olarak dikkat çekmiştir.

YDH'nin kısa ömürlü bir siyasî parti olmasına rağmen, Türk siyasal hayatında birtakım ilklere imza attığından bahsetmiş ve bu ilklere dair örnekleri paylaşmıştı. Bunlardan bir tanesi de, 1995 Genel Seçimleri öncesinde yaşanmıştır. YDH, seçimlerde aday gösterdiği bütün milletvekili adayları ile “Milletvekili Sözleşmesi” imzalayarak bir ilke daha imza atmıştır. 15 maddeden oluşan Milletvekili Sözleşmesinde; milletvekillerinin meclisi devre dışı bırakacak her türlü girişime karşı çıkacakları, yolsuzluklarla mücadele edecekleri, milletvekilliğini kişisel çıkarları için kullanmayacakları ve Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi'ne uyacaklarına dair maddeler yer almıştır.²³⁵

YDH, 24 Aralık Erken Genel Seçimleri öncesinde TBMM'de üç milletvekili ile temsil edilmiştir. Bu üç isimden ilki Mehmet Emin Sever'dir. Daha önce isminden bahsettiğimiz Sever, 1991 Genel Seçimlerinde SHP listesinden meclise girmiş ve HEP Muş Milletvekili olarak görev yapmıştır. HEP'in kapatılmasından sonra diğer Kürt siyasetçilerle birlikte hareket etmeyen Sever, milletvekili sıfatı ile YDH'nin partileşme sürecine katılmış ve partinin kurucularından biri olmuştur. Sever ayrıca YDH Genel Başkan Yardımcılığı görevinde de bulunmuştur. Sever, HEP geleneğinden gelen bir isim olarak daha önce belirttiğimiz gibi, YDH'nin ılımlı Kürt politikasının mimarlarından biri olmuştur.²³⁶

Sever'in ardından YDH'nin ikinci milletvekili Tınaz Titiz olmuştur. Özal Hükümetleri döneminde Devlet Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanı olarak görev yapan Titiz, ANAP'tan sonra DYP'ye geçmiştir. Ağustos 1995'te DYP Milletvekilliğinden istifa ederek YDH'ye katılmıştır. YDH'nin üçüncü milletvekili Celâl Kürkoğlu olmuştur. DSP Kurucu Üyeliği de yapan Kürkoğlu, 19. Dönemde Adıyaman Bağımsız Milletvekili olarak görev yaparken 8 Aralık 1995'te YDH'ye

---

²³⁵ (Hürriyet; 04.12.1995)

²³⁶ YDH, Kürt politikasındaki radikal tavrı sâyesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde diğer bölgelere göre daha fazla ilgiyle takip edilmiştir. Ancak seçimden birkaç gün önce HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak, YDH'yi “rakip olarak görmediklerini” ifade ederek; YDH'nin daha partileşmeden biten bir hareket olduğunu söylemiş ve yapılacak seçimlerin bunu göstereceğini savunmuştur (Milliyet; 21.12.1995).

katılmıştır. YDH, Kürkoğlu'nun milletvekili olarak partiye katılmasının ardından, toplamda üç milletvekiline ulaşmış ve 30 milyar liralık Hazine yardımından da faydalanmaya hak kazanmıştır.

Cem Boyner, Nisan 1995'te İzmir'deki bir konuşmasında; "ilk seçimlerde ya yüzde 45 ya sıfır oy alırız, bunun ortası yok"²³⁷ açıklamasında bulunmuş ve YDH'nin partileştiği ilk günlerden itibaren kafasındaki oy oranı olan %45'i vurgulamaya devam etmiştir. Gerçekten de YDH'nin henüz partileşmediği dönemde dahi Boyner, %45 oy oranını telaffuz etmiş ve bu oy oranına nasıl ulaşılabileceğinin da ipuçlarını vermiştir. Boyner'in YDH Sözcüsü olarak, 18 Temmuz 1994'te YDH'nin İstanbul'daki ilk büyük toplantısında yaptığı konuşmadan bir kesiti bu noktada paylaşabiliriz (Boyner, 1994a: 27):

Değerli arkadaşlar biz yapacağız, hepimiz, bitti bu iş. 2000 yılına altı sene kaldı. Böyle mi gireceğiz biz 2000 yılına? Sormayacaklar mı çoluk çocuk, torun; ne yaptınız Allah aşkına? Ne diyeceğiz? Bizde bir kontrat vardı onu yıkmak zordu... Böyle mi diyeceğiz. Öyle bir noktaya geldi ki, bitti. Bunun yolu % 45 oy almaktır. Bunun yolu halkın önemli bir çoğunluğunun rızasını almaktır... Şöyle bir seçmenlere bakın, aşırı dinciler, aşırı Kürtçüler, aşırı solcular... Toplasanız % 20'yi bulmaz. Ortada % 80 pırıl pırıl, ılımlı, sol- sağ kavgasını, Lâik- İslâmcı kavgasını, Kürt- Türk, Alevî- Sünnî kavgasını aşmış, pırıl pırıl bir grup var. Kim bu tutucular? Aşırı dinciler, özelleştirmeye karşı çıkan aşırı solcular, sağcılar, ırkçılar her bölümde her partide bulursunuz o tutucuları, her alanın gericilerini. Ama gene her partinin içinde, toplumun her kesiminde bir de ön taraftakileri bulursunuz. Bizim bugün muhafazakâr dediğimiz kesimleri de içinde bulunduran bir yenilikçi grup. İşte Türkiye bu gruptan, bu % 80'den bir % 45 çıkarmak zorunda.

Cem Boyner, seçimden iki gün önce Milliyet Gazetesi'nden Özcan Ercan'a bir röportaj vermiştir. Boyner, YDH'nin barajı aşp aşamayacağı ile ilgili olarak; aslında baraj diye bir problemlerinin olmadığını ancak YDH'nin böyle bir problemi olduğunu düşünenler sebebiyle bir sıkıntı yaşadıklarını belirtmiştir. Boyner, "seçimlerde yüzde kaç oy alırsınız?" sorusunu ise şöyle yanıtlamıştır:

Şu anda yüzde 15'ler görüyorum, ama o cesareti gösterecek mi Türkiye? Doğduğumuzdan beri 'Aman oylarımız bölünmesin' diye gezdiriyorlar bizi. Vatandaş oylar bölünmesin diye geçmiş dört yıla mı talim edecek, yoksa 'Yeni bir merkez, yeni bir güç istiyorum' diyerek umudu güce kavuşturacak mı? Bütün mesele budur. Cesaret gösterip kendimizi siyaset pisliğinin içine attık. Şimdi cesaret gösterme sırası vatandaşta.²³⁸

²³⁷ (Milliyet; 08.04.1995)

²³⁸ (Milliyet; 22.12.1995)

YDH açısından söyleyecek olursak; seçmen “maalesef” Boyner’in görmek istediği cesareti gösterememiş ve Boyner’in “ya %45 oy ya da sıfır oy” öngörüsü acı da olsa gerçekleşmiştir. YDH, katılmış olduğu “ilk ve son seçim” olan 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimlerinde kendisine verilen 133.889 oy neticesinde toplam oyların yalnızca % 0,48’ini alabilmiştir (1995 Genel Seçim sonuçları için bkz. Tablo 11).

Tablo 11: 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (www.tbmm.gov.tr)

<u>Parti Adı</u>	<u>Alınan Oy</u>	<u>Oy Oranı (%)</u>	<u>Milletvekili</u>
Refah Partisi	6.012.450	21,38	158
Doğru Yol Partisi	5.396.009	19,18	135
Anavatan Partisi	5.527.288	19,65	132
Demokratik Sol Parti	4.118.025	14,64	76
Cumhuriyet Halk Partisi	3.011.076	10,71	49
Milliyetçi Hareket Partisi	2.301.343	8,18	0
Halkın Demokrasi Partisi	1.171.623	4,17	0
Bağımsızlar	133.895	0,48	0
Yeni Demokrasi Hareketi	133.889	0,48	0
Millet Partisi	127.630	0,45	0
Yeniden Doğuş Partisi	95.484	0,34	0
İşçi Partisi	61.428	0,22	0
Yeni Parti	36.853	0,13	0

YDH’nin Türkiye’de %1’in üzerinde oy aldığı dokuz şehir ve oy oranları şöyledir: Şırnak (% 4,39), Tunceli (% 3,64), Van (% 2,72), Bitlis (% 1,83), Diyarbakır (% 1,58), Siirt (% 1,30), Muş (% 1,12), Ağrı ve Bingöl (% 1,05). Görüldüğü gibi YDH’nin Türkiye’de en fazla oy aldığı dokuz şehrin tamamı Doğu Anadolu veya Güneydoğu Anadolu bölgelerindedir. YDH’nin aldığı oyların Türkiye’deki coğrafi bölgelere göre dağılımına bakıldığında daha sağlıklı bir tespitte bulunabiliriz (bkz. Tablo 12).

YDH’nin en düşük oy oranlarına sahip olduğu şehirler ve oy oranları ise şöyledir: Rize (% 0,19), Erzincan (% 0,24), Yalova (% 0,27), Isparta ve Nevşehir (% 0,28) ve Bayburt (% 0,29). YDH’nin en yüksek oy oranlarına ulaştığı şehirler, Doğu Anadolu veya Güneydoğu Anadolu bölgelerinden iken, partinin en düşük oy

oranlarına sahip olduğu şehirler, Türkiye'nin neredeyse bütün coğrafi bölgelerine dağılmış durumdadır. Karadeniz'den Rize ve Bayburt, Doğu Anadolu'dan Erzincan, Marmara'dan Yalova, Akdeniz'den Isparta ve İç Anadolu'dan Nevşehir yukarıda ismi geçen şehirlerdir.

Tablo 12: YDH'nin 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde Aldığı Oyların Türkiye'deki Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı²³⁹

Coğrafi Bölge	YDH'nin Oy Ortalaması (%)
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1,24
Doğu Anadolu Bölgesi	1,08
Karadeniz Bölgesi	0,46
Ege Bölgesi	0,39
Akdeniz Bölgesi	0,38
Marmara Bölgesi	0,38
İç Anadolu Bölgesi	0,35

Yukarıdaki tablodan da çok net olarak anlaşılacağı gibi; YDH, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ülke çapındaki oy ortalamasına göre iki kattan daha fazla oy almayı başarmıştır. Karadeniz Bölgesi, Türkiye'deki oy ortalaması olan % 0,48'e en yakın oy ortalaması tutturduğu bölgedir. Buna karşılık; Ege, Akdeniz, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde birbirine yakın oy ortalamaları tutturana YDH, bu bölgelerde Türkiye genelindeki oy ortalamasının altında kalmıştır.

YDH, Kürt sorunu karşısındaki radikal tutumu sayesinde, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde diğer bölgelere nazaran yüksek bir oy ortalaması yakalamıştır. YDH, bu iki bölgede yaşayan insanları kendi çekim alanına nispeten de olsa çekmeyi başarmıştır. Ancak sosyo- ekonomik açıdan incelendiğinde ise Türkiye'nin en az gelişmiş iki bölgesinde en yüksek oy oranlarını yakalayan YDH, Türkiye'nin gelişmiş bölgelerindeki vatandaşların ilgisini çekmeyi başaramamıştır. Kendisinden sürekli olarak "kentli- elitlerin partisi" olarak bahsedilen YDH, Diyarbakır ve Gaziantep haricindeki hiçbir büyükşehirde Türkiye genelindeki oy ortalamasına yakın bir oy bile alamamıştır.

²³⁹ Bu tablo, seçim bölgelerine ayrılmış olan İstanbul, Ankara ve İzmir'de YDH'nin almış olduğu oy oranlarının; İstanbul'da 3, Ankara ve İzmir'de 2 bölgede YDH'nin oy ortalamaları göz önüne alınarak oluşturulmuştur.

Bu noktada; YDH için sonun başlangıcı olarak tarif ettiğimiz 1995 Genel Seçimlerinin yankılarından başlayarak, Boyner'in siyaseti bırakması ve YDH'nin siyaset sahnesinden silinmesine uzanan süreci takip etmeye çalışalım.

2.8.2. Cem Boyner'in Siyaseti Bırakması ve YDH'nin Sonu

Yeni Demokrasi Hareketi Genel Başkanı Cem Boyner, seçim sonrası ilk değerlendirmesinde, âdeta seçimden birkaç gün önce vatandaşlardan “cesaret” istediği kendi açıklamalarına da atıf yaparak; “vatandaşın korkularına yenildik” demiştir. Daha yüksek bir oy oranı beklediğini, bu sebepten dolayı seçim sonuçlarını çok “kırıcı” bulduğunu ifade eden Boyner; Seçim Kanunu'ndaki yasaklara, medyanın sansürüne ve ülke çapında örgütlü olmamalarına rağmen daha yüksek bir oy oranı beklediğini söylemiştir. Vatandaşın “seçim barajı” sebebiyle korkularına yenik düştüğünü savunan Boyner, seçimleri şu şekilde değerlendirmiştir:

Vatandaşın bu derece korkularına kapılıp akli ve sağduyusuyla değil, tamamen korkularıyla oy vermesi müthiş moral bozucu, ama öte yandan Türkiye'nin en doğusu ve en batısıyla en kuzeyi ve en güneyinde aynı oy oranını aldık. Türkiye'nin her köşesinde binde beş oy aldık. Bu da demek ki Türkiye'nin her köşesinde tohumu saçmışız, her yerde iki parmak filiz çıkmış. Türkiye'nin bu sonuçlardan şikayet etmeye de hakkı yok. Ben korkularıyla oy vermiş seçmenin bunun sonuçlarına katlanmak zorunda olacağını düşünüyorum.²⁴⁰

Sonraki seçimler için derhal hazırlanmaya başladıklarından bahseden Boyner, örgütün moralinin “bomba” gibi olduğunu söylemiştir. “Cem Boyner ve YDH bitti” diyenlere ise; kavganın asıl şimdi başladığını ve Türkiye'de işlerinin bitmediğini söyleyen Boyner, beklenenden daha kararlı çıktığını belirtmiştir. Boyner, kendisi için “bu adam işadamı, her şeyi çabuk yapmış, bundan da pes eder” diye düşünenlere karşılık; “şu iyi bilinsin kolay kolay pes edecek hâlim yok” diye cevap vermiştir.

Cem Boyner, Ocak ayı sonunda yine seçim sonuçlarına dair yaptığı açıklamada; “vatandaşların korkularıyla hareket ettiği için böyle bir sonuç alındığı” şeklindeki görüşünü tekrar etmiştir. Türk insanının, YDH'nin dile getirdiği fikirlerin iktidara gelebilmesi için erken olduğuna inandırıldığını savunan Boyner; “göz olanı akıl olacağı görür” diyerek kendilerinin YDH olarak “olacağı” söylediklerini ancak buna henüz hazır olunmadığını gördüklerini belirtmiştir.²⁴¹

²⁴⁰ (Milliyet; 27.12.1995)

²⁴¹ (Milliyet; 31.01.1996)

Seçim sonuçlarına dair ilk değerlendirmesinde yukarıda da aktardığımız gibi; “kolay kolay pes edecek hâlim yok” diyen Cem Boyner, Şubat ayının ilk haftasında verdiği röportajda Mart ayındaki kongrede aday olmayabileceğini söylemiştir. Seçim sonucunu “hayatında tattığı ilk ciddi başarısızlık” olarak niteleyen Boyner; “siyaset için harcadığım her şeyi helâl ediyorum”²⁴² diyerek Mart ayındaki kongreye bir ay kala YDH’ye bir nevi veda etmiştir. Boyner, her şeye rağmen tüzük değişikliklerinin ve kendisinin hazırladığı Genel Yönetim Kurulu listesinin onaylanması hâlinde kongrede genel başkanlığa yeniden aday olabileceğini söylemiştir. Taleplerinin kabul görmesi neticesinde, 2-3 Mart 1996 tarihleri arasında toplanan YDH I. Olağanüstü Kongresi’nde yeniden genel başkanlığa aday olan Cem Boyner, 140 delegeden 139’unun oyunu alarak genel başkan seçilmiştir. Boyner’in hazırladığı GYK ve MDK listeleri delegelerden tam destek almıştır (Tekel, 1996: 111). Listede en çok oyu alan isim eski milletvekili Tınaz Titiz olurken, Zülfü Dicleli ve Memduh Hacıoğlu ise Titiz’den sonra en çok oy alan isimler olmuştur.

Cem Boyner, YDH I. Olağanüstü Kongresi’nin ilk gününde yaptığı konuşmada, sistemden beslenenleri ve yandaşlarını hafife alarak acele ettiklerini söylemiştir. “Değişmenin zorunluluğundan söz ederken bunun sancılı ve acılı olacağını söyledik, ama değişememenin bedelinin daha ağır olduğunu anlatamadık” diyen Boyner, milletin seçimlerde partilere büyük bir oyun oynadığından da bahsetmiştir. Boyner, 24 Aralık Genel Seçimlerine girmeme gibi bir tercihte bulunmalarının mümkün olmadığını çünkü siyasî açıdan bir tecrübe yaşamaları gerektiğini söylemiştir. Halkın seçimlerde isabetsiz kararlar vermesini; halkın iradesinin baskı altında kalması ve siyasetteki kirliliğin medyaya da bulaşması gibi sebeplere bağlayan Boyner, “60 milyonluk devin beyni zincire vurulmuştu”²⁴³ ifadesini kullanmıştır.

Cem Boyner, yeniden genel başkan seçildiği kongrenin ikinci gününde yeniden ayağa kalkacakları yönünde bir mesaj vermiştir. “Düşüğümüz yerden kalkarak, yeniden yürümeyi öğreneceğiz” diyen Boyner, YDH’nin önümüzdeki dönemde örgütsel açıdan büyümeye ve güçlü bir kadro oluşturmaya öncelik vereceğini söylemiştir.

Cem Boyner’in 24 Aralık Genel Seçimleri sonrasında ikircikli bir ruh hâline büründüğünü söylersek herhâlde yanlış olmayacaktır. Seçim sonrasında yaptığı ilk

---

²⁴² (Milliyet; 05.02.1996)

²⁴³ (Milliyet; 03.03.1996)

açıklamalarda YDH'nin geleceği hakkında oldukça iyimser mesajlar vermiş, ancak kısa süre sonra yaptığı bir başka açıklamada YDH'den ayrılabilceğini güçlü bir şekilde ima etmiştir. Veda niteliğindeki açıklamalarından sonra, birtakım şartlar öne sürerek girdiği kongrede yeniden genel başkan seçilmiş ve -yukarıda paylaştığımız şekilde- YDH'nin yeniden ayağa kalkacağı yolunda iddialı bir konuşma yapmıştır.

Boyner'in açıklamaya çalıştığımız bu ikircikli tavrı, Nisan ayının üçüncü haftasında zirve noktasına ulaşmıştır. Zira Cem Boyner, tekrar genel başkan seçildiği 3 Mart'tan yalnızca 51 gün sonra 23 Nisan günü siyaseti bıraktığını açıklamıştır. Mart ayının ilk günlerindeki Olağanüstü Kongrede yeni dönemi plânlamaktan bahseden Boyner, partinin Merkez Yürütme Kurulu (MYK) üyeleri ile birlikte istifa etmiştir. Aktif siyaseti bıraktıklarını açıklayan Boyner ve MYK üyeleri, bundan sonra "Ankara dışında vatandaşları bilinçlendirme görevini üstleneceklerini" söylemişlerdir. Boyner, 23 Nisan'da düzenlediği basın toplantısında; "Haziran 1995'ten bu yana Türkiye'de siyasetin tükendiğinden" bahsetmiştir.²⁴⁴ Boyner ve YDH MYK üyeleri, 7 Mayıs'ta parti Genel Yönetim Kurulu'nu toplantıya çağırdıklarını da belirtmişlerdir. Boyner ve YDH'nin MYK üyeleri, siyaseti bırakmaları ile ilgili şöyle bir açıklama yapmışlardır (Tekel, 1996: 111- 2):

Bugünkü işgal altındaki Ankara ortamında, bu siyasî kalıbın içinde, YDH'yi getirebileceğimiz noktaya getirdik. Şu anda onu aşacak bir yeni formülün peşindeyiz. Biz, sivil toplumu kendi hak ve özgürlükleriyle tanıştırmak konusunda önemli bir görevimiz olduğuna düşünüyoruz. Türkiye'yi bu noktaya getirinceye kadar da sorumluluğumuz sona ermeyecek. Kararımız siyaseti bırakma kararı değildir. Tam tersi siyasette daha etkili olmak için, vatandaşla kucaklaşma kararıdır. Biz Türkiye'de popülist olmayan yalansız rüşvetsiz siyaset yapmak için yola çıktık. Bu amaçlarımız hâlâ geçerli. Kadrolarımızın iktidara gelmesini istiyoruz. Ama o iktidara ulaşmak için yürümemiz gereken bütün kirli yolları sineye çekecek kadar da istemiyoruz. Siyaseti uğruna koşturduğumuz amaçlar kadar temiz yapmak istiyoruz.

Boyner'in istifasından sonra parti içerisindeki sessizliği Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Emin Sever bozmuştur. Sever, yaptığı açıklamada Boyner'in istifası sonrasında partinin siyasî faaliyetlerini devam ettirme ihtimalinin oldukça azaldığını söylemiştir. Boyner de Mayıs ayındaki açıklamasında; ortaya çıkacak yeni yönetim biçimlerinin YDH'yi "yeni bir YDH" yapacağı endişesi sebebiyle, partinin kendisini feshetmesini doğru bulduğunu açıklamıştır. Ancak 26 Mayıs'ta toplanan

---

²⁴⁴ (Milliyet; 24.04.1996)

YDH II. Olağanüstü Büyük Kongresi'nde parti tüzel kişiliğinin devamına karar verilmiştir. Boyner'in istifası sonrasında kongre sürecine kadar genel başkanlık görevini üstlenen Canan Balkır, yaşanan güncel siyasî olaylar YDH'nin devam etmesini gerektirmektedir diyerek, YDH'nin henüz sona ermediğini kamuoyuna ilân etmiştir.

YDH'nin bahsedilen kongresinde genel başkanlığa Hüseyin Ergün seçilmiştir. Ergün, 26 Mayıs 1996 tarihinden YDH'nin kendisini feshedip Barış Partisi'ne katılma kararı verdiği 2 Kasım 1997 tarihine kadar yaklaşık 1,5 yıl YDH Genel Başkanı olarak görev yapmıştır. Ergün bu 1,5 sene içerisinde; Türkiye'deki gergin siyasî ortamın yumuşaması ve yaşanan 28 Şubat süreci sonrasında siyasetin normalleşmesi amacıyla bir parti genel başkanından ziyade bir "arabulucu" olarak çalışmıştır. Ergün ayrıca, kendi partisi YDH gibi meclis dışında kalan siyasal hareketleri içerisinde barındıran demokratik platformlar oluşturabilmek maksadıyla da çalışmalarda bulunmuştur.

Netice itibariyle; Nisan 1993'te bir sivil toplum hareketi olarak ortaya çıkan ve o dönemde büyük ses getirip, ardından Aralık 1994'te resmen partileşen YDH, 2 Kasım 1997'de kendisini feshedip Barış Partisi'ne katılma kararı vermiş ve var olduğu süre boyunca kopardığı gürültünün aksine, sessiz sedasız bir biçimde Türk siyasal tarihindeki yerini almıştır.

YDH'nin Türk siyasal hayatındaki serencamı ve siyaset sahnesinden silinmesi konusunda son olarak hoş bir anekdota yer verelim. Aynı zamanda YDH'nin kurucularından biri olan Kadir Çöpdemir, 2002 yılında Yeni Şafak Gazetesi'nden Mehmet Çiçekyüzlü'ye verdiği röportajda YDH deneyimini kendine has üslubuyla şöyle anlatmıştır:

Mehmet Çiçekyüzlü: -Efendim sizin bir siyasi kimliğiniz de var, bir dönem var olan YDH'da politika yaptınız, YDH'nin yok olmasıyla politika da bitti mi? Yoksa bu yeni siyasi yapılanmalardan birinde sizi görecektir miyiz?

Kadir Çöpdemir: -YDH'da siyaset yaptım, seçimlere girdik binde beş oy aldık, hareketi çektik... Zaten vatandaş binde beşle hareketin kralını bize çekmişti. Cem Boyner gibi bir büyük lideri daha doğrusu bence bir büyük şansı ve YDH'nin öngördüğü kudretli değişim olanağını kaçırdık...²⁴⁵

---

²⁴⁵ (Yeni Şafak; 27.07.2002)

Henüz bir yurttaş inisiyatifi iken büyük ses getirmiş olan YDH, partileştikten sonra niçin başarılı olamamıştır? Bu soruya verilebilecek yanıtları aşağıda araştırmaya çalışacağız.

2.8.3. YDH'nin Başarısızlık Sebepleri

Başarı ve başarısızlık kavramları elbette ki sübjektif kavramlardır. Ancak aşağıdaki satırlarda Yeni Demokrasi Hareketi'nin 1995 Genel Seçimlerindeki oldukça düşük oy oranını bir “başarısızlık” olarak değerlendirip, bu başarısızlığın muhtemel nedenleri üzerinde durmayı deneyeceğiz. Şunu da belirtmek gerekir ki; bir partinin başarısızlık nedenleri üzerinde değerlendirmede bulunmak bile oldukça iddialı bir iştir.

Zira bir partinin herhangi bir seçimde aldığı ve genel kabul gören başarısız bir seçim neticesinin üzerine kesin çıkarımlarda bulunmak ve partinin kesinlikle bahsedilen bu sebepler yüzünden başarısız olduğunu söylemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Ancak bütün bunlara rağmen; çalışma içerisinde öne çıkan birtakım noktaları birleştirdiğimizde, YDH'nin başarısızlık sebepleri üzerine bir değerlendirme yapmak mümkün gözükmemektedir. YDH'nin başarısızlık sebeplerini; “partileşme öncesindeki sorunlar”, “parti içi sorunlar”, “24 Aralık Genel Seçimleri temelindeki sorunlar”, “ideolojik temelli sorunlar” ve “diğer nedenler” olmak üzere beş farklı kategoride değerlendireceğiz.

2.8.3.1. Partileşme Öncesindeki Sorunlar

Partileşme öncesindeki sorunlara dair dört tespitte bulunmak mümkündür. Bunların ilki; hareketin partileşme sürecinin beklenenden ve hedeflenenden uzun sürmesidir. Kamuoyundaki genel beklenti, YDH Sözcüsü Boyner'in açıklamalarına istinaden YDH'nin en geç 1994 sonbaharında parti tabelasını asacağı yönündeydi. Boyner, YDH'nin partileşeceği tarihi en geç Ekim 1994 olarak açıklamıştı ancak YDH, iki aylık bir gecikmeyle Aralık 1994'ün son günlerinde resmen parti olmuştur. Bu iki aylık sürede YDH'nin teşkilatlanma yönünden bir takım problemler yaşamış olması muhtemeldir.

Boyner, 1994 Ağustos'unda yaptığı bir açıklamada “45 eski ve yeni bakanın YDH'ye katılımını beklediklerini”²⁴⁶ ifade etmiştir. Ancak bu çapta bir katılım hiçbir

---

²⁴⁶ (Milliyet; 25.08.1994)

zaman gerçekleşmemiştir. İkinci sebep olarak; YDH'nin bir sivil toplum hareketinden partiye dönüşmesinden sonra Ankara'daki siyasî çevrelerde beklenen heyecanı uyandıramamış olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıdaki tespitin de doğurduğu bir başka sebep, YDH'nin başarısız olmasında etkili olmuştur. YDH, siyasî tecrübesi olan isimleri bir türlü parti kadrolarına çekmeyi başaramamıştır. YDH içerisinde siyasî tecrübesi olan, siyaseti bilen isimlerin olmaması şüphesiz ki büyük bir dezavantaj yaratmıştır. Her ne kadar YDH'nin farklı eğilimdeki insanları bir araya getirmesi sebebiyle benzetildiği ANAP da 1983 Seçimlerine siyaseten fazla tecrübesi olmayan isimlerden kurulmuş bir parti olarak katılıp birinci parti olmuş olsa da, ANAP'ın durumu YDH'den farklıdır. Zira ANAP'ın 1983 Seçimlerinde ciddi rakipleri olmadığı gibi, ANAP içerisinde farklı toplumsal kesimleri ikna kabiliyetine sahip isimler de vardı. Fakat YDH, 1995 Seçimlerinde çok sayıda partiye karşı mücadele verdiği gibi, YDH içerisinde “toplumun dilinden anlayan” isimlerin olmaması da partinin başarısız bir seçim sınavı vermesine neden olmuştur.

YDH- medya ilişkilerinde bir noktanın altını çizmiştik. Partileşme öncesinde medyada çok sık yer alan YDH'nin, hareket partileştikten sonra kendini sürekli tekrarlayan bir parti imajına büründüğünü söylemiştik. Bir siyasal harekete medyanın aşırı ilgi göstermesi belki bir sorun gibi değil, hâttâ olumlu bir durum gibi gözükebilir. Ancak YDH için bu durumun bir sorun yaratmış olduğu ortadadır. YDH- medya ilişkileri bahsinde “YDH'nin diğer partiler gibi sıradanlaşması” olarak açıkladığımız olgu YDH açısından şöyle olumsuz bir netice vermiştir: Ana akım medyanın YDH'ye önce büyük ilgi göstermesi, sonrasında bu yüksek ilginin giderek azalması neticesinde YDH, giderek küçülen ve içine kapanan bir parti hâline gelmiştir.

2.8.3.2. Parti İçi Sorunlar

YDH'de parti içi sorunlar konusunda iki farklı noktanın altını çizmek gerekmektedir. Bunların ilki; hareket içerisindeki önemli isimlerin daha partileşme gerçekleşmeden ya da parti kurulduktan sonra hareketten ayrılmalarıdır.

YDH'deki ilk ciddi yol ayrımı Mehmet Altan'ın istifası sonrasında yaşanmıştır. Altan, YDH henüz partileşmeden istifa etmiş ve istifa gerekçesi olarak sıraladığı eleştirilerinde Boyner'in liderliğini tartışmaya açmıştır. Altan'ın istifasından tam beş ay sonra, hareketin partileşmesi noktasında büyük emekleri olan

Cengiz Çandar da YDH'den istifa etmiştir. Altan'ın henüz partileşmemiş YDH'den ayrılması belki bir “yol kazası” gibi değerlendirilebilirdi belki. Ancak hareket partileştikten sonra ayrılma kararı alan Çandar'ın istifasını bu kadar basite indirgemek mümkün değildir. Üstelik Çandar'ın sıradan bir YDH'li değil, YDH Örgütlenme Sorumlusu sıfatı taşıyan ve partinin vitrininde yer alan bir isim olduğu düşünüldüğünde bu istifanın anlamı daha iyi anlaşılabilir. Çandar'ın istifa gerekçesi olarak; “problemim Mehmet Altan'ın istifa gerekçelerinin aynısıdır” açıklamasında bulunması, YDH'nin partileşme sonrasında kendi içerisindeki sorunları çözemediğinin göstergesidir.

YDH'de parti içi sorunlar, Boyner'in liderliğini eleştiren Altan ve Çandar gibi isimlerin istifalarından ibaret değildir. Ayrıca parti içi güç mücadelelerinin yarattığı ve parti içerisinde hizipleşmelere neden olan çekişmeler de YDH'nin başarısızlığında ciddi bir faktör olmuştur. YDH'de yaşanan parti içi mücadelenin başrollerinde, hepsi de sol ideolojiden gelen ancak farklı siyasal tercihleri savunan gruplar vardır. Bir nevi “sol fraksiyonlar arası tartışma” olarak isimlendirilebileceğimiz bu durum, 1995 yılının ortalarından itibaren YDH'de ciddi sorunlara neden olmuştur. Hâttâ bu süreci Gürpınar'ın uyarısıyla YDH'nin partileştiği tarihten önceye de götürebiliriz. Zira Mahçupyan; YDH'nin partileşme kararının alınmasında, hareket içerisindeki sol kanadın “partileşme obsesyonu”nun etkili olduğunu ve bu sol grubun Boyner'i de partileşme kararı için ikna ettiğini söylemektedir (Gürpınar, 2013: 203).

Ancak YDH içindeki sol gruplar, yukarıda ifade ettiğimiz gibi hareketin partileşmesinin ardından bu sefer kendi aralarında bir güç mücadelesi içine girmişlerdir. İçerisinde eski TİP ve TKP kökenli Marksistlerin yer aldığı sol grup, bir taraftan kendi içinde mücadele verirken, bir taraftan da partideki “sol liberaller” ve “liberal demokratlar” ile de mücadele etmiştir.

YDH içerisindeki bu karmaşık siyasî denklem, daha somut olaylarda kendisini açıkça göstermiştir. Örneğin; YDH'nin I. Olağan Büyük Kongresi'ndeki Genel Yönetim Kurulu (GYK) seçimlerinde “Demokratik Platform” adıyla alternatif bir liste hazırlanmıştır. Bu listeyi hazırlayanların başında eski TKP'lilerden Çetin Gümüšoğlu vardır. Demokratik Platform listesini yayınlayan delegeler, parti içinde Gümüšoğlu'nun başını çektiği eski TKP'liler ve Boyner'e yakın olan Kürtlere karşı çıkan diğer Kürt gruptur.

YDH’de sol içi mücadele olanca şiddetiyle devam ederken, parti içerisindeki belki de en liberal isim diyebileceğimiz Kâzım Berzeg partiden istifa etmiştir. 24 Haziran 1995’te istifa kararı alan YDH Genel Başkan Yardımcısı Berzeg, partinin “Marksist, bölgeci ve fırsatçı bir çizgiye oturduğunu” gerekçe göstererek istifa etmiştir. YDH’de yaşanan sol içi güç mücadelesinin, parti içerisindeki gerçek liberallerden biri olan Berzeg’i de istifa noktasına getirdiği ifade edilebilir.

YDH’de sol içi mücadelenin giderek partiyi rehin alması neticesinde Genel Başkan Cem Boyner, Ekim 1995’te sol grubun liderlerinden Genel Başkan Yardımcısı ve GYK üyesi Hüseyin Ergün’ü genel başkan yardımcılığından uzaklaştırmıştır. Ancak bu olay sonrasında Ergün taraftarlarının, İstanbul İl Başkanı İbrahim Betil’i Boyner’in yerine genel başkanlık için hazırlamaya başladıkları yönünde haberler yazılı basında yer almıştır. Ancak İbrahim Betil, bu haberlerle ilgili olarak; “sürdüğü İstanbul İl Başkanlığı görevi dışında hiçbir göreve talip olmadığını, YDH içinde yaratılmaya çalışılan yapay gruplaşma arayışlarına olumlu bakmadığını ve kimsenin adamı olmadığını” belirten bir açıklama yapmıştır.²⁴⁷ Ancak İbrahim Betil, 24 Aralık Seçimleri öncesinde YDH’nin İstanbul milletvekili adayları arasında ikinci sıraya konunca görevinden ayrılmıştır. Betil, YDH’den ayrıldıktan sonra verdiği bir mülakatta; “YDH’da en doğruyu bildiğini zanneden beş kişi kendi çalıp kendi söylüyor. Birlikte aynı şeyleri düşündüğüm insanlarla Türkiye’yi değiştirmek için YDH’ya girdim. Baktım ki, Türkiye’den önce partiyi değiştirmek gerekiyor”²⁴⁸ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

YDH’de 1995 yılının neredeyse tamamı kesif bir parti içi mücadele ile geçerken, Ekim ayında alınan erken seçim kararı da parti içinde suların durulmasına imkân vermemiştir. YDH, 24 Aralık Genel Seçimlerine genel bir çerçevesini çizmeye çalıştığımız parti içerisinde yaşanan sorunlar yumağıyla girmiş ve başarısız bir netice elde etmiştir. Tam da seçim öncesinde bu tip tartışmaların yaşanması sonucunda parti, enerjisini doğrudan seçimlere harcamak yerine parti içi mücadelelerle de uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu noktada, YDH’nin başarısızlık sebepleri arasında yer verdiğimiz bir başka kategori olan “24 Aralık Genel Seçimleri temelindeki sorunlar” a geçebiliriz.

---

²⁴⁷ (Milliyet; 14.10.1995)

²⁴⁸ (Milliyet; 16.01.1996)

2.8.3.3. 24 Aralık Genel Seçimleri Temelindeki Sorunlar

YDH, 24 Aralık Genel Seçimlerine böylesine kaotik bir ortamda girerken, seçim kararının ardından partinin detaylıca bahsettiğimiz seçim ittifakı arayışları da bu kaotik süreci derinleştirmekten başka bir işe yaramamıştır.

24 Aralık 1995 Erken Genel Seçimleri, YDH için çok ani bir sınav olmuş ve parti hazırlıksız yakalanmıştır. Henüz parti örgütlenmelerini bile eksiksiz olarak tamamlayamamış olan YDH'nin, seçime katılmama kararı alması durumunda farklı bir geleceği olabilir miydi? Bu soruya verilebilecek her türlü cevap bir spekülasyondan ibaret kalacağı için elimizdeki gerçek verilerden hareket etmek daha mantıklı olacaktır.

YDH'nin seçim öncesi yaşadığı en temel sorun, Boyner'in ANAP'la yapmak istediği seçim ittifakı konusunda kendi parti üyelerini bile yeterli düzeyde ikna edememesi olmuştur. Ayrıca ANAP'la ittifak yapma girişimi, YDH'ye mütemayil kesimleri de partiden uzaklaştırmıştır. Boyner'in en çok eleştirdiği partilerden biri olan ANAP ve lideri Mesut Yılmaz'la ittifak yapma girişimi, sonrasında bu ittifaka ANAP tarafından BBP'nin de dâhil edilmesiyle bir anda YDH, kendisini BBP ile aynı masada bulmuştur. Her ne kadar bu seçim ittifakı gerçekleşmemiş olsa bile, ittifak görüşmelerinin başladığı 2 Kasım'dan sona erdiği 25 Kasım'a kadarki süreçte, partide Boyner aleyhinde bir gruplaşma ve birbirini izleyen istifalar çoktan başlamıştı. Henüz yurt çapında örgütlenme çalışmalarını tamamlayamamış olan YDH, bir de partililerin büyük kısmının ve parti tabanının tepkisini çeken bir seçim ittifakı gerçekleştirmek isteyince kaçınılmaz son gerçekleşmiş ve parti beklentilerin oldukça uzağında bir oy almıştır.

YDH içerisinde bir "politikacı – entelektüel/ aydın" gerilimi yaşandığını da söyleyebiliriz. Bir anlamda parti içindeki entelektüel/ aydın tipini temsil eden teorisyen/ideolog kesimle, bu kesimin ortaya koyduğu teorileri/ ideolojileri hayata geçirecek kadrolar arasında ciddi bir fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bahsedilen fikir ayrılığı, 1995 Genel Seçimleri öncesi yaşanan ittifak arayışları sırasında en berrak şekilde görülmüştür. Partinin entelektüel kadrosu, YDH'nin hiçbir parti ile seçim ittifakı içerisine girmeden seçimlere tek başına katılmasını savunmuştur. Buna karşılık partinin az sayıda da olsa politikacılardan oluşan siyasî kadrosu ve Genel Başkan Boyner ise YDH'nin meclise girebilmek için mutlaka seçim ittifakı yapmasını gerekli görmüşlerdir.

Partinin entelektüel kanadı, YDH'nin savunduğu fikirlerden hiçbir taviz verilmeden alınacak sonuç ne olursa olsun seçimlere tek başına girilmesi gerektiğini savunmuştur. Fakat Genel Başkan Boyner ve az sayıdaki tecrübeli siyasî isim, pragmatik saiklerle davranarak YDH'nin ancak bir veya birkaç partiyle ittifak yapması durumunda meclise girebileceğini düşünüyorlardı. Önce politikacı kanadın istediği olmuş, yukarıda ifade edildiği gibi ANAP'la bir ittifak görüşmesi yapılmış ancak anlaşma sağlanamayınca, entelektüel kanadın istediği şekilde seçimlere tek başına girilmiştir. Ayrıca YDH içerisinde farklı siyasal geçmişlerden gelen insanlar bulunması, seçim öncesindeki ittifak arayışlarında bir ortak noktada buluşmasına da engel olmuştur. Zira YDH içerisindeki herkes, kendi siyasal geçmişindeki parti ya da siyasî kültürünü yakın bulduğu partilerle ittifak yapılmasını istemiştir. Partinin Güneydoğu Anadolu'daki teşkilatları YDH'nin HADEP'le seçim ittifakı yapmasını isterken, Doğu Anadolu'daki parti teşkilatları ise Refah, DYP ve ANAP'ın aralarında olduğu daha genişçe bir alternatif ittifak önerisi getirmekteydi.

Yine Genel Başkan Cem Boyner'in, YDH henüz partileşmeden sarf etmiş olduğu ve çalışma boyunca çeşitli defalar bahsettiğimiz; “ya yüzde 45, ya da sıfır” hedefi, 24 Aralık Seçimleri öncesinde YDH'nin üzerinde deyim yerindeyse “Demokles'in kılıcı” gibi sallanmıştır.

Ancak burada Boyner'in ANAP'la gerçekleştirmek istediği seçim ittifakı ya da “saplantı” hâline getirdiği yüzde 45 oy hedefinden daha kritik bir husus konusudur. YDH'nin nasıl sona erdiğinden bahsederken, Boyner'in hiç beklenmedik bir anda üstelik I. Olağanüstü Kongre'de yeniden genel başkan seçilmesinden yaklaşık iki ay sonra YDH genel başkanlığı görevinden ayrılıp siyaseti bıraktığını söylemiştik. Boyner, siyaseti bıraktığı 23 Nisan 1996 tarihinde düzenlediği basın toplantısında; “Haziran 1995'ten bu yana Türkiye'de siyasetin tükendiğinden” bahsetmiştir.²⁴⁹

İlginç olan şudur ki; “Haziran 1995 itibariyle Türkiye'de siyasetin tükendiğinden” bahseden Boyner, tam da aynı tarihlerde hâttâ aynı günlerde, partisinin Türkiye'de değişimi başlatacak ve mevcut siyasal sistemi tüm mevcut aktörleriyle birlikte değiştireceğine dair açıklamalar yapmaktaydı. Yâni Boyner'in YDH Genel Başkanı olarak Haziran 1995'ten başlayarak siyaseti bıraktığı tarihe kadar yapmış olduğu açıklamaları nasıl değerlendirmek gerektiği de ayrı bir soru

---

²⁴⁹ (Milliyet; 24.04.1996)

olarak karşımızda durmaktadır. Bir tarafta Haziran 1995 itibariyle Türkiye’de siyasetin tükendiğinden bahseden Boyner, diğer tarafta seçim kararının alındığı 26 Ekim 1995’ten seçimlerin gerçekleştiği 24 Aralık 1995’e kadarki süreçte birbirinden iddialı açıklamalar yapan Boyner... Burada Cem Boyner’in; saman alevi gibi bir anda parlayıp sönen, gelgitlerle dolu kısa süreli siyasî kariyerinde “kararlı” bir lider duruşu gösteremediğini de belirtmek durumundayız.

2.8.3.4. İdeolojik Temelli Sorunlar

YDH, farklı ideolojileri benimsemiş insanların bir araya gelmesinden oluşan siyasî bir kompozisyonun neler yapabileceği konusunda da yol gösterici olmuştur. Her görüşten insanı bir siyasal hareket etrafında toplamak, görünüşte heyecan verici olsa da, alınan netice YDH için hayal kırıklığı olmuştur. Önceki yıllarda YDH benzeri bir siyasal partinin olmaması, YDH üzerindeki baskıyı da şüphesiz arttırmıştır. Türkiye’de kurulan hemen hemen tüm partiler, sağ ya da sol ideolojiden birini benimsemiş ya da birine diğerinden daha yakın durmuştur. YDH ise anti-ideolojik bir perspektiften hareketle ne sol ne de sağ ideolojiyle organik bir bağ kurmaktan kaçınmıştır. Ancak YDH’nin başarısızlığı partinin anti- ideolojik bir hareket olmasından ziyade, bu anti- ideolojik tavrını yeterince berrak bir şekilde halka anlatamamasından kaynaklanmıştır.

YDH, yukarıda belirtildiği gibi her görüşten insanı bir araya getirmeyi hedeflemiş ancak bu konuda da tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Zira daha önce ifade ettiğimiz gibi, YDH hiçbir zaman siyasal İslâmcılar için cazip bir siyasal merkez olamamıştır. YDH’de bütün çabalara rağmen muhafazakâr/ İslâmcı kanat eksik kalmış, bu eksiklik hem Genel Başkan Boyner tarafından hem de YDH adına siyasal İslâmcılar ile irtibat kurulması görevini üstlenen Cengiz Çandar tarafından ifade edilmiştir.

YDH’nin siyasal İslâmcıları partiye çekememesinde Boyner’in zaman zaman vurguladığımız; “Hz. Muhammed’i, Atatürk’ü, Özal’ı ve Marks’ı referans almayalım” sözü de etkili olmuştur. Boyner’in bu sözü YDH’nin sadece toplumun mütedeyyin kesimi üzerinde değil, farklı toplumsal kesimler nezdinde de kötü bir intiba bırakmasına neden olmuştur. Boyner’in yukarıda ismini andığı şahsiyetlerin, özellikle de Hz. Muhammed ve Atatürk’ün Türk toplumunun hafızasında ve bir şekilde siyasal tercihinin şekillenmesinde önemli yeri vardır. Türkiye’de muhafazakâr ve İslâmcı kesimin Hz. Muhammed’in adının bu şekilde

kullanılmasından rahatsızlık duyduğuna şüphe yoktur. Aynı şekilde Atatürk üzerinden de benzer tavsiyesini paylaşan Boyner'e karşı Kemalist/ Atatürkçü kesimlerin cephe alması da gayet normaldir.

Kemalist/ Atatürkçü ideolojiyi benimsemiş insanların zaten YDH'ye baştan beri mesafeli olduğunu da söylemek gerekir. Zira 1990'ların başında ortaya çıkan ve çalışma içerisinde de yer verdiğimiz "İkinci Cumhuriyet" fikrini savunan insanların - başta Mehmet Altan olmak üzere- YDH'nin kuruluşunda yer alması sebebiyle Kemalist/ Atatürkçü düşünceyi paylaşan insanlar YDH'den uzaklaşmıştır.

Boyner'in benzer tepkileri Özal üzerinden de aldığı açıktır. Turgut Özal'ın bıraktığı siyasi miras bu kadar tazeyken, Türkiye'de azımsanmayacak bir kitlenin arkasından gözyaşı döktüğü bir lider hakkında böyle bir söz sarf etmek de YDH için bir artı puan getirmemiş olsa gerektir. Kısacası, Boyner'in; "Hz. Muhammed'i, Atatürk'ü, Özal'ı ve Marks'ı referans almayalım" şeklindeki açıklaması, muhtemeldir ki YDH'ye oy vermeyi düşünen kesim üzerinde telafisi mümkün olmayan bir tahribat yaratmıştır.

YDH'nin ideolojik temelde yaşadığı bir başka problem, neredeyse her görüşten insanın bir arada olduğu kozmopolit yapının, liberal değerler üzerinden bir araya getirilememiş olmasıdır. Bu noktada Alper Görmüş'ün, YDH'li Serdar Aktan'dan aktardığı ilginç bir nokta vardır. Aktan, 24 Aralık Genel Seçimleri sonrasında Ankara'da gerçekleştirilen ve seçim sonuçlarının değerlendirildiği "Ne Yapmalı?" toplantısının bir bölümünde "YDH nasıl bir partidir?" sorusunun sorulduğunu ve ortaya ilginç neticelerin çıktığını söylemektedir. Buna göre; söz alanların büyük çoğunluğu YDH'nin "solcu bir parti" olduğunu savunurken, çok daha az sayıda partili, YDH'nin "liberal bir parti" olduğunu düşünmekteydi. YDH "sağcı bir partidir" diyenlerin sayısı da YDH'nin liberal bir parti olduğunu düşünenlerin sayısına oldukça yakın çıkmıştır (Görmüş, 2005: 617- 8).

Bahsedilen toplantı neticesinde ortaya çıkan tablo, yukarıda parti içi sorunlar bağlamında ele aldığımız sol grubun parti içerisindeki güç mücadelesi neticesinde partiyi neredeyse fiilen ele geçirdiğine yönelik tespitimizin de doğruluğuna işaret etmektedir. Ayrıca YDH içerisinde ideolojik açıdan ciddi bir "kafa karışıklığı"nın olduğu da ortadadır. Kendisini çoğunlukla "liberal bir parti" olarak tanımlayan YDH, daha kendi parti üyelerince dahi liberal bir parti olarak değerlendirilmemiştir.

Bu ideolojik kafa karışıklığı, partinin aldığı eleştirilerde de kendisini göstermiştir. YDH'nin farklı ideolojileri savunan insanları bir araya getirmeye

çalıştığı “ideolojik sentez anlayışı”, Milliyet yazarlarından Ali Sirmen tarafından “yaz türüsü”ne²⁵⁰, Doğan Heper tarafından ise “yamalı bohça”ya²⁵¹ benzetilmiştir. Gürpınar’ın bahsettiği şekilde bir tür “olanaksız ittifak” biçiminde kodlanan YDH, “Marksist- Leninistlerle İstanbullu kapitalistlerin imkânsız birlikteliği” şeklinde okunan bir ideolojik terkip üzerinden kompro teorilerini de tetiklemiş ve YDH kimilerine göre; “Atatürk cumhuriyetine yönelik bir kutsal ittifak” olarak da değerlendirilmiştir (Gürpınar, 2013: 211).

YDH, Görmüş’ün haklı olarak ifade ettiği gibi, uluslararası değişim dinamiklerini fazlaca vurgulayıp, “soyut bir modernizm”e bağlanması neticesinde (Görmüş, 2005: 618) yerellik ve geleneği ihmâl etmiştir. Ayrıca YDH, her alanda aşırı bir değişim talebine yaptığı vurgu nedeniyle, ülke gerçeklerinden kopuk bir siyaset tarzı yürütmüştür.²⁵² Sürekli olarak ülkenin olumsuz niteliklerinden bahsedilmiş, bu olumsuzları ortadan kaldıracak tek parti olarak da YDH gösterilmiştir. Kendisini Türkiye’deki olumsuz siyasî, ekonomik ve sosyal yapıyı değiştirme fonksiyonu üzerinden “değişim” ile özdeş gören YDH, anti-statükocu tavrının da etkisiyle başta “gelenek” olmak üzere ister istemez statükoyu temsil eden değerleri göz ardı etmiştir. Yerellik ve gelenek gibi, Türk toplumu için önemli değerlerin göz ardı edilmesi, YDH’yi toplum nezdinde sanki bir ayağı sürekli havada olan ve “soyut değerler üzerinden siyaset yapan bir parti” olarak göstermiştir.

2.8.3.5. Diğer Nedenler

YDH’nin başarısızlığında diğer nedenler olarak Boyner’le ilgili birkaç noktanın üzerinde durmaya çalışacağız. Öncelikle şunu belirtebiliriz ki; Genel Başkan Boyner’in ismi, sürekli olarak partinin üstünde yer almıştır. Partileşme öncesindeki süreçte medyanın YDH’den ziyade Boyner’den bahsetmesi, hareket partileştikten sonra ise “ne Boyner’den ne de YDH’den” yeterince bahsedilmemesi neticesinde; “bir siyasal parti olarak YDH” değil, sanki “Cem Boyner’in sahip olduğu şirketlerden biri olarak YDH” imajı doğmuştur. Buna bir de kamuoyunda -

---

²⁵⁰ (Milliyet; 15.08.1994)

²⁵¹ (Milliyet; 07.12.1994)

²⁵² YDH, kendi söyleminin en güçlü yanlarından biri olarak gerçekçi bir dünya değerlendirmesi ve Türkiye teşhisine sahip olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla yukarıda YDH’ye karşı getirdiğimiz eleştiriyi reddedilmekte ve şöyle denmektedir: “YDH söylemi, hayalî veya olması gereken bir toplum yapısına değil, toplumsal gerçekliğimizin bizzat kendisine dayanmaktadır. Söylemin temel taşları olan demokrasi ve özgürlük kavramları da gücünü ve içeriğini bu temelden almaktadır. Dünyanın ve Türkiye’nin gerçekçi bir teşhisi, YDH’nin ilkeleri ile birleştiğinde toplumumuzun taleplerinin YDH söylemi tarafından kapsandığı ortaya çıkmaktadır (YDH, 1994a: 10).”

haklı olarak- çizilen; “siyaseten hiçbir tecrübesi olmayan genç işadamı Cem Boyner” portresi eklenince YDH’nin başarısızlığı kaçınılmaz olmuştur.

YDH açısından tehlikeli bu durumu, YDH henüz 15 günlük bir partiyken fark eden Mahçupyan; “YDH başından beri bir ‘grup hareketi’ydi ancak medya, işi Cem Boyner üzerinden kişiselleştirdi, bu bizim için handikap oldu”²⁵³ diyordu. Medyanın partileşme öncesinde yarattığı “Boyner kültü”, öylesine derin bir etki yaratmıştır ki; YDH’nin partileşmesinin ardından “normal” olarak YDH’nin popülerliği Boyner’in popülerliğini geçmesine rağmen YDH bir türlü “Boyner’in Partisi” imajından kurtulamamıştır.

Türk, “Şirket ve Parti: Genç Parti ve Yeni Siyaset” isimli çalışmasında; “Cem Uzan’ın bir lider olarak asıl başarısının; işadamı kimliğini reddetmeden, ‘halk adamı olmak’ temasını öne çıkarmasından geldiğini” ileri sürmektedir (Türk, 2008: 248). Her ikisi de işadamı olan Boyner ve Uzan örnekleri üzerinden, siyasal alanın bir tür “piyasa” gibi algılandığı ve “siyasetin piyasalaşması” olarak isimlendirebileceğimiz bir olguyu da kısaca tartışabiliriz.

YDH ve Boyner’in, siyasete bakış açısı bakımından; vatandaşları bir seçmenden ziyade “müşteri” olarak tanımlayan “klientalist” ilişkiler ağının Türkiye’deki ilk temsilcisi olduğunu söyleyebiliriz. Boyner, konuşmalarında sık sık özel sektörle özdeş hâle gelmiş olan “müşteri memnuniyeti” kavramının, devlet tarafından vatandaşlar için de geçerli kılınması gerektiğini söylemiştir. “Şirket yönetimlerindeki koşulsuz müşteri mutluluğunun koşulsuz vatandaş mutluluğuna dönüştürülmesi”nden²⁵⁴ bahseden Boyner, YDH’nin I. Olağan Büyük Kongresi’ndeki konuşmasında da; “Biz şimdi siyaset sahnesine çıkacağız. Müşteri nerede ise orada olmak zorundayız”²⁵⁵ ifadeleriyle “klientalizm”in Türk siyasal tarihindeki ilk örneklerini vermiştir.

Cem Boyner, yukarıda çizdiğimiz klientalist siyasal bir hat üzerinden hareket etmesine rağmen, siyasî kariyeri boyunca hiçbir zaman işadamı kimliğiyle öne çıkmamıştır. Ancak Cem Uzan, Türk’ün yukarıda vurguladığı gibi; Boyner’in aksine hiçbir zaman işadamı kimliğini reddetmemiştir. YDH’nin, kamuoyunun yakından tanıdığı isimlerle birlikte çıktığı yolda başarısız bir netice elde etmesinden yedi yıl sonra, benzer bir klientalist bakış açısına ilave olarak kuvvetli bir popülist damar

---

²⁵³ (Milliyet; 03.01.1995)

²⁵⁴ (Milliyet; 09.11.1995)

²⁵⁵ (Milliyet; 01.04.1995)

eklemleyen Uzan'ın Genç Parti'si, YDH'nin karşılaştığı başarısızlıkla karşılaşmamıştır.²⁵⁶ Bu durum; Boyner'in bahsedilen "çelişkili" siyaset tarzına karşılık, işadami kimliğini reddetmeden "halk adamı" olmayı başaran Cem Uzan'ın Genç Parti'sinin niçin YDH ile aynı akıbeti paylaşmadığını da bir nebze açıklamaktadır.

Türk, bu noktada ayrıca; Cem Uzan'ın, başarılı bir biçimde kitleyle ilişki kurması bakımından, Cem Boyner'in karşılaştığı başarısızlıkla karşılaşmadığını da ifade etmektedir. Cem Boyner, kısa siyasî kariyerinde, halkla yakın ilişkiler kurmaya gayret etmiş ancak başarılı olamamıştır. Boyner, gerek hitabet tarzı olarak ortalama bir Türk siyasetçiye göre oldukça "zarif"²⁵⁷ bir ton kullanması, gerekse de eşi ile birlikte kendi tekstil firmasının üretimi olan pahalı kıyafetlerle halkın arasına karışmasıyla ortaya çıkan "sakil" görüntü neticesinde "seçkinler hareketi YDH'nin lideri" imajından kurtulamamıştır. Medya sadece Cem Boyner'in değil, eşi Ümit Boyner ile birlikte "Boyner çifti"nin halk karşısında verdiği genel profili eleştirmiş ve daha ilk günden itibaren YDH'yi bir "seçkinler hareketi"²⁵⁸ olarak yaftalamıştır. YDH belki de henüz bir "yurttaş inisiyatifi" olduğu dönemde, kendisini medyaya tanıtmak için düzenlediği "lükse kaçan/ şatafatlı" etkinlikler sebebiyle özellikle ana akım medyada "halktan kopuk" bir hareket olarak tasvir edilmiş, hareketin partileşmesinden sonra bu imajın aksini ispat etmek istemesine rağmen bu amacında muvaffak olamamıştır.

YDH'nin başarısızlığına dair Boyner'le ilgili bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra, YDH ve Boyner'e iş dünyasından beklenen desteğin verilmemesi ile ilgili de birkaç şey söyleyelim ve YDH'nin başarısızlık sebepleri üzerinde durduğumuz kısmı sona erdirelim.

---

²⁵⁶ Genç Parti, 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde % 7,25 oy alarak, YDH ile kıyaslanamayacak bir seçim başarısı kazanmıştır.

²⁵⁷ Cem Boyner, kısa siyasî kariyeri boyunca yukarıda belirttiğimiz şekilde gâyet kibar bir üslup içerisinde konuşmaya gayret etmiştir. Ancak tek bir istisna... YDH'nin kuruluşundan sadece birkaç gün sonra gerçekleşen bir kutlama etkinliğinde, ülkedeki sosyal ortamın bozulmuşluğundan dem vuran Boyner, karşımıza farklı bir portre ile çıkmıştır: "Rüşvet diz boyu, memur sokaklarda coplanıyor, komşunun kızı vücudunu satıyor. Biz saksı gibi sebze gibi yerimizde oturup seyredeceğiz ha. Nah seyredeceğiz. Yetti artık. Kendinizi seviyor ve sayıyorsanız, bu alçaklığa tavır koyuyorum demek zorundayız (Milliyet; 26.12.1994)."

²⁵⁸ Cem Boyner, YDH'nin bir "seçkinler hareketi" olduğu yönündeki görüşe büyük bir kesinlikle karşı çıkmıştır: "Hemen apaçık söylüyorum. YDH seçkinci değildir. Seçkinci olduğu savı YDH'ya YDH dışından ve bence de bir kısım seçkin tarafından yöneltiliyor... YDH her geçen gün halk katında daha çok dikkat çekiyor ve yayılıyor... Dolayısı ile büyük siyasî gücü oluşturma iddiası ile seçkincilik arasındaki çelişki bize yamanabilecek bir hafta değil (Boyner, 1994b: 65)."

YDH, iş dünyasından beklediği büyük desteği görememiştir. Çalışmada da vurgulandığı gibi; YDH'nin kuruluşunun ardından Güler Sabancı dışında TÜSİAD içerisinde hiç kimse YDH'ye ve Boyner'e yeterince destek vermemiştir. TÜSİAD üyeleri, ilk başlarda Cem Boyner'in yeni bir siyasal oluşum kurması fikrine sıcak bakmışlar fakat destekleri sadece "sözde" kalmıştır. Kendisi de bir işadamı olan Boyner, sonuçları sebebiyle büyük üzüntü duyduğu 24 Aralık Seçimleri sonrasında iş dünyası hakkında şunları söylemiştir:

İş dünyası birkaç istisna dışında korkaktır, cesaretsizdir. Belki bu 'muhafaza edecek kadar çok şeyi olanlar, muhafazakâr olurlar' diye yorumlanabilir. Ancak bu kesimde de cesaretli insanların sayısı her geçen gün artıyor. Artık işadamları sadece ekonomi konularıyla kendilerini sınırlayan insanlar olmak yerine ülkenin geleceğiyle ilgili sorunları çözmek için çaba harcıyorlar. Çünkü biliyorlar ki siyasî istikrar olmadan ekonomik istikrar olmaz.²⁵⁹

İş dünyasının YDH'ye ve Boyner'e yeterince destek vermemiş olması, daha önce bahsettiğimiz şekilde Boyner'in vadettiği "Yeni Türkiye"nin, bilhassa İstanbul sermayesini temsil eden işadamlarının çıkarlarıyla bağdaşmaması ile yakından ilgilidir. Boyner'in meşhur; "sistemden beslenenler sistemi değiştiremezler" sözünde "sistemden beslenenler" içerisinde yer alan gruplardan biri de hiç şüphesiz ki İstanbul sermayesidir. Türkiye'de büyük iş çevreleri, Cem Boyner haricinde 1990'ların ortaları itibariyle siyasî konularda sadece tavır koymaktan öteye geçerek, açıkça siyasî iktidarın karşısına rakip olarak çıkabilecek isimlere sahip değildi. Çünkü Türkiye'deki büyük iş çevrelerinde söz konusu dönemde hâlâ birinci kuşağa mensup işadamlarının tipik bir davranışı olarak; Aydın ve Taşkın'ın da vurguladığı gibi; "siyasal ve askerî seçkinlerden özerk hareket etme kültürleri" yerleşmiş değildir (Aydın ve Taşkın, 2014: 422). Güler Sabancı'nın Cem Boyner'le yakın arkadaş olduğu tekrar hatırlandığında; iş çevrelerinin siyasetle olan bağının, o dönem itibariyle henüz kurumsal bir çerçeveye oturtulmadığı ve hâlâ kişisel ilişkiler aracılığıyla yürütülmeye çalışıldığı söylenebilir.

2.9. YDH'nin Türk Siyasal Hayatına Bıraktığı Miras

Yeni Demokrasi Hareketi; ekonomi alanında devletçilik karşıtı politikaları yürekten desteklemiş, Kürt sorununun ancak "daha fazla demokrasi" ve "daha fazla diyalog" yoluyla çözülebileceğini savunmuş, din- devlet ilişkilerine dair öne sürdüğü

²⁵⁹ (Milliyet; 31.01.1996)

radikal önerileriyle Refah Partisi'nden bile daha "tehlikeli" görülmüştür. "Kutsal devlet" anlayışının yerine sivil toplumu öne çıkaracak şekilde "birey"i önceleyen YDH; "devletin vatandaşı" anlayışı yerine de "vatandaşın devleti" anlayışını ikâme etmeye çalışmıştır.

YDH ve Cem Boyner, her ne kadar siyaset arenasında tutunamasa da ortaya koyduğu söylemlerle Türkiye'de merkez sağın özellikle Kürt sorunu bağlamında fikirlerini etkilemiştir. Kürt sorunu bağlamında salt şiddet yoluyla bir çözüm elde edilemeyeceğini sık sık ifade eden YDH, güvenlikçi perspektifin dayattığı önerileri sert bir biçimde eleştirmiştir. Belki de bir tesadüf eseri olarak; YDH'nin partileştiği gün, ANAP Genel Başkan Yardımcısı Ekrem Pakdemirli, hükümetin terörle mücadele yöntemini eleştiriyor ve daha önce Boyner'in Kürt sorununa dair sözlerini âdeta tekrarlıyordu. Pakdemirli, Boyner'in oldukça tepki çeken; "on yıldır kendi toprağını bombalayan başka bir ülke gösteremezsiniz" sözlerine çok benzer şekilde; "hiçbir ülke kendi topraklarını bombalayarak, işte efendim biz teröristleri bombalıyoruz, diyemez"²⁶⁰ diyordu. "Ordunun terörle mücadeleden, mümkünse hemen yarın çekilmesi gerektiğini geçen her ilave günün yeni teröristler doğurduğunu" söyleyen Pakdemirli, YDH'nin terörün bitirilmesi konusundaki görüşleriyle tamamen aynı çizgide bir beyanda bulunmuştur.

Ana muhalefet adına konuşan ANAP'lı Ekrem Pakdemirli'nin bu sözlerinden yalnızca bir hafta sonra Başbakan Çiller, Karabük'te yaptığı konuşmada; yine Boyner'in vatandaşlık tanımının değiştirilmesi talebine paralel olarak; "Ne Mutlu Türkiye'nin Vatandaşım Diyene" sözünü sarf etmiş ve akıllara Boyner'i getirmiştir. YDH, Kürt sorunu bağlamında merkez sağın iki partisi DYP ve ANAP'ın en azından pozisyonlarını gözden geçirmelerini sağlaması bakımından kayda değer bir siyasal hareket olarak değerlendirilebilir.

YDH, çalışma boyunca dile getirdiğimiz şekilde, farklı alanlardaki radikal tavırları ve talepleriyle dikkat çekmeyi başarmıştır. Bu noktada eğer YDH'nin Türk siyasal hayatına bıraktığı bir mirastan bahsedeceksek, biraz daha günümüze gelerek 2000'li yılların günümüz Türkiye'sine YDH'nin perspektifinden bakmamız gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak; YDH'nin farklı alanlarda dile getirdiği kimi taleplerin, 2002 sonrasında başlayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı döneminde gerçekleşmiş olduğunu örnekleriyle birlikte göstermeye çalışacağız.

---

²⁶⁰ (Milliyet; 22.12.1994)

YDH'nin Kürt sorununun çözümü noktasında “daha fazla demokrasi” ve “daha fazla diyalog” öneren çabasının somut bir örneği; 2009 yılı Temmuz ayında başlayan “Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi” ile gerçekleşme noktasına gelmiştir. İlerleyen dönemde “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan sürecin kamuoyuna daha iyi anlatılabilmesi için “Akil İnsanlar Heyeti” oluşturulmuş, bahsedilen heyet Türkiye'nin bütün coğrafi bölgelerinde çalışmalar yürütmüşlerdir (KDGM, 2014: 50).

YDH, yine Kürt sorununun çözümüne yönelik olarak; Kürtçe yayın yapılabilmesine olanak tanınmasını istemekteydi. 2003 yılında, özel televizyonlarda ve TRT'de Türkçe dışındaki farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasının önündeki yasal engeller kaldırılmış, bu kapsamda hazırlanan yönetmelikle farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayını yapma imkânı getirilmiştir (KDGM, 2014: 117). 2009 yılından itibaren TRT'nin bir kanalı (TRT 6) tam zamanlı Kürtçe yayın yapmaya başlamıştır.

YDH, farklı dinlerin fakat özellikle İslâm'ın kamusal alanda özgürce temsil edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Boyner bu noktada; kadın avukatların duruşmalara başörtüsüyle girebilmesi ve Cuma günleri öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması gibi önerilerden bahsetmiştir. 24 Ocak 2013 tarihinde Danıştay 8. Dairesinin verdiği karar uyarınca, kadın avukatların duruşmalara başörtüsüyle girmesinin önündeki yasal engel kaldırılmıştır. Cuma günleri mesai saatlerinin Cuma namazına göre ayarlanması talebi ise, 8 Ocak 2016 tarihli, 29587 Sayılı Resmî Gazetede 2016/1 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile resmî olarak hayata geçirilmiştir.

YDH, siyaset üzerindeki askerî vesayetın kalkması gerektiğini de sık sık vurgulamıştır. Bu noktada; 13/07/2013 tarihli ve 6496 sayılı kanunla, TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesinde değişiklik yapılmış ve askerî darbelere yasal zeminde meşruiyet sağlayan eski kanun hükmü ortadan kaldırılmıştır (KDGM, 2014: 279). YDH ayrıca Sayıştay'ın, TSK da dâhil olmak üzere devletin bütün harcamalarını denetlemesi gerektiğini savunmaktaydı. 03/12/2010 tarihli ve 6085 sayılı yeni Sayıştay Kanunu ile TSK'nın Sayıştay tarafından denetlenmesinin önündeki anayasal ve yasal bütün istisna ve muafiyetler ortadan kaldırılmıştır.

YDH, Türkiye'de demokratikleşmenin sağlanması ve devletin vatandaşlar üzerindeki baskısına son verilmesi amacına ilişkin olarak; Olağanüstü Hâl'in tüm yurttan kaldırılmasını ve yine yargı alanında da Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kaldırılması gerektiğini savunmaktaydı. Türkiye'de Olağanüstü Hâl 30 Kasım 2002

tarhinde “yeni bir uzatma kararı alınmamak suretiyle” kaldırılırken, 2004 yılında ise DGM’ler tñmden kaldırılmıştır (KDGM, 2014: 47- 8).

YDH, devlet bakanlıklarının en çok iki taneyle sınırlandırılarak kaldırılacağını ifade ederken, bakan yardımcılıklarının kurulmasıyla da bakan sayısının bugñnkñnün en az yarısı kadar azaltılabileceğini düşünmekteydi (YDH, 1994a: 24). YDH’nin yürütmenin siyasi kanadını düzenlemeye yönelik görñřleri tam 17 yıl sonra neredeyse kusursuz olarak hayata geçmiştir. Zira 6 Temmuz 2011’de kurulan 61. T.C. Hñkñmeti ile birlikte devlet bakanlıkları “tamamen” kaldırılırken, YDH’nin bakan yardımcılıklarının kurulmasına dair dñřñncesi de yine 61. Hñkñmet ile birlikte hayata geçirilmiştir.

YDH, ayrıca gençlerin siyasi yaşama aktif bir biçimde katılımını sağlamak için sečilme yaşının 25’e indirilmesini talep etmekteydi (YDH, 1994a: 35). YDH’nin bu talebi de yaklaşık 10 yıl sonra gerçekleşmiş, 30 olan milletvekili sečilme yaşı 19/10/2006 tarihli ve 5552 sayılı kanunla 25’e dñřñrñlmñřtür.

İlginç olan şudur ki; YDH’nin kısa siyasi ömründe belki de en çok eleştirdiği ve kavga verdiği parti olan Refah Partisi’nin siyasi geleneğinin mirasçısı unvanıyla iktidar olan AKP, YDH’nin doksanlı yılların ortalarında farklı alanlarda dile getirdiği pek çok talebi hayata geçirmiştir. YDH- AKP üzerinden kurduğumuz bağlantıyı, iki parti arasında kısa bir kıyaslama yaparak sona erdirebiliriz. İlk olarak, AKP’nin YDH’ye nazaran halka daha yakın ve daha samimi bir tarzda siyaset yürñtmñř olduğunu ifade edebiliriz. AKP, hiçbir zaman YDH gibi “siyasi elitizm” ile irtibatlandırılmamış, YDH’ye atfedilen “seçkinler partisi” gibi sıfatlarla da anılmamıştır.

YDH ile AKP’yi ayrıştıran temel farklardan biri de, Neo- liberal politikalara karşı aldıkları mesafedir. YDH, Neo- liberal politikalara karşı mesafeli bir duruş içerisinde piyasayı dizginlemeye çalışan ve devleti tamamen ekonomiden çekmeyi tasavvur eden bir partidir. Buna mukabil AKP ise, Neo- liberal politikaları uygulama konusunda ANAP ve Özal’dan bile daha istekli bir görñntñ çizmiştir. Kurmuş, AKP’nin kendisinden önce tatbik edilmeye başlanan Neo- liberal ekonomi politikalarını daha da genişletmesi ve derinleştirmesindeki asıl kaynağın, Neo- liberal politikaları AB mñktesebatının koruyuculuğunda uygulamaya koymasını ifade etmektedir (Kurmuş, 2010: 21). Böylece Türkiye, geçmişte Neo- liberal ekonomi politikalarının uygulandığı diğer ÷lkelerde bile artık vazgeçilen ya da gevşetilen uygulamaların sahneye koyulduğu bir ÷lke olmuştur. AKP’nin büyük bir

iştahla uyguladığı özelleştirme ve deregülasyon politikaları bu açıdan değerlendirilebilir.

Netice itibariyle AKP; YDH'nin de argümanları arasında yer alan; serbest piyasa ekonomisi, küreselleşme, bireycilik ve İslâm'ın kamusal alan da dâhil olmak üzere özgürce temsil edilmesini öne çıkaran politikalar manzumesi neticesinde “Neo-liberal bir hegemonya” ya da “yeni sağ hegemonya” olarak isimlendirebileceğimiz hegemonik bir yapı inşa etmeyi başarmıştır.

YDH'nin siyasal kaderi, Türkiye'de popüler kültürün hâkim olduğu, her şeyin bir gelip geçicilik ortamında hüküm sürmeye çalıştığı; yâni her anlamda kalıcı olmanın giderek zorlaştığı bir dönem olan 1990'lı yıllarda çizilmiştir. Bu anlamda YDH'nin kaderi; sanki 1990'lı yıllarda bir anda tek bir şarkıyla meşhur olup, haftalarca müzik listelerinden inmeyen bir “pop yıldızı”nın bir anda yıldızının sönüp unutulmasına benzemektedir.

YDH; 1993 yılının sonlarında bir sivil toplum hareketi olarak ismini duyurmuş, 1994 yılının sonlarında partileşmiş ve büyük bir popülerlik kazanmış, 1995 yılının ortalarına kadar da Türkiye'nin en popüler siyasal partilerinden biri olmuştur. Aynı şekilde YDH lideri Cem Boyner de bir anda ülkenin en popüler sîmâlarından biri olmayı başarmıştır. Fakat bu popülerlik seçim sonuçlarına yansımamış ve YDH, hiç ummadığı bir seçim bozgunuyla karşı karşıya kalmıştır. Cem Boyner, sadece 489 gün Parti Genel Başkanlığı yapmasına rağmen; Kürt sorunundan Atatürk'e, “kutsal devlet” imgesinin sorgulanmasından devletin ekonomik alandan tamamen çekilmesi gerektiğine, TSK'dan din- devlet ilişkilerine kadar farklı konulardaki görüşleriyle toplumdaki yerleşik fikirlerin bir anlamda da “toplumsal tabular”ın tartışılabilmesinin yollarını aramıştır.

1990'lı yıllarda kurulan hükümetlerin ortalama görev süresinin 416 gün olduğundan çalışmanın birinci bölümünde bahsetmiştik. Cem Boyner de 489 gün YDH Genel Başkanlığı yaparak aslında 1990'lar Türkiye'sindeki siyasal ortalamayı tutturmuş ve doksanlar Türkiye'sindeki çoğu şey gibi kalıcı olmayı başaramamıştır. Bu kadar kısa süre aktif siyasette yer almasına rağmen, Boyner çok ciddi bir popülerliğe ulaşmıştır. Boyner gibi bu kadar kısa sürede popüler olabilen başka bir siyasal lider bulmak zordur. Ancak Boyner gibi bir anda bütün ülkenin dikkatini çekmeyi başarıp, sonrasında aniden popülerliğini kaybeden ve ortadan kaybolan başka bir lider bulmak da hakikaten zordur.

1995 Genel Seçimleri öncesinde önce popülerliğini, seçim sonrasında ise lideri Cem Boyner'i kaybeden YDH, yeni genel başkanı Hüseyin Ergün liderliğinde bir süre daha mücadele verse de, 2 Kasım 1997 tarihinde Barış Partisi'ne katılarak siyasal hayattaki varlığına son vermiştir.

YDH'nin siyasî temalarının hiç de azımsanmayacak bir kısmı, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi AKP iktidarında hayata geçirilmiş ve YDH'nin kaderi, 2000'li yılların başında, yukarıda ortak bir kaderden söz ettiğimiz “pop yıldızı” ile yeniden kesişmiştir. YDH'nin 90'lı yılların ortalarında söylediği bir şarkı, 2000'lerin başında başka bir siyasal aktör tarafından “liberal” ezgilerden ziyade “liberal- muhafazakâr” ezgilerle yeniden söylenmiştir. 2000'li yılların başındaki bu “makam farkı”, AKP'yi 2002 yılının Kasım ayından, bu satırların yazıldığı 2016 yılının ortalarına kadar tek başına iktidarda tutmayı başarmıştır.

SONUÇ

1990'lı yılların ortalarındaki Türkiye'nin kaotik ortamı, pek çok siyasal parti ve sivil toplum kuruluşu için âdeta bir "görev çağrısı" niteliğindedir. Önce bir sivil toplum hareketi olarak yola çıkan ardından da bir siyasal partiye dönüşen YDH, Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü koşulların düzeltilebilmesi amacıyla kendisine vazife çıkartan farklı mesleklerden bir grup insanın işadamı Cem Boyner'in öncülüğündeki çabasının bir ürünüdür.

Çalışmanın birinci bölümünde detaylarıyla aktardığımız şekilde 1990'lı yıllar Türkiye'si; siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan krizlerle yaşamaya alışmış insanların ülkesi konumundaydı. Siyasal istikrarsızlıklar, ekonomik krizler, terör sorunu, toplumu infiale sürükleyen olaylar, yolsuzluklar gibi pek çok sorunla boğuşan Türkiye, siyasal anlamda kurtarıcısını bekliyordu. YDH de, Türkiye'nin beklediği kurtarıcının kendisi olduğu tezinden hareket etmiş ve kendisini ciddi bir siyasal alternatif olarak sunmuştur. YDH, kilitlenen siyasal sistemi Boyner'in kendi ifadesiyle söyleyecek olursak; "Özalvari bir sentez"²⁶¹ daha geniş bir toplumsal tabana teşmil ederek açmak istemiştir.

"Sentez" kelimesi YDH ve Boyner için büyümlü kelimelerden biri olmuştur. Özal sonrasında yeni bir sentez arayışında olan YDH, Özal'ın 1983'te "dört eğilim"i bir araya getiren sentezini, daha geniş bir toplumsal taban üzerinden ihya etmek istemiştir. Boyner'in tahayyülündeki sentez anlayışı, YDH'nin hitap ettiği kitlenin konsolide edilmesi ve siyasetin aşırı uçlardan tekrar "merkez"e çekilmesine dayanıyordu. Bu noktada YDH, Boyner'in ifade ettiği şekliyle; "aşırı dinciler, aşırı Kürtçüler, aşırı solcular haricinde kalan toplam % 80'lik kitle"yi kendisine hedef olarak seçmiş ve Özal'ın 1983'teki sentezini % 80 gibi çok daha geniş bir kitleye yaymak istemiştir.

---

²⁶¹ (Milliyet; 17.04.1994)

YDH, merkez sağ ve merkez sol partilerin halk nezdinde itibarını kaybetmesi ve RP ile MHP gibi aşırı uç partilerin giderek güçlenmesi neticesinde Türk siyasetinin merkezden aşırı uçlara savrulmasını engellemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Siyasal sistemin merkezinde yer alan partilerin halkın nazarında giderek itibar kaybına uğraması, YDH'nin ortaya çıkışındaki temel saiklerden biri olmuştur. Çalışma içerisinde YDH'nin ideolojik manada “anti- ideolojik” bir parti olduğundan bahsetmiştik. YDH, bu özelliğinin de getirdiği bir bakış açısıyla hareket etmiş ve siyasal sistemin içerisindeki tüm partileri; ”kirli ve güvenilmez” olarak kodlamış, kendisini ise yozlaşan siyasal sistemin kurtarıcısı olarak sunmuş, siyasete ahlak getirme misyonunu yüklenmiştir.

YDH, dışarıdan bakıldığında saf bir “liberal” anlayışı uygulama isteğinde olan bir parti gibi değerlendirilebilir. Ancak doğrusu, çalışma boyunca YDH'yi doğrudan “liberal” bir siyasal hareket olarak gösterme konusunda imtina ettiğimizi söyleyebiliriz. Parti içerisinde azımsanmayacak bir kitlenin de benzer bir görüşte olduğunu daha önce vurgulamıştık. Bu minvalde; 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri sonrasında yapılan parti içi değerlendirme toplantısında “YDH nasıl bir partidir?” sorusuna partililerin verdiği cevaplar YDH'nin liberalliği hususundaki şüphelerimizin hiç de yabana atılır cinsten olmadığını göstermektedir. Hatırlanacağı gibi; yukarıda ismi zikredilen toplantıya katılan YDH'lilerin büyük çoğunluğu söz konusu soruya verdikleri cevaplarda YDH'nin “solcu” bir parti olduğunu savunmuşlardır. Buna karşılık çok daha az sayıda partili, YDH'nin “liberal” bir parti olduğunu düşünmekteydi. YDH'nin “sağcı” bir parti olduğunu düşünenler ise YDH'nin liberal bir parti olduğunu düşünenlerin sayısına neredeyse eşit çıkmıştır.

Ayrıca YDH'nin liberalliği diğer partiler nezdinde de büyük tartışma konusu olmuştur. YDH ile aynı dönemde siyaset yapan ve liberal olarak tanımlanabilecek partilerin hiçbiri YDH'nin liberal bir parti olduğunu kabul etmemiştir. Liberallik konusunda YDH'nin eleştirilerinden en fazla nasibini alan ANAP dışında, Besim Tibuk'un Liberal Demokrat Parti'si, Aydın Menderes'in Büyük Değişim Parti'si, Yusuf Bozkurt Özal'ın Yeni Parti'si ve Hasan Celâl Güzel'in Yeniden Doğuş Parti'si gibi YDH ile aynı tarihlerde siyaset yapan liberal tandanslı partilerin hiçbiri YDH'yi liberal bir parti olarak değerlendirmemişlerdir.

YDH'nin siyaset yelpazesindeki klâsik tasnif içerisinde nereye oturduğu da bir başka tartışmanın konusunu oluşturmuştur. Bir başka deyişle partinin “sağ bir parti” mi yoksa “sol bir parti” mi olduğu tartışması YDH var oldukça tazelenen bir

tartışma konusu olmuştur. Çalışmanın YDH'nin ideolojisinden bahsettiğimiz ilgili kısmında YDH'nin sırasıyla sağ ve sol ideolojiyle arasında nasıl bir bağlantı olduğu sorusunun cevabını vermeye çalıştık. YDH'yi Türk sağ siyaset geleneğinden ayırıştıran yanların, Türk sağ siyaset geleneğine yaklaştıran yanlarından oldukça fazla olduğunun tespit edilmesinin ardından YDH'nin klâsik manada bir sağ parti olmadığı neticesi ortaya konmuştur.

Türk sağ siyaset geleneğini şekillendiren iki temel omurga olan “devlet merkezli kalkınmacılık anlayışı” ile “aşırı bir millî irade övgüsü”, YDH'nin siyasî repertuarında kendisine yer bulamayan enstrümanlardır. YDH'nin özellikle Türkiye'deki “kutsal devlet” anlayışı yerine “kutsal vatandaş/ birey” anlayışını ikâme etmeye çalışması, devleti ekonomik alandan tamamen çekme arzusunda olması, YDH ile tipik bir Türk sağ partisi arasında neredeyse hiçbir ilişkinin olmadığını göstermektedir. YDH, kendi meşruiyetini “devlet”te değil, “sivil toplum”da araması bakımından da Türk sağ siyaset geleneğinden derin bir kopuş göstermiştir.

ANAP iktidarında devlet merkezli kalkınmacılık anlayışından uzaklaşılma eğilimi ve devlet karşısında vatandaşı önceleyen bir yaklaşımın öne çıkartılması, YDH ile Türk sağ arasında kurulabilecek bir ilişkide köprü vazifesini ANAP'ın görebileceğinin bir işareti olarak algılanabilir. Ancak YDH, iktidarının ilk dönemi haricinde ANAP'a hiçbir zaman bahsedilen liberal değerler üzerinden olumlu gözle bakmamıştır. YDH'ye göre ANAP, iktidarının ikinci döneminden itibaren devlet merkezli kalkınmacılık anlayışına dönüşün sinyallerini vermiş ve siyasal rekabetin de getirdiği şartlar neticesinde popülist ekonomi politikalarına bel bağlamıştır.

Bu noktada YDH, kendisine referans olarak ANAP'ı değil, ANAP lideri Özal'ı almıştır. YDH'yi Türk sağıyla ilişkilendirebileceğimiz tek noktanın ANAP lideri Özal olduğunu söyleyebiliriz. Ancak YDH'nin Özal'la kurduğu ilişkinin, çalışma boyunca vurguladığımız gibi çetrefilli bir ilişki olduğunu tekrar hatırlatalım. YDH'nin kuruluş amaçlarından belki de en önemlisinin Özal'ın 1983'te ortaya koyduğu sentezi, daha geniş bir toplumsal tabana yaymak olduğunu vurgulamıştık.

Turgut Özal, 1983'te “dört eğilim” üzerinden ortaya koyduğu sentez bakımından YDH için muteber bir liderdir. Ancak Özal, iktisadî liberalizmi siyasal liberalizme karşı öncelmesi ve siyasal liberalizmi iktisadî liberalizmin gerçekleşmesi noktasında sadece bir araç mertebesinde görmesi bakımından YDH'nin gözündeki bu “muteber lider” imajını kaybetmektedir. İşte bu bakımdan YDH, “Özal'ı aşmak” biçiminde açıklayabileceğimiz şekilde Özal'ın aksine siyasal

liberalizmi iktisadî liberalizmin önüne geçirmiş ve siyasal liberalizmi Türkiye'deki araşsal pozisyonundan kurtarmak istemiştir.

YDH'yi sağ ideolojiden ayıran özellikler, ister istemez partiyi sol ideolojiye yaklaştırmıştır. YDH, sağ perspektifin devleti kutsayan anlayışını eleştirmesi ve bunun yerine mutlak bir sivil toplum vurgusu ortaya koyması sebebiyle sağ bir partinin ideolojisinden uzaklaştığı nispette sol ideolojiye yakınlaşmıştır. Ayrıca YDH'nin kurucuları ve önde gelen politika yapıcılarında 68' ve 78' sol kuşakları içinden gelen insanların bulunması, kamuoyu nezdinde partinin zaman zaman sol bir parti gibi değerlendirilmesine de zemin hazırlamıştır.

YDH'nin Türk milliyetçiliğine karşı katı bakış açısı ve bunun da etkisiyle Kürt sorununa dair getirdiği çözüm önerileri, YDH'yi dönemin sağ partilerinden kesin olarak ayıran önemli özellikleri olmuştur. YDH ayrıca; Türkiye'deki merkeziyetçi yönetim yapısının yerine yerel yönetimleri güçlendirmeyi amaçlayan adem-i merkeziyetçi bir yönetim yapısı önermiştir. Türk sağ siyaset geleneğinin takipçisi olan partiler, güçlü bir merkezî devletin varlığını savunurken, sol partiler daha adem-i merkeziyetçi eğilimler taşımışlardır.

Ancak bütün bunlar YDH'yi sol bir parti olarak da değerlendirmemize olanak tanımamaktadır. Her ne kadar YDH, anti- ideolojik bir parti olarak ideolojilerin günümüz dünyasında işlevini kaybettiğini iddia etmiş olsa da, hâlen evrensel sol siyaseti tanımlayan temel ayrımın “emek- sermaye çelişkisi” olduğu hatırlandığında YDH'yi “sol düşünce”ye yakınlaştıran etmenler bütünüyle buharlaşmaktadır. Zira parti programında “işçi” sözcüğünün hiç geçmediği ve “sınıf” kavramının kullanılmasından da imtina eden bir partinin sol bir parti olarak değerlendirilmesi pek mantıklı gözükmemektedir.

YDH'nin ideolojisi Türkiye'deki siyasî yelpaze baz alındığında; klâsik anlamda ne sağ ideolojiye ne de sol ideolojiye tam olarak oturmamaktadır. Kaldı ki YDH; çalışmada da ifade ettiğimiz gibi kullandığı siyasî dil itibariyle, sol ve sağ siyaset dilini mezcederek kullanmış ve ideolojiler karşısındaki bahsedilen tutumunda tutarlı gözükmiştir. YDH kendisini “merkez sol” ya da “merkez sağ” şeklinde sunmak yerine, doğrudan bir “merkez partisi”²⁶² gibi tanımlamak suretiyle, Boyner'in işaret ettiği % 80'lik çok geniş bir kitleyi kendisine çekmek istemiştir.

---

²⁶² Menderes Çınar, Türkiye'de siyasete dair “oyun kuralları”nın kurumsallaşamaması dolayısıyla “ne bir merkez siyasetinden, ne de siyasetin merkezinden bahsetmenin mümkün olmadığını” ileri sürmektedir (Çınar, 2009: 505). Çınar'a göre Türkiye'de siyasetin kurumsal hâle gelememesinin

YDH'nin ekonomi politikasındaki hareket noktasını, devletçilik anlayışının terk edilmesi ve devletin bazı alt yapı yatırımlarının finansmanı haricinde ekonomik hayattan tamamen çekilmesi oluşturmuştur. YDH'nin ekonomik alanda devlete biçtiği görev sadece düzenleyici bir rol oynamak üzerine kurulmuştur. “Ekonomik olarak küçülen devlet” söylemi, YDH'nin ekonomi politikasının birkaç kelimeyle özeti olarak ifade edilebilir. YDH'nin bakış açısı itibariyle; cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ekonomi politikalarına yön veren devletçilik anlayışı, Türkiye'nin yeterli düzeyde kalkınmasını engellemekle kalmamış aynı zamanda siyaset kurumunu da “dejenere” etmiştir.

YDH'ye göre; devletin bilhassa KİT'ler üzerinden bir “rant dağıtma vasıtası” olarak iş görmesi, Türkiye'de siyaset kurumunu ve bu şekilde işleyen sistemde iktidar olan partileri ve bu partilerdeki siyasetçileri yozlaştırmıştır. Temel ekonomik kararların alınma süreçlerinde, kurallı işleyen kalabalık bir serbest piyasa mekanizmasının değil, az sayıdaki bürokratik/ siyasal kanalların etkin olması neticesinde “yolsuzluk” denen ve ekonominin tabii işleyişini akamete uğratan ve neticede siyaseti yozlaştıran bir zincirleme reaksiyon söz konusudur. YDH, süregiden bu sistemi tersine çevirmek için devletin ekonomik alandan elini çekmesi gerektiğini savunmuştur.

YDH, Türkiye'de ANAP iktidarıyla özdeş hâle gelmiş olan Neo- liberal ekonomi politikalarını da tamamen benimsemiş değildir. YDH, 1980'li yıllarda devlet (siyasiler) ile sermaye çevreleri arasında kurulan ve 1990'lı yıllarda iyiden iyiye kuvvetlenen “siyaset- sermaye ittifakı”ndan devleti tamamen çekerek, piyasaya hukukî bir çerçeve çizmek istemiştir. “Serbest piyasa”, “rekabet” ve “özelleştirme” gibi Neo- liberal ekonominin temel ilkelerine sadık bir şekilde bağlı olan YDH, bununla birlikte Özal'ın dört eğiliminde kendisine yer bulan ancak ANAP'ın ihmâl

---

sebebi; Türkiye'de devletin, insanların üstünde ve dışında bir iktidarı temsil ediyor olduğu anlayışın, topluma özerk alanlar bırakmayan aşırı merkezîyetçilik ile tamamlanması neticesinde siyasetin “sıfır toplamlı” bir oyun olarak değerlendirilmesidir (Çınar, 2009: 507). Türkiye'de cumhuriyetin ilanından itibaren merkez ve çevre arasındaki ilişkiler, merkezi/ iktidarı temsil eden partilerin, “devletçi” refleksleriyle hareket etmeleri ile şekillenmiştir. Bu durum elbette YDH'nin kendisine örnek aldığı ve Türkiye'deki “ilk sivil toplum hareketi” olarak gördüğü DP için de geçerlidir. Çınar'ın belirttiği gibi; DP ile başlayan Türk merkez sağ geleneği, “çevre”nin taleplerini “devletçi bir şekilde dile getirmiş, karşılamış veya reddetmiştir (Cizre, 1999'dan akt. Çınar, 2009: 515).” “Anti- devletçi” tezlerle yola çıkan YDH'nin, Türkiye'deki merkez/ çevre gerilimi ya da 90'lı yıllardaki yaygın kullanımı ile globalleşme/ yerelleşme gerilimine son verme iddiaları, Türkiye'deki hâkim devletçi siyasal kültürün varlığı sebebiyle çok iddialı hedefler olarak dikkat çekmiştir. Fakat YDH'nin bu anti- devletçi tezlerinin yarattığı siyasal heyecan, -çalışma boyunca vurgulandığı gibi- çeşitli mahfillerde ciddi yankılar da uyandırmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz “merkez- çevre ayrımı” meselesini Türkiye'deki akademik literatüre sokan Şerif Mardin'in niçin YDH'nin kurucuları arasında yer aldığına dair açıklamaları şüphesiz ki bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

ettiğini düşündüğü “sosyal devlet” ilkesini de etkin hâle getirmeyi amaçlamıştır. Sosyal adaletin sağlanması noktasında gelir eşitsizliğinin önlenmesine büyük önem verilmiştir.

YDH, bir taraftan klâsik liberal teoride karşılığını bulacak şekilde devleti ekonomik alandan tamamen çekmek gerektiğini savunurken, diğer taraftan Neo-liberal piyasa mantığının giderek eşitsiz hâle getirdiği gelir dağılımını daha adilane bir düzene sokmayı tasarlamıştır. YDH’nin ideolojik yapısında sağ ve sol ideolojinin mezcedilmesine benzer şekilde, partinin ekonomi tasavvurunda da klâsik liberalizm ile sosyal liberalizmin bir sentezi meydana getirilmek istenmiştir.

YDH, “Kürt sorunu” ve “terör sorunu”nun birbirinden ayrılması ve bu sorunların çözümü için ortaya koyduğu radikal önerileriyle Türk siyasal hayatında nev-i şahsına münhasır bir parti olarak anılagelmiştir. YDH’nin Kürt sorununa bakış açısı, partinin milliyetçilik anlayışı ile birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hâle gelmektedir. Zira YDH’nin milliyetçilik anlayışının “Türkiyelilik” üzerine inşa edildiği düşünüldüğünde, partinin Kürt sorunu ve bu sorunun çözümü hakkında nasıl bir yol haritası takip edilmesi gerektiğine dair fikirleri de tahmin edilebilir.

YDH, hiçbir etnik kimliğin ön plâna çıkarılmadığı, sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın toplumun tamamı tarafından benimsenen bir üst kimlik olarak yerleştirilmesini savunmuştur. YDH’ye göre Kürt sorununun ortaya çıkma sebeplerinin başında, cumhuriyetin ilânından itibaren devletin yurttaşların etnik kimliğini kendisinin tayin etme arzusu gelmektedir. YDH’ye göre devlet, bütün etnik kimlikler karşısında “hakem” rolü oynamalı ve hiçbir etnik kimliği diğer etnik kimlik ya da kimlikler karşısında avantajlı konuma getirebilecek girişimlerden uzak durmalıdır.

PKK’nın saldırılarının zirve noktasına ulaştığı bir dönemde, Kürt sorunu ve terör sorununun birbirinden kalın çizgilerle ayrılması gerektiğini savunan YDH, bahsedilen bakış açısıyla dönemin pek çok partisinden kendisini ayırmayı başarmıştır. Kürt sorununun çözümü noktasında Türk siyasetindeki hâkim perspektifi eleştiren YDH, asgarî düzeyde “militarist” önlemlere karşılık azamî düzeyde “demokrasi” vurgusu yapmıştır.

Kürt sorununu Türkiye’nin bir “beka sorunu/ var kalma- yok olma meselesi” olarak görülmesini doğru bulmayan YDH, bu bakış açısının yerine Türkiye’deki bütün farklı etnik kimliklerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri ve kültürlerini geliştirebilecekleri bir ortamın yaratılmasını savunmuştur. YDH, Kürtlerin ve diğer

etnik unsurların, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kavramına saygı duydukları sürece kendi dillerinde eğitim ve yayın yapabilmelerine olanak tanınmasından yana tavır koymuştur.

YDH, PKK'yı çok net ifadelerle bir terör örgütü olarak kabul etmiş ancak meselenin sadece basit bir terör sorunu olmadığı görüşünden hareketle, askerî yöntemlerle belki PKK'nın bertaraf edilebileceğini ancak Kürt sorununun bütün ağırlığıyla yine var olacağını iddia etmiştir. Bu noktada YDH, Kürt sorununun “daha çok demokrasi” ve “daha çok diyalog” ile çözülebileceğini savunmuştur. YDH Genel Başkanı Boyner, farklı zamanlarda yaptığı açıklamalarda, Kürt sorununun çözümü için devletin gerekirse PKK ile masaya oturabileceğini söylemiş ve bu açıklamaları kamuoyunda ciddi tartışmalara kapı aralamıştır.

YDH'nin Türk siyasal hayatında var olduğu dönemde en az Kürt sorunu kadar tartışılan bir başka konu lâiklik meselesiydi. YDH tıpkı Kürt sorununda olduğu gibi lâiklik hususunda da bütün şimşekleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Partinin lâiklik konusundaki görüşleri, pek çok kişi için YDH'nin Refah Partisi'nden bile daha tehlikeli olarak addedilmesine yol açmıştır.

YDH, Kürt sorununun temel sebebi olarak, yukarıda da belirttiğimiz gibi devletin yurttaşlarına zorla bir “etnik kimlik” dayatan anlayışını görmüştür. Devletin benzer şekilde yurttaşlarına zorla bir “dinî kimlik” dayattığını ifade eden YDH, etnik kimlikler karşısında olduğu gibi dinî kimlikler karşısında da devletin hakem rolünden ayrılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

YDH, bugün Batı'da uygulanan klâsik lâiklik anlayışının ciddi olarak tartışıldığı bir ortamda, klâsik lâiklik anlayışının bile gerisinde uygulamaların olduğunu düşündüğü Türkiye'de yeni bir lâiklik anlayışına ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya konan Tekke ve Zaviye yasağı ile birlikte Kıyafet ve Şapka Kanunlarını da devletin açıkça dinî alana müdahalesi olarak yorumlayan YDH, devletin Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla dini tefsir yoluna gittiğini de belirtmiştir. 1930'lar Türkiye'sinde uygulanan resmî milliyetçilik anlayışı gibi yine aynı dönemin ürünü olan resmî lâiklik anlayışının da 1990'lar Türkiye'sinde geçerliliğini yitirdiğini düşünen YDH'ye göre yeni bir lâiklik tanımına ihtiyaç duyulmaktadır.

YDH'nin lâiklik anlayışı iki temele dayanıyordu. Bunlardan ilki; “inanca dayalı bir ayrımcılığın reddi”, diğeri de “devletin bütün inançlar karşısında yansız olma zorunluluğu”dur. YDH'nin Türkiye için savunduğu lâiklik anlayışında en fazla

tartışılan nokta, bütün dinlerin fakat bilhassa da İslâm'ın kamusal alanda özgürce temsil edilebilmesine yapılan vurguydu. YDH'nin bu bağlamda ortaya attığı öneriler arasında; din işleri ile din eğitiminin tamamen cemaatlere bırakılarak devletin bu alanlardan tamamen çekilmesi önerisi kamuoyu nezdinde oldukça dikkat çekmiştir.

Kürt sorununun çözümü konusunda devletin gerekirse PKK ile görüşebileceğini söyleyen YDH Genel Başkanı Cem Boyner, lâiklik konusundaki düşünceleriyle de deyim yerindeyse toplumsal tabuları alt üst etmiştir. Boyner; lâikliğin ayrı bir din gibi sunulmasından vazgeçilmesi, din işlerinin cemaatlere bırakılması, isteyen milletvekillerinin Kuran'a el basarak yemin edebilmesi, isteyen kadın avukatların duruşmalara başörtüsüyle girebilmesi ve Cuma günleri öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması gibi 1990'lı yılların ilk yarısı itibariyle "sıra dışı ve cesur" denebilecek öneriler ortaya koymuştur.

Çalışma içerisinde, büyük hayallerle yola çıkmasına karşın ağır bir seçim mağlubiyeti alan YDH'nin yaşadığı bu başarısızlığın muhtemel nedenleri üzerinde de durmaya çalıştık. Bu bağlamda YDH'nin başarısızlık nedenlerini; "partileşme öncesindeki sorunlar", "parti içi sorunlar", "24 Aralık Genel Seçimleri temelindeki sorunlar", "ideolojik temelli sorunlar" ve "diğer nedenler" olmak üzere beş farklı kategori üzerinden değerlendirdik.

Partileşme öncesindeki sorunların ilki, bir sivil toplum hareketi olan YDH'nin beklenenden daha uzun bir süre sonunda partileşmiş olmasıdır. 1994 yılının ortalarında partileşmesi beklenen YDH, 1994 yılının son günlerinde partileşebilmiştir. Ayrıca partileşme sürecinde Boyner'in sık sık ifade ettiği kalabalık bir "eski ve yeni bakan" katılımının hiçbir zaman gerçekleşmemiş olması, bir sivil toplum hareketi olan YDH'nin partileştikten sonra Ankara kulislerinde beklenen heyecanı uyandıramadığını gösteriyordu.

YDH'nin partileşme öncesinde ve sonrasında siyaseten tecrübeli isimleri bir türlü saflarına çekememiş olması da partinin başarısızlığındaki etkenlerden biri olmuştur. Partileşme öncesindeki bir diğer sorun, YDH- medya ilişkilerinde de ifade ettiğimiz gibi, partinin bir sivil toplum hareketi/ yurttaş inisiyatifi iken yoğun bir medya ilgisiyle karşı karşıya olmasına rağmen, hareketin partileşmesinin ardından medya ve kamuoyundaki desteğini büyük oranda kaybetmiştir. İlk başlarda özellikle ana akım medya "yurttaş inisiyatifi YDH"ye büyük ilgi göstermiş ancak bir "siyasal parti olarak YDH"ye fazlaca yüz vermemiştir. 1994 Aralık'ında partileşen YDH,

1995 yılı ile birlikte giderek ie kapanan ya da ie kapanmaya mecbur edilen bir siyasal hareket olmuştur.

Parti içi sorunlar bahsinde iki temel sorunun varlığı söz konusudur. Bunların ilki; partinin kurucuları arasında yer alan bazı isimlerin hareket partileşmeden evvel veyahut da hareket partileştikten kısa süre sonra partiden ayrılmaları ile yaşanmıştır. Partinin kurucuları arasında yer alan Mehmet Altan YDH henüz partileşmeden harekettten ayrılırken, Cengiz Çandar ise YDH'nin partileşmesinden kısa süre sonra partiden ayrılmıştır. Altan ve Çandar'ın istifaları kadar istifa gerekçelerinde Cem Boyner'in siyasî liderliğine ağır eleştiriler getirmeleri de YDH içinde ciddi sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Yine parti içerisinde yaşanan "sol içi güç mücadelesi", bütün bir 1995 yılının tamamında YDH'nin başını ağrıtmıştır. Partinin karar mekanizmalarına da büyük oranda hâkim olan farklı görüşlerdeki sol gruplar, kendi aralarında verdikleri güç mücadelesi sırasında partiye de ağır tahribatlar vermişlerdir.

24 Aralık Genel Seçimleri temelindeki sorunlar, YDH'nin bir özeti niteliğindedir aslında. Partinin seçimlere hazırlıksız yakalanmış olması, örgütlenmesini tam olarak tamamlayamamış olması ve daha da önemlisi ANAP'la girişilen seçim ittifakı pazarlığının partiye oy vermeyi düşünen ya da düşünebilecek insanların deyim yerindeyse hevesini kırmıştır. YDH'nin en çok eleştirdiği parti olan ANAP'la yaklaşık 1 ay süren ittifak pazarlığı, zaten seçim kararının alındığı tarihle seçimlerin yapılacağı tarih arasındaki 2 aylık kısa sürenin yarısının "beyhude" bir çaba için berhava edilmesine neden olmuştur.

YDH, Türkiye'deki diğer tüm partilerin aksine anti- ideolojik bir siyasal hareket olarak, sol ya da sağ ideolojiyle herhangi bir organik bağ kurmaktan kaçınmış, farklı görüşlerden insanları bir araya getirerek bir nevi "ideolojiler üstü" bir siyasal merkez girişiminde bulunmuştur. Ancak Türkiye'de o güne değin böyle bir partinin olmaması YDH'nin en büyük dezavantajı olmuştur. Parti içerisinde siyaseten deneyimli insanların olmaması da, partinin seçmenlere meramını anlatmasına engel olmuştur. Ayrıca bütün farklı görüşleri bünyesinde temsil ediyor gibi gözükten YDH, siyasal İslâmcı cenahtan bütün çabalarına rağmen beklediği desteği alamamıştır. Boyner'in çalışma boyunca sık sık atıfta bulunduğumuz; "Hz. Muhammed'i, Atatürk'ü, Özal'ı ve Marks'ı referans almayalım" sözü, bir araya gelmesi asla mümkün olmayan insanları bile Türkiye sathında "anti- YDH" saflarında bir araya getirmiştir.

YDH'nin ideolojik temelde karşısına çıkan bir başka problem, kendi parti üyelerini dahi savunulan liberal ilkeler üzerinden bir araya getirememiş olmasıdır. Serbest piyasa ve ekonomik olarak küçülen devlet tasavvuru, devlet karşısında bireyi önceleyen sivil toplumcu tavrı ve çok kültürlülük düşüncesi gibi liberal ilkeler üzerinden Türk siyasal sisteminin merkezindeki boşluğu doldurmayı amaçlayan YDH, bünyesindeki partilileri liberal ilkeler üzerinden bir araya getirmeyi başaramamıştır.

YDH'nin başarısızlığındaki diğer nedenler daha ziyade Cem Boyner ile ilgili hususlar üzerine oturuyordu. Öncelikli olarak; Genel Başkan Cem Boyner'in isminin, partinin üstünde yer alması YDH için sürekli bir handikap olmuştur. Çalışmada da vurguladığımız gibi; ana akım medyanın partileşme öncesinde YDH'yi yakın markaja aldığı dönemde YDH'nin kendisini değil de, daha ziyade Cem Boyner'i haber yapması, hareket partileştikten sonra ise ne Boyner'den ne de YDH'den yeterince bahsedilmemesi neticesinde kamuoyunda “bir siyasal parti olarak YDH” değil, sanki “Cem Boyner'in sahip olduğu şirketlerden biri olarak YDH” imajı doğmuştur.

Boyner'in YDH'nin önüne koyduğu % 45'lik oy hedefi neticesinde başarı çitasının daha en baştan çok yükseğe çekilmesi, özellikle seçim döneminde partide derin bir umutsuzluğa neden olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Boyner, en çok eleştirdiği parti olan ANAP'la seçim ittifakı yapma isteğini kendi partililerine bile açıklamakta zorlanmış ve tam da seçim öncesinde Genel Başkan Boyner'in liderliği bir kez daha tartışmaya açılmıştır.

Bir kez daha diyoruz çünkü Boyner'in siyasî liderliği her zaman için tartışma konusu olmuştur. Cem Boyner, siyaseten hiçbir tecrübeye sahip olmadığı gibi kitleyle sağlıklı bir ilişki kurma konusunda da sürekli olarak zorluklar yaşamıştır. Eşi Ümit Boyner ile birlikte kendi tekstil firmasının ürünü olan son derece pahalı kıyafetler eşliğinde halkın arasına karışan Cem Boyner, yer yer İngilizce terimlerle bezeli olarak kullandığı zarif İstanbul Türkçesiyle hitap ettiği kitleden beklediği karşılığı alamamıştır. Boyner, bütün iyi niyetine rağmen ana akım medyanın kendisine biçtiği “seçkinler hareketi YDH'nin lideri” imajından sıyrılmayı da başaramamış ve kalabalıkların kucaklayacağı tarzda bir “halk adamı” olamamıştır. Medyanın YDH ve Boyner'e böyle bir imajı lâıyk görmesinde, YDH'nin bir yurttaş inisiyatifi olarak ortaya çıktığı dönemde yazılı basında da kendisine yer bulan toplantı/ kokteyl arası ve yer yer lükse kaçan organizasyonların da payı olsa gerektir.

Doksanlı yıllarda Türkiye’de canlanan liberal düşüncenin siyasal alandaki bayraktarlığını üstlenme şiarıyla yola çıkan YDH, bir sivil toplum hareketi olduğu dönemdeki kamuoyu ve bilhassa medya nezdindeki popülerliğini hareketin partileşmesinden sonra seçim sonuçlarına tahvil ettirmeyi başaramamıştır. YDH, kurulduğu günden itibaren kendisine atfedilen ve partinin bir “seçkinler hareketi”, “zenginler/ sermaye partisi” olduğu şeklindeki genel kanıyı bir türlü tersine çevirememiştir.

YDH’nin sürekli olarak sıkı bir siyasî muhalefete karşı karşıya kalmasında, Türkiye’deki mevcut politik kültürün de hatırı sayılır derecede etkisi olmuştur. Ögün’e göre aşırı bir şekilde “genel yarar/ kamu yararı” güden bir “Rousseaucu çizgi”nin çeşitli ideolojilere sirayet etmesi neticesinde, Türk hâkim politik kültüründe “bireyselleşme”yi ve “farklılaşma”yı tanımayan bir yapı ortaya çıkmıştır (Ögün, 2004: 84- 5). Türkiye’deki hâkim siyasî kültürü şekillendiren ve siyaseti “kamu yararı” perspektifinden gören Rousseaucu çizginin, politikalarının merkezine diğer partilerden farklı olarak “devlet”i değil, “birey”i koyan YDH’ye karşı açıkça bir cephe alması bu bakımdan şaşırtıcı gözükmemektedir. Görmüş’ün YDH’ye ilişkin tespitinde ifade ettiği gibi Türkiye; “liberal çağrılara açık bir topluma, buna karşılık bu çağrılara kapalı bir devlete” sahiptir (Görmüş, 2005: 618).

Ögün, Türkiye’deki hâkim siyasî kültürü belirleyen Rousseaucu çizginin ortaya çıkma sebebini Türkiye’deki “aristokratik bir kültür boşluğu”na dayandırmaktadır. Bunu yine Ögün’ün; liberal ideolojinin çıkış noktasında “demokrasi”den ziyade “aristokrasi”ye yakın olduğuna dair hatırlatmasıyla (Ögün, 2004: 85) birlikte okuduğumuzda, YDH’nin yukarıda bahsedildiği şekliyle bir “seçkinler hareketi” olarak yaftalanması da anlaşılır hâle gelmektedir. YDH’nin “devlet merkezli” değil, “birey merkezli” bir siyaset hattı üzerinden ilerlemesi ve Rousseaucu çizgiye sırtını dönmesi, YDH’yi eleştirenlerin onu basit bir “seçkinler hareketi” olarak tasvir etmelerine neden olmuştur.

Netice itibariyle YDH; siyasal liberalizmi Türkiye’ye getirme iddialarını hayata geçirememiştir. Medya ve kamuoyu tarafından; “toplumdaki seçkin bir sınıfın, düşünsel alandaki bir hareketi“ olarak algılanan YDH’nin, siyasal liberalizmi parti çatısı altında siyasî aksiyona dönüştürme çabası en azından pratik itibariyle istenen neticeyi vermemiştir. Fakat burada YDH’nin kendi içinde bile liberal ideoloji normlarında bir ittifak sağlayamadığını da tekrar hatırlatalım.

Buraya kadar anlatılanlar, YDH'nin Türk siyasal hayatında hiç de zannedildiği gibi “sıradan” bir parti olduğu anlamına da gelmemelidir. 1990'lı yıllar Türk siyaseti, büyük umutlarla kurulan pek çok partinin kısa sürede siyasî tarihten silindiği bir dönem olmuştur. Belki uzaktan bakıldığında YDH de insanların zihninde böyle bir intiba bırakabilir. Fakat çalışma boyunca dile getirdiğimiz gibi YDH; Türkiye'deki “kutsal devlet” imgesini kıyasıya eleştirmiş, “kutsal devlet”in yerine “kutsal vatandaş”ı ikâme etmek istemiş, devletin ekonomik alandan tamamen çekilmesi gerektiğini savunmuş, Kürt sorununun çözümü için cesur öneriler ortaya koymuş, ülkedeki lâiklik anlayışının yeni baştan ele alınması gerektiğini ifade etmiş ve Türkiye'deki en “dokunulmaz” kurumlardan biri olan ordu ile sert tartışmalara girmekten kendini sakınmamıştır. Kısacası YDH, Türkiye'de toplumsal tabu addedilen pek çok farklı meseleyi cesurca yeniden ele alma gereği duymuştur.

Saydığımız bütün bu sebeplerden dolayı, yukarıda 1990'lı yıllar Türkiye'sindeki kısa ömürlü partiler için yaptığımız genel yorumun YDH için geçerli olmadığını iddia edebilecek önemli hareket noktalarımız olduğunu düşünüyorum. Sadece AKP iktidarında hayata geçen bir takım yeniliklerin dahi, AKP'nin henüz kurulmadığı bir tarihte YDH tarafından dile getirildiğini tekrar hatırlarsak yanlış bir tespitte bulunmadığımız ortaya çıkacaktır. YDH'nin 1995 Genel Seçimlerinde aldığı düşük oya rağmen, son derece ufuk açıcı ve Türkiye'nin gelecek vizyonunu şekillendirme anlamında dikkate değer bir siyasal parti olduğunu iddia edebiliriz.

YDH, farklı konularda dile getirdiği talepleri ve Türkiye'de tartışılmaya fazla cesaret edilemeyen meseleleri cesurca tartışmaya açması ile önemli bir radikal siyasal hareket işlevi görmüştür. Her ne kadar bu radikal tavrını oya tahvil edemese de, kendisinden sonraki pek çok partiye kendisi gibi radikal davranma noktasında yol gösterici olmuş ve cesaret vermiştir. YDH'nin son genel başkanı olan Hüseyin Ergün, YDH'yi; “TİP ile beraber aldığı oy az ama ilhamı ve yarattığı etki devasa iki partiden biri olarak (Gürpınar, 2013: 224)” değerlendirirken belki fazlaca mübalağa etmiş olabilir. Ancak çalışma boyunca dile getirdiğimiz pek çok noktayı birleştirdiğimizde karşımıza çıkan tabloya baktığımızda ise tartışılmaz bir realiteyi de ortaya koymuş olmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, bugüne değin üzerinde detaylıca durulmamış bir siyasal hareket olan Yeni Demokrasi Hareketi üzerine kapsamlı bir değerlendirme ve siyasal bir muhasebe yapmak olmuştur. YDH'nin sadece 1990'lı yılların kısa ömürlü partilerinden biri olmadığı ve 2000'li yıllar Türkiye'sine tevarüs eden bir siyasal

miras bıraktığı şeklinde bir yorum belki de çalışma boyunca yazılanları özetlemek için yeterli olacaktır.

Son olarak bu çalışmanın, bugüne kadar YDH'yi “doğrudan” ele alan az sayıdaki çalışma ve YDH'ye “kısmen” değinen çok sayıdaki çalışmada rastlanan üç yanlışın düzeltilmesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Birincisi; istisnasız olarak YDH ile ilgili yapılan bütün çalışmalarda YDH'nin İkinci Cumhuriyet düşüncesiyle organik bir bağının olduğu tezi üzerinden hareket edilmiştir. Ancak çalışmada gösterildiği gibi, YDH'yi doğrudan İkinci Cumhuriyet düşüncesinin tezlerini hayata geçirmek için ortaya çıkmış bir siyasal hareket olarak değerlendirmemiz mümkün değildir.

İkinci olarak; YDH'ye ana akım medya tarafından zannedildiği gibi büyük bir destek verilmemiştir. Hareket partileşmeden önce medyanın ilgisi YDH üzerinde yoğunlaşmıştır, ancak hareketin partileşmesinden sonra medyanın ilgisi ve desteği deyim yerindeyse “bıçak gibi” kesilmiştir. Özellikle de 1995 Genel Seçimleri öncesinde medya nezdinde YDH, gâyet sıradan bir parti gibi değerlendirilmiştir.

Üçüncü olarak ise YDH'yi ele alan çalışmalarda ifade edildiği gibi YDH ve Cem Boyner, hiçbir zaman büyük sermayenin desteğine sahip olmamıştır. TÜSİAD merkezli büyük İstanbul sermayesi, Sabancı Ailesi'nden Güler Sabancı'nın kişisel destekleri haricinde Cem Boyner ve YDH'ye destek vermemiştir. Cem Boyner, kendisinin de üst düzeyde temsilcisi olduğu iş dünyası tarafından yalnız bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR/ MAKALELER

Ahmad, F. (1999). Modern Türkiye'nin Oluşumu. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2. Basım.

Ahmad, F. (2006). Bir Kimlik Peşinde Türkiye. Çev. Sedat Cem Karadeli. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.

Akat, A. S. (1993). "2. Cumhuriyet Tartışmaları" içinde (s. 115- 131). Metin Sever-Cem Dizdar (ed.), Ankara: Başak Yayınları.

Akat, A. S. (1994a). 1994 Bunalımı Üstüne Çeşitlemeler. "Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi" içinde (s. 140- 173). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Akat, A. S. (1994b). Statüko ile Değişim Arasında. "Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi" içinde (s. 46- 56). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Akat, A. S. (1994c). Liberal Demokrasi Üzerine. "Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi" içinde (s. 75- 83). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Akay, A. (2009). Sosyallikler Analizi İçinde Eğlencedeki Toplumsal Dönüşüm. Ahmet Öncü- Orhan Tekelioğlu (der.), Şerif Mardin'e Armağan içinde (s. 283- 301). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Akgün, B. ve Çalış, Ş. H. (2009). Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslâmcı Doz. Tanıl Bora (ed.), Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 4 içinde (s. 584- 600). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Aktan, C. C. (1995, Mart). Klasik Liberalizm, Neo- Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı:1, 3- 32.

Akyol, M. (2011). Gayri Resmi Yakın Tarih. İstanbul: Etkileşim Yayınları

Alpkaya, F. (2009). Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm. Ahmet İnel (ed.), Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 2 içinde (s. 477- 500). İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı.

Altan, C. (2013). Doğru Yol Partisi. Turgay Uzun (ed.), İttihat ve Terakki'den Günümüze Türkiye'de Siyasal Partiler içinde (s. 395- 419). Ankara: Orion Kitabevi.

Altan, M. (1992, Güz). İkinci Cumhuriyet Nedir, Ne Değildir? *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:20, 10- 14.

Altan, M. (1993). “2. Cumhuriyet Tartışmaları” içinde (s. 33- 59). Metin Sever- Cem Dizdar (ed.), Ankara: Başak Yayınları.

Altan, M. (2008). İkinci Cumhuriyet'in Yol Hikâyesi. Söyleşi: Defne Asal Er. İstanbul: Hayykitap, 1. Baskı.

Arestis, P. ve Sawyer, M. (2008). İngiltere'nin Neoliberal Deneyimi. Alfred Saad Filho- Deborah Johnston (ed.), Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki içinde (s. 325- 338). Çev. Şeyda Başlı- Tuncel Öncel. İstanbul: Yordam Kitap, 1. Basım.

Armutlu, M. R. (2005). Türkiye'nin Liberalizasyon Sürecinde Yaşanan Finansal Krizler: Nedenleri ve Sonuçları. Selahaddin Bakan- Adnan Küçük- Ahmet Karadağ (ed.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat II. Cilt içinde (s. 1197- 1228). İstanbul: Alfa Akademi, 1. Baskı.

Artun, A. (2013). Çağdaş Sanat ve Kültüralizm. Ali Artun (ed.), Çağdaş Sanat ve Kültüralizm: Kimlik ve Estetik içinde (s. 17- 52). Çev. Tuncay Birkan- Nursu Özge- Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Ataay, F. (2007). Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye'de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler. Ankara: De Ki Basım Yayım, 1. Baskı.

Ataman, M. (2014). Özal ve Özalizm, Siyasette Yeniden Yapılanma: 1983- 1993. Tuba Ünlü Bilgiç- Cihat Göktepe (ed.), İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1946- 2012 içinde (s. 259- 287). İstanbul: Ufuk Yayınları.

Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2014). 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Bal, İ. (1999). Prevention of Terrorism in Liberal Democracies: A Case Study of Turkey. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Leicester, Leicester.

Bal, İ. ve Özkan, E. (2006). PKK Terör Örgütü Kronolojisi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, Sayı:8, 146- 156.

Bali, R. N. (2013). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a. İstanbul: İletişim Yayınları, 10. Baskı.

Baumann, G. (2006). Çokkültürlülük Bilmecesi. Ankara: Dost Kitabevi, 1. Baskı.

Bayramoğlu, A. (1994). Globalleşme Yerelleşme Gerilim Hattı. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 105- 115). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Bayramoğlu, A. (2009). Asker ve Siyaset. Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu (ed.), Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu içinde (s. 59- 118). İstanbul: Birikim Yayınları, 4. Baskı.

Bayramoğlu, A., Katırcıoğlu, E. ve Mahçupyan, E. (1994). Globalleşme Çağında Popülizm: Tıkanma ve Yeni Oluşumlar. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 116- 122). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Belge, M. (2007). Batılılaşma: Türkiye ve Rusya. Uygur Kocabaşoğlu (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 3 içinde (s. 43- 55). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Berktaş, F. (2007). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. H. Birsen Örs (ed.), 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde (s. 47- 114). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.

Bilgiç, M. S. (2011). Türkiye’de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkin Algıların Analizi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bilici, M. (2005). Küreselleşme ve Postmodernizmin İslâmcılık Üzerindeki Etkileri. Yasın Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 799- 803). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Birand, M. A. (1992). Apo ve PKK. İstanbul: Milliyet Yayınları, 4. Baskı.

Birand, M. A. ve Yıldız, R. (2012). Son Darbe: 28 Şubat. İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı.

Bobbio, N. (1999). Bir Politik Ayrımın Anlamı: Sağ ve Sol. Çev. Zühal Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi.

Bora, T. (2009). Süleyman Demirel. Ömer Laçiner (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 9 içinde (s. 502- 514). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Bora, T. (2012). Türk Sağının Üç Hâli. İstanbul: Birikim Yayınları, 7. Baskı.

Bora, T. (2013). Milliyetçiliğin Kara Baharı. İstanbul: Birikim Yayınları, 2. Baskı.

Bora, T. ve Can, K. (2011). Devlet ve Kuzgun: 1990’lardan 2000’lere MHP. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Boratav, K. (2012). Türkiye İktisat Tarihi: 1908- 2009. Ankara: İmge Kitabevi, 16. Baskı.

Boyner, C. (1975). Demokrasinin İçyüzü. İstanbul: Reman Matbaası.

Boyner, C. (1994a). Türkiye Güçlüdür, Yapacaktır! “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 5- 33). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Boyner, C. (1994b). Ne Medya, Ne De Súngü Gücü İle. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 64- 74). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Boyner, C. (1994c). Biz Türkiye’nin Önünü Açacak Siyasi Hareketiz. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 34- 45). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Buğra, A. (2010). Devlet ve İşadamları. İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı.

Bulaç, A. (2005). İslâm’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli. Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 48- 67). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Bulaç, A. (2010). Kürtler Nereye? İstanbul: Çıra Yayınları.

Burak, B. (2009). Türkiye’nin Siyasal ve Yönetimsel Yaşamında 28 Şubat Süreci’nin Yeri Üzerine Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Caniklioğlu, M. D. (2007). Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı.

Capoccia, G. (2002). Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment. *Journal of Theoretical Politics*, 14(1), 9- 35.

Cizre, Ü. (2005). Muktedirlerin Siyaseti. Çev. Cahide Ekiz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Copeaux, E. (2006). Türk Tarih Tezinden Türk- İslâm Sentezine. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Coşkun, K. T. (2004). Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (2002). (1923- 2000) Cilt 4: 1981- 2000. Hasan Ersel (ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çaha, Ö. (2005a). Sivil Toplumun Türkiye’deki Sorunları. Selahaddin Bakan- Adnan Küçük- Ahmet Karadağ (ed.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat II. Cilt içinde (s. 689- 707). İstanbul: Alfa Akademi, 1. Baskı.

Çaha, Ö. (2005b). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslâmî Uyanış: Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum. Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 476- 492). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

- Çaha, Ö. (2007). Dört Akım Dört Siyaset. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çakır, R. (2005). Millî Görüş Hareketi. Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 544- 575). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- Çakır, R. (2012). Ayet ve Slogan: Türkiye’de İslami Oluşumlar. İstanbul: Metis Yayınları, 10. Basım.
- Çandar, C. (1993). “2. Cumhuriyet Tartışmaları” içinde (s. 91- 114). Metin Sever-Cem Dizdar (ed.), Ankara: Başak Yayınları.
- Çandar, C. (2012). Mezopotamya Ekspresi: Bir Tarih Yolculuğu. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Çavdar, T. (2008). Türkiye’nin Demokrasi Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı.
- Çavdar, T. (2013). Neoliberalizmin Türkiye Seyir Defteri. İstanbul: Yazılama Yayınevi, 1. Baskı.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çay, A. (2010). Her Yönüyle Kürt Dosyası. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları, 8. Baskı.
- Çeçen, A. (1998, Eylül- Aralık). Atatürk Cumhuriyeti ve İkinci Cumhuriyetçilik. *Yeni Türkiye Dergisi Sayı:23- 24*, 686- 694.
- Çelik, O. (2004). 1980 Sonrası CHP’de İdeoloji Değişimleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinsaya, G. (2009). Kalemîye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti. Mehmet Ö. Alkan (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 1 içinde (s. 54- 71). İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı.
- Çınar, M. (2009). Merkezîsiz Siyaset, Siyasetîsiz Merkez. Ömer Laçiner (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 9 içinde (s. 497- 518). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Demirel, A. (2005). Hüseyin Avni Ulaş. Murat Yılmaz (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 içinde (s. 170- 180). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Demirel, A. (2014). Cumhuriyet Tarihinin Bilinmeyen Gerçekleri. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Demirel, T. (2009). Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Toplumsal Meşrûiyeti Üzerine. Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu (ed.), Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu içinde (s. 345- 379). İstanbul: Birikim Yayınları, 4. Baskı.

Dicleli, Z. (1994). Yeni Bir Yol. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 188- 190). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Doğan, M. N. (2012). Rakamlarla Özelleştirme: Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Özelleştirme Fonu’nun Kaynak ve Kullanımları. Ankara: TC Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.

Doytcheva, M. (2009). Çokkültürlülük. Çev. Tuba Akıncılar Onmuş. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Dura, C. ve Atik, H. (2007). Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 3. Baskı.

Duran, B. (2012). Türk Parlamento Tarihi TBMM XIX. Dönem (1991- 1995) Yasama Faaliyetleri I. Cilt. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 150.

Duverger, M. (1993). Siyasî Partiler. Çev. Ergun Özbudun. Ankara: Bilgi Yayınevi, 4. Basım.

Egemen, Ç. (1998, Mayıs). Atatürk ‘İkinci Cumhuriyetçi’ Olsa İdi... *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı:49, 6- 8.

Erdoğan, M. (2005a). Türkiye’de Asker ve Siyaset. Selahaddin Bakan- Adnan Küçük- Ahmet Karadağ (ed.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat II. Cilt içinde (s. 739- 749). İstanbul: Alfa Akademi, 1. Baskı.

Erdoğan, M. (2005b). Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni. Murat Yılmaz (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 içinde (s. 23- 40). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Erdoğan, N. ve Üstüner, F. (2005). 1990’larda ‘Siyaset Sonrası’ Söylemler ve Demokrasi. Murat Yılmaz (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 içinde (s. 658- 666). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Erdoğan, S. (2008). Anavatan Partisinin Siyasal Dönüşümü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Findley, C. V. (2011). Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789- 2007). Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı.

Foucault, M. (2002). Toplumunu Savunmak Gerekir. Çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı.

Göçek, F. M. (2009). Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım. Çev. Defne Orhun. Tanıl Bora (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 4 içinde (s. 63- 76). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Gökalp, E. (2004). Türkiye’de Spor Basını ve Milliyetçilik Söylemi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gökdemir, O. (2011). Faili Meçhul Cinayetler Tarihi. İstanbul: Destek Yayınevi, 3. Baskı.

Görmüş, A. (2005). 1990’ların Başındaki Liberal Kıvılcım: YDH. Murat Yılmaz (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 içinde (s. 602- 619). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Güçlüer, D. E. (2011). PKK’nın 1978- 2010 Tarihleri Arasında Örgütsel Yapısının Değişimi ve Kurumsal Girişimci Olarak Hedeflerinin Sosyolojik Analizi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gülalp, H. (1999). Türkiye’de Modernleşme Politikaları ve İslamcı Siyaset. Çev. Nurettin Elhüseyni. Sibel Bozdoğan- Reşat Kasaba (ed.), Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde (s. 43- 53). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım.

Gülalp, H. (2003). Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslam’ın Temelleri. İstanbul: Metis Yayınları, 1. Basım.

Gülenç, K. (2011, Güz). Küreselleşme, Postmodernizm ve Siyasal İslam. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:17, 121- 136.

Güngör, N. (2010). Basın Özgürlüğü Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Serbesti ve Kısıtlamalar. Nazife Güngör (ed.), Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde (s. 101- 127). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürpınar, D. (2013). Düne Veda: Türkiye’de Liberalizm ve Demokratlık (1980- 2010). İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Gürsoy, İ. (2013). Medyadaki Darbe Geni. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hacıoğlu, M. (1994). Türkiye’nin Ekonomik Özgürlüğü Elden Gidiyor. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 174- 180). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Harvey, D. (2005). A Brief History of Neoliberalism. Oxford: Oxford University Press.

Hazinedar, O. N. (2011). Türkiye’de Yaşanan Finansal Krizler ve Sürdürülebilir Büyüme İlişkisi (1990 ve Sonrası). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Heper, M. (2011). Türkiye’nin Siyasal Hayatı. İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı.

İnalçık, H. (2016). Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı.

İnceoğlu, E. (2009). Türkiye’de Siyasal İslamcılığın Evrimi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnsel, A. (2004). Neo- Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili. İstanbul: Birikim Yayınları, 1. Baskı.

İnsel, A. (2009). Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri. Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu (ed.), Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu içinde (s. 41- 57). İstanbul: Birikim Yayınları, 4. Baskı.

Katırcıoğlu, E. (1994). Ekonomide Şeytan geni. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 181- 187). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ő.

Kahraman, H. B. (2007). Postmodernite İle Modernite Arasında Türkiye: 1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2. Basım.

Kalkandelen, Z. (2012). İdris Küçükömer’in Tezleri: İkinici Cumhuriyetiliğin Temelleri. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı.

Kara, İ. (2012). Cumhuriyet Türkiyesi’nde Bir Mesele Olarak İslâm (1). İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Baskı.

Karpat, K. H. (2012). Kısa Türkiye Tarihi: 1800- 2012. Yay. Haz. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı.

Kaya, R. (2009). Neoliberalizmin Türkiye’ye Siyasal Etkileri zerine Değerlendirmeler ve Tartışma geleri. Nergis Mütevellioğlu- Sinan Sönmez (ed.), Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm içinde (s. 235- 260). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.

Kaygısız, M. ve Turgutlu, S. (2010). Türkiye’nin Siyasi Kriminal Tarihi 1990- 1999 Yılları. Ankara: Adalet Yayınevi.

Kazgan, G. (2008). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929- 2001). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı.

Kazgan, G. (2009). Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı.

Kejanlıoğlu, D. B. (2004). Türkiye’de Medyanın Dönüşümü. Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı.

Kepenek, Y. (2012). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 25. Baskı.

Keyder, . (1999). 1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu. ev. Nurettin Elhseyini. Sibel Bozdoğan- Reşat Kasaba (ed.), Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde (s. 29- 42). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım.

Keyman, E. F. (2005). Türkiye’de ‘Lâiklik Sorunu’nu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme. Selahaddin Bakan- Adnan Küçük- Ahmet Karadağ (ed.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat II. Cilt içinde (s. 917- 933). İstanbul: Alfa Akademi, 1. Baskı.

Kıymaz, E. (2010). Türkiye’nin Kürt Sorununa Yaklaşımında Değişim (1990- 2010). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kirişçi, K. ve Winrow, G. M. (1997). Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Koçak, C. (2011). Tek- Parti Döneminde Muhalif Sesler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Kongar, E. (2008). 21. Yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi, 42. Basım.

Kozanoğlu, C. (1993). Cilâlı İmaj Devri: 1980’lerden 90’lara Türkiye ve Starları. İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı.

Kozanoğlu, C. (1995). Pop Çağı Ateşi. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Köker, L. (2010). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi. İstanbul: İletişim Yayınları, 12. Baskı.

Kömürcü, D. (2008). 1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Fırsatlar, Stratejiler ve Kriz (SODEP ve SHP Deneyimleri). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Koroğlu, A. (2011). 1990’lı Yıllarda Türkiye’de Siyasal Liberalizm. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Köseli, B. (2015). Çelik Kapıların Ardındaki Örgüt: DHKP-C. İstanbul: Ufuk Yayınları.

Kurmuş, O. (2010). Türkiye’de Neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*, Cilt XXXIV, Sayı:268, 9- 41.

Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, 109-128.

Kymlicka, W. (1998). Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım.

Mahçupyan, E. (1994a). Türkiye’de Siyaset Yelpazesi ve Yeni Demokrasi Hareketi. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 57-63). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Mahçupyan, E. (1994b). Kimlikler Demokrasiden Demokratik Kişiliğe. “Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi” içinde (s. 96- 104). İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Marcus, A. (2010). Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi. Çev. Ayten Alkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı.

Mardin, Ş. (2012). Türkiye’de Din ve Siyaset. Mümtaz’er Türköner- Tuncay Önder (ed.). İstanbul: İletişim Yayınları, 17. Baskı.

Mert, N. (2007). Merkez Sağın Kısa Tarihi. İstanbul: Selis Kitaplar, 1. Baskı.

Modood, T. (2014). Çokkültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı. Çev. İsmail Yılmaz. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mutlu, E. (2005). Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya. Yay. Haz. D. Beybin Kejanlıoğlu- Aytaç Yıldız. Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Baskı.

Mutlusu, A. F. (2013). Anavatan Partisi. Turgay Uzun (ed.), İttihat ve Terakki’den Günümüze Türkiye’de Siyasal Partiler içinde (s. 379- 394). Ankara: Orion Kitabevi.

Neumann, C. K. (2009). Tanzimat Bağlamında Ahmet Cevdet Paşa’nın Siyasî Düşünceleri. Mehmet Ö. Alkan (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 1 içinde (s. 83- 87). İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı.

Ortaylı, İ. (2012). Cumhuriyetin İlk Yüzyılı: 1923- 2023. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı.

Ortaylı, İ. (2014). Osmanlı Devleti’nde Laiklik Hareketleri Üzerine. Ersin Kalaycıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay (ed.), Türk Siyasal Hayatı: Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme içinde (s. 175- 188). Ankara: Sentez Yayıncılık, Genişletilmiş 5. Basım.

Öğün, S. S. (2004). Türk Politik Kültürü. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Baskı.

Özbudun, E. (1983). Siyasal Partiler. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 4. Basım.

Özcan, N. A. (1999). PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özdağ, Ü. (2007). Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım.

Özdağ, E. (2007). İslâmcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif. Çev. Gamze Türkoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Özhan, T. ve Ete, H. (2008, Kasım). Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Analiz, Sayı: 1*, 1- 20.

Özipek, B. B. (2005). 28 Şubat ve İslâmcılar. Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 640- 651). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Özkazanç, A. (1996). Türkiye’de Yeni Sağ. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 15 içinde (s. 1218- 1224). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Özkazanç, A. (2005). Türkiye’nin Neo- Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce. Murat Yılmaz (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 içinde (s. 634- 657). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Özkırımlı, U. (2008). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Özkırımlı, U. (2009). Türkiye’de Gayriresmî ve Popüler Milliyetçilik. Tanıl Bora (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 4 içinde (s. 706- 717). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Öztan, G. G. (2014). Türk Sağında Devlet Fetişizmine Dair. İnci Özkan Kerestecioğlu- Güven Gürkan Öztan (ed.), Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri içinde (s. 425- 458). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Palley, T. I. (2008). Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması. Alfred Saad Filho- Deborah Johnston (ed.), Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki içinde (s. 42- 58). Çev. Şeyda Başlı- Tuncel Öncel. İstanbul: Yordam Kitap, 1. Basım.

Pamuk, Ş. (2014). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım.

Poyraz, F. (2013). Milli Nizam Partisi’nden AK Parti’ye. Turgay Uzun (ed.), İttihat ve Terakki’den Günümüze Türkiye’de Siyasal Partiler içinde (s. 313- 341). Ankara: Orion Kitabevi.

Sabuktay, A. (2010). Devletin Yasal Olmayan Faaliyetleri: Susurluk Olayı’na Hukuk- Siyaset Kuramından Bakış. İstanbul: Metis Yayınları, 1. Basım.

Sarıbay, A. Y. (1985). Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası: ‘Millî Selamet Partisi Örnekolayı’. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1. Baskı.

Sarıbay, A. Y. (2001). Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım.

Sarıbay, A. Y. (2014). Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum. Ersin Kalaycıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay (ed.), Türk Siyasal Hayatı: Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme içinde (s. 591- 607). Ankara: Sentez Yayıncılık, Genişletilmiş 5. Basım.

Selçuk, S. S. (2012). Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı:3*, 117- 136.

Sennett, R. (2014). Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri. Çev. Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Basım.

Somel, S. A. (2009). Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913). Mehmet Ö. Alkan (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 1 içinde (s. 88- 116). İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı.

Şahin, H. (2009). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi, 10. Baskı.

Şarlak, Z. (2009). Atatürkçülük’ten Millî Güvenlik Rejimine: 1990’lar Türkiye’sine Bir Bakış. Ahmet İnel- Ali Bayramoğlu (ed.), Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu içinde (s. 283- 293). İstanbul: Birikim Yayınları, 4. Baskı.

Şimşek, F. (2006). Popüler Milliyetçilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Talu, U. (2009). Medyanın Siyasal İdeolojilere Etkileri. Ömer Laçiner (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 9 içinde (s. 902- 916). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Tamer, A. (2010). Basın Üzerine Niceliksel Bir Çözümleme: Fiyatlar ve Tirajlar. Nazife Güngör (ed.), Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde (s. 359- 378). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Tan, A. (2009). Kürt Sorunu. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Baskı.

Taşkın, Y. (2009). Anti- Komünizm ve Türk Milliyetçiliği: Endişe ve Pragmatizm. Tanıl Bora (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 4 içinde (s. 618- 634). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Taşkın, Y. (2014). Türk Sağ ve Aydınlar: Bir Aşk ve Nefret İlişisini Anlamak. İnci Özkan Kerestecioğlu- Güven Gürkan Öztan (ed.), Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri içinde (s. 407- 421). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

T.C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, (2014). Sessiz Devrim: Türkiye’nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2014). Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı.

Tekel, S. (1996). Siyaset Sosyolojisi Açısından ‘Yeni Demokrasi Hareketi’nin Partileşme Süreci. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Toprak, B. (2014). Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi. Ersin Kalaycıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay (ed.), Türk Siyasal Hayatı: Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme içinde (s. 389- 401). Ankara: Sentez Yayıncılık, Genişletilmiş 5. Basım.

Tosun, G. E. (2001). Demokratikleşme Perspektifinden Devlet- Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği). İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım.

Tosun, T. (1998). Türkiye’de Merkez Sağ ve Merkez Sol Partilerde Bölünme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tuncel, G. (2005). Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi. Selahaddin Bakan- Adnan Küçük- Ahmet Karadağ (ed.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat II. Cilt içinde (s. 709- 736). İstanbul: Alfa Akademi, 1. Baskı.

Tünay, M. (2002). Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi. Çev. Nazım Güveloğlu- Demet Dinler. *Praksis* (5), 177- 197.

Türk, H. B. (2008). Şirket ve Parti: Genç Parti ve ‘Yeni Siyaset’. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Türk, H. B. (2014). Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Türküne, M. (2006). Türk Modernleşmesi. Ankara: Lotus Yayınevi, 2. Baskı.

Türküne, M. (2011). Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Ulutürk, S. (2007). PKK Terör Örgütünün Siyasallaşma Girişimi ve Türkiye. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Uzun, T. (2013). Milliyetçi Hareket Partisi. Turgay Uzun (ed.), İttihat ve Terakki’den Günümüze Türkiye’de Siyasal Partiler içinde (s. 237- 281). Ankara: Orion Kitabevi.

Vorhoff, K. (2001). Türkiye’de İşadamı Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında. Stefanos Yerasimos vd. (ed.), Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde (s. 311- 357). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Watts, N. F. (2014). Sandıkla Meydan Okumak: Türkiye’de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu. Çev. Bilgesu Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Yalman, G. L. (2002). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi? *Praksis* (5), 7- 23.

Yaşar, M. E. (2005). Dergâh’tan Parti’ye, Vakıf’tan Şirkete Bir Kimliğin Oluşumu ve Dönüşümü: İskenderpaşa Cemaati. Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 323- 340). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Yavuz, M. H. (2005). Millî Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek. Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6 içinde (s. 591- 603). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Yayla, A. (2005). Özal, Özal Reformları ve Liberalizm. Murat Yılmaz (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 7 içinde (s. 584- 588). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Yayman, H. (2011). Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası. İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı.

Yeğen, M. (2009). Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu. Tanıl Bora (ed.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 4 içinde (s. 880- 892). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Yeğen, M. (2011). Devlet Söyleminde Kürt Sorunu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeldan, E. (1997). Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu: 1990- 1993. Ankara: Dosya Yayıncılık, 2. Baskı.

Yeldan, E. (2005). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İstanbul: İletişim Yayınları, 11. Baskı.

Yeni Demokrasi Hareketi (1993). Türkiye Daha İyisine Layık. İstanbul: Su Basın Yayın.

Yeni Demokrasi Hareketi (1994). Konuşma, Yazı ve Makalelerle Yeni Demokrasi Hareketi. İstanbul: YDH Basın Yayın ve Danışmanlık A.Ş.

Yeni Demokrasi Hareketi (1994a). Sorularla Yeni Demokrasi Hareketi: Temel Politikalar. Yeni Demokrasi Hareketi Parti İçi Eğitim Kurulu Yayın No:1.

Yeni Demokrasi Hareketi (1994b). Yeni Demokrasi Hareketi Tüzük ve Programı.

Yerasimos, S. (2001). Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye. Stefanos Yerasimos vd. (ed.), Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde (s. 13- 23). İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Yıldırım, S. (2014). Nefretin ve Korkunun Rengi ‘Kızıl’: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Anti-Komünizm. İnci Özkan Kerestecioğlu- Güven Gürkan Öztan (ed.), Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri içinde (s. 47- 73). İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Yıldız, A. (2010). Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919- 1938). İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Yılmaz, A. (2006, Ekim). Neo Liberalizm Altında Türkiye’de Devletin Dönüşümü ve Hegemonya Girişiminin Nitelikleri. *İktisat Dergisi*, Sayı:478, 3- 14.

Yücel, M. S. (2006). Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859- 2006). İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım.

Žižek, S. (2002). Kırılgan Temas: Slavoj Žižek’ten Seçme Yazılar. Yay. Haz. Bülent Somay- Tuncay Birkan. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 1. Basım.

GAZETE YAZILARI

Şahin Alpay, “Yeni Demokrasi”, Milliyet, 10 Aralık 1994.

Şahin Alpay, “Yeni Demokrasi”, Milliyet, 4 Nisan 1995.

Şahin Alpay, “Mahallenin delisi”, Milliyet, 20 Mayıs 1995.

Şahin Alpay, “Oyum CHP’ye”, Milliyet, 23 Aralık 1995.

Melih Âşık, “Boyner ve Atatürk”, Milliyet, 21 Şubat 1995.

Melih Âşık, “Soysal ve Boyner”, Milliyet, 23 Şubat 1995.

Zeynep Atikkan, “8. Maddeye çifte standart”, Hürriyet, 6 Temmuz 1995.

Mehmet Barlas, “Binmişiz bir alamete.. Gidiyoruz yine kıyamete..”, Sabah, 5 Temmuz 1995.

Fikret Bilâ, “Rahşan Ecevit’ten bomba gibi sözler”, Milliyet, 15 Mayıs 1999.

M. Ali Birand, “Özel Tim ve Cem Boyner’in cesareti...”, Sabah, 2 Ağustos 1995.

Cem Boyner, “II Perde ve Oyuncular”, Milliyet, 17 Nisan 1994.

Cengiz Çandar, “Mesut Yılmaz’ın ‘sağ ittifak’ı...”, Sabah, 16 Kasım 1995.

Emin Çölaşan, “Cim Boyner’in faksları”, Hürriyet, 6 Temmuz 1995.

Necati Doğru, “Ola ola ördek oldu...”, Sabah, 16 Kasım 1995.

Yavuz Donat, “Cem Boyner Ciddi Ciddi Ürkütmüş”, Milliyet, 4 Ekim 1994.

Yavuz Donat, “Hoşgeldin sağduyu”, Milliyet, 6 Aralık 1995.

Sedat Ergin, “YDH Ankara’ya ayak basarken...”, Hürriyet, 25 Aralık 1994.

Doğan Heper, “Şeytan üçgenindeki Türkiye”, Milliyet, 7 Aralık 1994.

Güngör Mengi, “Orda bir kent var!”, Sabah, 2 Ağustos 1995.

Güngör Mengi, “YDH nereye?”, Sabah, 15 Kasım 1995.

Nuray Mert, “İkinci Cumhuriyet”, Radikal, 24 Temmuz 2007.

Hasan Pulur, “Cem Boyner’in Söyledikleri...”, Milliyet, 20 Temmuz 1994.

Hasan Pulur, "... Kime Ne Zararı Var?", Milliyet, 29 Ağustos 1994.

Hasan Pulur, "Bir delikanlı, bir genç adam...", Milliyet, 25 Aralık 1994.

Hasan Pulur, "Enflasyon, Erdal İnönü ve Cem...", Milliyet, 7 Ocak 1995.

Hasan Pulur, "Bu imzaların bir anlamı var", Milliyet, 20 Kasım 1995.

Hasan Pulur, "Ve diğer partiler...", Milliyet, 21 Aralık 1995.

Ali Sirmen, "Neye Yarayacak Ki?", Milliyet, 15 Ağustos 1994.

Rauf Tamer, "Değer ölçüleri", Hürriyet, 19 Aralık 1994.

Rauf Tamer, "Muhatap", Hürriyet, 2 Temmuz 1995.

Rauf Tamer, "Anlaşılmıyor", Hürriyet, 3 Temmuz 1995.

Metin Toker, "MGK'nın önündeki çetin imtihan", Milliyet, 19 Mayıs 1995.

Metin Toker, "Kürtçede 'Federasyon' nasıl deniliyor acaba?", Milliyet, 8 Ağustos 1995.

Osman Ulagay, "Cem Boyner'in partisi", Milliyet, 12 Eylül 1993.

Osman Ulagay, "Kalıpları Kırmayın, Moralleri Bozmayın", Milliyet, 10 Kasım 1993.

Osman Ulagay, "YDH ve vesayetsiz demokrasi özlemi", Milliyet, 24 Aralık 1994.

Osman Ulagay, "Sol'un YDH'sı nerede?", Milliyet, 18 Şubat 1995.

Hıncal Uluç, "Yerli Pulp Fiction'a Pulp hero!..", Sabah, 5 Temmuz 1995.

Hıncal Uluç, "Yeni Demokrasi!.. (ymiş..)", Sabah, 12 Temmuz 1995.

Hıncal Uluç, "Yeni Demokrasi..", Sabah, 1 Kasım 1995.

Hadi Uluengin, "İki Sosyete", Hürriyet, 4 Ağustos 1994.

Hadi Uluengin, "ODTÜ, YDH ve özgürlük", Hürriyet, 3 Aralık 1994.

Hadi Uluengin, "Haydi bastır YDH!", Hürriyet, 24 Aralık 1994.

Hadi Uluengin, "Demokrasi, siviller ve askerler", Hürriyet, 6 Temmuz 1995.

Hadi Uluengin, "Boyner'e saldırı ve gurbet ideolojisi", Hürriyet, 26 Eylül 1995.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ekodialog.com/istatistik/enflasyon.html> (25.11.2014)

<http://rapory.tuik.gov.tr/0602201516:21:32159888914215679522141310988655.pdf>
(06.02.2015)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1995 (16.06.2015)

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/04.10.2012/Mehmet-Canan%20Barlas-04.10.2012.pdf (11.09.2015)

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html
(15.09.2015)

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=202 (20.05.2015)

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=943 (20.05.2015)

http://vizyon21yy.com/documan/genel_konular/Milli%20Guvenlik/Terrorizm/Kavramsal_Ozellikleri_ile_Terrorizm_Tarihi_ve_Hukuki_Boyutlariyla.pdf (11.02.2015)

http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1989
(18.11.2014)

http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1984
(18.11.2014)

http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1999
(06.02.2015)

<https://www.youtube.com/watch?v=Gq5ObU5twYE> (15.08.2016)

EKLER

(EK 1)

1991- 2002 Yılları Arasında Görev Yapmış Olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Listesi

Hükümet	Başbakan	Hükümeti Kuran Parti/ Partiler	Hükümetin Kurulduğu ve Sona Erdiği Tarih	Görev Süresi (gün)
48. Hükümet (I. Yılmaz Hükümeti)	Mesut Yılmaz	ANAP	23.06.1991 20.11.1991	150
49. Hükümet (VII. Demirel Hükümeti)	Süleyman Demirel	DYP- SHP	21.11.1991 25.06.1993	582
50. Hükümet (I. Çiller Hükümeti)	Tansu Çiller	DYP- SHP- CHP*	25.06.1993 05.10.1995	832
51. Hükümet (II. Çiller Hükümeti)	Tansu Çiller	DYP Azınlık Hükümeti	05.10.1995 30.10.1995	25
52. Hükümet (III. Çiller Hükümeti)	Tansu Çiller	DYP- CHP	30.10.1995 06.03.1996	128
53. Hükümet (II. Yılmaz Hükümeti)	Mesut Yılmaz	ANAP- DYP	06.03.1996 28.06.1996	114
54. Hükümet (Erbakan Hükümeti)	Necmettin Erbakan	RP- DYP	28.06.1996 30.06.1997	367
55. Hükümet (III. Yılmaz Hükümeti)	Mesut Yılmaz	ANAP- DSP- DTP	30.06.1997 11.01.1999	560
56. Hükümet (IV. Ecevit Hükümeti)	Bülent Ecevit	DSP Azınlık Hükümeti	11.01.1999 28.05.1999	137
57. Hükümet (V. Ecevit Hükümeti)	Bülent Ecevit	DSP- MHP- ANAP	28.05.1999 18.11.2002	1270

*SHP'nin CHP'ye katıldığı 18 Şubat 1995 tarihinden itibaren SHP'nin koalisyon görevini CHP devam ettirmiş ve DYP- CHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.

(EK 2)

YENİ DEMOKRASİ HAREKETİ KURUCULAR KURULU ÜYELERİ

Cem Boyner- Asaf Savaş Akat- Cengiz Çandar- Hüseyin Ergün- Melih Bulut- Zülfü Dicleli- Kâzım Berzeg- Saki Seydagil- Ayşe Çeşmebaşı- Haluk Dinçer- Tuğrul Erkin- Memduh Hacıoğlu- Etyen Mahçupyan- Reştan Aras- İzzet Tukin- Mustafa Paçal- Şerif Mardin- Kemâl Derviş- Soli Özel- Aziz Köseoğlu- Kemâl Anadolu- Faruk Süren- Murat Polat- Çetin Gümüšoğlu- Ahmet Güler- Nadir Topçuoğlu- Oya Kozlu- İbrahim Betil- Yılmaz Doğrusöz- Hakan Aksu- Cüneyt Ülsever- Korkmaz İlkorur- Birgül Akşehirlioğlu- Canan Balkır- Gürcan Banger- Mustafa Taviloğlu- Münir Boztepe- Hüseyin Çelik- Nurten Evrenosoğlu- Neslihan Eyüboğlu- Ümit Fırat- Aydın Giz- Cem Mengi- Kuran Okay- Ayten Özer- Vedat Sertoğlu- Ertuğrul Yaşar- Ömer Yenel- Behçet Yücel- Tunca Yügnük- Metin Güven- Yümni Budak- Ahmet Özer- Mehmet Vural- Cumhuriyet Keskin- Osman Arman- Ömer Borovalı- Mete Göknel- Ercan Güleç- Sevim Yaya- Behice Erterü- Kadir Çöpdemir- Murat Vargı- Serdar Erener- Sedat İlhan- Mehmet Emin Sever- Hülagü Balcılar- Kamer Gök

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Soyadı Adı: Göbel Arda
Uyruğu: TC
Doğum Tarihi ve Yeri: 06.04.1991/ Afyonkarahisar
Telefon Numarası: 0536 718 72 38
E- posta: ardagobel@hotmail.com

EĞİTİM:

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Çankaya Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi Bölümü	2016
Lisans	Uludağ Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü	2013
Lise	Afyonkarahisar Ali Çağlar Anadolu Lisesi	2009

YABANCI DİL:

İngilizce